

له سهدهی نوّزدهههمدا وهک گهریده روّژئاواییهکان بینیویانه

بەرگى يەكەم

وەرگێرانى لە فەرەنسىيەوە، پێشەكى و پەراوێزنووسىنى:

نهافئ محد بروفند

کوروستان

له سهدهی نۆزدهههمدا وهک کهریده رۆژئاواییهکان بینیویانه

له سهدهی نۆزدهههمدا وهک کهریده رۆژئاواییهکان بینیویانه

بەركى يەكەم

وەركيْرانى لە فەرەنسىيەوە، پېشەكى و پەراويْزنووسىنى:

نهجه نئ بحد برونزلا

ھەولىر ۲،۲۲

بیروراگەلنے که لهم کتنبهدا هاتوون، بهرپرسیارنتی سهرلهبهریان تهنیا دهگهرینتهوه بن خاوهنی، ئهکادیمیای کوردی لنیان بهرپرس نییه.

- * ناوی کتیب: کوردستان له سهده ی نوزده هه مدا وه ک گهریده روز ژناواییه کان بینیویانه
 - *لەڧەرەنسىيەوە: د.نەجاتى عەبدوڭلا.
 - *بەرگ:يەكەم
 - *بەرگ و سەرپەرشتى ھونەرى: عوسمان بيرداود
 - *نەخشەسازى: عيسام موحسين
- * وینه ی سهر به رگ: کورده کانی پیده شتی ئه نتاکیا (1790)، به قه له مکیشی هونه رمه ند و نیگارکیشی فه ره نسیایی (فرانسوا رؤسین 1824-1743) (Rosset François (ا
 - * بلاوکراوهی ئه کادیمیای کوردی، ژماره (٤٩١)
 - * چاپخانهي زانكۆي سەلاحەددين ھەولير
- * له به رِیّوه به رایه تبی گشتیی کتیبخانه گشتییه کان ژماره ی سپاردنی (۸۲۱) سالّی ۲۰۲۲ ی پیدراوه
 - هەموو مافىكى چاپكردن بق ئەكادىمىاى كوردى پاريزراوه.
- ئەم كتێبه نابێت بەھىچ جۆر بێ ڕەزامەندىي ئەكادىمىاى كوردى دووبارە چاپ بكرێتەوەو
 وێنەكانى ئەبەر بگیرێتەوە.

پێشەكى

له میرووی کوردناسیی روز را واییدا، سهدهی نوزده هه م به ده وله مهندترین و پر بهرههمترین سهده دادهنریّت لهرووی دهولّهمهندی و زوّریی ثهو مهتریالّ و سەفەرنامە و گەشتنامانەي لەو سەدەيەدا بۆ ناوچە جياجياكانى كوردستان کراون. به دلنیاییه وه ئه و سهفه رنامه و بیره و هری و پهیوه ندییانه ی سهفه ر ، که گەرۆک و گەرىدە رۆژھەلاتناسەكان (بەروويێكى تايبەتى) ئەوروپايى و ئەمرىكاييەكان، لەكاتى گەشتەكانى خۆياندا بۆ ئىمپراتۆرياي عوسمانى و ئیمپراتۆریای پیرسیا (ئیران) له گهران و سوورانهکانیاندا به ناوچه كوردهوارييهكاني ئهم دوو ئيمپراتۆريايه، سهرنج و تيبيني وردى خويان تيياندا تۆماركردوون و دواتر ئەم گەرۆكانە پاش گەرانەوەيان لە داوينىي كتيبى سەفەر و گهشتنامهکانی خویاندا باسی ژیانی سیاسی و کومهلایهتی و تا رادهیهك ژیانی فەرھەنگىي كۆمەڭى كوردەوارى ئەوسەردەمانەشيان بۆ تۆماركردووين و بیرورای خوّیان لهسهر ئهو دیمهن و دابونهریتانه دهربریوه، که بینیویانه و سەرنجى راكيشاون. ئەمرۆ ئەو سەرچاوانە بۆ ئيمە بەدەر لەو نيازەي، كە خاوهنه کانی گهشتیان بۆ كردووه، بۆ ئێمه بوونهته سهرچاوهیه كې گهوره و لهگهڵ خویاندا بریکی زور زانیاری و مهتریاڵ و فیگور و وینهی دهگمهنی کورد و کوردستانیان بز پاراستووین و گهواهی زور رووداوگهلی گرینگ و میژوویی بوون، که لهو سهردهمانهدا روویان داوه. ئهم سهرچاوانه فره بابهتن و

ده کری بو لیکو لینه وه لهزور لایه نی ژیانی کومه لایه تی و سیاسی و کولتووریی کوردی خویندنه وه و تیرامانی فره دیسپلینیان بو بکری و له و ریگه وه یه فه وه ده ده کری و ینه ی بدوزینه وه و تهوه نده ی ده کری وینه ی نالقه ونه کانی میژووی خومانی پی بدوزینه وه و دووباره به دوای سه ره داوی رووداوه کان بچین بو دوزینه وه ی لایه نه شاراوه کانی میژووی خومان.

لهناو بهرههمه كوردناسيه كاندا، كوردناسي لاي ئهوروپاييه كان (بهتاييهتي ئينگليز و فهرهنساييه كان) و زوريش بهتايبهتي لهسهدهي نوزدهههمدا شويننيكي تايبەت دەگرێ. چاوگێرانێك بەناو و پێگە و كەسايەتى گەرۆكەكان ئەوە بەدەر دەخات، كە بەشى زۆرترىنى ئەو گەرۆكانە، بەپىچەوانەي سەدەكانى شانزەھەم-ههژدهههم، زیاتر عهسکهرتار، دیپلۆماتکار وکارداریی دەوللەتپی بوون و زیاتر بۆ زانيارىي كۆكردنەوە ھاتوون، بە ئامانجى رێگە خۆشكردن بـۆ سياسـەتى ولاتگیرییی و دەستپیراگەیشتنی ولاتەكەپان بەو دەروناوچانەدا گەشتەكانيان ئەنجام داوه. بەلام لەگەل ئەوەشىدا ھىنىدەي ئەوەي ئەم سىەفەرنامانە لەكاتى خۆيدا بۆ زانيارى وئاگەداربوونى ولاتەكەيان گرينگ و پيويست بوون، ئەمرۆ بۆ ئێمه ئەو زانبارىيانە گەلێک زۆر لەوە زباتر گرېنگ تر و بەسوودترن. رەنگە زیده رۆیى نەبیت ئەگەر بیت و له میرووي سەدەي نۆزدەھەمى كوردستاندا ئەو سەرچاوە كوردناسىيانە دەربھاويْرْين، كە ئەوروپاييەكان نووسىويانە پىيم وانىيە شتيكي ئاوهامان له بواري ميزوونووسيي كورديدا بر بمينيتهوه. بريه ههق وايه و دەبوايە ئەمرۆ ھەموو ئەم كەرەستە كوردناسىيانە وەربگىردرابوونايەتە سەر زمانى کوردي و به ليکدانهوه و پهراويزي پيويست بمانهينابوونايهوه ناو کتيبخانهي کوردي. ئەم ھەوللەي ئىيمە كە تىاپبەتە بە سەفەرنامە ئەورپايپەكان لەسـەدەي نــۆزدەھەم و لەم بەرگــى يەكەمەدا كــۆكراوەى شــەش ســەفەرنامەى گرينــگ لهبارهی کوردستان له سهدهی نوزدههم بهسهر یهکهوه بلاودهکهینهوه و زور

بههیواین بتوانین نهم پرۆژه به بهرده وام بیّت و له بهرگه کانی دیکه دا ته واوی نه و سه فه رنامانه ی دیکه، که ههر له و سه ده به دا نه نجام در اون و ماون، نه وه نده ی ده در قستی دیّن به کوردی بلاویان بکه بنه وه و ههر بهم بق بقیه شه وه پیشنیازی نه وه ده کهین، تا ههرچی زوورتره ناوه ندیّکی تایبه ت به کوردناسی له کوردستان بکریّته وه، که بایه خ به بهرهه مه کانی کوردناسی بدات و کتیبخانه ی تایبه تی و گوفاری تایبه تی خوی هه بیّت و کاری سهره کی نه وه بیّت به به وه روگیّرانی نه م سه فه رنامه و کتیبانه پابگات، که به زمانه نه وروپاییه کان نووسراون و پهرچه فه بیان بکاته وه بقسه رزمانی کوردی و، نه وه کاریّکه تا دوا پرده پیّویست و له جیّی خویدایه و که لیّنیّکی گهوره له بواری مه عریفه ناسیی پاده پیّویست کورد پر ده کاته وه. وه که همه مو و جار له کوتایی نه م پیشه کییه پیّویست کوردی رژه کادیمیای کوردی)، نه و ده زگه زانستیه نه کادیمیه به برزه بکه م، که هه میشه له پشت کاره کانی من بووه و، بیّو نه وه شایانی هه مو و پیّزانینیّکمه. هه روه ها سو پاسیّکی تایبه تی ها و پی خوشه و یستم نامانج شاکه لی پیّزانینیّکمه. هه روه ها سو پاسیّکی تایبه تی ها و پی خوشه و یستم نامانج شاکه لی جیّگه شدا تیّبینی زوّر وردی پیّداوم، که گه واهی پیّز و ستایشی تایبه تیه.

فەرەنسا ۱۲ ى تەممووزى ۲۰۲۲

سەفەرنامەى كەرۆك و رۆژھەلاتناس و كەرىدە رۆژئاواييەكان (وەك سەرچاوەيەك بۆ مێژووى كورد)

پێشهکی: سهدهی شانزهههم-ههژدهم

رهنگه به شیّوه یه کی زور سه ره تایی یه که مین تالّه داوه کانی پهیوه ندی نیّوان روّژ ثاوا و روّژ هه لاّت بگه ریّته وه بر کوّتایی سه ده ی سیّزده هم کاتیّك یه که مین گرووپی مسیونیّره فه ره نساییه کان له سالّی ۱۲۸۸ به سه روّکایه تیی میکه مین گرووپی مسیوّنیّره فه ره نساییه کان له سالّی ۸۰۲۱ به سه روّکایه تیی Aorentin Ricoldo چوونه ته ته وریّز و له ویّشه وه به ناو کوردستاندا چوونه ته مووسلّ (۱۰). دواتر سه ده ی چوارده هم و سه ده ی پازده هم هیچ پهیوه ندییّکی تاوها له نیّوان روّژ ثاوا و روّژ هه لاتدا نه بووه، گه رچی له و ماوه یه دا بریّک له مسیوّنیّر و موژده گاره کان به ناو ئیمپراتوریای عوسمانیدا گه راون، به لام تایبه ت یه کوردستان و سه رزه مینی کوردان شتیّکی ئاوایان بو به جیّنه هیّشتووین، که بتوانین به تایبه تی قامکی بو دریژ بکه ین.

رەنگە لە سەدەى شانزەھەمەوە يەكىك لە كۆنترىن سەفەرنامەكانى رۆژئاواييەكان بۆ رۆژھەلات، سەفەرنامەى ئەو بازگانە ڤىنىزىاييە بى، كە لەسەرەتاى سەدەى شانزەھەم لەسەردەمى شا ئىسماعىلى سەفەوى و بە

⁽۱) فهرهاد پېربال (د)، کورد له دیدی رۆژههلاتناسهکانهوه، دهزگای ئاراس، ههولیر، ۲۲۰۲، ل.۲۲

دیاریکراویش له سهروبهندی جهنگی چالدیراندا هاتوته روزههلات بهناو کوردستانیشدا تیپهربووه. ئهو گهروکه له سهرچاوهکان به بازرگانه فینیزییه بیناوه که ناوی هاتووه. له فینیسیاوه سهفهری کردووه بو دهولهتی عوسمانی و ناوی خوی نهنووسیوه و ئهمهش وای له روزههلاتناسهکان کردووه و ههر بهناوی "بازرگانه فینیزایییه بیناوه که" ناوی ببهن. سهفهرنامهکهی به زمانی ئیتالی بهناوی "بازرگانه فینیزایییه بیناوه که" ناوی ببهن. سهفهرنامهکهی زور کورتی "قهلا له سالی ۱۵۵۹دا بلاوکرایهوه (۱۱). لهسهفهرنامهکهیدا وهسفیکی زور کورتی "قهلا جوانهکهی بتلیس" دهکات و دهلیّت شازادهی ناوچهکه سینوریکی seigneur کورد بووه به ناوی "سهرهسبیگ Sarasbec" (شهرهف بهگ beg کهرد بووه به ناوی "سهرهسبیگ ۲۰۰۰ ههزار سوارهی بو سهر دهشلیّت: (شا ئیسماعیلی سهفهوی لهشکریکی ۲۰۰۰ ههزار سوارهی بو سهر نهم شازاده کورده نارد، بهلام ناچار بوو بانگی سوپاکهی بکاتهوه بو ئهوه بهری هیرشیّکی دیکه بو سهر شانشینه کهی پی بهرپهرچ بداتهوه و ئهوه سهری چالدیران بوو) (۱۲).

ئەوە ھەر لە سەدەى شانزەھەمدا بوو، كە بۆ يەكەمجار يەكەمىن قوتابخانەى دەوللەتىى فەرەنسى لە ئىستەنبوول كرايەوە و لەم سەدەيەدا ئىدى چەند گەرىدە و مسيۆنيرىكى رۆژئاوايى (بەتايبەتى فەرەنساييەكان)سەفەرى رۆژھەلاتيان كردووە و كەموزۆر چەند شتىكىيان لەسەر كوردستانىش نووسيوە لەوانە: ژان شىسنوو(۳) Jean Chesneau (كەلە سالەكانى 1547 تا 1555 ماوەى

⁽¹⁾Viaggio d'un mercatante che fu nella Persia, Ed. Ramusion, collection "Délia navigationi et viaggi", Venetia 1559.

⁽²⁾ Ismet Chériff Vanly, LES KURDES ET LE KURDISTAN DANS LES RELATIONS D'ANCIENS VOYAGEURS OCCIDENTAUX (XVIe - XVIIIe siècle) Avec introduction et commentaires, KSSE – Publication, 1973, pp.11-12.

⁽³⁾ CHESNEAU Jean, Voyage de Paris en Constantinople, Édition critique par Lisa Pochmalicki, Genève, Droz, 2019, LXVIII + 127 p.

ههشت ساڵ له ئیستهنبووڵ له کونسوڵخانهی فهرهنسا کاری کردووه)، ژان شیسنوو له سهفهرنامهکهیدا باسی دیاربهکر مووش و خارپووت و بتلیس ده کات (۱۰۰۰ (ژاك گاسووت Gassot) عصفهرنامهکهیدا باسی وان، مووش، بتلیس، دیاربهکر و مهلاتییه و ئوورفه سهفهرنامهکهیدا باسی وان، مووش، بتلیس، دیاربهکر و مهلاتییه و ئوورفه ده کات (۱۸۵۰–۱۹87) سهری کوردستانی تورکیای داوه و باسی شاری بتلیس ده کات (۵۰۰ بیتر بیلان Pierre Belon بنتورالیست بووه و له سالهکانی ۱۵۶۱ تا ۱۵۶۹ بهناو تورکیای عوسمانی و سووریه دا گهراوه. ههر لهو سهروبهندانه دا له سالّی ۱۵۲۵ له هیندوستانه و پورتوگالیاییه ک بهناوی (میستهر ئهفونسو Mestre Affonso) به بتلیس دا ده دوروات و چهند زانیارییه کی زوّر کهم لهباره ی قه لای بتلیس یادداشت ده کات (قه لاکه ده کهویّته سهر بهرزایی بهرده لانیّکی سهخت، به دیواری بهرز دهوره دراوه، که تاوهره کان له لایه کانیانه وه ده وره یان داوه و به وریاییه وه پاسهوانی درکویت، ینده چنت به ناسانی داگرنه کریّ) (۱۰

⁽¹⁾ فهرهاد يبربال (د)، ههمان سهرچاوه، ل. ٢٤.

⁽²⁾ Jacques Gassot, Le Discours du voyage de Venise a Constantinople, contenant la querele du grand Seigneur contre le Sophi: avec elegante description de plusieurs lieux, villes, & Citez de la Grece, & choses admirables en icelle. Par maistre Jaques Gassot, dedié & envoyé a maistre Jaques Tiboust, escuier, Seigneur de Quantilly, Notaire & Secretaire du Roy, & son Esleu en Berry. (1550).

⁽٢) فهرهاد پېربال (د)، ههمان سهرچاوه، ل. ٢٤.

⁽⁴⁾ Souvenirs de voyages en Italie et en Orient et Notes historiques, pièces de vers - Précédés d'une notice sur C. Bellièvre, sa famille et son œuvre par Jean Tricou, 1956.

⁽۵) فهرهاد ببربال (د)، سهرچاوهي پيشوو، ل. ۲٤.

⁽⁶⁾ Ismet Chériff Vanly, op.cit, p.12.

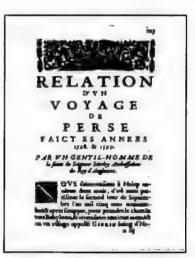
رەنگە دوايين سالەكانى سەدەى شانزەھەم لەناو گەرىدە ئەوروياييەكان گەواھى يەكەمىن سەرەتاي ناسياوى فەرەنسىيەكان بىي بە گەلتک بەناوى (كورد) و ناسىنى كورد لاى فەرەنساييەكان ليرەوە دەست پێ دهکات کاتێک گهرۣۅٚکێکی بێ ناو(۱۱) بهناوی (بهگزادهیهکی دارودهستهی سینور شارلی بالیوزی پاشای ئهنگلستان) له سهفهرنامهکهی خۆی، كه له ۲ ى سێپتامبەرى ساڵى ۱۵۹۸ له حەلەبەوه دەرچووه، به ئەلباب، بیره جهک، رەققه، دیرەزوور، تا فەلووجه و پاشان له ۳۰ی ئەپلوول تا ٤ ى تشريني دووهمي ١٥٩٨ له بهغدا ماوهتهوه و ياشان چۆته ييرسيا (ئیران) و دواتر له کوتایی سالمی ۱۵۹۹ له گهل ئهنتونی شارلی چوته مۆسكۆ، بەلام چابى سەفەرنامەكەى ريك دواى نيو سەدە دواتر، سالى ١٦٥١ له ياريس به ناوي (سەفەرنامەي گەشتېك بۆ ئېران له سالەكانى ۱۵۹۸ و ۱۵۹۹) چاپکراوه (۲). گرووپه گهرِوْکهکه ناچار بوون بۆ ئهوهى سەرى ئەسفەھانى پايتەختى پێرسيا (ئێران) بدەن بەناو كوردستاندا تێيەر ببن و لهم سهفهرنامهیه دا زور به کورتی باسی کورد دهکات و باسی سەفەرەكانى خۆى دەگيريتەوە بۆ ناو چياكانى كوردستان و دەڵێ چەندىن مالّی قورین ههبوو، که سهریان داپوشرابوو و بوّنی نان و دار (دارسووتان)

Olivier Salmon, Alep dans la littérature de voyage européenne pendant la période ottomane (1516-1918), tom 2, p, 778.

⁽۱) بهقسهی تۆژەر ئیدوارد دونیسۆن رۆس، ئەم گەرۆكە بىن ناوه، ناوی (ئابىل پىنسۆن Abel Pinçon) بووه و بەپنى بەلگەنامەكانى ئىنگلىز ناسنامەكەی ئاشكرا كردووه ، بروانە:

⁽²⁾ Relation d'un voyage de Perse fait es années 1598. & 1599 par un gentil-homme de la suitte de Seigneur Scierley ambassadeur du Roy d'Angleterre, 1651.

As develop 1 (9 8. 1999), very trigger is still baill vet sheldens constrained that the story de terms, the meaning do plearen, quit of the pre-bramenery fear-the fearman quantizageshows, man one post open fan me, gles opens. Deckars is plan de, Challene, if it y a bramenery do ingree and survey consuments of the said mean. Li mean uniform grand brokering do pain to de habet. Les behalteres de las me yacamen ny impere Ambriques, any Terramener, you have been presented to the said and the said and present and present any impere and hardener, instrument is perspected for the said and t

(سەفەرنامەي گەشتىك بۆ ئىران لە سالەكانى ١٥٩٨ و ١٥٩٩)

⁽¹⁾ Relations veritables et curieuses de l'isle de Madagascar, et du Bresil: Auec l'histoire de la derniere guerre faite au Bresil, entre les Portugais et les Hollandois; Trois relations d'Egypte, & vne du royaume de Perse, 1856, p. 119.

لهناو سەفەرنامە ئىنگلىزىيەكان، جۆن مىلدىھال* (١٥٦٠-١٦١٤) يەكەمىن گەراڭى ئىنگلىز بوۋە، كە ساڭى ١٥٩٩-١٦٠٠ ، لە دواپىن سالەكانى سەدەي شانزهههم و یه کهمین سالمی سهدهی حه قدههم سهفهری ئیمپراتوریای هیندستانی کردووه و دواتر سهری ئیمپراتوریای ئیران و ئیمپراتوریای عوسماني داوه و له سهفه رنامه کهي خويدا، که سالي ١٦٢٥ له لهندهن چاپکراوه بهناو کوردستانیشدا رۆپشتووه، له ۷ ی حوزهیرانی ۱۶۰۰ حهلهب بهجیدههیلی و به خزیی و شهشسهد کهس له دارودهستهکهیهوه له رینگهی بیر، ئوورفه، دياربه كر، بتليس، وان، جولفا، سولتانييه، قهزوين، قوم، كاشان، كرمان، سيستان و قەندەھار سەفەر دەكا، تا ساڭى ١٦٠٣ دەگاتە لاھور و زۇر بە كورتى باستكى ئه و شاره کوردییانهش ده کات که پیّباندا رهت بووه (۱). دواتر له سهده ی حەقدەھەم چەند سەفەرنامەيەكى گرينگى رۆژئاوايى ھەيە بۆ كوردستان، كە سهرجاوه گهانیکی زور گرینگن بو کوردناسی و گرینگترینیان بریتین لهم سەفەرنامانە: رەنگە سەردەستەكەيان سەفەرنامەكەي ئىتاليايى بىترۆ دىيلا ۋالىن(١) Pietro D'ELLA VALLE) بين، له سهرهتاى سهدهى حه قدهههم که یه کیک لهسه رچاوه هه ره ده و لهمه ند و پر زانیارییه کان بی بر میزووی كوردناسي. دييّلا قاليّ سالّي ١٦٢٦ كه له ئيستهنبوولٌ دهبيّ، خاني بتليس دهبينيّ

_

^{*} John MILDENHALL

⁽۱) بۆ چاپى ئەم سەفەرنامەيە، بروانە:

Oost-Indise voyagien van J. Mildenhall en J. Cartwright, in de jaren 1599 en 1606 te water en te lande, gedaan na de landen van Persien en den Grooten Mogol. Door haar selfs beschreven, en nu aldereerst uyt het Engels vertaald, etc.

^{(&}lt;sup>۱)</sup>وهرگیری ئهم کتیبه لیّکوّلینهوهیه کی دوورودریّژی بهناوی (کورد و کوردستان له سهفهرنامه ی پیتروّ دییّلا قالیّ - سهرهتای سهده ی حهقدههم) لهرووی چاپه فهرهنسییه کهوه نووسیوه و بهم زووانه بلاودهبیّتهوه (وهرگیّر).

سهردانی شاره که ده کات و وه ک پرووداوی کی گرینگ هاتنی خان ده گیری ته وه. خان به لیننی ته یار کردنی دوانزه هه زار سه ربازی به سولتانی عوسمانی داوه. دییلا فالی سالی ۱۹۱۹ له به غدا گیرو ده ی داوی خوشه ویستی کچیکی کریستیانی ئاسووری ده بی به ناوی (مانی Maani) ده یخوازی و به خویی و به دوو نوکه ره وه زورترین به شی کوردستان له سهره تای سه ده ی حه فده هه م ته ی ده کات و له ناو په شمالی کورده کان ده مینی ته وه و نانی کورده کان ده خوا و له ناو په شمال له گهل کورده کان له سهرمان هه لله داد رزی و زور دوستانه باسی کورد ده کات. له باسی خانی بتلیس ده لی خاوه نی (۱۰ بو ۱۲) هه زار سواره یه.

دوای سهفهرنامهی دینلا قالی رهنگه گرینگترین سهرچاوهی کوردناسی سەفەرەنامەكەى فەرەنسايى بازرگانى بەردى گرانبەھا، ژان پاتىست تاقىرنىيى ۱۹۳۲ من. تافیرنس ساڵی Jean-Baptiste TAVERNIER سەرى كوردستانى داوه. له ئىتاليا دەرفەتى ئەوەي بۆ رێک دەكەوێ سەرى خاکی پیرۆز بدات و بەرێگەي ئیستەنبووڵ سەفەرى ئیسفەھان دەكات و دواتر بەرىكەي زىپى گەورە بەناو ئەربىل، شارەزوور، قەسرى شىرىن دەچىتە كوردستانى ئێران و هەمەدان. گرينگيى ئەم سەرچاوەيە لەوەدايە، كە زۆر بە وردی باسی شوین و روّلی کورد لهنیوان ههردوو ئیمپراتوریا له ساله کانی سییه کان و چله کانی سه ده ی حه قده هه مدا ده کات. شایانی گوتنه تافیرنی، لەزۆر جێگەدا بە كوردستاندا تێدەپەرێ -سێ رێگەى سەرەكى دەگرێتە بەر، ئەوەي ديار و لەبەرچاوە ئەوەيە، كوردستان پرديّكى ئىجگار گرينگ بووە بۆ گەيشتن بە فارس (ئيران). بە چەشەيەكى زۆرەوە بەم رېڭگەيانەدا تىدەپەرى دەڭىن: (راستىيەكەي زۆر خۆشە سەفەر بۆ ولاتى ئەم كوردانە بكەي: ئەگەرچى له لایهک رینگهکان سهختن، به لام له ههموو لایهک درهختی گهوره گهوره دهبینری وهکوو بهروو و ...دیمهنی جوان جوان)^(۱). دواتر له نیوهی دووهمی سهدهی حه فده هه م، له سالمی ۱۹۲۳، گهرو کی فهره نسایی ژان دو تیفینو Jean de THEVENOT) بۆ دووەم جار لە مارسىلياوە دەچى بۆ ئەسكەندەرىيە، لەويشەوە دەگاتە دىمەشق، پاشان حەلەب. بەدريزايى سنوورهکانی باشووری-رۆژئاوای کوردستان، حەلەب بەجیدەهیلیت بەرەو ئوورفه، پاشان ماردین و نیسبین و مووسل، لهویشهوه بهکهلهک بهناو دیجله بغ به غدا داده به زیت و له به غداشه وه به نزیکه یی هه مان ریچکه ی ته و سه فه ر هه لْده گری، که دیپلا قالی به رله نبو سهده پیشتر به کوردستانی پیرسیا (ئیران)دا

⁽۱) موحسین ئه حمه د عومه ر، (وینه ی کورد لای گهرو که فهره نسیه کان)، گوفاری (رابوون)، ژماره (۲)،۱۹۹۳، سوید، ل. ۱۰۵.

ره تبوو بوو، به تایبه تی به مهنده لی، سه راو، گه ویر، ماهیده شت، پولی شا، کرماشان، بیستون، سه حنه، که نگاوه ر، هه مه دان، پاشان به ئیسفه هان تیده په ری و، له ویشه وه له که نداوی فارسه وه به ره و هیندستان ده رواته وه و سالمی ۱۳۸۹ سه فه رنامه که ی له پاریس چاپ ده کات (۱).

دواتر بهدریزایی کوتایی سهده ی حه قده هم و بهدریزایی سهده ی هه ژده هم شه م گهروکه نه وروپاییانه سهردانی کوردستان ده که ن فیلیپ به قریل (۱۳۵۸ - ۱۳۵۸ (۱۳۹۸ - ۱۳۹۸) بیتی دو له کرروا Pétis de la به قریل (۱۳۹۸ - ۱۳۹۸ (۱۳۹۸ - ۱۳۹۸) بیتی دو له کرروا Philippe به قریل (۱۳۹۰ - ۱۳۹۸) (۱۳۹۸ - ۱۳۹۸) به وولی Poullet (۱۳۹۸ - ۱۳۹۸) (۱۳۹۸ - ۱۳۹۸) که م و زور چه ند شتیکیان له سهر کوردستان بو به جیه پیشتووین، گهریده ی ئینگلیزی ریجارد پوکوسکی (۱۳۹۸ - ۱۷۲۸) له کتیبه که یدا به ناوی (۱۳۹۸ - ۱۷۲۸ چاپکراوه زور وه سبی روزه ه آلات و چه ند و آلاتیکی دیکه) که سالی ۱۷٤۵ چاپکراوه زور به راگوزه ربی باسیکی کوردیش ده کات. گهریده ی فه ره نسایی (ژان نوتی العمر العم

⁽¹⁾ Voyages de M. de Thévenot en Europe, Asie et Afrique, Première partie contenant le voyage du Levant, Paris, 1689.

¹² Voyage en divers États d'Europe et d'Asie, entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine (par le P. Ph. Avril.) (1692).

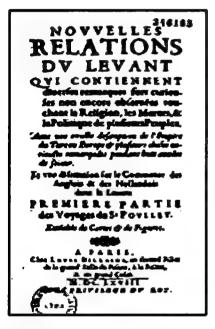
⁽³⁾ Relation de Dourry Efendy, ambassadeur de la porte Othomane auprès du roi de Perse, traduite du turk, et suivie de l'Extrait des voyages de Pétis de La Croix, Parism 1810, pp 77-174.

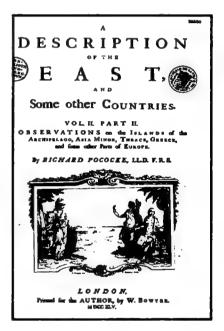
⁽⁴⁾POULLET, Nouvelles relations du Levant, qui contiennent plusieurs remarque, touchant la Religion, les moeurs & la politique de divers Peuples, Par Monsieur P. A., Paris, L. Billaine, MDCLXVII [=1668].

⁽⁵⁾ Jean Chardin, Journal du voyage du Chevalier Chardin en Perse, Amsterdam, Jean Wolters & Ysbrand Haring, 1686.

⁽⁶⁾ Richard Pococke; A description of the East, and some other countries, London: printed for the author, by W. Bowyer; and sold by J. and P. Knapton, W. Innys, W. Meadows, G. Hawkins, S. Birt, T. Longman, C. Hitch, R. Dodsley, J. Nourse, and J. Rivington, MDCCXLIII-MDCCXLV [1743-1745].

۱۷۶۸-Otter)(۱۷ دواتر له کوتایی نیوه ی دووه می سه ده ی هه ژده هه گه پیده کهی دیکه ی ئینگلیز به ناوی ژون ژاکسون له سه فه رنامه که خویدا، که دوو سال دوای گه شته که ی، سه فه رنامه که ی سالی ۱۷۹۹ له له نده ن چاپکراوه، به کورتی باسینکی کورد و شاره کانی کوردستان به تایبه تی شاری نامه د (دیار به کر)(۱) ده کات.

(سەفەرنامەي پوولىن ١٦٦٨)

(وەسپى رۆژھەلات و چەند ولاتىكى دىكە)

⁽¹⁾ Jean Otter, Voyage en Turquie et en Perse, avec une relation des expéditions de Tahmas-Koulikhan par M. Otter, Paris : Guérin, 1748, 2 vol.

⁽²⁾ John Jackson, Journey from India, Towards England, in the Year 1797: By a Route Commonly Called Over-Land, Through Countries Not Much Frequented, and Many of Them Euphrates and Tigris, Through Curdistan, London, 1799.

پاش ئەم چاوگنرانە خىراييە بە سەڧەرنامەى گەرۆک و گەرىدە ئەوروپاييەكان بى كوردستان لە سەدەكانى (شانزەھەم-ھەژدەھەم)، بى ئەوەى كارى پۆلىنكردنى سەڧەرنامەكانى سەدەى نۆزدەھەم مان ئاسانتر بىت، ئىمە ئەم سەدەيە بەوپىيەى بەشى زۆرترىنى گەرۆكە رۆژئاواييەكان ڧەرەنسايى و ئىنگلىز بوون، باسەكە بەم شىوەيە دابەشى سەر دوو بەشى سەرەكى دەكەين.

buthodel' Molle

Courde des montagnes du Makary

کوردنکی چیایی له ههکاری (گاسپارد درزقیل، بهرگی یهکهم، 1825)

بهشی یهکهم: سهفهرنامهی گهرۆك و رۆژههلاتناسه فهرهنسییهکان وهك سهرچاوهیهك بۆ مێژووی كورد (سددی نزدهههم)

له گه ل سهره تای سه ده ی نوزده هه م پهیوه ندییه کانی روز هه لات- روز ثاوا زیاتر شیوه یه کی ره سمی به خویه وه ده گری . فه ره نسا بایه خیکی زور زیاتر به م پهیوه ندییانه ده دات به تایبه تی دوای داگیر کردنی میسر له لایه ناپلیونه وه سالی ۱۷۹۸. به م شیوه یه سه ده ی نوزده هم ژماره یه کی یه کیجار زوری سه فه رنامه ی فه ره نسایمان هه یه بر روز هه لات، که سه ری کوردستانیشیان داوه و که م و زور باسی کوردستانی سه ده ی نوزده هه ممان بو ده گیرنه وه . جگه له وه سه ده ی نوزده هم سه ده ی گهشتنامه ی دیپلوماتیش ده بیت که وا حوکوومه تی فه ره نسا له ری گه ی وه زاره ته کانی پهروه رده ی گشتی، وه زاره تی ناوخو ، وه زاره تی حه بی و پیگه ی وه زاره ته کانی پهروه رده ی گشتی، وه زاره تی ناوخو ، وه زاره تی حه ده ی وینی به که ده ی میتودیك وه ربگری ، ثه م به شه مان کردو ته دو و ته وه رباسه که مان شیوه یه که می یه که می سه ده ی نوزده هم ، که سه رده میکی زور چاره نووسسازه له میژووی کورد و سه ره تای شه ری کورد و تورکه و دواجار چاره نوه سازه له میژووی کورد و سه ره تای شه ری کورد و تورکه و دواجار هم نیوه ی یه که می سه ده ی نوزده هه مدا هه مو و ثه ماره ته کوردییه کان کوتایی یان دیت. ثه م ماوه یه بو خوی سه ره تای له رزین و درزیخ که و تنی یان دیت. ثه ماوه یه بو خوی سه ره تای له رزین و درزیخ که و تنی که و توری یه که می سه ده ی نوزده هه مدا هم می و درزین که و درزین کوتایی یان دیت. ثه م ماوه یه بو خوی سه ره تای له رزین و درزین که و تنی که و تایی یان دیت. ثه ماوه یه بو خوی سه ره تای له رزین و درزین که و تای کوتایی یان دیت. ثه ماوه یه بو خوی سه ره تای له رزین و درزین که و تای کوتایی یان دیت. شه ماوه یه بو خوی سه ره تای که در تای که و تای که در تای که و تای که در تای که در تای که و تای که خور در تای که و تای که در تای که و تای که در تای که در تای که در تای که در تایک در تای که در تای که در تای که در تای که در تایک در تای که در تای که در تایک در تای که در تایک در تا

یه که م گهرو کی فهره نسی سه ده ی نو زده هه م که پنی نابیته کوردستانه وه گییو م ئه نتوان ئولیقیی Guillaume Antoine Olivier (۱۸۱۲-۱۷۵۲) بوو. ئه م گهرو که ناتورالیست بووه و له لایه ن ئه نجوومه نی ته نفیزیی کاتبی شورش هه ردوای شورشی فهره نسی به ئهرکنیك نیردراوه بو ئیران. ئولیقیی له ته مه نی نوزده سالیدا دکتورا له پزیشکی ورده گری و چه ندین نامیله که ی له باره ی میش و مه گه ز نووسیووه. له سه فه ری بو ئیران به ناو کوردستانی باکووری و باشووریدا رویشتووه و زور به کورتی باسی کورد ده کات و حوکمی ناراست به سه رکورد ده دات به تاییه تا له باره ی ئیزیدییه کان (۱).

دووه مگهرو کی فهره نسی که باسی کوردستان ده کات ئهدریه ن دوپری که باسی کوردستان ده کات ئهدریه ن دوپری Adrien Dupré (۱۸۳۱-۱۷۶)، که خوّی له روّژهه لات له دایك بووه و کوری کونسولی فهره نسا بووه له تهرابزون و ههموو گهنجی خوّی لهوناو چهیه بهسهر بردووه. ماوه یه کی زوّر وه کوو وهرگیّ له کونسول خانه کانی فهره نسا له روّژهه لات کاری کردووه و دوایی خوشی بووه ته کونسول. سالی ۱۸۰۷ له گه ل مسیونی جهنه رال گاردان ده که وی بو ئیران. سالی ۱۸۱۹ سه فهرنامه که ی خوّی

⁽¹⁾ Guillaume Antoine Olivier, Voyage dans l'Empire ottoman, l'Egypte et la Perse fait par ordre du Gouvernement pendant les six premières années de la République. Paris : chez H. Agasse, (1801)-1807, 6 vol.

("سەفەرى<u>ّ</u>ىك بۆ ئىران لە سالەكانى ۱۸۰۷، ۱۸۰۸ و ۱۸۰۹)(۱) لە پارىس لە دوو بەرگدا چاپ دەكات.

⁽¹⁾ Adrien Dupré, Voyage en Perse fait dans les années 1807, 1808 et 1809, en traversant la Natolie et la Mésopotamie, depuis Constantinople jusqu'à l'extrémité du golfe Persique, et de là à Iréwan, Paris : J.G. Dentu, 1819, 2 vol.

⁽²⁾ Jaubert Pierre-Amédée-Émilien-Probe(Chever), Voyage en Arménie et en Perse, fait dans les années 1805 et 1806, suivi d'une notice sur le Ghilan et le Mazandéran; par M. le colonel Trézel, Paris : Pélicier et Neveu, 1821, XII-(507 p).

ئهوروپاییه که باسی سنووری کوردستان ده کات و ئهم سهفهرنامهیه ره نگه باشترین سهرچاوه بنت بز نیشاندانی کزمه لُگهی کورد لهسهره تای سه ده ی نزده ههم. ژوبنر ئامیدی چهند جاریک به کوردستان تیپه پیوه، به وردی له نزیکه وه تیبینی کزمه لُگهی کورد و مرزقی کوردی کردووه. ئاخاوتنی ژوبیر ده رباره ی کورد کزمه لُیک لایه ن ده گریته وه: میژوو، جوگرافیا، به رهه مهینان و ئابووری، زمان و کولتوور، شیوه ی ژیان (۱).

⁽١) موحسين ئەحمەد عومەر، ھەمان سەرچاوە، ل. ١١٠.

⁽²⁾ Gaspard Drouville, *Voyage en Perse, fait en 1812 et 1813*, Paris : Librairie Nationale et étrangère, 1825, 2 vol. (xxv-282, 243 p).

بهگهکان، هیچ شویننی ژیانی مام ناوهندی تیدا نییه، مالّی تایبه تیی ههره دولّهمهندهکان ناگاته ئاستی مالّی جوتیارهکانی ئیران (ل. ۱۷۱)" دروّفیل لهباره ی کورد زوّر به پهره قی و زوّر به خراب باسی خهسلّه ت و ئهدگاری کورده کان ده کات.

دوای گاسپارد دروّفیل Gaspard Drouville دوو گهروّکی دیکه ی فهره نسایی سهریان له کوردستان داوه ئهوانیش باروّن فیّلیّکس بیّژوور (۱۸۳۹-۱۷۲۵) (۱) و فیکتور فونتانییّ ن. زانیارییه کانی بوّژوور گهرچی له زانیارییه کانی گاسپارد نزیکن به لام زانیاریی زوّر گرینگیان تیّدایه بهتایبه تی له (فهسلّی گاسپارد نزیکن به لام زانیاریی زوّر گرینگیان تیّدایه بهتایبه تی له (فهسلّی پینجه م و شهشه م) و ههروه ها له بهشه کانی دیکهش زانیاریی زوّر ورد لهباره ی کورده وه دهبینریّن (۲). ههرچی گهشتنامه کهی فیکتور فونتانیی یه بهناوی (گهشت بوّ روّژهه لات) (۱۸۳۰ نووسه ره کهی ماوه ی یانزه سالّ له روّژهه لات بووه و سهفه رنامه کهی خوّی له پاریس بلاوده کاته وه. بروانامه ی دهرمانسازی هه بووه و سالّی ۱۸۲۱ ده بیته ئه تاشه ی زانستیی له کونسو لّخانه ی فهره نسا له ئیسته نبوولّ. فونتانیی ناتورالیست و دیپلوّمات سالّی ۱۸۲۱ بوّ ماوه ی پینج مانگ، گهشتیك فونتانیی ناتورالیست و دیپلوّمات و لهویّوه ده چیته سیواس و ناسیاوی له گهل کورد

⁽¹⁾ Louis-Auguste-Félix Beaujour, de, Voyage militaire dans l'Empire othoman ou Description de ses frontières et de ses principales défenses, soit naturelles, soit artificielles, Paris: F. Didot, 1829, 2 vol.

⁽۳) ههموو ئهو زانیارییانهی لهم سهرفهرنامهیه لهبارهی کوردهوه هاتوون، لهلایهن وهرگیّری ئهم کتیّبه له دهرفهتیّکی نزیکدا به کوردی له بهرگی دووهمدا بلاودهبیّتهوه (وهرگیّر).

⁽³⁾ V. Fontanier, Voyages en Orient: entrepris par ordre du gouvernement français, de l'année 1821 à l'année 1829: Turquie d'Asie, Paris: P. Mongie ainé, 1829, 1 vol. (xiii-332 p).

پهیدا ده کات. سهفهرنامه کهی بهتایبهت لهباری مۆدی ژیانی ئهو کورده کۆچهرانهی ئهو دیونی گهلینك گرینگه. بۆ لینکو لینهوه له میژووی هۆزی کورد و به تایبه تی هۆزی کۆچهری کورد لهم ماوه یه دا سهر چاوه یه کی گرنگه.

دوای سهردهمی تهنزیمات ۱۸۳۹ ئیدی دهورانیکی نوی له پهیوهندییهکانی روّژئاوا-روّژهه لات دهست بی دهکات. له دوا دهیهی نیوه ی یه کهمی سهده ی نوزده ههم کومه لیّك گهشتنامه ی فهره نسیمان له بهر دهسته که بوّ لیّکوّ لینه وه ی دوایین قوّناغ و گهواهی هیرشی له شکرکیشییه کانی عوسمانی بو سهر ئهماره ته کوردییه کان گهلیّك پر بایه خن، که ئهگهر ئهم سهفه رنامانه نه بوونایه رهنگه ئیمه بو خومان وه کوو کورد ههر هیچمان له بهردهست نه بوایه. من به تایبه ت بی له سهر ئهم ماوه یه دا داده گرم که به راستی ماوه یه کی گهلیّك ناسکه له میژووی کورددا.

بوّ لیّکوّلیّنه وه له دواین قوّناغه کانی میژووی ئهماره تی بابان و به تایبه تیش شاری سلیّمانی له دهورانی ئه حمه د پاشای بابان دا، سه فه رنامه که ی ئه کادیمی هونه ره جوانه کان یوّژین فلاتدن (۱۸۰۹-۱۸۷۶) (سه فه ر بوّ ئیّران له لایه ن یوّژن فلاتدن پهیکه رتاش و پاسکال کوّست ئارشتیکتوّری وابه سته ی بالویّزخانه ی فه ره نسا له ئیّران له ماوه ی ساله کانی ۱۸٤۰ و ۱۸٤۱ دا) (۱) به هاوه لّی شیّوه کاری روّژهه لاتناس پاسکال کوّست (۱۸۱۷-۱۸۷۹) که وه کوو دووه مین مسیونی فه ره نسا (۱۸۶۰-۱۸۶۱) په وانه ی ئیّران ده کریّن، یه کیّکه له سه رچاوه گرانه هاکان. یوّژین و کوّست له ریّگه ی گه پانه و هاویان به ئه حمه د پاشای بابان به غدا و به ناو چه ی سلیّمانی دا تیّه پ ده بن و چاویان به ئه حمه د پاشای بابان

⁽¹⁾ Eugène Flandin, Voyage en Perse de MM. Eugène Flandin, peintre, et Pascal Coste, architecte [...] pendant les années 1840 et 1841 : relation du voyage, Paris : Gide et Jules Baudry, 1851, 2 vol. (511, 536 p).

رهنگه هیرشه کانی حافز پاشا بو سهر ئهماره تی سوّران له ههمووان زیاتر باس کرابیّت. زیاتر له چوار (٤) گهروّکی فهره نسی باسی ئهم لهشکرکیّشیه ده که ن و ههمووشیان لهم کاته دا له وی بوون. ژان پاتیستان پوژولا (۱۸۰۹-۱۸۹۵) له سهفه رنامه که ی خویدا، که سالّی ۱۸٤۰ به ناوی (سهفه ربو ناو ئاسیای بچووك) له پاریس له دوو بهرگدا چاپی کردووه بو خوّی گهواهی ئهو کاولکارییه ده دات، که سوپاکه ی حافز پاشا به سهر کوردستانی عوسمانیدا هیناوه و باسی ئه و ده کات که وا چون چوار هه زار کورد (ژن، پیره میّرد) به دیل

^{*} Meuhtamet Manoutcher-Khân

⁽¹⁾ Baptistin Poujoulat, Voyage dans l'Asie Mineure, en Mésopotamie, à Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Égypte: faisant suite à la Correspondance d'Orient, Paris: Ducollet, 1840-1841, 2 vol. (456, 612 p).

گیراون و باسی کارهساتی جهنگ لهناو شار و ئاواییه کوردییه کان ده گیریته و ته و اول تیکستی سهفهرنامه که لیره لهم کتیبه دا کراوه به کوردی. گهروکیکی دیکهی فهرهنسایی به ناوی یوژین بوری (۱۸۰۹-۱۸۷۸) ئارکیولوژیست بووه و دیکهی فهرهنسایی به ناوی یوژین بوری (۱۸۰۹-۱۸۷۸) ئارکیولوژیست بووه و له سهفهرنامه کهی خویدا که ئهویش سالی ۱۸۶۰ بهناوی (نامهکاری و یاده و و روز هه کاتی له شکرکیشیه کهی عافر پاشا سالی ۱۸۳۸ له کوردستان بووه بو خوی شایه دحالی له شکرکیشیه کان بووه. گهروکیکی دیکهی فهرهنسایی ئوشیر ئیلوی (۱۷۹۳-۱۷۹۳) ئهویش له سهفهرنامه کهی خویدا "پهیوه ندییه کانی سهفهریک بو روژهه لات له ۱۸۳۸ تا ۱۸۳۸. که سالی ۱۸۶۳ له پاریس چاپکراوه باسی له شکرکیشیه کانی حافز پاشا ده کات بو سهر ئهماره تی سوران. گهروکیکی له شکرکیشیه کانی حافز پاشا ده کات بو سهر نهماره تی سوران. گهروکیکی دیکهی فهره نسایی شارل تیکسیر، که سالی ۱۸۶۲ سهفه رنامه کهی بالاوده کاته و دیکهی فهره نسایی فهره نسایی شارل تیکسیر، که سالی ۱۸۶۲ سهفه رنامه کهی بالاوده کاته و گهرچی له کاتی له شکرکیشیه کهی حافز پاشا له ئیمپراتوریای عوسمانی بووه به لام شتیکی یه کجار کهم له سهر هیرشه که باس ده کات.

.

⁽¹⁾ Eugène Boré, Correspondance et mémoires d'un voyageur en Orient, Paris : Olivier-Fulgence, 1840, 2 vol. (VIII-425, 498 p).

⁽²⁾ Aucher-Eloy, *Relations de voyages en Orient de 1830 à 1838*; revues et annotées par le comte Jaubert, Paris : Librairie encyclopédique de Roret, 1843, (XXXI-775 p.)

فهرونسا له ماو وي ساله كاني ۱۸٤٦، ۱۸٤٧ و ۱۸٤۸ دا)(۱) بلاو دوينته و و هو ممير سالّی ۱۸٤٦ کورد دوناسی و به باووری ژنهکهیی و ویّنهکیش ژول لوّرانس ههموو کوردستانی باکوور و بهشنکی کوردستانی باشوور گهراوه. ثاگستۆسی ١٨٤٩ ين ئەوەي گەشتنامەكەي تەواو ىكات ئە ئەسفەھان كۆچى دوايى دەكات و ھەر لەونشدا دەينتۇن. گەشتنامەكەي ھۆممېر گرنگىيەكەي بۆ میژوونووسی کورد ئهوهیه هؤممیر له کاتی تیکشکان و لهشکرکیشیی سویای عوسمانی بۆسەر سوپای بەدرخان پاشا له كوردستان بووه، و به چاوى خۆى مير بهدرخانی به دیلکراوهیی بینییوه، که سهرباز و جهندرمهی عوسمانی بهدهورهوه بووه و بۆ ئىستەنبووڭ يان گواستۆتەوە. ھوممێر ئارخەيان بووە بەم بەدىلگرتنە و لای وابووه دوای ئهوه ئیدی ئارامی دهگهریتهوه ولات و له ههمان کاتدا سەرسامى خۆشى لەبارەي ويرانكارىي ئاواييە كوردىيەكان دەگيريتەوە، كە لە سۆنگەي شەردا ويران بووبوون. دووەمىن سەفەرنامەي نيوەي دووەمى سەدەي نۆزدەھەم سەفەرنامە يان راستر تنيينى سەفەرى ژول لورەنسى نيگاركنشه، كە ساڵی ۱۸۵۶ له روّژنامهی L'Illustration ژماره ۵۷۶ ی روّژی ۲۵ ی شوباتی ١٨٥٤ بلاوكراوه تهوه. ئهم وتاره كورته كه به ناوى "كوردهكان: تێبينييهكاني گهشتیکی تورکیا و ئیران"(۲) بلاویکردونهوه وهکو یاشکوی کتیهکهی هوممیر

⁽¹⁾ Xavier Hommaire de Hell, Voyage en Turquie et en Perse: exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848, Paris: P. Bertrand, 1860.

⁽²⁾ Jules Laurens, « Les Kurdes: Notes d'un voyage en Turquie et en Perse » In: L'Illustration, Paris, n° 574, XXIII, 25 02.1854, PP. 119-123.

(ئەم وتارە بچووكەى ژول لورانس لەلايەن ئېمەو، كراو، بە كوردى و لە بەرگى دوو،مى ئەم كتېيەدا بلاود،كرېتەو، و ژمارە ئەسلىيەكانى رۆژنامەكەش لە كتېيخانەى ناوەندىي زانكۆى سۆربۆنى يەك ھەيە و كۆپيەكى ئۆرگىنالى ئەم وتارە بىست سالىش

سهیر ده کری و پرییه له نیگاری جوانی کوردستان و دوستانه باسی کورد ده کات.

ئهگهر تاوه کوو نیوه ی دووه ی سهده ی نۆزده هه مهموو گه شتیاره کان پیاو بووبن، ئه وا بۆ یه که مجار یه که م ژنه گه شتیاری فهره نسایی زمان و به بنچینه ئیتالیایی کریستینا تریفولزیۆ بیلژیوژوسۆ(۲871-1808) که له سهر حیسابی خوی له کانوونی دووه می سالّی ۱۸۵۲ به هاوه لّی کوپه که ی و خزمه تکاریکی سه فه ری پوژهه لات ده کات و سی سالّ له پوژهه لات ده مینیته وه. مهدام بیلژیوژوسو زیاتر عهودالی ناسینی موّدی ژیان بووه له پوژهه لات. شا ژن کریستینا تریفولزیو بیلژیوژوسو ، سی سالّ دوای ئه وه دواتر له کتیبی (شانوی کریستینا تریفولزیو بیلژیوژوسو ، سی سالّ دوای ئه وه دواتر له کتیبی (شانوی اشازاده یه کی کورد "بو یه که مجار باسی ژیانی ناو حه ره میی پاشایه کی کورد (محه ممه د پاشا) ده کات که خاوه نی پینج ژن بووه: فاتیمه (کورد بووه).. هه روا سی ژنی دیکه ی جورجی، چه رکه س و سه نیگالی و که نیزه کیکی دیکه ی به باوی (حه بینه) هه بووه ، په ناوی کورد. به لام مهدام بیلژیوژوسو له باسی ژنه جوتیاره کان و کوچه ره کان که له سه ر پیگه دیونی به پریمیتیف (سه ره تایی) باسان ده کات و میزبان لیده کاته و ه ه اسه ر پیگه دیونی به پریمیتیف (سه ره تایی)

زیاتره له ئهرشیقی ئیمهدا ههیه و ههر تویژهرهوهیهک پیّویستی به وتاره که بیّ به فهرنسی، دهتوانیّ سوود له ئهرشیقی ئیّمه وهربگریّ، وهرگیّر).

⁽¹⁾ Cf. Princess Cristina Triulzi-Belgiojoso, «Un prince Kurde», in: Scènes de la vie turque: souvenirs de voyage, Paris, 1858, p. 145-276.

L'ILLUSTRATION,

Ab. pour Paris, 3 mois, 9 fr. -4 mois, 18 fr. - Us on, 34 fr. Prix de chaque 3r, 76 c. - La collection measurals, br., 8 fr.

Nº 974.— You. XXIII.— Surena - res Miller

Ab. poer ins day. — 5 mets, 9 fs. —6 mets, 15 fs. —6 m m, 56 fs.
Ab. poer Corporate. — 16 fs. — 20 fs. — 10 fs.

hough to plots higher if & Queller Canet. Proposed to detailed a control of the proposed to th

Described de Francescoux de Channello.

Described de consequence, le pales législatif de Consolis del décours per un servenies, Calle fon de motes en certamentales, qui, el revol evall sett, on a vet qu'un consequence en partie de consequence de la consequence construction des rates d'escribed de la calle de la consequence construction des rates d'escribed de la calle de la calle d'escribed de la calle de la

remotival. — 5. to quies de riel actio principal. Il Pet arrive presentation of the control of t

(قەلەمكىشەكانى ژول لورەنس)

گهشتنامه که ی تا. کلیمان به ناوی "گهشتیك به ناو کوردستانی جنووبیی عوسمانی: له کهرکووکه وه تا رواندز"(۱) که سالمی ۱۸۶۹ له گو قاری یادداشتنامه ی کومه له ی جوگرافی ژنیف بلاوکراوه ته و یه کیکه له و سهرچاوه ده گمه نانه ی که پریه له زانیاری له باره ی کوردستان. به تایبه ت له باره ی کهرکووك ده لی کهرکووك سی به شی کورده و به ده روازه ی چوونه ناو کوردستان ده ژمیردری.

دواتر تا نیوه ی سالّی ۱۸۷۵ هیچ گه پو کیّکی دیکه ی فه ره نسی نه چووه ته کوردستان. سالّی ۱۸۷۵ گه پو کی هو له ندی- فه ره نسی زمان شو فالیی لیکلاما، که بو ماوه ی چوار سالّ ۱۸۲۵-۱۸۲۸ هه موو پوژهه لات و پرووسیا گه پاوه له به رگی ۳ و ع سه فه رنامه که بدا به ناوی (سه فه ربو پرووسیا، قه فقاز و ئیران به ناو میزو پوتامیا، کوردستان، سوریه، فه له ستین و تورکیا له ماوه ی ساله کانی ۱۸۲۵ میزو پوتامیا، کوردستان له زور جی گه دا باسی کوردستان ده کات و دوو به شی کوردستان گه پاوه و له کوردستانی عوسمانی نه خوش ده که وی و ناچار ده بیت بمینی ته وی سه فه ری هه موو شاره گه وره کانی کوردستان ده کات: نه ربیل، که رکووك، ساله کانی ۱۸۷۲-۱۸۷۲ له پاریس سایت مانی و خانه قین. سه فه رنامه که ساله کانی ۱۸۷۲-۱۸۷۲ له پاریس با لاوده کانه وه.

⁽¹⁾ A. Clément, « Excursion dans le Kurdistan ottoman méridional, de Kerkouk à Rawanduz en 1856 », In: *Mémoire de la Société de géographie de Genève*, 1856, p. 189-212 & 213-295.

⁽²⁾ Chevalier Lycklama a Nijeholt, Voyage en Russie, au Caucase et en Perse, dans la Mésopotamie, le Kurdistan, la Syrie, la Palestine et la Turquie, exécuté pendant les années 1866, 1867 et 1868, Paris : A. Bertrand, 1872-1874.

سهفهرنامه که ههمووان گرنگتری فهرهنسی لهباره ی میزووی کورد رهنگه سهفهرنامه که هیزی بینده ر بیت، که یه کهم گهرو کی فهرهنساییه به تایبه ت سهفهری کوردستانی کردبیت. سهفهرنامه کهی به ناوی (سهفه ربو کوردستان، بو میزو پوتامیا و ئیران) ۱۰ ه، که سالی ۱۸۸۷ له پاریس چاپکراوه و یه کینکه له سهرچاوه دانسقه کانی میزووی کورد. بینده ر له ۲۰ ی تهممووزی ۱۸۸۵ به شهمه نده فهری خیرای روزهه لات ده گاته ئیسته نبوول و لهویوه گهشته کهی ده ست پی ده کات و زور به وردی باسی پیکهاته ی کومه لایه تی، سیاسیی و باری جوگرافیایی کوردستان ده کات. بینده ر کوردی دابه شی سهر دوو چین کردووه: کوردانی کوچهر و کوردانی نیشته جی. ئه وانه ی یه کهم کوچه رن و که وانی دووه میش خهریکی کشتوکال و مه پردارین.

رهنگه بو لینکوّلینهوه لهبارهی ژیانی مهسیحیهکانی کوردستان له دوا چارهگی سهدهی نوّزدههم هیچ سهرچاوهیه که بهقه د گهشتنامه کهی باوکه ژاك ریتوّری "گهشتنامهی مسیوّنیّریّك بو ناوچهکانی کهرکووك و سلیّمانی ئیمپراتوریای عوسمانی"(۲) به که لَك نهبیّت. ریتوّری ژاك قهشهیه کی کاتولیکی فهرهنسیه و سالانی شیسته کانی سهدهی نوّزده ههم له لایه ن دهستهی مسیونیره مهسیحیه کان بو لیکوّلینه وه لهبارهی ژیانی مهسیحیه کانی کوردستان و باربوّکردنی کلیّسه مهسیحیه کان رهوانهی کوردستان ده کریّ. سالّی ۱۸۷۲

⁽¹⁾ Henry Binder, Au Kurdistan, en Mésopotamie et en Perse: mission scientifique du Ministère de l'Instruction publique, Paris: Quantin, 1887

⁽²⁾ Jacques Rhétoré, Voyage d'un missionnaire dans les provinces de Kerkouk et de Soleimanié de l'Empire turc », In *L'Année Dominicaine*, 1879 (pp.490-493; 540-545); 1880 (pp. 207-210; p. 353-367).

سهفهریکی ئهسقهفییهی زاخق، بهعشیقه و ههکاری دهکات و دواتر سالی ۱۸۷۸ سهفهریکی کوردستانی عوسمانی دهکات و له مووسلهوه ده چیته ئهربیل و دواتر کهرکووك و سلیمانی و تهواوی سهفهرنامهکهش لهم کتیبهدا کراوه به کوردی.

رونگه دوایین سهفهرنامهی سهدهی نوّزدههم گهشته کهی ثارمان پییّر شوّلی بیّت، که سالّی ۱۸۸۷ وه چاودیّر رهوانهی تورکستانی رووسیا ده کری. سالّی ۱۸۹۰ لهسهر پیشنیازی بالویّزخانهی فهرهنسا له ئیسته نبوول سهفهریّکی دوور و دریّر به ناو ئهرمیّنیا و کوردستان و میزوّپوّتامیادا ده کات. دوو سالّ دواتر ۱۸۹۲ سهفهرنامه کهی له پاریس به ناوی (سهفهر بوّ تورکیای ئاسیایی) چاپ ده کات. له ئه نقهره وه ده چیّته ئهرزهروم و لهویّشه وه بوّ باکووری کوردستان و بهره و لای گولی وان. شوّلیّ له ناو به گه کورده کان ماوه ته وه و تیّبینی لهسهر به گه کورده کان نووسیووه.

⁽¹⁾ Armand Pierre Cholet, Voyage en Turquie d'Asie: Arménie, Kurdistan et Mésopotamie, Paris: Plon, 1892.

سەرچاوە:

بۆ نووسىنى ئەم باسە، بەتايبەتى بەشى يەكەم، ويراى سەفەرنامەكان تەماشاى ئەم سەرچاوانەش كراوە و سووديان لى وەرگىراوە:

- 1- ISK's Kurdish bibliography. Edited by Silvio van Rooy and Kees Tamboer, Amsterdam: International Society Kurdistan, 1968, 2 v.
- 2-Mohsen Ahmad Omar, Les voyageurs français au Kurdistan XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles, Paris, Thèse de doctorat : Littérature générale et comparée : Paris 3 : 1996, (356p).
- 3-Nazand Abdulla Begikhani, La femme kurde dans les littératures européennes principalement française et anglaise du XIXeme et du début du XXeme siecle. sous la direction de Jean Bessiere, thèse de doctorat : littérature comparée : paris 3 : 1997, (387p).
- 4-Lokman I. Meho, The Kurds and Kurdistan: a selective and annotated bibliography. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1997, (xv, 356 p)
- 5-Chris Kutschera, *Le Kurdistan*. Coll: (Le vagabond enchanté), Lausanne, Ed. Favre, 1998, (191 p).
- ۲- نهجاتی عهبدوللا، بیبلیزگرافیای کوردناسی، کورد و کوردستان له سهرچاوه
 فهرهنسییهکاندا، له بلاوکراوهکانی ئهکادیمیای کوردی، ههولیر، ۲۰۰۹.

بهشی دووهم: کهریده و دیپلۆماتکاره ئینگلیزهکان له کوردستانی سهدهی نۆزدهههمدا

ئه گهر په يوه ندى نيوان فه ره نسا و پر ژهه لاتى ناوه پاست بگه پيته وه بو سه ره تاى سه ده ى شانزه هه م و له م سه ده يه به دواوه چه ند پر ژهه لاتناسيك سه فه رى پر ژهه لاتيان كردووه و كه م و زور چه ند شتيكى كه ميشيان له سه كوردستان نووسيوه. به لام ده بينين په يوه ندى نيوان ئيمپراتورياى به ريتانيا و ئه و به شه ى پر وژهه لاتى ناوه پاست) ناسراوه به شه ى پر وژهه لات كه وه ك به شيك له (پر وژهه لاتى ناوه پاست) ناسراوه دروست ده گه پيته وه بو سه ره تاى سه ده ى حه قده هه م، وه ك له پيشه وه دا و تمان به گويره ى به دوادا چوون و ليكو لينه وه كانى ئيمه، له هه موو ئه ده بياتى كوردناسيى ئينگليزيدا له هه ردوو سه ده كانى حه قده هه م و هه ژده هه مدا، هه مو و سه رچاوه كانى كوردناسيى ئينگليزى ته نيا بريتين له چه ند سه ره قه له ميكى زور كورت، كه ئه و سي گه پر وكه ئينگليزى ته نيا بريتين له چه ند سه ره قه له ميكى زور دو سه ده دا بويان به جيهي شتووين.

به لام میزووی راسته قینه ی کوردناسین لای ئینگلیز ههر به راستی له گه ل سه ره تای سه ده ی نوزده هه مه وه ده ست بی ده کات، له گه ل په لهاویشتن و گهشه سه ندنی کولونیالیزمی ئینگلیز بوناو هه موو گوشه یه کی روزه هه لاتی دوور و نزیك. بویه سه ده یه نورده هم سه ده یه کی پر له ده ستکه و تی گه و ره یه بواری

سير جؤن مالككولم

کوردناسیی ئینگلیزییدا و نهوه ههر له سهرهتای نهو سهده بهش بوو، که شانده کهی سیّر جوّن مالکولّم (۱۷۲۹-۱۸۳۳) به نوینه رایه تبی شیمپراتوریای به ریتانیایی ده گاته ئیّران، که کومه لیّك پسپوری سیاسی و راویژکاریی له گهلدا بوو، یه کیک لهوانه جوّن مه کدوّنالد کینییر بوو، یه کیک لهوانه جوّن مه کدوّنالد کینییر بوو، که راویژکاری جوّن مالکولم بوو، لیّره وه ده کری سهرهتای سهدی نوّرده به سهرهتای میروی کوردناسین دابنیّن لای

ئینگلیز و لیره بهدوا دیپلزمات و مهئموورانی سیاسیی دهولهتی بهریتانیای فهخیمه به مهبهستی ناسین و زانیاریی کوّکردنه وه لهباره ی گهلانی ناوچه که و به نیازی دهست بهسهرداگرتنی ناوچه که دهستیان کرد به پشکنین و گهران و سووران بهناو ههموو گوشهیه کی روّژهه لات به ناوچه دووره دهسته کانی کوردستانیشه وه که ههرگیز پیشتر هیچ گهروّکیک سهری پیدا نه کردبوو، ئهوان دهستیان کرد به زانیاریی کوّکردنه و نووسینه وه ی یادداشتنامه و سهره روه رسه کانی خوّیان.

کینیتر که له گه آل شانده که ی سیّر جوّن مالْکولّم بوّ ئیّران سالّی ۱۸۰۸۱۸۰۹ هاتوته روّژهه آلات له کتیبه که ی خویدا (یادداشتنامه ی جوگرافیای ئیمپراتوریای ئیران) که سالّی ۱۸۱۳ له باره ی جوگرافیای ئیمپراتوریای ئیران بالاوی کردوته وه، باسی ههموو ههریمه کانی ئیران ده کات و نه وه یه یه یوه ندی به کوردستانیشه وه هه یه نهم ههرینمانه ن که باسیان ده کات: یه کهم: نهرده آلان ههرینمی کوردستانه. دریژییه که ی

⁽¹⁾ John Macdonald Kinneir, A geographical memoir of the Persian Empire, 1813, (VIII, 486 p).

ههزار میله و له رووباری چکوّلهی شاروخ تا ههریّمی زههاوی تورکیا دریّر دهبیّتهوه، پانییه کهی نزیکهی سهد و شیّست میله و دواتر باسیّکی جوگرافی و دابه شبوونی ئاواییه کان و پیّکهاتهی ئیتنیکی ههریّمه که ده کات (ل. ۱٤۲-۱٤۷)، خوراسان (ل. ۱۲۹-۱۸۲) و دواجاریش له بهشی ئازه ربایجان (ل. ۱٤۸-۱۵۸)، خوراسان (ل. ۱۲۹-۱۸۲) و دواجاریش له بهشی پاشالقی ئوورفه دا باسیّکی جوگرافیایی گرینگی پاشالقی ئوورفه و پیّکهاته و ئاواییه کانی ده کات (ل.۳۱۳-۳۱۸) ههمان لیوّتینان کوّلوّنیّل کینییّر (۱۷۸۲-۱۸۳۰)، دوای کوّتایی هاتنی مسیوّنه کهی بو ئیّران چهند گهشتیکی بو ئیّران کردووه و له کوّتایی سالّی ۱۸۱۰ بهشیّکی کوردستان گهراوه و دواتر له سالانی کردووه و له کوّتایی سالّی ۱۸۱۰ بهشیّکی کوردستان گهراوه. سالّی ۱۸۱۸ له لهندهن

GEORGIA, PERSIA, ARMENIA,
ANCIENT BABYLONIA,

DE SEE

PUTAGO TEA TRANS SEIT, 1818, 1818, AND 1880.

DE SEE DESERT REE FORTER.

PUTA SUMMANDER AUTHANTISTS OF POSTERIOTE CHEVROME,
ASTROTTOR, 4.

12 YES VOLVERS.
VOL. 11.

LONGOUS,
PRES'TED FOR LOTHERAS, RESE, CARE, AND SECURE,
1888.

(چەند گەشتىك بى جىرجىيا و ئىران و ئەرمەنستان و بابلى كۆن) سهفهرنامه کهی له کتیبی کی نایاب به ناوی (سهفهر بو ئاسیای بچووك و ئهرمهنستان و کوردستان له ساله کانی ۱۸۱۳-۱۸۱۵دا) (۱) بلاو ده کاتهوه، که به یه کیک لهسهرچاوه دهستی یه کهمه کانی سهره تای سهده ی نوزده هه می میژووی کورد داده نری. کینییر سالی ۱۸۲۶ پوستیکی به رز له کومپانیای هیندی روزهه لات وه رده گری و له تاران نیشته جی ده بیت. سالی ۱۸۳۰ له ته وریز کوچی دوایی ده کات.

⁽¹⁾ John Macdonald Kinneir, Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the years 1813 and 1814; with remarks on the marches of Alexander and retreat of the Ten Thousand*. London: John Murray, 1818, (XII-603 p).

ده کری جوّن مه کدوّنالد کینییّر John Macdonald Kinneir ده کری جوّن مه کدوّنالد کینییّن و یه که مین گهرو کی ئینگلیزه له ۱۸۳۰) به باوکی کوردناسیی ئینگلیزی دابنیّن و یه که مین گهرو کی ئینگلیزه له

JOURNEY

ASIA MINOR, ARMENIA,

ADD KOORDISTAN,

DI THE YEARS 1013 AND 1014.

OTHER SEALS OF THE SEAL AND THE ADDRESS OF THE AD

سەفەر بۆ ئاسياى بچووك و ئەرمەنستان و كوردستان سهره تای سه ده ی نوزده هم م که ها تو ته کوردستان و له نزیکه وه پی به پی به ناو به شینکی زوری خاکی کوردستاندا گه پاوه و شاره زاییه کی زوری میژوویی همهووه و لهم کتیبهیدا، که به ناوی (سه فهر بی ناسیای بچووك و نهرمه نستان و کوردستان له ساله کانی ۱۸۱۳-۱۸۱۶ دا)(۱) بلاوی کردو ته وه ویستوویه شوین پییی سوپا ده هم زارییه که ی زه ینه فی ن هم ناو کوردستاندا گه پاوه و خوینه ر له به ناو کوردستاندا گه پاوه و خوینه ر له خویندنه وه ی که م سه فه رنامه یه تی ده گاکه

⁽۱) ئهم وه رگیزانه ی نیمه بو نهم سه فه رنامه یه که له به شی دووه می نهم به رگی یه که مه دا بلاو کراوه ته وه ، له پرووی چاپه فه ره نسییه که وه کراوه به کوردی ، به لام له گه ل چاپه ئینگلیزییه که ش به راورد کراوه و له زور شویندا له پرووی چاپه ئینگلیزییه که و داریز راوه ته وه ، بویه نه گه ر جیاوازی له گه ل ده قه کوردی و فه ره نسیه که له بریك جیگه دا به رچاو که وت نه وا ده بیت خوینه ر بگه ریته وه سه ر چاپه ئینگلیزییه که و جیاوازی یه کان له گه ل چاپه ئینگلیزییه که و جیاوازییه کان له گه ل چاپه ئینگلیزییه که پراست کراونه ته وه . فه سلی (یادداشت له باره ی هیرشی سه ر هیندوستانه وه) له گه ل فه سلی (پیگه ی به غدا بو به سره : له گه ل تیبینی گه لیک له باره ی دارخورما و نه سهی عه ره بی که و رگیزانی چاپه فه ره نسیه که نازانم بو پاش و پیش خرابوون ، نیمه وه ک چاپه ئینگلیزییه که مان لی کرده وه و پراستمان کرده وه و روه رگیز).

نووسهره کهی چهنده شارهزای میژوو بووه و سهفهرنامه کهشی که له دووهم بهشی ئهم کتیبه دا کراوه به کوردی چ نرخیکی گهورهی میژوویی ههیه.

دوای کینیپر ئهم گهروکه ئینگلیزانه سهردانی ناوچه جیاوازهکانی کوردستانیان کردووه و کهموزور زانیاری و مهتریالی کوردناسییان بوّمان به جينهي شتووه، له گرينگترينيان ئهوانهن: ج.س. بيكنگهام J, S. Buckingham (۱۸۱٦)، دواتر کۆلۈنێلی سوپای ئینگلیز ولیهم هیوود William Heude (۱۸۱۹-۱۸۲۵)، که سالمی ۱۸۱۷ سهفهری ئیمیراتوریای عوسمانی دهکات و له سهفهرنامه کهی خویدا (سهفهریک تا کهنداوی فارس و سهفهریک به ریگهی وشكانبي لهناو خاكي هيندستانهوه بو ئهنگلستان له ساڵي ۱۸۱۷ دا)(۱)، له ۲۸ ى شوباتى ١٨١٧ له بهغداوه دەردەچى و له ريْگەي كفرىيەوه دەچىتە سلىمانى و دوایی له رینگهی کلایه دهچیته ههولیر (ئهربیل) و لهویشهوه بوناو ئېزىدىيەكان و قەرەقووش و تا مووسلّ (لا:١٨٩-٢١٦). دواتر لە نەپنەواۋە بەناۋ بیاباندا ده چیته نهسیین و ماردین و وهسینکی وردی شاری جهزیره و نهسیین ده کات و یاشان باسی ئیزیدیه کان (یان وهك ئهوهی ئهویییان ده لی شهیتان-يهرستان) ده کات و نسخا له ماردينهوه ده چنته دياريه کر و لهونشهوه بهناو چیاکانی توروسدا به مهلاتیه و دولی سیواسدا دهروات و دواجار سهفهره کهی له ئيستەنبوول به كۆتا دېت (ھەموو بەشەكانى ئەم سەفەرنامەيە كە تايبەتن بە کورد و کوردستان لهم کتیده الهسهفه رنامه ی سیده مدا کراون به کوردی).

-

⁽¹⁾J, S. Buckingham. Travels in Assyria, Media, and Persia. (London, 1830.)

William Heude, A voyage up the Persian Gulf, and a journey overland from India to England in 1817: containing notices of Arabia Felix, Arabia Deserta, Persia, Mesopotamia, The Garden of Eden, Babylon, Bagdad, Koordistan, Armenia, Asia Minor. London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1819, (252 p).

كلۆديوس جيمس ړيچ

هاوکات له گه آ ههمان دهورانی سهفهره کهی ولیه م هیوود، گهرو کینکی دیکه به ناوی سیر روییرت کیر پورتیر Sir Robert کیر پورتیر ۱۸٤۲-۱۷۷۷)، ساله کانی ۱۸۱۷ تاوه کوو ۱۸۲۰ گهشتیکی دوورودریژی بو جورجیا و ئیران و ئهرمینیا و عیراقی عهره بی و عیراقی عهره بی و کوردستان ئه نجام داوه و له سالی ۱۸۲۱-کوردستان شهنجام داوه و له سالی ۱۸۲۱-خوی به ناوی (چهند گهشتیك بو جورجیا و

ئیران و ئهرمهنستان و بابلی کون)(۱) بلاوکردوّته وه. ئه وه ی بوّ ئیمه گرنگه به رگی دووه می سه فه رنامه که یه میدا نووسه ر له کرماشانه وه (ل. ۱۷۸) له رینگه ی ماهیده شت هاتوته قه سری شیرین، له ویوه چوّته کوردستانی عوسمانی (که ئه و پیی ده لیّ عیراقی عه ره بی)، له دیاله وه چوّته قزلره بات و حه مرین و له ویشه وه چوّته به غداد (ل. ۲۲۸). دواتر له به غداوه (ل. ۲۲۷) به ره و کوردستان هاتووه و چووه ته که رکووك و له ویشه وه چووه ته سلیمانی زوّر به دریژی باسی سلیمانی و ناوچه ی شاره زوور ده کات و پاشان له ویشه وه به ره و ساوج بولاق (سابلاغ) و ئازه ربایجان و مه راغه روّیشتووه (ل. ٤٩٨).

⁽¹⁾ Robert Ker Porter (Sir), Travels in Georgia, Persia, Armenia, ancient Babylonia, &c. &c: during the years 1817, 1818, 1819, and 1820. With numerous engravings of portraits, costumes, antiquities, &, London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1821-22, 2 vol. (XX-720, 869 p).

رەنگە بەكنك لە دىارترىن و بەناۋيانگترىن سەفەرنامەي كوردناسىي ئىنگلىزەكان بۆ كۈردستان، سەفەرنامەكەي كلۆديوس جىمس رىچ Claudius James Rich بنت، که ساڵی ۱۸۲۰ به تابیهت بو کوردستانی کردووه و که دواتر بووه به سهرچاوه به کی یی وینه یو ههموو نهو باس و لیکو لبنهوانهی لهبارهی كورد و كوردستانهوه نووسراون. سهفهرنامهكهي ربيج بن يهكهمجار سالي ۱۸۳٦له لهندهن به دوو بهرگ بهناوی (سهربوردهی جینشینیک له کوردستان و شوینهواری نهینهوای کون، لهگهڵ روزژانهی سهفهریک به ریزهوی دیجله بو به غدا و رایورتیک دهربارهی شیراز و پهرسییول (۱۱) له لایه ن هاوسه ره که یه وه له لەندەن بلاوكرايەوه. ريچ (۱۷۸۷-۱۸۲۱) له شارى ديژون له فەرەنسا له بنهمالْهیه کی ئاریستۆكرات له دایك بووه بهلام مندالّیی خوّی له بریستوّل بهسهر بردووه. له مندالي زور حهزي له موسيقا بووه و زمانه روزهه لاتيه كان سهرنجي راكيشاوه. عيبري، ئاسووري، فارسى و عهرهبي فيربووه. له بيست سالبيهوه بووه به موقیمی کومیانیای هیندی روزهه لات له به غدا و شهش سال لهو یوسته دا ماوه تهوه. له به هاری ۱۸۲۰ باری له شساغی تیك ده چین و بو ههوا گورین لهسهر داوهتی مه حموود پاشای بابان، به هاوه لبی هاوسه ره کهی و دهست و په پوه نده کانی سی مانگ له کوردستان ماوه ته وه زور به ی کاته کانیشی هه رله سلیمانی بهسه ربردووه. سهری ته واوی ناوچه کانی ئهماره تی بابان و ئهماره تی سۆران و ئەمارەتى ئەردەلانىشى داوە و ئەو زانبارى و مەتربالانەي بەدەستى داون وینه په کی زور راسته قینه ی رهوشی سیاسی و نابووری و کومه لایه تی

⁽¹⁾ Claudius James Rich, Narrative of a residence in Koordistan, and on the site of ancient Nineveh: with journal of a voyage down the Tigris to Bagdad and an account of a visit to Shirauz and Persepolis, ed. By his widow, London: J. Duncan, 1836, vol.I (XXXIII, 398 P); Vol II (VIII, 410 p).

سهرهتای سهدهی نوّزدههم له کوردستان نیشان دهدهن و یه کیّکه له و سهربهانهی، که ناکری بوّ کهسیّك باسی میژووی کورد بکات له و سهربهنده دا و نه گهریّتهوه بوّسهر بهم سهرچاوهیه. بهم سهفهرنامهیه پانزه سالّ دوای مردنی ریچ وه ک وه فایه که لایه نه هاوسهره کهیهوه (ماری ماکینتوّش) سالّی ۱۸۳۱ به دوو بهرگ له لهندهن بلاوکرایهوه. بهرگی یه کهمی بهم گهشتهنامهیه که له ۱۹ ی نیسانی ۱۸۲۰ دهست پی ده کات و له ریّگهی ده للی عهبباس، تووزخورماتوو و چهمچهمال و روّژی ۸ی بایار گهیشتوته سلیّمانی و تا ۱۷ ی تهممووز ههر له سلیّمانی ماوه ته وه و دواتر به ریّگهی ده ربهندی گویژه سهردانی سنهی کردووه و ناوچه کانی پینجوین و مهریوان و به و ده وروبهره گهراوه و دواتر له ۲۵ ی فیلوول گهراوه تهوه بو سلیّمانی و تا ۲۱ ی تشرینی یه کهمی ۱۸۲۰ همر لهوی ماوه ته وه بهرگی یه کهمی بهم سهفهرنامهیه سهرومی ته رخانی کوردستان کراوه و به بییچهوانه وه به رگی دووه می لهم روّژه وه دهست بی ده کات که سلیّمانی به بییچه وانه وه به رگی دووه می لهم روّژه وه دهست بی ده کات که سلیّمانی جیّده هیّلی (له ۲۱ ی تشرینی یه کهمی له سهر جیّده هیّلی (له ۲۱ ی تشرینی یه کهم) و ههر ته نیا فه سلّی یه کهمی له سهر کوردستانه و نهوی دیکه به یه وه ندیی یه کهمی له سه دوردستانه و نه وی دیکه به یه وه ندیی یه کهمی له سه دوردستانه و نه وی دیکه به یه وه ندیی یه کهری ناوهای به میژووی کوردستانه وه نیه.

کونسوڵی ئینگلیز له ئەرزەرۆم، جیمس برانت J. Brant دوو سەفەری بۆ کوردستان ئەنجام داوه، سەفەری یەکەمیان به ناوی "سەفەر بۆ بەشێکی ئوردستان و ئاسیای بچووك له ساڵی ۱۸۳۵"(۱)، که له هاوینی ۱۸۳۵ مەبەستی زانیاری کۆکردنەوه بۆ حوکوومەتەکەی کردوویه. ئەم سەفەره زۆر به تایبەتی بۆ ناوچه ئەرمەننشینهکان و کوردنشینهکانی عوسمانی کراوه و برانت لەم سەفەرنامەیەدا زیاتر بایه خی به وهسپی جوگرافیایی، بەرزایی چیاکان، شوێنی جوگرافی، ئاو و هەوا و ژمارهی دانیشتوان داوه. سەرەتای سەفەرنامەکەی

⁽¹⁾ J. Brant "Journey through A part of Armenia and Asia Minor in Year 1835", In JRGS, Vol VI, 1836, pp. 187-223.

نهناوچهی تهرایز و ندهوه دهست ین ده کات و لهویشهوه بهره و سنو وری رووسیا خ باتوم دواتر بو ياشالقي قارس و ئەردەھان و ئەرزەرۇم دەروات. لە چياكانى دوگلیك که به قسهی نووسهر تهنیا کورده کانی تبدا ده ژبن باسی کورده کانی نهم ناوچهیه ده کات. دواتر باسی ناوچه کانی نهرزهنجان، عهره بگیر (لیره هەست دەكەس ئىدى نەۋادى كورد لەو ناوچەپە بالادەستە)، باسى دىاربەكر، مهلاتیه، جهزیره ده کات و له کوتایی سهفهرنامه کهیشدا نه خشهیه کی گهشته کهی به سه عاته رئ و رهوشی ریگه و بانه کانیشی داناوه. هه رچی سه فه ری دووهمه، بهناوی "چهند سهرنجتك لهبارهی گهشتتك بهناو بهشتكی كوردستان؛ نه هاوینی ساڵی ۱۸۳۸ دا"^{۱۱)} بلاوکردوّتهوه. ئهم سهفهرنامهیه له ئهرزهروّم له ۱۲ ی حوزهبرانی ۱۸۳۸ دهست یی ده کات و به ناوچه کانی وان، موش و بتلیسدا دەروات و له ۱۹ ی ئەپلوولی ھەمان ساڵ تەواو دەبیّت. برانت، دۆڵ بە دۆڵ و شاخ به شاخی ناوچه که گهراوه و وهسینکی وردی دوّل و چبا و بیدهشت و کانیاوهکان دهکات و ئهم گهشته زیاتر به ئامانجی زانیاریی کۆکردنهوه بووه لهبارهی کوردستان و رهوشی ئهرمهنییه کان، شایانی گوتنه برانت لهم گهشتهدا، میسته ر ئادام گیفورد گلاسکوتی ئهفسه ری هیزی زوریاوانیی، که نه خشهی ریّگه و بانه کانی سهفهره کهی بر کیشاوه و ههروه ها پزیشکی نهشته رگهر ئەدوارد دىكسۆنى لەگەڭدا بووه. دواجار برانت رۆژانەيەكى دەرچوون و ناوى ئەو شوپنانەش، كە سەفەرى تىدا كردوون لەگەل دوورى رىكەى نىوان ناوچەكان بلاوكردۆتەوە.

رەنگە لە دىارترىن سەفەرنامەكانى كوردناسى، لە كۆتايى نيوەى يەكەمى James Billie Fraser بىللى فرەيزەر

⁽¹⁾ J. Brant, "Notes of a Journey through a part of Kurdistan in the Summer of 1838", In JRGS, Vol X, 1841, pp. 341-432.

(۱۷۸۳-۱۷۸۳)ى، گەرۆكى ئىنگلىز بىت. لە يەكەمىن زستانە گەشتى خۆبدا لە كۆنسىتىتىنۇپلەۋە ئۆ تاران، كە ساڭى ١٨٣٨ لە لەندەن لە دۇۋ بەرگدا بەناۋى (زستانه گهشتیک له ئیستهنبوولهوه بن تاران)(۱) بلاوکراوهتهوه، فرهیزهر لهم سهفه رنامه یه دا ته نیا له نامه ی شهشه م (ل. ۲۵۳-۳۰۳) باسی کورد ده کات و دواتریش له نامهی حهوتهم له لاپهره کانی (۳۰۱-۳۰۱) کهم و زور باسی کورد ده کات. به کنکی دیکه له سهرچاوه زور بهرچاو و دیاره کانی کوردناسی جيميس بىللى فرەيزەر، بريتيه له كتنبى (چەند گەشتنك بۆ كوردستان و ميزويۆتاميا)(٢) كه سالمي ١٨٤٠ له دوو بهرگدا له لهندهن بلاوكرايهوه. فرهيزهر يەكنىك لەو گەرۆك و گەرالە ئىنگلىزانە بوۋە كە زۆرترىن بەشى زيانى بەسەفەر و گەران بەسەر بردووه. لە ساڭى ١٨٣٤ لە رێگەى ئىستەنبووڵەوە بە ئەركێكى دىپلۆماسى دەگاتە تەورىز و ناوچەي حوكمرانى ئەردەلانەكان. لە تەورىزەوە ده چنته ورمين و ساو جو بولاق و سهرده شت و لهونشه وه و ستو به بچنته رواندزی میری پاشای کۆره، به لام وادیاره لهبهر ئۆپیراسیۆنه کانی جهنگ نەبتوانبوه ئەو سەفەرە بكات بۆيە ئاراستەي سەفەرەكەي بۆ شارى سليمانى گۆربوه و له رۆژى ١ ى تشرينى دووهمى ١٨٣٤ دەگاته سليمانى و ماوهيەك میوانی سلیمان پاشای بابان دهبیت و دواتر له ریگهی کفرییهوه دهگهریتهوه به غدا و پاشان له ریکهی دیالهوه ده چیتهوه بو ئیران. فرهیزهر سهفهرنامه کهی خزی به شیوه ی نامه بر هاوسه ره که ی نووسیوه و به پرسته بر ئه نگلستانی رهوانه

__

⁽¹⁾ James Billie Fraser, A winter's journey (Tâtar), from Constantinople to Tehran, published by R. Bentley, London, 1838, 2 volumes (Vol 1, VII+420 p), (Vol 2, 511 p).

⁽²⁾ J. Baillie Fraser, Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc: with sketches of the character and manners of the Koordish and Arab tribes, [1840?], 2 v.in 1 (ix, 477 p).

کردوتهوه. سهفهرنامه که سالمی ۱۸۶۰ له لهندهن له دوو بهرگدا بلاوکرایهوه، که بمرگی یه کهمیان (۱۵) نامه و بهرگی دوهمیشیان بریتیه له (۱۹) نامه.

هينرى ئۆستن لايارد

ناکری له دوادواییه کهی نیوه ی یه که می سهده ی توزده هم باسی هینری ئوستن لایارد سهده ی توزده هم باسی هینری ئوستن لایارد د امه زرینه رانی ئارکیولوژیای کونی روژهه لاتی ناوه راست نه کری، لایارد له ته مه نی بیست و دوو سالی له نده ن جیده هیلی به و هیوایه ی بتوانی له ده ره وه ی ولات سه رمایه ییك پیکه وه بنی و سه فه ری ئیمپراتوریای عوسمانی ده کات و سالی معوسانی ده کات و سالی فه ره نسایی، بوتا پهیدا ده کات که له مووسل فه ره نارکیولوژی بووه. لایارد خه ریکی هه لکولینی نارکیولوژی بووه. لایارد خه ریکی هه لکولینی نارکیولوژی بووه. لایارد

دوای ئهم سهفهره ی مووسل ده گهریته وه بو ئیسته نبوول و له سالانی ۱۸٤۷ تا ۱۸٤۵ له وی ده مینیته وه و وه کوو کارداری ناره سمیی له بالویز خانه ی ئه نگلستان له لای بابیعالی کارده کات و له تشرینی یه که می ۱۸٤۵ به یارمه تی بالویز خانه بو کاری هه لکولینی ئارکیولوژی ده گهریته وه مووسل و له نه مروود جیگیر ده بیت و تا سالی ۱۸٤۷ ههر خهریکی کاری ئارکیولوژی ده بیت. لایارد، له سهفه رنامه که یدا به ناوی (نه ینه وا و که لاوه کانی: له گه ل سهر بوورده ی سهفه رین بو لای مه سیحیه کلدانییه کانی کوردستان و ئیزیدی یان شهیتان په رسته کان) (۱۰)،

⁽¹⁾ Austen Henry Layard, Nineveh and its remains: with an account of a visit to the Chaldæan Christians of Kurdistan, and the Yezidis, or devilworshippers; and an inquiry into the manners and arts of the ancient Assyrians. London: John Murray, (2nd ed.), 1849, 2V (VOL I, XXX, 399 p), (VOL II, XII, 495 p).

که به دوو بهرگ له لهندهن، ساڵی (۱۸٤۹) بڵاوکرایهوه ههر ته نیا سهفهرنامهینکی ههڵکهندنی ئارکیوٚلوژی لهناوچهی مووسڵ و دهوروبهری نییه، به لکو سهفهرنامهیه کی میّژوویی زیندووی سهردهمی خوٚشیه تی و میّژووی کوردستان به شی شیری بهرکهوتووه. فه سلّه کانی (٤ تا ٩) ته رخانی میّژووی کوردستانی ده ورانی لایارد کراون. به م شیّوه له فه سلّه کانی (٤ تا ٦) بایه خیّکی زوّری به ئیزیدییه کان داوه و چوّته ناویان و له نزیکهوه دوٚستایه تی لهگه ل شیخه کانیان پهیدا کردووه. به هممان شیّوه له فه سلّی حهوته می کتیبه که بایه خیّکی زوّری به قهتلوعامی ئاسوورییه کانی هه کاری له سالّی ۱۸۶۳ داوه و بایه خیّکی زوّری به قهتلوعامی ئاسوورییه کانی هه کاری له سالّی کوردستان به سلّی هه شته م باسیّکی کورتی میژووی مه سیحییه کانی کوردستان ده گیری نته وه. هه می به نویه نویه کورتی میژوویی سه دیسان ده گه ریّته وه سه ر باسکردنی کورمه لایه تی و دابونه ریتی ئیزیدییه کان ده کات و چهندین ویّنه ی میژوویی به ده میته و دابونه ریتی ئیزیدییه کان ده کات و چهندین ویّنه ی میژوویی به ده می سه ده ی به ده سته و دابونه ریتی گیری په که می سه ده کاری به ده ده دات و ویّنه یه کی په که می سه ده کاری به ده می نیوه ی یه که می سه ده کاری به ده می نیزیدیه کان باس ده کات.

لهنیّوان ساله کانی ۱۸۳۸ تاوه کوو ۱۸۵۸ بریّك گهریده و پیاوی کارداری ده ولّه تیی ئینگلیز، کوّمه لیّك سهفه رنامه و تیّبینی و سه رنجی وردیان لهباره ی کوّمه لْگهی کورده واری له و ده ورانه دا بو به جیّهیّشتووین له وانه: ژ.شیل (۱۰) هوّراتیو سوتگات (۲۰)، جوّرج فلوّوه (۳۰)، جوستین پیرکینس (۵).

⁽¹⁾ J. Shiel, "Notes on a Journey from Tabriz through Kurdistan via Van, Bitlis, Se'rt and Erbil, to Suleimaniyah, in July and August 1838".

⁽²⁾ Horatio Southgate, Narrative of a tour through Armenia, Kurdistan, Persia, and Mesopotamia. Vol 1, [S.l.]: Tilt and Bogue, 1840.

⁽³⁾ George Fowler, Three years in Persia, with travelling adventures in Koordistan, London, 1841, 2 v.(XII, [2], 330; X, 2, 333, 1 p.)

⁽⁴⁾ Justin Perkins, "Journal of a Tour from Oroomiah to Mosul through the Koordish Mountains" (4). In: JAOS. II, 1851, pp, 71-119.

ژ.گ. تایلار کونسولی ئینگلیز له دیاربه کر، سه رجه می به رهه می سی گمشتی خوّی که له نیّوان ساله کانی ۱۸٦۱-۱۸۶۳ به په زامه ندیی حوکوومه تی خوه ندشکوی به ریتانیا بوّ دیاربه کر، پایته ختی پاشالقی کوردستان ئه نجامی د بوون له وتاریخ کدا به ناوی (سه فه ر بوّ کوردستان له گه ل چه ند تیبینی بوّ حمر چاوه کانی پوژهه لات و پوژئاوای دیجله له گه ل پاشماوه کونه کانی دراوسیّکانیان) (۱) سالّی ۱۸۲۵ له گو قاری Geographical Society بازرگانیی ناوچه که تیبگات و داتاگه لیّك کوبکاته وه، که خومه تی به رژه وه ندییه کولونیالیه کانی به ریتانیا بکات. باسی پیکهاته ی ئیتنیکی و ئایینی ناوچه کورده وارییه کان ده کات و باسی سه رچاوه ئابووری و بایینی ناوچه کورده وارییه کان ده کات و باسی سه رچاوه ئابووری و مروشتیه کان و هه روه ها توانای هوزه کان و پیکهاته ی هوزه کانی ناوچه که باس ده کات. دواجاریش له ناو خشته یه کدا پیکهاته ی ئیتنی و ئایینی پاشالقی ده کار دیاریه کر دیاری ده کات.

یه کیّکی دیکه له و ئینگلیزانه ی، که به ناوی (عوسمان سهیفی به گ) له ناو سوپای عوسمانیدا ناسراو بوو، ئه ویش (فریدریك میللینگن) ه، که به ره چه له ك ئینگلیزه، به لام له ئیسته نبوول له دایك بووه و خزمایه تی له گه ل خانه واده ی عوسمانییه کاندا هه بووه. سه رباری زمانی تورکی، به ته واوی ئینگلیزی، فه ره نسی و ئیتالیایی زانیوه. قوتابخانه ی حه ربییه له ئیسته نبوول ته واو ده کات و فه رمانده ی به تالیونی سوپای عوسمانی بووه. میللینگن به حوکمی ئه وه ی فه رمانده ی به تالیونی سوپا بووه، له نزیکه وه سه روّکه نوزه کورده کانی بینووه و

⁽¹⁾ J. G. Taylor, Travels in Kurdistan, with Notices of the sources of the Eastern and western Tigris, and Ancient Ruins in their neighbourhood, In: Journal of the Royal Geographical Society, 1865, pp. 21-58.

تیبینی و سهرنجه کانی خوّی لهماوه ی مانه وه ی لهناو چه که لهباره ی کورده وه له کتیبی (ژیانی سهره تایی لهناو کورده کاندا) (۱) نووسیوه به لام ههرگیز نهیتوانیووه له و روانگه عوسمانیه بچیته ده ره وه که عوسمانیه کان سهیری کوردیان پی کردووه. شایانی گوتنه، که میللنگن به زمانه کانی ئینگلیزی و فه ره نسی کتیبی نووسیووه.

له دوا دهیهی سهدهی نوزدههمدا، ئیزابید لوسی بیشوپ، نووسهر و فوتو گرافیست، که همموو ژیانی خوی لهسهفهر و نووسیندا بردونه سهر و ههموو دونیا گهراوه: ئهمریکا، کهنهدا، ئاسیای روزهه لات، چین، ژاپون، کوریا و دونیا گهراوه: ئهمریکا، کهنهدا، ئاسیای روزهه لات، چین، ژاپون، کوریا و تیبیت، لهسهر ریدگهی گهرانه وه شیدا له هیندستان سالی ۱۸۸۹ سهری ئیران و ههریدمه کانی ئیمپراتوریای عوسمانی دهدات و به شیخی کوردستانیش ده گهری. ئهو زیاتر به دوای مهسیحیه کانی روزهه لاتدا گهراوه و لهو جیدگهیانهی سهفهری کوردستانی کردووه تیبینی و سهرنجی زوری لهسهر کورد نووسیوه. سالی ۱۸۹۱ سهفهرنامه کهی خوی له لهندهن له دوو بهرگدا بهناوی (سهفهریک بو ئیران و کوردستان کراوه. شایانی گوتنه مهدام بیشوب ماوه یه له شاری خانه قین و پاشان له لای به ختیاریه کان ماوه ته وه. سالی ۱۸۹۱ له گو قاری (سیبهری شاری خانه قین و پاشان له لای به ختیاریه کان ماوه ته وه. سالی ۱۸۹۱ له گو قاری (سیبهری شاری کرده کان) (۳) بلاوکردو ته وه.

⁽¹⁾ Frederick Millingen (Osman bey), Wild life among the Koords, London: Hurst and Blackett, 1870, (xiii, 380 p).

⁽²⁾ Isabella L. Bird Bishop, Journeys in Persia and Kurdistan, Tom I Londres: Murray, 1891, (XIV-381 p.); Tom II, Londres: Murray, 1891, (409 p).

⁽³⁾ Isabella Lusy Bishop (-Bird), (The shadow of the Kurds) In: The Contemporary Review, London, May 1891, Vol 59, pp. 642-654; pp. 819-835.

ههر له دوایین دهیهی سهدهی نوزدهههم کومهلیک ئهفسهری بهریتانیایی تبینی و سهرنجی گهشته کانی خویان لهبارهی ناوچه کانی کوردستان للوكردۆتەوە، وەك: كايىتان.ف.ر.مۆنسىل لە سەفەرنامەكەي خۆبدا بە ناوى (کوردستان)(۱)، که له هاوینی ۱۸۹۲ له باکووردوه چوّته کوردستان و له ۲۹ ی ناگستۆسى ۱۸۹۲ كوردستانى جىهىئشتووه. باسى رىگە و بانەكانى سەفەر و تنبيني لهسهر ئاوايي و شار و شارۆچكه كوردىيەكان دەخاتە روو و بەشى زۆرى كوردستانى عوسمانى و كوردستانى ئيران گەراوه و سەفەرنامەكەي برىيە له زانیاری و کهرهسته دهربارهی رهوشی کومه لایه تی کوردستان له دوایین دەبەي سەدەي ئۆزدەھەمدا. ھەر لە ھەمان دەوراندا والتەر .ب. ھارىس لە گهشتنامه که ی خویدا به ناوی "گهشتنك به کوردستانی ئنران"^(۱)، که له سالی ١٨٩٥ له لهندهن بلاوكرايهوه، باسى گهشتيك بۆناو خاكى كوردستانى ئيران ده کات. نووسهر له ۱۲ی ئاداری ۱۸۹۵ له تهوریزهوه سهفهریکی یو ناوچه كوردهوارىيهكاني گۆلى ورمى كردووه و له ١٤ ى مانگ گەيشتۆته مەراغه. بهقسهی نووسهر زمارهی دانیشتوانی مهراغه ۱۸۰۰۰ کهس بووه و نهو شاره به شوينني ئاكنجيي هۆلاكۆ دادەنني. له مەراغەوە دەچيته سابلاغ و لەويشەوه به هزی ریبه ریکی کورد و له گه ل دهست و پیوه نده تورك و عهره به کانیدا، له ۲۰ ی ئایار دهگاته سهردهشت و سهردانی مهنگورهکان دهکات. دوای سنی رِوْژ مانهوه له سهردهشت بهرهو بانه و سهقز و سنه دهروات و له كوتايي سهفه رنامه که شیدا ناوی هززه کورده کانی ناوچه ی سنه و سهقز و دهورویه ریان

⁽¹⁾ Captain F. R. Maunsell, R.A, «Kurdistan»(1). In: The Geographical Journal, N° .2, February, 1894, Vol. III, pp, 81-95.

Walter B. Harris A Journey in Persian Kurdistan I, In: The geographical journal, The Royal Geographical Society—London: Vol.6, 1895 (July-December), pp. 453–457.

بهدهستهوه دهدات. ههمان نووسهر سالّی ۱۸۹۱ له کتیبیّکی (۳۳۵) لاپهرهدا، سهفهریّکی خوّی ده گیریّتهوه به ناوی (له باتوومهوه بو به غدا به ریّگهی تفلیس و تهوریّز و کوردستانی ئیران)(۱)، که یه کیّکه لهسهرچاوه گرنگه کانی دوایین ساله کانی سهده ی نوّزده همی کوردستان.

دواتر له سهرهتای سهده ی بیسته مهوه تاوه کوو کوتایی نیوه ی یه که می سهده ی بیسته م کومه لیّن دیپلزمات و کارداری ده ولّه تیی و ئه ندازیاری ریّگه و بان له گهشته کانی خویاندا باسی کورد و کوردستانیان کردووه و سهر چاوه یه کی ده ولّه مه ندیان بو به جیّه پیشتووین له وانه: سیّر مارك سایک سله وتاری " چه ند گهشتیك بو با کووری میزوپوتامیا" اسی ناوچه کانی جه زیره ی ئیبن عومه ر، هوزه کوردییه کان، ئیبراهیم پاشا، کورده کانی تورعابدین و کورده کانی سوریه و هه روه ها کورده کانی هه ردوو لای چیای شنگال ده کات و بایه خیّکی تایبه تیشی به ئیزیدییه کان داوه و چه ندین و ینه ی نایابی سهروکه و و ناواییه کوردییه کانی له گه لّدا بلاو کردوته وه. جگه له وه ولیهم ئیدوارد و ناواییه کوردییه کانی به گوللنس (۳)، کاییتان بیرترام دیکسون (۵)، ل. مولین کس سیل (۵)، مورگان فیلیپ

⁽¹⁾ Walter B. Harris, From Batum to Baghdad via Tiflis, Tabriz, and Persian Kurdistan, Edinburgh, Ed. W.Blackwood, 1896, (335 p).

⁽²⁾ Mark Saykes, "Journeys in North Mesopotamia", In: The Geographical Journal, N° .3, September, 1907, Vol. XXX, pp. 237-254 & 384-398.

⁽³⁾ William Edward Collins, Notes of a Journey to Kurdistan, Reprinted, with additions, from the Anglican Church Magazine, Guildford: For private circulation, 1908, (58 p).

⁽⁴⁾ Captain Bertram Dickson, « Journeys in Kurdistan ». In: GJ, Vol XXXV, n° 4, April 1910, pp, 357-379.

⁽⁵⁾ L. Molyneux-Seel, "Journey into Dersim". In: The Geographical Journal Vol. XLIV, (July to December), 1914, pp. 49-68.

پرایس^(۱)، ماژور کینیپ ماسون^(۱)، ئی بی. میجه رسون^(۱)، ئیدوارد ولیم چارلس توئیّل ^(۱)، گی.م. لیز^(۱)، س.ژ.ئیدموندز^(۱)، فرانسیس م. هاللی^(۱)، ئارشیبالد میلنا هامیلتون^(۱) ، گی.ئی، هیبارد^(۱) و لیندفایلد سوّن (خیّزانی میّجه رسوّن) ^(۱)

⁽¹⁾ Morgan Philips Price, "A journey through Azerbaijan and Persian Kurdistan», In: Journal of the Manchester Geog. Soc, Vol. XXX, 1914. pp. 45-67.

⁽²⁾ Major Kenneth Mason, M.C., R.E, "Central Kurdistan", in: The Geographical Journal, N° .6, December, 1919, Vol. LIV, pp. 329-347.

⁽³⁾ Ely Banister Soane, To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise ... Second edition, with a memoir of the author by Sir Arnold T. Wilson., London: John Murray, 1926, (XXI. 421).

⁽⁴⁾ Edward William Charles Noel, Diary of Major E.M. Noel: on Special Duty in Kurdistan, from June 14th, to September 21st, 1919, Basrah, [1920], (76 p).

⁽⁵⁾ G. M. Lees, Two years in South Kurdistan, In: Journal of the Royal Central Asian Society. London, Vol. 15.1928, (3), pp. 253-278.

⁽⁶⁾ C. J. Edmonds, "Soane at Halabja: an echo", In Journal of the Royal Central Asian Society. Vol. 1936, pp. 622-625.

⁽⁷⁾ Francis M. Halley, "The Gorge of the Qal'a Cholân and its confluence with the lesser Zab: Notes of a Tour in south Kurdistan in 1921", in: The Geographical Journal, Vol. LXXXVI, (July to December), 1936, pp. 158-164.

⁽⁸⁾ Archibald Milne Hamilton, Road through Kurdistan: the narrative of an engineer in Iraq; with a foreword by Major-General Rowan-Robinson, London: Faber & Faber limited, 1937, (331 p).

⁽⁹⁾ G. E. Hubbard, From the gulf to Ararat: an expedition through Mesopotamia and Kurdistan, Edinburgh and London: W. Blackwood and Sons, 1916, (pp. xv. 273)

⁽¹⁰⁾ Mrs Lindfield Soane, "A Recent Journey In Kurdistan", In: JRCAS, London, July 1935, P: 403-417

سهرچاوه یه کی زور گرنگ و دهولهمه ندی کوردناسی ئینگلیزییان بو به جیّهی شتووین که ههموویان شایانی ئهوه ن بکریّنه کوردی و به پیشه کی و پهراویزی میژووییه وه بلاو بکریّنه وه.

سەرچاوە:

بۆ نووسىنى ئەم باسە، بەتايبەتى بۆ بەشى دووەم، ويراى سەفەرنامەكان تەماشاى ئەم سەرچاوانەش كراوە و سووديان ليوەرگيراوە:

- 1- ISK's Kurdish bibliography. Edited by Silvio van Rooy and Kees Tamboer, Amsterdam: International Society Kurdistan, 1968, 2 v.
- 2-Nazand Abdulla Begikhani, La femme kurde dans les littératures européennes principalement française et anglaise du XIXeme et du début du XXeme siecle. sous la direction de Jean Bessiere, thèse de doctorat : littérature comparée : paris 3 : 1997, (387p).
- 3-Lokman I. Meho, The Kurds and Kurdistan: a selective and annotated bibliography. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1997, (xv, 356 p).
- نه جاتی عهبدوللا، بیبلیزگرافیای کوردناسی، کورد و کوردستان له سهرچاوه
 ئینگلیزییه کاندا، له بلاوکراوه کانی ئه کادیمیای کوردی، ههولیر، ۲۰۰۹.

سەفەرنامەي يەكەم

کورد له سهفهرنامهی گاسپارد دروڤیل دا ۱۸۱۲-۱۸۱۲

يێشهکي

⁽۱) سالّی ۱۸۱۹ چاپی یه کهمی له سانت پیّترسبۆرگ له رووسیا و دواتر دوای شهش سالّ له پاریس چاپی دووهمی به دوو بهرگ بلاوکرایهوه (۲۲۳+۲۸۲ لاپهره) و سالّی ۱۸۲۸ ههر له پاریس چاپی سیّیهمی به دوو بهرگ بالاوکرایهوه.

شویّنه کانیان کردووه و زور به کهمی لهبارهی دابونهریت و ژیانی روزانهی كۆمەلايەتىي دانىشتوانى ئەو بەشە سەرنجراكىشەي ئاسيايان نووسيوه، كە بە تهواوی له ژبانی کومهلایه تبی ئیمه جیاوازه، لهبهر ئهوه من بهنیاز نیم ميزوويهكي تازهي ئيران بنووسمهوه، چونكه ئەستەمە زيادەيەك بخەمە سەر ئەوانەي كە شاردان، تىڤىنۆ، ئۆلىقىن، كىنىپر و يېكۆ و ھى دىكە نووسبويانە. هەندىك لەو نووسەرانە زانيارىيان لەبارەى دابونەرىت و رىنورەسمى فارسەكان زۆر به وردى نووسيوهتەوه و زۆر به وردى راستىيەكانيان خستۆتە روو بەلام زۆرىشيان لەسەر بنەماى زيادەرەويين يان لەسەر زانيارى دروست نهنو وسراونه تهوه، لهناو ئهوانه دا ئهوهي ييوهندي به ژناني چيني سهرهوه ههيه، ئەوروپاييەك لە ھەر ياپە و يلەپەكدا بنت، دەتوانى بۆ ماوەي چەندىن سال لە ئيراندا بمينيتهوه، به لام بي ئهوهى تاكه كهسايهتييهكى ژن ببينيت، بو ئهوه دهبي يارمەتىدەرىكى ھەبىت كە زۆر بەئەستەم وەگىر دەكەوى و زۆرىش دەگمەنە بيبينێتهوه]. گاسپارد دروٚڤيل له سهفهرنامهکهيدا زوٚر بايهخي به پێگهي ژن و رەوشى ژنانى ئېران داوه و لاى وايه كه گەرۆكەكانى پېش خۆي، چاويان به ژنانی ئیران نهکهوتووه و تهنیا به خهیالی خوّیان لهبارهی ژنانی ئیرانهوه نووسیوویانه، به لام ئهم به هنری ناسیاویی چنرته ناو حهره می عه سکه رخان. گاسپارد دروٚڤیل له سهفهرنامهکهیدا زور دهگمهن توخنی میزوو و جوگرافیای ئێران كەوتووە، چونكە ئەم لايەنە لە روانگەي ئەوەوە لەلايەن گەرۆكە فەرەنسى و ئينگليزه کان زوري لهسهر نووسراوه.

گاسپارد دروفیل که له سالهکانی ۱۸۱۲ و ۱۸۱۳ له ئیران بووه دهرفهتی ئهوه ی بو هه لکهوتووه که زور شوینی ئیران بگهری و دیاره بینگومان چوته کوردستانیش (واده بی زیاتر کوردستانی ئیران بوویی) به لام شوینی کوردستان دهستنیشان ناکات. دواتریش وا دیاره به ناو کوردستانی عوسمانیدا رویشتوته وه

و بهناو جۆلەمێرگ دا تێپەريووە و لەناو كريستان و كوردەكاندا ماوەتەوە و زۆر زانيارى سەرنجراكيش لەبارەي كريستيانەكان دەخاتەروو. ئەم سەفەرنامەيە لهبارهی کوردستانهوه زور زانیاری وردی تیدایه لهبارهی دهیهی دووهمی سهدهی نۆزدهههم و به تايبهتيش ستره کتووری کومه لايهتی و سياسيي كوردستان و تابلۆيەكى زۆر وردى ژيانى كۆڭەمەرگى جووتيارانى كورد نيشان دەدات و دەڵێ: "كوردەكان زۆر بە كڵۆڵيى دەژين، لەناو ھەموو كوردستاندا، به ده ر له کوشك و قولله ی به گه کان، هیچ شوینی ژیانی مام ناوه ندیی تیدا نییه، مالِّي تايبهتيي ههره دهولّهمهندهكان ناگاته ئاستى مالّى جوتيارهكانى ئيران (ل. ١٧٦)". لەبارە كەستىتى تاكى كورد، لە ھەموو رۆژھەلاتناسىكى دىكە خراپىر باسى كورد دەكات و دەنووسى: "كورد گەئىكى بالابەرز و كەلەگەتن، روخساریکی جوانیان ههیه ئهگهرچی سیمایان ئهسمهره. به لام زور ناشارهزان و ههر به خورسك درندهن، كه شوينهوارهكاني زوربهي جار ترسناكن. ئهوان هیّشتا له تورکهکان دروٚزنترن و ئهمه دهکرێ زیاتر قسهی لیّوه بکرێ: بهلّام ئهم خەسلەتەيان دوورە لەوەي لاي خۆيان مەحكومى بكەن و لەچاوى ئەوانەوە ئەوە بەھرەپەكە و نىشانەپەكە بۆ دانايى. كوردەكان لە ھەموو رۆژھەلاتىيەكانى ديكه وهحشيترن، ههر ههموو خهوشيكيان ههيه بني ئهوهي يهك خهسلهتي باشیان ههبیّ، دلْرهق، خویّنخور، غهدار، دووروو و دزی بیّباکن، تهنیا لهسهر تالانوبرۆ دەژىن، كە دەيكەنە سەر ناوچەكانى ھاوسىكانيان. من لە ھەموو خەسلەتەكانيان تەنيا ئازايەتىيەكى بىنوينەم بىنى، بەلام ئەم ئازايەتىيە نە عەقلاتىيە و نه له سۆنگەي ھەستىكى شەرافەتمەندانەوەيە". ئەمەي خوارەوە وەرگىراوى كورديى ئەم بەشەي سەفەرنامەكەيە، كە تايبەتە بە كورد.

VOYAGE EN PERSE,

FAIT EN 1812 ET 1813;

PAR GASPARD DROUVILLE,

Colonel de cavalerie au service de S. M. l'Empereur de toutes les Russies, Chevalier de plusieurs ordres.

SECONDE ÉDITION.

TOME PREMIER.

A PARIS,

A LA LIBRAIRIE NATIONALE ET ÉTRANGÈRE, RUE DES PETITES-ÉCUAIRS, Nº 47.

1825.

(فەسڵى سى و ھەشت)™ كورد Curdes

ثهمرو نزیکهی سهرجهم کورده کان باجده ری ده و آه تی ئیرانن و زیاد له وه شرق نیرانن و زیاد له وه شرقه سونگهی نیشاندانی مهیلداریی زوریان بو ئیران، پیم وایه وه کو نموونهی تورکمانه کان روزیک دی ده بنه به شیکی جودانه بووه له ئیران. که وابی چه ند و شهیه که له باره ی خه سله ت، خوره و شت و هه روه ها له باره ی شیوازی ژیانیان باس ده که م، که به هه مان شیوه ی ئه وه ی له گه آل فارسه کان و هه روه ها له گه آل تورکه کانیش جیاوازییان هه یه .

بنچینهی ئهم گهله زور نادیار و ناروشنه، ده لیّن نهوهی (سکیت)ه کانن (۲)، به لام وهك چوّن نه خوّیان و نه هاوسیّکانیشیان ناتوانن کهمترین روناکی لهم

⁽¹⁾ Gaspard Drouville, Voyage en Perse, fait en 1812 et 1813, Paris: Librairie Nationale et étrangère, 1825, Chapitre XXXVIII, Les Crudes, pp: 187-207

⁽۲) سکیته کان (Scythes) که به زمانی یونانی کون (Σκύθοι / Skúthoi) یان پیده لیّن، گهلیّکی کونی ئیندوّ خهوروپایی کوّ چهری دهوارنشین بوون و له بنه پهتدا ئیرانین و به زمانه ئیرانییه کان ده ناخاوتن و له شانشینی (سکیتیا)هوه هاتوون، له پیده شتی پووسیاوه به ره و زه ریای خه زه ر و ئیرالهوه هاتوون. هیریدوّت له باره ی سکیته کان نووسیویه و ههروه ها میژوونووسی جوو، فلافیوس به گهلی (ماجوج) ناوی بردوون (وه رگیر).

باریهوه بخهنه روو، دهبینین بنچینه ی راسته قینه یان بۆ ئیمه وه ک بنچینه ی فارسه کونه کان ونه، که ئیمه ته نیا ده شی ته نیا له میژووی ده ورانی کورشه وه شتیکی که می لی بزانین .

به لام ئهوه ی جیّگای دلّنیایی و باوه په ئهوه یه، که کورده کان نه ههمیشه نیشته جیّبی ئه و ناو چه یه جوانه بوونه، که که وتوّته نیّوان دیجله و فورات و جاران میزوّپوّتامیای به پیتوفه پی پیّکده هیّنا و نه ئه و چیایانه ی توّروّس، که دوّل و شیوه به پیته کانی ئه مروّ ته واو سه رچاوه یه کی ده ولّه مه ندین. به و پیّیه ی ماوه یه که له ناو کورده کاندا ژیاوم، ده توانم بیانناسم و هه لیّانبسه نگیّنم، من به پروانینی عادات و دابونه ریت، زمانیان، هه تا به جلوبه رگیشیان باوه پم وابووه، که ئه وانه بنچینه یان عهره به. هیشتا هاو شیّوه یی و پیّوه ندی ئه وه نده سه رنجراکیّش له نیوان ئه وان و ده وارنشینه عهره به کان هه یه، که وام لیّده که ن باوه پر به وه بکه م که ئه وانه چه ند تایه فه یه کی ده وارنشینه عهره به کان بن، که له ده ورانی جه نگی که ئیران له لایه ن عهره به کانه وه داگیر ده کریّت له عیراقی عهره بیدا گیر بووبن. له ویّوه به ره و باکوور، به دریّزایی چیای زاگروّس تاوه کو پوووباری جینگیر بووبن. له ویّوه به ره و باکوور، به دریّزایی چیای زاگروّس تاوه کو پوووباری موراب، که ئه مروّ کورده کان له ئه رمیّنیای تورکی جیاده کاته وه، هه لّده کشیّن .

کورده کان دابه شی سهر چهند خیّلیّك دهبن که به حوکم رانیه کی ره ها له لایه ن به گه کانه وه حوکم رانی ده کریّن. خیله کورده کان به شی زوریان خراونه ته ژیر پاراستنی ئیرانه وه، که به گویره ی ژماره ی ره عیه ته کانیان سه رانه یان لی وه رده گرن. کورد گه لیّکی بالابه رزن، که له گه ت و روخساریّکی جوانیان هه یه ئه گه رچی سیمایان ئه سمه ره. به لام زور ناشاره زان و هه ر به شیوه یه کی خورسك درنده ن، که شوینه واره کانی زور به ی جار ترسناکن. ئه وان هیشتا له تورکه کان دروز نترن و ئه مه ده کری پتر قسه ی لیوه بکری: به لام ئه و خه سله ته یان دووره له وه ی لای خویان مه حکومی بکه ن و له چاوی ئه وان ئه وه

بههرهیه که و نیشانه یه که بۆ دانایی. کورده کان له ههموو رۆژهه لاتیه کانی دیکه وه حشیترن، ههر ههموو خهوشنکیان ههیه بی ئهوه ی یه ک خه سلهتی باشیان ههیی، دلّره ق، خوینخور، غهدار، دووروو و دزی بیباکن، ته نیا له سهر تالانوبرویی ده ژین، که ده یکه نه سهر ناو چه کانی هاوسینکانیان. من له ههموو خه سله ته کانیاندا ته نیا ئازایه تییه کی بیوینه م بینی، به لام ئهم ئازایه تییه نه عه قلاتیه و نه له سونگه ی ههستیکی شهرافه تمه ندانه وه یه. ئه وه زیاتر بی پهروایی وه حشییه که، که ته نیا ده یه وی په لاماری نیچیره که ی بدات به بی بیرکردنه وه له و مهترسیانه ی که له و په لاماره دا به ره و رووی ده بنه وه. که چی له گه ل ئه وه شدا تاراده یه که له و لاتی خویاندا دابونه ریتی میواندارییان ههیه، هه مان ئه و پیاوانه ی که له وانه یه له و دیو سنووره کانی خویان بیبه زه بیان که ولّت بکه ن، ده شی یه که مین که سانیک بن هاورییه تیت بکه ن و خزمه تت بکه ن بتیاریزن کاتیک تو له سه رخاکی ئیران دابیت.

ده تا وه کو بیست کوردینک کودهبنه وه بو تالانیی و برینکجار ئاواییه کان و شاره کان تاوه کو ناوجه رگهی ئه ناتولیا تالان ده که ن. بو تالانی گهوره و برینک گرنگتر، چه ندان تاقم پینکه وه یه ک ده گرنگتر، چه ندان تاقم پینکه وه یه ک ده گرن و ده ستکه و ته کان دابه ش ده که ن. نه وان به ده گمه ن نه بین، ده نا به ده ستی به تال ناگه رینه وه.

هۆزەكانى هەكارى(۱) و بالبان(۱) و مەهرەوان(۱) و بەيلام(۱) يان هۆزەكانى ناوچە پندەشتەكان، كە راستەوخۆ لەژنر دەسەلاتى شازادە دان، وەكو ئەوانى دىكە پەنا نابەنە بەر تالانوبرۆ، چونكو دابونەريتى كۆچەريى و ئەو سەرقالىيەيان بە منگەلەكانيانەوە كەمنىك ھەلسوكەوتيانى نەرم كردوون، بەلام ئەوانىش ئەگەر

⁽¹⁾ Hékary

⁽²⁾ Belban

⁽³⁾ Méhervan

⁽⁴⁾ Beilam

لهدهرهوهی خاکی خوّیان یه خهگیریان ببیّت، دهگهریّنهوه سهر رهوشت و کردهوهی درندانهیان.

کورده کان به هه مان شیّوه ی فارسه کان، له سه ر بنه مای سه روه ت و سامانداری، ته نیا بو دوو چین دابه ش ده بن. میّگه لدار و خاوه نداریّتی ئاوایی، که م تا زوّر هه موو ئاواییه کان نه ستوورییه کانیان تیّدا ده ژین، که هه موو سه رچاوه یه کی ده وله مه ندییانه. لیّره، پیّوه ری ریزگرتن ئه وه یه کوردیّك ده توانی چه ند نوّکه ری چه کداری بو خوّی رابگری و به خیّویان بکات. سه ردار بو خوّی هه میشه پیاوه کانی بو له شکرکیّشی ده نیّری، ئه وانه هه موو ئه و ده ستکه و تانه ی بو ده هی بنده ستیان خستوون و ئه و به شه ی که سه روّك واده ی پیّداون، وه رده گرن. سه رداره گه و ره کان به شیّوه یه کی کلّولانه ده ژین، چونکه له ناو هه موو کورده گرن. سه رداره گه و ره کان به شیّوه یه کی کلّولانه ده ژین، چونکه له ناو هه موو کورده گان نه بیّ، یه که شویّنی نیشته جیّبوونی شیاو نییه . مالّی تایبه تیی هه ره ده و له مه ندی کورده کان نه بیّ ناگاته ئاستی مالّی جو تیاره فارسه کان، مالّی کورده کان خانو چکه ی نزم، بی ناگاته ئاستی مالّی جو تیاره فارسه کان، مالّی کورده کان خانو چکه ی نزم، بی په نجه ره، له ناو کلاو پوژنه یه کی بازنه بیه و په رووناکیی بو دیّت، که له بنمی چی ماله که وه کراوه ته وه و شه و انه به به ردی پان ده یگرن .

کورده کان سووننین، واته له تایه فه ی عومه رن، زوّر بروایان به پروپووچ ههیه و چوار یان پینج جار له روّژیکدا نویژ ده که ن. بینجگه له سه رقالییه کانیان سوودیکی ئه وهای نییه و لهوه دا له تورکه کان ده چن. که وه ك ئه وان ته واوی روّژ دانیشتوون بی ئه وه ی بجولینه وه. کورده کان زوّر قسه ده که ن و حه زیان له هه قایه ته، به م شیّوه یه هه میشه ده رویشه یلیکی بینگانه لای خوّیان گلده ده نه وه و ئه رکی به خیّوکردن و دابینکردنی گوزه رانیان ده کیشن.

شیّوازی ژیانیان زوّر ساده یه و خواردنیان بریتییه له کفتهی برنج، لهگهڵ کوفتهی تیّکهڵاو به بههارات و لهناو شوّربا ده یکوّلیّنن، بهزوّری گوّشتی مهر و

بزن دهخون که ده یکو آینن و به بی رون و هه تا به بی خویش ده یخون. نانیان هیشتا له نانی فارسه کان ته نکتره و به شیوه یه کی ناسایی له به رخوره تاو ده یبر ژینن. زور حه زیان له گوشتی و شتره، کاتیکیش له ده ستیان ده که وی، ثه وه پو ژیکی داوه تکاریبه بو هاوسیکانیان، که همه مهموویان له په و شگه لیکی ئاوها دا داوه ت ده کرین بو ثه وه ی بین به شی خویان بخون.

کورده کان ههرگیز شهراب ناخونه و لایان قهده غهیه، نهوه ی سهرپیچی بکات و لهمه لا بدات و بیخواته وه، به توندی سزای ده ده ن دهیگرن و قاچی به داریکه وه ده به ستنه وه، دوانزه سه عاتیك لیی ده گهرین. له کاتیکدا نه گهر جاریکی دیکه بخواته وه سزاکه دارکاریشی دیته سه ر .

 پیده شت. ئه وان ماوه یه کی دریژ ته قه لایان بوو له پیگهی ئیسماعیل به گ ناویکه وه، که خاوه نی قه لایه کی به هیز بوو و که و تبووه سهر لووتکه یه کی ناویکه وه، که ئیستاکه باسم کرد و به سهر پیده شته که دا ده یپوانی، خویان له ده ست حوکم رانیی (به گی هه کاری) پزگار بکه ن. دواجار هوزی به یلام توانیان پاپه رن و ئیسماعیل بکه ن به سهر و کی خویان، به مهر جیک که هه موو شیئت بکات له پیناو هیشتنه وه ی سه ربه خوییاندا. ئیسماعیلی فیل وه و خوی به ئاواتی خوی گهیشت، به په له خوی خسته ژیر بالی وه لیعه هد شازاده و خوی وه ک واسالی (۱) شازاده پاگهیاند و له نه نجامدا وه کو به گی هوزی نویسی پیده شت

یان به گی هۆزی بهیلام بهناوی قه لای ئیسماعیل راگهیهندرا، بهمهرجیّك خوّی به رهعیهتی ئیران بزانیّت و گویّرایه لیی ثهو فهرمانانه بی، که له لایهن (شا)ی باوکی یا لهلایهن شازاده خوّیهوه دهرده چن (۳).

⁽۱) واسال: له سهده کانی ناوه راست پیاوی ناغاکان بوون، که تا کوتایی ژیانیان له خزمه ت ناغا دهبوون (وه رگیر).

⁽۳) به گی هه کاری ویستی تو له ی نه م کرده وه ی سه ربه خو خوازییه بکاته وه، ده رفه تی نه وه ی قوسته وه کاتیک نیسماعیل به گ به سه رکردایه تبی دوانزه هه زار که س له پیاوه کانی پیوه ندی به سوپای شازاده وه کرد، پینی وابوو که ده توانی ده ست به سه و قه لاکه دا بگریت، به لام خوشکی نیسماعیل به گ که قاره مانیکی راسته قینه بوو کاتیک به په لاماره که ی زانی، به په له به خونی سه رکردایه تبی چوارسه د پیاوی سواره ی کرد و هیرشی کرده سه ر باباخانی کوری به گی هه کاری، سه ره نگومی کرد، به م شیوه یه سه رجه م نه و سی هه زار سواره ی که له گه ل باباخان دا بوون، ده ستگیر کران

نهم پهیماننامهیه، که دووربوو لهوه ی زیانی بو نهوان هه بی بویه به قازانجی نهوان ده شکایه وه. له راستیدا لهماوه ی چه ند سالیّنکدا بوون به باشترین و دهولهمه ندترین هوزی و لات، وه ک نهوه ی هه میشه نازاترین هوز بوون. له کاتی جه نگدا پانزه هه زار سواره ی ته واو ساز و ته داره ک و چه کدار ناماده ده کرد و کاتیکیش بچوونایه ده رهوه ی ناوچه کانی خویان، بره پاره یه کیان له (شا) وه رده گرت؛ نه م بره پاره یه بو به چاکی به ری نوه بردنی کاروباره کانی خویان، زور بوو .

ئهم هۆزه باشترین جۆری ئهسپیان ههبوو، که خاوهنی هیز و خیراییه کی نائاسایی بوو، چونکه ههر سواری ک دهبوو بۆ خوی مشووری ئهسپی خوی بخواردایه، بویه بهشیوه یه کی تایبه تبی ده یانعاملاندن. کورده کان زورینه ی ماینه کانیان له ئهسپی عهره بی یان تورکی چاك ده کهن، بهم پیه ژماره یه خوانووی نایابییان چنگ ده کهوی، که نرخه کهی وا زور گران نیه و ده توانین ئهسپیکی زور جوان به پهنجا ریال (سهد و پهنجا فرهنك) به رده ست بخهین.

کورده کان وه ک سوپای غهیره نیزامیی ئیرانی شه پر ده که ن، که چی له گه ل ئه وه شدا که مینک له وان نیزامی زیاتریان ههیه، که هه رچه نده به شیخوه یه کانه واویش بی ده زانن له جه نگدا به سه به دوو پیزدا دابه ش بین. سه روّکی هو زیان خیل که به ثازاترینیان داده نرین، هه میشه به چه ند هه نگاوینک له پیشه وه یان و ده بی به ره نگار بی یه که مین دو ژمنه کان بینه وه .

وه ختایه که مهیدانی جهنگدا دهبن و ئهرکیکیان بی پادهسییردریّت، ههریه کهیان ئاماده ن و چه که کانیان تاقی ده کهنه وه، وریا له وه ی که هیچ شتیک نیگه رانیان نه کات وا به ئارامیه وه کاره که ده که ن وه که نهوه ی سه رقالی گالته و

یاخود کوژران، خان بۆخۆی زۆر به سەختى لەگەڵ چەند پیاویٚکى چەكدارى خۆیدا پزگارى بوو (تیبینى نووسەر).

گهم بن. لهو دهمهدا مهلای ههر هۆزینك بهناو بهرهكانی جهنگدا دهگهریت و بهدهستی راستی تهوریک بهرز ده کاتهوه و بهدهستی چهپیشی له تهیلیّکی چكۆلە دەدا كە بە كەلپۆزى زىنى ئەسپەكەپەوە گريدراوە و ھەموو دەم ھاوار ده كات (الله). بهم نيشانه يه هموو ريزه كان هيرش دهبهن و مه لاكه كه له پیشهوهی ههمووانه زوریهی جار یهکهمین گورز ئهو دهیوهشینیت. ههموو يياويّك رميّك، كه له هي قزلْباشهكان دهجين، خهنجهريّك، جووتيّك دهمانچه و دوو شمشیری ییه. شمشیر پکیان به لاقه دهوه ی دهبه ستی و نهوی دیکه شیان ئاسۆيى لەژىر پشتىنى زىنى ئەسپكەى دەبەستى و لە ئەگەرى شكانى شمشيري په کهميدا " زور جار وا رينک ده کهوي له کاتي به رکهوتني به کلاو زرێ، سێڵ زرێ و قەلغانى دوژمن، دەشكێن" ئەمەيان بەكار دەھێنێ. كوردە ههره ئازاكان، گەلنىك بەرىزن، و لەھەر پىڭەيەك بن، مافى ئەوەيان ھەيە لەبەردەم گەورەكانياندا دابنيشن، كە ريزى زۆريان بۆ دادەنين، چونكە سل لە كاريگەرىيى دەستىرۆيشتوويى ئەوان دەكەنەوە، كە لەناو لايەنگىرەكانى ئەواندا هەيانه، ئەوان ھەروەھا ھەندىك مافى دىكەشيان ھەيە، كە سەرەكىترىنيان بریتییه له چهقاندنی پهریزکی تاووس به میزرهکهیاندا له بهرانبهر کوشتنی ههر دوژمنیک. بهم شیوهیه میزهری زوربهیان بهو پهره تاووسانه داپوشراوه، من رِوْرْيِنْك نَوْ پهرِه تاووسم به ميزه رى گهنجينك ژمارد كه هيشتا بيست و پينج ساڵ نەدەبوو. كوردەكان ئېرەيىي لە بەرانبەر ئەو نىشانەي شەرافەتمەندىتىيە بە يەك دەبەن و جنیوی ھەرە قورس كە بمانەوى بە كوردینك بدەين ئەوەيە يیی بلیے میزهرهکهی لهبهر خورهتاودا سووتاوهتهوه و هیشتا بو نهوه نابی سیبهریکی بو يەندا بكات!

جلو بهرگیان زور له جلوبهرگی مهملووکهکان ده چی، لهم پروهوه ویکچوونیکی زوریان له ئازایه تی ، بی پهروایی و بهتایبه تیی کارامه یی لهگه ل ئهواندا هه یه.

کورده کان وه که موسلمانه کانی دیکه فره ژنیی ناکه ن، ههرچه نده ناینه که شیان رینگه ی پیداون تا چوار ژنیان ببی، که چی زوّر به ده گمه ن لهیه ک ژن زیاتریان ههیه. به م شیّوه یه ژنانی کورد له ژنانی فارس به ختیارترن، که به ده گمه ن ژنانی فارس روّژه کانیان به سهرده به ن به به به نهوه ی به هوّی ئیره یی پیّبردن و دوورووییه وه تووشی ده مه قالی نه بنه وه.

جلوبه رگی ژنانی کورد زوّر پیکپوش و زوّریش شیاوتره وه که لهوه ی ژنانی کورد زوّر پیکپوش و زوّریش شیاوتره وه که لهوه کراسیخکی گهوره ی تورکی که زوّر جوانه ده یپوشن، ههروه ها جلیخکی کورت لهبهرده کهن، که به شیخکی له شیان داده پوشی به پشتینیخکی زوّر گران ده یبه ستن، که له گه آن نه خشی به ژن و بالآیان به شیخوه ی نایاب ده گونجیت. ژنانی کوردیش کلاوپیچ له سهر ده کهن و شهروال له بهر ده کهن، به لام زوّر سووکتر و زوّر به شکوه دروست کراوه. ژنانی کوردیش وه که ژنانی کوردیش وه که ژنانی که خوّیانی پیوه ده ربخه ن و خوّیان به ناسیاوه کانیان نیشان بده ن کاتیک که خوّیانی پیوه ده ربخه ن و خوّیان به ناسیاوه کانیان نیشان بده ن کاتیک سهردانیان ده کهن. ژنانی کورد یه کجار نه زانن و هیچ سهرقالیه کی دیکه یان نییه حکه له وه می که وه که ژنانی فارس جگهره ده کیشن و به شیخی ته واوی پوژ جوان شاره زای زیردوزین، په سته ک و فهره نجیی بو هاوسه ره کانیان ده نه خوان شاره زای زیردوزین، په سته ک و فهره نجیی بو هاوسه ره کانیان ده نه خشینن. ئه م جلوبه رگانه زوّر ده وله مه ندانه ن و ته نیا له پوژانی شادی و جوان شاره زای من به رگدرووه هه ره به به هره و ده ستره گینی جیهان جه زندا ده پوشرین، به لام هیچ شتیک ناگاته نه و جوانییه ی، که له ئیسته نبوول ده دوریت، که له ئیسته نبوول ده دوریت، که له ئیسته نبوول ده دوریت، که له ویدا به به رای من به رگدرووه هه ره به به هره و ده ستره گینی جیهان ده دوریت، که له ویدا به بوای من به رگدرووه هم ره به به هره و ده ستره نگینی جیهان

ژنانی کورد وهك ژنانی تورك پرووخوشن و بهشیخی زوّریان وهك ئهوان دوّستی دلّخوازیان ههیه که لهگهلیاندا پهیوهندیان ههیه و ههموو پروّژ بهنهینی یه کتر دهبینن. ئهم ساتوسهودای نامهونامه کارییهیان زوّر به وریایی ده کریّت، به لام ئاستهنگهیلی خوّیشی ههیه. پیککهوتوون لهسهر چهند گولّیک که مانای جیاوازی ههیه وبهگویرهی ئهو شیوازهش، که بویان پیک دیّت و لهنیوان خوّیاندا هاوبهش دهبین. تهنگهتاوییه کانی ئهم پهیوهندیگرتنه ناپوشنه زوّر زیاتر زیاتر دهبن، ئهگهر ژنه که بهرهو پرووداویک بووه، یان ئهگهر گومانی لیبکهن و حهسوودی کلیلی نهینییه کان پی بزانی، ئهوکاته دهبی دهسته وجی نیواره نهو گولّهی که به یانی واتهی خوّشنوودی و خوّشهویستی ده گهیاند، ئیواره مانای پی و تولّهسهندنه وه بدات. میرده کان که ههموویان بهوه دا تیپه پهوون به چاکی ئهم شیوازی ده ربرینه ده ناسن و تا بوّیان بکری گولّ قه ده که ن،

به لام ئەوەش سوودى نىيە، چونكە شيوازى بەخشىنى ئەم دەسكە گولانە ھيندە کارامه جیبه جی ده کری، که میرده کان هه رگیز ناتوانن پهی به مانای رازه که سهن و لیی دهگهرین وه کو خوبان شته کان تیپهر بین. ژوانی عاشقانه زور ئاسايين، بهلام گەرچى ھەمىشە زۆر ترسناكە، بەجۆرنىك دوو دۆستى عاشق كەبەيەكەوە لەبەرانبەر يەك دەگيرين ھەمىشە دەبىي نرخى ئەم بەختەوەرىيە مەرگىخى درندانە بىت، بەلام ئەمە رىنگە لەوە ناگرى كە ژنان وادەى ژوان بدەن و پياوانيش به پهلهيرووسکي قهبووٽي بکهن، بهلام پاراستني بهرژوهندي هەردوو لا بەنھیننی وایکردووه که رووداوگەلی ناخوش زۆر دەگمەن بیّت. ژوانه کان به شیره میه کی ئاسایی له و مالانه دهین که چهندین ده رگه ی ده رچو و نبان ههیه، ماله کان له لایهن جووه کانهوه به کری دهدرین و ئهوان زور شارهزان له بەرىنوەبردنى ئەم سەرەرۆييە عاشقانەيەدا. دۆستەكان لە دەرگەي پشتەوە دەچنە رُوورەوە و بىياوان جلى ژنان دەپۆشن. خۆگۆرىن لەم ولاتە زۆر ئاسانە كۆلۈانە و پهچهیهک کهسهکه بهتهواوی دهشاریّتهوه و ریّگه له زانینی رهگهزهکهشی ده گرێ. ئه گهر بهرێکهوت يه کێکيان يان ئهوي لايهني ديکه نهيتواني له کات و ساته دیاریکراوهکه به ژوان رابگات ، جووهکه بو سبهینهکهی لهسهر پەنجەرەكە چەپكتىك گوڵ دادەننى كە واتاكەي رازنىك دەبنى بۆ ھەموان جگە لهو ژن و پیاوهی که پهیامه کهیان بۆ دانراوه و له سروشتی به ربهسته که تیدهگهن که وادهی ژوانه که تیکدراوه و له ههمان کاندا رِوْرُ و سهعاتی وادهی دووهم دیاری ده کات. وه لامه که به هه مانشیوه ده بی و سهره روییه کانی خوشه ویستانه زۆربەي جار وادەبىي چەندىن سال بەردەوام دەبىي بەبىي ئەوەي پەي بە نھينىيەكە سردريّت. ئەوە زياتر لە توركبا مايەي سەرسامىيە بەتاپيەتى كاتيك ژنيك لە حەرەمدا لەگەڵ كەستكى دىكەدا دەبى، نەك تەنيا لەلايەن مىردەكەي و خەسپوەكانەوە چاودېرى دەكرى ، بەلكو ھەتا لەلايەن ھاوەلەكانىشى، كە

ههموویان دژین، تهنانهت له لایهن کویلهکانیشی که ئیره یی به سه رداره کانیان ده به نوتاون بو شویننگرتنه وه یان، ههموو شتیکی شیاو ده که ن بو ئه وه ی پیی بگهن، چاود نریی ده کرین.

تورکیا سهبارهت بهم ژوانانه تایبهتمهندیّتیی سهرنجراکییّشی ههیه و بهگشتی زوّر ناسراون و نابنه مایهی گومان لی کردن. ژنگهلیّك ههیه ماوهی ده یان دوانزه سالیّك دریّژه بهم چهشنه سهره روّییه عاشقانهیه دهده ن، بهبی ئهوهی میّرده کانیان پیّی بزانی لهگهل کی مامهله ده کهن، له کاتیّکدا ژنان به بچووکترین ههنگاوههلگرتنه کانی پیاوان شاره زان و ههر شتیک پهیوهندی بهوانهوه ههیی پیّی شاره زان. ئهوه ده گمهن نییه، که ژنان به پیّویستیه کانیان رابگهن و ئهو جووانهی، که ده لالی گهیاندنی دیارییه کانن خاوه نی دیارییه که ناناسن، چونکه ههرگیز ژنان متمانهی تهواویان پیّیان نییه. دواجار هه لبهت ژنانیّکیش ههن که تا ماوه یه کی زوّر لهدوای راوه ستانی پهیوهندیی گهرموگوورییان که چی له ریّگهی شاراوه و که سی ده ست پیّرانه گهیشتوو، هی شتا ههر دیاریی بو دوسته که یان

جگه له و هۆزه نیشته جینیانه ی که له پیشدا باسم کردن، کوچهری دیکه ی کورد ههن که ده توانین ئه وانیش دابه شی سهر دو و چین بکه ین. ئه وانه ی که ته نیا به شیخی سال له ناو په شمالدا ده ژین و ئه وانه ی که هه میشه کوچهرن. ئه وانه ی یه که م به شیخوه یه کی ئاسایی بریتین له دانیشتوانی ئه و ناو چانه ی که له وه هه وکات له گه له وه پیویستیان بو تیرکردنی ئاژه له کانیان تیدا نیه، که ئه مه ها وکات له گه ل نوه وقی ژیانی کوچه رییان پیك دیته وه، که بریار ده ده ن ماله کانیان جیبه یلن و ماوه ی حه و ت تا هه شت مانگی سال، که له و ماوه یه دا ئیستگه ی وه ستانیان ده گو پی به وه سپکردن و دیاریکردنی بازنه یه که له چه ند شوینی که به وه کو تایی دیت ده یانگه رینیته وه شوینی خویان. وه که چون شیوازی په شمال

ههلدانیان و ژیانیان ههمانشیوهی کوچهرییه راستهقینه کانه، بیرورایه ک لهبارهی نهم کوچ و باره دهدهم که بهگویرهی من بریتییه له شانویه کی ههره نایاب. راستیه کهی ئیمه ناتوانین شه که تبین لهوهی په سنی ئهوه بکهین، که نهو کۆچەرانە بە چ ئاسانىيەك بەيەكەوە ھەوارەكانيان دەگۆرن، بەبى ئەوەى بپهشوکین به چهندایه تیمی گهوره ی زوری قاپ وقاچاخ و ناژه ڵ، که بو نهوان يۆرىستە، بەختراپيەرە بەشوپنيانەرە دەچن. يەكتك لەر خيزانانە بەشتوەيەكى ئاسایی ینك دنت له دوانزه كهس ، پیاو، ژن، مندال و خرمهتكار. رِهشماله کانیان له چنراوی ئەستووری خوری رهش که دەستکردی خۆیانه پێك دیّت و به چهند ئەستوندیّکی چەقینراو لەسەر زەوى بەبى ھیچ شیوازیّکی كەلەگىي رەشمالەكان رادەگىرىن. باوك، كە سەرۆكى خىزانە ھەرگىز ناچىتە دەرەوە، كورەكان، رەبەن بن يان ژندار، تەواو سازو ئامادەن و چەكدارن، بهردهوام به کاروباره کان راده گهن و دهست ده کهن به راو و شکار که چهند حەوتوو يان چەند مانگى رەبەق لە ماڵ دوور دەكەونەوە، كاتێكيش دهگهرینهوه، جگه له جگهرهکیشان، قاوه خواردنهوه، خواردن و نووستن، هیچی تر ناکهن. رهشماله کانیان دابهش دهبی بهسهر چوار بهش: بهشی په کهمیان بن خیزانه و لهوانی تر جیاده کریتهوه به پهرژینیکی بیچووکی له قامیش چنراو به بهرزی سی بی، ئهم پهرژینه "چیغ" رهنگیکی سهوزی تیری ههیه و نیوانی قامیشه کان هینده سفت نییه که ریّگه له تیپه ربوونی ههوا به نیوانیاندا بگریّت که ئهمه واده کات ئهم بهشه زوّر فیّنك بیّت. لهسهر زهوییه که فهرشینك راده خریت و ئهم شوینه لهیهك كاتدا ههم دیوه خانی ره شماله و ههم هۆڭى نان خواردن و ژوورى نووستنيشه، چونكه بەشيوەيەك وەك فارسەكانى چيني خوارهوه، كوردهكانيش ههموويان لهيهك ژووردا دهخهون. باوك، دايك، كور، كچ، زاوا، بووك و مندالي نهوهكان، ههموويان پيكهوه بهيهكهوه له ههمان شویّندا ده خهون، دابو نهریتیّك که له جوّرجیاشدا بینیم ههبوو. به شی دووه می په وشمال ته رخانگراوه بو ئه سپه کان و ئه و مهیته رانه ی که مشووریان ده خوّن. به شی سیّیه میان که له ههموویان گهورتره هی ئه و ئاژه لانه ن که نابریّن بو لهورگه و ئهوانه ی که ههموو ئیّواران له ناو په شمال ده میّننه وه، وه کو مانگا، مه پ و به رخه کانیان ههروا ماین و جوانوه کانیان. به شی چواره م و دوایین به شی په شمال بو ناندین و گهرماو و ههموو ئه و شتانه ی که پیّوه ندییان به مالّدارییه و ههیه ته رخان کراوه. ژنان کار ده که ن و یه کبینه سهرقالّن، زوّر کارامه و زوّریش پاک و خاوینن ئه مه ش پیچه وانه یه له گهلّ پیسوپو خلّی که سه کانی ههردوو په که ناو شار و ئاواییه کاندا ده ژین. کاتیّك ژنه کان ههموو کاری ماله و ده که ن، کاری فره چه شنه ی خوریچنین ده که ن، به تایبه ت دروست کردنی پشتینه یه کی گهوره که له سه رانسه ری ئیراندا ده فرو شریّت. چه ند پارچه یه کی پیکه وه ده نیّن بو ئه وه ی مافووریّکی هاوبه شی لی دروست بکه ن بو به کار پیتانی له لایه ن چینه کانی خواره وی گه ل

جلوبهرگی ژنانی کۆچەر له جلوبهرگی ژنانی شارنشین جیاوازه. ژنانی کۆچەر کراسیکی دریژ لهبهر دهکهن که لهسهرهوهدا کراوهیه، به کهمهربهندگهلیکی سپی پادهگیرین، که کوتایی گرییهکانی لهبهردهمدا شوپدهبنهوه. ژنانی کوچهر چارشیویکی سپی لوکهیی لهسهر دهکهن که له ههردوو لاوه بهسهر دهموچاویاندا شوپ دهبیتهوه تا دهگاته ئاستی کهمهریان، ئهم چارشیوانه بهجوریک له کلاوپیچی ئاوریشمینی قاوهییهوه توندکراون به تهویلیانهوه چهسپ دهبین. ئهوانه ژنگهلیکی کوچهریی بالا بهرزن، بههیز و زور جوان، ههرچهنده لهبهر ئهوهی ههمیشه لهبهر خورهتاودان، کهمیک ئهسمهرن. ژنگهلیکی نهرم و نیانن، ویرای بریک ئاخاوتنی زبر که لهیهکهم دیداردا بهدیارده کهوی، بهلام زوو ون دهبی بهتایبهت کاتیک چهند بهخششیکی

چوکیان پی بدهیت. لهگهٔل دیارییهك، ئیمه ههمیشه دلنیاین لهوهی نهرم و نیانیان بکهین و له ههموو جوّره خزمه تگوزاریه کیان به هرهمه ند ببین .

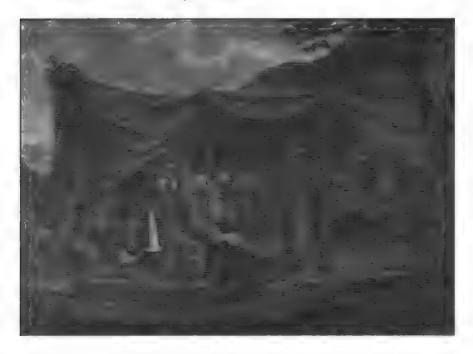
خیزانیکی کوچهر ههرگیز بهتاقی ته نیا کوچ ناکات، بیست خیزانیک، که متر یان زیاتر، به گویره ی پهیوه ندییه کانی خزمایه تی یان ناسیاوی که نه نیوانیاندا ههیه کوده بنه وه بو نهم نامانج و نهم شوینانه دیاری بکه ن که بخترین لهوه رگا و سهر چاوه ی ناویان ههیه. ره شمالی ههر خیزانیک به چه ند قامه تیک (۱) له یه کترییه وه دوورن. نه وان له وی، تا له وه ری لی ده مینی، ده میننه وه، دوای نه وه پاشان بارگه و بنه ی خویان ده پیچنه وه و ده رون بو ده قه ریکی دیکه که سهر چاوه ی دیکه ی نوییان پی بدات. له زستانان نه م هوزه کو چه رانه به ره و روزه هه لات نزیک ده بنه وه و زور به ی جاریش تا نیسفه هان کانوونی دووه م و شوبات، تا نزیکی قوم و زور به ی جاریش تا نیسفه هان ده روزن .

مینگهل ههمیشه به شوین خیزانه کو چهره کانه وه یه ، نهم مینگه لانه له لایه ن خزمه تکارانیکی زور کلو له وه رایی ده کرین. نهم به دبه ختانه که شوهه و همرچونیک بی و له ههمو و وه رزه کاندا هه رگیز کیلگه کان جیناهیلن، ههمو هه شت یان پانزه روژ جاریک خوراک وه رده گرن، که بریتیه له پارچه یه کولیره و په نیری بزن، که له پیسته ی خوشه کراوی کاریله ی ده خه ن و له پشتی خویانی ده به ستن. نه مانه به کلولی ده ژین. بو خوپاراستن له سه رما و گهرما، جگه له جلوبه رگه شر و په رپووته کانیان، فه ره نجییه کی دریژ ده پوشن که زور به جلوبه رگی قه شه کاسولیکه کان ده چین .

کاتیّك کۆچەرەكان لەوەرگاكانیان دەگۆرن و تەنیا لە جیّگەی دوور لەوەرگایان دەست دەكەوى، گوند بە گوند دەكەن، بەلام بى ئەوەی

نه قامهت toise :پێوانهيه که درێؤييه کهي نزيکهي شهش پێ دهبێت (وهرگێړ).

لهگونده کان له ناو ماله کاندا بمیننه وه، به پیچه وانه وه سه ده هه نگاویک خویان له گوند دوور ده گرن. به هو و خورجین و وشتره کانیان دیواریکی بازنه یی دروست ده که ن و له ناوه پاستیدا شه و ده که نه وه و مه پرومالاته کانیان که تا ئیراره ئالیکیان خواردووه له ویدا گل ده ده نه وه. دانیشتوانی گوند نشینه کان که له هه مو و شوینیک زور میواند وستن، هه ندیک شتیان بی ده ده ن. ئه وانه به دبه خت نین، چونکه له هه مو و لایه که وه به چاوینکی باش پیشوازیان لی ده که ن. فارسه کان که به ها و شیره می له گه ل په نگی ره شماله کانیان ناویان ناون (قه ره چادر - kara به ها و شیره می له گه ل په نگی ره شماله کانیان ناویان ناون (قه ره چادر - و خوشنو و دن کانین کو چه ره کان دینه وه ناو پیده شته کانیان، که ئاماده بو و نیان خوش حالی له گه ل خویدا ده همینیت، ئه وان هه میشه نه وه ده بیننه وه که له گه ل خویدا ده همینی به سوود ده که ن له کرین و فروشتنی مانگا و مه په کانیان وه که نه وه که بو نه م جوره بارزرگانیه دانراون.

سەفەرنامەي دووەم

جۆن مەكدۆناڭد كىنىيىر سەفەرنامەي جۆن مەكدۆناڭد كىنىيىر بۆ كوردستان ساڭى 1812

سێر جۆن مەكدۆنالد كينيێر (كارندەن، ۱۷۸۲/۲/۳- تەبرێز ۱۸۳۰/٦/۱۱)

سێر جۆن ماكدۆناڵد كينيێر كێيه؟

سیّر جوّن ماکدوّنالّد کینییّر (کارندهن، ۱۷۸۲/۲۳- تهبریّز ۱۸۳۰/۲۱۱)،

نیوّتینان-کوّلْوّنیّل، گهروّگ، جوگرافیناس و دیپلوّمات، کوری جوّن

مهکدوّنالّدی چاودیّری گوومرگ و خاتوو سیسیلیا ماریا کینییّر بوو. سالّی

۱۸۰۲ کاندیدا بووه بو قوتابخانهی سهربازیی ئهفسهرایهتی لهلایهن سیّر ولیام

بیّنزلییهوه و تا مردنی ههر به ناوی مهکدوّنالّد لهناو ریزهکانی سوپای هیندی دا

بیّنزلییهوه و تا مردنی ههر به نالاههلّگر له سوپای پیادهی مهدرهس شیالی ۱۸۰۸

ماوه ته وه به لیوّتینان (مولازیم) و پاشان له ۲۶ی نیسانی سالّی ۱۸۱۸ بوو به

کوّلْوّنیّل و وهزیری نوّفیسی سهرکردایهتیی له مالابار و کانارا. له سالانی ۱۸۰۸

کوّلْوّنیّل و موه یه کی کورت له (بووشههر) کاری کردووه (۱۸۱۰) و چهندین سهفهری بهناو ثیّراندا کردووه و لیستی گهران و گهشته کانی له پاشکوّی ئهم سهفهری بهناو ثیّراندا کردووه و لیستی گهران و گهشته کانی له پاشکوّی ئهم دیاربه کر و ئیسته نبوولّ و سهردانی ماگنیزیا و پیرگام و سیمیرنای کردووه و له دیاربه کر و ئیسته نبوولّ و سهردانی ماگنیزیا و پیرگام و سیمیرنای کردووه و له دیاربه کر و ئیسته نبوولّ و سهردانی ماگنیزیا و پیرگام و سیمیرنای گردووه و له دیاربه کر و ئیسته نبوول و سهردانی ماگنیزیا و پیرگام و سیمیرنای گردووه و له دیار به کور که دوری گهرانه وه ی بورتوگالیشه وه چووه ته و بینگلستان. دوای گهرانه وه ی بو

^{*} Madres infantry

⁽¹⁾ Major-General Sir John Malcolm

ماوهی چەند ساڭنىك سەرۆكى شارۆچكەي سانت جۆرج بووه. ماوەيەكى كەم دوای گەرانەوەی بۆ بەرىتانيا بەشنوەيەكى چاوەرواننەكراو فەرمانى يى كراوه پەيوەندى بە كەتبىەكەبەۋە بكات و لە كانوۇنى دۇۋەمى سالى ١٨١٣ لەگەل سير كامبل (۱۷۷۹-۱۸۲۷) چوونهته ستۆكهۆڭم بۆ ئەوەي لەريْگەي رووسيا و ولاتی ئیران بگهنه هیندوستان، بهلام دواتر به پۆلهندا و پاشان لهریگهی نهمسا و هەنگاريا چووەتە كۆنستانتينۆيل. دوايى لەرنىگەي ئاسياي بچووك و قوبرس دیسان دهگهریّتهوه بو کونستانتینوپل و دوای ئهوه لیّرهوه لهریّگهی ئهرمیّنیا و کوردستان و به غدا ده چیته بزمبای و ئهم کتیبه ی به رههمی ئهم گهشته یه تی (۱۸۱۳-۱۸۱۳) که چهند ساڵ دوای گهرانهوهی بو بهریتانیا له ساڵی (۱۸۱۸) له لەندەن بلاوكرايەوە. كينيتر لەم سەفەرنامەيەيدا، كە ئىدمە ئىستە كردوومانە بە کوردی، مەپەستى بو وه دواي کاروانى (دە ھەزار كەسەكە)ى سەركردەي بۆنانى زەپنەفۇن بكەوى و شوينى يى و جوگرافياى كاروانەكە بە وردى ديارى بكا. ئەم سهفهره که سالمی ۱۸۱۶ بز کوردستان کراوه و سالمی ۱۸۱۸ له لهندهن به بهرگێگ به ناوی (سهفهر بهناو ئاسیای بچووك، ئهرمهنستان و كوردستان له سالاني ١٨١٣-١٨١٤دا)(١) چاپ کراوه. ههر ههمان سال سهفهرنامه که کراوه به فهره نسایی و به دوو بهرگ له پاریس بلاو کراوه ته وه (۲) و خوشه ختانه وا دوای

⁽¹⁾ John Macdonald Kinneir, Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the years 1813 and 1814; with remarks on the marches of Alexander and retreat of the Ten Thousand. London: John Murray, 1818, 1 vol. (XII-603 p.)

⁽²⁾ John Macdonald Kinneir, Voyage dans l'Asie Mineure, l'Arménie et le Kourdistân, dans les années 1813 et 1814, suivi de remarques sur les marches d'Alexandre et la retraite des Dix Mille⁽²⁾. Traduit de l'anglais par N. Perrin, imprimerie de J. Smith, Paris: Gide fils, 1818, 2 vol. (429, 403 p.).

دوو سهده زیاتر ئهم سهفهرنامهیه به زمانی کوردی بلاوده بیتهوه. کینیز سالم. ۱۸۳۳ پۆستىكى بەرزى لەكۆميانياي رۆژھەلاتىي ھىندى وەرگرتووە و سالىي ١٨٢٤ گوستراوه ته وه نو نيران و له تاران نشته چين يووه. له سنيتاممه ري ١٨٢٦ له مەروپەندى جەنگى رووسيا-ئېران ١٨٢٦-١٨٢٨ گەيشتە ئۆردووى فەتعەلى شا و ننران داوای کومهگی بهریتانیای ده کرد به گویره ی به بماننامه ی تاران، که نه گهر هنز نکی نهورویایی به لاماری ننران بدات نهوا بهریتانیا پنویسته له پشت نیران بوهستی. کینیتر لهگهل سویای ئیران بهردهوام بوو تا کهوتنی قهلای بهریفان له ۱۹ ی تشرینی به که می ۱۸۲۷ کاتنك سهریازانی نبفان پاسكیفتیش Ivan Paskevitch شاره که یان داگیر کرد. که تیبه یه کی رووسی به ناراسته ی تهریز هاتن و سهرۆك وهزیرانی ئیران، عهلی بار خان ئهسهف ئهلدوله رای كرد نۆ عەلى بەنجەلو لاي كېنېير، كە ھەوڭى ئاشتەواپى دەدا و رووسەكان لەسەر نیّوانگیریی کینییّر رازی بوون و له (۲۳ی شوباتی ۱۸۲۸) پهیماننامهی توركمانچاى Turkmanchai مۆركرا، راستىيەكەي ئەم پەيماننامەيە زيانىكى گەورەي بۇ ئېران بوو و لە ھەمان كاتىشدا كۆتابى نفووزى شاندى بەرىتانىابى مو و ، كه له ينشو و له ئيراندا ههيبو و . شاياني گوتنه كينيير ههر له ئيراندا مايهوه و وهك باليۆزى وڵاتەكەي و لە ١٧ ي تشريني دووەمى ١٨٢٩ ويسامى خورشيد و شیری ئیرانی وهرگرت و تا رۆژی ۱۸۳۰/٦/۱۱ له تهمهنی چل و ههشت سالّی له تهريز كۆچى دوايى كردوو و شاى ئيران ماوەي سى مانگ پرسەي بۆ دانا .

بەرھەمەكانى:

- A geographical memoir of the Persian Empire, 1813, (VIII, 486 p).
- Narrative of Travels in Asia Minor, Armenia, and Kurdistan in 1813–14, with Remarks on the Marches of Alexander the Great and of the Ten Thousand Greeks (Londres, 1818).

يێشەكى نووسەر

به پیشکه شکردنی ئهم کتیبه پهرشوبالاوه ی سهفهره کهم بو خوینه ر، تاقه ئامانجم ئهوه یه ئهوه نده ی له توانای مندا بیت به شدارییک بی له زیاد کردنی زانیاریی گشتیی جوگرافیایی و هیواداریشم که لیکدانه وه ی سهفهرنامه ی گهرانه کانم ته واو بی سوود نه بی .

له سهرهتای سالّی ۱۸۱۳ به هاوه لّی له گه لّ سیّر نیل Sir Neil (که ئهوکات کوّلوٚنیّل بوو) کامبل Campbell، له هارویچ (۱۰ Harwich وه دهرچووم بوّ گوّتینبیرگ (۲۰ Gottenburg به ئامانجی چوونم بوّ کوّنستانتینوّپل له پیّگهی سویّد و رووسیاوه، به لام پاشه کشهی کارهستاباری ناپلیوّن، که له ههمان ئهو کاته دا بوو له موّسکوّ، بوو به سوّنگهی ئهوه ی ریّگهیه کی زوّر راسته و خوّتری بو کردمه وه و خوّم گهیانده باره گهی گشتیی خاوه ندشکوّ ئیمپراتور ئهلیکسانده ر، که له و کاته دا سهرقالی ره دوونانی فهره نسییه کان بوو، کاتیک له دریسد (۳)

⁽۱) هارویچ Harwich: شاریّکه له ئینگلستان له ههریّمی تانرینگ له ئیّسیّکس (وهرگیّر).

⁽۳) گۆتىنبىرگ Gottenbourg: (به سویدی Göteborg) شاریکه له سوید کهوتتوته ههریمی فاستهرگوتلاند لهسهر کهناری رۆژئاوای سوید و دوای ستؤکهۆلم دووهم گهورهترین شاری سویده و گهورهترین بهندهری ولاتهکهی لییه (وهرگیر).

⁽۳ دریسد Dresde : (به ئەلمانی Dresden) پایته ختی ویلایه تی ساکسؤنیایه له رۆژهه لاتی ئه لمانیا (وهرگیر).

Dresde، وه دهرچووم، بهرهو تورکیا له ریّگهی نهمساوه دریّژهم به سهفهرهکهم دا.

کاتیک ئینگلستانم به جیهیشت نیازم وابوو سهردانی ههموو ئهو و لاتانه بکه م که ده شی لهویوه سوپایه کی ئه وروپایی بتوانی هیرش بکات بر چوونه ناو هیندوستان. به گویره ی به دوادا چوونی ئه م نه خشه یه ده بوو من به شه با کوورییه پرژهه لاتیه کانی و لاتی ئیران و ئه و پیده شته به رفراوانه ته ی بکه م، که تا ئه ودیو پووباری ئوکیوس Oxus به ثاراسته ی که و شه نه که این ئیمپراتوریای پرووسیا دریش ده بیته وه ، به لام چه ند هیرشیکی چه ندباره بووی جارسیی مه ترسیدار و بانگ کردنه وه مه دراس ، له کاتیکدا گهیشتن ، که هه رگیز چاوه پروانم نه ده کرد، ئه وه وای کرد ده ستبه رداری پروژه که م ببم . کتیبی زووبلاوبووه ی به پیز ماونت ستیوارت - ئه لیفیستون * ، که پرییه له به للگه نامه ی په سه و زور به نرخ له باره ی کابوول و به شی باکووریی - پروژ ئاوای سنووره که مان ، به لام بیگومان باشتر وابوو ئه گه ر بریک زانیاری له باره ی په وه شی ئیسته ی ئه م ناو چه به رفراوانه پر له دانیشتوانه ش هه بی . ئیمپراتوریایه کی وه ک ئیمپراتویای بو خارا ، که به حوکمی شوینه که ی ، ده کری وه ک به ربه ستیک دژ به ده ستدریژییه کانی پرووسیا بوسه خاکی ئیمه له رو ژهه لات حسیف به کری . داکه کانی که به حوکمی شوینه که ی ، ده کری وه ک به ربه ستیک دژ به ده ستدریژییه کانی پرووسیا بوسه خاکی ئیمه له رو ژهه لات حسیف به کری .

ئهم نووسراوه دوای گهرانهوهم بۆ مهدراس Madras كۆتايى هات و لهكاتى زۆرى دەست بهتاللىي، كه له ئهركه رەسمىيەكانىم بۆم مابۆوه بۆ ئەم كارەم تەرخان كرد. بىڭومان زۆر تەواوتر دەبوو، كە ئەگەر ژمارەيەك تىبىنى گەلى پر بايەخ ھەبوو، كە چەتەكان لەگەل جانتاكەم لە كەنداوى فارسى لىيان دزيىم، ون نەبووايە. من رۆۋانەى ئۆرگىنالى رىنگەكانىم پاراست بوو، وەك ئەوەى

^{*} M. Mount -Stewart-Elphinstone

زور سادهبوون، له ههمان کاتدا بیروکههکی دروستیشیان لهبارهی دابونهریتی خه لکه که و ریّگه کانی سه فه رکردنیان لهم به شه ی جیهان نیشان دهدا.

من منهتباری بهریز ئارۆسمیس م بغ نمایشی نهخشه کانی و وینهی گشتیی نهخشه که، ههروهها منه تباریمه بز ههموو ئهو به شانهی که من بزخزم سهردانم نه کردبوون و هیچ هاورییه کیشمان سهردانی نه کردبوون و بغ ئهوه دهرفهت دەقۆزمەوە زۆر بە پەرۆشانە گوزارشتى خۆم بۆ ئەو جوگرافيناسە پېرشنگدارە دەرببرم، بۆ ئەو كۆمەگەى كە نەدەژمىردرى و نە لە ژمارە نايەت و يېشكەشى كردم. ئەو وەسپانەي كە لەناو رۆۋانەي سەفەرەكەمدا ئاماۋەيان بۆ كراوه، لە به لْگهنامه یه کی دهستخه ت و هرگیراوه، که له به ر دهستمه و هه روه ها نه و تنیینیه گەردوونناسیانهى، كە من و بەرینز چاڤاس دەماننووسى و راست دەكرايەوە و دووباره به گو پرهې ئه و دووراييانهي دهبردران دهنووسرانه وه، وهرگيراوه. من به بەردەوامى ھەموو رۆژىك ئەو رۆگەبرىنانەم لەناو دەفتەرىكدا تۆمار دەكرد، ئەم كاره (سەرەتا لەلايەن من و دواتر لە لايەن ھاوسەفەرە بەدبەختەكەم بەرينز چاڤاس تۆمار دەكرا). ئێمه ئاماژەمان به ئاراسته جياوازەكانى رێگەكان كردووه، رِهوشی ئاواییهکان، رِیْرِهوی رِووبار و چیاکان، ئاراسته و مهسافهی تايبەتمەندېتىيە سرووشتىيەكانى ئەو ولاتەي كە پىيدا تىپەر دەبووين تۆمارمان كردووه. بهشى رِوْژهه لاتى نەخشەكە لەو بەشەى بىرەوەرىيەكانم وەرگىراوە كە له ولاتی ئیران سالی ۱۸۱۳ نووسیم، بهلام لیره دا به گویره ی ئه و زانیارییانه ی که له گهشتی کوتاییم کومکردنهوه ژمارهیهك گورینکاری و راستکردنهوهم تیدا کردووه که پیم وابوو پیویست بووبن. ئهو رینگانهی که هاوریکانم گرتوویانه ته بهر به رهنگی شین نیشانه کراون و ئهوانهی که من گرتوومنهته بهر لهم دهرفهته و هەروەھا ئەوەي، كە لە گەشتىي يەكەم كاتنىك لەگەڵ جەنەرال جۆن ماڭكۆلم

^{*} M. Arrowsmith

بووم له کاتی شانده که ی بن و لاتی ئیران گرتوومانه ته به ر به پرهنگی سوور نیشانه کراون. ئهم پیگهیانه مهسافه یه کی گهوره یان لهسه ر نه خشه ده گرت، به لکو ده لیم زوربه یان به ناوچه گه لیک دا ده پر نیستن، که هیچ ئه وروپاییه که ههرگیز له وه تای ئه سکه نده ری گهوره و ههرگیز له وه تای ئه سکه نده ری گهوره و هه پی پیانه نابو و.

هیله کانی پانایی latitudes (مهودای جوگرافیایی) ئهنگوره Angora، نوفیوم Afioum ، قهره حهسار Kara - Hissar ، یوشکات Afioum ، سیسیار کوفیوم Atioche ، ئیکونیوم Iconium ، ئهده نه Adana و ئهنتیوش Antioche لهسهر تیبینییه تایبه تیبه کانی هیلی دریزیی من دیاری کراون، که به تهواوه تی له گه ل دوورایی رینگه که هاو جووت بوون، ههرچی تایبه ت بوو به هیلی دریزیی نهمتوانی به وردی دهستنیشانی بکهم، بویه پشتم بهوه بهست که به ریز ئاروسمیت لهسهر زانیارییه تایبه تیبه کانی من راستی ده کردنه وه.

شوینی کوستاموبول Costamboul به گویره ی زنجیره به به رزایی له سه ر هیلی باشووریی وه رگیراو بوون و هیلی پانایی latitude ده ستنیشان کرا. من همه موو کوششین کی خوم کرد بو ده ستنیشانکردنی هیلی دریژیی امیم دریژیی امیم مهه موو کوششین کی خوم کرد بو ده ستنیشانکردنی هیلی دریژیی که له جوگرافیایی به گویره ی تیبینیکردنی زهمه نه کاتژمیری زهریایی هه بوو، نه و هویه بوو که ده شیا تا نه و راده به متمانه به کی زور که م به و نه نه با باشان کیومالکردنی که ناراوه کانی زهریای ره ش له سامسونه وه بو ته رابزونده به وردییه کی گهوره به کومه گی به ریز چافاس دیاری کراو و پاشان پیوانه گرتن و به راوردکاریه کان، که له تریپولی کومه که به وی تیبینیه ناسترونومیکییانه دیاری کران، که له تریپولی (ته رابلووسی روژ ناوا) Tereboli و نونییه داین هیلی ریگه که مان له (ته رابزونه وه تا میردین بکیشین، پاشان هیلی پانایی بابیوت Beibout و Beibout و Beibout

نهرزه پرقم Arz-roum ، لیزه Lyse و بتلیس Betlis و میردین Arz-roum بریک ورده کاری قهبو و لکراو ده ستنیشان کران. لهم دوا سه فه ره مان نه ک ته نیا له بواریخی به رفراوان ئاوه پرق سه ره کییه کانی ئه و پرووبارانه مان ده ست نیشان کرد، که به شدار بوون له دروستکردنی پرووباری دیجله و فو پرات، به لکو و هه تا گولی نزوک و چه لوشمان دو زییه وه، که هیچ نووسه ریک پیشتر باسی نه کرد بوو. دواتر ئاوه پرقکانی (وان) مان به وردی وه سف کرد، که تا پراده یه گومانمان له همبوونی هه بوو، پاشان به شوین شوین پینی ناو چه که دا چروین، که له مووسله وه تا به غدا در پرده بوردی به که لاوه کان کراوه، که ده که و نه سه ر سنووره کان و به وردی له راده به دوردی ناماژه به که لاوه کان کراوه، که ده که و نه دو که و نوریان له پرپره وی به وردی به وردی ناماژه به که لاوه کان کراوه، که ده که و نه دو که ده و ناماژه به که لاوه کان کراوه، که ده که و نه ده که و نه که که شته که مدا ها توون و هه و لی زورم داوه بو پروونکردنه وه یان. به گویره میزوونو و سانی ده و رانی کون، له شکر کیشیه کانی زهینه فون، ئه سکه نده ر (تا منووری ئه و نه خشه که ریگه ی دایت.

 0

JOURNEY

YN99458

ASIA MINOR, ARMENIA,

KOORDISTAN,

IN THE YEARS 1813 AND 1814;

WITH BREAKER OF THE

MARCHES OF ALEXANDER,

AND BUTTLEAT OF

THE TEN THOUSAND.

BY

JOHN MACDONALD KINNEIR,

CAPTAIN IN THE SERVICE OF THE HONSUBABLE PAST INDIA COMPART;

TOWN MAJOR OF FORT ST. GEORGE;

JPB POLITICAL ADDRT AT THE SPEAKE OF HIS HIGHEST THE HADOS OF THE CARRATIC,

LONDON:

JOHN MURRAY, ALBEMARLE-STREET.

1018.

بەرگى چاپى ئىنگلىزىي سەرفەرنامەكە لەندەن-۱۸۱۸

VOYAGE

DANS

L'ASIE MINEURE, L'ARMÉNIE

13

LE KOURDISTÂN,

DANS LES ANNÉES 1813 ET 1814;

Suivi de remarques sur les Marches d'Alexandre, et la Retraite des Dix-Mille,

PAR JOHN MACDONALD KINNEIR.

Cepitaine au service de l'honorable Compagnie des Judes, major de place su fort Saint-George, et agent diplomatique augele du Dorber de sa hautasse le Mahâh du Camesio.

TRADUIT DE L'ANGLAIS,

PAR N. PERRIN.

AVEC UNE GRANDE CARTE

TOME PREMIER.

PARIS, LIBRAIRIE DE GIDE FILS,

AINT-MARC-FRYDRAU, B.º 20.

1818.

بەرگى چاپى فەرەنسىيى سەفەرنامەكە يارىس– 1818

وهسپی پاشالقی ئەرزەرۆم، گەيشتن بە بتليس

پاشالقی نهرزه پوم په کیک له پان و پوپرترین و گرینگترین پاشالقه کانی بیمپراتوریای تورکه، په کهی ته نیا له خوار پاشالیکی میسره و هاوشانی بیمپراتوریای تورکه، تا سنووری ئیران و جورجیا و به سهر لیزگیس و مینگریلی دا عبروا و تا سنووری خاکی پرووسیا درین ده بینته وه. ده سته لاتی پاشا به سهر نمواوی به گه کانی کوردستان دا له لای باشووره وه تا سیرت و له پروژ ناواشه وه تا عمره بگیر Arabkyr پاده گا. ئه حمه د، پاشای ئیسته کهی ئهرزه پروم، حاکمی خروم بایلی بوو وه ختایه کی پرووسه کان ئهم شوینه یان داگیر کرد، هه نسوکه و تیرایلی بوو وه ختایه کی پرووسه کان ئهم شوینه یان داگیر کرد، هه نسوکه و تیرایلی بود و وه ختایه کی پرووت پرواندی، شهره فی (وه زیسری خه عزه م) یان خوانه که لهم ده رفه ته دا نوواندی، شهره فی لایه ن لوتوسو فه وه تیک شکا، بوانه که نمرزه پروم کرا و له و ساوه تا ئیسته هه در له وی ماوه ته وه مه پاشایه، بویکی کارامه و توانایه د دانیشتو وانه که ی له سه د به وه کوکن بنین نه مه پادشایه به حیکمه ته وه حوکم یانی نه مه د یکه ده کا و پیاویکی میشک کراوه یه .

ئەرزەرۆم(١١) لە لاى نووسەرە بېزەنتىيەكان بە ناوى (ئەرز)** ناسراوە، كە

^{*} Arz-Roum

پرۆپۆكيوس باسى (ئارزەنه)ى ئەو دىوى (نيمفاكيوس) دەكا.

^{**} Arz

به کیّك له گهوره ترین شاره کانی ئهرمه نستان ^(۱) بووه و کهوتووه ته ناو پیده شتیکی جوان، له چوار یا پینج میلی خوارووی لقی نهلیجه کی رووباری فوراتهوهيه. خانووه كاني بچووك و پيسن، ههنديكيان له بهرد و ههنديكيشيان له دار و خشتی قورین دروست کراون. پهنجهره کانی له جیاتیی شووشه به کاغهز چەسپ كراون. قەلاكە بە نزىكەبى كەوتوۋەتە ناو جەرگەي شار(يان ئەۋەي رهنگه به شیوه یه کی دروستتر پنی بلین گهره که کانی قهراغ شاره که)، دهوران-دەورەكەكەي سى يا چوار مىلە و دىوارەكانى لە دۆخىكى باشدان، لە دەورانى کوندا لهسهر شیوازی کون و بورجی گوشهدار دروست کراون، نهو بهردانهی که له دروستكردني خانووهكاندا بهكارهينراون، بهردي نايابي رهنگخو ڵهميٚشين، له چیاکانی دەوروپەر وەرگیراون. یاشا و زۆربەی بەشى دانیشتووانە توركەكانى شارهکه لهناو شوورهکهدا دهژین، که چوار دهرگهی ههیه، به لام هیچ دەرگەيەكيان شايانى وەسپېكى تايبەتى نىيە. وەك دەلنىن: شارەكە لە يازدەھەزار خيزاني موسولمان، سيههزار و حهوتسهد ئهرمهن و سيسهد ئهرمهني كاتوليك (٢٠) و سنسهد و یهنجا گربك ینك دی. ئهرمهنه کان دوو کلنسه و بهك ئهسقه فیله و كاتۆلىك و گرېكەكانىش ھەر يەكەپان يەكىكيان ھەيە. شارەكە نزېكەي يەنجا مزگهوت، بیست خان، حه قده حه مامی گشتیی لینن. ئولو-جامی -Aoula Djâmy یا مزگهوتی گهوره، دهڵێن ئهوهنده ماڵ لای خوارهوهی ههیه، بۆ

⁽۱) ئیمه به تیپه رپوون به زنجیره چیای به رزی (قاپ-داغ)دا چووینه ئه رمه نستان. وه سپیکی کورتی ئهم شانشینهم له (یادداشتنامه کهم له باره ی ئیرانه وه)دا به ده سته وه داوه.

⁽۲) هیچ کاتۆلیکێکی ئەرمەن نايەوێ منداڵەکانی خۆی بکوتێ، چونکە پاپا، وەك ئەوەی ئەوان دەڵێن، بە فەرمانێکی پاپایی کتانی بە فەرمانێکی پاپایی قەدەغە كردووه، ئەگەرنا لە كڵێسە دەردەكرێن.

دالدهدانی سنههزار کهس دهین. له حالنکدا ئهگهر ههر هنزنکی گهورهی نهوروپایی دهست یکا به داگیرکردنی ئیران با هیندوستان، بنگومان له رۆژھەلاتى كۆنستانتىنۆپل بەولاوە ھىچ شوينىنىڭ نىيە ئەوەندەي پىدەشتى ئەرزەرۇم باش بى بۇ كۆكردنەوەى ھىزىكى زۇر. ئەسب و چارەوى تىدا زۇرن و له بازاری گهوره دهتوانری ئالیکی بههاره و هاوینهی لی بهردهست بخری و دهر و ناوچهکانی دهوروبهری ئازووقهیهکی زوری گهنم بهرههم دههینن. رینگه کانی شاره که، لهم وهرزهی سالدا نایاب و زور ئاسوودهن بو گواستنهوهی توپخانه له ههموو لايه كى ولاتدا. خهلكى رەسەنى شارەكە بەشتكى زۆرى زمارهی ئه و گالسکانهی که به کاربان ده هنتن، به مانگا رابان ده کنشن. خه لکی شاره که پیوهندبینکی زور توندوتولی بازرگانیان لهگهل تهواوی شاره گەورەكانى توركيا و ئيراندا ھەيە، بە تايبەتى لەگەڵ كۆنستانتينۆپل، بەغدا و يەرىقان. كەرەستە سەرەكىيەكانى ھەناردەكردن بريتين لە قورقشم و مس، كە لە کانهکانی چیای تۆرۆس بەرھەم دەھینرین و ھاوردەکراوەکانیش بریتین لە: پهمون، برنج، ئاوریشم، شهکر، قاوه و قوماشی ئهوروپایی. ئهرزهروم ماوهی پیستوچوار سهعات له (ئەرزەنجان) و چل وھەشت سەعات له (مووش) و سی وشهش سهعاتیش له (قارس)هوه دووره. چهندین سهرنجدانی دووبارهبووی کات و بهرزایی شاره که، بن پانایی ئهم شاره هیّلی پانیی °۳۹° (۵۸) ی باكووري بهدهستهوه داين.

بهشی گهوره ی سپیده ی دواتری نه و بهیانییه ی که گهیشتینه ناو نهم شاره، به کارهینرا بو کوکردنه وه ی زانیاری لهباره ی باشترین شیوازه وه بو گرتنه به ری نه و پیگایه ی که تا به غدا له به رمان مابوو. بابه تی سهره کیی خواستی نیمه نه وه بو و بتوانین شوین پیگه ی کاروانه (ده ههزار که سییه که) بکه وین، وه ک چون ده مانزانی کوردستان ته نیا دو و پیگه ی لییه: یه که میان به (پالو Paulo) و

(دیاربه کر)دا و نهوی دووهمیشیان به (بتلیس) و (سیّرت)دا ده روا. ثیّمه نهوه ی دووهممان هه لْبرْراد، وه که نهوه ی زورتر ریّی تیّده چوو یونانیه کان گرتبیّتیانه به ر. چ نهم ریّگهیه و چ نهوی دیکهیان -وه که ده لیّن- سیخناخ بوون به تالانچی. به لام نهم هوّیه به هیچ شیّوه یه که نیّمه ی ساردنه کرده وه و وه ک چوّن نه سیه کانی نه رزه روّم به ناوبانگن به وه ی که نه سبی به رزبه رزن و توانایان ههیه و شیّوه یان جوانه، بوّیه بریارم دا سیّ یا چواریان بکرم و دواتر ده رفه ت ده قوّزمه و بو نه بو نهوه ی هی دیکه نه سهر ریّگه به رده ست بخه م. سیی دوره که و را گهوره، چالاک، هیناین، به لام هیچی کیان نه وه نه بوو که نیّمه ده مانویست، گهوره، چالاک، نه سبی زوّر گونجاو بوون بوّ کاری نه سپ سواری یا بوّ غارغاریّن، به لام نه وه نه و مده و رود در و من هموو تو خمه ناژه له کان له نه نه رزه رقو رخوان بوون، مانگا، برن و هه تا تایبه ت نه و من تا نیّسته سه رم لیّ داون، هه یه. نه و سه گانه به قه واره نه وه نده و لاتانه ی و من تا نیّسته سه رم لیّ داون، هه یه. نه و سه گانه به قه واره نه وه نده گورگ ده بن، تووکی کی زوّر نایابی دریژ جه سته یان داده پوشی، سه ریّکی زلیان گورگ ده بن، تووکی کی زوّر نایابی دریژ جه سته یان داده پوشی، سه ریّکی زلیان گورگ ده بن، تووکی کی زوّر نایابی دریژ جه سته یان داده پوشی، سه ریّکی زلیان هی به و خوّیه سندییه که یان بیّوی نه به .

سپیده ی ۲۲ی مانگ کاتی دهرچوونمان دیاری کرد، ویرای گهران و سوورانمان له به شیکی روزه که دا، که چی نه مانتوانی ته ته ره که مان بدوزینه وه ئیواره که ی به بیانووی چوونه لای پاشا بو پاسپورتی ئیمه له شار ده رچووبوو، به لام له جیاتیی ئه وه ی ئه رکی خوی جیبه جیبکا، شهو له گه ل برین له هاورییه کانی خوار دبوویه و تا ده مه ده می سه عات سیبی پاشنیوه پو نه گه رایه وه. سه عات چوار سواری ئه سپه کان بووین و به به رزاییه کانی پشته وه ی شاردا ده رچووین. له پینجه مین میلدا، دابه زینه ناو دولین که پیده شتیکی جوان له ده سته چه په مان و زنجیره چیایه کی به رز له ده ستی پاستمان پیده شتیکی جوان له ده سته چه په ان و زنجیره چیایه کی به رز له ده ستی پاستمان

وو و بهرانبهر به ئیمه دریژ دهبووهوه. له حهوتهم میلدا بهناو جوّگهلهئاویکی بحخوردا پەرىنەوە، كە لە باكوور-يۆژھەلاتەوە راستەوخۇ لەودىو ئاوايىيى تهدديكوا) وه هه للده قولاً. له هه شتهم ميلدا گهيشتينه ئاوايييه كي ديكهي جکوله، که تهتهر(۱) و سووریچییه کان(۲) به بیانوی ئهوهی به خویاندا رِ تاپەرموون بە شەو سەفەر بكەن، ويستيان لێى بوەستن، بەڵام ئێمە بە ھىچ شنوهیهك گویدمان به و پیشنیازه نه دا و پیمان داگرت لهسه ر نهوه ی که دریژه به رویشتنه که مان بده ین. کاتی ده رچوونمان لهم گونده، دهستمان کرد به مەركەوتن بەسەر زنجيرەچيايەكى سەخت كە خوارووى كەنارەكانى لە مـزنگهی بهفر تووانهوهوه ئاوێکی زور و بهخوړی لێوه دههاته خوارهوه. جارهگه سهعاتیک ییش خورئاوابوون، گهیشتینه لووتکهی جیایهکه، یلهی گهرما °۶۸ی فههرهنهایت (۱۱½) بوو. لهویّوه کهمیّك دایهزین و دوای ئهوهی دریژهمان دا به ریکردن بهناو ئهم چیایانهدا، بهردهوام بهناو ئاویکی بهخوری تيژرۆدا دەرۆيشتىن تا نيوەشەو. رووناكىيى ئەستېرەكان ئېمەي لەوە گەياند، كە سووریچییهکان رینگهیان ون کردبوو، کهچی لهگهڵ ئهوهشدا ههر یتیان دادهگرت و ئهوهیان دووپات دهکردهوه، که ئیمه لهسهر ریگهی راست داین. دواجار به زوحمه تیپکی زور توانیمان وایان لی بکهین بوهستن، تا ئهووی روز دەبيتەوە. ئەوان بانگەشەي ئەوەيان دەكرد كە ترسناكە لەوى بوەستىن، چونكە

^{*} Neddykoi

^{&#}x27;' ته ته ر Tartar : نامه به ریان پؤسته چی که کاریان گهیاندنی پؤسته بوو (وه رگیّر). '' سووریچی sourudjys : ثه و پیاوانه ی که سه رپه رشتیاری ئاژه لّی بارهه لْگر ده که ن له کاتی سه فه ری کارواندا و به شیّوه یه کی گشتی به کری له به رانبه ر پاره یه کدا ثه و کاره ده که ن (وه رگیّر).

ئه و شوینانه پرن له دز. سهرماکه سارد و مووچ کهین (۱۱ بوو. جوّری زوّنگاوی و شیی زهوییه که وایان کرد فهرمان به خزمه تکاره کهم بده م قالییه کان رابخا، به لام ته ته ته ده که هیشتا سه رخوشیه کهی به ری نه دابوو، ریّگه ی له سووریچیه کان گرت باری نه سپه کان دابگرن، به شیّوه یه ک ناچار بووین له سهر گیای ته پر رابکشین. ۲۳ی مانگ له گه ل خورهه لاتن، ته رمیّمه تر له (۱۱/۵) مه در بووی سهر چاوه ی شه خته یه کی سووك زه وییه که ی داپوشیبوو، خوّمان له نزیکی سهر چاوه ی پر ووباریک، که دواتر زانیمان ئاراسه (۱۱) بینیه وه: سووریچیه کان سه رسه ختانه له سهر رای خوّیان له باره ی ریّگه که وه سوور بوون و نه ده ها تنه خواره وه، به لام گورینیکی ئاراسته ی قیبله نوماکه ئه وه ی فیرکردین که ئه وان له سهر هه له ن و وای گفتوگو، به لام به ئاسانی نا، توانیمان وایان لیّ بکه ین ئاراسته ی پیچه وانه بگرینه به ر. روّیشتین به ره و باشوور به ناو دوّلیّکی به پیت، به لام نه چینراودا، به دریّراییی که ناری چه پی ئاراس Araxes، که داری بی و ریزیّك دار و

⁽۱) له باسکردنی داگیرکردنی ئهرمینیادا له لایهن لۆکیۆلوسهوه، پلۆتارك دهڵێ گهنمهشامی له ناوه پاستی قرچهی گهرمای هاویندا ده چیندری، له کوتاییی یه کسانیی شهو و پۆژ له پاییزدا، پلهی گهرما هینده سارد ده بی وهك زستانی لی دی، تهواوی ناوچه که ده گریتهوه جهگویرهی ئهم میژوونووسه- بهفر ده باری، پرووباره کان ده یبهستن. ناوچه که چیایییه، تووله پیگه کان ته سك و تهنگه بهرن و له کاتی شهواندا، سوپا ناچار بووه له چهندین شوینی زونگاودا، که بهفری لی تووابیتهوه، خیوه تهه لبدا.

⁽۳) سترابۆن Strabon ئەوە دووپات دەكاتەوە، كە فورات و ئاراس دواى ھەڭرژانيان لە چياى عەبباسەوە، يەكتكيان بە ئاراستەى رۆژئاوا و ئەوى دىكەشيان بەرەو رۆژھەلات دەروا. ئەمەى دوايى كە بەرەو ئاترۆپاتيا ھەڭدەقووڭى، لەناكاو بە ئاراستەى باشوور-رۆژئاوا وەردەچەرخى و دواى ئەوەى (مار)، باشان (ئارتاختا) دەبرى، بەناو بىدەشتىكى بەرفراوانى يەكگرتوودا دەروا و دەرژىتە ناو زەرياى خەزەر.

درهخت دهوریان دابوو، که نوای شیر، بلینگ و بهرازهکیوی بوو. له شهشهم میلدا ئەو ریکیهمان دۆزىيەوە كە سوورىچىيەكان شەوى پیشوو لییان ون-كردبووين و له حهوتهم ميلدا، گهيشتينه دهربهندينك، لاى ژمارهيهك چيني خوي که دوای ئەوەی ئەم چالاوە ئاوە لە چەند بيرێکەوە راکێشراوانەمان تێپەراند، رووبارهکه بهرهبهره به ههڵم بووبوو و توێژێکی خوێی لهسهر زهوییهکه به جينهيشتبوو. پاش ماوه يه دواتر جاريكي ديكه له ئاراس پهرينهوه و له نويهم میلدا، گهیشتینه ئاواییی (تاتووس Tatous)، که ههشت سهعات یان بیست میلیك له ئەرزەرۆمەوە دوورە. ئەو ولاتەى كە پییدا دەرۆیشتین، لەوەرگەيەكى نایابی ههبوو، که بهسهر دامیّنی بهرازاییهکاندا دهیروانی و دوّلُهکانی بهپیتوفهر بوون، بهلام ههمووي له چۆلەوانىيەكى نەچينراو بەدەر، هىچى تر نەبوو. سهختیی وهرزهکان و خهوشی نوای بیشه لانهکان وایان لنی کردووه ژیانی تیدا نهبى. چەند سەعاتىك لە (تاتووس) بۆ حەسانەوەى خۆمان و ئەسپەكانىشمان وهستاین، شهوی رابووردوو هیچمان نهخواردبوو: کاتی دهرچوون له گونده که، سووړینکمان دا به دهوری زنجیرهی ئهو گردۆلکانهدا که (دۆلمی ئاراس)یان له بهرچاوی ئیمه دهشاردهوه و لیرهدا ناوی تاتووس-سوو *ی هه لگرتووه. رینگه که به ناو ولاتیکی پچرپچر و بهرز و نزماییدا دهرویشت، که ناچاربووین بهبی وهستان سەربكەوين و تا نۆيەم مىل دانەبەزىن. جاريكى دىكە سەرلەنوى گەيشتىنەوە كەنارى ئاراس**. ئەم رووبارۆچكەيە، لەو شوينەدا كە ئىيمە بۆ یهکهم جار بینینمان، تهنیا جوّگهلهیهکی بچووك بوو و ئهو بره ئاوه زوّره و زهوهندهی لنی کودهبووهوه، سیوحهوت پنی پانیی بوو و قوولییهکهشی بهو شيّوهيه بوو كه ئەسپەكانمان ناچار دەبوون -كەم تا زۆر- بە مەلەكردن بپەرنەوە.

^{*}Tatous-Sou

^{**}Araxe

له دهیهم میلدا، له ئاواییی (گورناده)(۱) Gournada ، یه کهم گوند که له تاتووسه وه تووشی بووین، وهستاین و دوای ئهوه ی به شوین که ناری راستی ئاراس دا رقیشتین. ماوه ی نزیکه ی میلیک، زیاتر به ئاراسته ی باشوور ملمان نا و رووباره که مان به جینهیشت، که پیچاوپیچ به ناو پیده شینکدا به ره و باکوور شه پر نایی ده دا. حه و ت میل به ناو و لاتیکدا رقیشتین، که دیمه نه که که همان ئهوه ی ئه و ده ر و ناو چانه بوو که تازه باسمان کردن و له بیسته مین میلدا، به سهر زنجیره چیایه کی زور به رزدا هه نکشاین، ناوی (تاق داغ Teg-Dâg) بوو. لیره ئه سبه کانمان هینده شه که ت بووبوون، ناچاربووین لیبان بگه رین چه ند سه عاتیک له ناو له وه رگه دا بله وه رین.

زنجیره چیای تاق حاغ به لای باکوور - پۆژهه لات و باشوور - پۆژئاوادا کورت ده بیته وه ، چه ند لقینکی لی ده بیته وه ، پیده شتیك ده بین که لهم ساتانه دا به فر دایپوشیوه . ئیمه لهم ناو چه یه ی که تیدا وه ستابووین ، له سهرماندا هه لده له رزین ، هه ر چه نده بله ی گهرما له سه عات سینی باش نیوه روّدا ، له سهرووی (۱۹) مهر بله دا بوو و پینج سه عات بوو ئه سه کانمان تا پاده یه که حه سابو و نه و نه و ی پیکه مان پیده ن به رده و ام بین له پویشتن .

به دهریچه یه کی چیاکه دا، چیای (تاغ-داغ) مان بری و له بیستوسنیه مین میلدا دابه زینه ناو پیده شتی (خنس Khinis). له وی جگه له داربی سهر که ناری ئاراس، چه ند میگه لینکی به رخ و ژماره یه ک دارهه رمیی چکو له مان، که تاقه دره خت بوو له ئه رزه روّهه وه تووشی ده بووین، بینی. له بیستوپیننجه مین میلدا، چه ند زه وییه کی چینراومان له ده وروبه ری ئاواییی کوردیی (ئامیران و Amerân) مان بینی. له ویّوه ماوه ی سی سه عات به ناو پیده شتیکدا روّیشتین و

⁽۱) لەم شوينەدا راستەوراست لە (حەسەنقەلا HassaaKalèh)، (تيۆدۆزيۆپۆليس (Théodosopolis)ى كۆن ھەلدەقوولىي.

له سه عات نوّی ئیواره دا گهیشتینه ئاواییی گهوره ی (گینس یان خنس)، که به پیرز ئانقیّل * وههای بوّ ده چی ئه و گونده هه مان ئاواییی (گیمنیاس) ** بیّ، که له میژووی (کشانه وه ی ده هه زار که سیبه که) (۱) دا ناوی ها تووه. گونده که که و تووه ته سه ر پووباری بینگول سوو، یه کیّك له لقه سه ره کیبه کانی پووباری فورات، که جاران پیّبان و تووه لیکوّس ***.

^{*}Anville

^{**}Gymmias

⁽۱) گریکه کان له حهوت روّژه ریّوه له گیمنیازه وه Gymnias ، گهیشتن به چیای پیروّزی تیچه س Teches، ئه و لووتکه یه ی که زهریایان لیّوه دیار بوو. ههروه ها روّژانه نزیکه ی چل میلیان بریوه (که شتیکی مه حاله) له ناو و لاتیکی به به فر داپوّشراو و له هموو لایه که وه تنگییه لیخنراو دا به دوژمن.

^{****}Lycus

پەرىنەوە. ئاوەكەي ھێندە تىژرۆ بوو، ئەسپەكانمان بە تەواوى لەناو ئاودا بوون. پەنجا پىيەك دوورتر رووبارىكى دووەممان برى، كە وەك ئەوەي يەكەم قوول بوو، به لام پانییه که ی نه ده گهیشته بیستو حهوت پین (۱). ئهم دوو رووباره له چارهگه میلیکدا لهو ناوچهیهدا که ئیّمه پیّیدا پهرینهوه، یهكدهگرنهوه. ثاراسته کانیان منی سهراسیمه کرد، به تایبهت که بینگول لهسهر ههموو نه خشه کانی له ژیر دهستمدا، به یه ک ئاراسته به رهو لای روزئاوا ده رژی، له كاتيكدا لهم شوينهدا تهواو راست بهرهو رۆژهه لات دەرۆيى. ئىمه كهنارى راستمان گرت تا نزیهم میل. لیّره، سووریچییهکان و تهتهرهکانمان وههایان نیشان دا، که حهزده کهن پاشماوه ی روزه که له گوندیکی (دومان Doman) ناودا بەسەرببەين، بەلام وەك چۆن مۆلەتمان نەبوو، ناچار بووين برۆين. لە سوورانهوه دا بهرهو باشوور، قهراغه كاني بينگولمان به جينهيشت، سهركهوتينه سهر ئاوهږۆي جۆگەلەيەكى چكۆلە و چووينە ناو چياكان. لەنپوان حەڤلەمھەم و هه ژدهههم میلدا، گهیشتینه سهرچاوهی ئهم جوّگهله بچووکهی نزیکی ئهو شوینه که چیاکانی تیدا زور سهخت و رك دهبینران و بهمه پیداهه لگهرانی زور سهخت بوو. نزیکهی نیو سهعاتمانمان پیویست بوو تا گهیشتینه لووتکهی ئهم بهشه، ئەوەندە سەخت بوو كە لە ھەژدەھەم مىلدا، گەيشتىنە لووتكەي زنجیره چیای بهرزی (هاموور -داغ Hamur-Dâg)، که چهند پیّیهك ئهستوور بەفرى تىكەوتبوو، ھەرچەندە پلەي گەرما لە سىبەردا لە (دۇمان Domân) ۱۷ (°۷۰)ی رادهگهیاند. بهسهر یهك پیدهشتی بهرفراواندا تیپهر بووین، ناوه رِاسته که ی پیچاو پیچ، له ههزار پیچاو پیچی رووباری موراد، یا رووباری

⁽۱) ئهم رووباره جهگویرهی ئهوهی که دانیشتوان پیّمان دهلّین-له باشوورهوه دی و له چیاکانی هاوسیّوه سهرچاوه دهگریّ.

ديّزير * كه له باكوور-روّژهه لاتهوه هه لْدهقولًا. له باشوور و روّژئاوادا، جگه له چیاکان و بهفر هیچی ترمان بهرچاونه کهوت و له دووریی سی یا چل میل دوورهوه له رۆژههلات-باشوور-رۆژههلات، قوولهى سېيىتىي (سىپان-داغ Sepân-Dâg) به سهرووی ههوری شهیولداری دریژاییی کهناری چیاکهدا ھەڭدەكشا. ئەم چيايانە يەكۆك لە چياپە بەناوبانگەكانى ئەرمىنيان، بەسەر کهناری باکوور-روژهه لاتی گولی وان دا دهروانی و بهرزاییه کهی به شیوه یه که تا ئيسته نەوتراوە كەسيك گەيشتووەتە سەر لووتكەى چياكە(۱). ئىمە بەناو پیده شته که دا شور بووینه وه و له بیستونویه مین میلدا، لای ره شمالیکی کورده كۆچەرەكان وەستابن، لەسەر كەنارى جۆگەلەبەكى بچووك كە دەرژاپە ناو رووباري موراد، هەڵياندابوو. خۆمان گەياندە ناو رەشماڵي سەرۆكەكەيان كە دۆستانه يېشوازيي لى كردين و دوور لەوەي وەك كېوپيەكى ناشارستان وەك ئەوەي ئىپمە چاوەروانمان دەكرد، شىوازىكى نەرم و نيان و بەرىزانەي ھەبوو. داينيشاندين و فهرماني دا قاوهمان بۆ بهينن و ناني ئيوارهمان بۆ ئاماده بكهن. رەشمالەكەي، نزيكەي پەنجا يى درېژ و سى يى پان بوو، لە قوماشى خورىيى رهش دروست کرابوو و نو ئهستوونی بچووك رایانگرتبوو. دیواره کانی له دار بوون، به ئاوریشمیکی ئەرخەوانى بەيەكەوە بەسترابوونەوە و نزیكەي چوار يى بەرز بوون. رەشماڭىك لەوسەر شوينىي حەوانەوەي ژنان بوو، يەكىكى دىكە بۆ سەرۆكى ھۆزەكە بوو، كە بىنىمان لەسەر بالىفىخكى ئاورىشىم دانىشتبوو، لبادى دریّر له ههر دوو لایهوه لهسهر زهوی راخرابوو بر ئاسانکاریی ئهو کهسانهی که دينه سهرداني. ئيمه ههر چهند ساتيك دهبوو دانيشتبووين، وهختايهك داواي له

* Désir

⁽۱) ئهم لووتکه بهرزه له شیّوهی قووچهکدایه و ههموو سیمایهکی ئهوهی ههیه وهك ئهوه ی بیّ. گوگردی زوّر له دهم کهنارهکانی گولهکهدا دهبینریّ.

تهرته ره که کرد بزانی ثینگلستان چیه، ئه و دریژه ی پی دا که قوماشی زور چاك و ده مانچه ی نایابی لی دروست ده که ن. مه حموود ئاغا زور به ئارامی وه لامی دایه وه که ئه نگلستان شاریکی گه وره یه، چیوه که ی دووسه د سه عاته، پرییه له زم پرووت، له یاقووت و هه موو جوّره بازرگانییه کی ده وله مه ند. ئه م گیرانه وه یه دیار بوو جوّشو خروشی سه رسامیی کورده که ی نه خروشاند. هه رچه ند هیچ گومانیکی له سه ر پاستو دروستی قسه کانی ته ته ره که ده رنه بری، ئه سپه کانی هینا تا ئیمه بتوانین بیبینین. پاشان خواردنی ئیواره هینرا، که بریتی بوو له گوشتیکی زور، دوو په نیر، دوو گوزه شیری مه ییو، نانی نایابی زور، هه مووی خرابو وه سه رسینیه کی مس (۱).

سه عات پینجی ئیواره ره شماله که مان به جیهی پیشت و به سه ر زنجیره به رزایییه کی باشووری ره شماله کاندا هه لگه راین، پاشان دابه زینه ناو پیده شتیک، که رووباری موراد ئاوی ده دا و له شه شه میلدا له ئاواییی (قه ره قوول Karagoul)ی ئه رمه نییان وه ستاین. ئه و ری گه یانه ی که ئیمه له ماوه ی ئه و روزه دا گرتبوومانه به ر، تا راده یه که ری چاک بوون، له سه عات ده ی به یانیه و تا پینجی ئیواره، پله ی گه رما له نیوان ۱۹۰ تا ۷۰۰ی فه هره نهایتدا بوو (له ۱۵۰ بو ۷۰) و له گه ل خورئاوابوون به رسووکه زریانیک که وتین، به تیکه ل بوو به هه و ره تریشقه نه و ده رو ناوچانه ی که ئیمه پییاندا ده روزی شتین، به گشتی ناوچه ی به پیتو فه ربوون، گروگیایه کی سه و زی جوان دایده پوشین و برینکی زور گه و ره ی بامی فه ره نگی کیوی به رهه م ده هینا. دانیشتو وانی ئاواییی

⁽۱) لهناو ههموو رۆژهه لاتدا، پارچه یه کی بازنه یی مه غریبیه، به شیّوه یه کی ئاسایی سووره، بو چهرچه فی به کاردی، لهسهر زهوی راده خری و خواردنی سهرده خری. دوای خواردن، خزمه تکاره بنده سته کان دوای ئهوه ی پاکی ده که نهوه لوولی ده ده ن (تیّبینیی وهرگیّری فهره نسایی)

(قەرەقوول) بە ھەمان شيّوەى ھەموو ئەو ئەرمەنىيانەى كە من دەرفەتىم بۆ ھەڭكەوت بىانبىنىم، لە نەۋادىكى كىتوى و ناميواندۆست بوون. تەنيا پشتبەستوو بە پشتيوانىى كەھىيە و بە زەبرى قامچىلىدان بوو، كە تەتەرەكانمان
توانىيان چەند برەجۆيەك بۆ ئەسپەكانىمان پەيدابكەن. دۆلى موراد، لەوپەرى
رۆۋئاوايدا، كە ئاوايىي قەرەقوولى لىيە، باشترىن لەوەرگەى جىھان پىكدەھىنى،
زەوى، بە بەراورد لەگەل ئەوەى پىدەشتى بانى ئەرمىنيا، لەوى دەولەمەند و
بەپىتە و ئاووھەواكەى دلگىرە. ويراى ئەم ھەموو بەخششانە، كەچى بە ئاستەم
تاقەكەسىنىك، يا تەنانەت كىلگەيەكى چىنراو دەبىنىن. لەوەرگەكانى ھىندە
بەبىتىن ئىستە وازيان لىن ھىنراوە بۆ ھۆزە كۆچەرەكان، كە دەيانەوى بيانخەنە
بەبىتىن ئىستە وازيان لىن ھىنراوە بۆ ھۆزە كۆچەرەكان، كە دەيانەوى بيانخەنە
بىدەستى خۆيان. رووبارى موراد لە دوورەوە خۆى نىشان دەدا، لە باكووربىزۋرھەلاتەوە دىت و ھەزار پىچاوپىچ لە رىرەوى خۆيدا دەنوىنىنى. پىنج مىل
دوور لە ئاوايىيەكە، بەرەو لاى باكوور-رۆۋھەلات، لەو شوىنەدا كە شەومان تىدا
دوور لە ئاوايىيەكە، بەرەو لاى باكوور-رۆۋھەلات، لەو شوىنەدا كە شەومان تىدا

⁽۱) وا ویده چی سهیر بی که جوولهی راسته قینه ی نهم رووباره نه وه نده مه و دا دوورودریژه لای نه وروپا نه ناسراو بووبی. رووباره که اله ناو هه موو نه خشه کاندا، له روز ثاواوه ده رو و له بریتی نه وه ی له گه ل رووباری موراد یه ك بگریته وه ، ده رژیته ناو لقیك له لقه کانی فورات . نه وه یان نه و وه سپه یه ، که پروکوپوس له باره ی فورات و دیجله وه نووسیویه : (له ناو چیاکانی نه رمینیادا، که هینده لیژ نییه ، دوو رووبار له پینج میلی باشووری تیودوسیوپولی تیودوسیوپول Théodosiopolis هه لده قولین ، نه وه ی راست فوراته و نه وه یه چه پیخاوپیچین بکا ، به ناراسته ی چه پیش دیجله یه . نه وه ی دوایی ، به بی نه وه ی هیچ پیخاوپیچین بکا ، به ناراسته ی راست به ره و نارمیدا Assyrie ده روا ، ناوی رووباری هیچ رووباری کی تری ناچیته و سه را ده و باکوورییه کانی میزوپوتامیای کون و . ك) دا ده روات . بر فورات به جوریك له په رجوو که میک دواتر له ژیر زهوی ون ده بی ، ناوه که چالاویکی گه و ره داده پوشی ،

ناو چه که یه و ناوه که ی (فورات) ده کری وه های بو بچین، که هه مان نه و رووباره بی سوپا ده هه زار که سیه که ی پیدا په ریببنه وه. بناوانی، له ژیر دیواره کانی بایه زیده وه سه رچاوه ده گری و له گه ل لقه باکوورییه که ی فورات، له چیای توروس نزیك به (که ببان) Kebban یه کده گرنه وه. له دوانزه میلدا، به ئاراسته یه کی روزه ه لات جاکوور - روزه ه لاتی (قه ره قو ول Karagoul)، گولیکی جوانی لییه به ناوی (چه لوز) Chello وه. به گویره ی نه وه ی که دانیشتو وانی ناو چه که پیمان ده لین، به لای که میه وه ده و ران ده و ره که یه ک روزه ری ده بی، ناوی به رزاییه کی سه رووی ناواییه که ده بینری و ناوه که ی له به ری ده روا بو نه وه ی سازگار بی و بو خواردنه وه بشی.

۷۵ی مانگ- له سه عات هه شتی به یانیدا، سواری پشتی ئه سپه کانمان بووین و یه ک میل و نیو دواتر گهیشتینه که ناری رووباری موراد، که لیره دا هینده ی (دیجله) له مووسل پان و تیژرو و قوول بوو. یه که م جار ئه سپه کانمان په رانده وه، پاشان خومان به که له که ولی فووتیکراوی مه ی درووست کرابوو،

دریزیه کهی شهش میله و به سهر پانایی دوو میل و نیو، نهم چالاوه داده پوشیت و خاکه کهی نه و هینده ره قه لانه که وا پیده چی به سهر زهوییه کی پته وه وه برویت. نه سپه کان، پیاده کان و عاره بانه کان روزانه به سهریدا ده رون به بی نه وهی که مترین ده نگه ده نگی لیوه بیت و هیچ که ند و کوسپیکی له ژیر پیان نیبه. هه موو سال، خه لکه کهی ناگر له قامیشه لانه که به رده ده ن و ریگا کردنه وه و وه ختایه کیش (با) له و ماوه یه داندی هه لده کات ناگره که تا ره گه کانیش ده ستووتینیت و ناوه روی ته سکی رووباره که به دیارده که ویت، به لام قوراوه که دووباره له و شوینه که له که ده بینیه وه و فورمی یه که می پیده به خشیته وه. له ویوه رووباره که به ره و ده روناو چهی نیکلیس یان په رستگای دیان له تورید ده روات: نه وه لیره وه بوو که نیفگینی، کچی نهگامننون له گه ل نوریست Orestes و پیلادس Pilades راده کات و ستاتووی ژنه خود اوه ند و و دوردگرن).

پهرينهوه. رووياره که سهرريز و ئاوه که شيواو و ليل بوو. دهبووايه ئهو سيلاوه که له ريّي بهفرتووانهوهوه پهيدابووبوو و له چياكانهوه دهرژايه خوارهوه، له بهرچاو بگرین. لهو دیوهوه، بهسهر لیژایییه کی نهرماندا سهرکهوتین و ههشت میلمان بهناو خاکیّکی بهرده لان و سهختدا بری، که پربوو له مار و دریژییان دهگهیشته چوار یا پینج پی، رِهنگیان سوور و ههر به پیّوهدانیان ژههری خوّیان دهرِژاند. له نوّیهم میلدا، شۆربووینهوه بۆ ناو ههریمیکی چینراو بهناوی لیزه Lyse و پاش ئهوهی ژمارەيەك جۆگەلەي بچووكمان بړى، كە ھەموويان بە ئاراستەي رووبارى موراد دەرۆيشتن، لە دوازدەيەم مىلدا گەيشتىنە ئاوايىيەكى ئەرمەنەكان بە ھەمان ناوەوە. خەڭكەكەي لەناو كېلگە و مەزرادا سەرقال بوون، ھەندېكيان زەوييان دەكېلا و هەندىزكى دىكەيان زەوييان ساز و رينكدەخست. بەلام وا كەوتە بەرچاوم كە ههموویان زانیارییه کمی کهمیان له کشتوکالّدا ههبووینی. گاسنه کانیان ساده و ساکار بوون، تهنیا له تهختهدار پیکهاتبوون، لهلایهن چوار مانگاوه رادهکیشران، دەسكەكەيان يارچەيەك دارى ئەستوونى بوو و نزيكەي دوو يى و نيو بەرز بوو و ئەو كەسەي كە ئاراستەي گاسنەكەي ديارى دەكرد، لەسەر زينيكى چكۆلە لە پیشهوه دانیشتبوو. دهمودهست ههر دوای گهیشتنمان، سهرمان له تیرهیه کی ليزگييه كان* دا، كه پيّكهاتبوون له پاسهواناني پاشاي مووش، رەشماليان لهو ناوەدا هەڭدابوو. وايان نيشان دا ريزمان لين دەنين كە رايانگەياند تا سنوورى حوكوومهتهكهيان پاسهوانيكمان بهگهڵ دهدهن. ئهم هۆزى ليزگييانه مايهى نه هامه تبی دهر و ناوچه کانی هاوستیان بوون، به شیوه یه کبی ئاسایی پاسه وانی كەساپەتىيە گەورەكان بوون. ئەوانە تىينكى بەكرنگىراو بوون، چەكەكانيان لە غەدارە، دەمانچە و خەنجەر يېكھاتبوون، زۆر وەفادارانە خزمەتى ئەو كەسەيان ده کرد که یارهی ییدهدان، تهنانهت دری باوك و دایکی خوشیان دهوهستانهوه.

^{*}Lesghys

بالاینکی مامناوهنجی، تهواو بالابهرز، به رهنگوروو گهنمرهنگ، به سهروسیما بهخونازیو و ههرهشهکهر بوون.

۲۷ی مانگ- (لیزه Lyse) حهوت سهعات له (مووش) وه دووره و له ههمان دووریی (ئەخلات) و (مەلازگەرد)دايە. دەوروبەرى سەعات ھەشتى به بانی، یله ی گهرما (۱٤ ½) ۲٤° بوو، له سه عات (ده) دا، یله ی گهرما (۱۷) °۷۰ی دهگهیاند و نیوهرویهکهی (۱۹) °۷۶ بوو. له ئهرزهرومهوه بو لیزه، ئاراستهی گشتیی ریّگه که بهم شیّوه یهی خوارهوه یه: دوو میل روّژهه لات، دوو ميل رۆژھەلات باكوور- رۆژھەلات، دوو ميل رۆژھەلات، يەك ميل رۆژھەلات-باشوور، يەك مىل باشوور- باشوور- رۆژھەلات، يەك مىل باشوور-رۆژھەلات، نيو ميل باشوور جاشوور -رۆژھەلات. يەك ميل و نيو باشوور -رِوْرْئاوا، شهش میل باشوور-رِوْرْهه لات، یهك میل و نیو باكوور-روْرْئاوا، چوار میل رۆژهه لات، سی میل رۆژهه لات - باشوور، یهك میل نیو باشوور - باشوور -رۆژھەلات، سى مىل و نيو باشوور-رۆژھەلات، دوو مىل باشوور-باشوور-رۆژھەلات، چواردەمىل باشوور-رۆژھەلات، چوار مىل باشوور-باشوور-رِوْرُههُلَات، چوار میل باشوور-رِوْرُههُلَات، دوو میل باشوور-رِوْرُههُلَات، چوار میل رۆژهەلات-باشوور، سن میل و نیو رۆژهەلات-باشوور، پەك میل و نیو باشوور-رِوْژهه لات، یه ک میل و نیو باشوور-رِوْژهه لات، دوو میل و نیو رۆژھەلات باشور -رۆژھەلات، يەك مىل و نيو رۆژھەلات باشوور، دوو مىل باشوور-رِوْژههڵات جاشوور، شهش میل باشوور-رِوْژههڵات-رِوْژههڵات، دوو میل و نیو باشوور-رِوْژههڵات، پینج میل و نیو، رِوْژئاوا چوار میل باشوور-رۆژئاوا.

پاشالقی مووش هیّنده بهرفراوان نییه، به لام جگه له شاره کانی مووش، بتلیس و ئهخلات، هیّشتا چهند ناوچهیه کی دهولهمهند بهخویهوه دهگری.

۷۹ی مانگ- ئیواره محهمهد ئاغا پنی وتین: ناچار ده بی ئیمه به پیگه ی واندا ببا، چونکه تالانوبرقیی کورده کان وای کردووه ئهو پیگهیهی که به بتلیس و سیرت دا ده پوا، هاتو چوی پیدا نه کری. به لام جیاواز له شیوه ی قسه کردنی پیشتری، به پیچه وانه وه دلنیای کردینه وه که پیگهی بتلیس ئارامه. ئیمه هیچ باوه پرمان به قسه کهی نه کرد، ئهم گوپینی بیرو پایه ی ئه ومان بو چهند هی پیکه گه پانده وه. ئه و پیشتر زیاتر له چهند جاریک داوای له ته ته ره کردبو و داخو ئیمه سه عات، چه که، یا ده مانچه مان پیه، به لام وه لامی نه رینی محهمه د ئاغای له چاوه پوانیه کهی بیهیوا کردبو و . ئه و، به و ئه نجامه گهیشتبو و که بمانیریته وان، به و خهیاله ی که دروستکردنی ترسیکی ئه وها گه وره، ئیمه ناچار ده کا به خششیکی پی بده ین. به لام هیشتا له مه دا به هه له چووبو و، چونکه ده موده ست که ئه م په په مه که پیشت، خزمه تکاره که م نارد (چونکه زور گومانم هه بو و محهمه د ئاغا هیشتا چه ند که پنوبه پنیکی ده سیسه یی دیکه ی له بن

سەربىخ) بريارىخى يەكلايىكەرەوە بە باشا رابگەيىنىخ، كە يا ئەوەتا بېيىن بۆ بىتلىس يان بىمانگەرىنىتەوە بۆ ئەرزەرۆم. بە ئارامىيەكى زۆرەوە وەلامى دايەوە كە: ئەگەر ئەمە بريارى ئىمەيە، ئەوا ئەو چەند ئەسېىنىڭ و رىنبەرىنىكان بۆ دەنىرى بۆ ئەوەى سبەينىخ ھەر لە بەيانىيەكەيەوە بىمانگەيەنىتە بىلىس. سەعات شەشى بەيانى پلەي گەرما ($\frac{1}{2}$ (11) $\frac{1}{2}$ بوو، سەعات نۆ (12) $\frac{1}{2}$ و نيوەرۆ (12) $\frac{1}{2}$

۳۰ی مانگ - کهسیک به سهروسوکوتیکی پیس و ناشیرین و به شیوهی كوردان خوى يوشيبوو، سيندهكهى زوو بهر لهوهى ئنمه هنشته جلمان لهبهرکردین، هاته ناو ئهپارتومانه کهمان، به تورکی قسهی دهکرد، به لام هینده خراپ قسهی دهکرد، که مهحال بوو تێیگهی، کهچی لهگهڵ ئهوهشدا زوو تنگەيشتىن ئەو رىبەرەيە كە لە لايەن ياتشاوە راسىيردراوە تا بمانگەيەنىتە بتلیس. به هیمنی له ناوه راستی ژووره که دا دانیشت و دوای ئهوه ی بانگی خزمه تکاره کانی خوی کرد، که شروشیتال لهبهر و جلدراو خویان پوشیبوو، ههستی کرد پیویسته شهرافهتمهندانه ریبهرییهکه بکات، فهرمانی پیکردن ئامادهی گهشته که بن، قاوه، پهنیر و برینك شتی دیکهی بچووك سازبکهن، بریّك شتى ئەوەندە چاك و له هەمان كاتدا بریّك شتى گاڵتەجارى له كاراكتەرى ئەم پيرە كوردەدا ھەبوو، كە ناچار بووين خۆشمان بوي. نەوازشەكانى بەرانبەر بە ئىپمە، مشوورخۆرىيى زۆرىشى بە شىپوەيەك بوون، ھىچ شتیک له ریبهریکردنه کهی که ئیمه لهبارهیهوه وینامان کردبوو، دهرهه ق به بيرورا چاكەكەي بە ھەڭەيدا نەبردىن. سەعات ھەشتى بەيانى بەرپىكەوتىن و لە كۆتايىي سنيەمىن مىلدا، گەيشتىنە ئاوايىيەك بە ناوى (پونىك Puink)ەوه، كە لهگهڵ بهگی سهروٚکی ناوچهکه قاوهمان لهویّدا خواردهوه. دواتر بهردهوام بووین له رۆیشتنه که مان به ریپه کی بهرده لانی سهر نه رمه لیژاییه کی ناو

پیده شتیکدا و له هه شتهم میلدا، که لاوه ی شاریک و کوشکیکمان له دواوه ی خۆمان بەجينهيشت، كەوتبوونە بنارى چياى (بېليدجون) Bellydjoun. لە دەمەمىن مىلدا، لەناو دىمەكى يەربووتى (ئاڭتا-مامەزىد Alta-Bayazid) ناودا وهستاین بو حهساندنهوهی ئهسیه کانمان و له سیزده ههمین میلدا، گهیشتینه لووتکەي چياكان، ئيتر لەوپوه گۆلى (نازوك)مان Nazouk بەبنى ھيچ گومانيك (ئارتوسا) Arthusa ی کون بوو، دهبینی. دوای ئهوهی ماوهی یهك میل دابەزىنە خوارەوە، گەيشتىنە كەنارى گۆلەكە، كە لە رۆژھەلاتەوە بۆ رۆژئاوا سيزده ميل له بهرچاوم دريژ و له ناوه راسته کهيدا نزيکه ي پينج ميل پان بوو. له لاى ئەوسەرى رۆژئاوايشىدا، بە شيوەيەك تەسك دەبووەوە كە ھەر تەنيا نيو ميليك دەبوو. بەلام لە رۆژھەلاتدا كەمتر تەسكتر دەھاتە بەرچاوم. نەبوونى ھيچ دارستانێك، ھەموو جوانىيەكى رۆمانتىكىيى لىن ستاندبووەوە، تاقە گوندێك كە ىەسەر كەنارەكانى گۆلەكەوە بىنىمان، ئاوابىيەكە ناوى (جىسرەت-ئۆكا)* بوو و كەوتبووە ناو نيمچە دوورگەينىك، لە كەنارى رۆژھەلات-رۆژئاواوە. ئاوى ئەم گۆلەم تام كرد، سازگار، ياك و خاوين و دروست بوو بۆ ھەموو بەكارھينانيكى ژیان. بهشوین کهناری روزئاوای گولهکهوه چووین بهر لهوهی به چیاکاندا هەڭگەرىيىن روومو باشوور، پاشان بەناو جۆگەلەيەكى بچووكدا پەرينەو، بە شيوه په ك بوو كه بيته په كيك له سهرچاوه كاني رووباري ديجله.

^{*}Djésiret-Oka

بهسهر پیده شتیکی سپی و وشك و برینگدا دریژ دهبیته وه و تا لهویدا سیپان-داغ، بهره و روز هه لات، دوو خال بهره و باكووره. سه عات شه شی به یانی، پلهی گهرما (۹) ۵۲° و هه مان سه عات له ئیواره دا (۱۵) ۲۵° بوو.

ای تهممووز- له سهعات حهوتی بهیانیدا رؤیشتین و له دوای سیّیهم ميلهوه پيده شته كهمان به جيهيشت و له شوينيكهوه كه وهك لايه كاني ديكه بهرز نییه، دهستمان کرد به سهرکهوتنه سهر زنجیره چیای بهرزی (نهمروود-داغ) (نیڤاتی کۆن). له چوارهم میلدا، بانیک دهبینین، بهشه ههرهبهرزهکانی بهفر دایپۆشیبوون و روانینمان دوور دەرۆیشت تا گۆلى وان. شەش میلمان بەسەر ئەم بانەوە برى، لووتكە ھەرەبەرزەكانى (نەمروود-داغ Nimroud-Dàg) كەوتبوونە لاى راستمان، تا دەيەمىن مىل، كە گۆلنىك لەوى كەوتە بەرچاومان. بهتلیموس، ناوی ئهم ناوچه بهرفراوانهی ناوه (ئارسیس)(۱)، که وا باوهر دهکری لهوهی (ئارگیش Argich) یا (ئارسیس Arsis)وه وهرگیرایی، شاریک که دەكەويتە كەنارى باكوورى ئەم گۆلە، دريى يەكەي لە رۆزئاواو، بۆ رۆزھەلات، ئەوەندى كە من بتوانم باوەرى يى بكەم، بىستوپىنج تا سى مىلە و پانايىيەكەشى بهرهو ناوهراست، له نۆوه تا دوازده میل دهبی، بهلام نیمچه دوورگهکان و كەنداوەكان ژمارەپان ھێندە زۆرە، ھەرچەندە دەوراندەورەكەي ٩٠ سەعاتەرى دهبی، به شیره یه که که که شتیه ک که گهر (با)یه کی باش هه بی، ته نیا -که موزور-چوار سەعاتى لەوسەرى لاي بەرامبەرەوە دەوى بۆ گەيشتن لە (تىدەقان) Tedevan موه به (وان). ئاوه که ی شوراوه، به لام ئهوه ریّی لهوه نه گرتووه

⁽۱) سترابون پیمان ده لی گولی مارتیانا، که بریک جار گولی شینیشی پی ده لین، ناوه که ی له رهنگی ئاوه که یه و تا سنووری له رهنگی ئاوه که یه وه هاتروه، گهوره ترین گولی ههمو ئهرمینیایه و تا سنووری ئه ترویاتیا دریژده بیته وه. ههروه ها باسی ئهوه ش ده کا که گولیک ههیه پیی ده لین ئارسه نا، ئاوه کهی تاییه تمه ندیتی ئهوه ی ههیه که له که لاده با.

ماسیی نایاب بهرههم بهیننی. چیای سهرکهشی سیپان داغ له باکوور، چیای نهمروود له روّژئاوا و زنجیره چیای گهوره ی (ههتهرهش Hateracch) یا (قهرهیش Karaich) ناو له باشوور، دهوریان داوه. ئهم چیا ههمه چه شنانه، لهو کاته وه ی که ئیمه بینینمانن، به فر دایپو شیبوون و من وای بو ده چم ناوی (نیفات کاته وه ی که ئیمه بینینمانن، به فر دایپو شیبوون و من وای بو ده چم ناوی (نیفات به (Niphates) یه که زنجیره چیای تایبه ت نه گریته وه، به لکوو به ههموو ئهم به شه چیایانه ی و لات ده و تری (الی باشو و روز هه لاتی، سی دو و رگه پیکده هینن، دیریکی کونی ئهرمه نه کان له یه کیکیاندایه. له سهر که ناری روز ژناوا و باکووری، شاره کانی ئه خلات (شالات)، ئه رگیش (ئه رزه سی که که ناوه که ی له زمانی ئه رمه نیدا مانای قه لا ده گهیه نی - لین. به لام ناو چه که له روز ژناوا و و را شاو و ر، ته نیا دیمه نیکی شاخاوی و تاقانه ده نوینی.

له بهرزایییه که وه بو دو له که دابه زین، نانی نیوه رو مان له گوندی (تهیروت Teyrout)ی ئهرمه نی یه ک میل له گوله که و چوار سه عات له (وان) هوه دوور خوارد. له دووی پاشنیوه رو دا، وه ختایه ک پلهی گهرما که مین دابه زی، به ریخ که وتینه و و ئیواره که ی چوار سه عات یان چوارده میلمان بری تا (چو کار Tchokar)، که ئه ویش دانیشتو وانه کهی مهسیحین و که وتووه ته خوارووی ئه وه ی دوایی، به لام له هه مان کاتدا له لووتکه هه ره به رزه کانی نه مرووده. رینگه که مان، به دریزاییی که ناره کانی گوله که زور دلگیر بو و و له نیو

⁽۱) یه که مین چیاکانی باشووری فورات که له کاپادو س و کوّماگینه وه دریژده بیته وه به ره و پوژهه لات، پنی ده وتری تورو س و هیندی که س ناوی چیاکانی گوردیی لی ده نین، ئه وانه دوّلی سوّفین و ئه رمینیا له میزوّپوتامیا جیاده که نه وه. چیایه که پنی ده وتری ماسیوس، هاوسیّی نیزیب و تیگرانو سیّرته و دواتر ناوی نیفاتی وه رگرتووه و لیّره وه یه ماسیوس، هاومکانی دیجله ده بینرین. چیای نیفات، له به رده وامیی هه لکشانیدا، دواتر پیّی ده وتری زاگرو س و و لاتی میدیا له بابل جیاده کاته وه (سترابون).

میلی کهنارهکهدا، چیاکان به لیزایییهکی نهرم دهگهیشتنهوه به کهناری ئاوهکه. له دووهمین میلدا، شاری ئەخلات(۱)مان بینی له پینج میلی رۆژهەلاتی-باکوور-رۆژھەلاتەوە دوور لە ئىمە بىنى. ئەخلات، شارۆچكەيەكە نزىكەي ھەزار مالە، له لايهن به گيکهوه حوکمراني ده کري و کهوتووهته يهك ميلي ئهوپهري باکوور-رۆژئاواي گۆلى ورمى، وا دياره ون دەبىي لەناو ئەو ھەموو بىستانانەي كە دەوريان داوه. له حەوتەم ميلدا، گوندى (قۆزاق Gozag)، له ليوارى كەنارىكدا. لە ھەشتەم مىلدا، گوندى (تايگاك Teygâg)، ئەويش كەوتووەتە نزیکی ئاو و چواردهوری دارستانه، لهم ههریمه شاخاوییه دا دیمهنیکی دلگیری ههیه. ئاووههواکهی هیمن و گهرمایهکی زوری ههیه، بهلام ئیمه به بهفرخواردن كه لهسهر قهديالي چياكان كۆمان دەكردەوه، خۆمان فينكدهكردەوه. گۆلى وان له ئاویّنهیه کی گهوره ده چوو و بهرزایییه کانی دهوروبه ری له ناو ئاوه که دەبرىسكانەوە، لەسەر كەنارى لاى بەرانبەر، لە دوورىيى بىستوپىننج يا سى مىلەوە له ئێمه، شارى (وان)^(۲)مان دەبىنى، كه -كەم تا زۆر- لە راستەو، بۆ رۆژھەڵاتە. بارستیّکی گهورهی گۆگردمان لهناو شویّنیّکدا دی، ریّبهرهکانمان دهیانوت: له چیاکانهوه کهوتووهته خوارهوه. له دوازدهیهم میلدا ئاوایی و دهروازهی (تيدنان)* كەوتوۋەتە قولايىي دوۋرگەيەكى چكۆلە يا كەنداۋېك، ئاراستەكەي

⁽۱) ئهخلات، شاریکه زوربهی جار ناوی له میژووی جهنگهکانی ئهرمینیا، گریکهکان، ئیرانییهکاندا دیّت و ئهرمهنهکان به دهوری خوّیان له کیشهدان تا بیخهنه ژیّر دهستی خوّیان. جهلالهددین، دهستی بهسهردا گرت، بهلام له لایهن عهلائهددینی سولتانی روّمهوه، که بنهمالهکهی ماوهی سهدهیهك لهبن دهستیاندا بوو، خستیهوه ژیّر دهستی خوّی، پاشان داگیرکرا. بهم شیّوهیه ولاتانی دوای ئهوه هاتن و چووه بن دهستی دهستی تورکان.

^(۲) ئەوسەرى گۆلەكە لەم ناوچەيە بريتىيە لە <u>رۆ</u>ژھەلات و رۆژئاوا.

^{*} Tednan

رۆژھەلاتى باشوور-رۆژئاوايە. لە سى مىلى رۆژئاوادا، ئاوايىيەكى دىكەي (شهرياس)** ناو له ياوهشي چيادا دهينرا، ههرچهنده ئنمه له وادهي سەفەرەكەمان نزيك دەكەوتىنەوە. قەدپاڭى چياكان بە گوڭيكى كيويى تىكەل بە داربه رووی بچووك و دارهه رمن رازابووه وه. له ستزده هه مین میلدا داگه راینه ناو دۆڭنك كه زنجيره چياي (نهمروود)ي له زنجيره چياي (ههترهش)* جوي ده کردهوه. چیایه کی بهرز، له (مووش)هوه بهسهر کهناری باشووری گۆلی وان و دەروازەى چوونە ناو ئىراندا درىپژدەبىتەوە، لەگەل (سەھەند Sahand) و (گیروس Girous) پەكدەگرنەوە. ئەم چيايانە لە ناكاو بە رۇخى ئاوەكەدا رۆدەچوون" كاتنىك بەرەو قوولايى و بەرزايى لىنژى دەريا دەردەكەوتن،" لووتکه کانیان رووتهن و بهرده لان بوون، و بهفر به دریژایی کاته کانی سال دايپۆشيوه، بهلام بەرەو ژيرخان كەمتر نەزۆك بوون، و لە ھەندىنك جىي قەراغيان به لق پۆپ دادەپۆشرا. ئەم ناوچەيە پارچەپارچە دابەش بووە بەسەر چەند بهگیّکی کورددا که ههموو لووتبهرزی و دهبهنگیییّکی سینوّره گهورهکانی سەردەمى دەرەبەگايەتىي ئىمە، لەناو ماللە قايم و مكوومەكانى خۇياندا دەنوينن. ئەو بەگانە زانيويانە چۆن داكۆكى لە سەربەخۆيى خۆيان بكەن درى فارسەكان و تورکهکان.

گوندی (چۆکار) هیچ شوینیکی ئاسوودهی تیدا نهبوو، تا سهرخهویکی تیدا بشکینین. ویرای فینکیی شهو، ناچار بووین قالیه کانمان بهسهر کورسییه کی دریژی لای نوای بهرده رگای کلیسه یه کدا رابخه ین، بینایه کی بچکوله ی شیوه لاکیشه ی له بهردی داناشراو دروستکراوی لی بوو، ته نیا چه ند

*:

^{**} Sharbas

^{*} Haterach

تېشكېكى كەمى لە چەند پەنجەرەپەكى بچووكى گۆتىكى(١) كلاورۆژنەپەكەوە ليّ دههاته ژوورهوه. ههر گونديّك پاپا يا قهشهي خوّي ههيه، لهناو ديريّك يا شارنکی گهوره پهروهرده و و له لايهن پاتربارشي ئهرزهرومهوه دياري ده كرى. ئەبرەشىيەكان تەنيا سالى يەك جار لە لايەن ئوسقۇف و شەمماسەكانى کلّێسهوه سهریان لی دهدری، ئهوانیش به بیانووی گهران به دوای ههلّسوکهوت و رەفتارى نوپنەرەكانياندا، دەيانزانى چۆن يارە لە جووتيارەكان بكيشنەوە. لە (چۆكار)، به ئامانجى چارەسەركردنى خەلكانى خۆمان، دواي ئەو سەرەرۆيىيەى كە ئىستە گىرامەوە، بەرخىكمان بە سى پياستەر (سىي فرەنك) کری. له نیوهی رینگهدا چاومان به تاقمینکی لیزگییهکان کهوت، به چاوینکی گومانهوه سهبری ئیمهیان ده کرد و نیشانهی ئهوهیان لی دهرده کهوت به تهماین يەلامارى ئىمە بدەن، لەگەل ئەوەشدا لىمان گەران. تاوىكى دىكە چەندانىكى دیکهی تهواو سوار و چهکداری وهك تاقمی پهکهممان بینی. لهبهرئهوهی من كەمنىك لە پېشەوەي كاروانەكەي خۆمان بووم، ھەولىان دەدا بموەستىنن، بەلام هەولەكانى ئەوانم والىي كرد بېسوود بن، ئەوسا رايانكردە لاي بەرېز چاۋاس و بهوه سووریچییهکانیان وهستاند، به ههوایهکی پر له ههرهشهوه داوایان لی کردین: دهچین بو کوی؟ دوای راویژیکی چهند ساتیك، پهکیك لهوانه غهداره کهی (چهکیکی بچووکه) ئاماده کرد و خوی فریدایه سهر ئهسپه کانی جانتاههڵگرهکان و دهستی بهسهر یهکیکیاندا گرت. ریبهرهکه و دەستوييوەندەكانى لەگەل ئېمەدا نەبوون، كەچى سەربارى ئەوە وەختايەك بينيمان ليزگييه كان دەستيان بەسەر كەلوپەلەكانى ئىدەدا گرتووە، نەقىزەمان لە

⁽۱) زهنگ: پارچه تهختهدارینکی نزیکهی دوو گری دریژه، بهسهر سی یا چوار گری پاناییدا کون کراوه. کوونی بچووک بچووکی تیدا کراوه، به بنمیچی کلیسهدا ههلدهواسری. به کوته کینکی بچووک یا چهکووشیک لیی دهدری بو بانگکردنی خهلک.

ئهسپه کانمان دا و دهمانچه به دهست هه لمان کوتایه سه ریان. ئه و کاته ئیمه ئاماده بووین و بریارمان دابو و به رگری بکه ین، ئه وان وازیان له نیخیره کانیان هینا و روویان وه رگیزا، به هه نگاوی خیرا رایان کرد بو ئه وه ی جه مه زه نده ی ئیمه به هانای هاوری کانیانه وه بچن. له ته واوی ئه م نو واند نه دا، مه حمو و د ئاغا له حاله تیکی ته واو بیه هستیدا بو و، پشتی کردبو وه د زه کان و نیشانه ی ترسیکی گه و ره ی پیره دیاربو و. ئه و کاته ی به ریز چاقاس بانگی کرد، ته ماشای کرد بی ئه وه ی وانیشان بدا گویی لی بو وه. به وه دا که کورده که و ها وه له کانی چه ند ساتیک دواتر گه یشتن، به رده وام بو وین له رقیشتنی خو مان به بی ئه وه ی نیگه ران به بی نه وه ی نیگه ران بین.

زور باش دهبووین ئهگهر ئیمه بمانتوانیبایه به تهنیا بین، به شیوه یه که کونجکولیی (فزولیهت) دانیشتووانه که هینده زور بوو، ژووره که له گهیشتنمانه وه تا دهرچوونمان بو تاکه ساتیکیش چول نهبوو. نیو سه عات دوای ئهوه ی ئهم ئهپارتومانه مان وهرگرت، بهگ هات سه ری لی داین. پیاویکی زور چاك بوو، شیوازه کانی به حورمه ت بوون، جیاواز بوو له ههموو ده ستوپیوه نده کانی که خه لکی کیوی و بیریز بوون.

پیم وابوو بهگ زوّر حهزی ده کرد چه که کانمان تاقی بکاته وه، به لام نیشانی دا زوّر قیزی له ده مانچه کانمان ده بیته وه، دریژه ی پی دا که ئهم ده مانچانه زوّر کورتن و هینده رازاوه نین (۱). به گ له میسر بووه (۱) و باسی سیر

⁽۱) ئەوە بە ھىچ شىۆەيەك بۇ جوانىي كاركردنى چەكەكە نىيە، كە كوردەكان بەدوايدا دەگەرىن، بەلكوو لەبەر درىىۋىي چەكەكە و رازاندنەوەي چوارچىوەكەيەتى كە كوردەكان بەدوايدا وىللن.

سیدنی سمیس (۱) و کومه له ئه فسه ریکی دیکه ی ئینگلیزی بو کردم، پیاویک زور به چاکی دهیناسی. کوردهکان گهورهترین هۆگری چهکی وا جوانن که ههرگیز نەمىنبون، جوانىي ئەسپەكانبان و دەوللەمەندىي چلوبەرگيان واي لىخ كردوون ههموويان شانازىكەرىن. وەختابەك سەرۆكىكى كورد دەچىتە مەبدانى جەنگ، كەرەستەكانى زۆر كەم جياوازىيان ھەيە لە كەرەستەكانى سوارە كۆنەكانى ئېمە و ئەو عەرەبانەي كە لەژىر ئالاكانى سەلاحەددىنى گەورەدا دەجەنگان، بېگومان بە ههمان ئهو شیّوهیهی ئهوانهی وا ئهمرو شهری ئیرانییهکان دهکهن، پرچهكبوون. سینهیان به کورسیّتیّکی ئیستیل پاریزگاریی لیّ دهکرا، که به زیّر و زیو داپوّشرابوو له کاتیکدا سوپهریکی دارینی گچکه، به چری به بزماری مسی بزمارییر کرابوو، به شاني چەيىدا ھەڵواسرابوو ئەو كاتەي بە كار نەدەبرا. توورەگەيەكى بچووكى دارين له بزماري برونزي به پشتي ئەسپەرە ھەڭدەواسرى، شمشىرەكەي خۆي ھەڭدەگرى، دەمانچەبەك بە يشتىيەوە كراوە، دەمانچەكان و خەنجەرەكەي لەبەرىشتىنى چەقاندووە، بە تەكپەوە شىمشىرىكى سووك، توورەگەيىكى بچووك بە لاي چەيى زینه که وه هه لواسراوه، سی شمشیری نزیکهی دوو پی و نیو دریژ به خویهوه ده گرێ، له لای چهپیشهوه، به قهڵیووزی زیندا، کوتکێکی ئاسنینی درکاوی، که له ههموو چهکهکان ترسناکتره و دریزییهکهی دوو پین و نیووه، بریکیان به زیر و بريكى ديكهشيان به بهردى گرانبهها رازينراونه تهوه. وهبيرم دي كه من يهكيكم لهوانه له مۆزەخانەي چەكخانەي درسدن بيني، تەواو وەك ئەوەبوو كە ئەمرۆ لە كوردستان بهكاردههينري. تيرهكان خاڭيكى تيژبان ههيوو، شهش گري دهيوو و

سیاسی دهخاته لایهك، دهیهوی راستی بخاتهوه شوینی خوّی. (تیبینیی وهرگیری فهرهنسایی)

⁽¹⁾ Sir Sidney Smith

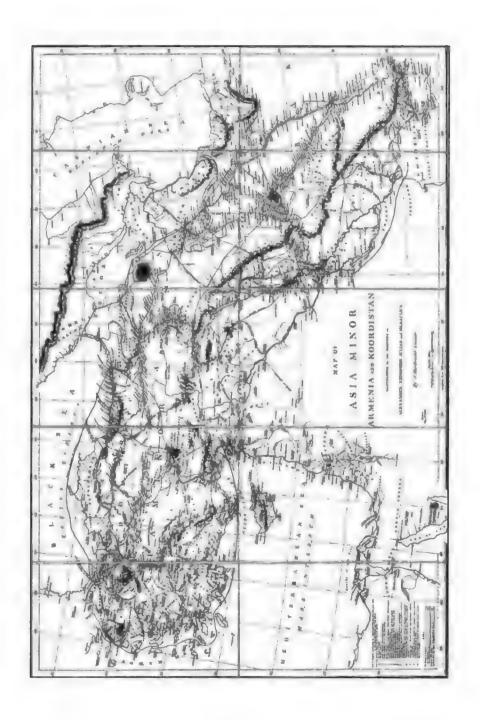
لەوسەرى سەرووى پارچەيەكى ئاسنى قورس يا قورقشمە، بىن ئەوەى بخريتە سەر ھىزەكەي كاتىك دەھاويېژرىن.

ئهوهتی له (لیزه) دهرچووین، پنگهکه بهشوین ئاراستهیه کی گشتیدا دهروزیشت که بهم شیوه یه بوو: سی میل باشوور باشوور پروژهه لات، سی میل باشوور پروژهه لات بید به میل باشوور پروژهه لات بید میل باشوور پروژهه لات بید میل و نیو باشوور پروژهه لات بید میل و پروژهه لات باشوور بید میل و نیو باشوور پروژهه لات بدوو میل باشوور بنیو پاشوور پروژهه لات دوو میل باشوور باشوور پروژهه لات دوو میل باشوور باشوور پروژهه لات دوو میل باشوور باشوور پروژهاوا، دوو میل باشوور باشوور پروژهه لات بید میل باشوور باشوور پروژهه لات بید میل باشوور باشوور پروژهه لات دوو میل باشوور باشوور پروژهه لات دوو میل باشوور پروژهه لات دوو میل باشوور پروژهه لات باشوور پروژهه لات باشوور پروژهه لات باشوور پروژهه لات باشوور پروژه و میل باشور و میل ب

۳- پیرهمیرده کورده که که کیره وه لهگه نمان هات، نه و ماوه یه هینده مشوورخوری و شهرافه تمهندیی له رینگه نیشان دا، نیمه بیری نهوهمان کرده وه پیویست ده کا به خششیخکی له ناسایی زیاتری پیشکه ش بکهین. به لام رینی تینه ده چوو به مهنده رازی بین و به بیانووی پاداشتدانه وه ی خه نمانی بنده ستی خوی، زیاد له وه چهند رووپیه یه کی داواکرد، منیش پیم دا. که چی له گه نه نهوه شدا جاریکی دیکه له نیواره دا هاته وه و داوای لی کردم وه ک قهرز ده پیاسته ری پی بده م، گفتی پیدام به یانیوه کهی بوم بگیریته وه، به لام در کم به وه کرد که نه م قهرزه هیچ نیه، جگه له وه ی بیانوویی که بو قاچانه وه ی پاره لیم، بویه

ره تم کرده وه و پیم گوت: من تووره بووم لهوه ی که هینده پارهم پیداوه. بینیی هیچ شتیکی لهگه ل ئیمه نه ماوه، به

توورهیییهوه دهرچوو و بیست جار زیاتر له کاتی چوونه خوارهوهیدا به پهیژه که، ئیمه ی به گاور ناوبرد، ئهسپه که ی له حهوشه که بهستبووهوه، سواری بوو و رووی خوی وهرگیرا. پیم وایه بهرژهوه ندی و ترس تاقه پالنهریخن، تا موسولمانیک بتوانی شهرافه تمه ندی بداته پال مهسیحییه ک.

وەسفى بتليس، رِيْگەي سێرت

⁽۱) به گویّره ی ثیرانییه کان، ئه و چوار شاره ی که یه که مجار درووست کراون، بریتین له: به لخ له (ترانسوّکسان- ماوراء النهر Transoxane)، هیرات له خوراسان، مهراغه له ئازه ربایجان سهر گوّلی ورمی و ههروه ها شاری نه خچهوان. (تیّبینیی وهرگیّری فهروه نسایی).

بالهخانه گۆتىكەكان كۆتايى دېت. قەلاكە، كە بەشىكى خەلكى تىدا دەۋى و بهشینکیشی ویران بووه، پیم وایه دهستکردیکی کهونارایه و کهوتووهته سهر گاشه به ردیکی دووره ته ریك و به نهستوونی له بوشایی و ناوه راستی شاره وه بەرزدەبىتەوە. ئەو قەلابە نشىنگەي خانە كۆنەكان، با بەگەكانى بىلىس، لە به هیزترین شازاده کانی کوردستان بووه، که رق و کینهی بنه مالهیی لهناوی بردوون. دیواره کانی له ههمان ئهو بهرده دروست کراون، که ماله کان و ئهو شوورا نزیکهی سهد یی بهرزانهی لی دروست کراون. بتلیس سی مزگهوت، ههشت كلّنسه، چوار حهمام و ژمارهيهك خاني ليّيه. دانيشتووانهكهي -وهك ده لُین - دوانزه هه زار کهس دهبن، نیوه یان موسولمان و نهوه ی دیکه ش مەسىحىي ئەرمەنىن، بىست يردى بەردىن لەسەر رووبارەكان دروستكراون، هەريەكەيان كەوانەيەكى بەسەرەوەيە. بازارەكانى كەرەستەگەلى زۆرى سەوزە و کهرهسهی دیکهی لیّن، به لام بو قوماش و شتی لهوجوّره، تا دواراده گرانن و زۆر بە زەحمەت دەتوانىن دەستيان بىخەيىن. بازرگانەكان ھەندىك جار سەرەرۆپىي دەكەن، قوماش بە كاروانى تەواو چەكدارەوە دىنن. بەلام رەوشى هەريمەكە بە شيوەيەكە بەردەوام ترسى ئەوەي لىي دەكرى كەلوپەلەكانيان تالان ىكەن، يان بيانكوژن.

سیّو، ههرمیّ، گویّز و هه ڵووژه، زوّر به ته واوی ده گاته بتلیس، رهزی میّوی (گوڵتی Goulty)، گوندیّکی شهش میلی دهستی روّژهه ڵاتی شاره که، جوّره تریّیه کی ثاوا نایاب به رههم ده هیّنیّ، که ده کریّ باشترین شه راب و براندی (عهره ق)ی لیّ دروست بکریّ، به ڵام زه وییه کان جه گشتی - کراونه ته له وه رگا و سروشتی و لاته که، ئه گهر بیرو رای له سهر روا له تی ده ره وه له باره وه بنیات بنریّ، کشت و کالّی میوه و سه و زه ی تیدا په سند تره، وه ک له کشت و کالّی دانه و یّله با خچه کانیان له جوّ گهی بچووک یا ئه و ریّره وه ثاوییانه وه ئاوده ده ن که له

پرووباره کان یا چیاکانه وه دین و من به ده گمه ن گه لی نه خوینده وارم بینیوه ئه وه نده ی ئه وان باشتر شاره زای هونه ری ئامیری به ئاوگیران (هایدر ولیکی) بی. بریتین له جی هه لکو لین و چالی بچکوله، له ده وروبه ری بناری به رزایییه کانه وه هم لکو لین و چالی بچکوله، له ده وروبه ری بناری به رزایییه کانه وه هم لکه ندراون، به و په ری ورده کارییه وه ئاستی ئاوه که پاده گیری، به بی ئه وه ی ناچاربین په نا بو ئامرازی ژماردن ببه ن. هه لومه رجیکی نائاسایییه، ئه گه ر بیر بکه ینه وه کورده کان میلله تیکی نه زانن، بی پهروه رده ، هه تا په گه ر بیر بکه ینه وه کورده کان میلله تیکی نه زانن، بی پهروه رده ، هه تا په گه ر بیر به شیوه یه کی سروشتی شانازیکه ر و جه نگاوه رن، بویه ئه گه ر باوه پی ئایینیان لی ده ربینین داب و نه ریتی تایبه تیان له وه تی باوه پی نه ین به لیمن نه گیرانکارییه کی به سه ردا نه ها تو وه بالیس، له لایه ن به گیزه و مورود ریزی ئه و پیاوماقو و له ده ره به گانه ن، که جاران سه رداری میرنشین کی دو ورود ریزی ئه و پیاوماقو و له ده ره به گانه ن، که جاران سه رداری همه مو و زه وی و زاره کانی ده و روبه ربوون. چه ند سالیک ده بی بایی سالین به وه به مهه و ده وی به بایی عالی (۱) و سه رانه یه کی سالانه ده دا.

⁽۱) بابیعالی: بارهگهی سهدری ئهعزهمیی عوسمانی، که رِاویّژکار و سهروّکی شورا و وهزیری ناوخوّی لنی بوو (وهرگیر).

سی پوژ له بتلیس ماینهوه، سپیده ی ۷ی مانگ بو سیرت، تیگرانوسیرتی Tigranocerte کون دهرچووین. به و بهرزایییانه دا هاتینه خواره وه که مالی ئاغایان لی بوو و له سووپانه وه ی دهوری قه لادا، به ناو بازاپریکی کوندا پویستین. من تیبینی چهند مزگه و تیکی جوان و کولیژیکی چولکراوم کرد، بووبوون به که لاوه. پاشان چووینه ناو ژماره یه که پویم، که شاره که که و تبووه ناوه پاستیه وه. ژماره یه کی زور له ماله کان به گه لای چروپری داران داپوشرابوون. له کوتایی یه کهم میلدا ماله کانی قه راغ شارمان به جی هیشت و ده که دووجار به ناو پووباره که دا تی په پین، دریژه مان به پویستنی یه که له دوو جار به ناو پووباره که دا زه وییه که سه خت و به رده لان بوو، ماوه یه کی زور پیش ئه وه دوازده کورده کیوییه ی که پاسه وانه کانی ئیمه یان پیک ده هی نام به رده و می به هه دار بروبیان و هی نامه و نامه و نیمه یان پیک ده هی نامه و نیمه یان پیک ده هی نامه و نامه

⁽۱) پلۆتارك Plutarque دەڵێ: ئەنتۆنى لە كاتى كشانەوە كارەستبارەكەى ناو ئەرمىنيادا، چەندىن جار ھاوارى كردووە: ھۆ سوپا دەھەزارىيەكە!

دەوەستان. وەختاپەكىش دواجار ئىمە خۆشبەختانە بەرى كەوتىن، دەپانوپست سواري سهر پشتي ئهو ئهسيانه بين كه جانتاكانيان لهسهر پشت بوو، به جوريك که ههر به که لهو ئاژه له به سته زمانانه، جگه له باری ئاسایی که هه لیانگرتبوو، دەبوو سەربار يەكتىك لەو تالانچىيانەش ھەلبگرن. ئىمە نەماندەتوانى قسەيان لهگهڵ بکهین، چونکه هیچ کامیٚکیان نه تورکی و نه فارسییان دهزانی و خزمه تكاره كانى ئيمهش هيچيان به تهواوى زمانى كوردييان نهدهزانى؛ رەوشيك که کهمیّك باش بوو نهبووه هوّی پشیّوی. له سیّیهم میلدا، کهناراوه کانی رووباريّکمان بهجي هيّشت، رووبارهکه لهويّدا پازده ييّ دريّر بوو و تيژروزييه کهي تا ئهوپه ري بوو. پاشان له سوورانه وه بو باشوور- باشوور-رۆژئاوا، بەشوين توولەريپەكانى دۆليكدا چووين. پاش ئەوەي دوو مىلمان لەم دۆلە برى، جۆگەلەيەكى چكۆلە لە دەستەراستمان بوو، گەيشتىنە شوينىپكى ناوه راستی چیاکان و شهشهم میل گهیشتینه ئاوایییه کی چکولهی شاردراوه لهناو دارگويزان. لەويوه بەبى ئەوەي راوەستىن، گەيشتىنە سەر بەرزايىي گردىكى بلّیند، پاشان دابهزینه ناو دۆلێکی رۆمانتیکی و باش چێندراو و له ههشتهم ميلدا، گەيشتىنە گوندىك بەناوى (ئيولاكEulak). بۆ چەند سەعاتىك لەسەر قەراغەكانى جۆگەلەيەكى چكۆلە و ژير سيبەرى دارگويزيكى گەورە وەستاين. خۆرەتاوەكە بۆ ئەوان سووتىنەر بوو و كاتى رۆيشتن، من خۆم بە سەختى توانىم لەسەر ئەسپەكەي خۆم دابنيشم. چياكانى دەوروبەر پربوون لە بەردى مەرمەر. له فێنکیی ئێوارهدا، جارێکی تر سهرکهوتینهوه سهر یشتی ئهسیهکانمان و ميلونيويكمان بهناو دۆڭيكدا برى، بهناو چهندهها كيلگهدا كه باش چيندراو بوون و رازاوه به باخچهی سێو، ههرمێ، توو، ههڵووژه و گوێز رهتبووين. له كاتى بەجىي ھىنىتنى ئەم شوينە دارفىننەدا، سەرلەنوى چووينەوە ناو ئەو چيايانەي که به داربه رووی بچووك داپزشرابوون و به زوری گويزی مازوويي

بەرھەمدەھيّنن. رێگەكە چوار مىل بەناو زنجىرە لێژايىيەكى شێواو و ههزاربه ههزاری ناو چیاکاندا ده رویشت و زیاد له جاریک ناچاری وهستان بووین به فهرمانی پاسهوانه کان که لهسهر رینگه هاواریان دهکرد و به خویان و ئەسپە جانتاھەڭگرەكانەوە بە فێڵ دەچوونە ناو دارستانەكان، بىيگومان بۆ دەستبەسەرداگرتنى يەكتىك لەوانە بوو. دواتر زانيم ئەوان واخەياليان كردووه باولهکهی بهریز چاقاس Chavasse پرییه له زیر و منیش تیبینی ئهوهم کرد له ههمان كاتدا سهرنجيان بهتايبهتي بريوهته سهر ئهم باوله. له كوتايي پينجهم میلدا بهناو دۆلنکی تهسكوترووسکی نیوان دوو لای چیایه کی دلگیردا دابهزین، له کوارتز (بهردی بلووری) و کلینکستون و تیکه ل به کوارتز پنك هاتبوو، بلنداييه كهى له ههردوو لاوه به ئهستوونى بهرزدهبووهوه. دوندى چیاکان به داربهرووی شۆرپووهوه داپۆشراو بوو و سپی بووبوو به بهفر. رووباريّكي تيژروّ^(۱) بهناو دوّلهكهدا بهرهو باشوور دهروّيي. دواتر زانيم ئهوه يەكىڭكە لەو دوو رووبارە كە بەناو بىلىسدا دەروا. لەتەك ئەم رووبارۇچكەيەدا ماوهی دوو میل رۆیشتین، تا گەیشتین بەم شیوودەرە، كە لقەكانی درەختەپلى داربهروو، دارهرهش، دارسيّو، دارگويّز سيّبهريان بهسهرهوه كردبوو. ليّرهدا و له هاتنمانهوه بۆ كوردستان، بۆ يەكەمجار كێڵگەى مەرەزەم بينى، بە چەندين

⁽۱) له پیشدا وتم: دوو رووبار بهناو بتلیس دا تیپه ر دهبن؛ یه که میان نهوه یانه که سه رچاوه که ی له (نه مروود داغ) Nimroud-Dâg ی نزیك به گولی (وان) هوه هه لله مقولی و ئیمه روزیک به راه وه ی به راه وه ی به راه وه ی به رووباره که ده رده که وی و لهناکاو به راه وه ی به رووباره که ده رده که وی و لهناکاو به ره و لای باشور - روزه لات وه رده سووری، پاش نه وه ی نیوه ی شاره که ناوده دا. نه وه هه مه مان نه و رووباره یه جاریکی تر له دولی (شیخ جامی Chek Djama) پیدا په رینه و دووه م رووبار که بهناو بتلیس دا ده روا، له روز ثاواوه دی، نه وه یه که نیمه له روزی به جی هیشتنی نه م شاره وه ، دووجار بهناویدا په رینه وه.

جوّگه لهی بچووکی له پرووباره وه لیدراو ئاوده دران و داچیندرابوون. له حهوته میلدا، به سهر پردیکی دارینی ته که پردیکی دیکه ی زوّر کوّن که له بهرد درووست کرابوو، په پینه وه، له حهوته م و نیو میلدا، گهیشتینه دیّی (شیخ جامی درووست کرابوو، په پینیکی هه ژار و کلوّل، له وی وهستاین بو نه وهی شه و تیدا بمینینه وه. به گی بتلیس پیّی و تبووین پاسه وان و نه سپه کانمان تا سیرت ده مانگه یینن، به لام به گهیشتنمان بو (شیخ جامی Chek-Djama)، پیبه ری به به پی و باسه وانه کان نیمه ی ناگه دار کرده وه که فه رمانی بو ها تو وه یه کسه ر و به به بی دواکه و تن بگه پیته و میل دو ور لیره وه نیبراهیم ناغا، نه و سهروکه ی که له ناواییه کی دو و میل دو ور لیره وه نیبراهیم ناغایه هینابو و، به په له بومان نارد. خوشبه ختانه نیمه نامه یه کمان بو نه و نیبراهیم ناغایه هینابو و، به په له بومان نارد. له سه عات ده دا (۲۰) ۷۳ ده و له نیوه روّدا (۲۰) ۷۳ ده داداد.

۸ی مانگ. له کاتیکی زور زووی سپیدهدا، ئیبراهیم ئاغا سهری لی داین و پیشوازیمان لی کرد، وا دیاربوو سهرهتا ئامادهیه ههمان پاسهوان و ههمان ئه ئهسپانه مان بداتی، که ئیمه له بتلیسهوه پییان هاتبووین، به لام زوو راکهی خوی گوری و تکای لی کردین خومان بگهیینینه (شیخ جامی)، که ئاواییه کانی هاوسیی گوری و تکای لی کردین خومان بگهیینینه (شیخ جامی)، که ئاواییه کانی هاوسیی ژمارهی پیویستی ئهسپیان لیه. بیروکهی گلدانه وه مان لهم شوینه دا، مایه ی خوشنوودیی ئیمه نهبوو، به لام باشترین سیاسه تمان ئه وه بوو، که خومان له جاره نووسمان بی ده نگهین و پاسهوانه کهمان به به خششیکی پاره ی باش بینیرینه وه و بو خوشمان ده ستمان کرد به پیاسه کردن به ناو ئاوایی و باخچه کاندا. لهم و لاته دا ههموو جوره کانی چاره وی چیم وابوو - زور باش سهرکه و توون، مانگاکان به ههمان شیره ی ئینگلستان قه لهون و ئه سپه کان به هیز، خیرا و چاك پیك ها توون، به لام دانیشتوان ماینیان لا په سند تره و له و سونگه یه وه ماینه کان باشتر له ئه سپه کان تا

ئهوپه پی به رگه ی گه رما و سه رما ده گرن. من چه ندین جار ده رفه تی ئه وه م بۆ په خساوه تیبینی ئه وه بکه م، که دوای برینی ریخگه یه کی دوور، له کاتی گه رمادا، ماین و ئه سپه یلی یه خته زوّر که متر گیرو ده ده بن، وه ک له ئه سپه یلی که حیل. که وایه سه خت نیبه ئه وه وه بیر به ینینه وه، که ئه وانه ی دوایی زیاتر هه ستیارن و له ئه نجامدا زوّر زووتر له وانه ی یه که ماند ووترده بن. عه ره به کان زیاتر به لای ماین ده چن، به و هویه وه که ماینه کان وه که ئه سپان ناحیلیتن و له کاتی له شکر کیشیه کانی شه وانه یاندا خیانه تیانه تیان لی ناکه ن. گه نم و جوّ و بریک جاریش وا دیاره برنج، تاقه جوّری دانه و یله یکه که له کوردستان بچیندری، به لام سه و زه یه کی زوّری بالاوی وه کی کاهو و و خه یار و که له رم .. هه یه.

۹. له سپیده یه کی زوودا ئهسیان بو هیناین، به لام پیش ئهوه ی رینگه مان بده ن کهلوپه له کانمان باربکه ین، ئیبراهیم ئاغا، تیبی گهیاندین زوّر حهز له لووله ی دهمی دارسه بیله کهم ده کا. ههرچه نده چاك ده مزانی من دواتر پیویستم پیی ده بین، سهره تا پرتم کرده وه، به لام دوای پیداگرتنیکی زوّر، له سه عات هه شتدا که ده رچووم، ناچاربووم قه ننه کهم و سه د پیاسته رم به سه ر کورده کاندا دابه ش کرد، له ده ست بده م دوای په که مین نیو میل، به سه ر کومه له چیایه کدا هه لگه راین، که که و شه نی روّر ثاوای دوله که بوو. له دووه میلدا گوندی (سیپرا Sepra) م بینی، نشینگه ی ئیبراهیم ئاغایه له سهر که ناری ئه و به رووباره که و دوو میل له روّر ثاواوه دووره. له سیبه مین میلدا، پرووباره که له به رچاومان ون بوو، له و شوینه دا به ناو خهره ندیکی چیاییدا به لای رووباره که نزیك ده بووین له سه رکه و تن بو ماوه ی سی سه عات. ئه وه نده یکه له لوتکه که نزیك ده بووین له سه رکه و تن بو ماوه ی سی سه عات. ئه وه نده که له لوتکه که نزیك ده بووینه وه، به رزایی و گهوره یی زنجیره چیاکان به ره به رون روزگار کرد بو و و به گهیشتنه لوتکه ی چیاکه، به لای ره شمالی کی چکوله ی خوره تا و زیگار کرد بو و و به گهیشتنه لوتکه ی چیاکه، به لای ره شمالی کی کانیاوی کانوی که کانیاوی کانورده کوچه ره کاندا روّی شتین، له ناو خاکیکی رووته ن و نزیکی کانیاوی کانوی که کورده کوچه ره کاندا روّی شیمتن، له ناو خاکیکی رووته ن و نزیکی کانیاوی که کورده کوچه ره کاندا روّی شیمتن، له ناو خاکیکی رووته ن و نزیکی کانیاوی که

جێگير بووبوون. ئەو خەڵكانە لەسەر شير، پەنير و نانى داربەروو دەژين. رووكارى دەرەوەيان بىئەندازە ھەۋاريانى نېشاندەدا. قۇيان درېۋ و پەرتوبلاو، دەكەوتە سەر دهموچاو و شانیان و ههموو جلوبهرگیان تهنیا شهروالْێکی خراب بوو، کهلهکهکانی داده پوشین. له كۆتايىي سنيەم سەعاتدا، كاتنك گەيشتىنە سەر لوتكه، لەوپوه دىمەنى ههموو ناوچهکه و لیواری زنجیرهچیایهکمان، که به کومه لیک دول لیك جیادهبوونهوه، لی دیار بوو، نیشانهی بیت و فهریان پیّوه دهرکهوتبوو و وا دیاربوو پرن له داري بهردار. بهناو رێگهيهكدا هاتينهخوار، يان زياتر به توولهرێگايهكدا دابهزين ههم زور ترسناك و زور سهخت بوو. له كاتژمير چواردا يا له دهيهم ميلدا، بهناو ئاوايىيەكدا تېيەربووين ناوى (ئوراك Eurak) بوو و كەوتبووە ئەوديوى چياكان. لە یازدهم میلدا، گهیشتینه قوولایی و دوای ئهوهی جزباریکمان بری، که له رِوْرْئاواوه هەڭدەقولا، دەستمان كرد بەسەركەوتنە سەر چيايەكى دىكەي سەر كەنارى لاي بهرانبهر. له سیازدهم میلدا، لهسهر کانیهك وهستاین، بو حهسانهوهی ئهسیه كانمان، یا بۆ ئەوەي لىيان بگەرىين لە گژوگياي زۆروزوەندى دەوروبەر بخۆن. لە سەعات سىيى پاشنیوه روّدا بو به رده وام بوون له وهسه رکه وتنی چیا، دوای ئه وهی سه عات و نیویک رۆيشتىن، گەيشتىنە لوتكەي ئەو زنجىرەچيايەي وا پشتەكەي ھێندە سەخت بوو كە بۆ دابەزىن ناچاردەبو وين يى لە زەوى بچەقتىنىن. لېۋايىيەكە، لەوانەبو و سى مىل دريۋ بي و رينگه که له ههمووان نامؤتر بوو، من پيم وايه ههرگيز رينگاى ئاوا سهختم نهبینیبی. بهشیکی له گاشهبهردی داتاشراو و بهشیکیشی له بهردی زلزلی خر پێكهاتبوو، زۆربەيان شوێنيان گۆردرابوو، له كاتێكدا هەندێكى تر ئەوەندە لووس ببوون، ئەستەم بوو ئەسپەكانمان بە قاچى داخراوەوە پىيىدا برۆن. لە نۆزدەم مىلدا، لاي رِاستمان بهناو دۆڭيكى بچووك، هەريمى رۆمانتيكى (تەسىل Tasil)مان لى دياربوو؛ له دوو ئاوایی پیّكهاتبوو و پشتیان به رِهزیّکی زوّر بهرفراوان دهبهست، که پیّویستی هاوسێكانيشي دابيندهكرد. له بيستهم ميلدا به جوٚبارێكدا پهرينهوه، بهردهوام بووين

به که ناری پوژئاوادا، به ناو دوّلیّکی ته سك و ته نگه به ردا شوّربینه وه، که کورده کان تیدا سه رقالی دروی نه جوّری گه نمی ده گمه ن بوون. وه رزی دروی نه لیره له وه ی بتلیس له پیشتر بوو. پیگه که له دریژایی حه وت میلدا، به ناو په زان و به رز و نزمیه کانی دوّلیّکدا ده کشا و له کاتی شه و پاکشاندا چووینه ناو ناواییه کی کلوّلی (ته سکین Teskin) ناو. ناچاربووین له ده ره وه هه ر له به رهوایه کی کراوه دا بخه وین، هه تا به پاره ش نه ماتوانی بریّك شیر یا پارچه یه ك نان په یدابکه ین، ئیسکورته که ته واوی شه و نه خه وتن، بو شه وه ی پیگه له وه بگرن له لایه ن گوندییه کانه وه تالان بکریین.

ىنتە ناو شووراي دىوارەكان. ئەوكات مجەممەد ئاغا دەمانجەكان و خەنجەرەكەي دانا و توانيي بچیته ناو قهلاکه، ئیمهش ناچاربووین ماوهی نزیکهی ده دهقیقه چاوەروان بىن، ئەوسا رېڭەيان داين بچينە ژوورەۋە. سەرۆكمان لەژېر ھەيوانېكى کراوهدا بینی، ژمارهیه کی زور خه لکی به دهورهوه بوو، داوایان لی کردین دانیشین، به لام تیبینیمان کرد، ئه و شوینهی که بو دانیشتنی ئیمهیان دیاری کردبوو، چونکه لهوپهړي خوارووي ههيوانه که بوو، سهرسووړماني خومان نيشان دا و مهودايه ک خۆمان كيشايه دواوه. ئەم بزاوتەي ئىمە بوو بە ھۆي بىكەنىنى زۆرى سەرۆك، بەلام سەلماندى ھەڭس وكەوتى ئىمەي چەندە بەلاۋە يەسند بوۋە، بەۋەي شوېنىكى زۆر شەرافەتمەندانەترى لە نزىكى خۆي يېشكەش كردين و دواي ئەوە يەكسەر فەرمانى دا دارسه بیل و قاوه مان بده نیخ. سهر و ك ته نیا چه ند و شهیه كی كهمی توركیی ده زانی، به لام مه لا يا قهشه كه ي له وي بو و تا راده يه كي باش به زماني فارسى قسهي ده كرد، پنی وتین، رینگهی راستهوخو بو مووسل له جهزیرهی ئیبن عومهرهوه، به هوی تالانوبرۆي كوردەكانەوە بووەتە رِيْگەيەكى نا كردەنى، بەبىي جياوازى گەرۆكەكان و كاروانه كاني تيّدا رووت دهكهنهوه (حاكمي جهزيره له ههموويان خويّنخوّرتره. ئهو دریژهی بیدا و گوتی: من ناموزگاریتان دهکهم رینگهی دیاربهکر بگرنهبهر). وشه کانی وا دیاربوو ههموو هیوایه کی دوورتری گرتنه به ری شوینی گهشتی دههه زار كەسەكەي بەبا دا. كە وايە دەبىي گەشتە سەختەكەمان بەمزووانە كۆتابىي يى بىي، بەلام لهگهڵ ئەوەشدا-لەو باوەرەدا بووين،كە دەشىن ئەم سەرۆكە بتوانى ئىسكۆرتىكى بههيزمان پيّ بدا و به ناوي خوّيهوه بمانپاريزيّ. دانيشتوواني قهلاكه له دهوري ئيّمه به پەلە بوون، وەك ئەوەي ئىمەمانان دوو حەيوانى كىوى بىن. ئەوان ھەرچىيەكيان لە بهرجاودا دەبهخشرا، وەرياندەگرت و ههڵياندهگرتهوه. ههرجهنده ئيمه ههوڵمان دەدا وریابین، هەموو شتیکی مایهی ورووژاندنی ئارەزووی ئەوان لە بەرچاویان بشارینه وه. لای ئیواره، سهروک سواری ئهسیه کهی بوو و بیست کهسیک به یی دوای کهوتن، سهری له پیده شته که دا، تا به دوای کاری جووتیاره کاندا بچی. به گویره ی داب و نهریت، له گه آن خور ثاوابوون، قالی له سهر به رزیی بورجه که پراده خری، هه موو که سه کانی ماله وه پاده که ن بو نویزی ئیواره. نویز له لایه ن مه لاکه ی هاوپیمه وه ده کری. نویزه که هیشتا به ته واوی کوتایی نه هاتووه، که هه رکه سه داده به زی بو نان خواردنی ئیواره، که بریتیه له خورادن یکی گهوره ی شور با و پلاو. هه ریه کیکیش به گویره ی ریزه که ی خوی داده نیشی.

۱۱. سپیده که ی له لایه ن ناغاوه ناگه دار کراینه وه ، پینج یا شه ش سه عاتی میتالی له گه ل خوی هینابوو ، تا ئیمه سهیریان بکه ین . داوای لی کردین پنی بلیین ئه وانه نرخیان ههیه ؟ ، نایا ده توانن قیمه ت بکه ن؟ به لام بی نه وه ی چاوه پوانی وه لامی ئیمه بکا ، گفت و گوکه ی گوری و باسی دیرینیی شاره که ی کرد . نه وه ی لی زیاد کرد که جاران ئه م شاره له جیهاندا زور به ناوبانگ بووه و ده توانین به دوای که لاوه کانی دا بچین ؛ له لایه که وه - تا ناواییی (واموور Wamur)ی چوار میلی دوور و له و لای دیکه وه - تا که و شه نی خابو وری دو و میل له ویوه دو ور . کاتی ده رجوونمان ، ناپورایه کی نه خوش ها تبوون بو چاره سه ری و ژ چیم دیوه ، بوی کورین کی تازه خونجه ی بوو . پنی وابو و ده توانم به سی پوژ چیم دیوه ، بوی بگیره مه و . گه لائه تا نه و پاده زوره ساده له و و ساویلکه ن ، پنیان وایه زانیاری و به هره ی نه وروپایییه کان پیروزن . (۱) دواجار هه مو و نه و ماوه یه ی که ئیمه له م شاره ماینه وه ، نه مانتوانی بو چرکه ساتیکی شریش بشو و بده ین .

⁽۱) لهناو دەستكەوتووەكاندا كە رۆژھەلاتىيەكان بەرانبەر بە ئەوروپايىيەكان ھەيانە، ئەوان بەردى فەيلەسووفىيان لايە. چەند رۆژىك پېش گەيشتنى بە بەسرە، بەرىن كۆلكىھۆن، نىشتەجىخى (موقىم) ئىنگلىز لەم شارە، پەيامىخكى لە فەيلەسووفىخكى عەرەبەوە بىخ گەيشتووە و داواى چاوپىخكەوتنىخكى تايبەتى كردووە، بى ئەوەى رازى نهىنىيەكى زۆر گرىنگى بى بەرىن كۆلكىھۆن بىشنىازەكەى قەبوول كردووە. بى سبەى

نامۆي نهینیپاریز هاتووه، له بهردهم ئەژنۆي موقیمدا بهچۆكداهاتووه و ههوڵي داوه ماچی بکا. وتی، هاتووه خوی خستووهته بهر پارنزگاریی ئینگلیزهکان، بو پاراستنی ژیانی له چهوساندنهوهی بهربهرییانهی بهردهوامی هاونیشتمانیه کانی. که بهوهیان زانیوه دهتوانی ههر کانزاییکی میتالی بگۆری به زیر، ویستوویانه ئهشکهنجهی بدهن، تا رازی نهینییه کهی لی دهربهینن. لیی زیاد کرد، تازه له زیندانی 'غهران' رای کردووه، لهوی ماوه په کې دریژ له لایهن شیخې غهرانه وه برسې و زیندانيې کراوه. جا ئەگەر بەرپىز كۆلكىھۆن بيەوى و رېڭگەى بدا لە كارگەكە بمىنىتتەو، ئەوا نىھىنىيەكەى بۆ ئاشكرا دەكا. هاورنكەم پەيمانى داين پەناى بدا و عەرەبەكەش گفتى يى دا، بەرانبەر بە نیشاندانی به لْگهی به هره داری خوی لهم بواره دا. عهره به که خوی کیشایه وه، که میک دواتر به خوّی و دمفریّکی کانزاییی بچووك و خهڵووزهوه هاتهوه. وهختیّك دمفره كانزايييه بچووكهكه بهپێي پێويست گهرم بوو، عهرهبهكه چوار پارچهكاغهزي بچووکی له گیرفانی خوّی دەرهیّنا، هاردراوهیهکی سیبی تیّدا بوو، تکای له بهریّز كۆڭكيهۆن (كەھوون) Colquhoun كرد بارچەيەك قورقشمى بۆ بهينن، ئەويش گەرا و چوار گوللهی دهمانچهی دۆزىيەوه، كېشاي، بەبى ئەوەي بارستەكە بە كېماگەرەكە بڵێ. ئەوەي دوايىي گوللەكانى لەگەڵ ھاردراوەكە خستە ناو دەفرە كانزايييەكە و پاش ماوهیهك ههمووی تووایهوه. بیست دهقیقه دواتر، عهرهبه كه تكای له بهریز كۆلكیهزن كرد، دەفرە كانزايىيەكە لەسەر ئاگرەكە لاببا و بيخاتە بەرھەوا، بۆ ئەوەي لىپى بگەرى ساردببیّتهوه: دواتر ناواخنهکهی له لایهن بهریّز کوّلْکیوهوّنهوه هیّنرایه دهرهوه و ددانی بهوهدانا که پارچهیهك زیری زور پاکه و بارستهکهی ههر ههمان بارستی چوار گولله كه يه. زيره كه له بازار به نهوه پياستهر خهمليّندرا. مه حال بوو عهره به كه توانیبیتی نیشتهجی (موقیم) دەستخەرۆ بکا، چونکه هەر کە دەفره کانزایییه بچووکهکه خرایه سهر ئاگرهکه، دهستی لین نهدا و لهوهش کهمتر مایهی ویّناکردن، ئەوە بوو كە ديارى بكرى عەرەبىخى ھەۋار بە چ پاڭنەرىك توانىي ديارىيەكى نەوەد پیاسته ری بدا به نه جیبزاده یه کی ئینگلیز. به ریز که هوون Colquhoun تکای لی کرد بهیانی بیتهوه، به لام شهو، له لایهن شیخی (غهران Gran)هوه دهیرفینن و به یارمه تبی

چەند پیاویکی چەكدار دەرگەی ماللەكەی دەشكىتىن و دەپىخەنە ناو بەلەمىك، دواتر ئىدى لەگەل خۆرھەلاتىن لە بەرچاوان ون دەبىخ. ئىنمە نەمانتوانى دىارىيى بكەيىن داخۆ ئەو بەدبەختەيىش وەك سانت لىۆن Saint-Léon، نهيىنىيى دروستكردنى زىږى زانيوە، بەلام ئەوەى قورسايىيەكى گەورە دەدا بەو بىرورايانەى، ئەوەيە كە چەوساندنەوەى درندانەى ھاونىشتمانىيەكانى بووە.

وەسپى سێرت، رێكەي ماردين

شاری سیرت وا دهرده که وی ، چ ناوی و چ شوینی، ههروه ها ترادسیونی دانیشتوانه که ی، ده یگیرنه وه ثه و جیگه یه که ریخی تی ده چی ثه م شاره شوینی شاری (تیگرانوسیرت Tigranocerte)ی کونی گرتبیته وه که پلوتارك له ژبیانی لوکیولوس دا باسی کردووه. تیگرانی به ناویانگ، پادشای ئه رمه نستان، (۱) درووستی کردووه و ناوی لیناوه و کردوویه به پایته ختی ده و له به به به رفراوانه که ی. کاتی هیرشه کانی بو سه رسوریه و کاپادوس، ئه و زیندانیانه ی وا به دیلی گرتوون، له و نی نیشته جی کردوون و سه رکه و تنی لوکیولوس ریگه ی پی ده دا ئه و زیندانیانه بگه رینه وه بو نیشتمانی خویان. و ی باراستووه، تا ئه و ده و رانه ی که له لایه ن خوی باراستووه، تا نه و ده و رانه ی که له لایه ن

⁽۱) تیگران له لایهن لۆکیلوسهوه له چهند میلی ئهم شاره دا شکا و لهوانه یه لهسهر کهناراوه کانی خاپوور بووین. ئهو جهم بۆنه یه وه وه نوینه بۆ دهربرینی ژماره ی کهمی دو ژمنه کانی به کارده هیننی، "ئهگهر ئهوان وه ك نوینه ری تایبه تی بین، ئهوا ژماره یان زۆر زۆره، خۆ ئهگهر به پیچه وانه شهوه وه ك دو ژمن بین، ئهوا ژماره یان زۆر کهمه." ئه و یونانییانه ی که له شاره که دا بوون، خیانه تیان بۆ روزمانه کان کرد، بویه شاره که تالان کرا. له پال گهنجینه کانی دیکه دا، لؤکیلوس هه شت هه زار ته لان [ته لان ده کاته ۲۰ تا ۲۷ کیلوگرام - و. کوردی] پاره ی زیوی له م شاره دو زییه وه. به گویره ی سترابون، تیگرانوسیرت یه کیک له شاره پی دانیشتو وانه کانی جیهان، له چاو تروکانیک دا بوو به بیابان، لوکیلوس ریگه ی به و دانیشتو وانه دا که خه لکی سووریه و کاپیادوس بو و به بیابان، لوکیلوس ریگه ی به و دانیشتو وانه دا که خه لکی سووریه و کاپیادوس

عەرەبەكانەوە داگيركراوه. سيرت، ئەمرۆ لەوە زياتر كە شارۆچكە، يا گوندېكى گەورەيە، ھىچى ترنىيە؛ كەوتووەتە ناو يىدەشتىكى چكۆلەي لە ھەرچوار لاوە چياي بەرز دەورەدراو، كە كەمنىك دوورە لە رووپارنىكەوە، كە لە يەكگرتنى دوو جۆگە پهیدابووه، و بتلیس ئاودهدا. ئهم رووباره لهناو کوردهکاندا ناوی خاپووره. رؤمانهکان ناوى (نيسفۆريوسNiecphorius)(۱) ي ينده ڵێن. شاره كه سيّ مزگهوتي بچووك، قوتابخانەيەكى ناوەندىيى (كۆلتۈرىك)(٢) و يەك كلىسەى ئەرمەنى تىدان. دانیشتووانه کهی ژمارهیان سیهوزار کهسه، بهشیکیان موسلمان و بهشیکبشبان مەسىحىن لە تايەفەي ئەرمەنى، مەسىحىي كلدانى، بريك نەستوورىشى تىدا دەۋى. خانووه کان به ههمان شیّوهی ماله کانی (ههلهسنی) دروست کراون، که چی له گهلّ ئەوەشدا- بە قەبارە زۆر گەورەترن و بورجەكانيان لە لوتكەدابە. ئەيارتومانەكان گومەزدارن و ھەر يەكتكيان ھۆڭتكى كراوەي لەوپەرى بشتەوە ھەيە، وەك سالۆن، بۆ ينشوازيكردن له ميوانان بهكاردههننري. به ههمان شيوه، سهريانيكي يان كه دانیشتووانه کهی هاوینان لهسهری دهخهون. سهرباری ئهوه، هیچ ئاسهواریکی بهرچاوی تیدا نیبه و ناکری چاوهروانی دوزینهوهی هیچ ئاسهواریک ببین له وَلْاتَیْکُدَا که بینایهکانی زور به دهگمهن له کهرهستهی دریزخایان دروستکرابن. سەرەراي ئەوە، چەندىن ئەستىركى لەبەردھەلكەنراو سەرنجىيان راكىشاين، بۆ کۆکردنەوەي ئاوى باران نەبوون، وەك ئەوەي لە عەرەبستان و سوريە ھەيە، بەلكو هيي كانياوهكان بوون؛ فيُنكايييه كهيان ههتا له روِّژه ههره گهرماكانيشدا، زوِّر خوِّشه.

ناوچه کانی دهورویهری، به شیّوهیه کی تا رادهیه ک باش به چاکی داچیّنرابوون. ئهو دهمانهی که تیّمه بهناو گونددا تیّپهردهبووین، گوندییه کان سهرقالّی درویّنه بوون.

⁽۱) رووباری نیسفوریوس -تاسیتوس گوتهنی- به ئهندازهیهك پانه، كه بهشیكی زوری دیواره كانی تیگرانوس دهشوا (Ann.I.15.c.iv)

collège (۲) کولیز، واته: قوتابخانهی ناوهندیی، یا به واتهی کوریش دیت (وهرگیر).

ئەم بەرھەمى دروينەيە دابەش ناكرى و لەكىلگە ناھىنىرىتەوە، تا نەكوترى و نەخرىتە ناو گوێنی، میتۆدێك كه چێگومان- شهرى لێدهكهوێتهوه لهو شوێنانهدا كه دابەشبوونى موڭكدارىتتىيان ھەيە. بەلام لىرە، بەرھەمەكە ھىيى سەرۆكى ھۆزە، ئەو دابهشی ده کا بهسهر خه لکه کانی کاری پی کردوون و ئهوان وه ك پاریزهر و پشتیوانی خۆيان تەماشاي سەرۆكى ھۆز دەكەن. واسالەكان(١) جياوازىيەكى زۆريان ھەيە بۆ سەرۆكەكانيان. ئەم سەرۆكانە زۆر بە نەرمى مامەلەيان لەگەل دەكەن و تەنانەت تا رادەي ھۆگربوون لەگەڭيان دېنەخوارەوە بۆ ئاستى ئەوان، بەلام يەك وشەي سهرزاریان یاسایه که. ئهم سهرو کانه، دهسه لاتی ژیان و مهرگیان بهدهسته، حەوشەپەكى بچووكيان ھەپە و ھەرگىز بەپى دوازدە خزمەتكارىڭ نايىنە دەرەوە. بابەتى پرسى گفتوگۆكردنيان، بريتىيە لە دەورەي كۆنى بنەمالەكەيان، سەربەخۆيى دوورودریّژیان که بانگهشهی ئهومی بوّ دهکهن له دهورانی نوحهوه ههیانبیّ، پاتريارشي گەورەيانە. بىن گومان ئاسان نىيە ولاتىنكى ئاوا داگىرېكرى كە چەندىن دۆلىي تەسك و تەنگ بريبيتىي، ريرەوى سەخت و ھەلەمووت و چياي برھەلديرى ههبي، دانيشتووانه کهي بتوانن جهبي ئهوهي ترسي راونانيان ههبي- پهناي بو بهرن. لهوی ماوهی چهندین مانگ، دایینکردنی خواردنیک له شیری بزنه کانیان و نانی گویز دەستدەكەوى. لە كاتىكدا لە زستانى سەختدا لەپاڵ دەگمەنىي ئالىك و ئازووقەدا، ناچاردەبن هێندە نەبا سويايەك يێكبهێنن بۆ خۆكێشانەوە يا جيابوونەوە بە شێوەي دەستەي بچووك بچووك، كە لەم يان لەو حالەتەدا مەترسى كوشتنيان لەسەرە. كوردهكان بيناوهړن، ئەوەندە كەم رينز لە حەقىقەت دەگرن كە ھىچ درۆيەك نايانترسيّنيّ، به مەرجيّك بەرژەوەندى خۆيانى تيّدا بېيننەوە. ئيرەيىي بە بيّگانان دەبەن، درِن و هیچ پهروهردهیهکیان نیبه، به لام لیّواولیّون له نیشتمانپهروهری، خوّیان زوّر به

⁽۱) واسال: کهسانیک بوون، ئاغا زهویی به جوتیاره کان دهدا تا بیکیلن، لهبهرانبهردا ئهوان خزمه تیان پیشکه ش به ئاغا ده کرد. (وهرگیر).

۱۹د. من به دوای ئهوه دا ده گه رام پاسه وانیکی چاکمان بداتی بو جزیره، که شهش سه عات دوور بوو، له جیاتیی ئه و رینگه یه یه دیاربه کر یا ماردین دا تیپه رده بی و لانی که م ماوه یه کی شهش یا حه و ت روز ده بی به لام ئه و گویی خوی له ههمو و بیانو وه کانی من کرکرد و پینی و تم، نایه وی ژیانی خه لکه کانی بن ده ستی خوی بخاته مه ترسیه وه له پروژه یه کی ئاوا ترسناکدا، به لام نامه مان ده داتی بو هاو رینکانی تا ماردین و ئه سپمان بو ده نیری، وه ختیک ئه وه نده ده حه سینه وه ت رینگه که مان ته و او بکه ین هیچ پالنه رینکم نه بو و بو ئه وه ی گومان له سه ریاستیه کهی بکه م. وه ک دواتر بوم ده رکه و ت، ئیمه ملمان بو رای ئه و دا، نیوه روز و به به رینکه که و تن به زنجیره شاخیکدا که که و شه نی شاری سیرت بو و له باشو و ردا. له چواره م میلدا، هه رینمی شیروان بو و ، له دو و ناوایی پیک ها تبو و . له شه شه میلدا، هه رینمی چیاکه ، له ویوه خابو و رمان ده بینی، له باکو و ره وه ده هات و گهیشتینه سه رلوتکه ی چیاکه ، له ویوه خابو و رمان ده بینی، له باکو و ره وه ده هات و

[ٔ] تارتان: جۆره قوماشیّکی خوری میل میلی چهپ و راسته، له ئۆسكۆتلەنده لهبەردهكرێ. (وەرگیّر).

پێچى دەكردەوە بۆ ناوەراستى چياكان. ئەم رووبارە لە چوار مىلى شارەكەدا بەناو پیده شتی سیرت دا تیپه رده بی . ئهمه جی گومان - ئه و رووباره ی (سهنتریت Cintrites) بوو، كه سويا دهههزار كهسيهكه هينده زهحمه تيان بووه له يهرينه وهيدا و زهينه فزن وهك سنووري نيوان كاردوخ و ئەرمىنيا ديارى دەكا و جەگويرەى ئەم ميژوونووسە-دووسهد پێ پانيي بووه و تهنيا له يهك جێگهدا ڕێگهي پهڕينهوهي ههبوو. ڕوباري خابوور، پیم وایه نزیکهی ههشتا پی پانییهکهی بی، زوّر تیژروّیه و بهردهبازی پەرىنەوەى نىيە، تەنيا لەو شوينەدا نەبىي، كە ئىيمە بىيدا بەرىنەوە. بەلام ھەموو رووباره کانی رۆژهه لات، ههمان ئەو گۆرىنە ھێندە گەورەيەيان ھەيە، كە ئەم رووبارانه جهگویرهی کاته جیاوازه کانی سال- تهنیا دهبنه مایهی تهفرهدانی ئهو كەسانەي وا بە ھەڭە ئەم رەوشە ھىچ لە بەرچاو ناگرن. بەفر توانەوە لە دەمەدەمىي كۆتايىي مانگى ئادار، يا سەرەتاى مانگى نيساندا ئاوەكەي فرەتر دەكا. لە يەكەمىن رۆژەكانى حوزەيرانەوە تا كۆتايىي تەممووز دەستدەكەن بە كەمكردنەوە. ئاوى هەڵقوڵاو لە بنارى بەرزايىيەكانەوە تا كۆتايىي دەيەم مىلە. بەشوێن نوايەكەوە بووين لە دژی ئەوە زەردەگرە سووتتنەرە، لەناو دارستانتىكى بەرووى سەر كەنارەكانى خاپوور، که پلهی گهرما له ژیر سیبهری داره کاندا (۳۵٫۵°) ۱۰۰°ی نیشان دهدا. ههر لهو شوینه ماینه وه، تا گهرمایه که کهم بووه و ریزگهی پیداین بهرده وام بین له ریزگه دوورودریژه کهماندا به کهناری چهپی روویاره کهدا. له دوازده یهم میلدا، بهسهر پردیکی بهردینی کونی پینج تاقدا پهرینهوه. لهودیوی پردهکه، زنجیرهیهکی نەپچراوەى بەرزى سېتتىي بەردىنمان بىنى، دۆڭنكى تارىكى دەبرى، شاتۆيەك بووە بۆ كوشتنى چەندەھا ئىنسان، بەگويرەى خەبەرى رينبەرەكانمان كە بىنيان دەگوتىن ههموو دانيشتوواني ناوچه که هينده تالانچين، باکيان نييه لهوهي تاوانيك بكهن، وهختیّك دلّنیابن لهوهی كه بهرهورووی هیچ بهرگرییهك نابنهوه. له نوّزدههم میلدا، گەيشتىنە شويّننىكى (ئۆشوو) ناو. جۆرە گوندىّكە كە لە يەك قەلا پىتكھاتبوو،

کهوتبووه سهر بانیّك و ژماره یه که بهرزایی خوّلیّن له دهوروبه ریدا هه بوو. به رلهوه ی ئیمه بگهینه ئه و شویّنه، شه و داها تبوو، به لام پرووناکیی زیّپینی تریفه ی مانگ زه و یی پرووناک ده کرده وه و سیمای دریّژی کورده کان که له سهریانه وه تا پیّیان سهرتاپا سهیان پوشی بوو، ده بینران، سووک و سانا له بورجه کان خلوّرده بوونه وه. له ده رگامان دا، پیّنج یا شه ش که س ده رگه که ی کرده وه، ئیّمهیان برده ناو حه و شیّک، ئه وکاته ی ته ته دره که و ت و یژی کورتی له گه ل سهرده سته که هه بوو، که له به رزاییی قولله ی بورجه گه و ره که یا قولله ی دو نروی نه گه ل سهرده سته که هه بوو، که له به رزاییی قولله ی بورجه گه و ره که یا قولله ی دو نروی نه گه ل ده کرد. به فه رمانی ثه و ، بن ده سته کانی ثیّمه یان برده سهر بانیژه ی ده رگه که ، تا سپیده ی به یانی تییدا حه ساینه وه. له کاتی ده رچوونماندا، خرمه تکاره کان ئه و دیاریه بیان په تیدا حه ساینه وه. له کاتی ده رچوونماندا، خرمه تکاره کان ئه و دیاریه بیان په تی ده کو نیشکه شمان کردن، ئه وه یه که م جار بوو له ساتی ده رچوونمانه وه کونستانتینو پل ئاوا په فتارمان له گه ل بکری .

۱۳. ئه و تووله پنگه یه گنمه گرتمانه به ر، به ناو و لاتنکی پنچاوپنچدا ده پر قیشت، که گه نم و جویه کی زوری به رهه م ده هنتا و لای چه پ که و شه نی زنجیره چیایه کی به رز بوو. له چواره مین میلدا، هه ریخی (هه ربق پاری) (Herbo- Pari زنجیره چیایه کی به رز بوو. له چواره مین میلدا، هه ریخی (هه ربق پاری) نه وانه ی که شهیتان بوو، له ژماره یه ک ناوایی پیک ها تبوو، ئیز دییه کانی (۱٬۰ تیدا ده ژیان، ئه وانه ی که شهیتان ده په رستن یا نویژی بو ده که ن. له ده یه میلدا، گه یشتینه قه لای (په دوان Redouân)، بینایه کی وه ک ئه فوه ی ئوش نو Ouchu دروست کرابو و شوینی نیشته نبی سه روکی ئیزید یه که وه بوو، که ده یپ وانیه لقی ئه رزه نی دیجله و سه دان کزخته ی به ده وره و ، به و ، ئیزید یه که که وه بوو، که ده یپ قارممان و کلدانیه کانی تیدا ده ژیان. سه روکی هوزه که له وی نه بوو، به لام پیشوازیه کی گه رممان له لایه ن براکه یه وه کرا، ئیمه ی برده ناو بیشه لانیکی فراوان، له گه لا و لقی دره ختان دروست کرابوو،

⁽۱) بروانه: وهسپی پاشانشینی به غدا، نووسینی به ریز روّسوّ، کونسوڵی گشتیی فهرهنسه له به غدا، لاپه ره کانی: ۹۷، ۹۸، ۱۸۵، ۲۱۰، به رگی یه کهم، ۱۸۰۹.

ههموو دوو یا سنی رِوْژینك شوینه کهی دهگورِن. ئهو کاته کهوتبووه بهشی دهرهوهی قەلاكە. چەند ساتىك لەناو ئەم مالە گوندىيەدا حەساينەوە. ھەموو خەلكى گوندەكە گردبوونهوه بز بینینی ئیمه، به لام خانه خوییه کهمان وا دیاربوو راهاتبوون گویرایه لیی بكەن، بە ناچارى لىنى قەدەغەكردن جارسمان بكەن. لەناو ئەو خەلكانەدا، تىيىنىي ئەرمەنىيەكم كرد، بەرانبەر بە ئېيمە تا ئەوپەرى راست و رەوان بوو، پېيم وابوو تەواو شارهزای ههموو دموروپهرهکه بنی، جنگهی متمانهی تهواوی ریبهرهکهی بوو. هەرچى ئىزدىيەكان بوون، بە دوژمندارى لەگەل مەسىحىيەكان دەريان، ئەم تايەڧە نامۆيە ناوى ئەو جەنەرالە عەرەبەي ھەلگرتووە، كە كورەكانى عەلىي كوشتن، شويننى تەرخانكراوى خۆيان ھەيە بۆ عيبادەتى خۆيان. لە ئاستى مەزھەبىدا، ھەموو ئەوەي دەتوانىم بە دڭنياييەوە بىڭىم، ئەوەيە كە رىنزگرتوون يا بە جۆرىكى تر لە رۆحى شەيتانىي دەترسن، بۆيە نابىي كە ئەوان ئامادە بن، باسى بكەين، بەبىي ئەوەي جوولْه یه کی ترسانی نائاسایییان تیدا ده ربکه وی. هیشتا له مووسل گلکوی دامەزرىنەكەيان 'شىخ ئادى' نىشاندەدەن، ھەرچەندە دامەزراوەي سەرەكىيان ده کهویّته ناو چیاکانی شنگال و هیّشتا لهم بهشهی کوردستاندا(۱) پهرتوبلاون، پشتاوپشت رِقیان له موسلمانانه که زور جهنگی خویناوییان له دری تایهفهی ئهوان ئەنجامداوه. ئەم ئىزىدىيانە رەگەزىكى ئازا و چالاكن، نە شەراب و نە ھىچ ئارەقىكى بههیز رِهتناکهنهوه و ههرچهنده وهك بنهما رِهقن بهو شیّوازهی که پیّی پەروەردەكراون، بەلام لەسەر چەند خالىنكى ئايىنى سنگيان فراوانە و لە سەرووى حوكمداني ينشوه ختى هاوسنكانيانهوهن.

ئەرمەنىيەكە ئاگادارى كردىنەوە لە بەردەمى ئەواندا تفنەكەين، چونكە – بەگويرەى ئەو- ئەوە گەورەترىن جنيوە بتوانىن پنيان بدەين. چەند ساتىك دواى

⁽۱) پیّیان وتم ژمارهی بنهماله ثیّزیدییه کان لهنیّوان 'نهرزهن' و 'جزیره'دا دهگاته ده ههزار بنیان وتم ژمارهی بنهماله، یه کهمیان شاریّکی کتونه و جاران پیّیان وتووه 'توّسیا'، کهوتووه ته ته ک گوّلیّک له ههشت سه عاتی 'ریّدوون 'Redounدا.

گەيشتنمان، گەنجترين برا لە براكانى بەگ ھاتە ناو ئەپارتمانەكەمان، رەفتارە رەقەكەي، ھاوشيوەي رەفتارى ريزگرتووى ئەوى دىكە بوو؛ بەسەر قالىيەكاندا رۆيشت، بەبى ئەوەى پىلاوەكانى دابكەنى؛ لەسەر بالىفەكانمان دانىشت، بەبى ئەوەي چاوەروان بكا پێي بڵێين دابنيشە، چەندىن جار روويەروو تەماشاي دەكردىن و ههموو ئهو كارانهي خوشي دهيكردن، قاقايه كي پيكهنينيكي دريژيان لهگه للدا بوو. دەمەدەمى سەعات دوو بوو، ئەسپى تازەيان بۆ ھێناين، بەلام وەك چۆن دەمەقالىيەك لەسەر جانتاكانمان كرا، خزمەتكارە ئىتالىيايىيەكەم يەكىك لە دهمانچه کانی سوارکرد و ههرهشهی له چهند خزمه تکارینك کرد. ئهم کردهوهیه گەمژانەيە و شانازىكردنى سەربەخۆبوونى ئىزىدىيەكان، ترساندنى لە روودانى چەند كاريْكى نارەوا. من ھەوڭم دا ئەم شەرە ھيۆر بكەمەوە، بەلام پيويست نهبوو، ههر بهوهنده دهستهبهردار بوون، به چاوێکی قووڵی سووکهوه تێیبروانن و بۆ سزادانىشى يەكسەر جىڭرىكى بكەن. سەعات سىيى باشنىوەرۇ سوارى پشتی ئەسپەكانمان بووينەوە، پلەي گەرما (۳۰°) ۹۸°ى نىشاندەدا. دابەزىنە سهر کهناری رووبار، به بهردهبازیکدا پهرینهوه. سهرچاوهی ئهم لقهی رووباری ديجله به شويّنيّكدا دەروا، پيي دەوترى (سوزانSuzan)، مەودايەك دوور لە بتلیس، له باکوورهوه بهرهو باشوور- رۆژهه لات دهروا؛ پانییه کهی نزیکهی شيّست پي دهبوو، به لام ئاوه کهي له سهرهوه نهده گهيشته ئه ژنوي ئهسپه کانمان. دوومیل و نیومان به کهناری رووبارهکهدا بری و له ئاوایییهکی (گیوهرس:Giverss) ناو وهستاین، بۆ ئەوەى كات برەخسینین بۆ خانەخوييەكەمان، كە لەگەلمان ھاتبوو، تا بتوانىي تىپىكى سوارە كۆبكاتەوە بۆ هاوه لْيكردنمان. ئەو ولاتەي كە بەناويدا تېپەردەبىن، دەوللەمەندە بە دانەويلە، لهم شویّنه دا به ههورازیّکی بچووکدا سهرکهوتین، دهگهیشته لوتکهی چیاکه لای دەستەچەپمانەوە. ئىيمە لە نىوەى بەرزايىي رىڭگەكەدا بووين، وەختىك

سەرۆكە ئىزىدىيەكە ھاورى ئەرمەنىيەكەي ناردە لاي ئىمە، داواي بەخشىشى ده کرد، لهبه رئه وهی ده گه رینته وه ناو مالی خوی. وای پن وتین و هیوای خواست ئيمه چەند شتيكى جوانى وەك نيشانەي يادەوەرىي بدەينى. دەشى يازدە رووپیهی زیر رازیی بکا، رؤیشت و ئیمهی لهبهر رهحمهتی ده دوازده تالانچیی چەكداردا بەجىيھىنىت. سەرەتا نەيدەويست خۇى يارەكە وەربگرى، بەلام بە تەتەرەكەي گوت بىداتە ئەرمەنىيەكە، چونكە دايخ، وەك ئەوەي ئىمە بىنىنمان، وهختنك يني وابوو سهيري ناكري. چهند ساتنك دواي ئهوهي ئهرمهنييه كه گەيشت، لە من نزيك بووەوە و گلەييى كرد كە رێبەرەكەي يەك بياستەرىشى ين نهداوه؛ ياره كاني گيرفانيي دهرهينا، به شيوه يهك كرديه وه كه جگه له من-كهسى تر نهيبيني و نيشاني دام. واي دهرخست كه ئارهزوويهتي بۆي پرېكهم له پاره، به لام من رهتم کردهوه داواکهی به جی بینم. بهم وشانه، لهناکاو لهرهی دەنگى گۆرا، ئەوەندە بىي حەوسەڭە بوو، چەند سەعاتىك پىشتر خۆى دەستوداوين پاك دەنوواند. لە شەشەم مىلدا، گەيشتىنە شويننىك، چەند بنه مالله یه کی کورد له ئه شکه و تیکی هه لکه ندراوی قه دیاللی چیاکاندا ده ژیان. له نوّیهم میلدا، گهیشتینه لوتکه، به راست و چهپدا دریّژدهبووهوه و دواجار بهسهر بانى دياربه كردا ده كرايهوه. له سيزدهمين ميلدا، سو وكه ليزاييه ك ئيمهى گهيانده پیده شتیکی داپوشراو به به رههمی دروینهی زوری گهنم و جو. دانیشتوانه کهی سهرقالی کاری بهروبوومه کانیان بوون. به بینینی ئیمه، به دهستی بر له گوڵهگەنمەوە ھوروژميان ھێنا. كە تێپەربووين، داوايان لىي كردين چەند پياسهتهريکيان بدهيني، بۆ ئەوەي گوريکيان به بەردا بيتەوە لەسەر دروينهکردن بەردەوام بن. بەشى زۆرىنەى ئەو گەنمەى كە دىاربەكر بەكارىدىنىي، بەرھەمھينراوى ئەم پيدەشتەيە، كە دەشنى چل سەعات يا سەدوبيست ميل دريش بي و خاكهكهي له باريدايه سالمي دووجار بهروبووم بدا. له ههژدهههمين ميلدا،

قه لا و ناواسی "باشبووت" مان له بناری زنجیره چیایه کی نزم به جی هیشت، به ههمان ئهو ثاراسته تهریبه که رینگهکهی ئیمه له دوو میل دووری لای راستدا دەبرىخ. لىرە رىكەكان، كە لە دەرچوونمانەوە لە بىلىس، دەكرى وەك رىگەيەكى ناتەواو تەماشابكرى. رىڭگەكان تا ئەو ئەندازەيەى كە بەرەو ناو پىدەشتەكە ده چووینه پیش، باشتر و ههتا نایابتریش دهبوون. له بیستهمین میلدا، نورهکه گۆردرا، له ئاوايىيەكى (كىڤەرسۆKiverso) ناوى كلدانەكان وەستاين. ئۆردووى كەھيە، يا ئەو شوپنەي كە ياشاي دياربەكرى لىن بوو، بە خۆي و سوپایه کی دووههزار کهسیهوه له چوار میلی ئهو گوندهدا بوو، له نزیکی کڵێسەبەك کە ماوەي چەند مانگێك دەبوو گەمارۆي دابوو. تازە ئێمە نبو سهعات دەبوو دانىشتبووين، چەند نوينەرىكى خەلكە سەرەكىيەكانى دانیشتووان هاتن، لیّمان پارانهوه پیّوهندیی خوّمان به کاربهیّنین لای کههیه، بوّ رزگارکردنی کلّیسه سووتاوهکه، شوینیکی پیروز و زور کون. دوای نهوهی هۆى ئەم دەمەقالىيەى لى پرسرا، پادشا وەلامى داينەوە، كە ويستوويە برەپارەيەكى زۆرتر لە ھاوولاتيان داوابكا، بەلام (ميرجۆرى Mercuri)، كە كلّنِسه كهى تيّدايه، ئهم داوايه بووهته هوّى راپهريني سيّسهد كلداني و ئهرمهني كه دانيشتوواني ناوچهكه پيكدههينن. ئيمه گفتمان ييدان لهگهل كههيه قسەبكەين، بەلام بىنھيوا بووم لەوەى كە ناوېژىي ئىمە ھىچ سەركەوتنىكى ئەوتۆي بەنسىپ بى. سەعات سىنى ياشىنيوەرۆ، يلەي گەرما (۵۱°) ۱۰۰°ي نیشانده دا و کاتی خورئاوابوونیش (۲۲°) ۸۰° بوو. چهند میلیك بهر لهوهی بگەينە ئاوايى، يەكنىك لە دەستەكەي ئىنمە تىبىنىيى كرد سەگىنى چاودىرىيى جوجه لهیه کی ده کرد، به رهو لای سه گه که چوو و به بنی نهوه ی له نه سپه که ی بنته خوارهوه، لهسهر زهوى هه لمى گرت. كارامهييه كهى له لايه كى ئهسپه كهوه بۆ لای دیکه و بر لای ئیمه و له نزیك بوونهوهی له کهسینك، ئهوهی بر سهلماندم

که نهم نمایشه لای نهم گهنجه کورده ناسایییه و دواتر زوری تر دووباره ده کاتهوه. دواتر کورده که لهگه ل هاورینکانی خوی کیشایهوه و خوی خزانده ناو کونجینکی میرگه که، جی گومان- بو نهوه ی لهگه ل نیچیره که ی شیو بکا و چیتر نهمبینی باسیان بکهن، تا به یانیی سبه ی که ناردیان به خششینکیان لی داوا کردم.

١٤. ئەو بەلىنەي كە ئىمە بە ئەرمەنەكانمان دابوو، لاي كەھبە دەخالەت بكهين به قازانجي هاوريكانيان، واي لني كردن سبهينيكهي كاتيكي زوو ئهسيهكان بهننن. ثيمه هيشتا له شهش سهعاتي رينگه كهداين و سهعات ونيويكي ديكه دەگەينە ئۆردووى تورك، كە لە سى چارەگە مىلى كڵێسەكەدايە، سايەكى جوارگوشه لهسهر ليزاييي گرديك ئهوهنده ريكخراو نييه، دهشيا له ماوهي كهمتر له نيو سەعاتدا بە يەك تىپى جەنگى بگيرى. لەگەل ئەوەشدا، گەمارۆكە ماوەى دوو مانگی خایاندووه، ههردوولا هیچ تاقه برینداریکیشیان نهبووه و ئۆردووی تورك له سۆنگەي پشيوى و ئەو نانېزامىيەوە كە باليان بەسەردا كېشابوو، زياتر لە گوندېكى جواني ئينگلستان دەچوو، وەك لە ئۆردوويەكى ئەفسەران بەرامبەر بە دوژمن. محهممه د ئاغا که به پهله بو و بچنته ديار به کر ، له جياتيي ئه وهي راسته و خو ريگهي ماردين بگريته بهر، چوو كههيه بدۆزيتهوه، تا سهربورده كهي بۆ بگيريتهوه. كه ئيمه گەيشتىنە ئۆردوو، چاومان بە بەيرەقدار Beyrakdâr يا 'ئالاھەگر '(١) كەوت، ئىمەي ئاگاداركردەوە كە رابەرەكەي ئەسىي ئامادەي ھەيە، بمانگوازىيتەوە بۇ دېاربەكر. بۇ زانیاری پرسیم: دووریی ئۆردووی ماردین و دیاربهکر چهنده؟ وهلامی داینهوه: نزیکهی سنی سه عات بو ئه م یا ئه ویان ده بنی و رینگه که به هه مان شیوه بن کیشهیه. وهك ئەوەى من نيازم وابوو بچم بۆ ماردين، پێم وابوو ئەوە ژيرانەترە راستەراست

⁽۱) بهیرهقدار Beyrakdâr: ئالا هه لگر یان هه لگری ئالای ئینکشاری له سوپای عوسمانیدا، که نیوهی سوور و نیوهی زهرد بوو (وهرگیّر).

بۆی بچم، لهبریی ئهوهی دهورهی ۱۸ سه عاتی (ماوه ی نیوان ئهم شار بۆ ئهو شار) ببرم بۆ خۆشییه کی ته ته ده که مان (۱) بهم شیوه یه داوام له که هیه (۱) کرد ریبه دیکمان بداتی، ده ست به جی بوی دابین کردین. ئهم ئه فسه ده چل سالیک ده بوو، سیمای له و لاواز بوو، له سه در جو و قه نه فه یه کی دارینی ئاسان هه لگیراو دانیشتبوو، به بالیفی زه ردی گرانبه های قه دیفه و که ناره ی زیر داپوشرابوو، ره شماله که پربوو له خه لک، به لام شوینیکیان بو ئیمه له ده سته راستی که هیه ته رخان کرد بوو، که پیمان وابوو نه خوشه و داوای پزیشکی لی کردین. وه ختیک پیمان راگه یاند حه زده که ین بچینه ماردین، نه ک بچینه دیار به کر، سه رسامیی خوی ده ربری و گوتی ته ته دره که ناگاداری کردووه ته وه، ئیمه ده مانه وی بچین ئه مه ی دوایی ببینین (به لام له لایه کی دیکه وه - دریژه ی بین دا: ئیوه ده توانن ریگه ی له هه موان راسته و خوتر بگرن و به یره قدار راسپیر دراوه ئاگادارتان بین. ئه و کات مالئاواییمان لی کرد و سواری ئه و نه سپانه بووین که بومان ئاماده کرابوون، ئوردووه که مان به جی هیشت، دوای نه وه یه و شه ره به پینین که له گه ل گوندییه کان هه یه یوو.

به زه حمه ت یه ک میلمان بریبوو، کاتیک یه کیک له سواره کان به تاو رای کرد و پیی را گه یاندین ئۆردووی ناو کلیسه که ده رجوون. که چی ئیمه ده مانروانیه ئۆردووه که، ده مانبینی زوّر سه ریان لی شیّواوه، هه ندیّکیان ته قه یان له یه ک و به ئاسماندا ده کرد، له کاتیکدا هه ندیّکی دیکه ئه سپه کانیان به هه موو ئاراسته یه کدا ده برد. سوپای تورک، نه پاسه وان و نه پیشقه ره ولّ، هیچیّکی نه بوو و هه تا به پیویستیشی نه زانیبوو گه ماروّی کلیّسه که بدا، به شیّوه یه ک ئه سپه کان ده یانتوانی له هه رکاتیکدا بی، بچنه ده ره وه و به دوای ئازووقه و ئاودا بروّن. پیّن ح میلمان به ناو

⁽۱) ئامانجى له چوون بۆ دياربهكر، ئەوە بوو لەوى جۆرينك له قوماش بكرى، لەم شوينه دروستدەكرى، بۆ ئەوەى دواتر بە قازانجىكى زۆرتر لە بەغدا بيفرۆشىيتەوە.

⁽۲) دوای پادشا، شوینی کههیه یه کهمینه.

کیّلْگهیه کی گهنم و جوّدا بری و له ئاواییی (تیلمووز Tilmouz) دابهزین، ئهسپه کانمان له وی گوری. لای راست زنجیره چیایه کی به رز به ته ریبی ریّگه که ی کورت ده کرده وه. له پاییندا، لقیّکی دیجله که جاران پیّیان و تووه (نیمفوّیس کورت ده کرده وه. له پاییندا، لقیّکی دیجله که جاران پیّیان و تووه (نیمفوّیس السلام السلام) پیّچ ده کاته وه و له لای چهپیشدا، له دووریی هه شت میلدا، زنجیره چیایه کی دیکه ی به رز ده بینرا، به ره به ره لیّی نزیك ده بووینه وه. (تیلمووز Tilmouz) گهرما که ی له پاده به ده روو. ثیّمه سه رسامی خوّتی هه لقورتیّنی (فضولیة)ی به رگه نه گرتووی کورده کان بووین، که ثه پارتمانه کانیان ثه وه نده پرخه لك ده که ن، ده ترساین بخنکیّین. من پیّشتر تیبینیم کردبوو، هه رچه نده له سه روبه ندی دروینه داین، گونده کان له هه موو کاتیکی پروژدا پرن له خه لك. هه رکریّکاریّك له گوند دا بیست و چوار پاره، یا نزیکه ی حموت پینس پروژانه و مرده گریّ و جگه له وه ثه وه نده ی بشتوانی بیخوا، نان، په نیر و شیر و مرده گریّ.

سهعات سنی پاش نیوه رو (تیلمووز) مان به جی هیشت، پلهی گهرمار (۲۹°) ۱۰۵۰ نیشان ده دا و هه شتی شهو گهیشتینه ئاوایییه که خاکی (گهریزلار Gerizlar) و شهوه کهی له بانیژه ی مالّیک جیّگیربووین. له نیوه ی ریّگهدا، ئاواییی (ته په Терра) مان له سنی چاره گهمیلی ریّگه که، که به لای راستدا ده روّیشت، به جیّ هیّشت. به رزایییه کان له م ناو چه یه دا به ره به ره و نه و له سهر که ناری (باتمان سوو)، که له دووریی چوار میلی ریّگه که دا ده رژا، گردیّکی جوانی لی به رزده بووه وه. دانیشتوانی (گهریزلار Gerizlar) بریتین له مهسیحیی کلدانی و نخره به ووه و جوّریّک بایه خیان پیّداین و خزمه تیان کردین. ئیّواره که ی دلّگیر بوو، نمایشیّکی تا راده یه ک خوّشنو و دو بیین ههمو و دانیشتوانی شار؛ پیاو، ژن، مندالّ به سهر بانی مالّه کانه وه که ههموویان له هه مان به رزاییدا بوون، سه رگه رم بوون. پیاوه کان له سه ر قالّیه کان راکشابوون و دارسه بیلی دریّژیان ده کیّشا، ژنه کانیش شیریان ده دایه مندالّه کانیان، یا گهنمیان ده کوتا و

منداله کان له لایه کهوه- هاواریان ده کرد، سه گه کانیش له لایه کی دیکهوه- ده وه وی ریند له کاتیکدا جووکه ی به رده وام و خه مباری حاجی له قله قه کانی هه لنیشتووی سهر کونی ئاگرادانه کان، تابلویه کی گهرم و زیندووی ئاوایییه کی روز هه لاتیه کان وه ک بالنده یه کی پیروز سهیری ده که ناشان ده دا. حاجی له قله ق که روز هه لاتیه کان وه ک بالنده یه کی پیروز سهیری ده که نام به خیوده که وی مانگی ئاگستوس یا ئه یلوول کوچ ده کا و حوه ک ده لین خوده یان ده گهوره یان ده گهوره یان هاوی شتوه بیابانه کانی حه به شه. من زیاتر له جاریک بینومه جرجیکی گهوره یان هاوی شتوه بو نه و ناژه لانه ی که ناتوانن ههرسیان بکه ن.

۸۱. سه عات هه شتی به یانی به پێکه وتین، دوای ئه وه ی پێنج میلمان به سه رزنجیره چیایه کی نزمدا بپی، که م که م له لای چه پ نزیك ده بو وینه وه. به خیرایی شوّ پده بو وینه وه بوّ ئاواییی (ئوسمان خوی Otmân-Khoi)، له چاره گه میلی سه رووی پر ووباری باتمان سوو (۱۱ و ئه و لقه پر ووباره ی دیجله که به ناو دیار به کردا ده پر وا. ئه م ئاوایییه که و تو وه سه رلیژاییی چیایه کی به ردین، ژماره یه کی زوّر هه لکوّلینی ده ستکردم تیدا بینی. بپیکیان له پیگه ی ده رگا و په نجه ده کانه وه تیشکی خوّریان بو ده هات و له ئه ستوونی دیاری جوان در وست کرابوون. ئه مانه زستان بو خه لکی گونده که و هاوینانیش وه که نه سته ویل و ناخو پو مه ومالات به کاردین. هه رچه نده ژماره یان له ناو هه مو و کوردستان دا زوّره، به لام هیچیان کرده یه کی هاو چه رخ نین. سه روّکی ناو چه که که سیکی پایه به رزه و وای بو چووبوو ئیمه ناتوانین گویمان لیّی بی و پیه ری پیشوازیی لی کردین و وای بو چووبوو ئیمه ناتوانین گویمان لیّی بی و پیه ری

⁽۱) بریّك له تورکه کان (بولیسپینا Boulespena) یا (باریما Barima)ی پی ده لیّن، دانقیّل D'Anville ده لیّ: ریّی تیّده چیّ ثه و دیجله یه همان ئه و رووباره بی که لای (پلین) ده هدار که سیبه که سه رچاوه کانیان بینیوه.

۱۹. سه عات شه شی به یانی به پی که وتین، پله ی گه رما (۱۷°) ۷۰۰ی نیشان ده دا، که میک دوور له ناوایییه که، به زنجیره چیایه کی به رزدا هه لگه پاین، چه مانه وه یه لای چه پدا پیک ده هینا و به ناو و لاتیکی چیندراودا پر یشتین، دوای نه وه ی حه وت میلمان بری، گه یشتینه ناواییی (کیان خوی Kian-Khoi)، نشینگه ی به کرئا غا. بر شوینی حه وانه وه، ژووری یکی دوورودریژیان داینی، یه ک په نجه ره ی پیشو و و په قرچه ی گه رما و په نجه ره و و په قرچه ی گه رما و شه و ی پیشو و تریش هیچ نه حه سابو وینه وه، هیوامان خواست چه ند ساتیک سه رخه و یک بشکینین، به لام هیوایه که مان بی هو ده بو و . تازه دانیشتبو وین که سه رود ، به خوی و سی له ده ست و پیوه نده کانیه وه ها تنه ژووره وه . ده بو و هم مو و نه و شتانه یک هم مانبو و ، چه که کانمان، سه عاته کانمان، .. ه تد پی نیشان هم مو و نه و شتانه یک که هه مانبو و ، چه که کانمان، سه عاته کانمان، ... ه تد پی نیشان

بدهین. سه عاته کان و موره کان، وا دیار بوو به دلّی بوون، به لام بو دهمانچه ئينگليزييه كانمان كه ئهوهنده كورت و ساده يوو، به قيزلي يو ونهوه رهتي كردنهوه. یه کینك له موره کانی من، که له کیرانگوریوم دروست کرابوو، به کر ثاغای سهراسیمه کرد، پهکسهر وای بو چووبوو دهبی ئه لماس بی و دهری خست ئارەزوويەتى بىبا. بەلام من دلنيام كردەوه كە ئەوە ئەلماس نىيە و تىمگەياند ئەگەر ئەڭماسىش بووايە، ھێندە گرفتار نىم تا لە بەرچاوى ھەموو خەڵك بۆى بهجيبهيّلم، له كاتيّكدا من بهناو خاكى ئهودا دهروّم. زهرده خهيهكى كرد و دەستى خستە ناو گيرفانى، پاكەتىكى چكۆلەي لىن دەرھىنا. پاشان دواي ئەوەي ده یان یازده یارچه کاغهزی کردهوه، یارچه کریستالیّکی کونی دوزییهوه، وا دیار بوو لۆکس بنی و داوای لنی کردین پنی بلّنین نرخهکهی چهنده و لنبی زیاد کرد، به پارەيەكى گەلێك زۆر دەستى خستووە. بۆ ئەوەي بيروراي بەرزى ئەو، كه لەبارەي گەنجىنەكەپەوە ھەيبوو، بەفىرۆنەچى، وەلامىمان دايەوە كە گەوھەرەكەي نرخيكى گرانبەھاي ھەيە. دواي ئەوە، گورج سەرلەنوي خستییه وه ناو زهرفه که و نایه وه ناو گیرفانی. (۱۱) هیشتا نیو سه عاتیک تیپه ر نهبووبوو، ژوورهکه وا گهرم بووبوو بهرگه نهدهگیرا، ههوا هیّنده خنکیّنهر بوو، ئيمه تكامان لي كرد بهشيكى خهلكهكه بكهنه دەرەوه، بهلام وهلامى دايهوه: ئەوانە لە ھەموو شويننيك و بۆ ھەر شويننيك بچى، لەگەلىدان و ئەگەر ئىمە بهدهست ئهم کومه لگایهی ئهوهوه ماندوو ببووینایه، وای دهکرد خومان ئازاد و ئاسووده ببين. ئەو رِيْزيْكى زۆر كەمى ئە بەيرەقدار دەگرت، يا تا رادەيەكى زۆر بە هیچ شیّوهیهك هیچ ریّزیّکی لیّنهدهنا و ئهوهی زیاد كرد، ههرگیز دیقهت لهوه ناكا

[ٔ] کیّرانگوریوم: Kairngorum زنجیره چیایه که له ناوچهی ئیکوس. (وهرگیّر) (۱) ئهمه کردهیه کی تهواو نایابه، چونکه روّژهه لاتییه کان جه گشتی- چاکترین شارهزان له بهردی گرانبههادا.

فهرمانه كانمان بخوينيتهوه و ئهگهر كههيه به خوى و سوپاكهيهوه دراوسيي نهبووایه، دوودل نهدهبوو لهوهی دهست بهسهر جانتاکانماندا بگری، که له قازانجیدا دەبوو. به ناچارى مانەوە لەگەل ئەم دلرەقە، بەشى زۆرى رۆژەكەمان لە كَلْوْلْيدا بەسەربرد و بەيرەقدار كە چىتر ھىچ خزمەتىكى ئىمەى بۇ نەدەكرا، ديارييه كمان پيشكهش و بهريمان كرد. دواي چاوپيكهوتنيك كه بهخششمان تيدا پیشکهش به چهند کهسیکی دارودهسهتهکهی بهکرئاغا کرد، دواجار ییمان کرا پننج ئەسب دەست بخەين، دەوروبەرى ئيوارە بۆيان هيناين، سەرۆك ئېمەى دلنيا کردهوه که ناتوانی زیاترمان بو پهیدابکا و گوتی، تهتهر و خزمهتکارهکان دهخرینه سەر جانتاكان. ئەوان سەرەتا رەتيان كردەوه، بەلام ھيندەي نەبرد ناچاربوون ملى بۆ بدهن، چونکه سهروّك ههرهشهی لن کردن بیانکوژێ و فهرمانی دا ئهسیهکان بهیّنن. ئیمه زوو ناچاربووین هیّوری بکهینهوه و یهکیّك له سواره کانی راسپارد هاوریّیه تیمان بکا تا میردین، له سیرتهوه بو (کیان-خوی Kian-Khoi)، ناوچه که دەولەمەندە بە كەتان و گەنمەشامى، بەلام لە بەرانبەردا نە دارستان و نە ميوەي تيدا نىيە. له (بايرام خوی Byram-Khoi) ړهوشي خاکهکه به تهواوي دهگورێ و زوو دواتر گەيشتىنە چياي (ماسيۆس Masius)، كە زۆر سەختە. لېرە دىمەنەكە فره چه شنه یه به روزی ولات دایو شراوه، به شیکی دارودره ختی بیجو وك ده گریته و ه که زور له دارهه لوژه ی کنوی ده چخ. له هه شته مین میلدا، له چیاوه بو ناو دولنکی تهسك و تهنگهبهر دابهزين، سهعات يازدهي ئيواره بوو، تريفهي رووناكيي بریسکهداری مانگهشهو ریّگهی یی دهداین له چهند دوورییهکهوه دیوارهکانی قه لای (حوسینا Housyna) ببینین، که لهسهر گاشهبهردیّك دروست كرابوو و شویننی نشینگهی ئیبراهیم ئەفەندی،(۱) سەرۆکی دەسترۆیشتوو بوو. دوای ئەوەی

⁽۱) له تورکیا ههموو پیاویکی ریشدار ناسناوی ئهفهندیی ههیه. ئهم ناونانه بهسهر ههموو کهسیّکدا دهسهیی، فهرمانبهری مهدهنی بی. ئهم ناوه هاوتای ناوی میرزای ئیرانییه، به

به سواری ئهسپ به دهوری دیواره کانی ئهم باله خانه فراوانه، بهرچاوه به بهرزاییه کهی سووراینه وه، چووینه ناوی و به ژیر که وانهی گوتیکی* گوندیکی که لاوه ی باله خانه یه کدا رویشتین، پیمان خسته سهر زهوی له حه ساری کدا، له ویو به په پهیژه یه کی له گاشه به رد داتا شراو دا رویشتین و حه و شیکی دیکه مان بری، به سه راین کی دارین، رازاوه دا به قالی و بالیف سهرکه و تین، له ویدا ژماره یه که که به چاوه روانیان ده کردین. گیژ و ربووبووین به ده ست ماند و و یتیه وه، وه ک ئه وه ی ئیمه تیی که و تبووین، دوای کورته پشوویه ک، لیی خه و تین و له زه تی ئه وه مان بو و دواجار که منک به ده سننه وه.

جیاوازیی ئەوە كە لېرە میرزا دەكەويتە پېش ناوى كەسەكە، بەلام ئەوەى ئەفەندى دەكەويتە دواى ناوەكە. (تېيىنى وەرگېرى فەرەنسەيى).

^{*} گوتیك یا گوتیتیكی به عهرهبی (قوطیة) تهواوی ئهو گهله جیرمانیانه بوون كه له كوّن و سهرهتای سهدهكانی ناوه پراستدا. دواتر له سهدهی بووژانهوه دا به هونهری بیناسازیی سهدهكانی ناوه پراست ناسرابوون. (وهرگیّن)

سوارهی به کرناغا که وهك ريبهر خزمهتی ده کردين، به خشيشيکی چاکمان -بهگویرهی خومان- داینی، بو پاداشتدانهوهی خزمهتهکانی، به لام وا دیاربوو وێناچێ پێؠ ڕازيبێ و پێؠ وابوو دەتوانێ ئێمه بتوقێنێ. له ڔاوەستاندا، نێزەكەي خسته سهر سینگم و به نهرهی دهنگیکی پرههرهشه، داوای بهخشیشی کرد، ئەسپەكەم وەرچەرخاند و خۆم لە چەكەكەي لادا. دەمانچەكەم لە دەستىمدا بوو، هەرەشەم لنى كرد؛ دەيكوژم ئەگەر بچووكترين جوولە بكا. كارەكە تەنيا چەند ساتیّك بوو، پشتی وهرگیّرا، كه بهرگری منی بینی، چیتر له من نزیك نه كهوتهوه. ویرای ئەوەی چاك دەيزانى هیچ ترسیکی له محەممەد ئاغا نييه، كه جه عادەتى خۆى-وەك تەماشاكەريكى ئارام مايەوە و قەناعەتى وابوو مەترسىدارە خۆي لەگەل کوردهکان بهراورد بکا. به گهیشتنه سهر لوتکهی بهرزایییهك، شار و کۆشکی (ميردين) له دووريي حه قده ميلهوه دهبينران، راسته وخوّ به تووله رييه كي يه كجار سهختی وهك تهنگهبهریی دیاریكراوی ناو رهزاندا دابهزین. بهناو دۆلْێكی بهردیندا، که ئهو بهرزایییانهی به جینمان هیشتبوون، جیای ده کردنه وه له شاره کهی که وتبووه سهري. لێره، كورهكهي ئەفەندي، كه له (حوسەيناوه) هاوهڵمان بوو، داواي كرد لتى ببوورين، چونكه -لتى زيادكرد- يتش ماوهيهك يهكتك له دانيشتوواني میردینی کوشتووه، دهترسی پی بنیته ناو ئهم شاره.(۱) کوردهکهی دیکه، ئهو پالهوانهی که لهگهلیدا جهنگام، ئهویش هات به شیوازیکی زور خاکییانه داوای له تەتەرەكە كرد شەفاعەتى ئەوەي بۆ بكا تا ئەو دوورىيە لە بەرچاو بگرن كە هاورنیه تبی ئیمهی کردووه. به خزمه تکاره کهم وت: شتیکی زیاتری بدهنی و هەردوو پیاوهکەم هینندهی نەبرد لەناو چیاکان ونبوون، ئەم خەلكانە وا خەيال

⁽۱) ئهم درندایه تیبانه ده توانن بیر و که یه که لهباره ی حوکوومه تی تورکه وه هه ریمه کاندا بخه نه روو، که ده سه لاتی پاشایان تیدا له که و شه نی شاری نیشته جینی خویدا ده وه ستی.

ده کهن ئینگلیزه کان گهنجینه ی زیریان ههیه، بزیه ناچاریان ده کهن خهوه نده ی ده کری - پاره یان لی بقاچیننه وه. له بیسته مین میلدا، ده ستمان کرد به پیداهه لگه رانی چیایه کی به ردین، که شاری میردینی له سهر بنیات نراوه و دوای چه ندین پیچاوپیچ چووینه ناو شاره که. چووم شوینیک لای هاوری پیره ئوسقوفه گهوره کهم بگرم، که پیشوازییه کی دوستانه ی لی کردین.

ثهم ثیّوارهیه چهند به لهززهت دیاربوو، پاش ئهو ماندووبوونهی که چیشتمان و ثهو مهترسیبانهی که بهرهوروومان بوونهوه، له دوورهوه دهمانروانییه همموو ماندووبوونیک، بهبی ثهوهی خهیالمان بق ئهوه بچی که هیشتا ماندووبوونی زوّر سهخت ماوه، بهرگهی بگرین. بهردهوام له لایهن یا دزه کان یا ثهو خهلکانهی وا ثهرکی پاسهوانیی ئیمهیان بی سپیردرابوو و لهو گوندانهیشدا که تیباندا دهوهستاین، بهدهست تهنگ پیههلیخینی جووتیاره کانهوه، بهرهورووی کوشتن دهبووینهوه. دهتوانین ئهوه دووپات بکهینهوه، که لهوکاتهوهی (تهرابزون)مان بهجی هیشتووه، تا گهیشتنمان به میردین، له ترس و وریایی و ثاگادارکردنهوهیه کی بهردهوامدا بووین. بانیژهی میردین، له ترس و وریایی و ثاگادارکردنهوهیه کی بهردهوامدا بووین. بانیژهی میزویوتامیادا دهیروانی، جاران پربوو له چهندین شار و ثاوایی، بهلام ثهمرو گوراوه و بووه ته بیابانیکی بهرفراوانی بهجی هیلدراوی پر له عهره بی ثاواره، که گوراه و بووه ته بیابانیکی بهرفراوانی بهجی هیلدراوی پر له عهره بی ثاواره، که گرده و بود دین رهشماله کانیان لهسهر چهندین کهلاوهی ثهم شارانه ههلاده ده ن

له ره ئسولعهین Ras-Ulein (ریسینا Resena ی کون- سهری کانی)، هه شت سه عاتی باشووری روز ثاوای میردین، خانه خوییه که مان که لاوه ی پهرستگایه کی نایابی بینی. هه شت یا ده نه ستوونی نایابی مهرمه روز د له ناو لمدا روز چووبوون و عهره به کان پیّیان راگهیاند بوو، هیشتا ژماره یه کی زور زوری دیکه

له ژیر زهویدان. ئهم شوینه ناوه کهی له سهرچاوهی خایوور، (شابوراس Chaboras)ی کړن وهرگرتووه که کهوتووهته نزیکی ئاوایییه که و جهگویره ی گيرانهوهي هاورييه که مجوّگه له يه کي جوان له زهوييه وه به هيزيکي سەرنجراكيش ھەڭدەقووڭنى، جۆبارىكى گەورەي لىن دروستدەبىي، تاۋگەيەك له سهروویهوه ههیه. له پینج سهعاتی باشوور -رِوْژئاوای میردین، گوندین ههیه، باشماوهی شاریکی کونمان تیدا بینی. لهوانهی که مابووهوه، باشماوهی بردیك بوو کهموزور به تهواوی مابووهوه. (یهنگو-شههر Yengui-Chehr)، گوندیکه بيست سهعات ليرهوه و پينج سهعات له حهررانهوه دووره، ئهويش كهوان و چەندىن باشماوەي دىكەي مەزنايەتىي يەكەمى يېشكەشدەكا. تەنيا چەند شتنکی کهم ماوه، یا جاشتر وایه بلنین- هیچنکی ئهوتنری شاری بهناوبانگی حەرران نەماوەتەوە. (نىسفۆرىۆم Nicèphorium) كە ئىيستا ناويان ناوە (رەققە Racca)، ئوسقۆفى گەورە سەرى لى داوه و وەك شارىكى گەورە باسى بۆ کردم، شارینک که به شیوه یه کی بنه ره تی عهره بی تیدا نیشته جی بوون و چهند پاشماوه په کې جواني به خووه کرتووه. له لايه کې ديکهوه، به دريزې باسې دارا و نوسەيبين دەكەم، خاكى دەوروبەرى ميردين كە ئەوەندە بەپيتە، بەبى چاندن، له سالنکدا چوار یا پینج له سهد دهدا. سی سهعات له روزئاوای شارهکهوه، ئاوايىيەك بە ناوى (كەلبەين Kelabyn)ەوە، يا ھەزارجاران ھەيە، ناوپىك كە لە پیت و فه ری دهوروبه ریهوه هاتووه. خاکه کهی، وه ختیك له ناو ده ستدا ده گوشرێ، وای لن دێ وهك ئهوهی له گهڵ روٚن تێکهڵ کرابێ. پێم وايه ههمان جۆرى خاكى دەوروبەرى ئەنتاكياشى ھەيە.

له سیرتهوه بن میردین، رینگهکه بهم ئاراستهیهیه که لیرهدا دهیخهمهروو: سی میل و نیو، باشوور، دوو میل باشوور-روزژئاوا، پینج میل باشوورجاشوور-روزژائاوا، یهك میل و نیو باشوور-روزژهه لات جاشوور، یهك میل باشوورجاشوور

رۆژئاوا، سى مىل و نيو باشوور -رۆژئاوا، شەش مىل رۆژئاوا-باشوور، يەك مىل رۆژئاواجاكوور، دوو ميل باكوور-رۆژئاوا، سن ميل و نيو رۆژئاواجاشوور-رۆژئاوا، سى مىل و نيو رۆژئاواجاشوور، دوو مىل رۆژئاواجاكوورجاشوور، سى میل باشوور روزئاوا جاشوور، پهك میل روزئاوا جاكوور روزئاوا، دوو میل رۆژئاواجاكوور، يەك مىل رۆژئاواجاشوور، دوو مىل رۆژئاوا، دوو مىل رۆژئاوا-باكوور، دوو ميل رۆزئاوا جاكوور -رۆزئاوا، سى مىل باكوور - رۆزئاوا، دوو مىل باكوور روزئاوا، سي ميل باكوور روزئاوا، دوو ميل باكوور روزئاوا روزئاوا، چوار میل باکوور -رۆژئاوا- باکوور، سنی میل رۆژئاوا -باشوور -رۆژئاوا، دوو میل باشوور -روزئاوا-روزئاوا، دوو میل و نیو روزئاوا-باکوور، دوو میل و نیو روزئاوا-باكوور -رۆژئاوا، سى مىل رۆژئاواجاشوور، يەك مىل باشوور -رۆژئاوا-روژئاوا، دوو میل باشوور -روزئاوا، پهك میل و نیو باشوور -روزهه لات، پهك میل باشوور -باشوور -روزئاوا، یهك میل باشوور -باشوور -روزئاوا، ههشت میل باشوور -رۆژئاوا، چوار میل باشوور-رۆژئاوا، پەك میل باشوور باشوور-رۆژئاوا، پەك میل باشوور -روزئاوا-باشوور، يەك مىل باشوور -روزئاوا، يەك مىل روزئاوا جاشوور، سيّ ميل باشوور -باشوور -روزئاوا، سيّ ميل باشوور، يهك ميل روزئاوا، يهك ميل باشوور-روزئاوا، نيو ميل باشوور، پهك ميل و نيو باشوور-باشوور-روزهه لات، دوو ميل باشوور، دوو ميل باشوور، شهش ميل باشووور-روزئاوا، يهك ميل باشوور-رۆژهەلات، دوو مىل باشوور-رۆژهەلات-رۆژهەلات، شەش مىل باشوور -باشووور -رۆژئاوا.

۱۸- سبهینیه کهی، خانه خوییه که مان هات و چهند بهردیکی گرانبه های زوّر جوان و چهند مه دالیایه کی سلوّقسی یه که می پیشکه ش کردین، جووتیاریک له کاتی زهوی کیلاندا له ناو گوزه یه کی ژیرزه و یی چیای (تور) دوزیبو و یه وه، ئوسقوفی گهوره چهند دانه یه کی که می پاره ی پاراستبوو، به لام به شی زوّریان تو وابو و نه وه. پلهی گهرما

له سه عات حهوتی به یانیدا (۱۲،۵°) $^{\circ}$ ، نیوه پر (۲۲°) $^{\circ}$ و له خورناوابو وندا (۱۷°) $^{\circ}$ نشان ده دا.

شاری ماردین، شوینی روّمانیی شاری (مهرده سه Mardes)ی گرتووه ته وه. ئهم شاره که و تووه ته سه رلیّراییی باشووری چیایه کی سه خت و به رده لان. لوتکه ی چیاکه قه لایه کی لییه، ئیستا ویّران بووه. میّردین دیواریّکی به ردینی به ده و ره وه میل و نیوه، له قه لاکه وه ده ست بی ده کا، به شیّوه ی نیوه مانگ به ده و ریدا ده سووریّته وه. مالّه کان تا راده یه کی چاك بوّ شاریّکی تورکی دروست کراون و زوّربه ی مالّه کان زوّر کوّنن. حاکمی شار پایه ی قویقوده (۱) (قوماندانی سه ربازی)ی هه یه و پاشای به غدا دیاریی ده کا. دانیشتو وانه که ی تیکه له یه کی تورکی، کاتولیك، دانیشتو و و یه عقو و بی هه روه ها چه ند سه د بنه ماله یه کی گه بر (۲)

⁽۱) فویفوده waiwode ou voyvoda : واته سهرکرده یا نهمیر به زمانانی سلافی. پیش نهوه ی نیمپراتوریای عوسمانی و لاتانی سلاف داگیر بکات. پادشاکانی نه و ناوه پیان دهوتن فویفوده. دواتر لهسهرده می داگیرکردنی نیمپراتوریای عوسمانی به کارهینانی زاراوه که ههر مایه وه به لام بو نه و حاکمه مهسیحیانه به کارده هیزا، که له ژیر سیبه ری ده سه لاتی عوسمانیدا له ههردوو ویلایه تی قالاشیا و مؤلدافیا حوکمپرانیان ده کرد. فویفوده یه کسان بوو به سنجاق به گه کان له نیمپراتوریای عوسمانیدا (وه رگیر).

⁽۳) گهبرهکان یا (گیبرهکان) Guébres: وه چه ی ئیرانییه کونهکانن، مهزهه ب و باوه پری دینیی خویان و تهواوی داب و نهریتیان پاراستووه. کاتی له شکرکیشیی عهره به کان بو سهر ئیران، ناچارکراون نیشتمانه کهیان و چهوسینه ره دره نده کانیان به جی بهیلن. ئهو به دبه ختانه به دوای نوایه کدا له ههریم هاوسیکانیاندا گهراون و ژماره ی زورترینیان به دبه به درووه ته به ردووه که گوزروات که هیشتا وه چه ی دواتریان و به کارهینانی کهونارایان له وی ده بینین. ژماره ی ئهوانه ی که نهمرو له ئیران ماونه ته وه، له چوارهه زار

(زهرده شتی)، یا ئاگرپهرستی لنیه، که به دزییه وه مهزهه بی ئایینی خوّیان جیّبه جیّده کهن و مردووه کانیان، وهك ئهوه ی له بوّمبای، یه زد.. هتد ده کریّ، ده خه نه لوتکه ی بورجیّك، بوّ ئه وه ی هه لوّکان بیانما شنه وه.

رِوْرْی دوایی نامهم بو موتهسهلیم (۱) نووسی، بو ئهوهی تا نوسهیین ئهسپمان بداتى. ئىواره وەلامەكەي ھاتەوە. ئاگەدارى كردمەوە كە لە ماوەي چەند رۆژىكدا بۆم پەيدا دەكا، بەلام ئامۆژگارىي كردم بوەستىم، تا كارواننىك دەروا، چونكە ئەو بیابانهی که نوسهیبین و مووسل لهیهك جیادهکاتهوه، به هنری تالانوبروی ئيزيدىيەكانى شنگالەوە، لەرادەبەدەر ترسناكە. ئەم تايەفە جەسوورە ژمارەيان دهگاته دوو ملیزن کهس و چهند سالْیّکه هیزیان تا رادهیهك پهرهی سهندووه، بۆ ئەوەي ئەو زەوىوزارانەي كە ھاوسنوورن، بيانخەنە ژێر دەستى خۆيان. ئيزيدىيەكان لەناو گوندەكان، يا زياتر ناو ئەشكەوتى ژيرزەويى لاپالەكانى چياي شنگاڵدا دەژىن، ئەو زنجىرەچيا بەرزەى كە لە باشوور-رۆژھەڵاتى مىردىنەوە پیدهشتی میزوپوتامیا دهبری. لیرهوه چهوساندنهوهی درندانهی پیرهوانی محهمهد (موسولمان)، ناچاریان کردن پهریوهی ناو چیاکان بن، ئهمروش شهریکی بى پسانەوەيان لەگەڭدا دەكەن. ئەو خاكەي كە دەپچىنن، ئەوەندە بەپيتوفەرە، دهستبهرداری گهنمی هاوسیّکانیان بو ون. چیاکانیان سهرچاوهی کانیاوی فرهیه و لهوهرگایه کی نایایی ههیه، له کاتیکدا قهیسی، تری و ههنجیری شنگال بهناوبانگن و باشترینن له هیی عیراقی عهرهبی. من تهنیا چهند شتیکی کهم لهبارهی داب و نەرىت و باوەرى ئايىنىي ئىزىدىيەكانەوە دەزانم، لەم رووەوە لەوەي ھەموو

خیزان زیاتر نابی، همموویان له شاری یهزد ده ژین و ژماره که ده شینه هیشتا ههموو زوّر کهمتر بیتهوه و به گویره ی خهملاندنه کان لیّرهوه تا چهند سهده یه که ههر به تهواوی نامیّنن. (تیبینیی وهرگیری فهره نسه یی).

⁽۱) موتهسه لليم: وه كيلي پاشا له به ريوه بردني كارگيريي ويلايه تدا (وه رگير)

نه ته وه کانی روز ژهه لات ده چی؛ دابه ش بوون بو چه ند هوز یا بنه ماله یه ک، له لایه ن شیخه کانه وه حوکمرانی ده کرین، که ده سه لاتی دنیایی و روز حییان له ده ستدایه. ئه مه هوزانه که موزور یه کگرتوون، بو پاراستنی ئازادی و سه ربه خوییی خویان. هفتکه و تیکی قوول به قه دپالی چیایه کی به رزی (عه بد ولعه زیز Abdoul-Aziz) ناوه وه یه له سی سه عات دووریی باشو ور چوژهه لاتی (میردین) دایه، له یه کیک له روزه کانی سالدا، قوربانیی خویانی تیدا پیشکه ش به شهیتان ده که ن، کاتیک گه وهه ر و پارچه زیر و پاره فری ده ده نه تو لاییی. گومانی ئه وه ده کری که تا گه وهه ر و پارچه زیر و پاره فری ده ده تا میریکی ئاوپیو نه یتوانیوه بگاته قوولاییی. گومانی ئه وه ده کری که تا ناوچه ی دوزه خشور بینیته وه. ئه و ئیزیدییانه جل و به رگیان هه مان جل و به رگی ناو چه کدار به نیزه ی دریز، تورکه کانه. هیزیان بریتیه له تیبی سواره ی غهیره نیزامیی چه کدار به نیزه ی دریز، شمشیر و ده مانچه و ئه سپه کانیان نایابن و ده توانن به رگه ی ماند بوونی زور بگرن. له شمشیر و ده مانیدا، قه تلوعامی ئه وانه ده که ن که په لاماریان ده ده ن، هه مو و شتیکی لی هیر شه کانیاندا، قه تلوعامی ئه وانه ده که ن که په لاماریان ده ده ن، هه مو و شتیکی لی ده سیننه وه و لیی ده گه رین له بیاباندا به رین.

۱۹. سه عات شه شی به یانی، پله ی گه رما (۱۷°) 90° و سه عات ده (97°) 97° نیوه پر (97°) 97° ، سه عات سنی پاش نیوه پر (97°) 97°) و کاتی خور ثاوابوون (97°) 97° نیشان ده دا. تاگه دار کردنه وه یه کمان له موته سه للیم پی گه یشت، به خوی و تیپینکی سواره وه ده رچووه بو پاککردنه وه ی پیگه ی دیار به کر له و دزانه ی که ماوه یه که رینگه که یان ته نیوه.

دەرچوون لە مێردين، كەيشتن بە مووسلّ

هەر چەند خولەكىكى پاشنىوەرى ئەسپەكان گەيشتن. فەرمانىم بە سوورىچى دا رِیّگهی دارا Dara بگریّتهبهر، چونکه من له کاتی یهکهم گهشتمدا بو ئهم ناوچهیه، تهنیا چهند دوورییه کی دیاریکراوم له پاشماوه کانی ئهم شاره بینیبوو. خواحافیزیمان له خانه خوی به ریز و هاوری قهشه کهمان (ئارشه ڤیکهمان) کرد و سهعات يهك به بهرزاييدا لهو شوێنهدا كه مارديني تێدا ههڵكهوتووه، به رێگهيهكي سهخت و بهردین دا که دهشی زیاتر له دوو میل دریژ بی، دابهزین. دامیّنی ئهم جيايه، ئاواييي سانت- ئۆلىجە Saint-Elidja ى لىيه، ئەو ناوەيان لى ناوە، چونكە -به گويرهي دانيشتووانه کان-ئهو شوينهيه که ييغهمبهر ئيليي لي چووهتهوه بو ئاسمان. له ههشتهم میل دا به ناواییی بودری Budriدا روتبووین، بهردهوام رینگه کهمان به داویننی چیای ماسیوس Masiusدا دریژدهبوههه، تا له نوزدههمین میلدا، که له باشماوه كانى دارا Dara نزيك دهبو وينهوه، بهناو كونيكى نهرمه ليراييه ك دا دابه زين، سەرنجى راكيشاين. كاتيك چووينه ناو ئاوايىيەكە، يەكەم شت سەرسامىكردين، ژمارهیه کی بی شوماری ژیرزهمینی مردووان، به بارست و شیوهی ههمه چهشن له داويّني چياكەدا ھەڭكەندرابوون؛ لە چينێكى بەردىنى ئەستوورى داتاشراو پنِكهاتبوون، وا دياربوو شارهكه كهرهسته بيناسازييهكاني لنرهوه رِاگويزتبي. يهكهمين ئه و ژیرزهمینانهی که من پیوامن، ههشت یی دریژی و پانییهکهشی پینج یی دهبوو. تاقیّکی تابووتی له یه کیّك له لاكانی دا بوو و دهرگایه کی كهوانه پیش لهسهر لاكهی

ديكه. دهشي سهدان و زياتريش ژيرزهمين لهوناوه ههوويي. داويني چياكه له لتژاپييه کې چاره گه ميلي دا ههمووي گرتبووهوه. پاشان له رينگهي کونيکي چکولهي ناو چیاکهوه که له سی لاوه بهردی لی بردرابوو، سهرکهوتینه سهر تهختاییه کی لووس و بني گري، بهرزيي سي يا چل يين دهبوو. لهويّوه روانيمانه ژيرزهميني مردووه کان، که نه ده ژمیردران و له ژماره نه ده هاتن؛ بریکیان بیست بی له ئاستی زهوییهوه بهرزبوو، دووانیان نهخش و نیگاری یونانییان لهسهر بوو، به لام نهخشه کان ئەوەندە سووابوون، نە دەمانتوانى رازەكانى بخوينىنەوە و نە كۆپىشيان بكەين. ئەشكەوتتكى جوان لە كۆتايىيەكەىدا ھەبوو، بى گومان لەوانەيە گلكۆي که سایه تبیه کی هه لکه تو و یی، هه شتا یی دریژی و چل یی یانیی بو و، رووبه ره کهی له ههموو لايهكيهوه دهستي پيدا هيندرابوو، له ريْگهي توونيْڵيْكي ژيْرزهوييهوه، به ژیرزهمینه کانی تهنیشتیه وه بهسترابو وه وه. به رزییه کهی ئیسته نزیکهی پازده یی دهبی، به لام جاران رِهنگه زور لهوه زورتربووین، ههروهك ئهوهی ئیسته نیوهی پره له خاشاك. جاران له بهرزاييي كوني گومهزه بهرزه كهيهوه رووناكيي بۆ چووه، ئهويش به روخساریکی زور جوان داتاشراوه و له راستیشدا ئهمه سهیروسهمهرهترین و جوانترین بەشى ھەڭكۆڭىنەكانە. جۆرێك لە سەكۆ يا گالەرىيەي بە دوازدە تاقى كەوانەبى راگيراو، ھەرسى لاى بە خۆيەوە گرتووە، لە كاتېكدا لە لاى چوارەم کهوانهیه کی ئهستووری نیمچهبازنهیی ههیه، به نهخش و نیگاری جوان رازینراوهتهوه و له بهشى پشتهوهى گالەرىيەكەشدا به ئاراستەى روو لە سەربانەكە، ژمارەيەك كەوانەي بچووك ھەن، بۆ رازاندنەوە بەكاردەھيندرين؛ ھەمووشيان لەسەر شيوازى رۆمانيايى دروستكراون. لاى رۆژهەلاتى بۆشايىي بچووك له شيوهى تابووتدا، كە بهگوێرهي ههموو ئهگهرهکان ئێسکوپرووسکي کهسێتييهکه، ئهم باڵهخانهي یادگارییه نایابهی دروستکردووه. جا ئهگهر له رووی نهخش و نیگار و شیّوهی دەرگای چوونە ژوورەوەي ئەشكەوتەكەوە حوكم بدەين، كە بەكاردى بۆ چوونە ناو

ئهشکهوته که، ئهوا من وای بۆ ده چم ههموو ئهمانه ی له دهورانی ژوستینیان Justinien دورست کرابی، ههستیار و قهشه نگ، نه خشیکی به رزی نه خشکراو له سهر لایه کی، نوینه ری فریشته یه (پهمزی پۆح) ده وره دراوه به فریشته کان که به رزبوونه ته وه بۆ ئاسمان. له سهره وه ده ستیک دیاره، پیشوازی له پۆحی پۆیشتووه کان ده کا و له به شی خواره وه شی دا کۆمه لیک ئیسک و پرووسک و که لله سهر هه ن، له سهر لای دیکه ی ده رگاکه نه خشیت دراون، گوزار شت له فشو لیی ژیانی مرق یی ده که ن. ئهسته مه نه خشه کان له یه که جیاب کرینه وه، چونکه وا دیاره به مه به ستوه یه که لاوه کانی ئه و قه لا به نیوبانگه ی که له رزیره مینه کان ده رچووین، چووینه زیاره تی که لاوه کانی ئه و قه لا به نیوبانگه ی که جاران شووره ی پۆژهه لات (۱) بووه.

باشوور رو ژهه لاتیشهوه، که زهوییه کهی زور شیاوتره بو پیوه چوون و شیوازی کارکردنیان دواکهوتو و بووه؛ به کاریّکی نوی که لهسهر شیوهی نیوهمانگ ده چیته پیش، داکوکیی لی ده کریّ. ئهندازیاره کان بههره یه کی ناوازه یان له پاکیشانی ئاو له پرووباره کانهوه بو دانیشتو وان نوواندووه. هیچ شتیک له یادنه کراوه تا کاره کان بی هووده بن فریاد په سی گهمارودراوه کلانو پی پیگه گرتن له و زیانانهی که له لافاوی ده ستکرد یان سروشتیه وه پهیداده بن. ماوه ی شهست سال دارا وه فای بو بیروپای دامه زرینه کهی بو و و ئهمه ئیره یی فارسه کانی ده ورووژاند. فارس به رده وام سکالای له ده ست بونیاتنانی ئهم قه لایه بوو، به و پیهی که پیشیلکردنی ئاشکرای پهیماننامهی ئاشتیی نیوان ههردوو ئیمپراتوریایه - گیبون Gibbon. دوای ئاگر به سی له گه ل کاباد، ئه نستاس شاریکی به هیزی له دوازده میلی نوسیّبین و سیّ میل و نیو دوور له سنووری ئیران دروست کرد و ناوی ئه سنتاسیای لی نا- پروّکوپیوس Procopius. ئهم شاره پاشان ناوی دارای وه رگرت، ئه وه لیره وه یه بیلساریوسی به ناوبانگ نشینگه ی خوّی وه ک قوماندانی پوّژهه لات له و شاره دانا و له جه نگیگی گهوره ی ژیر شووره ی ئه م شاره دا به به دو وروی فارسه کان بووه وه.

چەماوەتەوە و بەلايەكى تردا چووە.. لە شوپنېكدا ئەشكەوتېكى بەرفراوانى بىنى، بە چوار ئەستوونى گەورە راگىرابوو و تا رادەيەكى زۆر لە ئەستېڭى گەورەي كۆنستۆنتىنۆپل دەچوو. ناوەراستى ئاوايىيەكە، كەلاوەى كۆشكىكە (كە رىم، تي ده چي ئهوه بي كه پرۆكۆپ باسى دەكا، يا كەلاوەي كلّىسەيەك بي)، درێۋاييي سهد یی و یاناییی شهست یی بووه. بناغهکانی ههموویان به تهواوی ماون و ينكدى له ژمارەپەكى زۆرى تونتلى ژيرزەوپى ژوورەكان، بە دالانتكى تەسك دهگەن، درنۋىمەكەي چل ينمە. دەرگەكە ھنشتاكە ھەر ماوە، بەشنكى لهحیسابنه هاتووی دیواره کان بهرگهی خراپیوونی سهردهمیان گرتووه و زەوييەكەي داپۆشرابوو بە پارچە ئەستوونى پچرپچرى شكاو و بەشى سەرەوەي ئەستوونەكانىش لەسەر شيوەي كۆرىنتيانىي Corinthian ھەلچنراون، كە ههمو ویان وا دیاره له بهردی ناوچه هاوسیّکان وهرگیراون. جگه لهوه، پاشماوه کانی باله خانه که -که ئیمه ئیسته باسمان کرد- هیشتا یارچه و کهوانه ی چهندین پیکهاتهی مهزنی پیوه مابوو. هاورینکهم، بهریز چافاس، نهخشهی دهرگهی خوارووی شارهکهی کیشا، دیوارهکه ۱۰ (ده) یخ ئهستوور و بهرزیی شهست یخ بوو؛ له بهردی بچووك دروست كرابوو، كه به چيمهنتويه كي ناياب پيكهوه نووساوبوون و به پارچهی گهوره داپۆشرابوو، تا رادهیهك به بورجیّك دهچوو سی دهرگای به کهوانه له خوارهوه و شهش پهنجهرهی له سهرهوه ههین، لهویوه ديمهنه كه بهسهر ييده شته كه دا دهرواني. تهواو نزيك لهوه و له ناوهوه ش، يرديكي سي كەوانەيى، ھەروەھا ياشماوەكانى دالانتكى جوان كە بە دەروازەي چو و نه و ه ژو و ره و ه ی کو شك ده گاته و ه، هه ن.

که لاوه کانی دارا دیمه نیکی جوانیان ههیه، کاتیک له پیده شتی و لاتی میز ق پی تامیاوه بو ی ده پروانی، به لام په و شه که هیچ که لکینکی وای نییه، جگه له ناوی زور، که نهمه له پاستی دا یه که م بایه خ و گرینگییه لهم به شه ی جیهان دا.

ژمارهیه کی زوری حاجی لهقله ق به سهر به رزیی دیواره کانه وه بوو و هیشتا به شداری له به خشینی خه فه ت و فرمیسك به چاود ا هاتنه خواره وه دا ده که ن کاتیک سهر له پاشماوه کانی ئه م شاره ده ده ی که جاران به پله نایابه که ی به ناوبانگ بووه. چیژمان له شیرینیی خهویکی هیمن وه رگرت له به رزیی کوخته ی قه شه یه کی نه ستووریان و روژی ۲۰ی مانگ له گه ل خورهه لاتن به یکی که وتین بو نوسیبین

⁽۱) Dijhân-Kasri جیهان قهسری، کوشکی جیهان. یه کهمینی ئه و ناوه (قهسر) عهرهبیه و دووهمیشیان (جهان) فارسییه. (تیبینیی وهرگیری فهرهنسهیی)

بگهریّینه وه بو ماردین، وه ک نه وه ی من پیّشتر پیّشنیازم بو کردبوو، نیازی بوو به رده وام بیّ له گهشته که ی بو مووسلّ. ههرچونیّک بی و له ههر پهوشیّک دا بیّ، من بپیارم دابوو هاو پیّکهم که میّک پشوویدا، به رله وه ی پیّگه ی بیایان بگرینه به ر. ژماره یه کی زوّر له بازرگان و تاتار له نوسیّبین گردبوویوونه وه، به نیازی پیّکه وه نانی قافله caffila کاروان) یا کاروانه یلی بچووک بوون، له ترسی نه وه ی به ته نیا سه فه ر نه که ن. من زوّر حه زم ده کرد خو مان لهم ناپوره یه به دووربگرین، چونکه نه مه چه ند پوژی که ده خاییتنی و وامان لیّده کا زیاتر بکه وینه به ر په لاماری نیزیدییه کان، هه ر ساتیک زانیارییان له باره ی بزاوتی کاروانه کانه وه پی بگا، له کاتینک دا گهشتیاری ساده ی ته نیا به بی نه وه ی بیته سهرچاوه ی نیگه رانی، بو خوی تیپه پده بی رای ساده ی ته نیا نه وه بو که ده بی به هموومان به یه که وه سه فه ر بکه ین و وه که نه وه ی دواتر ده رکه و ت، نه و بو نه مه پاساوی باشی خوی هم بوو.

۳۹-سه عات حه وتی به یانی تیرم و مه تر ۱۸ (۲۳)ی نیشان ده دا، سه عات ده ۹۶ (۲۹) و نیوه پر ۹۶ (۳۰) و سه عات سنی ئیواره ۹۸ (۳۱) بوو. من ده رفه تی فیت کنی ئیواره م قرسته وه بر نهوه ی سه ری که لاوه کانی نه و کونه شاره بده م، که پرووبه ریخی گهوره ی به که ناری پرووباری میگدونیوس Mygdonius هوه برو. پرووباره که بچووکه، به لام تیژ پریه. هیشتا بناغه کانی دیواریک ده ناسرینه وه، که وا دیاره به دریز ایسی چه ند به رزاییه ک دریز بروه ته وه، با کوور پروژهه لات به پرووباری میگدونیوس و له باشوور به زونگاویک پاریز راوه. ده وران ده وری، به گویره ی لیکدانه وه ی من، ده شی نزیکه ی سی میل یا زیاتریش بی. کلیسه ی سانت ژاک، پاترونی نوسیین، باله خانه یه کی بچووک که هیچ شتیکی شایانی سه رنجی تیدانیه، پاترونی نوسیین، باله خانه یه کی بچووک که هیچ شتیکی شایانی سه رنجی تیدانیه، کورینتیان که پرووگه یه که له نیوان ده رگه کان و په نجه ره کان دا زراوه. دووسه د پی دوور له پیک و تابووت یکی جوان له ژیر گومه زه که ی دا دانراوه. دووسه د پی دوور له پیک و تابووت کی جوان له ژیر گومه زه که ی دا دانراوه. دووسه د پی دوور له

کلّیسه که، تیبینی پاشماوه ی دالانیکم کرد، له پینج ئهستوونی گرانیت پیکهاتبوو و هیر به بینوه بوو. ههر یه کیکیان تاقه بهردیک بوو، به لام ته نیا پازده پیم -که ئهمرو دیار بوو - لی ده بینی. زیاتر له نیوه ی ئهستوونه کان، پیی وتم له ناو لم دا شاردراونه تهوه. گهوره ترین به شی فه زا که شاره که ی داگیرکردووه، ئهمرو به پهشمالی پهشی کورده کان داپوشراوه، که مینگه له کانیان له که ناری پرووباری میگدونیوس ده لهوه پینن. ده قهره که له نیوان ئه وان و عهره به کانی ته ی Tyeی هوزی به هیز و که ونارادا دابه شکراوه. ئهم هوزه ی دوایی ههر به ناو سهر به پاشای به غدا بوو، به لام به پاستی سهرداری ههموو ده قهره که بوو، که له نوسیبینه وه تا مووسل دریژ ده بیته وه. به بیانووی هاوه لیکردنی ئه و کاروانانه که به ناو بیابان دا ده پرون، ئه م عهره بانانه باج له همموو ئه وانه وه رده گرن که به ناو ده قهره هاوسین کانیان دا ره ت ده بن .

۲۶- به ریز چافاس Chavasse به یانی زور باشتربووبوو، به لام له گه ل نه وه شدا- حوکمی نه وه ناده م زور باش چاك بووبیته وه، تا به رگه ی ماندووبوونی ری گه یه یه دوورود ریز بگری، گه رچی ئیمه هیچ فریا گوزارییه کمان نه بو و ماله که مان جیگای به زه یی پیداها تنه وه بوو. به لام من ویزای نه وه ش- بریارم دا هیشتا چه ند روزیک له نوسیبین بمینینه وه، بو نه وه ی لی بگه ریم هاوریکه م گور و هیزی بو بگه ریم و .

رۆژى ۲۷ى مانگ، بەرىز چاقاس Chavasse مىز و گورى ئەوەندە تىخھاتبوو، بە ھاوەلىي سى تەتەر و بىست يا سى گەشتيارى تر ئەم گوندەمان بەجىخ ھىنىشت. بە مىگدۆنيوسدا بەسەر پردىكى چكۆلەدا تى پەرىن و دوازدە مىلمان بەناو پىدەشتىكى تا رادەيەك بەپىت و فەرى باش كىلدراودا برى. لاى چەپ چىاى ماسيوس Masius بوو، لاى راست زۆر دوور، زنجىرەچياى بەرزى شنگال بوو. چەندىن جۆگەلەى بچووك پىدەشتەكەيان دەبرى، بەلام نە درەختىك، نە پىچكەگيايەكى لى نەبوو، تا لە تىشكى گەرمى سووتىنەرى خۆر بمانپارىزى.

سه عات دهی به یانی، تیرمو مهتر ۹۹ (۳۰) بوو، نیو سه عات دواتر، ئیمه گهیشتینه رەشمالى عەرەبەكانى ھۆزى تەي. لەوى دەمويست داواي ھيزيكى پاسەوانىي ههشت یا ده سواره بکهم، تا مووسل. رهشمالیکی بچووکی رهشیان داینی، نزیکهی پێنج پێي چوارگۆشه به بەرزىي چوار يا پێنج پێ، نەيدەتواني ئێمه له گەرما بپارێزێ. تيني گەرماكە ھێندە بەھێزبوو، دەترسام كوشندە بى بۆ بەرێز چاڤاس، كە سەرلەنوى ورینه کردنه کهی دهستی پی کردهوه. پهیامیکم بر شیخ نارد، بر ئهوهی تکای لی بکهم هیزیکی بچووکی باسهوانیمان بی بدا، بهوهی وا ئاگاداریشمان کردهوه خوی چى ديارىبكا، ئيمه دەيدەينى، ئەگەرنا بە تاقى تەنيا دەرۆين. سەرەتا بە پيشنيازەكە رازىبوو، به لام ههر زوو دواتر پهياميّكي نارد كه ههموو پياوه كاني له لايه كي ديكه نراونه بهر كار، بۆيە پيويسته من كاروانەكە ببەم تا جەزىرەي ئيبن،عومەر، لەسەر كەنارى دىجلە. سەرۆكى سێرت ئێمەى ئاگاداركردبووەو، لەبەر مىزاجى خراپى دانیشتووانه کهی، سهر لهم شوینه نهدهین. رینگه که سهد میل دریزتره لهوهی ئهگهر بهناو بياباندا بروّين. ئهم دوو هوّيه وايان ليّ كردم به توندترين شيّوه درَّى ئهم پلاته بوهستمهوه، به لام نه گفت پیدان و نه هه رهشه کردن وایان نه کرد شیخ بریاری خوی بگۆرىخ. ھۆى ھەر ھەموو ئەمانەش محەممەد ئاغا بوو، دەترسا لەو بيابانە ئىمە لە لايەن ئىزىدىيەكانەوە پەلامار بدرىين. ئەم ناپاكە، لاى شىخ پىلانى گىرابوو دژى ئێمه. رِوْژێکی تهواو و شهوێك لهم شوێنه ماینهوه و رِوْژی ۲۸ی مانگ، لهگهڵ خۆرھەلاتن، پێرەمێردێکي عەرەبى برواپێکراوي شێخ ھاتە لامان. من شەش رۆيلى زيرم خسته ناو چنگي و تكام لي كرد نفووزي خوّى لاي شيخه كهي به كاربهيني، بوّ ئەوەى ھەشت يا دە پياوينك پەيدابكەين و ريىمانبدەن بە تەنيا برۆين. زەردەخەنەيەكى كرد، پنى وتىن ئەسپەكانمان ئامادەبكەين، چونكە ھنزىكى پاسهوانيمان له ئاوايييه كى بىدەدا، لەبەرئەوە دەبى يەلە بكەين.

کاتیّك له موّلْگه کهمان دهرچووین و سهرنجم دا، خهمباری ئهوه بووم چهند گەشتيارىكى دىكەش لەدوامانەوەن. من پېشبينىي شتېكى وا باشم لە هاورییه تیه کی لهم شیوهیه نه ده کرد. ترسمان هینده له جیگهی خوی دا نه بوو، جونکه ئەوەندە زۆرى نەبرد كاتنك گەيشتىنە ئاوايىيى شىرەك Shirak، (١) لە ھەشت میلی مۆلگەكە، رایانگەیاند ئەوان ناتوانن بەبىن ھېزېكى ياسەوانىي ھەشتا يا سەد كەسى بەناو بياباندا برۆن. ئەوەي ھێشتا زياتر بۆ ئێمە مايەي بەدبەختى بوو، ئەوەبوو كە سى كەسى لەناو ئاواپيەكە دۆزىيەوە، كاروانى جەلەبيان بەجى ھۆشتبوو، دوای ئەوەی لە بازار تالانكرابوون بۆ بىست لەكى يياستەر. حاجى حوسين، برواپیکراوی شیخ، وتی ناتوانی له سی پیاو زیاترمان پی بدا و پیویسته بهو ژمارهیه قايل بين، يا به ديجله دا بهناو جهزيره دا برۆين. ئهو بۆ خۆې ئهو برياره ي دابوو، كه ويرای نارهزايهتيی من سهری جهزيره بدهين. بويه بريارم دا زياتر له ههر دەرفەتىكى دىكە خۆم لە پرسەكە ھەلقورتىنىم. چارەنووسى ھاورىكەم پەيوەست بوو به پیشهاتی بهردهممان. من لهسهر ئاو و ئاگر بووم بگهمه مووسل، که ریپی تي ده چي له وي هاريكاريي يزيشكيكمان يي بگا و هه رچي شتيك ييويست يي، بۆي بكرىخ. ئەگەر رىڭگەي راستەوخۇ بگرين، ئىمە بيابانەكە بە تاقە شەويىك دەبرىن، دەنا دەبىي ماوەي چەندىن رۆژ بكەوينە بەر قرچەي گەرماي خۆرىكى سووتیّنه ر. تووره بووم به دهست ئاستنزمیی محهممه د ثاغاوه، به جیا گرتم و به توندى ئەنجامە شوومەكانى ئەم رەفتارەيىم بۆ لىككدايەوە، ئەگەر سەرسەختانە پیّداگری لهسهر ئهو رِیّوشویّنهی خوّی بکا، بهلام ئهو ههر کهر و لال مایهوه و نهیبیست و هاوریّکهم دهبووه قوربانیی ترسنوّکی و خیانه تی ئهم تاوانباره. کاتیّك بینیم ئەستەمە بیروراكەي پى بگۆرم، تكام لە حاجى حوسين كرد رينگەمان بدا لەو

⁽۱) ئەوەى وا ديارە سيسۆبانيوم Sisobanum بىن، كە پرۆكۆپيوس باسىدەكا، گەمارۆدراو و لەلايەن بليسير Bélisaireەوە دەستبەسەرداگيراوە.

ئاوايىيە بىمئىنىنەوە، تا ئەوكاتەى ھاورىڭكەم ھىز و گورىڭكى بۆ دىتەوە. بەلام ئەو رەتىكردەوە و لەگەل تاوھەلاتن، بىستودوو مىل رۆيشتىن بۆ ئەوى بگەينە ئاوايىيى چەلىئ، ئاغا Chelly-Aga.

ريْگەكە بەناو پيدەشتىكى بە شىرەيەكى ناتەواو داچىندراودا دەرۆيشت، چەند ئاوايىيەكى بەخۆگرتبوو. بەناو چەندىن جۆگەلەي بچووكدا پەرىنەوە، لە چیای ماسیوسهوه دههاتن و به خیرایی بهرهو باشوور دهبوونهوه. زوربهی زوری ئاوى ئەم جۆگانە لەناو پىدەشتەكە وندەبوو. كاتىك گەيشتىنە ئاوايىي چەلى ئاغا، جاريْكي ديكه بينهووده ههولمدا ريْگهي راستهوخو بگرينهبهر. سينسهد پياستهرم پیشکهش به حاجی حوسین کرد، ئهگهر بمانگهیهنیته مووسل. به لام کاتیک ئهو ویستی مل بر خواسته کهم بدا، کهسه کانی دیکه رینگهیان پی نهدا. رهوشی بهریز چاڤاس ههر وهك خوّى به خرابي مايهوه و سهرباري لاوازيووني، كه به زهحمهت دەيتوانى لەسەر ئەسپەكەي دابنيشى، ئىمە ناچاربووين بىست مىل بېرىن و بەشىكى زۆرى ئەو كاتانە لە بەر چرقەي خۆرەتاو بوويىن. تېرمۆمەتر يلەي ۱۰۰ (۳۱) بوو. زهوی وشك و سووتاو بوو و ړووناكى دانهوه كهى بهرگهنه گيراو بوو. كهميّك دواى دەرچوونمان له چەڭى ئاغا، بەناو رووبارىكى چكۆلەدا پەرىنەوە، بەرەو چياي ماسيوس دەرۆيى. ئېمە بەناو ولاتېكى ناھەموار و بەردەلاندا دەرۆيشتىن. ھەندېك ناوچه بهرههمیّکی زوّری گهنم، گهنمهشامیی هیندی و لوّکهی لیّ چیّندرابوون. لهگهڵ خۆرئاوابوون، له ئاوايىيى ئىبراھىم وەستاين، وەك عادەتى بە ھەناسەي مرۆڤە خۆتىپھەڭقورتىننەكان بۆگەنبووين. ساتە شوومەكە گەيشت. بەرىز چاۋاس لەسەر فەرشىكى بن درەختىك راكشابوو، لە حالەتىكى بى ھۆشىيى تەواودا بوو، بۆ ئەوەي بهدبهختیمان زیاتربین؛ نهمدهتوانی نه یهك كهوچك شوربای ین بدهم و نه ئازاره کانیشی کهمبکهمهوه. هیلکهی کولاو و خهیاری سهوز، تاقه شت بوون له بەردەستماندا بوون. محەممەد ئاغا ھىچ بەزەيىيەكى نىشاننەدا، بى گومان

وه ختایه که گهرمایه که که میک که مبووه وه، به سه رپشتی ئه سپه کانمان که وتینه وه و دوای ئه وه ی بیست و شه ش میلمان به ناو و آلاتیکی هاوشیوه ی که وتینه وه و دوای ئه وه ی بیست و شه شد. هینده ی نه برد گهیشتینه جه زیره ، که که و تبووه ناو دوورگه یه کی داخراوی خواروخیخ. که میک به رله وه ی بگهینه ناوشار، عه ره کان و پاسه وانه کانمان که پیک ها تبوو له دوازده جو تیاری کورد، به ره و لای من ها تن و جله وی ئه سپه که ی منیان گرت و به شیوه ییکی ناشیرین و بی ئه ده وای به خشیشیان لی کردم. وه آلامه که ی من ئه وه بوو: ما دام پیچه وانه ی من ری گه تان گرتووه، نامه و ی هیچیان بده می د له گه آن مه و شانه شمشیریان به ره و سینه ی من راکیشا و هه په شه ی کوشتنیان لی کردم. به آلام من

بهربهره کانیم کردن و سووربووم لهسهر ره تکردنه وه که م و پیم و تن: ده بی نه م داوایه له ته ته ده کان و گه شتیاره کانی دیکه ش بکه ن، که به داخوازیی نه وان به گه ل نیمه که و توون. منیان به جی هیشت و چوونه لای گه شتیاره کانی دیکه و چه ند سه د پیاسته ریکیان له وان قا چانده وه و نه مه مایه ی ره زامه ندییه کی بی سنووری من بوو. شاری جه زیره ی بن عومه د، شوینی که لاوی رو زمانیی بیزابدی Bezabdé گرتووه ته وه. شاره که له ناو دوورگه یه کی لمینی دیجله دا به رزده بیته وه، ده و ران ده وری نزیکه ی سی هه زار میله و هه مو و لایه کانیشی به چیا ده و ره در دراوه. شاره که دیواری کی به رگریی به به ردی مه یله و سه یه یه، نه مرب قبه که لاوه.

⁽۱) ثهم وهسپه وا دیاره-هاوجووتی ثهو وهسپهیه که نیردا جوزیف کردوویه. بهگویرهی ثهم میژوونووسه، هاوسنووری نوسیبین بووه و له ههموو لایهکهوه به رووباری فورات دهورهدراوه.

۲۹- بۆ ئەوەي بگەمە لاي بەگ، زياتر لە مىلىنكمان پيويست بوو تا برۆيىن برۆين بەناو داروپەردووى ئەو مالانەدا كە ماوەيەكى زۆرە رووخاون. گەيشتىنە بەردەم دەرگەي بالەخانەيەكى گەوەرى لەبەرد دروستكراو،كە دەيروانيە سەر لقى سەرەكىيى روويارى دىجلە؛ بەگويرەي ھەموو ئەگەرەكان، باوەر بەوە بكرى كە ئەوە جاران شویّنی پاشایهك بووه، به لام ئهمروّ له بارستیّکی کهلاوه زیاتر هیچیتر نییه. بهناو چهند حهوشهیه كدا رۆیشتم و دواى ئهوهى به پهیژهیه كى نارينك دا هەلگەرام، بىنىم بەگ لەناو ئەپارتومانىكى ويرانەى ئەوپەرى رۆژئاواى بىناكەدا دانیشتووه. پیّم وابوو پهنجا ساڵیّك دهبیّ، باڵای یهکجار بهرز و سهروسیمای ههر له تالانچى دەچوو. بانگىكردم له بنەبانى پەنجەرەيەكى نزيك بەو دانىشتم، دەستىكرد بە قسەكردن؛ سكالاكردن لەوە كە كاروانەكان زۆر بە دەگمەن نەبىخ، يا هەرگىز، بەناو خاكەكەيدا تېپەرنابن. وتىشى رېڭگەمنادا برۆم، تەنيا بەو مەرجە نەبىي که به پاشای بهغدا و مووسل بلّیم رینگه که دلّنیایه و ههموو ههولّیکی خوّم بدهم له دوارِوْژدا ههموو بازرگانه کانیان به جهزیرهدا تیپهریبن. پهیمانم پی دا چیی دهوی بیگەییّنم. دواجار ریّگەی دام بروّم، بەلام بەر لەوەي ئەپارتومانەكە بەجىٚبیّلم، پیّي رِاگەياندم هێزێکی پاسەوانيمان پێ دەدا تا زاخۆ. گەرچی پێشنيازەکەی دووربوو لەوەى رازىمبكا، بەلام بە خۆمدا رانەپەرموو ھىچ نارەزايەتىيىنىڭ نىشانبدەم. خۆم گەياندەوە كاروانسەرا، بۆ ئەوەي خۆمان بۆ دەرچوون ئامادە بكەين، لە ترسى ئەوەى نەبادا داوايەكى تر بخاتە سەر شانم، بەر لەوەى بە سەلامەتى لەم شوينە دەربچم. نیوەرۆ سواري پشتي ئەسپەكانمان بووین و بە سەر پردیكي پاپۆرىي سەر لقیکی گهورهی دیجله (که سهدوچلوچهند پی پان بوو)دا پهرینهوه، پووبارهکه قووڵ و تیژرو بوو. کاتیک گهیشتینه کهناری ئهویهری، دهستمانکرد به هه ڵکشان بهسهر چیاکانی دا که تا قوولاییی ئاوه که ده هاتنه خوار و دوای دوو میل رۆیشتن، دووباره دابەزىنەوە بۆ كەنارەكانى روويارەكە. چوارەم مىل بە جۆگەلەئاويكى

چکۆلەدا کە لیره دەپرژیته ناو دیجله، پەپینەوه. لە پازدەھەم میلدا کەنارەکانى ئەم پووبارە نایابەمان بەجیھیشت و بیستەمین میل له ئاواییبهکی مەسیحیهکان له نەھرەوان وەستاین، بۆ ئەوەی شەو لەوی بمینینەوه. له ماوەی ھەموو پۆژەكەدا زنجیره چیایهك به لای چەپدا تەریب پیگەكەمانی دەبپی، توركەكان پیی دەلین برودی داغ Djuda-Dâg و یهکیك له دانیشتووانهکانی نەھرەوان Nâhrvân منی دلنیاکردەوه، که زۆر جار پاشماوهکانی کەشتیبهکهی نوحی بەسەر لوتکهیهکی بەرزی ئەودیو گوندەکەوه بینیوه. دانیشتووانهکهی تا پادەیهك زۆرن لەناو ئەم جیایانەدا، بریتین له مەسیحی له مەزھەبەیلی نەستووریی کلدانی و ئەرمەنی، خەریکی گەنم و جۆ چاندن لەناو دۆلەکە و رەزەوانی لە قەدپالی دا دەکەن.

۳۰-بهریز چاقاس تهواوی شهو به قوولّی خهوت و نزیکی بهیانی ئهوهنده باش بوویوو، دهمانتوانی لهگهل تاوههلاتن بهری بکهوین. ری گهکه بهناو پیده شتیکدا ده رو قیشت، لای ناوه راست زنجیره چیای زاخو بوو، ههمان ئهو چیایه که جهگویرهی ههموو ئهگهره کان-بهری له ههموو پیشهوه چوونیکی سوپا دههذار که سیبه که گرتووه و ناچاری کردووه کهناری دیجله چوّل بکا. دوازده مین میل به بهرده بازیک دا نزیکهی نیو میل به یه کتربریک لهگهل خابوور و هیزل سوو تیپه رپووین. رپووباریکی زور گهوره به باکووره وه دی . ئیمه گهیشتینه کهناری ئهوبهری، کاتیک ئهو هیزی پاسهوانیهی که بهگی جهزیره پیی دابووین، کاروانه کهیان راگرت و نیازی خویان راگهیاند که ده گهرینه وه مال و داوای به خشیشیان کرد. کورده کان دهیانویست دووسه د پیاستهرم لی بقاچیننه وه، ناچاربووم نیوه بان بده می، رویشتن و بهم دهستکهوته چاوه رواننه کراوه بان رازی بوون. حه قده هم میل زور به زه حمه به بهرده بازیک دا ره تبووین، بهناو شوینیک دا که ئهوی پانییه گهوره کهی وای لی کردبوو کهمترین قوولایی هه بی شوینیک دا که ئهوی پانییه گهوره کهی وای لی کردبوو کهمترین قوولایی هه بی . شوینیک دا که ئهوی پانییه گهوره کهی وای لی کردبوو کهمترین قوولایی هه بی . شوینیک دا که نهوی پانییه گهوره کهی وای لی کردبوو کهمترین قوولایی هه بی . شوینیک دا که نهوی پانییه گهوره کهی وای لی کردبوو کهمترین قوولایی هه بی . شوینیک ده که که ده دوروبه دی سیرت، به رپووباری خاپووردا په پینوه وه ک

چۆن ھیچ كەس، جگە لەو كۆمەلەيەى كە لەگەل خۆمان بوو، نەياندەويست لە بەردەبازەكەوە بەم رووبارەدا بپەرنەوە. ئەم ھەلومەرجە بە گەورەترىن خۆشحالىيەوه، لەو كاروانەي جياكردينەوه كە ناچارى يېچكردنەوەيېكى درېژ بو و و له ههژدههم میلدا چووینه ناو شاری زاخق، نشینگهی کاپووتپاشا Pasha Caput، سەرۆكى سەربەخۆى كورد. زاخۆ شارۆچكەيەكى بچووكە، بەلام ههڵکهوتنی لهناو دوورگهیهك به رووباری خابوور دهورهدراو، کردوویه به شويننيكى ئاوەدان. سەرۆك لەناو كۆشكىكى ئەوپەرى رۆژھەلاتى شاردا دەژيا، بە میهرهبانی و میوان دوستییه وه پیشوازیی لن کردین، به لام ناگاداری کردینه وه که دەبىي لە ماوەي چەند سەعاتىكدا دەربچىن و لە پىشدا كەسىكى ناردبوو بۆ ئاوايىيەكى ھاوسى، بۆ ئەوەي شوپنى حەسانەوەمان بۆ دابىن بكا. ويستم بگەريىمەوە سەر ئەم بريارە دلرەقانەيە، چونكە بەريىز چاقاس لەوپەرى بىيھىزىدا بوو و گەرما تەواو كارىتى كردبوو، بەلام كوردەكە ھىچ بەزەيىيەكى نەبوو. لەوەتاى دەرچوونمانەوە لە جەزىرە، بە ئاراستەيەكى باشوور-رۆژھەلاتدا رۆيشتووين، به لام گومان و وریاییی پاسهوانی هیزه که کهمان رینگهیان لی گرتووم به رهفتاری رِيْكُوپِيْكُ بِجِوولْيْمِهُوهُ. بِهُم شَيْوهِيه سهعات سَيِّي پاشْنيوهُروّ، ئهو ساتانهي كه تيرمۆمەتر ۱۰۱ (۲۰)ى لە بەر سىيەردا نىشاندەدا، ناچاربووين زاخۆ بەجىيىلىن. بێهێزيي بهرێز چاڤاس ناچارىكردين به ئەسپەكەوە بيبەستينەوە، بەلام ئازایه تییه کهی سهرسوورهین بوو و هیندهی ینی بکرابایه، ههرگیز دهستبهرداری ئەدەبور.

به سهر پیده شتیک دا ده کرایه وه و له چه ند دوورایییه کی ده سته پاست دا دیجله مان بینی. به ناو باشو ور بر پر ژهه لات بر پر ژهه لات دا سوو پاینه وه و له ده به مین میل دا و چانیک که نشتینه ناو حه و شه ی مالی زابت، بینیمان له مالیه و باشک که یشتینه ناو حه و شه ی مالی زابت، بینیمان له سه ربانی ماله که ی له گه ل بیست که س له پیاوه کانی شیوی ده کرد. به پهیژه یه کی به رته سک دا سه رکه و تین و فه رمانی دا فه رشه کانمان له شوی ی که ی هه ره لاچه پی بانیژه که بر پر پابخه ن محه مه دئا خا و به شیکی کاروانه که ی کاتی و هستانمان له بانیژه که بر پر پابخه ن داریت که دانیشتن، بی ثه وه ی فه رموویان لی بکری، زاخو بینی. له نزیکی زابته که دانیشتن، بی ثه وه ی فه رموویان لی بکری، به شداری نانخواردنی ئیواره بوون. من که له پشته وه له گه ل به پیز چاقاسی به شداری نانخواردنی ئیواره بوون من که له پشته وه له گه ل به پیز چاقاسی پر شت. خو ئه گه ر له حالیک دا ئیمه ناچاربووین وه ک ثه وه ی تا ئیسته وابووه، به پی دراوه به قوناغی کورت و له فینکاییی شه و دا سه فه ربکهین. هاو پیکه مان پی دراوه به قوناغی کورت و له فینکاییی شه و دا سه فه ربکهین. هاو پیکه میکن بو و ژایه وه.

پاشای ئامیدی لهسه رئه و خاکه ی که ئیمه ی وا لیین، هه ربه ناو سه ربه به به غدایه، به لام جه ههمو و مانای وشه که شازاده یه کی به ره بابی و سه ربه خویه، وه چه ی پشتاو پشتی مالی پادشای عه بباسیه، باو و باپیرانی له وه تای پرووخانی ته ختی خه لافه تی به غدا، هه میشه میرنشینی ئامیدییان له بن ده ست دا بووه. ئه م پادشایه یه کیک له سه روّکه هه ره به هیز و ده و له مه ننده کانی کوردستانه. کوشکی پاشا له ئامیدییه، شاری به هیز و مه حکه می سی پروژه پی له باکووری مو وسله وه دو وره. میرنشینه که ی سی و یه که می پر دانیشتو وان به خوّوه ده گری و به بیت و فه په له دانه و ی له دانه و ی ه زه زه و انی دا، دانیشتو وانه که ی کورد، نه ستو و ری، کلدانی و کاتولیکن.

سی ئاگستۆس- بەیانىيەكەی كاتى دەرچوونمان، زانىمان زابت داواى دووسهد پیاستهر بهخشیش ده کا، ئهگهرنا دهست بهسهر کهلوپهل و جانتاکانماندا دهگری. رازی بووم نیوهی بدهم و نیوه کهی تر ته ته ره کان بیده ن. ئەمجارە ئەوان كەوتبوونە حالەتتىكى كەم تا زۆر بىتھيوايى، نەفرەتيان لە کەللەرەقىيى خۆيان دەكرد وەك ھۆي مايەپووچبوونيان و رايانگەياند ھەموو قازانجي شتومه كه كانيان بهشي خهرجييان ناكا له بهغدا. حاجي حوسين، خزمه تکاری نهینی شیخی تهی، که به داوای من تا ئیسته ئیمهی بهجیّنههیّشتووه و تاقه کهسی ناو تاقمهکه بوو به دهستپاکی دهجوولایهوه، هات و داوای لن کردم رینگهی بدهم بگهرینتهوه. پنی وتین: به بهردهبازیکی شهش یا حهوت میلی سهر رووباری دیجلهدا دهروا و به یهك تاقه شهو دهگاتهوه ئۆردووهكەي. بىست رووپيەيەكم داينى، لە پاداشتى ئەوەدا كە چاوى لەسەر ئیمه بووه، رهزامهندیی نیشان دا و تکای لی کردم لای پاشای مووسل ده خالهت بکهم بر ئهوهی والیی مووسل ژنهکهی و منداله کانی که گلی دابوونهوه، بیانگیریتهوه بوی. وا دیاره جاران له خزمهت یاشای پیش یاشای ئيسته دا بووه، له دهمه قالييه ك دا، يه كيك له خزمه تكاره كانى پاشاى كوشتووه. وهختایهك سهردارهكهی دهكوژرێ، رادهكاته ناوشار و دهبیّته پهنابهر لهناو هۆزەكەي، بەلام ژنەكەي و مندالەكانى بە فەرمانى حاكمى نوى دەستگىر ده کرین و حهوت سال دهبی حاجی حوسینی بهدبهخت هیچ کهسیکی له خيزانه که ی نهبينيوه. گفتم پي دا ههرچيپه کم پي بکري، بوی بکهم. به لام ليم نەشاردەوە كە ھىچ ھۆيەك نىيە بىخھيواى بكا لەوەى كە كۆششەكەمان سه رکه تووین. پاشان دهستی ماچ کردم و به چاوی پرفرمیسکه وه به جینی هیشتم. ئەو بەردەبازەي كە پىرەمىردە عەرەبەكە بۆي باسكردم، ھەر كەمىك لە ئاسكى مووسڵ دووربوو و جهگوێرهي ههموو ثهگهرهکان- ههمان ئهو ناوچهيه بوو، که

ئهسکهنده ر له رووباره که دا له گه ل سوپاکه ی پیش جه نگی ئه ربیلا پیدا په رپیونه ته وه وه به به رووبان تاقه شوینه له نیوان جه زیره و مووسل دا، ده توانین به به رده باز لهم وه رزه ی سال دا پیدا بپه رپینه وه بر رووباره که. چوارده میلمان له ناو ده قه ریکی کراوه دا بری و به ئاراسته ی با شوور و روزه هلات و تا ئاواییی (ناموور Namur)، که ئیزیدییه کانی تیدا ده ژین، روزیشتین. دیجله که ئیمه که مکه که مه لیمی نزیك ده بووینه وه ، له ده سته راستمان بوو و له دووراییه کی زوری ده سته چه پیشمان زنجیره چیای زاگروس (۱) مان ده بینی.

⁽۱) کیبونت کیرس Quiutus Curtius و سترابۆن Strabo، پنی ده ڵێن چیاکانی گۆردیان

له نیو هرودا بو و . برای سهروکی ئیزیدیه کان وهك سهرکرده ی هیزه کهی یاسه وانی به گه لمان که وت. کاتی سه فه ره که هه زار پرسیاری لن کردم سه باره ت به دابونهرېتى ئەوروپايىدكان و لەوانەش پرسىي: داخۆ چەند ئۆزىدى لە ئېنگلستان ههیه؟ وه لامیم دایهوه، خه لکی ئینگلستان ناوی ئیزیدییه کانیان ههر نهبیستووه. بهم وهٔ لامه تا دوا راده سهرسوورماو بوو و پهنجهی بن تورکه کان دریز کرد: "ئهم نارەسەنانە،" وتى، "بە ئىيمە دەڭين ناپاك، بەلام ھەرچۆنىك بىي من لەگەل دە كەس لە هاوريكانم ههستدهكهم دهتوانم سهدان لهم سهگانه رووتبكهمهوه." شازده ميل بهناو ولاتیکی ههر له ههمان جوّردا روّیشتین، به گرتنهبهری ئاراستهی باشوور-رۆژههلات-باشوور، دىجلە لە دەستەراستمان مايەوە بە دوورىيى پېنج مىل و چياي زاگرۆس لە دەستەچەپدا. كۆتايىيى شازدەھەمىن مىل، لەناو ئاوايىيەكى ئيزيدىيەكان، ناوى ھەتررا Hatarra بوو، ماوەي چەند دەقىقەيەك پشوويىخكمان دا و پاشان هیّشتا شهش میلمان نهبریبوو که گهیشتینه ئاواییی تهلیسقوٚف Teliskofی کلدانه کان، لهوی ریدگهیان دا شهو بمینینهوه. لهوهتای دوّلی زاخوّمان به جي هشتبوو، ولاته كه كهمتر ناههموارتر دهبوو و خومان له پيده شتيكي بهرفروان دا بینییهوه، که روزهه لاتی چیای زاگروّس، باشووری زیّی گهوره و روّژناوای دیجله و باکووریشی چیاکانی زاخو و ئامیدی بوو. ئەم پیدەشتە لە میژوودا بەناوبانگە بهوهی که شانوی چهند رووداوهیلی لهبیرنهکراو بوو؛ زهینهفون و سوپا ئازاکانی ینیدا رەتبووبوون، لیره ئەسكەندەر جەنگى ئەربیلای بردەوە و جەند سەدەپەك دواتر ئيمپراتۆر هيراكلۆس دەسەلاتى نايابى خەسرەو پەرويزى تىكشكاند. لەو شوينه پاسهوانه ئيزيدييه كانم ناردهوه، داواي هيچ به خششيكيان لينه كردم، خويان کشاندنهوه و خوشحال بوون بهوهی که پیّم دان. بهگویّرهی ئهو ماوه کهمهی که من بینیم، بر دەركەوت ئەم تايەفە نايابە نەۋادىكى مرۆيىيى زۇر نەرمونيانترن و زياتر ههستی نهجیبزادهیی و بهخشندهیییان ههیه وهك لهو دانیشتووانه تیكهلهی

ئاشوورستان، که تورکه کانی تیدا تهمبه ل، لووتبه رز و چهقاوه سوون، عهره به کان شانازیکه ر، ناشارستانی و دلره قن و مهسیحیه کان ترسنوک و خیانه تکارن.

زور به میواندوستی له لایهن کهشیشی کلدانیهکانی ئاواییهوه پیشوازی کراین، سهربانیکی له مالیّکی تایبهت بو ته رخان کردبووین. ئهوه ئاسووده گییه که بوو که ئهوه تی له مالی ئارشه فیکی چاك له میردینه وه ده ده رچووبووین، نه مانیینیبوو و ته نیا ئیمه نرخیمان ده زانی، چونکه به رده وام یه خه گیری خوتیه لقورتینی و گهمژه یبی به ربه رییه بی ههسته کان ده بووم. به پیز چافاس باشتر له وه ی من چاوه روانی بووم، به رگه ی ریگه ی ده گرت، ویرای ئهوه ی که سکالای بووه هیشتا خور کاری له میشکی ده کرد. به لام ته نیا پوژیکمان مابوو بگهینه مووسل، ههستم به په زامه ندیی ده روونم ده کرد به گهیشتنه نه م شاره، حه سانه وه و خواردن و کومه گییه کانی پزیشك که م که مه له شساخییان بو ده گه پانده وه .

وهك پیشوو بهردهوام بروین له پیگه که مان به ناو پیده شته که دا، دیجله لای پاستمان و به رزاییه کانیش لای چه پمان برون. پینجه میل ناواییه کی باتمه Batma [باتووفه] ناوی کلدانیه کان برو، ده یه میلیش ناوایی ته لکیف برو، پیگه کان زوّر له باربروون. نه وه تی دوّلی زاخومان به جی هیشتبوو، پیگه که به رده وام باشتر ده برو. ده بی له و شوینه ی نیوان ته لکیف Tilkiff و زاب دا، به گویره ی من، جه نگی نه ربیلا Arbelles و نه ینه وا مالاته کی دروست کردووه بو جه نگیك. به ده رله له زه تی وه رگرتووه که نه م پیده شته ی دروست کردووه بو جه نگیك. به ده رله زنجیره یه کی گردولکه ی نزم و بریک لیژایی نه رم، زه ویه که هیچ به ربه سینکی نیه به رانبه ربه پیشه وه چوون و جووله ی سوپایه لی به ژماره هه ره زوّر و هیچ له و وه سفه ورد ترنیه که کیونیتس کیورتیوس بو نه م ولاته ی کردووه. (۱) بیست و تویه میل ورد ترنیه که کیونیتس کیورتیوس بو نه م ولاته ی کردووه. (۱)

⁽۱) كيونيتس كيورتيوس Quinte-Curce دهڵێ: داريوش ههشتا ههنگاو لهو ديو

بهسهر پردیّکی بهلهمیدا له دیجله پهرینهوه و چووینه ناو مووسل، بهلام ئهو خۆشىيەي وا ئەم شارە پنى بەخشىم كە ئىمەي خستە كۆتايىي ناسۆرەكانمان، لەبەر رهوشی ترسناکی بهریز چاقاس، تهمومژاوی بوو، به جوریک که رهوشی ترسناك تێكچووبوو، پشێوييهكاني زۆر زياتر بوون و سەخت بوو بە زەحمەتێكى زۆر بگاتە شار. فەرمانم بە سوورىچى دا بمانباتە ماڭى قەشەي كاپوسىنىك، پياوينك لە تەمەنيكى باشدا، نامهم پنی بوو بۆی، زانیارییه کی زۆری له پزیشکی دا ههبوو. گهلیّك چاكتر لاى دكتۆرێكى وڵات قەبووڵكراين، چووينە ماڵەكەي، بەڵام باوكە قەشە ناچاربووبوو دوو رۆژ پیشتر بچیته سهردانی پاشای ئامیّدی. ئەمە كاریّکی چاوهرواننه کراو و بهدبه ختانه بوو، چونکه تاقه کهس بوو له شاره که و گهره که که چەند زانيارىيەكى پزيشكىي ھەبوو. وەك چۆن پشيوپيەكانى نەخۇشىي ھاورىكەم وهك سروشتى نيشانه كانى زەرداو بوو، ئەمە واى لىي كردم بەو ئەنجامە بگەم كە پنویسته بحهسنتهوه و چارهسهری کالومیل (که تاقه دهرمانی بهردهستم بوو) به ژهمی بچووك وەربگرێ. بۆيە بړيارم دا حەبى كالۆمێل، كە دەنكى دوودانەييى تێدابوو، بهیانیان و ئیّواران دهمدایی بیخوا. جگه لهوه، چا و شوّربا و چهند خواردنیّکی دیکهی سووکم پی دا. به لام دوای پینج روز هیچ گزرانکارییه کی بینراو له رهوشی لهشساغیی دا به دی نه کرا؛ ورینهی به رده وام و هیچ سه رچاوه یه کم له به رده ست دا نهما و سهرهنجام وام لي هات كه له كيّك و چادريّكي چهسپاو بگرم، بو ئهوهي لهم ریّگهیهوه به دیجلهدا بیگهیهنمه بهغدا بز لای دکتور هاین، پزیشکی نشینگهی بهغدا، پیاویکی زانا و خاوهن شارهزاییه کی زور له پیشه کهی دا. لهسهر پاشا وهستام که به لیّنی دابوو یارمه تیم بدا و فهرمانی دا که له کیّك ئاماده بكریّ. من وهسپیّکی شاری مووسلم له کتیبه کهم "Persian memoir"دا کردووه و ئهوهی لهبارهی شاره که وه پیویست بی، گوتوومه. بزیه پیویست ناکا دووباره ی بکهمه وه. مووسل شاریکه کون و تاریکه، به خیرایی لهناو فهراموشیدا گرینگیی کهمده بیتهوه.

دابەزىن بەناو رووبارى دىجلەدا - مەركى بەريز چاڤاس…

⁽۱) له چاپه ئینگلیزییه که بو ئهم سهرباسه نووسراوه (مهرگی بهریّز چافاس)، ههرچی وهرگیّره فهرهنساییه کهیه کردوویه به (نووسهر دادهبهزیّته ناو دیجله)، که بهراستی وهرگیّره فهرنساییه که زوّر هه قی بووه، چونکه نووسهر ته نیا به دوو یان سی دیّر باسی مهرگی چافاس ده کات، به لام نووسهر مهبهستی بووه ناوی هاوریّکهی به بهرزی رابگری و لهوه زیاتر دلّی نه هاتووه ناونیشانیّکی دیکهی بو دابنی. بوّیه من له وهرگیرانه کوردییه که کردم به (دابهزین به ناو دیجله - مهرگی بهریّز چافاس)، که پیّم وایه زوّر دروست نامانجه ده پیّکیّت (وهرگیّری کوردی).

به لام رووباره که هیشتا ئاویکی به لیشاوی ههر مابوو. حهوتی ئیواره کهناراوهکهمان به جی هیشت و به یاریدهی دوو سهول بهردهوامبووین، شهو دهرچووین، تیکرا نزیکهی چوار میل و نیومان له سهعاتیك دا دهبری. کهناراوهکانی رووباره که، له ههر لایهکهوه دووسهد یارد ثاوی تیدابوو، به داربی و خەيار داپۆشرابوو، نيشتەنىي كاتى يا رەشمالى رەشمان لەوى دەبينى، ھىي بیّستانچییهکان بوو. لهویّوه، ههمووی لم و بیابان بوو. من لهگهڵ خوّرهتاو خەبەرم بووەوە و بیست دەقیقە دواتر كەوتمە سەرنجدان؛ كەنارى لاي راستى رِووبارهکه نزمبوو و دهکرا ئاسانتر ئاو بدریّ. زنجیرهیهك گردوٚلْکهی نزم به درێژيي دەستەچەپ ھەبوو. لە سەعات پێنج لەسەر كەناراوەكان تێبينيي رماره یه ک عهره بم کرد، له وی چادریان هه لدابوو؛ پیم وایه بیستانچیه کانی گەنمەشامى و كاڭەك بوون. ئاو بە ھۆى مۆتۆرىكەوە كە زۆر بەكاردىت، لە رووبارهکهوه دهرژینریته سهر کهناراوهکانی دیجله و فورات و زوربهی جار له لايەن گەرۆكەكانەوە وەسپكراوە. سەعات پينج و نيو، بە بەربەستىكى زۆر کۆندا تیپه رِبووین، پیمی ده ڵین نهمروود Nimrood، که ریبی تیده چی له دەورانى ئەسكەندرەوە ھەبوويى و پادشايانى كۆنى ئاشوورىيەكان بە مەبەستى ئاوديريي له ديجلهوه بۆ ناوچه هاوسيكانيان درووستكردين. ئهو يرده له بهرد دروستکراوه و ئهملا بۆ ئهولای دیکهی رووبارهکهی دهبری، به لام من گومانم هەبوو بەشىكى زۆرى بەربووبىتەوە. ئاوى رووبارەكە يەك يىن دابەزىبوو و خيرايييه که ی به جورينك بوو، دهترسام که له که که مان نوغروبين. به لای راستدا، به ماوهی میلیّك گوندیّکی بچووک ههبوو، لای کهناری ئهوبهر، له شوێنێك كه پێؠدهڵێن نهمروودخێې Nimrood Khoi ماوهي چل دەقىقەيەك وەستام، بۆ ئەوەى كەمنىك شىر و چەند كالەكنىك دەست بىخەم. ناوچهکه له ههردوو لای پرووبارهکه ثهوهندهی چاو بربکا، تهنیا بیابانیکی فراوان

بوو. دوو سهعات دواي به جي هيشتني نهمروود خوي Nimrood Khoi، لاي راستمانهوه ریزه گردیکی رووتهن و بهیار بوو، رووبارهکهش زور بهرفراوان بوو، ههندیک تهنکاو و دوورگهی لیدهبووهوه. سهعات دوازده گهیشتینه زیمی گەورە، كە بە سىٰ لقى زۆر جياكەرەوە دەرژېتە ناو دىجلە. گوندېك لە يەك میلی سهرووی لقی سهره کیی ناوه که دا بوو، ناوی سه حاف Sehaff بوو. دیجله ههر به بهرینی، به لام به تهنکایی، دهرویی و قهراغهکانی نزم و له ههر لايه كيشهوه تهماشات ده كرد، بيابانيكي لماوي بوو. سهعات دوو دهقيقه يه ك کەم، گلکزى سولتان عەبدوللا Sultan Abdallaمان بىنى، كەوتبووە سەر بهرزاییی گردیکی کهناری دهسته چهب. لیره دیجله دابه شده بی و دوایی له خوارتردا پهكدهگريتهوه، دواي ئهوهي دوورگهيهكي دوو ميل دريز دروستده كا. سه عات پينجي پاش نيوه رو بريك بيشه لان له سهر كه ناراوه كان بهدی ده کرا. له سه عات پینج و نیودا دوو گوری شکودار دهبینرا. له شهشدا، پاناییی رووباره که نیو میل دهبوو، دوورگه کانی بهردین و کهناراوه کانی نزم و به گیای وشکی لاسکدریژ و دهوهنی گهلاورد داپوشرابوون. له سهعات شهش و نیودا زنجیره گردیکی بهردینمان لهسهر کهناری دهسته چهپ بری، پیی ده لین جهبهل حوسين Gebal Hussein^(۱). ئيدى ئيسته تاريكيي شهو هينده ئەنگوستەچاوە، رِيْگەى لىنگرتم لەودىوەوە ھىچ شتىك بېينم. ماوەى نۆ سهعات و نیو رِویشتین و له شهشی بهیانیدا، له خهو ههلسام و جلهکانمم لەبەركرد. ئەوەتى چووبووينە ناو كەڭەكەكە، بەريىز چاقاس ھىچ نەبزووتبووەوە، به ئازاریکی زورهوه جوولهیه کی کرد و توانیم چهند کهوچکیک شوربا و شهرابی پخبدهم. سپیده و ئیواره چام داین، وا دیاربوو له ههر خواردنیکی ديكه زياتر سوودي لي بيني.

^(۱) چیای حوسیّن.

١٠ي مانگ: كاتژمێر ٧ي بهياني، زنجيرهيهك بهردهڵان لهسهر كهناري لاي دەستەراستەوە، قەلايەك بەناوى مەكوە Mackoah ، لەناو بيابانىكى لماوى بهرفراواندا دەبينرا. سەعات ۱۱ لە گەرووى زىپى بچووك پەرينەوە، يەك زنجيرە بهرزایی له کهناری دهسته چهپ بوو، رووبارهکه و دوورگهکه فراوان و لار دهبوونهوه. سهعات یازده و نیو گلکزی پیریکی موسلمان به ناوی حاجه Hadjaوه، لهسهر كهناري دهسته چهپ و پهكسهر دواي ئهوهش زنجيره چیایه کی حهمرین Hamran ناو لهسه رکهوشه نی که ناری لای راست ده سنرا. یانیی رووباره که زیاتر له نبو میل بوو، له گه ڵ ژماره به ک دوورگه به کدیبان دەبرى. يازدە و پەنجا دەقىقە، كەلاوەي شارىكمان لەسەر بەرزىي گردىكى سهر کهناری چهپ بینی، ئاوی رووبارهکه تا بنهکهی هاتبوو و لهسهر لای کهناری بهرانبهریش، دیوار و بورجی بینایه کی گهوره ههبوو، پێی دهڵێن جهبهل كولوسا Gebal Kulusa، با نويزخانهي جبا. سهعات دوازده له كهناري راست دا بهرزایییه کان ده کشانه وه بن ناو بیابان. که ناری چهپیش ته خت و به دەوەنىي گەلاي ورد و دارى بى و گۈوگياي درێڅ دايۆشرابوو. سەعات جوارى پاشنیوه روّ به لای کانیکی نهوتی رهش یا قیردا رهت بووین، بهر لهوهی لیّی نزيك ببينه وه، بۆنيمان دەكرد. ئەم نەوتە لەسەر زەويى بنارى زنجيرە بەرزايييەكى بچووك دەھاتە دەرەوە، بە درێژيى كەنارى رووبارەكەش بۆ ماوەي نيو ميل ھەر ئاو بوو. رووبارهکه لیّره پانییهکهی شهش سهد یی بوو و وَلاَتهکه له ههموو لاوه ههر تهنیا بیابانیک بو و بن خزی. سه عات چوار و نبو، چیاکانی جه به ل حوسین Gebal Hussein ونبوون و پیدهشتیکی لماویی بیسنوور لهلای راست شويّني گرتهوه. ماوهي ئهم بيستوچوار سهعاتهي دوايي، هيچ ئافهريدهيهكي مرؤییم نهبینی، به لام سه عات پینج چهند ره شمالیکی عهره بیم له سهر کهناری لاچەپ بىنى و تەواو نزىك بەوانىش بريك كىلگەى گەنمەشامى ھەبوو:

رووباره که بهرفراوان و کهمیّك قوول بوو، پانتایییه کی لماویی دهبری. دوورگه لمینه کان به جوریک داربی داپوشراوبوون. سه عات شهش و نیو بارستایی ئاوی دىجله به شيوهبه كي بهرچاو فراوان دهبوو و به دروستكرني چهندين دوورگهي چكۆلە، دابەشدەبوون بۆ چەند دوورگەپەكى لەپەكجياواز. سەعات نۆ، نهماندهتواني چيتر هيچ ببينين، چوومهوه ناو كابينهكه. ئهو ئيوارهيه بهريز چاڤاس باشتر دیاریو و دهیتوانی هه لبستیته وه و کهمیک نان و شهرایی خوارد، وای تی گهیاندم ئهو هیچ هیوایه کی نهماوه و ههست ده کا له کوتایی نزيكبووەتەوە، جا ئەگەر مەرگ دەيتۆقتنى، درىۋەي يىن دا، تەنيا لەبەر ئەو خۆشەويستە نزيكانەيە كە زۆر پێيانەوە پەيوەستە. ھەموو ھەوڵێكى خۆم دا تا زاتى بنيمه بهر، به لام چهند ساتيك دواى ئهوه خوى خستهوه ناو نوينه كهى و نیوهی شهو بهبی ئازار و بهبی ئهشکهنجه دوایین ههناسهی کوتاییی دا. بهریز چاڤاس پیاویّکی بهگزاده و کهسیّکی زوّر لهبهردلّان بوو و سهرنجراکیّش و خاوهن خەسلەتىكى گەورە و بەھرەدار بوو، شارەزايىيەكى قوولىي لە نووسەرانى دەورانى كۆندا ھەبوو و ھێشتا زانايەكى ماتماتىك بوو و ئێمە لە داھێنانى چەندىن ئامىرى گونجاودا بۇ ئاسانكردنى لىكۆلىنەوەي زانستەكان، قەرزارى ئەوين. ١١ى ئاگستۆس، سېيدەكەي دوايين ئەركى خۆم بەجىيھىنا و لە شوێنێکی چەپەکی قەراغی رووباری دىجلە ناشتم، يادەوەرىي خەسلەتە په سنده کانی و کوتایییه خهمباره کهی وینه په کیان له سهر روّحم به جی هیشت، له هیچ کات و سهردهمینادا له بهرچاوم وننابن.

چواری به یانی گهیشتینه تکریت، گوندیکی قورین، که و تووه ته ناو زنجیره به رزایییه کی به ردینی سهر که ناری راستی رووباره که. بیرتا Birthaی کون، که سه ده ی یانزهه م باره گهی سه روکی ژاکوبیته کان (۱) بووه. لیره یه کین له و

⁽۱) کهوتووه ته سهر بهرزایییه ک، ماوه یه کی زور باره گهی سهره کیبی تهیموورییه کان بووه.

ئىسكۆرتە تفەنگدارانە، كە پادشاى مووسل بەگەلىيدابووم، بىنىم زۆر جارِسكەرتر بوو لەوەي سووديكى ھەبئ، بۆيە دەرم كرد. ماوەي شەش سەعات بهرده وامبووین له رؤیشتن. خیراییی رووباره که کهمنه دهبووه وه. ههردوو کهناری رووبارهکه ماوهی چهند مهسافهیهکی دوای تکریت چینراوبوون به کالهك و خەيار و ئاوى پێويستيان ھەبوو بۆ ئاودێريى، لە رێگەى ئەو ئامێرەوە ئاو دهدهران، که پیشتر باسم کرد. چهند ماوهیهك دواتر به لای راست دا، زنجیره چابهك ههيوو، ناوى جهيهل كورن Gebal Kurin يوو. ديجله دواي تكريت زور فراوان دهبی. سه عات نو و بیست ده قیقه گلکو و گوندی گهورهی ئیمام دۆر Imaum Dour له ليژاپيي گردۆلكەپەكى نزمى لماوىدا ماوەى نيو ميل دوور له کهناری چهپهوه دهبینران. گلکوی ئیمام گومهزیکی بهرزه له شیوهی چوارگۆشەدا، لەگەڵ قوبەيەك كە بە شێوازى ئارشىتىكتۆرى عەرەبى بوو. دۆرا Dura، ناوى كۆنى ئەم ناوچەيەيە و ئەوانەى ميزووى كۆنيان خويندووهتهوه، پێي ئاشنان؛ بهوپێيه كه ئهو شوێنه بووه رۣوٚمانهكان دواي مهرگي ژۆليان Julian لەوى بە دىجلەدا پەريونەتەوە و جێگرەوەكەي پەيماننامەيەكى كارەستبارى ئيمزاكردووه، كه جهگويرهى ئەم پەيماننامەيە- دەستى لە نوسيبين و ههریمهکانی ئهودیوی دیجله هه لگرتووه بن فارسهکان. ههردوو کهناری رووبارہ که دایو شرابوون به مه کینه ی ئاودیر ہے شووتی چاندن cultivation of water melons، که باشترین میوهی ولاته، بیستانجیه کان به شیکی زوریان لی دەناردە بەغدا. ئەوەتى لە مووسل دەرچووين، يەكەمجارە دارخورما دەبينم، سه عات یازده و نیو پاشماوه ی که لاوه ی گوندیکی قورینم که پیی ده لین ئەسكى بەغدا Eski Bagdad، لە كەنارى دەستەچەپ بىنى و رووبارەكە لەوئ دەبېتە دوو لق، يانابىيان وەكوو يەكە، دوورگەيەكى يەك مىل درېژ دروستده کا. دوازده و نیو، پاشماوه قورینه کانی شاری شیناسم Shinas له

کهناری دهسته راست بینی. دیجله لیره پانییه که ی نیو میل زیاتره و ولاته که ههر چۆلهوانی و بیابانیکه بۆ خۆی.

سه عات دووی پاشنیوه روز، پاشماوه ی نایابی قه لایه کی به رز، که پیی دەڭين ئەلعاشق al-Ashuck يا دۆست، لە نزيكى چوار مىلى كەنارى لاي راست دهبینریّت، دوای ئهوه یه کسهر له بهرانبهر که لاوه ی شاریّکی بهناوی مەشىك Mashiick يا خۆشەويست دەبينرا. عەرەبەكان نەرپتىكيان ھەيە، ریزی ئهم دوو شوینه دهگرن. ئهم دوو شوینه هاوشیوهی Hero و Leanderن، جياوازىيەكە ئەوەپە لىرە ژنەكە لە ترسى خۆشەوپستەكەي يردىك بۆ ئاسانكارىي پەرىنەوە لەسەر رووبارى دىجلە بنياتدەنى. قەلاى ئەلعاشق كەلاوەيەكى جوانە، بەلام زۆر دووربوو، نەمتوانى بە وردى بىپشكنم. لىرە رِووبارهکه هیّشتا ههر بووه به دوو لق و ئیّمه ئهو لقهی لای رِاستمان گرت و سهعات سني كهوتينه بهردهم شاري سامه را، كه كهوتووه ته كهناري دهسته چهپ و دانیشتووانهکهی دووههزار کهسه و چارهگه میلیّک لهو شویّنهوه دووره که هەردوو لقەكەي تىدا يەكدەگرنەوە. سامەرا، سامىرى كۆن، نشينگەي دلخوازي بريّک له خهليفه عهبياسيه کان بووه و ئاسهواري شاره کونه که هيشتا رووپهرێکي بهرفراواني زهوي شارهکه دهگرێتهوه، زوٚربهي دهشي بهوه بناسرینه وه گلکو و پهرستگهی ئیمام محهمه دی مههدیی لییه، که له سامه را نيزراوه. بالهخانه يه كي ناياب له خشت، لهگهل دوو گومهز و دوو منارهي جامي رەنگاورەنگى پيوەيە، كۆشكىك كە عەرەبەكان زۆر بىيى سەرسامن، شيوەي جوانيي كاتيك تيشكي خوري ليي دهدا، دهبريسكيتهوه. لهويوه زور دوور نا، بورجیّك به شیّوه یه کی قوچه کی دروست کراوه، بهرزییه کهی سهرنجراکیشه و لایه کانی نایابن و پهیژهیه کی تا ئهوپهری نایاب له دهروازهی دهرهوهی ئهم بورجهدایه، ئیستر و ئهسپ بهو هۆپهوه دهتوانن بگهنه بهرزییهکهی. له دووریی

یهك میل و نیوی شاره نوییه که و باکووری روزهه لات و کهناری دهسته چهیی رووباری دیجله، کهلاوهی کوشکه کانی خهلیفه کان دهبینری، دیاره جاران بالهخانه یه کی به رفراوان و گهوره بووه، له قور و خشت دروست کراون. به لام ههرچهنده له پلهي په کهمدا و ناياب بووين، چيتر شتيکي وههايان لي نهماوهتهوه شایانی بایه خیندان بی. هیشتا ده توانین باشماوه ی ئه و دیوارانه ببینین که له دەرەوە و لەناو بيابان دريردەبنەوە. سەختە قەبوولى بكەين چۆن توانراوه شوێنێکی ئاوا ههڵبژێردرێ بۆ ئەوەي ببێته جێگەي دانیشتني یادشایهکی بههيز؟! ناوچهكه له ههردوو لاوه ئهوهندهى چاوبربكا بيابانيْكى قاتوقرِه، هيچ رێگەيەكى نىيە، بەبى درەخت، تەنانەت بەبى درەختىكى بچووكىش، بتوانى ببيّته نوايهك دژ پهو گهرما پهتينه، كه له ئهنجامي تيشكدانهوهي خورهوه لهسهر لمي سبي پهيدا دهبي. گهوالهههورينك پر تۆزوخۆلي چر رووپۆشي کهش وههوا دادهیوشن و گفهگفی توز و بای ناو بیابان، سهرباری دیمهنی داماوی و خهمناکیی شوینه که. له گه ل ئه وه شدا، سهباره ت به عیراقی عهره بی زۆر راسته، هەر كويپەك ئاوى ھەپى يا بۆي بھينرى، ئىدى سەوزايىشى لىخ پهیدادهبی، به لام لیره کهناره کان بهرزن و دیجلهش بهرین و تهنکه، (۱) لهوهوهیه که ئاودێريي ناوچهکه ههميشه زۆر به سهختي بهړێوه دهچێ.

سه عات پینجی پاش نیوه روّ، له چه ند دوورییه کی که ناری چه په وه، پاشماوه ی شاری که وره ی گوره که وره ی گوره که وره ی گوره که وره ی گوری که وره که ده بیته پیک هاتبو و، چه ندین بورج و ژماره یه کوّری لی بوون. لیره رووباره که ده بیته چه ند لقیک. سه عات شه ش و چاره گ ، پاشماوه ی کوشکی که لموله سه روا که ناری چه به ده بینرا. سه عات شه ش و نیو، پاشماوه ی شوورا و بورجه کانی شاری که ناری گه وره، له دووریی یه که میلی که ناری

⁽۱) له يهك شويّن دا، له دووريي يهك ميلي كهنارهوه بوّ كهنار.

چه په وه ده رکه و تن. ئه م که لاوانه ، به گویره ی ئه و زانیارییانه ی که ده ستم خستن ، ماوه ی چه ند میلیک به ناو بیابان دا دریزده بنه و و ده کری سه رنج بدری که نالیک له پووباری دیجله وه پاکیشرابوو ، ئاوی بر بناری دیواره کانی شووراکه ده گواسته وه . ئه و که لاوانه پییان ده لین ژودسیه Judsea [ئودیسا] و به بی هیچ گومانیک شوینی شاری به ناوبانگی ئوپیس ده گرنه وه ، که به گویره ی وه سپه کانی زینو فون ، ده بی که و تبیتنه شوینیکی ثه م ناو چه یه . پای دکتور ثینسنت . Dr . زینو فون ، ده بی که و تبیتنه شوینیکی شم ناو چه یه . پای دکتور ثینسنت که نودورنه که شاری ئوپیس که آونووه ته شوینی به یه که گیشتنی ئودورنه مان که م شوینه نه بینی . (۱) که م و زور به رانبه ر به ژودسیه Judsea که نالیک شاره مان که م شوینه نه بینی . (۱) که م و زور به رانبه ر به ژودسیه این این که داو بی شاین که که و ده ی بیابانه که . سه عات خوت و نیو له دووری دوو میلی زنجیره ی نزمی گردو لکه ی به ردینه وه ، له سه رحه و نیو که ناری چه پ ، ه توزی عه ره بی ئه لبو فه دج و که ناری پاستیش که ناری چه پ ، ه توزی عه ره بی ئه لبو فه دج و که ناری پاستیش که ناری چه پ ، ه توزی عه ره بی ئه لبو فه دج و که ناری پاستیش که ناری چه پ ، ه توزی عه ره بی ئه لبو فه دج و که ناری پاستیش که ناری چه پ ، ه توزی عه ره بی نه که این به عات نو تاریکیه کی ئه نگوسته چاو بو و و نه متوانی چیتر تیبینیه کانم تو مار بکه م .

رۆژى ۱۲ ى مانگ، سەعات سنى پاشنىوەرۇ، دابەزىم بۆ ئەوەى ریزگهی ئۆدورنه Odorneh بیشکنم، تا ئیسته ناوی کوفری-سوو Kufri suی هەڭگرتووه، رووباريْكى بچكۆڭە و نەرمرۆيە. تا ئېزە رووبارەكە بۆ مەلەكردن دەشيا، بەلام نەماندەتوانى زياتر لەوە بچينە خوارەوە. سەعات حەوتى بەيانى، لهسهر کهناری لای راست، زنجیرهیه کلم و بهرد که یه کهم بوونی شاریکیان به ناوی زومبوور Zumboor دهگهیاند، لهسهر کهناری ههردوو لای بهرانبهر به ياشماوهي كهنالنيك بوو. دواي ئهوهي ئيمه دهوروبهرهكاني كفر -سوومان بهجیٰهیٚشت، رِووبارهکه زور بهرتهسکتر دهبووهوه، بهو پیٚیه یانیی ئاساییی نزیکهی سی سهد پی بوو. توندیی بایه که خهریك بوو که له که که مان يارچەيارچە بكا. ناچاربووين ماوەي چەند سەعاتنىك خۆمان لەژىر كەنارىكى زور بهرزدا بپاریزین. سه عات سی و نیو، گوندی سوویدیه Suedia ی دەورەدراو بە دارخورما بوو، پانپى رووبارى دىجلە نيو مىل كەمتر لە خوارووى ئاوايىيەكە بوو. سەعات شەش و نيو، جۆگەلەيەكى جوان لەسەر كەنارى لاي چەپ، ئاوايىيەكى سويدىە Suedia ناو ھەبوو، چواردەورى دارخورما، دارقهیسی، دارههنجیر و دارتوو بوو. سهعات ههشت گهیشتینه دیّے, مونسورگ Monsourg. نیوهی شهو گهیشتینه ناوچهی [دهغاره] دوخاره Dokhara که -وهك ده لنن - به بيتترين ناوچه ي ياشالقي به غدايه.

۱۳ مانگ سه عات پینجی به یانی له سه رکه ناری لای راست، دینی سوعادیه Swadia . له م شوینه وه تا به غدا هه ردوو که ناری رووباره که داپر شرابوون به ئامیری ئاودیری و بیستانی کاله ك. ماوه یه ك دابه زیمه ناو ئاوایییه کی باکووری کازمه ین Kazameen و دوو ئه سپم له وی به کری گرت، له گه ل خزمه تکاره که م، محه ممه د ئاغا سواری ئه سپ بووم روو به به غدا و جانتا که م له سه رکه له که که به جی هیشت، نیزه رو گه یشت. کاتیک هاوری که م،

به پیز هاین، به رپرسی موقیمییه ی (به ریتانی له به غداد) م بینیه وه و له وساوه پیم وابو و ئیدی ماند ووبو و نم به کوتایی گهیشت. له و پوژانه ی دووایی دا، محهمه د ناغا پیشتر چه ند لووت به رز و به سام بوو، به و ئه ندازه یه گورابو و به که سیکی چرووک و نزم و گویزایه ل. به لام له گه ل ئه وه شدا کرده وه ناپه سه نده کانیم هه ر له بیر نه ده کرد. کاتیک گهیشتمه به غدا، به پیسواکردنه وه ده رمکرد و له وه به دو لیم قه ده خه کرد خزمه تکاریی ئینگلیزه کان بکا. له دوای ئه م پوژه وه پاش ئه وه هم رزو و پویشت و گهرایه وه بو ئیسته نبوول، به لام هاوری به دبه خته که م ئه وه نده نه ژیا و به هوی گره ی تاوی گهرما وه له ئه ربیل مرد.

چەند تێبینییەك سەبارەت بە كشانەوە دەھەزار كەسپيەكە

"دوای جهنگی کوناکسا Cunaxa، یونانییه کان دهستیان کرد به کشانه وه به به به وهستان و دوای کشانه وه له سهنگهر (۱) و کهناله کانیان بو دیواری ناوه ندیی میدیا، که له خشتی سوور کراو و به قیر پیخه وه نووساو دروست کرابو و و پانیی بیست پی و به رزییه کهی سه د پی و دریزییه کهشی ۲۰ بیست فه رسه خ ده بو و به میزوونو وسه کان ده لین - زور دوور نه بووه له بابل له ویوه هه شت فه رسه خیان بریوه و به ناو دوو کهنالی دیجله دا په پینه وه و تا گهیشتوونه ته شاریخی گهوره ی سیتتاك Sittace ناو، له پازده (۱) قوناغی رووباره که ".

⁽۱) یونانییه کان به هوی ئه و سه نگه ر و که نالانه وه وه ستینران، که پردی دارخورمایان له سه ردوست کرابو و بینییان دانیشتو وان شه رابی دروست کراو له دارخورما و سرکه، له کولاندنی خورما دروست ده که ن عه ره به کان هیشتا شه راب یا عه ره ق له ئاوگی گوشراوی دارخورما ده رده هینن، به لام هه روه ها گونجه مینزیش ده رده هینن، له جیاتیی شه کر به کاری ده هینن، له وساوه من زانیاریم له سه دروست کردنی سرکه نیه.

⁽۲) به مهزهنده کردنی ههر قوناغیك به نهوه و چوار و نیو بالا، ههروه ك نهوه ی نووسه ری به مهزهنده کردنی ههر قوناغیك به نهوه د چوار و نیو بالا به که ناده و نیو بالا تنبینی وه رگیری فهره نسایی). (بالا: toise پیّوانه یه که دریّژییه که ی نزیکه ی شهش پیّ ده بیّ. تیبینی و ک).

ریّی تیّده چیّ جهنگی کوناکسا له نزیکی ئهنبار Anbar یا فهلووجه Felugia هه لْگیرسابی، به لام ههموو دیارده کان زیاتر بهرهو باشوور بو شويّننيّكي نزيكتر له بابل دهچن. ئەمرۆ ھيچ ئاسەوارى ديوارى ميديا نەماوه و برِه پاشماوه یه که ماوه نزیك به ههرهمی عهقرقووف (۱۱ Agarcuff) وا به دیار ده که وی پاشماوه ی شاری کونی سیتتاك بی. پیم وانییه ئهم مهزه نده کردنه بنچینه یه کی پته وی هه بی، چونکه ئه ویش ده که ویّته ئه و په ری باشو ور و -کهموزور- ههشت میل له دهریاوه دووره، له کاتیك دا سیتاکس جه گویرهی گیرانهوهی زینوفون- تهنیا پانزه قوناغ یا دوو میل له دیجلهوه دووربووه. به لام ئەوەش راستە كە رەنگە رووبارەكە لە ماوەى چەندىن ساڭدا كشابېتە دواوە، لە كاتيّكدا رەنگە شارەكەش زۆر لەوە گەورەتر بووبىي، وەك ئەو پاشماوەيە كە بەڭگەي بوونى شارەكەن. دەكرى بەشويىن پاشماوەي كەناڭىكى جوانى سەر رووباری دیجلهدا بچین بز ماوهی چهند میلیّك له ههردوو لای عهقرقووف Agarkuff و دووریی کهناراوه کانی فیسکوس Physcus، که ئیسته پیّی ده لیّن کوفری-سوو Kufri su، لەسەر ئەو كەنارەيە كە شارى ئۆپىسى Opis لىيە، ئەوە تەواو ھاوجووتە لەگەل گێرانەوەكەى زەينەفۆن كە دەڵێ كاتێك يۆنانىيەكان لهسهر دبیجله به پردنیکی سیوحهوت بهلهمی (۱) پهرینهوه، (۲۰) فهرسهخ (۷۰) میل) رۆیشتن به چوار رۆژ تا کهنارهکانی رووباری فیسکوس و شاری ئورپيس". زەينەفۆن ئەوە دووپاتدەكاتەوە كە فىسكوس سەد يى پانە، بەلام كفري سوو، تاكه رووباره كه دەرژىتە ناو دىجلە لەم ھەرىمانە و ھەتا كاتىك لە لوتکهی خالّی بهرزیبی دایه، له زستان و به هاردا تا ئهو ئاسته گهوره نییه. من ئهو

⁽۱) عقرقوف: ناحیه یه که له قهزای ئه بوغریب له به غدا (وهرگیر).

⁽۲) همموو پردهکانی سهر رووباری دیجله بهو شیّوهیهن، کهلّهکی بهستراوی بهیهکهوه لهنگهرگرتوون.

ناوچه یه م پشکنی و له و شوینه دا هه لده کشی که پرووباره که ده رژیته دیجله و ه نه وه ده بی شوینی شاری ئوپیس بی ، به لام ئیمه بچووکترین شوینه واریکی ئه وه نابینین ، بویه ده شی بیرمان بو ئه وه بچی که شاریک له چه ند سه عاتی که می پروو به باکووری نزیکی ئه و شوینه دا هه یه . له گه ل ئه وه ش دا که لاوه ی شاریکی زور گه وره ده بینین ، له گه ل پاشماوه ی که نالیک یا له وانه یه ئاوه پروی پروباریک ، پانیه که ی هه مان ئه و پانیه یه که زه ینه فون ئاماژه ی پی داوه .

"له ئۆپيس يۆنانييه كان سى فەرسەخ (١٠٥ ميل) يان بريوه تا كۆشكىدى سەر به پارايساتىسەكان Parysatis رۆيشتوون. ئەوانەى كە دىيجلە كەوتبووه دەستەچەپيان، ۲۰ فەرسەخ (۲۰ ميل) تا زاباتوس Zabatus يا زىيى گەورە رۆيشتوون". ماوه كە بە تەواوى پەيوەستى ھەمان ئەو ماوەيەيە كە وا لە نىزوان رووباره پېشتر باسكراوه كە و بەردەبازىك كە لە دە يا لە دوازدە سەعاتى مووسلەوەيە، بەلام هېچ ئاماژەيەك بۆ زىيى بچووك ناكا، كە يۆنانىيەكان دەبىي لە رىزگەى گەرانەوەى خۆياندا لە چ شوينىك پېيدا پەرپېنەوە. لەوانەيە بتوانين مەزەندەى بكەين كە رووبارى دوايى و فىسكوس ھەر ھەمان رووبارن و لەيندا لەوساوە ئەم رووباره رىگەى خۆى گۆربىي و ئەمە لە ولاتىكى پان و لميندا دىياردەيەكى نائاسايى نىيە. لە كۆتايىي يەكەم رۆژى كشانەوەياندا لە دىيى پارايساتىسەكان Parysatis، شارىخيان لەسەر كەنارى ئەوبەرى رووبارەكە بىنيوه بە ناوى كۆناك مەتكرو شەراب (۱۱ دەگويزنەوه بارەرەكان لەسەر پشتى كەللەكى لەپېست دروستكراو نان، پەنىر و شەراب (۱۱ دەگويزنەوه بار شارى تكريت بلىيى لەپېست دروستكراو نان، پەنىر و شەراب (۱۱ دەگويزنەوه بار شارى تكريت بلىيى لەپېست دروستكراو نان، پەنىر و شەراب (۱۱ دەگويزنەوه بار شارى تكريت بلىيى

⁽۱) ههموو بازرگانی دیجله لهنتوان مووسل و بهغدا تا ثیّستا بهسهر کهلهکی دروستکراو له قامیش دهکری، که به پیّستی پفکراو پیّکهوه بهستراونه تهوه.

روّژی یه که م دوای په رینه وه به زاب دا، (۱) یو نانیه کان دوورییه کی کورت ده برن. به لام روّژی دواتر سپیده کهی به ری ده که ونه وه، ده گه نه شاریخی گهوره ی که کلاوه ی لاریسا Larissa ناو، که جاران میدییه کانی تیدا ژیاون. دیواره کانیان بیست و پینج پی پانیی بووه و به رزیی سه د پی و دوو فه رسه خ (۷ میل) بازنه یی بووه و ته واوی له خشت بووه، به ده ر له بناغه که ی که به به رزیی میل) بازنه یی بووه و ته واوی له خشت بووه، به ده ر له بناغه که ی که به به رزیی بیست پی له به رد بووه. (۱) له نزیکی شاره که هه ره مینکی به ردین به رووبه ری سه د پیی چوارگوشه و به رزیی دووسه د پی به رزده بیته وه. رواله ت و نه دگاره کانی ئه م شوورانه نائاسایی بوون و ئه م نه هرامانه نزیك له ناواییی نوونیا نه دگاره کانی ئه م شوورانه نائاسایی بوون و نه م نه هرامانه نزیك له ناوایی نوونیا بوو و دوورییان له به رده بازی زینی بچووك بوو، هه موو شت هاو کاره تا نه وه هه رکه لاوه ی شاری لاریسا خوّی بی، ره نگه ناوه که ی له گه ل نه وه ی نه ینه وا هاو به شری .

⁽۱) له جهنگیکدا که کراوه، زهینهفون تیبینی کردووه، که بهربهرهکان ئهوانهی که هه لادههاتن لهسهر پشتی زینهکانیان تهقهیان کردووه، که بهم شیوهیه دهتوانن بهوپهری خیرایی ئامانجیکی نایاب بینکن..

⁽۲) دیواره کانی مووسل زوربه یان له بهرد دروستکراون، که نهمه دیارده یه کی نایابه لهم به شه ی جیهاندا.

⁽۳) ئایا پیّوهندییه کی دیاریکراو لهنیّوان ناوی نویّی نوونیا Nunia و ئهوه ی نینووس Ninus اهیه؟ لاریسا ناویّکی یوّنانیه، گومان ده کهم که پوّژههلاتیه کان ههرگیز ئهم ناوهیان لیّ نابیّ. بوّشایت پای وایه که ثهم شاره ریّسانی موسا بیّ، به لام ههرچوّنیّك بیّ، ئهوه له ههموو شتیّك هاوجووته له گهلّ شویّنی شاری مووسلّ. من لهو بپوایه م که ریّسانی موسا ده بی زیاتر راس ئهلعهین یان راسرا بی (ههروه ك نهوه یه بهشیّوه یه کی ئاسایی وای پیده لیّن)، که ئهمه شاریّکی زوّر کوّنه له میروّپوّتامیا (ولاتی نیّوان دوورووباره که).

لهویوه ه کاروانی روّژیک دا شهش فهرسه خ (۲۱ میل) تا قه لایه کی گهوره ی که لاوه ی میسپیلا Mespila ناو که جاران میدییه کانی تیدا ده ژیان، بناغه ی دیواره کان له به ردی داتاشراو و پر له سه ده ف دروست کرابوون به پانیی په نجا پی و به هه مان ئاستیش به رزییه که ی . له م شوینه دا دیواری کی خشت هه بوو ، ئه ویش په نجا پی پانی و په نجا پی به رزی و شهش فه رسه خ (۲۷ میل) بازنه که ی بوو . له مووسله وه گوندیکی گهوره هه یه ، ناوی تیلیکیف Telikoft، چه ندین گردولکه ی لم و زبلدانی لییه ، که ئاماژه به هه بوونی شاریک ده که ن له رابوردوودا . له م شوینه پاشان چوار فه رسه خ (۱۲ میل) روّیشتوون ، له ناوچه کانی زبرد و چه ند دیه که دابه زیون ، "گه نمه شامیه کی زوّری هه بووه".

ناچاريان كردن له يه كهم ديي سهرهرييان دا دابهزن. (۱) پاشان شهست قوناغ رۆپشتن، دوژمن نه رۆژى دواتر و نه رۆژى دواى ئەوە بەديارنەكەوتەوە. رۆژى چوارهم دوژمن خوی نیشانداوه و یونانییه کان له دییه کی نزیکی دیجله دادهبهزن، له لایه که وه زنجیره چیایه کی به رز و له لایه کی دیکه وه لهسه ر رووباریکی زوّر قوول دهبن، کاتیّك به نووکی نیزهکانیان دهنگیان دهدا، ههتا كۆتايىيان لەسەر ئاو دەرنەدەكەوت. پېشەكى سوپاكە كە نەپتوانيو، لەوە زياتر بچینته پیشهوه، به باشی زانیوه بکشیتهوه دواوه. جهنهرالهکان فهرمانیان به دیله کان داوه زانیارییان یی بدهن سهبارهت بهو دهوروبهر و ناوچه هاوسیّیانه. ئەوان ينيان راگەياندن زنجيره چيايەك له باشوور بابل به ولاتى ميديا دەگەيننى. ئەوەيان ئىزافە كرد كە رېڭەيەكى دىكە ھەيە لە رۆژھەلات، دەچىتەوە بۆ سووسا Susa و ئەكباتان Ecbatana، دەڭين پاشاى فارس بەھاران و ھاوينان لەوى بەسەردەبا و سىيەمىشيان لە رۆژئاوا، لە رىنگەى دىجلەوە بۇ ولاتى لىديا Lydia و ئيۇنيا Ionia دەروا و دواجارىش چوارەمىن رېڭگە جە قسەي ئەوان-بهناو چیاکاندا دەیانگەیێنێته باکوور، بۆ ناو ولاتى کاردۆخىيەکان؛ ئەو گەلەي که ئەوانە دەيانگوت: "لەناو ئەو چيايانەدا دەۋين، جەنگاوەرن و ملكەچى يادشاكانيانن".

باوه پرم وایه هیچ گومانیک لهوه دانییه که ئه و زنجیره چیایه ی وا کاروانی یونانییه کانی تیدا وهستا، هه ر هه مان ئه و زنجیره یه یه ئه مروق به زاخق داغ Zaku Dag ناسراوه و چه ند هوی پیکه وه هه ن، پشتگیریی مهزه نده که م ده که ن یه که م زنجیره چیایه به رزه پیده شته که که م وزور به ئاراسته ی روز هه لات و

⁽۱) زهینهفون تیبینی ئهوه ده کا که فارسه کان ناچاربوون ئهسپه کانیان ببهستنهوه یا ههتا شهته کیانبدهن بو پیگهگرتن له هه لاتنیان. رهنگه پیویست نه بی ئاماژه بو ئهوه بکه ین که له روزهه لات ئهمه عاده ته و له هیندوستان دابی سواره کانی ئیمه ش بووه.

رۆژئاوا دەبرى، بەوە دىجلە لە ھەموو لايەكەوە بە زنجيرەيەك بەرزاييى لەبرىننەھاتوو زۆر لىر كۆتايى دىت. دووەميان- وا بىناچى يۆنانىيەكان بېشىر ھىچ زنجيرە چيايەكى ئاوا بەرزيان بريبى، چونكە لەم حالەتەدا دەبوو بوەستن لەبەر رووبارى خاپوور، كە راستەوخى دەرژىتە ناو دىجلە لە باكوورى چياكانى زاخى. بەلام زينۆفۆن دواى ماوەيەكى درىر ئەوجا باسى ئەوە دەكا. بۆيە گوماندەكەم لەشكرە دەھەزار كەسىيەكە بىنويانە ناتوانن ئەم ناوچەيە چيايى و ئەو رووبارە لىرە بېرن. كەيانىيەكان جارىكى دىكە چوونەتە ناوەوە و ئەو شيوەيان بريوە كە گەياندوونيە ئامىدى. كەوايە ئەوان كەنارى چەبى خاپوور واز لىدەھىنى، كەمىك خۆيان لە ناوچە ھاوسىيەكانى سىرت نزىكدەكەنەوە. لىرەدا چوار رىلىگە ھەيە لە ھەتراۋە بە ئاراستەي زۆر جياۋاز: يەكىكىان بۆ مووسل و بەغدا دەرۋا، دوۋەميان بى ھەمەدان (ئەكباتانى كۆن)، لە رىلىگەي رىرەونكى دەربەند Derbund يا دەرگەي ئاسنىن iron gate ناۋەۋە، سىيەميان لە ئامىدى بە چوونە ناو زاخى داغ و چوارەمىشيان بەناۋ مىزۆپى تامىادا لە رىلىگەي بەردەبازى دىجلەۋە، لە چەند مىلى باكوورى ئەسكى مووسل.

"دوای کاروانیّکی سهخت که حهوت رِوٚژی خایاندووه، گهیشتوونهته و لاتی کاردوٚخییهکانKarduques، دهگهنه ئاوایییهك، کهوتووهته سهرووی

⁽۱) یه کیک له روّدیانه کانی سوپا پیشنیازی په رینه وه ی کرد به سه ر پردیّکی نائاسایی دا که پیک هاتبو و ته نیا له چله داری توند به ستراو به پیستی فووتیّکراو. من زیاتر له جاریّك ئه م هه ولّدانه م بینوه و بی گومان ره نگه پلاته که چاك کرابی، ده شی به هوی به کارهیّنانی بی ئه ندازه وه بی له لایه ن سوپا که مانه وه. پیسته کان سووك و گواز راوه بوون، همو و بی نه ندازه وه می ده م ئاسان بو و دهستیان بخه ن و کاتیّکیش پر هه وا ده کران و پیکه وه ده به ستران، پشتگیریی هه لگرتنی قورساییه کی له پراده به ده روون، هه روه ك ئه وه ی ده توانین همه مو و پروژ له دیجله و زاب بیبینین.

پیده شتیک، تا رووباری سهنتریت Centrites دریژدهبووه وه. ئهم رووباره دووسه د بی پانیی بوو و ئهرمینیای له ولاتی کاردوخ جیاده کرده وه".

ئهم رووباره که زهینوفون باسیده کا، بی گومان ههمان ئه و رووباره یه که لای رووباره که زهینوفون باسیده کا، بی گومان ههمان ئه و رووباره یه خاپرور لای رووباره. له نزیك سیرت، که من وای بو ده چم له شکره ده هه زار که سیبه که پهریبه نه وه، پانیی رووباره که و بارستی ئاوه که، به ته واوی هاوجووتن له گه ل ئه و وه سپه ی که زینوفون کردوویه تی و له سه ر نه خشه که ی منیش به شیوه یه که شیوه کان هاو دوورین. (۱) میژوونووسی یونانی له زور جیگه باسی خالدیه کان ده کا، له بیره وه ریبه کانی خوی دا وه ک گه لیکی ئازا و جه نگاوه روینایان ده کا، من له شوینی دیکه و تم: ژماره یه کی زور تایفه کانی خالدیه کان تا ئیسته ش له کوردستان ده ژین.

"دوای ئهوه ی له رووباره که په رینه وه، ئه وان پینج فه رسه خ (۱۷ میل و نیو) به ناو پیده شتی ئه رمینیادا روّیشتن، گردوّلکه کان به رزایییان بو سه رکه و تن ئاسان بوو و گهیشتینه ئاوایییه که، کوّشکی کی بوو و بریّک له ماله کان بورجیان به سه ره وه بوو. له م شوینه وه به دوو روّژ ده فه رسه خ (۵۵ میل) ده برن و دواجار ده گه نه ئه و دیو سه رجاوه کانی دیجله و پاشان به پازده فه رسه خ (۵۲ میل و نیو) به سی روّژ گهیشتنه که ناراوه کانی رووباری تیلیبووس Teleboos".

دوای پهرینهوه به رووباری سهنتریت Centritesدا، که بهگویّرهی من ههر رووباری خابووری ئیّستهیه، دهههزاره که -وهك بهدیارده کهوی- بهو ریّگهیهدا ده چن کهمیّك بهرهو روّژئاوا، من خوّشم بهویّدا روّیشتم، چونکه -به

⁽۱) کاتی تیپهربوونییان بهناو کاردوخیهکاندا، به زوّری شهرابیان له ههموو ثاواییهك بینیوه. ناوچه هاوسییهکانی ثامیدی له کوردستان هیشتا بهناوبانگن به نایابیی شهرابهکانیان.

دلنیاییهوه- ئهوان گۆلی وانیان نهدیوه. من پیم وایه سهرچاوه کانی دیجله، که زینوفون ناویان دهبا، لقی ئهرزنی Erzin ئهو رووباره بن و ئاشکرایه رووباریکی به تیلیبووس ناو ئاماژهی پی کراو، تهنیا ئهو رووبارهیه که ئیسته به شاری مووشدا تیپهردهبی. زینوفون ده لی که "رووباره که ویرای ئهوه ی که بهرتهسك بوو، به لام جوان بوو، چهند ئاوایییه کی جوان له کهناره کانی ههبوو و ناوچه که پیی ده لین نهرمینیای روزئاوایی".

پووباری مووش بچووکه، کهناره کانی دلّگیرن و مووش خوّی زیاتر بهیه کهیشتنی کومهلیّك ئاوایییه، وه که نهوه ی شاریّك بیخ. لهنیّوان خاپوور و موراددا هیچ پرووباریّك نییه، جگه لهوه ی مووش. ئیمه بینیمان تاقه پرووبار که یونانییه کان پیّیدا پهریونه تهوه، لهنیّوان پرووباری سهنتریت Centrites و فوپات دا، پرووباری تیّلیبووسه، من بوّ نهوه ده چم باوه پر بهینم که نهوان له شویّنیّکی نزیکی مووشدا په تبوون، چونکه نهگهر بهرهو لای پروژههلات برویشتبانایه، گولی وانیان ده بینی و نهمه له بینینی چاودیّریّکی وه ک زینوّفون بروگاری نه ده بوده و وه ک زینوّفون دووپاته ی ده کاتهوه، سهرچاوه کهی دیجله نه ده پهرپیهوه، وه ک نهوه ی زینوّفون دووپاته ی ده کاتهوه، نهوان به شیّوه یه کی پراسته و پاسته و پاسته و پاسته و پاکه و بر پریشتوون. "لهو شویّنه پازده فهرسه خ (۵۲ میل و نیو) ده پروّن، ده گهنه کوشکیک، کومهلیّک گوندی بهده و روه، له کاتیک دا لهم شویّنه دابهزیون، بهفریّکی زوّر باریوه، بریاریان داوه ماوه یه که که کاتیک دا لهم شویّنه دابهزیون، بهفریّکی پروّژه یه پلاماردانیان بوده نین سی پروّژ ده پروّن، ده گهنه کهناره کانی فوپات، که ناوه کهی تا ناوقه دیان بو وه".

ئه و ماوهیه ی نیّوان تیّلیبووس و فورات که یوّنانییه کان بریویانه، سهره تا پازده فهرسه خ (۵۲ میل و نیو)، پاشان سی روّژ روّیشتوون. ئهسته مه نهو

ئهوان چلوپینج روزیان ویستووه بو رویشتینیان له رووباری فوراتهوه بو ترابزون، له کاتیکدا ئیمه ههمان دووریمان به یازده یان دوازده روز بری. به لام بی گومان ئهستهمه خهیال بکهین دهشی سوپایه کی گهوره لهناو و لاتیکی دوژمن و چیایی دا، ئاوا به خیرایی دوو ریبواری ساده بروا، به بی چاودیریکردنی جانتا و به ریکوپیکی ئهسپ لهدوای ئهسپیان له بهردهست دا بووبی. به له بهرچاوگرتنی وهرز و سروشتی سه ختی ناو چه که ش، ئهوه ی وا سهرسامم ده کا نه وه نه وان توانیویانه پانتاییه کی وه ها گهوره له م کاته کورته دا ببرن.

"گوتیان سهرچاوه کانی ئهم رووباره (فورات) لهم شویّنهوه دوورنییه، پازده فهرسهخ (۵۲ میل و نیو) ده بی له سی روّژدا، به ناو پیّده شتیّکی داپوشراو به چینیّکی ئهستووری به فردا. لهم چه ند روّژانه ی دوایی دا روّیشتن زوّر سه خت بوو، زریانیّك له باکووره وه ههلیده کرد، سیمای سه ربازه کانی به ستبوو. به و

پنیهی داریکی زوریان له شوینه که دوزییه وه که تنیدا دابه زیبوون، ههموو شهویک ناگریان ده کرده وه. پاشان ههموو پوژه کهی دواتر به ناو به فردا زوریان له برسان خهریک بوو دهمردن. له گه ل شهو داهات، ده چوونه ناو ناواییه ک و نهوانه ی نه نه نه نه نه نه به به به دو و به بی خواردن نه و به بی ناگر بمیننه وه و نه م بی به ریکردنه ژماره یه کی زوری له ناوبرد. بریکیشیان ههروه ها به تریسکه دانه وه ی به فر چاویان له دهست دابوو، یا توند یی سهرما که په نجه و پنی به ستبوون و به جی ده هی لدران، بریک له نه فسه ره کان به و چاوه کانیان له کاریگه ربی به فر ده پاراست که به چشتیکی په چاویان ده کرد و داده خست. (۱۱) به به رده وام جوولاندنی پنیه کانیان، پاریزگارییان له پنیان ده کرد و شهوانه ش پیلاوه کانیان داده که ند.

رۆژى دوايى گەيشتنە برينک ئاوايى، ميواندارىيان لىخكردن، ماللەكانيان لەژىر زەوى دروستكرابوو و دەرگەكەى وەك ئەوە وابوو بيريك بكەيتەوە، بەلام پانىيەكەى لە ناوەوە فراوانتردەبوو. رىنگەيەكيان بۆ ئاژەللەكان دروستكردبوو، كەچى خەلكەكەى پەيۋەيان بەكاردەھىنا بۆ دابەزىنە ناوى. (ئالەناو ئەم مالانەدا بزن، مەر (ئالەر)، مانگا و بالندە لەگەل بىنچووەكانيان دەبىنران. ھەروەھا گەنم، جۆ و ميوەى (ئالىخى دانىشتوانەكەى بىرەيان لەناو كووپەدا دەپاراست، لىيان دەرۋا و سەرئاو دەكەوت، بە كەفچرىنىكى تىكەلاو لەگەل قامىشى گەورە و بچووك، بىن ئەوەى تىكەللىبىن. وەختىك ئەمانەى دوايى

⁽۱) ئەمە دابىكە ئىستەش لە ئەرمىنىا و كوردستان بەكارى دەھىنن.

⁽۲) ئاواييه ئەرمەنىيەكان ئەمرۆ ھێشتا ھەر بەھەمان شێوە وەك ئەوەى بىنمان دروست دەكرێن.

⁽۳ چەندىن جار ئەوەم بۆ رىڭكەوتووە تىبىنىمكردووە ھىستا ژن و پياو و مندال و مالات لەناو ھەمان مالدا پىكەوە دەۋىن.

⁽۵) هیشتا گهنم و جز لهو ولاته دهچینن.

وشك دهبوونه و ده يانخستنه ناو دهميان و دهيانمژی. شهرابه که زوّر به هير بو و زوّر باش بوو، ئهوانه ی که پنی راها تبوون پنيان ناياب بوو. (۱) پاش هه شت روّر مانه وه لهم شوينه و، دوای ئه وه ی روّیشتن، سهروّکی گونده که یان وه ک ريبه رخسته ته ک خويان و کوره که شیان به بارمته بو نیاز پاکیی باوکیان له گه ل خويان برد. سهروّك سوپاکه ی به ناو پنده شتیکی کاکی به کاکی به کاکی به به فر داپوشراودا برد. دوای سی روّره ری روّیشتن، کریسوّفوس به توندی ئازاری سهروّکی گوندی دا، له بهر ئه وه ی تووشی هیچ ئاوایییه ک نه بوون. به لام سهروّکی گوندی دا، له بهر ئه وه ی تووشی هیچ ئاوایییه ک نه بوون. به لام گوند شه و هه لات، چونکه کریستوس لیی دا، کوره که شی نه بنده ستی یونانییه کان به جی هیشت. دوای حه و ت روّر روّیشتن، تیکرا پینج فه رسه خ (۱۷ یونانییه کان به جی هیشت. دوای حه و ت روّر روّیشتن، تیکرا پینج فه رسه خ (۱۷ یی دریر ده بوو".

له رینگهی ئهرزه روّم، له که ناراوه کانی موراد، من له گه ل به ریّز چافاس سهره تا رووباری ئاراسمان به سی و پینج میل، پاشان رووباری بینگولمان له شه ست و نوید میل دا بری. ئهم دوو رووباره هه ردووکیان گه و ره و قوول و تیژر و به بوون و ئه وه ی دواییان بیست و شه شیل له موراده وه دووره. من ئاماژه به م ره و شه ده که م، چونکه جه گویره ی من ده مه وی ئه وه بچه سیننم که یونانییه کان دوورتر له ئیمه، له وانه یه ئاراسته ی ئه خلات و مه لازگرد، له رووباری فورات په ریبووبنه وه. پاشان چه ند روّر روّیشتوون، به بی ئه وه ی تووشی هیچ که س بین، چونکه له روّر ثاوا له موراد په ریونه ته و ئاوه ی که مانگی دیسه مبه ر به تووشی بینگول و ئاراس بوون. بارستی ئه و ئاوه ی که مانگی دیسه مبه ر به م رووباره دا ده روا، به هه مان شیوه ی ئه وه ی دوایی روّره کانی حوزه یران، که ئیمه رووباره دا ده روا، به هه مان شیوه ی ئه وه ی دوایی روّره کانی حوزه یران، که ئیمه

⁽١) كاتى مانەوەم لە ئەرمىننيا، ھىچ جۆرە شەرابىكى لەو جۆرەم نەبىنى.

يٽيدا يەرىنەوە، گەورە بووە.(١) بىنگۆل جەند مىلىك لە رۆژھەلاتى دىپى قەرەقوول Karagool دەرژىنتە ناو رووبارى موراد. ئىنمە بەشەو گەيشتىنە کهناری ئهم رووباره و پێيدا پهرينهوه، به جوٚرێك که ئێمه زوٚر سهرووتر لێي پەرىنەوە. يۆنانىيەكان نەيانتوانيوە تووشى بىنگۆل بېن، ماوەيەكى زۆريان لە بەردەمدا بووه بيبرن، پيش ئەوەى بگەنە ئاراس، كە لەويوەوە بەرەو باكوور-رِوْرْهه لات رِوْيشتوون. لهگه ل ئەمەشدا، زينوفون دووپاتهىدەكاتەوە كە سوپاکهی له نزیکی سهرچاوهکانی رووباری موراد پهریوهتهوه، که دهکهویّته چیاکانی خوارووی بایهزید. ئهوهش زیادده کا که ئاوه که نه گهیشتووه ته ناوقەديان، ئەوە بەلگەيەكى زۆر يەكلايىكەرەوەيەىترە، كە سوپاى يۆنان لە ناوچهیلی هاوسیّی سهرچاوهکه بوون و لهوشویّنهی که ئیّمه لیّی رهتبووین، پەرپونەتەوە. بەردەبازى پەرپنەوەي نىيە و بارستى ئاوەكەشى ھەرچەند بەرەو رۆزئاوا برۆين، زياددەكا. زياد لەوەش زەينەفۆن دووبارەيدەكاتەوە كە سوياي يۆنان دواى پەرىنەوەيان لە فورات، سىن رۆژ بەناو پىندەشتىكدا رۆيشتوون. من له تۆمارى رۆژانەكەمدا ئەوەم بەديارخستووە كە رووبارى موراد بەناو پيده شتيكى بەرفراوان دا تيپەردەبىي، كە پانىيەكەي زۆر بەرفراوانە، بە جۆريك كە ئەمە لە ئەرمىنيا دەگمەنە. وەختىك لەسەر لوتكەي ئەو چيايە سەيرىدەكەين، دەروانېتە قەرقووڭ و بە ئاراستەي باكوور-رۆژھەلات ھەڭدەكشىخ. دواي ئەوە تا چاو برده کا هیچ پیده شتیکی ئاوها دریژه وه بوو نابینری به رهو روز ثاوای مووش، که سویای یونانی لهناکاو خوی لهوی بینیوه، لهناو لیژاییه کی زور لیژدا داخراو كه ناتوانري له چياى تۆرۈس بۆي برۆي. بۆيه من گەيشتمه ئەو

⁽۱) مانگی کانوونی یهکهمی ۱۸۱۰ که چوومهته سهر ههردوو پرووباری دیجله و فورات، بارستی ئاو زور زورتر بووه لهوهی له ماوهی تهممووزی دواتر که بهسهری دا پهریمهوه.

ئەنجامەي كە ئەو رووبارەي وا زەينۆفۆن بە فاسىس Phasis باسى دەكا، ناكرى جگه له رووباری ئاراس رووباریکی تر بی، که تا ئهمروش بریک ئهرمهن ههر پنی ده ڵین فاسیهن-سوو Rhasian. به لام ئاستهنگی ههره گهوره هه ڵبهت لهوه دا به دیارده که وی: گونجان له نیوان دووریی فورات و فاسیس دا که -بهگویرهی زهینوفون- ئهو رووبارهیان کهوتووهته نیوان رووباری موراد و رووبارى ئاراس. يۆنانىيەكان چواردە كاروان رۆيشتوون تىكرا پىنج فەرسەخ (۱۷ میل و نیو)یان له روزژیکدا بریوه، که به ههمووی حهفتا فهرسه خ یا دووسهد و چلوپینج میلیان له نیوان فورات و فاسیسدا بریوه. له کاتیک دا دەبینین فورات و فاسیس تەنیا حەفتا میلیان نیوانه له هیٚلی دریزیی °٤٢دا و ههردوو مهودا له نيوان ههردووكياندا ناكري بگونجين. بويه من پيم وايه ئهوان به رووباری ئاراسدا پەرپونەتەوە، ئەمە مايەي گونجاندن نىيە، تەنيا ئەگەر مرۆ پیی وابی ئەوانە لە لايەن نەخشەدانەرانی ریببەرەكانەو، ھەڭخەتینرابن و لە ئەنجامدا چەندىن رۆژ رۆيشتېن، بەبى ئەوەى چووبنە پېش و گومانىش بكرى که سهروکی ری پیشانده ره که خوی رزگارکردبی له دهستیان، چون جه رای من-دووبارهی دهکهمهوه، مهحاله سوپایهکی دهههزار کهسی بتوانی له ماوهیهکی ئاوا دوورودریزی رۆیشتن دا، پینج فهرسهخ (۱۷ میل و نیو) له رۆژیک دا لهناو وَلَاتَێِكَ بِبرِێ، ئەستوورىيى بەڧر ھەموو دۆڵ و شيوەكانى بە سەختى داپۆشىبىێ. زینوفون ده ڵێ که فاسیس سهد پێ پانیی بوو، ئهوهی که زور گونجاوه به شیوه یه کی باش له گه ل رووباری ئاراس له ژیر °٤٦ ی هیلی دریژی دا ريّك ديّتهوه.

"له کهناراوهکانی فاسیس که دهرچوون، له دوو کاروانی ده فهرسهخ (۳۵ میل)دا شالیبیهن Chalybians و تاوشیهن Taochian که لهو ریّرهوه موّلیّانخواردبوو، دهگهیشته ئهو پیّدهشتهی وا بهناو چیادا

ده رو نیشت. دوای ئه وه ی دو ژمنه کانیان راونا، دابه زینه ناو پیده شته که، به شیره یه که که که که کوندیان بینی، هه رچی پیویستیان بووایه ههیانبوو. لیره و گهیشتینه و لاتی تاوشیه نه کان از میل که بینج کاروان دا سی فه رسه خگهیشتینه و لاتی تاوشیه نه کان به و دوای ئه وه به ناو و لاتی چالبیه کان که و دوای نه وه به ناو و لاتی چالبیه کان بری (۱۷۵ میل). ئه وانه رو نیستن، له ماوه ی حه و ت رو ژدا په نجا فه رسه خیان بری (۱۷۵ میل). ئه وانه گه که که همو و ان جه نگاوه رتر بوون، یونانییه کان ریکه و تیان کردبی، به مشیوه یه و یرایان به رگری بکه ن. پاشان گهیشتنه رو و باری هار پاسوس Harpasus که پانیه که ی چوارسه دینی ده بوو".

لیره دا ده بینین یو نانیه کان به چوارده پوژ که متر له نه وه د فه رسه خ نابرن، یا سی سه د و پازده میل له که ناراوه کانی فاسیس بو که ناراوه کانی هارپاسو س^(۱)، که بو ههر پوژیک ده کاته شهش یا حه وت فه رسه خ (۲۱ یان ۲۲ میل)، به بی هیچ پاوه ستانیک له ناو و لاتیکی شاخاوی و ماوه ی سه رمای سه ختی زستان دا، به به به ناچاربوون به رپه چی هیزشه به رده وامه کانی دو ژمنیکی جه نگاوه ر بده نه وه، که گیرانه وه کانی دو ژمنیکی جه نگوه به شیزه به که و شوینه دیاری به که باره یه وه ماوه ی گیرانه وه کانی زینو فون به ستین، ئه سته مه نه و شوینه دیاری به که یا چوونه ته ناو چوارده پوژدا ئه و سوپایه تیدا سوو پاوه ته وه، له وه سایه تی پایان وایه، ته نیا جورخیا یا مینگریلیا، وه که نه وه ی بریک که سایه تی پایان وایه، ته نیا چارنه بوون له پیگه ی کوریوس Cyrus یا فاسیس که المه ای به نه وه یه به ناچارنه بوون له پیگه ی کوریوس Cyrus یا فاسیس ته المه هاه هه یه که نه به ته که روو باره به د لنیاییه وه نه گه یشتو و نه یک که وایه من له گه ل نه و ته در ایز و به د د نیا پی ده نیا به و پووباره به د لنیاییه وه نه گه یشتو و نه یان نه و پووباره ی که و پووباره یک ده وایه من له گه ل نه و پایه دام که نه و پووباره ی پی ده نین هار پاسوس، هه رهه مان نه و پرووباره یک که و پی ده نین دو پووباره یک ده یا به د نیا پایه د به د نیا به د نی

⁽۱) هارپاسوسHarpasus : یهکیّکه له لقهکانی رووباری مایاندار له کاریا. (وهرگیّری کوردی)

تا ئەمرۆ ناوى هارپاسوو Harpa su ه، له ناوچهى قارس هەلدەقولىخى. ئەوه يەكەم رووبارى گەورەيە كە دەكەويتە نيران رووبارى ئاراس Araxes و تەرابزۆن Trebisond، بەدەر لەلقىكى فورات كە بە ئەرزەرۆمدا تىپەردەبىخ. من واى بۆ دەچم يۆنانىيەكان لەو رىگەيە نەپەريونەتەوە. ئەگەر پىشىدا پەريىنەوە، ئەۋا لە شوينىنكى نزىك بە سەرچاوەكەى پەريونەتەوە. لە سەرىكى ترەوە، ئەستەمە لەم رىگەيەوە بىگەنە تەرابزۆن، بەبىخ پەريىنەوە لە رووبارى هارپاسوو ئەستەمە لەم رىقىلەن تىزرا Tehorah يا بايەبووتسوو Byaboot su پېشوو بىيان وتووه بووس Boos و تاقە رووبارەى گەورەيە لەسەر رىگە. دواى پىشوو بىيان وتووه بووس Boos و تاقە رووبارەى گەورەيە لەسەر رىگە. دواى لەمورەدا پەريونەتەوە، ئەوانىش ھارپاسۆس Araxes و ئەو رووبارەيە كەرودارەي ئەدرەدا بەريونەتەوە، ئەوانىش ھارپاسۆس Macronians و ئەو رووبارەيە مىن بىلىم سكىتەكان ئەو رووبارە بىخ، كە ئەمرۆ بە ناو ئىسپارە Ispiraدا دەروا.

"به رووباری هارپاسوّسدا روّیشتن و به ولاتی سکیته کان تیپهربوون و له چوارده روّرٔدا (۲۰) فهرسه خ (۷۰ میل)یان به ناو پیده شتیک دا بری، چه ند ئاوایییه کی لیّبوو. سیّ روّرٔ وهستان، لهم شویّنه دا ۲۰ فهرسه خ (۷۰) میل به چوار روّرٔهریّ تا ئاوایییه کی گهوره و دهولهمه ندی گیمنیاس Gymnias ناو ده برن. حوکمرانی ئهم ولاته پیشنیازی بو یوّنانییه کان کرد به پیّنج روّرٔ گهیشتنه چیایه کی پیروّز، بیانگهیه نیّته ئه و شویّنه ی که زهریا ببینن. به پیّنج روّرٔ گهیشتنه چیایه کی پیروّز، که پیّی ده لیّن چه چه س Theches و هه رکه پیاوه کانی پیشه وه زهریایان بینی، که پیّی ده لیّن چه چه س که وره کرد: لهویّوه ده فه رسه خ (۳۵ میل) به سیّ روّر ده ستیان به هاواریّکی گهوره کرد: لهویّوه ده فه رسه خ (۳۵ میل) به سیّ روّر دو به ناو ولاتی ماکرونییه کان دا تیپهربوون. له کاروانی یه که م روّر دا به ناو رووباریّک دا په رینه وه، خاکی ماکرونییه کان و ئه وه ی سیکتیه کان له یه کتری، که ناراوه که یان جیاده کاته وه. دره ختی زوّر به رز نا، به لام زوّر نزیک له یه کتری، که ناراوه که یان

دايۆشىبوو، يۆنانىيەكان دەمودەست بە يەلە ژمارەيەكى زۆريان لىخېرىيەوە، بۆ ئەوەى زوو لەو شوينە دەربچن. ماكرۆنىيەكان بۆ بەرگريكردن لە ريرەوەكە ئەولاى بەرانبەريان گرتبوو. بەرديان دەھاويشتە ناو رووبارەكە، بەلام نەدەگەيشتە پياوه كانى ئىخمە. بۆيە يۆنانىيەكان ھىچ زيانىكىان بىنەگەيشت. ماكرۆنىيەكان دوای ئەوەی كەوتنە دانوستان و ريكككەوتن، دۆستانە چوونە ئۆردووى يۆنانىيەكان، لە برينەوەي دارەكاندا يارمەتىياندان تا بتوانن بپەرنەوە بۆ ئەوبەر. ئازووقهشیان که لهبهردهستیان دابوو، ییدان و بوون به رینیشاندهریان بو ماوهی سنی رۆژ، تا له ولاته کهیان پهرینهوه و گهیشتنه چیای کۆلخیهن Colchians. يەكنىك لەوانە چيايەكى زۆر بەرز بوو، گەيشتن پنىي ئەستەم بوو و كولخييهكان لهسهر ئهم چيايه بۆ شەر وەستابوون. وەختێك يۆنانىيەكان گەيشتنە ليژايييه كه، ژماره يه كى زۆر ئاوايييان بينى پر له ههموو ئازووقەيەك. ئەفسەرەكان ژمارهیه کی زور شانه ههنگوینیان بینی و ههر کهسیّك لهو ههنگوینهی خواردبوو، هۆشى لەدەستدەدا و قاچ و دەستى لەكاركەوتن و تووشى رشانەوه و لاوازیه کی ئاوها بوون، که هیچ یه کینك نهیده توانی لهسهر پیمی خوی بوهستي. رۆژى دواتر له ههمان كاتدا ههموويان چاكبوونهوه و له ماوهى دوو رِوْرُدا رِوْیشتن. حەوت فەرسەخ (۲۲ میل و نیو)ر و گەیشتنە تراپزویس Trapezus، شاریکی یونانی، که خه لکیکی زوری تیدا ده ژیا و کهوتووه ته سەر كەنارى زەرياى ئيوكسين Euxine، كە كۆلۆنىيەكى سىنۆپىيەكانە Sinopians، به لام له ژیر دهستی کولخییه کان دایه".

وهك ئهوهى يۆنانىيەكان ناچاربوون درەختەكان بېرنهوه بۆ ئهوهى بېهرنهوه، بەردەكانى ماكرۆنىيەكان ناگەنە لاى بەرانبەر، بۆيە ئەم رووبارە دەبىن زۆر گەورە بووبىن، ئەمرۆ تاقە رووبار لە ترابزۆن كە لەگەل ئەم وەسپەى زينۆفۆن ھاوجووت بىن، رووبارى بايەبووت-سووە Byaboot-su [رەنگە بايبورت

راستتریح و]، که جاران به بوواس Boas و ئه کامیسیس Acampsis ناسرابوو، دەشىي يۆنانىيەكان لەنتوان بايبووت و ئىسپرا پەرىبنەوە. بەگويرەى ئەو ماوەيەى که ۱۰ ههزار میل له شوینی پهرینهوهرا له رووباری ماکرونییهکان تا رووباری تەرابزۆن، جياوازىيەكى ماددىيى ئەوەندەي نىيە لەو ماوەيە كە لە نيوان رووبارى بوواس Boas و ئهم شارهدا ههیه. بهگویرهی زینوفون، یونانییهکان یینج روزهری رۆيشتوون، دواى پەرينەوە بەم رووبارەدا بۆ گەيشتن بە تەرابزۇن. ئەمرۆ ئىيمە پینج رِوْژمان پیویست بوو بو ئەوەى لە تەرابزۇنەوە بگەينە بايبووت و ماوەي بیستوحهوت فهرسهخ (چل فهرسهخ و نیو یان نهوهدوچوار میل). سهرباری ئەوە، ئەو ماوەيەى كە لە لايەن زەينەفۆنەوە خراوەتە بەردەست، زۆربەي جار زیده رؤییی تیدا کراوه و له سهرووی راستیه وهیه. به لام تایبه تمهندییه کی سروشتیی ئەوەپە وەختىك دەبىنىن بۆ لىكچوونى سروشتىي وەك رووبارى گەورە و چیای بەرز بەرز، بۆ وەلامدانەوەي ئەو وەسیانە یا نزیکیے ئەو شوينانهي كه نووسهر خستوونيه بهردهست، تايبهتمهنديتي نايابي ههيه، ئيمه ناچاردەبىن متمانەيەيەكى تەواو بە خەملاندنەكانى بكەين؛ وەك چۆن نووسراوهکهی دوای گهرانهوهی بز یزنان نووسراوهتهوه و ریپی تیده چین -ههروهك تيبنييم كردووه- له بهر يادهوهريي خوىدا نووسيبيتيهوه. له نزيكي گیمیشخانه Gemishkhana جیایه که ههیه، هاوجوته لهگه ل جیای جهجهس Theches و سهرباری ثهوه دهتوانین له سهرهوه و له روزیکی ساف دا بردی ئىزكسىن بېينىن.

"دوای سنی روّژ مانه وه له ته رابزوّن، نه خوّشه کانیان هه لْگرت، پیره کان، ژن، پیاو و مندالان و ئه وانی دیکه به ریّدا روّیشتن و به سنی روّژ گهیشتنه سیراسونت Cerasunt، شاریّکی یوّنانی له کوّلخییه کان Colchians، نزیك به زهریا و کوّلوّنییه کی سینوّه."

له سیراسونته وه رینگه ی راسته و خو به زهریای ترابزون دا ۹۰ میله و به دلنیاییه وه رینگه ی زهوینی، که به ناو و لاتیکی ئه وه نده سه خت دا ده روا، ده بی زور دریژتر بی. به م شیوه یه سوپای یونان سی میلی له روزینک دا بریوه (۱۰ فه رسه خ)، له و لاتیک دا که به ددان پیانانی زینوفون خوی سه خته رینگه بووه. ئایا ده بی باوه ربه وه بکه ین که ده یلی ؟

"ئهوان لیره ده روّژ وهستان، سهرژمیریی سهربازه کان کرا، ۸۹۰۰ که س بوون، ههموو ئهوهی که له دهههزار که س مابووه وه. ئهوانه ی دیکه یا به چه کی دوژمن کوژران، یا ئهوه تا به فر و ههندیکیشیان به نه خوّشی مردبوون. پاشان به و لاتی موسینوسه سیان Mosyncecians، شالیبیه ن Chalybians، تیبارنیه ن دروزی تا کورونه ته و به هه شت روّژ گهیشتوونه ته وه کوتوریا Cotyora، شاریکی یونانی و یه کین له کورونه کانی سینوپ."

ئهم شاره ده شی که وتبیته نزیکی شاری ئۆردوو Ordu، که من و به پیز چاقاس شهویک لهوی ماینه وه. بهم شیره به ده بی یونانیه کان وه که یه په په په په په په په به بین اله و ناوه دوورتر لهوه پویشتین، به جوریک که که وتووه ته نیوان ئهم شاره و شاری سیراسونت - Cerasunt به لام ده شی تا له و ناوه دوورتر له وه پویشتین، به جوریک که ناچاربووین شه پی یه کیک له هوزه موسیونیسته کان بکه ن و ئیمه ده بینین له هه شت پوژ که متریان نه ویستووه تا خویان له سیراسونته وه بگه ییننه کوتوریا، که ئه مه ماوه به که له سی و چوار میل (۱۰ فه رسه خ و نیو) زیاتر نیه و به دانیاییه وه ئه و ولاته ی که پیدا پویشتوون، زور که م ئاسته نگتر بووه له وه ی نیوان ترابزون و سیراسونت، که ته نیا به سی پوژ بریویانه که مه ده دریده خا کاروانه کانیان نائاسایی بوون و ئه سته مه حیساب له سه رخه ملاتدنه کانیان بکه ین کوتوریا به دلنیاییه وه که وتووه ته پوژهه لاتی تیرمودون میکتانویموس Hecatonymus دوویاته ی ده کاته وه، چونکه له

قسه کردن دا سهباره ت به و ئاسته نگانه ی که سوپای یو نان ده بو و له کاتی په پینه وه ی فلاگونیا دا به سه ریان دا زال بیخ، ده بیخ باسی سیخ پرووبار بکه ین: Thermodon ئیریس Iris و هالیس Halys، که به جیکیل ئیرمه ق تیرمو دون اله اله و قزل ئیرمه ق Kizil Ermak ناسراوه و به سایه ی دانفی له و له دانفی اله اله و ده و قزل ئیرمه و Boona و دانراون، له و شوینه دا که ئیستا له و دیو ده روازه ی کاپ بونا Boona و دانراون، له و شوینه دا که ئیستا کوردووی Ordu لیه به به به به به به و دیاره په نگه که و تبیته دو وربی حه قده یا هه ژده میلی پوژ ثاوا شوینیک که پینی ده لین یازوون Yasun و تا ئیسته پاشماوه ی میلی پوژ ثاوا شوینیک که پینی ده لین یازوون Yasun و تا ئیسته پاشماوه ی دواتر دا جوانیی شاره که ده بینین. دوای وه ستانی چل و پینج پوژ له کوتوریا، یونانیه کان دواتر به پاپو په پیگه ی (با)ی گونجاوه وه له ته واوی پوژ و شه وی دواتر دا گهیشتوونه ته و سینوپ، له هارمین Harmine یه کیک له به نده ره کانی زه ریایی په شاره که له ناره و که و تووه ته پانیی ۲۵۰ پله باکوور، شور هیلی دریژیی گه شه سه ندووه کانی زه ریای په شو که و تووه ته پانیی ۲۵۰ پله باکوور، سه هی دریژیی گه شه سه دو روژهه لات.

پنی ده ڵێن ئیره کلی Erekli، کهوتووه ته سهر هێڵی درێژیی ۳۳° پله و ۱۹° پله بهرهو رِوٚههڵات و هێڵی پانیی ٤١° پله و ۱۷° پله بهرهو باکوور.

له هیراکلیا Heraclea یونانییه کان له رینگهی بیتونیا Bithynie و تازهینیا تیراسه وه چوون بو خریسوفولیس، شارینکی خالیدوانه کان، ئهمرو پیمی ده لین سکیوتاری و یه کینك له گهوره ترین گهره که کانی که نار شاری ئیسته نبووله.

رِیّکهی بهغدا بۆ بهسره لهکهڵ تیّبینی کهلیّك لهبارهی دارخورما و ئهسپی عهرهبی^(۱)

وه ک چۆن له یادداشته کانم دا لهباره ی ئیرانه وه وهسپیکی به غدام (۱) کردبوو، ته نیا ئه وه م بر ماوه ته وه لیره چه ند سه رنجیکی سه ربار که له م و لاته زور سه رنجیاکیشه برم دروست بووه، بگوازمه وه. له ماوه ی سی سال دا، ئه وه تی له به غدا ده رچووم، دوو پادشا کوچی دواییان کردووه و ده سه لاتی حوکم رانیی ئیسته له ودیو شووراکانی شار زیاتر برناکا. خوارووی کوردستان ملکه چی سه رو که کانی خویه تی و هه موو و لات که له به غداوه تا ئاوریژگه ی فورات دریژ ده بیته وه، له ریر ده سه لاتی سه رو که عه ره به کانی مه نته فیکه، که له سووقی شیوو خ (سوق الشیو خ) Shoogooshug نزیکی قورنه جیگیرن. جینشینی ئیران که سه رداری کرماشانه، به شداریی خوی له زور ناوچه ی سنوور ده سه بینی و به رده وام هه ره شه له شاره که ده کا.

له یادداشته کانم دا لهباره ی ئیرانه وه، ده رفه تی ئه وه م بر هه لکه و تریک تیبینی سهباره ت به که لاوه کانی قه سری شیرین بنووسم، که پیم وابو و کوشکی

⁽۱) له وهرگیّرانه فهرهنسییهکهدا ثهم بهشه له دوای بهشی (یادداشت لهبارهی هیّرشی سهر هیندوستانهوه) چاپ کرابوو، به لام ئیّمه وهکوو چاپه ئینگلیزییهکه ثهم بهشهمان هیّنایهوه شویّنی خوّی (وهرگیّرِ).

⁽²⁾ Geographical Memoir of the Persian Empire. London, 1 813, in-4°. يەك بەرگ، لەگەڵ نەخشەيەك بەجيا (تێبينيى وەرگێرى فەرەنسى).

بەزدەگەرد Kilae Yezdejerd بوۋە، ۋھىراكل دواي جەنگى نەپئەۋا ويراني كردووه. هاوريني دلسوزم ميسته رهاين Mr. Hine نيشته جيني ئينگليز له بهغدا به وهکالهت، خوشحالیکردم که برینك تیبینیی پیدام، دهرفهتی ههبووه له چەند گەشتىكدا كۆيانبكاتەوە. ناوچەيەك ھەيە لە سى فەرسەخى رۆژھەلاتى شارى زەھاو، شوپنى حەلوانى كۆنى گرتووتەوە، وەك دەلنىن شوپنىي مانهوهی دلخوازی خهسرهو پهرویز (۱) بووه و کهوتووهته شوینیکی زور قايمي سەر لووتكەي چياكان و كەلاوەيەكى گەورەي لىيە، ئەشەكەوتەكانى زور بهرفراوان و دموران دموره کهی دوو یا سی فهرسه خ (۳ یا ۲٫۵ فهرسه خ) دەبىت. چوون بەرەو ئەوى ھىنىدە سەختە، نوايەكى ئارامى بۆ پادشاكانى زەھاو دابین کردووه، له کاتینك دا ئهگهر بهرهورووی ههر ههرهشهیهك یا پهلاماردانیك بينهوه. لهبن لايالي قه لاكهى پيدهشته كه، كۆمه لينك خشتى پهرش وبلاو ليرەولەوى لەسەر زەوييەكە كەوتوون، بيرۆكەي ئەوە دەدا كە كەلاوەكانى شاریکی گهورهبن، خه لکی و لاته که زوردا Zordaی بی ده لین. هاوریکهم وای بۆ دەچتى ئەم كۆشكە ئەوە شارەيە كە نووسەرە بېزەنتىنىيەكان پېيىدەڭىن دەستگەرد Dastagherd، ناوى شيواوى يەزدەگەردە Yezdejerd. بەلام من پنم وانییه ئهم بیروړایه راست بن، چونکه یهزدهگهرد ناویکی ناسراوه لای یزنانیه کان و لهناو زور گیرانه وهی میژووی ولاته کهیان دا ههیه. من زیاتر به لای ئەوەدا دەچم كە گۆكردنى بېزەنتىنى راست و دروست بى و ئەم بالەخانە نايابە بهتالان بردن و تێکداني له لايهن روٚمانهکانهوه، ههرگيز پێيناوترێ پهزدهگهرد Yezdejerd، بەلكوو يتى دەوترى دەستگەرد Dastagherd و وشەكە بە واتەي شار دێ، شوێني حهوانهوهي پێدهشت، ناونانێك كه به چاكي بهسهر حاڵهتي قەسرى شيرين دا جى بەجىدەبىت. كۆشكەكانى دەستگەرد دەلىن - كەوتبوونە

⁽۱) ئەوە ھەر ھەمان ئەو ناوەيە كە يۆنانىيەكان ناويان ناوە Cosroës.

حەوت مىل لە سەرووى كووت Koute، بەلەمەكە چەند سەعاتىك لهسهر يهكينك له كه لهپرده كۆنهكانى پرديكى دارين وهستا، تاقه پردى سهر ديجلهيه چێم وابێ- مووسڵ دهبرێ و چهند سهده دهبێت دروستکراوه و کهسیش نازانی کی دروستی کردووه و ناوی چی بووه، ناوی سهردهمی درووستكردنيشي نازانن. پەكسەر بەرانبەر بە كووت، كەناڭىكى گەورە ھەپە پێیدهڵێن های، ړووباری دیجله و ړووباری فوړات بهیهكدهگهیهنێ و ئهو ئاوه تا ئەو شوپنە دەپارېزى كە تېيدا دەبېتە دوو لق و بېيىدەڭين (ئامۆ) و (ئەخىر جەھىرەت) Aher Jehirat. يەكەميان بۆ كەشتىيەوانى دەشى، كاتىك دېجلە بە تەواوى رووبارەكە ئاوى پيدا دەروا، بەلام كاتيك ئاوەكەى نزمدەبيتەوە، دەتوانى تەنيا بە لقى دووەم بپەرىتەوە. ماوەي زستانان و پاييزان، ھەردوو لقەكە به که ڵکی پهرینه وه نایین. ههردوو لقه که له ناوچه ی غهراف Ghorof یه ك ده گرنه و و پیری ده لین سه بیل Sebbil، به لام پیش گهیشتنی به ناو فورات، كەنالەكە جارىكى دىكە دابەشدەبىت بۆ ژمارەيەكى زۆر كەنالى بچووك، ھەر يەكەيان ناوى جياوازى خۆى ھەيە. بەريز دكتۆر كۆلكھۆن Dr. Colquhoun زياتر له جاريّك بهم كهنالانهدا رەتبووه، پني وتم كهنارهكاني به بيّشهلانيّك داپۆشراوه، پړیه له شیر. لهسهر لقی ئامنر، سهری له کهلاوهکانی شاریکی گهوره داوه، که گومان دهکری ئهوهی واسیت بی، شویّنیّکی دهولّهمهند و پربووه له دانیشتووان له دەورانی خەلیفەكان. باشووری كوت، بەشنېكى گەورەی بیابانى هەردوو كەنارەكە كاتى ھەڭستانى ئاوى رووبارەكە دەكەونە ژېر ئاو، بەوپىيەى ولاته که له برینك شوین دا له ژیر ئاستى دیجله وه یه. نیوه ی رینگه ی نیوان کووت و قورنه، به ئاورێژگەي رووبارێكدا تێپەربووين، عەرەبەكان پێي،دەڵێن ئەلحەد Al-Had و بارسته که ی گهوره یه وهك بارستی رووباری دیجله، پانییه که ی سىخسەد ياردە دەبېت. چەند جار لەسەر بنچىنەى ئەم رووبارە سەرسامبووم،

به لام نهمتوانی زانیاریی مایهی رهزامهندی وه گیربخهم. به رای من، وای دادهنیم ئەوە رووبارى مەندەلىسوو Mandali-Sou بىن، يان ئەوەى لاى كۆنەكان پنے ده لنن (کیندس) Qyndes و سیروس Cyrus ئاماژه ی بن کردووه. بهگویّرهی عهرهبهکان، لهگهڵ ڕووباری کهرخ یا حهویّزه یهكدهگریّتهوه و دەيشڵێن: مرۆ دەتوانىي لە رێگەى ئەو كەناڵەوە كە لە ئەلحەدەوە رادەكێشرى و تا کهلاوهکانی شووش Sus و شاری حهویزه به بهلهم بروا. هاوریکهم بهریز کۆلکهۆن، زۆر دوورتر لەم رووبارە رۆيشتووه و بەگويرەى ئەو بهدواداچوونانهی که ئهو لهسهر شوینه کان کردوونی، باوهری وایه له لایه کهوه دهگاته وه به که رخ و له لایه کی دیکه وه به هۆرهکان و ئه و گۆله زهریایییانه ی كه له لافاوهكاني ديجله دروستدهبن و له ئەلحەد بەتاڭدەبنەوه. سەرچاوەكەي، ھەموو شتنك بۆ ئەوەي دەبا كە بروابكا رووبارەكەي لەناو چياكانى لورستانەوە ھەڭدەقوڭى، بەلام كاتى رۆيشتنى بەناو ولاتىكى راسته راست دا به بن لاپاڵی چیاکان، تا دیجله دریژده بیته وه، له وانه یه دیگهی کهنالهکانی کهرخهوه ^(۱) دریزببیتهوه و ئاوی هۆرهکانی تیدهرژی. هۆزی گەورەي بەنىلام رانەكانيان بەدرىزىي كەنارەكانى ئەلحەد دەلەوەرىنن. ئىمە رِوْرْی ۱۹ی مانگ کاتی خورئاوابوون پییدا پهرینهوه و سبهینیی ۲۱ی مانگ، له گه ل تاوهه لاتن گه یاندینیه به سره. نیوان کووت و قورنه زیاد له چهند جاریک عەرەبەكان پەلاماريانداين، بەلام چەند گوللەيەك كە تاقمىخكى بچووكى سەربازانى سىپۆي ھىندى تەقانديان، بەس بوو بۆ ئەوەي وايان لى بكا رابكەن. ههموو بهشه کانی بیابانه که له دهوروبهری بهسره نوقمی ناو ثاوی فورات

بووبوون، که بهربهسته کانی سهر قورنه ی شکاندبوو. نهم رووداوه چهند جار له ماوه ی چهند سالیّنکدا دووباره و چهندباره بووه تهوه، له نه نجامی کهمته رخه می عهره به کانه وه که سهدده که چاکناکه نه و پیشتریش ههر وایان کردووه. نه گهر بهرده وام بن و هیچ چاککردنه وه یه نه کهن، نه وا به سره به م زووانه نوقمی ناو ناوی زه ریا ده بین، یا له ریّگه ی شهتی عهره به وه نوقم ده بیت. نهم رووداوانه نه هامه تیی زوّر له دوای خوّیان به جیّده هیّلن، چونکه له بریی نه وه ی پهیینی زووه یه کهان بکهن، وه که ههندی که س خهیال ده کهن، نه وان ته نیا کار بوّ بی پیت و فه رکردنی ده کهن و به شه کانی شوّره کاته که به زوّری له گهلی به شی بیابان ههن و له گهل نه و خاکه ی تیکه ل ده کهن. کاتیک به شیوه یه که میش بی ناوده دری، ناسایی به رهه مهینانی زیاترده بیت. کیلگه گهوره کانی دارخورما که خوندان یکی لی له ناوبردوون. دکتور کولکوهون چهند سال له عهره بستان وای له به سره کردووه هینده به ناوبانگ بی، زوّر گیروده ی لافاوه کانه و ماوه ته و زانیاریی کوکردووه ته وه، ویستی بریّک له خه سله ته سهیره کانی نه ماوه ته و و زانیاریی کوکردووه ته وه، ویستی بریّک له خه سله ته سهیره کانی نه مهمووشیان به زمانی عهره بی ناویکی تایبه تی خوی هه یه.

به شیخی زوری دارخورما تا ته مه نی شیست یا سه د سانی ده ژین و خورما ده گرن، له کاتیک دا هی دیکه هه یه له ته مه نی بیست یا سی سانی دا ده مرن یا له به رهه مهینان ده که ون. له گه ن ئه وه شدا، ئه وانه ی دوایی راسته زور زووتر له وانی دیکه ده گه نه ته مه نی به رهه مهینان، زور به ده گمه ن پیش نو یا ده سانی به رده گرن. به داخه وه تووشی جوره کرمیک ده بن (پیی ده نین لیدنا ledna)، دره خته که ده سمی و داید ه رزینی، ده چیته ناو ره گی لقه کانی سه ره و و کروکه که ی ده خوا. ده توانن به گیراوه یه که خویی ئاسایی بیکه نه ناو زارکه که و چاره سه ری بکه ن ده ده ده به ناو ناه به سره به مناژه نه به لاماری دره خته که ده دا، به نام له ناو ناه به لاماری دره خته که ده دا، به نام له

یهمهن و زور بهتایبهتیش له دهوروبهری مهککه و مهدینه، بهشیکی زوری بهرههمهکه تیکده دا له ریگهی کاریکی ناوازه و ئهوپهری داهینهرانهوه راویاندهنین، کاتیک خاوهنه که ههستده کا دره خته که تووش بووه، شانهیه کی میروله ی رهشی گهوره ده هینی، که ئاژه له کان ههرگیز له دهستی رزگارنابن و کرمه کان ده ماشنه وه. جا ئه گهر خاوه نه که با نامانجی بازرگانی هیشتوویانه ته وه.

(۱) له دهوروبهری مهککه و لهوانهشه به ههموو دریزیی زهریای سوور، دانیشتووان دهستووری کاریکیان ههیه بن هه لگرتنی پوتهب بن ههموو سالهکه، لاسکی دارخورماکان لهسهر شیّوهی قووچهك کودهکهنهوه و بهرهکه له ناوه پاستی دهمیّنیتهوه.

⁽۲) چینام tchénâm، که به شیوه یه کی نادروست (سهنا tchéna)یشی بی ده لین ه شیوه یه می سانکریستیی یه tchhounaیه، بریتیه له قسل یا چیمه نتو به تویژالی کلسین دروست ده کری. هه موو ته خته کانی هیندستان به شونام داده پوشری و وه ک پروو پوشیکی زور فینك سهیرده کری. شونام زور له بونیاتنان دا به کارده هینری، کاتیك ده یانه وه ی که ستووریی باله خانه یه که شونام بگرن. شاه یه و ریخی تی ده چی له کاتی

یا به دار داده پوشری، لهگه ل کونیکی پرووت له بنه که ی دا شیله ی خورماکه ی لی دیته خواره وه. ثه و مادده شه کره مه نییه یا دو شاوه، به ناوی دو شاو یا (دبس) ده فرو شری و به ره که و ناوکه که ی ده رده هینری و ده کریته ناو کیسه.

به لام به ری نه م دره خته به سووده تاقه به ش نییه که خه لک به کاری ده هینن.

ثه وان گو لاویکی یه کجار خوش له ده مه پانه که پشی ده دلوپینن و عه ره به کانی و به
لایان وایه حه زی خواردن ده کاته وه. ثه وان پیفو کی گو له میینه کان به کالی و به
سوور کراوه یی ده خون (۲) و دره ختی میینه لای ثه وان پیزیکی زوری هه یه و
ثه م به شه ی کوتایی دره خته که به کالی ده خوری یا ده یکه نه ناو سرکه .
به سروشتی خوی، تامه که ی له ناوکی گویز ده چی و ناوی جه مماره djammar
هیشتا ثه ویش نیره که ی ده خوری، به لام بریک جار تاله و که متر خواستی له سه ره
له چله دار خورما بچووکه کان باوه شین یا میشه فی فی دروست ده که ن. پاشان
قه ده که ی ده برن بو کاریته و ته خته داری بینا و سووته مه نییه کی نایابه . بیرو پای
باو ثه وه یه که عه ره به کان له پیگه ی به رداشه وه پون لی ده رده هینن. هه له که
باسی ده که ین پیزی گوشین له پراکتیکی ثه م خوارد نه وه به ید ابو وه که شیسته
باسی ده که ین پیزی گوشین له م و لاته تا ثه و په پی ناشیرنه و به هه له نه بی،
ئامانجه کانی خوی ناپیکی، چونکه زه پتوون واده بیت له ژیر به رده داتا شراوه که
نامانجه کانی خوی ناپیکی، جونکه زه پتوون واده بیت له ژیر به رده داتا شراوه که
نامانجه کانی خوی ناپیکی، جا بو پیگری له م جاپسکارییه، به ناشیرینی ناوکی
خورماکه ده شکینن و له گه ل تووی پونیی وه که دن کی که تان و به ناگی پووه کی
خورماکه ده شکینن و له گه ل تووی پونیی وه که دن کی که تان و به ناگی پووه کی
خورماکه ده شکینن و له گه ل تووی پونیی وه که دنکی که تان و به ناگی پووه کی

به کارهیّنانی دا بکشی و بریّکی زوّری له بینادا به کاربهیّنریّ و بریسکه دانه وه یه کی وه ک مهرمه وه کی مهدراس هوّی ههموو نه و جوانییه یه که له ههموو پاشماوه کانی هیندستان دا هه یه.

⁽۱) عهرهبه کان پێی دهڵێن (ئاوی لیجه=ماء لیجه) mahé legah.

⁽۲) ههروهها ثاوی گوڵ له گوڵی نیریش دروستدهکهن، پیّیدهڵیّن "ماء الفحل"، که به هیزرتره، به لام بونه کهی وهك ئهوهی تر ناسك نییه.

گوش chenevis تیکه لی ده که ن، به وپییه که مادده یه کی پیوه نووسه و خه سله تی ئه وه یه به به به به به به به به ده که وه ده نووسی، ئه مه ش بو پروودانی ئه و کاریگه ریبه ی که پیشبینیی ده که ن. له گه ل ئه وه شدا، خورما خوارد نیکی زور خوراك پیده ره بو چاره وی، کاتیك لی ده گه پین ماوه ی چوار یا پینج پروژ له ناو ئاودا بخووسی. کاتی گه پان به دوای میژووی خورمادا، ده توانین وینه یه کونی میوانداریی عه ره ب بکیشین، هه تا ئیستاش گه پروکه کان ده توانن برسیتیان به به روبوومی خورمای سه ر پیگه یان نه هی لن، چونکه هه رگیز وه ک دز دوایان ناکه ون، ته نیا ئه گه ر بچیته سه ر دره خته که یا به ره که ی هینده ببا، که له پیویستیی ئاسایی خوی زیاترین.

چهند ساڵیکه بهسره بووه ته ناوهندیکی بازرگانیی ئهسپ له ئاستیکی زوّر بهرفراوان دا و له ناوچه دووره دهسته کانی نیمچه دوورگهی عهرهبیه وه ئهسپی بو دههینن. به گویره که و زانیباریانه ی که هاوریی نزیکم به پیز کوّلکهوّن پیشکهشی کردم، چهندین جار ده رفه تی همبووه له وباره یه وه لهگه ل دانیشتووان و شاره زایانی گهوره ی ئهم ژانره قسه بکا، وه چهی هه چهشنه ی ئهسپهیلی عهره بی به شیّوه یه کی پهرجووئاسا زوّرده بن، به مشوورخواردنی عهره بهکان بو پاریزگاریی، ژینولوژی (وه چهناسی)ی جوانترین ئهسپ و باشترین جوانوویان گهراندووه ته وه سهر باوانیان. ئهم ژماره زوّره ی جوّره کانی ئهسپ پیننج وه چهی ههمه چهشنه ی ههیه، که ههره یه کهیان ناوه کهی به سهر ره گهزیکدا براوه و ههمه چهشنه ی ههیه، که ههره یه کهیان ناوه کهی به سهر ره گهزیکدا براوه و وه چهیه بریتین له: کحیلة العجوز Kuheiiut el ajvez، شویمة الصباح وه چهیه بریتین له: کحیلة العجوز پیمچه دوورگه ی عهره بی شیمة الصباح بن غدران Vzithin el Khursa، اوزتنی ئه لخورسة شهره ی ده نینه وه بین به خدران Dehma el naamir، دهمة النمر ته کهره ی که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه وه که وه که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه که وه که وه که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه که وی که وی که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه که وی که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه که به ناوبانگترین ئه سپهیلی عهره بی ده نینه وه که به ناوبانگیرین نه سپه یک به ناوبانگیرین نه سپه یک به به ناوبانگیرین نه سپه یک به ناوبانگی به ناوبانگیرین نه به ناوباند که به ناوباند که به ناوباند که به ناوباند کینه به ناوباند که به

مونتهفیکهکان باشترین وه چهی ئهسپن، هۆزیکی گهوره ی عهره ب که ههمان ناوی ههیه و لهسهر پرووباری فوپات و نیوانی قوپنه و سامه پا ده ژین، پهروه رده کراون. ئهسپی شوب Chob به به هیزییان جیاده کریته وه، به لام خوینیان وه ک خوینی پهگزهیلی بیابان پاک نییه. ئه وانه ی شوسته ر Shustar به رز و به هیزن و شیوه یان به شیوه یه کی جوان هه لکه و تووه بو پیشب په لام ناتوانن له سه ر چیمه ن برون. له ئه رمینیا و له کوردستان ده توانری ئه سپ له بازا پی زور گهوره ی ئه سپسواری بازا پی زور گهوره ی نه به غدا گهوره ن و بریکیان خوینیان پاکژه، به لام جوانترین به سپی هه موو نیم چه دوورگه ی عهره به به یابانه کانی نزیك دیمه شق پهروه رده کراون. گویم له عهره بیکی هه ژار بوو له بیابانه کانی نزیك دیمه شق پهروه رده کراون. گویم له عهره بیکی هه ژار بوو له بیابانه کانی نزیك دیمه شق پهروه رده کراون. گویم له عهره بیکی هه ژار بوو له

ئەنتاكياى سوريە، كە سىوشەش پياستەر (٣٦٠٠٠ فرەنك)ى رەتكردبووەوە بۆ جوانوويەكى لەم رەگەزە. تاقە ئەسپەيلى رەسەن كە من بينيم لە ئاسياى بچووك له دەوروبەرى يۆزگات پەروەردەكرابوو، لە پىدەشتى كاپپادۆكيا. ئەوانە بى گومان لەو ئەسپانەن كە رۆمانەكان پىيان سەرسامبوون. باشترين ئەسپەكانى لای عەرەب، دەبیت بەرزىيەكەی جواردە دەست hands بن، لە كاتپكدا ئەوان زیاتر دەرواننە رەگەز نەك بەرزى و زۆر بە دەگمەن ئەو ئاۋەلانەي كە بەناوبانگترىن رەسەن وەردەگرن، ئەو بەرزىيەيان دەبنىت. چەند سال ئەزموون قەناعەتى بىخھينام، كە ئەسپسوارى خۆجيى ھىندىيى ئىمە لەسەر ئەسپى لەم جۆرە زۆر باشتردەبىت لەوەى كە ئىمە ئىستە بۆيان دابىندەكەبىن. بەلگەھپنانەوەي (ئارگيۆمپنت) بەھانەھپنراوە بە قازانجى ئەسپى بەرزى ئاوايىيەكان بۆ ئەو ولاتەي كە ئىستە ئىمە ھەلىمانىۋاردووە بۆ دووبارە پنکهننانه وهی سوپای مهدراس، ئه وه یه که پنویسته هنزی بارهه لگر گونجاوبی لەگەڵ بەرزىيى ئاژەڵەكە. بەلام ئەم بيانووە جە راى من- تەنيا وەھمىيە، چونكە خيرايي ئەسپى عەرەبى ھاوسەنگى ئەو مەودايە دەبيت كە ئەسپى بەرز دەپبەخشى بەوانى دىكە. سەربارى ئەوە، ئەسپى عەرەبى ماندووپىنەناسە و هیّشتا ده توانری باری لی بنری و دوای برینی مهسافه یه کی دریر که دهشی ئەوەى ھىندستان داھيزراوبكا. من ليره ئەوە وەبىردەھينمەوە كە نادرشا يەكەمىنايەتىي دابووە ئەسپى عەرەبى بەسەر ھەموو ئەوانى دىكە. بە گۆرىنى ئەسبى ھەوسار گەورە بە ھەوسارى بەن،(١) كە لە ئيران بەكاردەھينرى، دەتوانرى رىڭگە لەو ترسە بگيرى، كە دەشىي بەھۆى خىرايىيەوە بارەكەي ئەسپسوار سەغلەتبكا. من قەناھەتىم وايە ئەسپەيلى ھەرەبى تىپچووى كەمترە بۆ كۆمپانيا وەك لە ئەسپەيلى كوتشى يا كوتوار، كە باشتر بەرگەي ماندوويى

⁽۱) جۆرێکه له هەوسار (تێبينيى وەرگێړى فەرەنسى).

ده گری و ده گاته تهمهنیکی زور هه لشکاوتر (۱) و تیجووی ثازووقهی سالانهی له ئەنجامدا كەمترە. ئەسىسوارى ئىمە لە مەدراس بريتىيە لە حەوتھەزار و يننجسه د و چلوشهش ئهسپ و يو پاريزگاري لهو ژماره به نه ته واوي پيوسته ههموو سالنيک نوسهد ئهسپيان نوي بکرينهوه، که دهکاته دوازه له سهد. بهوینیهی که فیستاله کانی Vestale کهشتیی گهشتی زوریایی بن کزمیانیای هۆنۆرابل، كه من شويننيكم حيجزكرد بۆ چوونه بۆمباى، زۆر بچووك بوو تا شويّنيّکي تەواوت پێببەخشێ، بۆيە بە ھاوبەشى لەگەڵ بەريّز كۆلكھۆن و کابیتان سواتسون و من، کهشتیه کمان به کری گرت بو گواستنه وهی ئهسپ و خزمهتگوزار و جانتاكانمان بۆ ھىندستان. ھەموومان يېكەوە لە كۆتاپىي سێپتهمبهردا سواری کهشتی بووین، پێکهوه تا دوورگهی کشمیش رۆیشتین. به لام به داخهوه به هنری باوبورانه وه له که شتییه که به کریمان گرتبوو، جیابووینهوه. دوو رِوْژ دواتر ئهو کهشتییه، که ههرچهنده ئالای ئینگلیزیی بەسەرەوە بووە، بەلام راما بەن جابا Rama Ben Jaba، يەكتىك لە چەتەكانى جواسمی Djoasmi دەستى بەسەردا گرت، سى بەشى تاقمى ناو كەشتىيەكەي قەتلوعامكرد، بەشىكى ئەسپەكانىشى كوشت و ھەموو جانتاكانى منىش كە نرخهکهی نزیکهی ههزار و پینجسهد جونهیهی ئیستهرلینی دهبوو (سیوشهش هەزار فرەنك) و كتيبەكانم، ئاميرەكانم، رۆژنامەكانى ريڭەم، نەخشە و كۆلىكسىۆنىكى نايابى مەداليا و شتى دىكە كە من لە گەشتەكانمدا بە زەحمەت و تیچووی زور کومکردبوونهوه، زهوتی کردن. بهردهوامبووین گهشته کهمان تهواوکرد، بهبی ئهوهی لهبیرمان بی چی پروویداوه و کاتیک پیمان نایه ناو مەسقەت، ١٣ى تشرينى يەكەم گەيشتىنە بەندەرى بۆمباى. مەسقەت پايتەختى

⁽۱) ئەسبى عەرەببى رەسەن تا تەمەنى بىست سالى دەۋى و تا ئىستەش گەلىكى بەناوبانگى ھەيە لە بەسرە لە سەروو چل سالىيەوەيە.

شازادهی عوممانه (که پنی دهوتری ئیمام یا سولتانی مهسقهت)، کهوتووهته ناو بهنده ریکی قوول، له سی لاوه به گاشه به ردی قاقری دوورگهی جهزیره ی عەرەبى دەورەدراوە. ئاووھەواي ھەموو وەرزەكانى ساڭى، ئەوەندە يېس ويۆخل و هينده سووتينهره، ئيرانييه كان پييده لين جههه نهم يا دوزهخ. ئيمامي مەسقەت ھاوپەيمانى ئىنگلىزە، زياد لە چەند جارىك لەدرى وەھابىيەكان ياريزراوه. لەسەر حيسابى بازرگانيى ئيمه، ژمارەيەكى زۆر كەشتىي لە بەندەرەكەي كۆكردووەتەوە، باشترىن كەشتىي چارۆكەدارى ھەپە، لە زەرپاكانى هيندستان كهشتييهواني دهكهن و له ههموو شويننيك دهبينرين؛ له بينگال، له چین، له دوورگهکانی زهریای رِوْژهه لاتی و کهناره کانی ئهفریقیا بازرگانیده کات. وهختیٰك مۆریتیوس Mauritius پیش داگیرکرانی دوورگەكانى لەلايەن ئىنگلتەراوە، لەژىر دەستى فەرەنسىيەكاندا بوو، ئىمامى مسهقهت ئازووقهی بو ئهم کو ڵونییه دابین دهکرد و ههموو ئهو کهشتییانهی کری که له چهتهی هاوپهیمانی لهدهست کهشتیگهلی ئینگلیز دهربازبووبوون. نامهوی ئهوه بسهلمینم که تا چ رادهیهك سیاسییه، رینگه به هیزیکی زهریاییی هه لکشاوی وهك ئهم میره بدري. ئهوه پرسیاريکه بر برياردان نايکهم، به لام پيم وایه ئەوە ئەركى منه ئاماژەي بۆ بكەم كە جگە لەو زیانەي كە بە بازرگانيى ئيمهى دهگهيهني، ئاكامهكهشى زور ترسناك دهبيت، له حاليكدا ههر دەولەتتىكى ئەوروپايى ھىرش بكاتە سەر ھىندستان، ئەگەر ئەو كەشتىيانە بەو ريژەپەي ئىستە كەلەكەبىن.

یادداشت لهبارهی هیّرشی سهر هیندوستانهوه

ئهگەرى هەولدانى هيرشيك بۆ سەر هيندوستان له رينگەى وشكانييەوه، (۱) چەند ساليكە زۆر به گەرمى سەرنجى راى گشتيى بۆ لاى خۆى راكيشاوه. بەرينكەوت ئەركەكانى كارەكەم منى بردە چەندين ولات، كە دەكرى ئەو ولاتانە ببنە ريزەوينك بۆ تيپەربوونى ئەو هيزانەى وا ئەم لەشكركيشييەيان بىخدەسپيردرى. ئەو ھەلومەرجەى كە منى تيدام، خستميه سەر كەلكەلەى كۆكردنەوەى زانيارى سەبارە بەو ولاتانەى كە خۆم سەرم لىداون، بيركردنەوەكانى بە شيوەيەكى ئاسايى ئاراستەى ئەو ئامانجە كرابوون و چەندين سەعاتى كاتى بەتاليى خۆمم تەرخانكرد بۆ پابەندبوون بە ئەنجامەكانى تيرامانەكانى.

زور پلان ههیه دهوتری پیشنیازکراون بو سهرکهوتنی ئه و پروژه بویرانهیه، به لام له گهل ئهوهشدا- ئه وا ته نیا دووان له وانه بریک سهرکه و تنی دووری تیدا شک ده بری (ئهوه شهیشتا له ئاسویه کی زور دووره وه): یه که میان له م پلانه دا بریتیه له گرتنه به ری ئه و ری گهیه ی که ئه سکه نده ر و نادرشا (ته هماسپ قولی خان) پیوایان و ئه وه ی دیکه ش پیشره و یه له ری گه ی رووسیا و بو خاراوه.

⁽۱) لهوانهیه پیّویست بهوه نه کا ئاماژه بکری بق نهوه که ئهم یادداشتنامهی ئیّره پیش کهوتنی بقناپارت و ئهو رووداوانه نووسراوه، کهوا ئهم دوایییه له ئهوروپا روویان دا و بوون به ههرهشهی بوون به هغری پیّدانی دریزبوونهوهیه کی نوی بق خاکی رووسیا و بوون به ههرهشهی سهر خاوهنایه تیی زهوی وزاره کانی ژیّر ده سه لاتی ئیّمه له روّژهه لات.

بیرۆکەی پەلاماردانی هیندوستان له ریگهی زوریای سوور یا کهنداوی فارسيهوه، تهنيا دهبيّت وهك بيروّكه يه كي خهياليي حيسابي بو بكري له لايهن ههموو ئهوانهوه که جه ههر جۆرينك بين- ناشارهزان له سروشتي ئهم زهريايانه و ناوچه کانی هاوسیّیان. پیش ئهوهی کردهوه یه کی لهم جوّره به تیرامان بکرێ، ئەوا پيويستە دوژمن سەردارى بىن ئەملاوئەولا و دەسترۆپشتووى نەك ھەر تەنيا ميسر و سوريه، به لكوو جگه لهوه- عيراقي عهرهبي و ههريمه باشوورييه كاني ولاتی ئیرانیش بی. نه سنووری کهناراوهکانی زهریای سوور و نه ئهوهی کهنداوی فارسی، ته خته دار و کوّگهی پیویستی زهریایییان نییه بو دروستکردنی پارچهی کهشتی. بۆیه ئهستهمه ئهم کهرهسانه له رینگهیه کی دوورهوه له زهریاوه بهێندرێن، يەك كەشتى ناتوانى بەبى رێگەپێدانى ئێمە كۆببێتەوە. بەدڵنيايىيەوە زاركى ئەم دوو كەنداوە ئەوەندە بەرتەسكە، ھەر يەك كەشتىي جەنگىي ئاسايى بهسه بۆ پەرپەچدانەوەيان بەتوندى لە ھەموو وەرزيْكى ساڵدا. ئەوە راستە كە چیاکانی فارس Fars دارستانی داربهرووی زوّری لیّیه، بهلام ئهم درهختانه هینده بچووکن تا ئهو رادهیهی که ناتوانری بهکاربهیندرین بو دروستکردنی حهوزي كهشتي. ئهو درهختانهش كه له دوورايييهكي دووري ئهو ناوه دهرويّن، دەبنت به تنچوویه کی زور بهسهر گاشهبهردی زل و لنزاییی ترسناك دا بگوازرینهوه. کهناری حهبهشه côte d'Abyssinie یش تهختهداری بچووك بەرھەمدەھىنىخ، بەلام چۆنايەتىيەكەى لەوەى كە لە چياكانى فارس Fars بەرھەمدەھينرى، لەخوارترە، لە ئەنجامدا دەبينين ھەموو كەشتىيە گەورە فارسى و عەرەبىيەكان يا لە ھىندوستان دروستكراون، يان بە كەرەستەگەلىك دروست كراون، كه له مالابارهوه Malabar هينراون: لهيال نهمهدا، نايا دهشي دوژمن بتوانی کهشتی گهلیک به کهروستهی هاورده دروست بکا، لهسهر حیسابی کیشهی گهورهی ناو سوریه، یا سهر کهناراوهکانی زهریای سپیی ناوهراست یان

له رینگهی بهردهستخستنیانه وه له یه کیک له بازرگانه کانی مهسقه ت Muscat (ئه وانه ی که ثیسته له سه ر حیسابی بازرگانی له گه ل ئینگلیز ژماره یه کی زوّر و نایابتری که شتیبان هه یه، که شیبه وانیی له زهریا کانی هیندی دا ده که ن). هیچ به نده ریک نییه که شتی گه لینکی ئاوها له هیرشی که شتیبه جه نگیبه خیرا کانی به دته ناوه به بیاریزی، یا ئه گه ر هه شبی، پیویسته له ساته وه ختی گه یشتنه ناو زه ریادا چاوه رینی تیکشانیکی دیاریکراو بکا. به و پیبه ی که ئیمه ئه مه مه ناو زه ریادا چاوه رینی تیکشانیکی دیاریکراو بکا. به و پیبه ی که ئیمه ئه مه مه له پیشه، به لام شتیکی ئاوا زورمان نیبه له م رووه وه لینی بترسین. با ئیسته بینه سه رچاوگیرانیک به و به ربه ساته دا که به ره و رووی سوپایه ک ده بنه وه ده یه وی خواراوه بگاته له ریگه ی ئاسیای بچووک و و لاتی ئیران یا رووسیا و بوخاراوه بگاته هیند وستان.

پیش ئهوه ی جهنه را آیکی ئه وروپایی شوین پنی داگیرکاریی مهقد وزنی یا نادرشا هه آلگری، پیویست ده کا یا هه ردوو ثیمپراتوریای فارسی و تورکی بپووخینی، یا حوکوومه تانی ئه و دوو و آلته به ته واوی به قازانجی خوّی بینیته ناوه وه. یه که مجار ئه وه ئه رکیکه کاتیکی زوّری پیویسته بو ئه ناجامدان، باری حوکوومه ته به دبه خته کان و جهنگی بی پسانه وه ی نیوان تورکان و فارسه کانیش واده که ن ئه مان راده قورس بی، به مهرجیك ئیمه به خیرایی و ده ستوبرد بجوو آیینه وه مان راده قورس بی، به مهرجیك ئیمه سهرکه و تووبوون بو ثهوه ی سهرکرده کانی ئه م و آلاتانه رازی بن به پلاته چاوتیبراوه کانی ناپلیون، ثه و ساده بیت سوپا به سی ریگه ی جیاواز له ئه وروپاوه بگواز ریته وه بو و آلاتی ئیران: یه که میان دابه زین له سه رکه ناری سوریه یا کیلیکا بگواز ریته وه بو و آلاتی ئیران: یه که میان دابه زین له سه رکه ناری سوریه یا کیلیکا به ره و و وی به شه نادو آل و ثه رمینیا و دوایینیشیان به زه ریادا به ره وه کونستانتینو پل یا نیم چه دوورگه ی قرم یا به که شتیه وانی له زه ریای ره شه وه له کونستانتینو پل یا نیم چه دوورگه ی قرم یا

دەروازەكانى رووبارى دانووب بۆ تەرابزۆن يا بەندەريكى دىكەى سەر كەنارى مىنگرىليا Mingrelie.

ئهگەر ئەو كەشتىگەلەي كە سوپا دەگوازىتەوە بە زەرياى سېيى ناوەراستدا بروا بۆ سوريە يا كيليكا، بەختەوەردەبنىت بەوەندەي دەستبەردارېي تا بتوانی لهدهست وریایی ئهدمیراله کانی ئیمه رابکا و سوپا به دلنیایی و سه لامه تى له ئه سكه نده رييه Scanderoun يا لازقييه Latekièh داده به زي و سى بژاردەى لەبەردەستدا دەبىت بۆ ئەوەى كاروانەكەى بەردەوامبى. يەكەم بژارده ئەوەيە كە ئىمپراتۆر جۆليان گرتيەبەر. پەرىنەوە بە فورات دا لە بىر Byr يا میمبگیز Membghiz و گرتنهبهری ریزهوی ئهم رووباره بو نزیکی به غدا. له لازقىيەوە بۆ حەلەب چل سەعاتە يا نزيكى سەدوچل مىلە، لە حەلەبەوە بۆ بىر سهد و چلوشهش میله، بهگویرهی خهملاندنه کانی کولّونیّل سکوّت Scottی هاوريم. پيده شتيكى وشك و قات وقر پينجسه د ميل له بيره وه بر به غدا درێژدهبێتهوه، بهدهر له ژمارهيهك ئاواييي پهرپووت و چهند كونجێكي چێندراو لهسهر كهناره كانى رووبارى فورات، كه تهواو بهدهره له گهنمهشامى و مەرومالات و ھەموو جۆرە ئازووقەيەك. ئەگەر پەلىپ لەوە دەگرن كە رۆمانەكان به زیاتر له دوو سال له ئەنتاكىيەوە بۆ تەيفىسۆن بەم رىڭگەيەدا رۆيشتوون، ئەوا دەبیّت ئەوەشمان لەبیربی كە ئەوان كەشتىگەلى زۆریان لەگەڵ بووە و لە ههموو پێويستييهك له ههرێمي رووها (ئهديسه Edesse) و پێدهشته بهبيت و فه ره کانی سوریه، که ئیسته له ژیر دهستی ئاسنینی تورکاندایه و نهک ههر دووره لەوەى بتوانى خۆراك بۆ ژمارەيەكى زۆرى سوپا، بەڭكە زۆر بەدەگمەنىش دەتوانىٰ پارووى ژيانى تەواو بۆ دانىشتووانە چەوساوە و كەمبووەكانى خۆيشى دابین بکا. که ناره کانی رووباری فورات ئه و سهردهمه له رهوشی کشت و کال دا زۆر لەوەي ئىستە ھەيە، باشتر بووە و پاشماوەي كەلاۋەكانى عيراقى عەرەبىي كە

ئیسته که لاوه ن، ئه و کاته پربووه له شار و دینهات و دانیشتووان. له کاتی گهیشتن به به غدا، ده شی بریکی زور ئازووقه له ریگه ی رووباری دیجله وه له کوردستانی خواروو دابین بکری، به لام ئالیك له ههموو ئه و ناو چه به دا زور گهوره پیشره و یی ده گمه نه و که میی ئه و مادده زورتر گرینگه تا راده به کی زور گهوره پیشره و یی سوپا دواده خا. له به غداوه ریگه کراوه به بو ههمه دان به ده ربه ندی کرنددا، من هیچ شتیکی تر نابینم پیشره و یی سوپا بو ولاتی ئیران رابگری، به مهر جیک تورك و کورد و فارسه کان به ههمو و هیزیکیانه وه کومه گی بکه ن: به بی یارمه تبی ئه وان و کومه گی یه کگر تو وانه یان، ده بیت چاوه ریی ههمو و مهترسیبه کی برسیتی بن.

رینگهی دووهم له کیلیکیاوه بو ولاتی ئیران، بریتیه له رینگهی ئورفه، رههای کون، ماردین، مووسل و تیپه پربوون به ده ربه ندی ناو کوردستاندا. رینگهی پاسته و نه نه نهسکه نده روونه وه بو ئورفه، دریزیی نزیکهی سه دو چل میل ده بیت. پیگهیه له پاده به ده ورنه به لام ده کری خوی لی میل ده بیت. پیگهیه که له پاده به ده وری پیده شته که دا. به گهیشتنه ئورفه ناتوانری وه دو وربگیری به سوو پانه وه به ده وری پیده شته که دا. به گهیشتنه ئورفه ناتوانری پیداویستیه کانی سوپایه که که مبکریته وه، به هوی میرنشینی ئوشروشین پیداویستیه کانی سوپایه که میرنشینی کی به ختیار و گهشه سه ندوو بووه و چاره نووسی وه که هموو ئه و هه رینمانه بووه که بو نه گبهتی که و تنه بن ده ستی بابی عالی. له ئورفه وه بو میردین نه وه د و له میردینه وه بو موسل سه دو په نجو و که کانی نوسیبین و چیای تور -Mont میل و به ده رهاویشتنی گه په که پیان و خاکی به یار. ده بیت پیشوه چوونی سوپا له مووسل بو به غدا پشت به کورد و فارسه کان به ستی، دیسان هه مان سوپا له مووسل بو به غدا پشت به کورد و فارسه کان به ستی، دیسان هه مان

⁽۱) کوینت-کورس Quinte-Curce بهروونی ثهوه بهدیار دهخات که ئهسکهندهر لهنیّوان جهزیره و مووسلّ له دیجله پهریوهتهوه، که لهم شویّنهدا لهماوهی هاوین و پاییز دهکریّ لیّی بپهرینهوه.

چارهنووس و ههمان ئاستهنگ دینه پیشهوه، ئهگهر ئهم گهلانه مهیلی ئهوهیان بین دو ژمنایه تبیان بکهن.

دوایینی نهم رینگهوبانانه، به کهپادوکیا Сарраdocia و دیاربه کر به برنگهی نهرمینیادا ره تدهبینت. له نهسکهنده روونه وه تا دیاربه کر به پرنگهی ساموسات Samosat و مهلاتیه دا، یا راستتر ریزه وی پیاده روزی هاوشانی لیز ایییه کانی چیای سه ختی توروس، گهیشتن پنی دژواره و له ههموو ساته کان دا نهسته مه توپخانه یا ههر گالیسکه یه کی تایه داری پیدا بروا. وه رزی زستان، به فر به به به به به به به و دایده پوشی. نازووقه پیدان، به گرتنه به ری به به به به و دیاربه کر کوگای به به مهموو رینگه کانی پیشو و باشتره. له مه لاتییه و دیاربه کر کوگای گهوره ده کری به کومه گی پاشاواته کان دروست بکری. به لام له شکر کیشیه که پیریسته له پاییزدا ده ست پی بکات، کاتیک گهنم ته واو پی ده گا، چونکه کوگای به رده ست به شیوه یه گشتی بچووکه و ههروه ها ری وبانه کان ههروه کوگای به رده ست به شیوه یک گشتی بچووکه و ههروه ها ری وبانه کان ههروه کوگای به رده ست به شیوه یک که به هوی توانه وه ی به فره وه دروست ده بیت، خرابتره. نیوانی دیاربه کر و عهربگیر سه دوبیست میله و له عهره بگیره وه به به به نیوان دیاربه کر و عهربگیره و مه در به به همان شیوه نه در بیشو و به بیشو و به بیابه به میان دیاربه که زیاتر چیاییه و ری وبانه کان به هه مان شیوه وه کوپیشو و به بیابه بیش له نیوان دیاربه کر و عهره بگیره به همان شیوه ی به فرو و به بیابه بیش له نیوان دیاربه کر و عهره بگیره از به همان شیوه ی به فرو و به بیشو و به به به نیوان دیاربه کر و عهره بگیردا خرابن.

له رینگهی راسته وخوّه به ناو ئاسیای بچووك دا، سی وشه ش میل له كونستانتینو پله وه بو نیكومیدیا Nicomedia دووره و له نیكومیدیاوه شه و كونستانتینو پله وه بو نوزده میل ده بیت، له بولیه وه بو ئه ماسیه سی سه د و حه فتاویه که میل، له ئه ماسیه شه وه بو توكات حه فتا میل ده کا؛ کوی هه مووی ده کاته حه و تسه د و بیست و سی میل له پایته ختی تورکیاوه بو توکات میکیك له ده کانی بچووک یه کیک له یه کیک که گه و ره ترین شاره کانی ئه نادوّل. له وانه یه ئاسیای بچووک یه کیک له

نايابترين ولاتهيلي جيهان بي، كهشوههوايهكي تهندروست و خوش، خاكه كهى پر به رههم و ههميشه به گژوگيا سهوزه؛ لهگه ل ئهوه شدا، له هەرەس هينانى ئىمپراتۆرىيەتى رۆمانىيەوە، لە پاشەكشەدايە. بەم جۆرە لە كاتى ئیسته دا ژماره ی دانیشتووانی زور نییه و کشتوکالی خرایه، رووبه ریکی بهرفراوان له خاکهکهی یا به خوّل وخاشاك دایو شراوه یان به زوّنگاو و دارستانی بی سهروبهر، به لام -ویرای ئهوه- به چاوپوشین لهم رهوشه، بهرههمی زوره و یاشاکان pashas کۆیده که نهوه و ئازووقه ی تهواو بۆیپویستیه کانی سويابه كى گەورە دابين دەكەن، بەتاييەتى ھەموو ھۆيەك ھەيە مەزەندەي بكەين كە دوژمن خۆي بە شياوتر دەبينېتەوە بە دابەشبوونى بچووك بجوولني وهك ئەوەى يەك ھيزى گەورە بنى، بە شيوەيەك كە رايىكردنى ئەم كاروانه له وهرزي هاوين دا نهين، به سهلامهتي ناكرين. كات لهو وهرزه دا بەدرەنگدەكەوى پېش ئەوەى سوپا لە كۆنستانتىنۆپلەوە بگاتە تۆكات، لهسهریهتی بهدریزیی وهرزی زستان لهوی یا له ئهماسیه بمینیتهوه و بهشیکی گەورەي وەرزى بەھارىش لەوناوەبىن. دەشىن وەستان بۆ ماوەيەكى دوورودرىپۇ ببيته هۆی شەكەتكردنى ناوچە ھاوسيكان، بۆ ئەو مەرومالاتە زۆرەي كە دەبيت ئامادەبكريّن و كاروانى سوپا بەناو ولاتتىكدا بروا ھەموو شتىكى دەبىت بەسەر پشتی ئهسپ و وشتر و ئیستر و .. هتد. بگوزاریتهوه و بریکی له راده به ده ری جو و یووش و یه لاش .. هتد به کاربه پنری، به تایبه ت له و وهرزه دا که به فر زهوی دادهپۆشىخ. لە تۆكاتەوە بۆ ئەرزەرۇم دوورايىيەكەي نزيكەي سەد مىلە؛ تەواو هاوشیّوهی ئهوهیه که دهکهویّته نیّوان دیاریهکر و ئهرزهیروم و ئهمه واته ناوچەيەكى چيايىيە و ئەستەمە ژمارەيەكى لەژمارەنەھاتووى خەڭكى پيدا بروا، بەتايبەت ئەگەر كاتنىك كاروانەكە بارى لەگەلدا بىي. راستە دەتوانىن ھەموو جۆرە خواردەمەنىيەك لە ھەموو جۆرەكان لەناو دانىشتووانە دەولەمەندەكانى

شیوی ئەرزەرۆم دەستبخەین. پاشان لیرەوە بۆ يەرىقان دوازدە رۆژ کاروانەرییه و سروشتی ولاته که و رەوشی ریکهوبانه کان هەروەك خۆیانن، له یەرىقانەوە بۆ تۆرۆس پەنجاوسى فەرسەغە (سەد و هەشتاوپینج میل و نیو). له تۆرۆس ئازووقە زۆرە و بەردەستە، ئیسته ئازەربایجان باشترین ناوچەی چینراوه و باشترین هەریمی پر بەرهەمه له ئیمپراتۆریای ئیران.

خیراترین رینگه و گونجاوترین و کهمخهرجیترینیان بو گواستنه وه ی سوپا له ئه وروپاوه بو و لاتی ئیران، بریتیه له بارکردن له کونستانیتوپل و دابه زین له ته رابزون. لهم رینگهیه وه، ده لین ئیمپراتوری یونانی، هیرقه ل له له شکرکیشیی دووه می دا بو سهر خوسره و پهرویز (۱) Khosrou-Parviz، سوپاکه ی له ماوه ی حهوت هه فته دا له کونستانتینو پله وه گواستوته وه بو توروس. زهریای ره ش له سال دا ته نیا شهش مانگ بو کهشتی سواری به که لکه و ماوه ی پینج یا شهش روز به سه بو که شتی بو به گونجاو له ریزگه ی بوسفوره وه بگاته که ناراوه کانی مینگریلیا Mingrelie، له ویشه وه به کاروانی هه شت (۱) بو ده روژه تا ئه رزه روزه و توروس له پیش دا باس کراوه.

جا با وای دابنین نیازی دو ژمنه ئه وروپایییه کانمان به پراستی کوشش بی بو داگیرکردنی هیندوستان به ههر یه کینك له و پیگایانه ی سهره وه، ئه وا بیر بو توپخانه و ئازووقه و کوگه ی دیکه ی جهنگیی ئیرانییه کان ده چی که ده یانخه نه به رده ستیان، چونکه گواستنه وه ی نهم که ره ستانه به سه ر پیده شته کانی نیمچه دو ورگه ی عهره بیی سووتا و و دارستان و زونگاوه کانی ئاسیای بچووك و لیژاییی

(۱) خوسره و پهرويز: بيست و سينيه مين زنجيره ی شاکاني ساساني بووه (وهرگير).

⁽۲) من له ماوهی حهوت روّژدا ئهم شویّنهم تهیکرد، به لام ناکری مروّ پیّی وابیّ سوپایهك بتوانیّ وه به تاقه که سیّك بجوولّیتهوه. ریّگه که ههروهها ترسناکه و بهناو چیای بهرز و زوّر لیّژهواردا دهروا و بهفر تا کوّتاییی حوزهیران دایده پوّشیّ.

زۆر سەخت و ھەلەتى جياكانى تۆرۆس، جياكانى قەوقاز يا جياى زاگرۆس دا، كاريكى كردەنى نىيە، بەزوويى دەبيتە پرۆزەيەكى ئەوتۇ كە تەنانەت داگیرکهرانی مارینگوش Marengo بتوقینی. ئهو دارشته کارخانهسازیییهی وا له ئەسفەھان بۆ جەنەرال گاردان General Gardanne دامەزراوه، دەتوانى به ئاسانی کهرهسته و پارچهی پیویست دابین بکا. دارستانه کانی گیلان بهزوری درەختگەلىخى زۆر بەنرخ بەرھەمدەھىنىن بۆ دروستكردنى گالىسكە، بەلام ئامادەسازىيەكى وەھا پيويستى بە ماوەيىكى زۆر ھەيە و بەدلنيايشەوە ئىمە ھەر وا دەستەوەستان ناوەستىن تا گىزاوەكە دەگاتە سەرمان. بەلام با واى دابنىين سەربارى ئەوەي كە رقى دوژمنەكانمان، يىلاتەكانيان و كۆششەكانيان، ھەموو كۆسينكيان تنيەراند و سويايەكى سى تا چل ھەزار جەنگاوەر (چونكە سەختە باوهربکری، که ژمارهیه کی کهمتر لهوه بتوانی هیچ وینایه کی جیددی له ناوچه رۆڑھەلاتىيەكان بەجىيھىڭىن) يېكەوە سازوئامادەن ھىرش ببەنە سەر سنوورە رۆژھەلاتىيەكانى ئىران، واتە سەر مەشھەد، تورشىش Turshish يا يەزد. چۆن دەتوانرى خواردنى پيويست بۆ ئەو ھيزه ئاوا گەورە بىن،ئەژمارە و دارودهسته کانی داین بکری، که له باشترین مهزهنده کردن دا ژماره کانیان . ئەوەندەى يەكەم دەبيّت، ئەگەر زياتريش نەبىي. دەبيّت بۆ ئەم ژمارە بى حيسابە له ئەسپ، قاتر و وشتر و حەيوانگەلى دىكەي بارى قورس ھەلگرتوو، كە

⁽۱) تیپهربوون به چیاکانی ئالپ Alpesدا له لایهن بوناپارتهوه، پیش جهنگی مارینگو Marengo، یه کیک له و کردهوه ههره جهسوورانهیه که له تومارهکانی سهربازی دا نووسراوه، به لام -ویرای ئهوه- سوپای فهرهنسی لهگه ل دهسته کهی دا ته نیا ژماره کی زور کهم پارچه توپیان پی بوو و ههموو ئه و توپخانهیهیش که له جهنگه که دا به کاریان هینا، له نهمساییه کانیان گرتبوو، دوای ثهوه ی فهرهنسیه کان له پییمونت Piémont دابه زین.

تهواو پیویستن بو گواستنهوه ی توپخانه و ئازووقه و ههتا بو کومه گی ئاویش. ئازووقه و ئالیکی پیویست بو ژماره یه گهوره، (دووباره ی ده کهمهوه) له تارانه وه بو ته رشیش یا مهشهه د یا یه زد، ئاماده بکری، که ریخی تی ده چی ببیته هوی پهریشان و داماو کردنی پتری ناوچه په پهووت و ویرانه کانی ولاتی فارس، ئهوه ئه گهر ههر به ته واوی له ناویان نه با. چی له سه فهریکی یازده بو دوازده سه دهه زار میل چاوه پوان ده کری، پیش ئهوه ی بگاته که ناراوه کانی پوویاری هیندوس، به ناو بیابانیکی فراوانی بی هیچ دانیشتو وانیک دا، له هه ریم گه لیکی تهواو بی ثاودا، به بی گهنم و له وه په و ثالیک. سه فه ره کانی کاپیتان گرانت، کریست و پولتینگه ر به شیوه یه کی ته واو ثه وه ده سه لمینن که مه حاله هه تالیسکه ی بچووکیش بچی ته ناو هیندوستان، له پیگه ی مه کران یا به شه جنو و بینی کاروانی سوپایه که پیویسته به ناو خوراسان یا جنو و بینی کاروانی سوپایه که پیویسته به ناو خوراسان یا سیستان دا بروا.

له خوراسانه وه دوو رینگه هه به: یه که میان و له هه موویان راسته و خوتر، رینگه ی تورشیش و هیراته بر قه نده هار و نه وی دیکه ش، رینگه ی مه شهه د و موروز شاهی حیهانه Mouro-Châh-Djihân بر به لخ. نه و رینگه به یه هیراته وه ده رده چین، فرسته رگرتوویه ته به ر و نه خشه رینگه ی سه فه رکردنه که ی به ده سته وه داوه و نه وه ی پهیوه ندید اره به و ناکزکییه ناوخزییانه که له ناو نه فغانه کان ته شه نه نه می به به دوسته رووش گه لینگ که نه م ناوچانه ی نه می و تیدایه، نه فغانه که نه ده ورانی پیشتر کاره ساتبارتربی. له تورشیش Turshish وه بر هیرات، حه فتا فه رسه خ (۱) یان دووسه د و چل و پینج میل ده بیت، به حیسابی

⁽۱) به شیّوه یه کی ئاسایی من فهرسه خ به سیّ میل و سیّ چاره گه میل (یه ك فهرسه خ و نیو) داده نیّم، به لاّم بیّ دیاری کردنی دوورییه ك لهسهر که مترین بیّ، که بشیّ حیساب بکری بیّ فهرسه خ ته نیا سیّ میل و نیو داده نیّم.

ئەوەي ھەر فەرسەختىك سى مىل و نيوە بۆ ھەر يەكتىكيان لە كەمترىم. خەملاندندا كە بشنى بىكەين. ماوەي سىوپىنج فەرسەخى يەكەم، ولاتەكە بووهته هاوسنیی ثاواییگهلنِك كه خاكهكهی زۆرباش چیندراوه، به لام ئهوهی ديكه له ريزگهكه كه ماوهتهوه تهنيا بيابانيكي بهرفراوانه. هيرات پايتهختي خوراسان، شاریکی گهورهیه و پر له دانیشتووانه و لهناو پیدهشتیکی جوان هه ڵكه وتووه، ميوه و گهنمي زۆر بهرههم دههێنێ. له هيراتهوه بۆ قهندههار، سهدوپێنج فهرسهخ يا سێسهد و حهفتا ميل دهبێت. ئهو وڵاتهي که ئێمه پێيدا تێپهڕۘبووين، پێدهشتێکی گهوره و قاقرِه، بهبێ درهخت، بهبێ لهوهڕگه، نه گهنم و نه دانیشتووان، ههتا له بریّك ناوچهدا ئاوی سازگاریشی لیّنییه. قهندههار شاریکی دهولهمهند و گهشهسهندووه و میوه و ثازووقهی تیدا زورن و بازاریکی گهورهی ههیه.(۱) لهم شوینهوه بن کابوول سهد و حهفتاوشهش میله، ههرینمه که له چهند بهشیکی دا زور باش داچیندراوه و بهپیت وفهره. کابول، پایته ختی ئیمپراتزریای ئەفغان، له قەندەھار گەورەترە و ئازووقەي تیدا زۆرە و سوپايەك دەتوانى لەوى بەردەستى بىخا. لە كابولەوە بۆ پىشاوەر، سەدوھەشتا مىلە و لە بیشاوهر بغ ئاتتۆك Attock پەنجا مىلە. ئەم شارەی دوايى تاقە شوينە كە دەتوانرى بە شىيوەيەكى باش لە پووبارى ھىندۆسەوە بپەرىنەوە.^(۲) پووبارى

⁽١) واته بۆ دانىشتووان، بۆ خەڭك.

⁽۲) پرووباری هیندووس یا (سیند) L'Indus، که دوورتر بهناو پیده شتیک دا دریژده بیته وه و لای ئاتتووک Àttok ته سک ده بیته وه، پانیه که ی له سی سه د هه نگاو زیاترنیه و که ده گاته ناو چیاکان ته سکترده بیته وه. له نیلاب Nilâb شاریک که پازده میل له خوارووی ئاتووکه وه به، پانیه که ی وه ک ده لین - بارته قای هه لدانی به ردیک زیاتر نابی، به لام تا ئه و په پی و قوول و تیژ پر قیه؛ له نیلابه وه به ناوه پاستی کومه له چیاییکی پرووته ندا ده پروا تا قه ره باغ و له و پی وه به ناو که ندوله ندیکی به رچاودا ده پروا و ئیتر ئاوه که ی قوول و پروون و سازگاره. لیره وه به بی ئاسته نگ به ره و زه ریا ده چی. پاشان به ره و

هیندوّس لیّره فراوانه و ئاوه کهی رهش و تیژروّیه. بنکی رووباره که چهند دوورگهیه ك دهیبری، ههموویان دهتوانن بهئاسانی بهرگرییان لی بکری. (۱)

له مهشههد بۆ مۆرۆ شاهـ جیهان، شیست فهرسه خ یا نزیکه ی دووسهد و ده میل دهبیت، به شیکی دریژی پیگه که به ناو چو لایییه کی قاقی و تاردا ده پوا، نه خواردن و نه سووته مه نی هه یه و له زوّر شوینیش دا بی ناوه، به لام طهگه له نه ده و شده شدا - چه ند ناو چه یه که هه ده و له مه نه و به پیت و فه په، ده کری له وی به کومه گی خه لکی په سه نی شوینه که ئالیك و ئازووقه به رده ست بخری. مورو شاهـ - جیهان پیشتر یه کیک له شاره هه ره گه وره و نایابه کانی پوژهه لات بووه، ئیسته بووه ته ویرانه. لیره چه ند ئاسته نگیک دینه پیش بو به رده ست خستنی ئازووقه ایره وه ویرانه بیره و مورو و هی و لاته که زوّر له و هه ریمه ده چی که ده که ویته وی نیوان مهشهه د و مورو و هی وی تارتاری لیه و له یه کات دا دوژمنی پرووسه کان و ئیرانیه کانن. دووری له به لخه وه بو پیشاوه را پینج سه د دوژمنی پرووسه کان و ئیرانیه کانن. دووری له به لخه وه بو پیشاوه را پینج سه د میله به ناو چیاکانی بامیان دا. ئه و ناو چه یه ی که که و تووه ته نیوان ئه م دوو شاره میله به ناو چیاکانی بامیان دا. ئه و ناو چه یه ی که نه فغانه کان، که ئه وانیش په یان له به شیکی هیی ئه فغانه کان، که ئه وانیش په یان له فارسه کانه.

به لام سهره رای ئه وه - دوورنییه هیزه کان لهبریتی ئه وه ی به ره و به لخ بچنه پیش، له مؤرز -شاهد -جیهان بچنه سهر کابول. یه کهم بهشی ئهم رینگه یه به ناو بیابانیك دا ده روا و باقیی رینگه که زه وی وزاریکی به پیت و فه ره و هه رچه نده

باشوور هه لَده قولَـنى و له پێده شته که دابه شرده بنی به چه ند که نالێك و به یه كده گه ن و جیاده بنه وه، به بنی ئه وه می به ده گمه ن له ناو یه ك په و تدا یه ك بگرنه وه. (Cabul

⁽۱) رووباری هیندووس -پیم وایه- له چهند شویّنیّکی نیّوان ثاتتووك و حهیدهرئابادهوه دهتوانری لیّی بپهرینهوه و لهم شویّنهش مهحموودی غهزنهوی پهرییهوه.

ناوچهیه کی چیایییه و هۆزی کیوی و به هیزی ئهیماکه کان (۱) و هه زارها کانی (۱) تیدا ده ژین، که ژماره یه شار و ئاوایییان ههیه، به لام خه لکه که له شوینی نیشته جینی کاتی دا ده ژین. گه نم چاندن زور که مه، شیر و گوشت بریتین له خواردنی سهره کییان. لهم پیگهیه وه تا مورو ئه لپوود Muro al Rood سه میل، له ویوه تا کابول چوارسه د و چل میل ده بیت.

ریّگهی سیستان Seistan له یهزدهوه دهچیّته دیزوك Dizuc، به بوّست Bost دا Bostتا قهندههاردا بهدریّژیی کهناراوه کانی رووباری هیلمووند Hilmund دا دهروا. له یهزدهوه بوّ دیزوك سیّسه دو شهست میله، که ناوچه که چهندین سه ده

⁽۱) ئهو ولاتهی که ئیماکه کانی تیدا ده ژین، که متر چیاییه وه که له وه ی هه زاره کان، به لام به رزاییه کانی لای هیرات به رزن و قه دپاله کانی زوّر پرژدن. پیگه کان به ناو پیده شت و سه رچیاکان دا پیچ ده که نه وه و هینده سه ختن هه موو که س ناتوانی به سه ریان بکه وی، ته نیا نه وانه نه بی که حه زده که ن سه ری لی بده ن، نه وانیش ناچارن به گوریسیک که لایه نور دووه کانه وه خوّیان به ستنه وه دو له کان به شیوه یه کی باش داچیند راون و گه نم و جوّ و هه رزن و باده م و هه نار و زریسک، که به خوّرسک تیدا سه وزده بن، به رهه م ده هینن. به شی ناوچه ی باکوور و ژراوای و لات جه مشیده کانی تیدا ده ژین و زوّر ته ختیره و به پیت و فه پیر، کیژیی به رزاییه کانی نه رمه و بیشه لانیکی چاکه. شیوه که ده و له مهروه ها و پووباری مارگوس یا مهرگوب ناوی ده دا. بیشه لانیکی چاکه شیوه که ده و له مهروه ها پیده شیوی به رفراوان هه یه و به گروگیای چی داپوشراوه. هه موو نه و چیابانه سه رچاوه و کانیاویان زوّره (Cabul و Cabul).

⁽۱۳) و لاتی ههزاره کان (ههزارها) زیاتر لهوه ی و لاتی ئیماکه کان دابه شکراوه، بی بهرهه میی خاك و سه ختیی زستانی تیدا در ایه تیی کشت و کال ده کا له وی: ده نکه گهنمیّکی چکوله که ده چیندری، له دو لیّکی ته سك شین ده بی و پیش کوتایی هاتنی وه رزی هاوینیّکی زوّر کورت ده پسی و پاریزگاری له مانه وه دانیشتو وانیّکی لاواز ده کا. گوشتی مه پر، مانگا و ئه سب و په نیر و حهیوانی دیکه، خواردنی سه ره کییانه (Elphinitone's Cabul).

دهبیّت هیچ ئهوروپایییه سهری لینهداوه. جا ئهگهر متمانه به گیّرانهوه ی دانیشتووان بکهین، که بهو دوایییه چوونه ته ئهم شویّنه، ئهوا ولاته که ته نیا چوّلهوانییه کی بهرفراوانه و به س. دیزوك که من پیّم وایه ههر زارانگ کوتمتمتای کوّن بیّ، سالّی ۱۸۱۰ هاوریّم کابیتان کریست Captain Christie سهری کوّن بیّ، سالّی ۱۸۱۰ هاوریّم کابیتان کریست نیزوه، له سهری لیّداوه. ئهم ئه فسهره وه ك شاریّکی پر له خهلّک ویّتای کردووه، له ئاوایییه هاوسیّکانی گهنمه شامیی پیّویست بهرههم ده هیّنن، هه تا ده توانن بیشینیّرن بو هیرات. له دیزوکهوه بو بوست بهرهو بهرزایی و روو به هیلملاند، دووسه د میلی سهر که ناراوه کانی ئهم رووباره، که بریّك پاتانه ی Pattans کوّچهر یا شوانکاره ی بلووجی تیّدا ده ژین، ژماره یه کی که می لهوه پگه و دارودره ختی لیّیه، به لام ئازووقه به ئه سته م به شده کا و لهوی ده گمه نه. بوست، که جاران شاریّکی بهرفراوان و پر له دانیشتووان بووه، ئیسته ته نیا شویّنیّکی پهرپووته و به س. لیّرهوه تا قه نده هار سه دو چل میله و ولاته که له و ماوه یه داراده یه دارام و باش دا چیّندراوه.

⁽۱) پهنجاب یا پینج روویار. ئهم ناوه به ولاتی سیخهکان دهبردری، چونکه روویاری هیندووس لهم ناوچه یه دهبیته پینج لقی سهره کی و ههموو ناوچه که ئاوده دا، پیش ئهوه ی لهناو زهریا ونبین. (تیبینیی وهرگیری فهره نسی).

نزیکیه وه شوینیک هه یه ده بیت وای بو بچین که سوپا لییه وه له رووباره که ده په ریته وه، ئیمه ئهم رینگه یه مان به سی سه د و په نجا میل ژماردووه، که کاروانه کان به شیوه یه کی ئاسایی ده یگرنه به ر، به ناو و لاتیک دا ده په رنه وه که گردو لکه ی نزم و دارستانی دوورودریز ده یبری. ئهم رووبه ره شوینی نیشته جیی هوزگه لی هه مه چه شنه ی ئه فغان و بلووجه. (۱) لیره به روبوومی گه نم و جو به هیچ شیوه یه کو زور به رده ست نییه و به ته واوی پشت به بارانی وه رزیی ده به ستی. فه یله قی سوپایه ک به زوری ئه م رینگه یه ده گرنه به ربو گه یشتن به رووباری سیند (هیندووس) و هه ربه به له می سه و لدار (بایه وان) و که له ک نه بین، ناتوانین له رووباری هیندووس به رینه وه. خو ئه گه رکیشه و شه ریش له سه رئه و را ره و دروست بین، نه وا مروف به زه حمه تیه کی یه کجار زور ده یگاتین.

سانی ۱۷۹۱ کاتیک ئهگهری ئهوه ههبوو دابرانیک له نیوان ئهنگلستان و رووسیادا روویدا، پلاتیک له لایهن شازاده ی ناسووهوه Prince de Nassau رووسیادا روویدا، پلاتیک له لایهن شازاده ی ناسووهوه کرا بر هیرشبردنه سهر پیشکهش به ئیمپراتور کاترینی دووه م الله کاری پزیشکی ناودار سانت ژینی St. هیندوستان. پیم وابی ئهم پروژهیه له کاری پزیشکی ناودار سانت ژینی Genie بوو. وه که بری ده چم (چونکه من خوّم ههرگیز پلاته کهم نهبینیوه) پیشنیازی کردبوو وه که ده نین میزه یلیه تایبهت به ناو پیده شتی فولگادا بو ئهم له شکرکیشیه دابیه ن و له رووباری خهزهر (قهزوین) بپهرنهوه، یا له ریگهی به لخ و بوخاراوه به ره و رووباری هیندووس بروّن. ههرچی سهباره به پلاته همه چه شنه کانی دیکه بوو، که دانرابوون بوّ داگیرکردنی هیندوستان، ئهوه ی پهرینه وه بوو (له زهریای خهزه و -قهزوین)، تیپهربوون له ئوکسوس، پیم وایه له پهرینه وه بوو (له زهریای خهزه و -قهزوین)، تیپهربوون له ئوکسوس، پیم وایه له پهرینه وه بود که داسانتره. به لام -لهگه ن ئه وه شدا- چهندین ئاسته نگ

⁽۱) بروانه باشترين وهسبى ئەفغانستان له لايەن بەرينز ئىلفنستۇن Elphinstone،وه.

له سهررینگه ههن، به جوریک که پیش ههولدان پیوستی به ناماده کارییه کی دوورودریژ ههیه.

پنده شتی قولگا ههواکهی تا ئهوپهری ناتهندورسته و گهنمی پنویست بهرههمناهیّنی بن به کاربردنی دانیشتووان و تاعوون (رهشاو) بریّكجار ويراني كردووه. پهرينهوه به زهرياي خهزهر (قهزوين)دا، له ههر وهرزينك دا بي، یه کجار ترسناکه. رِهوشی خراپی بهندهره کانی، گژوگیای زوروزهبهند که بهر به کهشتیرانی دهگرن له ههر شویّنیّکی ئهم زهریا پر له گیرژاوهدا، ریّگه لهوه دهبرن كەشتىگەلى بارست گەورە بەكاربھينىرى. حاڭى حازر ھەموو كەشتىگەلى رووسیایی سەرلەبەر لە چوارده یا پازده كەشتىي سلووپى (چارۆكەدار sloops) به بیست تفهنگهوه تیپهرناکات؛ که حمن گومانی زورم ههیه- ههموو كەشتىيەكانىش بەسەريەكەوە لە ھەموو بەندەرە ھەمەچەشنەكانى كۆببنەوە، بهشی ههلْگرتنی سوپایه کی دهههزار پیاوی بکا. ئهوه راسته که دهتوانری بهندهر به ئاسانی بق ئهم مهبهسته دروستبکری، به لام کاتیک سوپا ده گاته کهناری ئەوبەر، ئاستەنگە سەرەكىيەكان بەدياردەكەون. بە شيوەيەكى ئاسايى، من ئەوە لهم ولاتانه كه ئهم دواييه سهرم لهو ناوچانه داوه، زانيم رووسهكان كەلوپەلەكانيان بۆ بەندەريكى تەنگيز ناوى سەر كەنارى رۆژھەلاتى زەرياى قەزوين دەنيرن و لەويوه لە رووبارى ئارال دەپەرنەوە. لەوى رېگەكە ھەشت رِوْرُەرِییە (به مەزەندەی رِوْرْیْك به سیوشەش میل) تا خیره Khira. لەگەلِّل ئەوەشدا نەمتوانى زانيارىي سەبارەت بە سەرچاوەكانى دەوڭەت لە نيوان تەنگىز و ئارالْدا بەدەستبهينم، بەلام ئەوە كە دانىشتووانەكەي تەنيا بريتين لە ھۆزەيلى كۆچەرىيى توركمان و ئۆزبەك، دەكرى بىرمان بۆ ئەوە بچى كە ناوچەكە دەوڭەمەند نىيە بە گەنمەشامى و سروشتىيە كە تەنيا بە چاوى ئېرەيى سەيرى دەستدرىزىيى بېگانەكان بكەن و ھىچ كۆمەگىكى ھىزەكانى بەرپرسيارى

ئهم هۆزانه به شانازىيەوە پەيوەستن بە شيوازى ژيانى خۆيان و داوينگيرى ئازادىيى خۇيان دەبن و ھىچ شوپنىكى جىنشىنىيان نىيە و ھىچ مەيلىكىشيان نىيە بۆ ئەم يا ئەو شوين و زۆر رېيى تىخدەچىن كاتىك بېينىن ناتوانن بەرى ئەم ھىزە فرەژمارە ترسناكە بگرن، ئاوايىيەكانيان بەجىي بهيلن. جا ئەگەر ئاوايىيان ھەبىي، له گه ل مینگه ل و شتومه که کانیان ده کشینه وه بر دوور له رینگه ی دو ژمنانیان. زەوى چاندن لە دەوروبەرى ئۆكسۆس (وەك لە وەسپى خوراساندا وتم) تەنيا سنوورداره به هاوسیّی رِووبار و لهو دیوهوه بیابان و چوٚڵهوانییه. دهشی ئازووقه لهم ناوچانه پەيدابكرى، بەوپىيەى كە بەكارھىنانى بەشى دانىشتووانەكەي دەكات، بەلام ئەمە بە داواى ھيزيكى ئەوروپايى نابىخ. ھۆزە گەورەكان كە جاران له پیدهشته کانی تارتار دهرده چوون بو داگیرکردنی مهمالیکه کانی جنووبی، که به شیّوهیه کی گشتی زیاتر شارستانی بوون، بژیّوی خوّیان لهو میّگهلهی وا دوایانده کهوتن، دهستده کهوت. ههر کهسیّکیش به گویّرهی خۆى بەشدارىي دەكرد لە دابىنكردنى بۈپويياندا. ئەوان ئەو ئامىرە كەتانەيان دوای خزیان رانهده کیشا، ئامرازگهلی چه کی مؤدیرن و ده چوونه ناوه راستی بیابان و ههروههایش ناوچهیلی داچیندراو، رؤیشتنیک که بو سهربازانی ئەوروپايى ئەستەم بوو. لە توورمووز Toormooz، ئەو شوينەى كە گەشتيارەكان بە شێوەيەكى ئاسايى لە رووبارى ئۆكسوس دەپەرنەوە و بە پێنج

رۆژ دەگەنە بەلخ. كووندووز Koondooz لە دوو رۆژەرنى رووبارەكەيە. يەكەم شار لەسەر رۆگەكە، پايتەختى ھەرئىمئىكى رەعيەتگەلى ھۆزئىكى كىستتگار ناوە. لە كووندووزەوە بۆ بەلخ، بەشى زۆرى رۆگەكە بەناو ناوچەيەكى بىابانىدا دەروا.

ویّستگهی پاسهوانیی پیّشهوهی ئۆریّنبورغ Orenburgh ساڵی ۱۷٤۰ به هیز کرا و ئۆردوویه کی به هیزی ده رباری رووسیا، له وساوه هه میشه ئه رکی پاراستنی ئهم بهشهی سنووری پی سپیردراوه. لهم شارهوه بن بوخارا -وهك ده لُيْن- چل رِوْژه (ههر رِوْژيْك بهو دوورييه دهپيورێ، كه وشتر له ههتاوكهوتنهوه تا سهعات دووى پاشنيوهړۆ دەيبري. لهوينوه بيست رۆژ ناو خاکیکی داچیندراو دهبری تا کهناری رووباری جاکسارات و ئهوهی دەشمىنىتتەوە تا بوخارا، بەناو ھەرىيمىكى ويرانە و دانەچىندراودا دەروا.(١) ئەم رووبهره هۆزى تارتارەكانى نيگوس و تاجيكى لىدەژين، كە رقيان لە رووسيايە و ریبازیان له پهلاماری جهنگ دا که باشتر بزیان ده گونجی، بهرگرییه له خاكهكهيان. سەرەپاي ئەوە، پێش ئەوەي رووسەكان خاكەكانى ئێمە لەو لايەنەوە داگيرېكەن، يێويستە دەسەلاتى ھۆزەكانى تارتار تێكېشكێنن و بە بهرهوپیشوه چوونی شینه یی و ریکخستنی بهرهبه رهی داگیرکارییه کانیان نهبی، ناتوانن ئەم ئامانجەيان وەدىبھينن. لەگەل ئەوەشدا ئەوە جە راى من- تاقە رِیْگەیە کە رِیْی تیٰبچی داگیرکردنی هیندوستان سەركەوتنی بەنسیببین. بەلام -ويْرِاى ئەوە- من پيم وايه رووسەكان نايانەوى ئىمپراتۇرياكەيان لەم بەشە ئاسايىيە فراوانترېكەن. (٢) ئەمە بەراستى تا ئەوپەرى كردەنى نىيە و لەوانەيە دواى

⁽۱) به شیّوه یه کی ئاسایی بازرگانانی بوخارا که هاتوچیّ بهناو رووسیادا دهکهن، زستانان ناو بیابان دهبرن، بیّ نهوه ی ئاوی بهفراویان دهست بکهویّ.

⁽۲) پیّم وایه چاوی کابینهی سانت پیتهرسبورگ زیاتر بهلای ئاسیای بچووك و گریّکهوهیه، وهك لهوهی لهسهر هیندوستان بیّ.

ماوه یه کی دریژ ئیمپراتوره که له که بووه که هه ره سبه پنتی و سه ره وژیری بکاته وه و ببیته چه ند به شین . پیویسته شاحه یده ری بوخارا وه ك یه کیك له به هیزترین مه لیکه کانی روزه ه لات له قه له مبدری . ده لین ده توانی سوپایه ك کوبکاته وه بو مه یدانی جه نگ ، خاوه نی سه دهه زار ئه سپ بی . له ئه نجام دا ئه مه ئه وه ده چه سپینی که به هه مان ئاست بو رووسه کان به سوود بی ، چ وه ك دو ژمن یا وه ک هاو په یمانیان به هیزبی . خواست و په روشی بو تالانی ، ره نگه وای لی بکا ئاره زووی هه بی پیوه ندی به سوپای داگیر که ره وه بکا . به لام هیشتاش قه ناعه تم وایه که ئیره یی بردن و ترسی میرانی ده وروبه ر له هه مبه ر ده ستدریژییه کانی رووسیادا ، به س بن بو زالبوون به سه ر چاو چنو کی و خواستی ئه و میرانه دا بوخارا شاریکه دو و روژه ری له ئوکوسه وه دو وره و حوه ک ده لین - ژماره ی دانیشتو وانی هه شتا هه زار که سه .

بی گومان پیویسته نهوه بخهینه بهرچاوی خوینه که سازوته یارکردنی سوپایه کی ژماره زور، به ئازووقه و جلوبه رگ و پیداویستی دیکه وه، ته نانه ت له ولاته ههره رو شنبیره کانی نه وروپاش، که نهم به شه گرنگ و بایه خداره ی زانستی جه نگیان تیدا گهیشتووه ته ناستیکی به رزی که مال و بی خهوشی، ناسته نگیکی زوری له به رده مدایه. دواجار با بیربکهینه وه له ههموو نه و پووداوانه ی که به پرووبه پرووی سوپایه که ده بنه وه، ته نانه ت له سه رخاکی خوی و هه تا له ناو که شوهه وای نیشتمانه که ی خوشی دا، که نه خوشخانه کانی تیدا چاک پاگیراون و فریای نه خوشه برینداره کان ده که ون. جا نه گهر ژماره ی نه و جارانه له به رچاوبگرین که نوپیراسیونه هه ره کارامه گشتیه کان به هوی له ده ستدانی ده رفه ت و چه ند پلاتیکی توکمه ی داریژراوه وه دواده که ون، له به رنه به ونی نه و شتانه بی سوود ماونه ته وه، له کاتیک دا سوپایه ک به بی نه وانه ناتوانی له شکرکیشی به ریو و بیا، نایا مه حاله پیشبینی چاره نووسی نه و هیزه نه کری که له

رای گشتیی ههموو ئهوانهی وا شارهزای سروشتی ئهم و لاتانه ن، ئهوه یه که سوپایه ک ۵۰۰۰۰ پیاو بین، که بی نهم لهشکرکیشیه ئاماده کرابی، به ئاستهم دههذار سهربازی ده گاته سهر که ناراوه کانی هیندووس، هه تا ئه گهر بیرمان بی نهوه ده چی که ههموو کی مهکیکیان له لایه ن فارس و تورکه وه بی ده کری. کاتیک سوپای فه په نسر دابه زی، ژماره ی چل هه زار پیاو بوو: دوو سال به زه حمه تی تی په پیبوو، و یرای خوارده مه نیی زور و شوینی گونجاو، جگه له له شکرکیشیی سوریه و سهرووی میسر، ههر چه نده شه که تیه که ش به پاده یه کی پیرویسته گهوره ترین زیان بگیرینه وه بی نهم دوو له شکرکیشیه کورته. ئه گهر و پیویسته گهوره ترین زیان بگیرینه وه بی نه م دوو له شکرکیشیه کورته. ئه گهر ئاسته نگه کان و مه ترسیه کان گهوره ن، وه ک نهوه ی من ویستوومه له حاله تی کرمه گی فارس و تورکه کان دا بی هیزه که دیارییان بکم، که وایه له حاله تی کرمه گی فارس و تورکه کان دا بی هانس و که وتی نه م گه لانه دوژمنکارانه بی به لام

⁽۱) له چاپه فهرهنسییهکهدا نووسرابوو "گهرمای سووتینهری خوّرهتاوی عهرهبی"، به لام له چاپه ئینگلیزییهکه چاپه ئینگلیزییهکه راستمانکردووه تهوه. (وهرگیّر)

همموو شتیک بو ئهوهمان دهبا باوه پرکهین ته نیا دو ژمنکاری له ناویان دا ببینین. بهشی زورترینی ئاسیای بچووك و ئه رمینیا گوی پایه نی چه ند پاشای به هیزن، ته نیا به پرووکه شسه ربه بابی عالین، چه ندین جار وابووه بریاره کان به بیزاری و چاویکی سووکه وه وه وه ربگرن. له مه دا له سه رو کانی فارس ده چن که به رژوه ندی جیاوازیان هه یه و به غیلن و یه کیان دو ژمنی ئه وی دیکه یانه، نابینین به شیره یه کی کومه نی په وفتار بکه ن، ته نیا ئه و کاته نه بی که پهیوه ندیی به جه نگی دژ به کافرانه وه هه بین، پی تی بیخی پی ده و نه مین فریودانی ئه م پیاوانه وه، هم هم هیزی پی تی بیخیان و ده هوی فریودانی ئه م پیاوانه وه، که جه ده گمه ن نه بین - گوی ناده ن به ترسی خویان و ناکو کییه تاییه ته کانیان و پیرده به نه و روپایییه کان بو شه که تکردنی ده و نه دو نه ته و اله که نیان نه پرسین کی هاوبه شدا له گه ن نه ته و دو پروژه یه که دو گمه کانیان فیریان ده کا پیان نه پرسین کی هاوبه شدا ترسی ناو پروژه یه که دو گمه کانیان فیریان ده کا پی به ده ست هینا، له وانه یه ترسی ناو پروژه یه که که ده گه ر سه رکه و تنی به ده ست هینا، له وانه یه به کویله کردنیان کوتایی پی بینینی ؟

من لهگه ل نهو رایه دام که ده لی: ده شی هیز و پیداگریی سیاسیمان له ئیسته به دواوه ئامرازی بو کاریگه ریبه کی دیاریکراو بو سهر ئیمپراتوریای فارسی ببی، له حالیک دا ئهگه ر ده رکه و ت ده رباری تاران ئاماده به بداته بال دو ژمنه کانمان، بو ئیمه ئاسان ده بیت له ناو ئهم ئیمپراتوریایه دا دنه ی پشیویی ناو گهلیک بکهین، تا وای لی بکهین نه توانی کومه گییه کی به هیزیان پی بگا. له لایه کی تره وه، دو ژمنایه تیی ئه فغان و فارسه کان و بایه خدانیان به ئاسایش و سه ربه خوییی خویان، ری وشوین کی ده گرنه به رکه له وه بگرن که هیزی بیگانه بچیته ناو خاکه کهیان. له ئاتتووك پانیی پووباری هیندووس دو وسه د و شهست هه نگاوه: خیراییه که ی هینده تیژ رقیه، به به له م و که له ک نه بی ناتوانین

لیّی بپه پینه و ههموو که سیّکی به نه زموون له هونه ری جه نگدا، به و نه نجامه ده گا که زیانیّکی بی نه ژمار به ره و پووی سوپایه ک ده بیّته وه بیه وی به رانبه ر به دو ژمنیّکی کارامه و نازا بچیّته پیّشی. له ناتتووکه وه بر دیلهی پینج سه د و حه فتا میله: لهم پانتایییه دو و رییه دا چوار پرووبار هه یه، به قه د قو و لّییان تیژ پروّن (۱) و بی گومان نیّمه ش له لای خو مانه وه، هیچ شتیک پشتگوی ناخه ین بو و ه ستاندنی پیشره و یی دو ژمن.

⁽۱) بهردهبازی سوتتیتلجه Suttetlje له بهردهبازی ههر رووباریّکی دیکهی پهنجاب سهختتره.

هاوسی، که هیزه پاسپیردراوه کان بو داگیرکردنی خاکی دو ژمن ده یانتوانی به ناسانی ده ستیان لییه وه به نازووقه و سه ربازگیریی پیویست پابگا، به لام ئیمه وای ده بینین له گه ل نه وه شدا- پومانه کان هه رگیز نه یانتوانی کاریکی در یژخایه ن بکه نه سه ر ئیمپراتوریی فارس. سوپاکانی نه نتوان و ژولیان له هیرشیکی سه خت دا بوون بو سه ر سوپای نه رتابان و ساپوور Sapor، پیك وه نه نهوه یا پرووسه کان بو سه ر فارسه کانی نه مرود. به رژه وه ندیان له وه نه به دووربگرن، کاتیك به ره و پرووی دو ژمنانیان ده بوونه وه برسیتی و شه که تی هه میشه و هه میشه شه ر کوسپی کونترونه کراون بو زانبوون به سه ریان دا. (۱۱) پرووسه کان له ماوه ی جه نگیك دا که نزیکه ی به کسه ده دریژه ی کیشا، نه یانتوانی سنووریان تا که ناره کانی ناراکس نزیکه ی به کسه ده دریژه ی کیشا، نه یانتوانی سنووریان تا که ناره کانی ناراکس گه و ره و بی دژ به جه نه پانه زورتر کارامه کانی پومان و پرووس له گه و ره دا به چه نه په ران نه دووریی هه زاران هه زار مه و نیشتمانی خویانه وه ، به رله پیشره ویی فه په نسیه کان بگرن؟

ئهو سهردهمه که ئهسکهندهری مهکدونی ولاتهکهی داگیردهکرد، فارسهکان نهژادیکی سووك و چرووك و لاواز بوون، بهپیچهوانهی پیشینه سهربازییهکانی پارسهکان یا مهملهکهتدارانی ئیستهی مهملهکهتی ئیران، که بی گومان گهلیکی ئازا و جهنگاوهرن. سوپاکهی داریووش تهنیا ئاپورایهکی

⁽۱) ثهم سیسته مه به رگرییه ، بی گومان باشترین بوو و له گه ڵ پهوشی ئیمپراتوریای فارسی ده گونجا. فهیله قی پیاده پروی گهوره و دیسپلین خراب، دوور له پشتگیریی هیزی و لات، ده شی به توندی هاریکاربی تا وایان لی بکا سه ربه خویی خویان لهده ست بده ن. به لگه ی پروون له سه ر ثه مه ، له میژووی جه نگی دواییی مارتا و شکستی به لخ و چالووس دا ده بینین .

بى سەروبەر و بى دىسپلىن بوو، ھىستا يۆنانىيەكان دەرنەكەوتبوون كە يەكسەر رایانکرد و ههر به شکستی سویا، دانیشتووانی ههریمهکان نیریان له ملییان دامالی. دوای ههموو شتیک، ئهسکهندهر هیندوستانی داگیرنه کرد، کهناره کانی رووباری هیفازیز Hyphasis سنووری پیشرویی بوو. داگیرکاریی لەشكركىتشىيەكە نزيكەي ساڭىكى خاياند و ئاستەنگەيلى زۆرى لە مل پی که چکردنی پارس و هیندییه کان دا بینی و داگیرکاریی زور لهوه زیاتری لهسهر كهوت، وهك له ههموو جهنگهكاني بهرانبهر به داريووشدا كردي. سوپای یونان به هیچ شیوهیهك سهرقالی راكیشانی توپخانهی قورس نهبوو، سوپا زۆر له سوپا مودێرنهکان زياتر بهئاساني دەسوورايەوە. بەلام پێويسته ئێمه ئەوە لەبەرچاوبگرین كە ئەو ناوچانەي وا لە سەردەمى ئەسكەندەر، تەپموورىيەكانەوە و ھەتا سەردەمى درەنگى نادرشاش، دەوڭەمەند و پردانیشتووان و گهشهسهندوو بوون، وهك ئهمرۆ چۆلەوانیکی بهرین و خاشاك نهبوون. لهو ههریمانهی لهشکرکیشییهکانی تهیمووری لهنگ و نادرشا که وهبيريانبينيهوه (ئيمه ناتوانين جگه له پشيّوي، هيچ ناويکيتر له لهشكركيشييه كانيان بنيين، چونكه نه ئهمان و نه ئهوىتر له باكوورى دەروازەكانى دىلهى تېيەرنەبوون)، نابى لەبىرىبكەين كە ئەو سەربازانەي وا لە رِوْرْهه لات له دایك بو وبوون، له گه ل كه شوهه واكه ى سازابوون و لني راها تبوون له دەرەوە بخەون. رۆيشتنيان ھيچ جێگەى بەراورد نابىٰ لەگەڵ ئەوەى كە سوپايەكى ئەوروپايى بىكا. زۆر كەم تووشى ئۆپۆزسيۆن دەبوونەوە يا ھەر هیچ، توانیویانه بهبنی ئهوهی نیگهرانبن، ئیندووس و کهنارهکانی پهنجاب بېړن و حمه رچۆننك بى - ھەموو ھىزەكانيان لە سوارەي سووك يېكھاتبوو، تەيموور ده مانگی پیویست بوو تا له دیلهیه بیهوه بگاته سهمه رقه ند و نادر هیشتا زورتر، چونکه دهبوو به ئەسفەھاندا بروا.

به راستی تاقه رینگهیه که هه به ده شی نفووزیکی به هیز به رووسه کان به خشی له شانشینی ئیران، ئه گهر ههر به ته واویش نهیخاته بن ده ستی خوی. ده مه وی باسی گفت و گو ناو خویییه کان بکه م (ئه گهر به ئه زموون و ری تی چوون حوکم بده ین)، که ده بیت له گه ل مه رگی پاشانشینیی (۱) ئیسته بیته ئاراوه.

به پشتگیریی یه کیک له داواکاره نهیاره کانی عهرش و لیوه شاوه یبی زوّر و دیسپلینی له شکره یلی رووسی ده توانن، له ساته وه ختیکی پشیویی له وشیوه یه دا، تاجی عهرش بخه نه سهر یه کیک له لایه نگره کانیان. به لام نه مه هیشتا کوششی زوّر و سالانیکی پیویستن (ته نانه ت نه گهر ئیمه هیچ ری وشوینیکی خوّپاریزیش نه گرینه به ر)، پیش نه وه ی ولاته که به شیوه یه کی باش ریک بخریته وه، به ر له وه ی ناشتی بال به سهر نه وی دا بکیشی، بو نه وه ی بروزه یه کی ترسناکی وه ک نیمپراتوری رووسیا له ره وشیک دا بی ده ست به پروزه یه کی ترسناکی وه ک پروزه ی داگیر کردنی هیند و ستان بکا. هه لبه ت نیمه ناتوانین ره تی بکه ینه وه باوه ربکه ین که نیرانیه کان به پهروزه هو به ره و پیشنیاز یکی له م شیوه یه ده چن، باوه ربکه ین که نیرانیه کان به پهروزه و به ره و پیشنیاز یکی له م شیوه یه ده به تینو و بود و تالانی، نموونه ی نادر ده چیته پال نه و بیروزکه یه که سه باره ت به ده و له وازیی سه رزه مینه کانی نیمه له روزه هه لات هه یانه، به یه که و ه ده و که ده که ده و که ده که ده و که ده و که ده که که ده و که ده و که ده و که دی که ده و که ده که ده که ده که ده که که ده که ده که ده که ده که ده که ده که دو که ده که دو که ده که ده که ده که دو که ده که دو که دی که دو که که ده که ده که دو که دو که دو که که ده که ده که دو که دو که که دو که دو که دو که دو که که دو که که دو که دو که دا که که دو که دو که دو که که دو که دا که که ده دا که که دو که دو که دو که که دو که که دو که دو که دو که که دو که دو که دو که که دو که که دو که که دو که دو که دو که دو که دو که که دو که که دو که دو که دو که دو که که دو که که دو که دو که دو که دو که دو که دو که که دو که که دو که دو که که دو که که دو که که دو که دو که دو که دو که که دو که دو که دو که که دو که دو که که دو که دو که که دو که که دو که که دو که که دو که دو که که د

⁽۱) لهنیّوان چل له کورانی پادشادا، یه کیّکیان نهبوو چاوی له عهرش بیّ و نزیکه ی نیوهیان حاکم بوون له شاره کان یا ئاوایییه کان. سیسته میّك که به رووکهش ئاسایشی باوك زیاد ده کا، ته نیا دوارو و ریّنادی بر نیاوی بو ره عیه ته کانی ده ستبه رده کا، به و شیّوهیه که ههر یه که له و شازادانه ده ستبه چه که وه هوی خوّی ده بی بو پشتگیریی بانگه شه بو که رانی خوّی و وه ك چوّن جیّگه ی گومان نییه ئه وه ی که ده چیّته سه رته خت، له پیناوی سه لامه تیی خوّی دا قوربانی به سی و نو برای خوّی بدا. که گه ر ئه مه خواست نه بین، زور که س له وانه نا چارده بی شوینی براکانی خوّی بگریّته وه.

هانیانده دا پهیمانبده ن. بۆیه لهم لایه نه وه زورمان هه یه لینی بترسین: به رای من، ئه وه له بهرژوه و ندی ئیمه دایه، که ئه وه نده ی له توانامان دا هه یه، نه هیلین تاکتیکی سه ربازیی ئه و روپایی بخزیته ناو ئهم ئیمپراتوریایه. سوپایه کی ئیرانی، دیسپلینکراو و راهینراو له لایه ن ئه فسه رانی ئه و روپاییه وه، ده شی ئه وه بو ئیمه دو ژمنی هه ره درنده بی، چونکه ده بی ئیمه له سپیده شته کانی هیندوستان به ره و و ی و و ی پای ئه وه ی که ده شی ده ست به سه رداگرتنی ئه و و لاته (هیندوستان) ته نیا به رژوه ندییه کی ته واو خاکییانه ی بین بو هیزیکی گه وره، که پیوه ندی و گهیاندنی زه ریایی نه بی، له وانه یه ئامانجی رووسیا بی به ریکردنمان بی له وه ی که ی و ی که ی ده ی ی وایه هیندوستان یه کیکه له سه رچاوه سه ره کیه کانی هیزی بی ده و ی که یکه ده ی که ده یکه ده ی که ده یه یک ی ده یک که ده ی که ده یک ده یک که ده یک ده ی که ده ی که ده ی که ده ی که ده یک که ده یک که ده ی که یک ده یک که یک که ده یک که یک که ده یک که یک که

پاشكۆ

ړيکهکان

رینگهی ماردین بغ ئیستهنبوول به سیواس و تؤقات له لایهن نووسهر له زستانی سالمی ۱۸۱۰

دیاربه کر Diarbekr، سه عات هه ژده. شاری کونه نامه ده، ژماره ی دیجله، دانیشتووانی نهم شاره نزیکه ی سی هه زار که سه و که و تووه ته سه ر لقین کی دیجله، له لایه ن پادشایه کی سی ته و غه وه و خوکم ده کری، که ده سه لاتی نه مروق له شوورای شاره که زیاتر تیپه پانکا، گه رچی سنووری جوگرافیایی پاشالیکه که زور به رفراوانه. نه و ناوچه یه ی که که و تووه ته نیوان نهم شاره و میردین، له بن ده ستی زور یک له سه روکه کورده کانه، نه وه وای کردووه سه فه رکردن تیدا ترسناك بی.

ئەرغەنە Arguna، سەعات دوازده. شاريخكە كەوتووەتە دەروازى چياى تۆرۆس، لە ريخگەى دىمەنەكەيەوە زۆر لە شارى ميرسين دەچى. لە دياربەكرەوە بۆ ئەم شوينه ولاتيكى بەردىنە و كوردانى ئامۆرگەى تىدا دەژىن.

مادن،Maden، سه عات چوار. شاریکی گهشه سه ندووه له چیای توروس، به کانی مس به ناوبانگه.

خارپووتKarpout، سه عات چوارده. شارپوتی کون، شاریکه که وتووه ته شیوی سوفین، سه ر به پاشای مادنه یا موفه تیشی جینشینی کانه کان که گذبین ماده ن Gebbyn-Maaden نیشته جینیه، کانه کانی زیو له سه ر رووباری فوراتن.

À trois queues

تیز ئۆغلوو Teiz-Oghlou، سهعات ده. شاریکی بچووکه، لهوی له فورات ده په داد په داد په داد په داد په داد په داد

مه لاتیه Malatie، سه عات هه شت. کونه مه لاتیه، بو ماوه یه ک پایته ختی ئه رمینیای بچووک بووه، به لام ئیسته بووه ته که لاوه، که و تووه ته ناو پیده شتیکی جوانی نیوان فورات و میلاز Mêlas و به ناوبانگه به و جه نگه ی که له نیوان جوستیان و خوسره و نه و شیروان دا سالی ۵۲۷ رووی دا.

حهسهن سهدریك Hassan-Sedrik. سهعات شهش. گوندیکی په پهوپووته له دهروازه ی چیاکانی ناغا، خه لکیکی تیدا ده ژی، خه سله تیان زور به دناوه و نه موسولمانن و نه مهسیحی. ئیمه لیره له پرووباری میلاز له چوار یا پینج میلی مه لاتیه په پینه وه.

حەسەن چەڭەبى Hassan-Tcheleby، سەعات دوازدە. گوندىكە لەوەى پېشوو دەچىن، لەناو چياكان.

دوورغیل-تاش Dorguil - Tach، سه عات دوازده. گوندیکی په پهووته و پیکهکه به فر بوو تا ئه ژنو و لهوه تی له ئه رغه نه وه ده رچووین، سه رماکه زور سارد بووه.

سیواس Sivas، سه عات نوّ. ئه م شاره جاران پیّیانوتووه سابیرا (۱) Çabia و ناوه که ی له سیّباست له سه ر شهره فی نوّگست و هرگرتووه. ئه م شاره به ناوبانگه

⁽¹⁾ Ad ipsum autem montis Paryadris latus Cabira sita sunt, ab ista versus meridiem stadiis circiter centum et quinquaginta distantia. In Cabiris regia Mithridatit fait eitracta, et mola aquaria, et vivaria, et in vicinia venatiooeS) ac metalla. Ibi etiam locul qui nomen Novusj edita et praerupta petra minus quiun ducentis stadiis a Cabins: habet in vertice fontem qui multum aquae sursum ejicit; in radice luvium, et convallem

به و سهرکه و تنه ی که له و ده و روبه ره لؤکیلو وس به سه ر میتران دا سه رکه و ت و ئه و گه مار ق سه خته ی که دری رقمانه کان وه ستایه و ه. شاره که ده که و ی ی پیده شتیک به ناوی رووباری قیزل ئیمه ق (۱) ناوده دری شاریکی پیس و پی خدا پ در و ست کراوه . سه عاتیکی گشتی ده بینری (که نه وه په رجو و یه که و ناو چه یه ی جیهان) ، باره گای پادشایه ، دانیشتو وانه که ی ره ق و ته ره و نویکی شاره که دیری به ناوبانگی نه رمه نه کانی لید .

profundam; altitude colli ejus peta immensa est; itaque expugnari nequit: mirabiliter muris ducta est, nisi qaà eos Romani dejecemnt: quicquid in orbetn circa petram ean jceet, id silvosum omae, tnonosum, et aqua expers est: ut intra centum et vigjnti stadia nan liceat castm ponere. Ibi Mitbidates predosissima quaeque babebat deposita, quae nunc in Capitolio jacent, a Pompeio dedicata. Hanc ergo regionem omnem possidet Pythodoris, contiguam barbaricae quam obtinuit, et Zelitin prseterea, ac Magnopolitidem. Cum autem Cabira Pompeius in urbis formam adomasset, ac Diopolim notninasset: addidit ipsa open aliquid, et Augastam nunoo avit, aaque boo regies ttitac. Habet etiam templuc Mensk, qaod Fhari acis dicitur: nempe pagum oppido simiiem Ameriam,quae multos continet hierodulos, etque agrum sacrum, cujus fructus pontifex percipit. Usque adeo autem id fanum reges sunt venerati,iit jusjurandum, quod regiua dicitur, pronunciarent, regis fortunam et mensem Pharnacii, -Strabo, vol II. page 804.

(۱) قزل ئیرمهق Kizil Irmak (به تورکی واته رووباری سوور و له یونانی کون به رووباری هالیز Halys ناسراوه)، له روزهه لاتی نه نادو له وه هه لده قوولتی و ده رژیته ناو زهریای سوور و دریژییه کهی ۱۱۵۰ کیلومه تره و دریژ ترین رووباره له تورکیا، که شتیرانی تیدا ناکری به لام سه رجاوه یه کی گرینگی وزه ی هیدرو ئیلکترونیه (وه رگیر).

توقات Tocât، سه عات شه ش. ناو چه یه کی چیایی داپو شراوه به سنو به رو بهی در توقات Tocât، سه عات شه ش. ناو چه یه کی و تووه ته ناو دو لیّنکی جوان، رووباری جیزیل شیرمه ق Djisil - Ermak ئیرسی الته که کون له ناوه راسته که هه لَده قو و لیّن . گه و ره ترین شار و گه و ره ترین شاری بازرگانیی ئاسیای بچو و که و هه در از که سن، تاپوی شازاده ی بنه ماله ی عوسمانیه کانه و له لایه ن سه رو کیّنکی جه نگاوه ره و هه ریّوه ده بردی در دری .

تورجال Turcal، سه عات هه شت. کونه سیباستوپول Sébastopolis، شاریکه که و تووه ته نزیکی گاشه به ردیکی زل و زه لام، به قه لایه کی قایم و مکوم ده و ره دراوه.

ئهماسییه Amasie، سه عات ده. و لاتیکی چیایی و دره ختداره، و لاتی سترابق و یه کیک له شاره سه ره کییه کانی پق نته، ده که و یته سه رهه ردوو که ناری پووباری ئیریز Iris (که ئاوه کهی به هقری چه رخه یلی گهوره به رزده کاته وه) و له ناو شیوی کی ته سکی نیوان چیایه لی به رز و به ردین، که قه لایه کی کون له سه یه کیکیان هه یه. ئه م گاشه به رده به پهیکه ری نائاسایی به ناوبانگن، که گومانی ئه وه ده کری ئه وانه گلکتری دو و پادشای پق نت بن. ئه م شاره که و تووه ته شوینیکی دلگیر. دانیشتو وانه کهی وه که ده لین سه رق کیکی جه نگاوه ره وه حوکم رانی ئه ویش تا پق سولتانه یه که و ره ی ئاوریشمی نایاب له ده و روبه ری شاره که له ده و روبه ری شاره که به رهه م دین .

مارساوان Marsawân، سه عات نۆ. فاسه مۆنى كۆن، شارى پۆنت بووه. ئەمرۆ ھێشتا شارێكه به پێده شتێكى چێندراو دەورەدراوه. گوندێكى دەوروبەرى بەناوى حاجى-كودژين لێيه، كانێكى ھەيە، كەمێك زيوى لێ بەرھەم دەھێنرێ.

ئۆسمانجىك Osmandjyk، سەعات چواردە. ناوچەيەكى بەردىن، دلگىر و پرە لە دارودرەخت. رىڭگەكەى بەناو چەندىن لىترايى و ناو دۆلىنىكى دلگىردا دەرودا، واى دادەنىين ئۆسمانجىك شارى بىمۆلى كۆن بىخ، شارىك كە كەوتووەتە كەنارى قىزل-ئىرمەقەوە، لەگەل قەلايەكى كۆنى سەر گاشەبەردىكى گۆشەگىر و لەسەر رووبارەكە پردىكى جوان ھەيە، بايەزىد دروستى كردووە.

حاجی-ههمگا Hadjy-Hemgâ، سه عات نو لهم ماوه یه دا به ناو ریخه یه کوتیه که به کوتیه که به رانبه ری چیایه کی به ردین دا ره ت ده بین، سه دری نه عزه می کوچکردوو کردوویه تیه وه. حاجی هه مگا، جاران پییان و تو وه ناندراپا و شاریکی بچووکه، قه لایه کی چوارگوشه یا پالانکه (palanka خیره تی سه ربازیی عوسمانیی له سه رسنوور) به سه رجیای هالیزه وه لیده.

تۆسیا Tos.ia، سه عات نۆ. كۆنه داسیا Dacia، شاریكه كهوتووه ته شیویک، بریکی زوّر برنج بهرهه م ده هیّنی، خه لکهی وای لی هاتووه ده و لهمه ند بوون و هه موویان له کشتوکال دا کارده که ن.

جۆدى - حيسار Codj-Hissar، سه عات هه شت. ئاوايىيە كى بىچو وكه.

کارادژودران Kardjourân، سهعات ههشت. شاریّکی بچووکه لهناو و لاتیّکی کراوهدا که بریّکی زوّر گهنم و جوّ بهرههمدههیّنیّ.

حەماملى Hamamly، سەعات سێزده. شارێكى كەلاوەيە لەسەر كەنارى پارستينۆس Parthenius. بەناو شيوێكى بەردىنى قەدپاڵەكانى ئۆلمېىدا رەتبووم.

گەرەدە Geredeh، سەعات دە. شاريّكە خانووەكانى لە دار دروستكراون.

بۆلى Boly، سەعات سيزده. كۆنە ھادرينۆپۆل، شاريكە پيشتر وەسېيم كردووه. سەعاتىكى گشتى وەك ئەوەى سيواسى لىيه.

دوستیس Dustche، ، سه عات یازده. ناو داراستانیکی به رفراوان. کۆمه ڵیک خان و کیڵگه ی جیندراون.

ههندیجیك Hendick، سه عات دوازده، شاریکه لهناو دارستان. دانیشتو وانه کهی به ته واوی سه ربه خوّن و هیچ گویرایه لمی بابی عالمی نین.

سوبنجه Subaudjah، سه عات دوازده، شاریکی بچووکه له ناو دارستان و سهر که ناره کانی گۆلیکی قه شه نگ. له نیوان هه ندیک سه بانجه دا به سهر پردیکی دارین دا تیپه پربووین، که زوربه ی جار ناوی به رزبووه و ته کانی په وتی ناوه که هه لی ده گرن.

رِیْگهی سهبانجی Sabandjy بۆ ئیستهنبووڵ Constantinople لهپیشردا وەسپکراوه.

دوای ئهوه ی چهند روّژیّك له ئیستهنبوول ماینهوه، بهناو ئاسیای بچووك دا چوومه سهردانی شاره كانی ماگنیزی Magnesie و پیرگام Pergame و سمیرنا Smyrne، هند. به لام ئهم شارانه چهندین جار وهسپیان كراوه، به جوّریّك پیّویستناكا جاریّكی دیكه قسهیان لهسهر بكهینهوه.

لیستی ئه و گهشتانهی که جوّن مهکدوٚنالد کینییر بهناو ولاتی ئیران و ئاسیای بچووك كردوونی.

۱. له بووشههر بو تهبریز و ناراس لهرینگهی نهسفههانهوه.

٢. له ئاراس بۆ مەراغە.

٣. له مهراغه بوّ سنه.

٤. سنه بر ههمهدان، كرماشان و بهغدا.

٥. بووشههر بۆ ئەنديان، دوراك (ولاتى شۆب).

٦. دۆرك بۆ بەسرە.

۷. بهسره له رینگهی سامیو قات، به ناو فورات، مهشههد، عهلی کونه، حیلله
 به به غدا.

٨. بهغدا، شوربوونهوه بهناو ديجله بو بهسره.

۹. بهسهر رووباری کارووندا، بز شوستهر و له شووستهرهوه بز دیزفوول.

۱۰. شووستهر، له رامهرهز، بیبههان و کولاهـسفید، بن شیراز.

۱۱. شیراز، له رینگهی ئیمامزاده، بو ئیسفههان.

١٢. به غدا بۆ عانه به فورات.

١٣. بەغدا، لە رێگەى مووسڵ، دياربەكر، ئەماسىيە بۆ كۆنستانتىنۆبڵ.

۱٤. ئیسته نبوول له رینگهی ماگنیزیا بو سیمیرنا، له سیمیرناوه به ساپان و پورتوگال بو ئینگلستان.

- ١٥. ئىنگلستان لەرئىگەى سويدەوە، بۆ پۆلۆنيا، ئەلمانيا و ھەنگاريا بۆكۆنستانتىنۆبل.
- ۱٦. ئىستەنبووڭ، لە رۆگەى ئەسكى شەھر، ئەنگۆرە، قەيسەرىيە، تۆرۆس و ئەنتاكياوە بۆ لازقىيە.
- ۱۷. لازقیه بهناو قوبرس، کرامان، ئیکونیوم، ئیکونیوم قهره حهسیر و بوورسادا بۆ کونستانتینوبل.
- ۱۸. ئىستەنبوول لە رېڭەى نىكۆمىديا، تريپۆلى، بۆلى، كۆنستانتىنۆپل، سامسوون، تەرابزۆن، ئەزەرۆم، بىلىس و سىرت بۆ مووسل.

سەفەرنامەي سێيەم

سەفەرنامەي وليەم ھيوود بۆ كوردستان ١٨١٧

ئەم سەفەرنامەيە لە كوێوە بۆ كوێ؟

ولیه مهیوود له مگهشتهیدا، که دیاره زیاتر به مهبهستی زانیاریی کوکردنه و ه شاره زابوون له پیگهوبانی ناوچه که، دابو نه ریت و شیوازی ژیانی گهلانی پوژهه لات کردوویه، به هیچ شیوه یه باسی سه ره تای شوینی گهشته که ده ستنیشان ناکات و ته نیا چه ند زانیارییه کی گشتیی له باره ی په وشی مالابار (۱) و دانیشتوانه که ی، نه و کاته ی بوون به ته به عه ی حوکوومه تی نینگلیز، به ده سته وه ده دات. هیوود، که له کوتایی ثهیلوولی سالی ۱۸۱۹ له کانانور (۱٬۰۰۰ وه به ره به به سره به پی ده کوتایی ثهیلوولی سالی ۱۸۱۹ له کانانور (۱٬۰۰۰ وه به به به به سره به پی ده که کوتایی ثهیلوولی سالی ته و شاره هیچ ورده کارییه کی ثه و تو باسی ناکات، ته نیا ئه وه نده نه یی زور به کورتی، تاوه کوو به سره، باسی همندی له سهره پروییه کانی خوی ده گیریته وه، وه که نه وه یک نامانجی گهشته که که ته نیا عبراقی عهره بی و کوردستانی عوسمانی بو و بیت. نشینگه ی (موقیمیه) ئینگلیزیش له به سره، وه کو و پیبه ر، عه لی ناغای په یامنیری ئاسایی خوی ئینگلیزیش له به سره، وه کو و پیبه ر، عه لی ناغای په یامنیری ئاسایی خوی به گه ل هیوود ده دات، عه لی ناغا، تورکیکی ته مه ن چل و پینج سال بووه، شیوه و سیماکه ی به لای که مییه وه، ده سال زیاتر له ته مه نی خوی نیشان ده دا. هیوود له پیگه دا، که چه ند پوژیک له لای شیخی مه نته فیکه کان ده مینیته وه و تیبینی له پیگه دا، که چه ند پوژیک له لای شیخی مه نته فیکه کان ده مینیته وه و تیبینی

⁽۱) مالابار: ناوچهیه که که وتوته که ناری باشووری روّژناوای نیمچه دورگهی هیندستان، که ناری مالاباریشی بین ده لّین (وه رگیّر).

⁽۲) کانانور یا کاننوور: شاریّکه له ویلایه تی کیرلای هیندستان و کهوتوّته کهناری باشووری نیمچه دورگهی هیندستان (وهرگیّر).

ورد لهسهر دابو نهریت و کولتووری ئهم هۆزهش دهنووسی، دواتر له سهرهتای شوباتی سالمی ۱۸۱۷ دهگاته به غدا، نزیکه ی بیست روزیک لهم شاره که دا دەمىنىتەوە، لە سەفەرنامەكەيدا، باسى ئاسايشى شارى بەغداى كردووه و زمارهی دانیشتوانه کهیشی به دووسهد ههزار کهس ده خهملینی. ئهو کاتهی هیوود دهگاته به غدا، سهروبه ندی به ده سته لات گهیشتنی داود پاتشا بووه و بۆته شایه تحالی روزی ۲۶ ی شوباتی ۱۸۱۷، که داود یاشا به سه رکه و توویی ده گاته ناو شار و دواتر سەرى سەعيد پاشا و چەند لايەنگريّكى دەبريّ و لەگەڵ ئەو کاروانهی هیوود هاوسه فه ریان بووه، به دیاری بر بابیعالی دهنیری. هیوود له ۲۸ ى شوبات لەگەڵ نيردراوينك، لەلايەن والىي نوينى بەغدا، رادەسپيردرى تا سەرى براوى سەعید پاشا و چەند دارودەستەپەكى نزیكى ئەو ببات بۆ ئیستەنبووڭ. لە بەغداوە و بەناو جەرگەي كوردستاندا لەگەڭ ئەم كاروانە سەفەر ده کات. وهرگیرانه کوردییه کهی ئیمهش لیرهوه دهست یی ده کات و تا کوتایی سەفەرنامەكەي گرتۆتەوە. ھيوود لە بەغداوە تاوەكوو كفرى ريْگەي ئاسايى گرتۆتەبەر، لەويۆەش بەرەو باكوورى رۆژھەلات دەروات و دەچيتە دەڧەريك، كه ئهو به دەڤەريٚكى نەناسراوى دادەنىخ. لەوە زياتر دەڵىخ: ئەم دەڤەرە تاوەكوو ئيسته (واته سالمي ١٨١٧) لهسهر نهخشه كان به سپيتيي ماوه تهوه. پاشان له رِیْگهی ئیبراهیم-خانچی و سهگرمهوه دهچیّته شاری سلیّمانی پایتهختی میرنشینی بابان، لهویشهوه به رینگهی کویهدا، دهچیته ههولیر، که ئهو ناوی په کهمیان به کویسنجاق و دووهمیشیان به ئهربیل دیننی. یاشان له ریگهی ههولېږهوه ده چېته مووسل و ياشان پهك له دواي پهك ده چېته ماردين، ديار په كر، ئەماسىيە و سكۆتارى، دوامەنزلىش لە ئىستەنبوول گەشتەكەي بە كۆتا دىت. ویّرای ئەوەی كە نووسەر سەفەرەكەی كورت بووە، بەلام زۆر بە وردى باسى ئه و ده قهر و ناوچانه ده کات که که و توونه ته نیوان کفری و هه ولیر، درووست باشووری کوردستانی ئیستهمان، که ئهو لای وایه هیچ گهروکیکی ئهوروپایی پیش نه و پنی نه ناوه ته نه م شوینه هه آله ت و به رزانه. نه و شوینه ی کوردستان، که نیمه هیچ سه روساختیکمان له گه آلیدا نیه، هه رچه نده گه روّکی فه ره نسایی نه دریان دوپری (۱) له سه فه رنامه که ی خویدا (چاپی سالّی ۱۸۱۹) باسی سلیّمانی ده کات، به آلام بی نه وه ی خوّی سه ردانی شاره که ی کردبیّت، به آلام هیوود بو خوّی به ناو شاری سلیّمانیدا تیّپه ریوه و پاشای نه ماره تی بابان پیشوازی لی کردووه و دواتریش چووه ته کویه. هیوود له م سه فه رنامه یه یدا، له کوردان وردبووه ته و تیّبینی و سه رنجی وردی له سه رژیانی کورده واری نووسیوه. هه روه ها باسی نیزیدیه کانی نیّوان بیابانی مووسلّ و نه سیبین و دواتر باسی شاره کانی: ماردین و نه سیبین و دیار به کر ده کات، دواجاریش باسی دوایین قوناغی سه فه ره که ی خوّی له چیای توروسه وه تا نیسته نبوولّ ده کات.

⁽¹⁾ Adrien Dupré, Voyage en Perse fait dans les années 1807, 1808 et 1809, en traversant la Natolie et la Mésopotamie, depuis Constantinople jusqu'à l'extrémité du golfe Persique, et de là à Iréwan, Paris : J.G. Dentu, 1819, 2 vol.

حەزدەكەم خوينەرانى خۆشەويستى لى ئاگادار بكەمەوە، ئەوەيە كە ئەم سەڧەرنامەيە بۆ يەكەمجار سالى ١٨١٩ لە لەندەن بە زمانى ئىنگلىزى بلاوكراوەتەوە، دواترىش ھەر سالىك دواتر لە سالى ١٨٢٠دا كراوەتە ڧەرەنسى و لە پارىس بلاوكراوەتەوە. وەرگىزاوە كوردىيەكەى ئىمە لەسەر چاپە ڧەرەنساييەكە كراوە، دواتر لەگەل چاپە ئىنگلىزىيەكەش بەراورد كراوەتەوە، بۆيە ئەگەر لە چەند جىگەيەكدا جياوازىيەك لەنيوان چاپە كوردى و ڧەرەنساييەكەدا ھەبىت ئەوا ھۆيەكەى ئەوەيە وەرگىزانە كوردىيەكە لەو جىگايانەدا بە وردى لەسەر بنەماى چاپە ئىنگلىزىيەكە راستكراونەتەوە.

وليهم هيوود كێيه؟

ولیه مهیوود، له بنه ماله یه کی ئارستو کراتی ثینگلیزه، روزژی ۲۰ کانوونی دووه می سالی ۱۷۸۹ له شاری روان * له فه ره نسا له دایك بووه، هینده نابات بنه ماله که یان به هوی هه لگیرسانی ئاگری شو رشی فه ره نسی ده گه رینه وه بو بنه ناه ناه که الله میندیی روز هه لات وه رده گیری ئه ناه ناه کلستان. سالی ۱۸۰۷ یش له لایه ن کومپانیای هیندیی روز هه لات وه رده گیری و سالی ۱۸۰۷ له دامه زراوه ی (مه دراسیی سه ربازیی) ** پله ی لیوتینان و سالی ۱۸۰۷ له تشرینی یه که می سالی ۱۸۱۹ بو سه فه رین بومبای به جیده هیلی و به سه رهاتی سه فه رنامه که ی له نیسانی ۱۸۱۷ له ئیسته نبوول ته واو ده کات، ئه م کتیبه یان که بریتیه له به سه رهاته کانی ولیه مهیوود و لیره دا به شیکی کراوه به کوردی، هیوود یه که مسته ر پیچ له ماوه ی میللیی بو بابل کردووه، ئه وه له کاتیک دا بووه، که مسته ر پیچ له ماوه ی ۱۸۲۸ موقیم بووه له به غدا و له کاتیک دا بوسه فه ره ید از یشوانی له هیسوود کردووه. هیسوود دوای ته واوبوونی له هشته که یشی ده گه ریته وه بو هیندستان. شوباتی ۱۸۲۱ هاوسه ره که ی کوچی دوایی ده کات و کوره بچووکه که ی ده نیریته وه بو نه نه نه نایاری ده کات و کوره بچووکه که ی ده نیریته وه بو نه نه نگلستان. خویشی له نایاری ده کات و کوره بچووکه که ی ده نیریته وه بو نه نه نگلستان. خویشی له نایاری ده کات و کوره به په وکه که ی ده نیریته وه بو نه نه نگلستان. خویشی ده کات.

^{*} Rouen

^{**} Madras Military Establishement

^{***} Masulipatan

VOYAGE

DE

LA CÔTE DE MALABAN

A CONSTANTINOPLE

PAR LE GOLFE PERSIQUE, L'ARABANTAME, LE KOURDISTAN ET LA TUR

FAIT EN 1817,

PAR WILLIAM HEUDE, LIEUTERARY AU ARRVICE DE L'ANGLETERRE;

AVEC UNE GRANDE CARTE ET DES GRAVURES.

TRADUIT DE L'ANGLAIS,

PARIS:

LIBRAÇRIE DE GIDE FILS, BUE SAINT-MARC-PETRIAU, M.º 20.

چاپی فهرهنسی کتیبه که (سهفهریّك له کهناری مالاباره وه بۆ کۆنستانتینوپل له ریدّگهی کهنداوی فارس و عهرهبستان و میزوّپوتامیا و کوردستان و تورکیا و ئیران)، پاریس، ۱۸۲۰.

A

VOYAGE

UP

THE PERSIAN GULF.

AND A

JOURNEY OVERLAND FROM INDIA TO ENGLAND,

IN 1817.

SOUTH DELEG SOLIGER OF

ARABIA FELIX, ARABIA DESERTA, PERSIA, MESOPOTAMIA,
THE GARDEN OF EDEN, BABYLON, BAGDAS
KOORDISTAN, ARMENIA, ASIA MINOR,

By LIEUTENANT WILLIAM HEUDE, OF THE MADRAS MILITARY ESTABLISHMENT.

LONDON:

Print by Smin and Species, Prints State;

POR LONGMAN, HURST, REES, ORME, AND BROWN,

PATERSWITE-BOX.

1819.

چاپی ئینگلیزی کتیبه که (سهفهریّك تا کهنداوی فارس و سهفهریّك به ریّگهی وشکانی لهناو خاکی هیندستانه وه بر تهنگلستان له سالَی ۱۸۱۷ دا)، لهندهن، ۱۸۱۹.

فەسلى يەكەم(١)

دهرچوون له بهغدا، گهشت بهناو چیاکانی کوردستاندا، کاریگهرییهکانی قامچی، مهترسییهکانی سهر رینگه، ئهو ترسهی که رووس ناویه تهوه، کیشه لهگه آل هززیکی کورد، کیرمه آله گوریکی سهرنجیاکیش، کویسنجاق، ورده کاریی لهباره ی کوردانه وه گهیشتن به ئهربیل و مووس آل.

⁽۱) ئەم فەسلە لە سەفەرنامەكەدا دەكاتە فەسلى يانزەھەمى چاپە فەرەنساييەكە (لا: ٢٣٦-٢٣٦)، بەلام لە چاپە ئىنگلىزىيەكە دەكاتە فەسلى نۆيەم (لا: ١٨٩- ٢١٦) (وەرگىر).

۲۸ ی شوبات: له گه ل عهلی ناغا چولنگی*(۱) وا ریکهوتبووین به ۲۰۰ پیاستهر بمگهیهنیته ئیستهنبوول، نهوه سهرباری نهو دیارییه بچووکهی دهبوایه بیدهمه خزمه تکاره کهی ژیر دهستی، که دهبا له رینگهدا خزمه تی منیش بکات. عهلی ناغا (تابلوی ژماره ۱) پیشتر له لایه ن پاشای نویوه راسپیردرابوو سهره براوه داواکراوه کان بگهیهنیته ئیسته نبوول. کهوایی نهم سه فه ره بو نهو زور به سوود دهبیت، چونکه له لایه ن پاشا و له لایه ن کومپانیا و له لایه ن منیشه وه پارهی

* Aly-Aga-Chulingi

(۱) عهلی ناغا ناوی بوو، "چولنگی" (یان نهو کهسهی که میزور لهسهر دهکات)، نازناویکه یهکیک له پاشاکانی میسر خستبوویه پاڵ ناوهکهی، چونکه له کاتی لهشکرکیشی فهرهنسا بو سهر میسر سهری دوو فهرهنسی بو هینا بوو. به بهدواداچوونی نرخی پارهگۆرینهوه، ۲۰۰ پیاستهر ئهوکاته بهرامبهر نزیکهی ۲۰ پاوهندي ئيستهرليني بوو. نزيكهي ده پاوهندي ئيستهرليني ديكهشم له رينگهدا خهرج کرد و دەمتوانى گلىبدەمەوە چونكە دابوومە ئەو خزمەتكار و رابەرانە تەنيا بۆ ئەوەي هانیان بدهم چاك خزمه تم بكهن. ماوهی نیوان به غدا و كونستانتینوپل ۱۸۰۰ میله، به لام به هوی نه و رینگه یهی که گرتمانه بهر زیاتر له ۲۰۰۰ میل بوو. به ۲۰۰ پیاستهر ئەسپ، خان و ھەموو پێويستىيەكانى منيان لەكاتى گەشتەكە بۆ دابىن كردم. بێگومان راستییه کهی به و شیوه نایابهش نهبوو به ته واوی، به لام باشترین له وه ی که له به رده ست دابوو پیشکهشیان کرد. خو ئهگهر ۲۰۰۰ پیاستهریشم بدابوایه ئهوا ههر به شیّوهیه کی لەوە جياوازتر خزمەتيان نەدەكردم. بە گشتى ئەم تەتەرە نزيكەي ٤٠٠٠ بياستەرى بۆ ئەم گەشتە وەرگرت. بەلام ئەگەر ئەم دەرفەتەم بۆ ھەلنەكەوتبايە سەفەرەكە تەنيا لهسهر من ۲۰۰۰ پیاستهر دهکهوت.، تهتهرهکانی کومپانیاکه ۱۲۰۰ پیاستهر وهردهگرن بَوْ ئەم سەفەرە لە بىست و پېنج رۆژ لە ھاوينان و سى رۆژ لە زستاناندا و ٢٠٠ پیاستهریش وهکوو بهخشیش بو ههر روژیکی لهو ریگهیهدا، که بهسهری دهبهن وهرده گرن. بۆيە دەبىنىن لە بەرۋەوەندى ئەوان دايە كە پەلە نەكەن يان خۆيان ماندوو نه کهن لهوه ی نامه کان بگهیهنن. بهم شیّوهیه نموونه لهسهر خیرایی ئاسایی دەھىنىمەوە، كە ئەم گەشتە بىست رۆژ دەخايەنى و ھەندىكجارىش تەنيا بە حەڤدە رِوْرْ دەيبرِن و بيستوومه كه پياويّك ماوهى ۱۸۰۰ ميلى تەنيا به ۱۳ رِوْرْ بريوه.

سهفه ره که ی درابوویت. له گه ل نه وه شدا که س نه یده توانی وا له م ته ته رانه بکات تا واز له و دابه بینن به وه ی که لوپه له کان به سه ریه که وه دانه ده ن. همو و گه پر و که کان پیشتریش گله بیان له مه بو و ، به لام لایان وابو و نه گه ربی ده نگ بن قازانجیان زورتر ده بیت له وه ی به رده وام گله بییان بکه ن، چونکه بو هه لگرتنی که لوپه له کانیان مشووری نه وه یان بو ده خواردن باشترین نه سپیان بو هه لبرین ن و یرای نه و مه ترسیانه ش که له سونگه ی هاوه لیکردنی نه و که سانه ی که ده یانبردن تووشی ده بوون ، مه ترسیه کانی سه رپیگه ش وه ک په لاماری جه رده و پیگره کان ، زیاتر ده بو و .

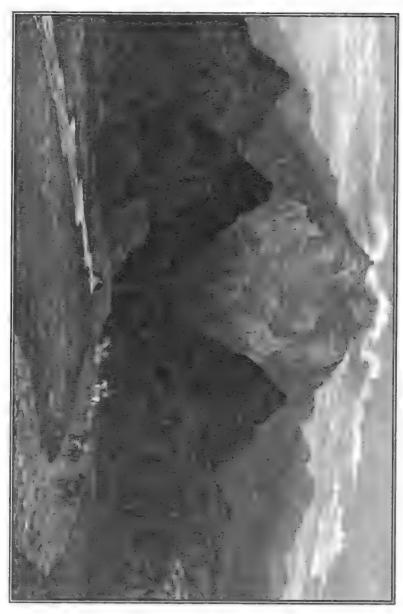
تابلزی ژماره: (۱) عهلی ناغا چولنگی

۱ ی ئادار: خزمه تکاریکی ته ته ر، له کاتژمیر دووی پاشنیوه پو ، به دوامدا هاته نشینگه که م و بو سواریی ئه سپیکی عه ره بی نایابی بو هینابووم، ئه سپه که، که باشترینی ئه و توخمه ی خوی بوو، چاك زین کرابوو، من بو ئه م هه لبژاردنه پیروزباییم له خوم کرد. خوداحافیزیم له خانه خوییه که م و خیزانه که ی کرد و به پیروزباییم له خوم کرد. خوداحافیزیم له خانه خوییه که دوو کاتژمیریی، له ناو به پیکه و تین، به لام له ماوه یه کی کورتی نزیکه ی دوو کاتژمیریی، له ناو پیکه یه کی زور ته سك و تروسك وه ستاین بو ئه وه ی نامه و پاکه تگه لیکی پوسته هه لبگرین، بیگومان ئه مانه ش زور له که سیی خاکیی وه کوو من گرینگتر بوون، په فتاری شایسته ی سولیمان ثاغای چاوه شه که شم ، منی بو مه ترسیگه لی ناوه ها ئاماده کرد بوو ، به لام چاوه پیمه وه از وو، پیک له به رچاوی ئه و هاورییانه ی که به جیمهیشتن، به ره و رووی بیمه وه .

دوای دهرچوونمان له شار ، بۆ ئهوهی سهرۆکهکهمان پیمان بگات، بۆ دووهمجار وهستاینهوه، ئهوسا بینیمان کاروانهکهمان ههمووی بهسهر یهکهوه، نۆ بیاوی کهتهی تهواو چهکدارن، شهش ئهسپی بارهه لگر و سیّی یه ده ک و پینج رابه ری پیاده ی کاروانه که بوون. به بی ئهوه ی له کهناری رووباره که دووربکهوینه وه بهناو ئه و بیابانه دا تیپه رین که دهوری شاری دابوو. دوای شهش کاتژمیر ریّ، که لهبهر پیّویستی ریّکخستن و شهته کدانی باره کان، تهنیا بیست میلیّکمان بری بوو، ، له نزیك ئاوایی دوخه لا لهناو کاروانسه رایه کی په رپووتدا وهستاین.

۲ی مانگ: له کاتژمیر چواری بهیانی بهرینکهوتین، کاتی بهناو پیده شتیکدا رینمان ده کرد که لاوه ی سی گوندمان بینی، له کاتژمیر ده له شار و چکه یه کدا و هستاین که نزیکه ی ههموو دانیشتوانه که ی چولیان کردبوو.

^{*} Dokhala

تابلۆي ژماه: (۲) چوون بۆ ناو دۆڵى سلێمانى

وادیاربوو ئاستهم بوو ئازووقهمان لیّوه گیر بکهویّ، به لام هاو پیّکانم لهو کهسانه نهبوون ههر وا به ئاسانی و پوٚرشت هیّنانهوه ی چهند کلّولیّکی نیمچه-برسی که تووشیان دهبوون، دهستبهردار بن. ئیستره کانمان کردنه حهوشهی یهك له ماله چوّله کانی بهردهممان، بوّ وه گیرخستنی ئازووقه ش، کاتیّك پارانهوه بیّهووده بوو، قامچی به ئازادی به کار هیّنرا. یه کیّك له تورکه کان لهو موّله تهی که درابوو بوّ راییکردنی داواکارییه کانی، ئهوهنده تووره بوو، پهتی قامچیه کهی له ملی به دبه ختیّکی بنده ستی ثالاندبوو و شمشیره که شی ده رهیّنا بوو تا سه ری په لبدات، خوّشبه ختانه لهم کاته دا خزمه تکاره ته ته ره که می گیرناه به کارهیّنا، که ژیانی گرنگییه کی ئه توّی نه بوو تا داوای که سیّکی وه که ئه و ره تبکاته وه. چووینه مالیّکی دیکه، قامچی له لایه ک و نیشاندانی چهند پیاسته ریّك له لایه کی دیکه، مالیّکی دیکه، قامچی له لایه ک و نیشاندانی چهند پیاسته ریّك له لایه کی دیکه، وایانکرد به شیّکی ئه و ئازووقه یه وه گیربخه ین که دانیشتوانه کهی توانیبوویان له ده ست درنده یی ئه و ئازووقه یه وه گیربخه ین که دانیشتوانه کهی توانیبوویان بوو، ئه و روّزه هه رو ته نیا همژده میل و سی چاره کمان بری، ئه مه نده ش به س بو و بود که سانیک که نه حه سابوونه وه و نه خوراکیکیشیان خوارد بوو.

۳ ی مانگ: بیست و یه ک میلمان له ناو و لاتیکی پان و پوّری پر له دوّلی ته نگ و باریک بری بوو ، لهم ماوه یه شدا ته نیا به ناو تاقه گوندی کدا تیپه رووی بووین.، ئه و شوینه ی که لیمی وهستاین هه روه ک ده للی عه بباس و ابوو له رووی ژماره ی ئه و هه نگاوانه ی که ئیمه بریبوومان.

عی مانگ: ده ئهسپسوار پهیوهندییان پیوهکردین که ئهسپی رهسهن و چهک و تفاقی چاکیان پی بوو. ئهمانه ههموویان کورد بوون جگه له یهکیکیان نهبی که گورجی بوو و پیشتر له دهرباری پاشادا بینیبووم. لهدلی خوّمدا دلّخوّش بووم بهوه ی هیزمان زیادی کردووه بی ئاگا له و ههموو ناره حه تیی و

^{*} Delly Abbas

شهرمهزارییهی لهههندی ساتهوه ختدا چاوه ریّیان ده کردم؛ ساتهوه ختیک که خوّم تیدا وه کو که سیّکی خوّشبه خت ده بینی. ههر زوو پیّیان گوتم که وا نهو که سایه تیه به هیّزه (گورجییه) کوّیله یه کی گویّرایه لی پاشای نوی بووه. نه و سایه تیه به هیّزه (گورجییه) کوّیله یه کی گویّرایه لی پاشای نوی بووه. نه و ساوه بیری خواره وه کاتیک ئیمه له حزووری پاشادا بووین بینیبووم نه و نه که هر له پیزی کی خواره وه به لکو له گه ل دوایین کویله کانا وه ستابوه، نیسته ش ئیمه وا شویّنه کانمان گورییه وه، له نیسته وه که نه و که سایه تیبه گرنگه پهیوه ندیمان پیّوه ده کات همه موو سه رنج و ههمو و چاودیریی کی ته ته ره که مخرایه سه ر نه و باکترین و باشترین شویّنی له ههموان شکودار تر به و ده دا، له کاتی کدا گهرو که ئینگلیزه که، به چاوی سووک سهیر ده کری و فهرامو شیش ده کری و له پیرنه ندی ژماره شدا ته نیا سفریک بوو. گورجیه که، کاتی نه یده زانی چی پیزبه ندی ژماره شدا ته نیا سفریک بوو. گورجیه که، کاتی نه یده زانی چی بکات، ده هات منی ده دوزییه وه و به ههوایه کی به رزه وه پرسیارگه لیّکی لی ده کردم، له و کاته دا که وه لامیم ده دایه وه، حه زم ده کرد ده رفه ت له بار بوایه به شمشیره که م رووبه روویه رووی بیمه وه.

چوارشهمههی ۵ ی مانگ: نزیکهی سی کاتژمیریک له کفری ماینهوه، له کاتی نزیکبوونهوهشمان لهم شاره به زهبری هیز، دهستمان بهسهر مهریخکدا گرت که ئیمه به شمشیره که مان کوشتمانهوه و دابهشمان کرد. مهره که دوای سهربرینی له ماوه یه کی زوّر که مدا، که باوه پر ناکری، برژا و خورا. ته نانه ت کورده کان لایان وابوو هه تا پیویست ناکات ئه و به شهی خوّشیان که ولّ بکه ن که پیمان دابوون، هه ربه وه نده دهستبه ردار بوون، که به ئهسته م پاکیان کرده و و پاشان خستیانه سهر خهلووزه که . کاتژمیر سیّی ئیواره، بو ئه وه ی بگهینه ناو چیاکانی کوردستان، که میک به ره و باکوور و ژوژهه لات رویشتین. له وه تای له باکوور بو پروون به ناساییمان گرتبووه به ربه لام به باکوور بو پروون به ناساییمان گرتبووه به ربه لام به باکوور بو پروژهه لاتی کفری به ته واوی له م پیگه ئاساییه لاماندا و چووینه ناو ئه و و لاته ی که نه ناسراوه، ئه وه له سونگه ی نه بوونی زانیاریی بو و ده رباره ی ئه وه

ده قه ره ی له سه ر هه موو نه خشه کان به سپیتی ماوه ته وه. زوّر داخم بو نه وه خوارد که هیچ که ره سه یه کی پیّویستم له به رده ستدا نییه تاوه کوو بتوانم زانیارییه کی ورد و ته واو له باره ی نه م و لاته به رده ست بخه م، به لام به گویّره ی نه و دابه ی که له ماوه ی چه ندین سالدا له باره ی خه ملاندنی دوورییه کان کوّم کرد بوّوه، ده کری نه م زانیارییانه ی که من له خواره وه باسیان ده که م تا پاده یه کورد و ته واو بن.

ئه و ولاته ی که ده چینه ناویه وه ، ولاتیکی به رزاییه و زه و یه کانی به رین نیه و هیچ ثاواییه کی تیدا نییه ، بو کشتوکالیش ده ست نادات. به ره به ری ئیواره ، یانزه میل دوور له کفری ، له و کاته ی که خه ریك ده بو و تاریکایی بالی به سه ردا ده کیشا ، تووشی ره شمالیکی کوردان بووین . له به رئه وه ی ئه و زه ویه ی که له سه ری بو وین به رزایی بو و بویه هه واکه ی زور سارد بو و . له گه ل ئه وه شدا هه روه ك نه وه ی خانه خوییه که مان ره تیکرده وه که نوایه کمان له ژیر ره شماله که ی خوید ابداتی وا دیار بو و زیاتر ئاماده یی ئه وه یان بو و تالانیمان بکه ن له وه ی خانه نواید از ره شماله که هانامانه وه بین ، بویه ناچار بو وین له هه وای ئازاد له ناو ئه واندا ره شمال هه لبده ین له گه ل و ریایی ئه وه ی که هه میشه چه ند پیاویک پاسه وانیی بکه ن له ترسی ئه وه ی نه وه کاله ناکا و به سه رمان دابده ن .

ئه و هۆزەى كە ئىدە لەناوياندا بووين، لە رووى بنەچە و دابو نەرىت و عادەتيانەوە، تەواو جياواز بوون لەو هۆزگەلە كىرى و كۆچەرانە، بەلام بەخشنده و مىنواندۆستانە بوون، كە من زۆر سەردانيانىم كرد بوون. ئەو هۆزەى كە ئىدە لەناوياندا بووين بە دلنياييەوە ھۆزىكى زۆر گەورە نەبوو، چونكە ژمارەى ئەو پياوانەى كە دەيانتوانى چەك ھەلبگرن بە ھىچ شىرەيەك لە ژمارەى پياوەكانى ئىدە زياتر نەبوون. لەگەل ئەوەشدا يەكىك لەو دزانە زياتر لە چەند جارىك بە بىن دەنگى لە رەشمالەكەمان نزىك دەكەوتەوە و پشىرى دەنايەوە، ئىدەش ناچاربووين بلىين ھەركەسىنىك يەكەمجار ئەو كەوشەنە بېرى كە ئىدە دامانناوە

ده یبرپینه وه. نه و هززگه لانه جل و به رگیان زور ساده بو و ، له گه ل نه و ژیانه ی به سه ریان ده برد و نه و لایه نه کیویانه ی نه و ناوچه یه ی که تیدا ده ژیان ده گونجا، پیاو و ژنه کانیشیان جوّره پالتویه کی خوری که میک دریژیان له به رده کرد، شه روالیکی دریژ، که له ناوقه دییه وه به پشتینیکی چه رمیی ده به سه ره وه شی پارچه قوماشیکی چوارگوشه شانه کانی داده پوشی، هم ردو و گوشه که ی به سه رسنگیانه وه ده به سه بیاوان و نه وه ی ژنانیان، که ده توانین تیبینی بکه ین، نه وه یه پیاوه کان کلاویکی خوری له سه رده که ن که چی ژنه کان پارچه په پورویه که اله سه رشیوه میزه ری به ده وری سه ریانه وه ده پیچنه وه .

تابلۆي ژماره: (٣) گۆرستانىكى سەرنجراكىش لە كوردستان

پینجشه ۱ مانگ: له کاتژمیر شهشی بهیانییه وه تاوه کوو یانزه به ناو چیا چو له کانی کوردستاندا رویشتین. دوای ئه وه ی بیست میلمان بری له جو گهلهیه ک پهرینه وه که له وانه یه لقیکی رووباری ئه ربا بیت، دواتر له ئاواییی ئیبراهیم خانچی **، له مالیکی چکو له ی کورد وهستاین که بو پیشوازی له گهرو که کان له وی بوو.

ههینی ۷ ی مانگ: ماوهی حهوت کاتژمیر و نیو، به پی ئهوهی تووشی تاقه يەك ئاوايى ببين، رۆيشتىن. لەسەر بەرزاييەكان بەھەر لايەكدا برۆيشتباين ، چەپ و راست، ژمارەيەكى زۆرى ئەم بەرزاييانە گۆرستان بوون و بيّمانايى ژیانی وهبیر ده هیناینه وه. له و کاته دا، که ریبه ره کانمان به باره کانمانه وه له پیشهوه دەرۆیشتن، له لایهن دەسته کوردیککهوه راگیران، به بی رووخسهت كەوتنە پشكنينى بارى ئيسترەكان. ئەم دىمەنە لەسەر دۆندى چيايەك لەو شیوانهی که ههمیشه شویننگهلی شالاوی تالانچییهکانن روویدا. مهیتهرهکانمان یه کسه ر ههرایان کرد و بهره و لای ئیمه هاتن و به دهنگی بهرز هاواریان ده کرد. من ههر سهد پییهك له پیشهوه دوور بووم كه هاواریان بر كردم بوهستم. ههموومان كۆبووينهوه و چاوهړواني تاقه وشهيهكمان دهكرد كه دووپاتهي ئهو تۆقىنە بكاتەوە كە تووشى رۆپەرەكانمان بوو و تەسەورى كارەكە بكەين. دەمودەست بە پیچیکی گەورەدا رۆیشتین و دوای ئەوەی چارەگە میلیکمان برى، لەو تاڭانچيانە نزيك بووينەوە كە پشكنينى جانتاكانمان تەواو بوو بوون و دەپانخستنە سەر پشتى ئۆستر بۆ ئەوەي بيانبەن. تەتەرەكانمان دەمودەست هیرشیان برده سهریان و شمشیر بهدهست و به هاوارگهلیکی توقینهرهوه، به لام کوردهکان که ژمارهی ئیمهیان بینی، بریاریان نهدا چاوهروانمان بکهن بهلکو

^{*} Arba

^{**} Ibrahim-khanchi

هه لاتن و دهستکه و ته کانیان له دوای خوّیانه وه به جیّهیّشت و ئیّمه بووین به پاله وانی گوره پانی جه نگه که.

دوای ئهوهی بیست و حهوت میلمان بری، له کچان* وهستاین، ئهمیش ئاواييه كى چكۆلەي پەرپووت بوو و دەكەوتە سەر ليزابى گردېكەوه، خانووهکانی لهبهردی داتاشراو دروستکرا بوو و سهربانهکانیشیان به قور و یوش گيرا بوو. نهمانتواني ههتا تاقه كۆختىكىشى لىپىدۆزىنەوە كە لەو سەرما و سۆلە و بارانه سه ختهی ئاسمان بمانپاریزی که ههرهشهی لیده کردین. تهنیا به گهیشتنی ته ته ره کان، که به قامچی پیاو و ژن و منداله کانیان دایاچی، ئه وکاته ره شمالیّك و بریّك خواردنیان پیّداین. وا دیار بوو قامچی بۆ تەتەر ھەموو شتیّك بوو. من ههمیشه به کاریگهریی قهمچییهکهیان سهرسام بووم. ئهگهر ئهسپهکهی چاك بوو ئەوا دەنگى قەمچىيەكەي بەس بوو بۆ ئەوەي دوو ھێندە يێھەڵبێنێ.، ئەگەر خاووخلىسكىش بووايه ئەوا بەھۆي قامچىيەوە ورەيان دەخستەوە بەر، ئەگەر لهبهر ماندوويتي يان وهرسي بكهوتبايه ئهوا قامچي هيزي دههينايهوه بهر. ئەگەر تەتەر ئازووقەي نەمابوايە، يەكەمجار داواي دەكرد، ئەگەر نەياندابوايە هەندى گلەپى دەكرد، دواجار يەناي بۆ قامچى دەبرد، يەسنىي خۆي بەسەر ههمووان دابهش دهکرد به بی ههلاویردن لیره و لهوی ههتا نهوهی پیویست بوایه پیشکهشیان ده کرد. له دیهاته یلی پهریووتدا، باوه رمان نه ده کرد هه تا مریشکیش بدوزینهوه، که چی دهمبینی قامچی لهناکاو ده دوانزه مریشکیکی ته واوی ده دۆزىيە و و له شوينگەلتك كه گژوگيای پيويستمان نه ده بينی بۆ لەوەرى مەران، رېڭەيان دەدا لەناو سەرلەبەرى مېگەلەكانيان ئەوەي بمانبویستبایه هه لیبیژیرین. کورت و کرمانجی قامچی له ههموو دهرفه تیکدا، چه کی سروشتیی ته ته ر و سه رچاوه ی تاقانه بوو. جا ئه گهر شتیك هه بوایه سهراسیمهی بکردبوومایه، ئهوهبوو ببینم ئهم کلوّلانه، که به تاقیکردنهوه دهزانن

^{*} Kitchan

چ مامه لهیه ک چاوه روانیان ده کات، بزیه هه رگیز نایانه وی به هیچ شیوه یه که داوایه کانیان به جینه گهیه نن پیش ئه وه ی ببینن به وه ی به زه بری قامچی ناچار بکرین.

هەربۆيە دەبينين ئەم ھۆزانە رقيكى ئەستووريان لە ستەمكاران هه لْگرتووه.. كه چى شمشيره كانيان له ناو كيلانه كان هه لْناكيْشن و كالانه كانيان فری نادهن؟ ئهمه پاشماوهی خهمساردییکی گشتییه که وای کردووه ههموو کهسین ههرچهنده ههستیاری بهرانبهر به ئیش و نازاری کهسیی خوی ههبی كەچى ھىچ تروسكەيەكى رۆحى گشتىي دانەگىرسىننى، بەلام ئەگەر چاوينك بۆ دواروز بگیرین دهبینین ههزاران لهو هوزگهله شهرکهرانه وهلامی بانگهوازی يه كهمين ئازاديخواز دهدهنهوه كه بانگهوازيان ليدهكات و ئهوكاته چهك بەرووى ستەمكاران بەرز دەكەنەوە. دەشنى پېشبىنى رووخانى ئەم ھېزە لەننەشكاوە خۆسەيننەرە ىكەس كە ھەردوو دىوى جيھانى بە فرمنسك و خوين ژیاندووه و به خیرایی بهرهو ویرانهبوونی خوی ههنگاو دهنی. ئهم هیزه دهبیت بهم زووانه رینگه بو سهردارگهلی نوی چول بکات یان نوقمی ناو پاشاگهردانیی ببى. ئىمپراتۆرياى عوسمانى ئىستەكە لە يۆنانستانى كۆن لەبەردەم ههرهسهيناندايه، به ههمان ئهندازه له لايه كهى ديكهيهوه لهويهري لاوازي دايه. مه گهر ته نیا له حالیکدا که به گردبوونه وه یه کی هیزی خوی، یه ك هیزی نوی درووست بكات كه ئهوكات ئيمه لامان وايه دهشي لهنيوان سنورگهليكي وا بەرتەسك گير بخوات، كە چياكانى تۆرۆس و پردەكەي بۆسفۆر و بيابان بۆي دياري دەكەن. دەتوانىن بېرسىن داخۆ چ ھێزێك شوێنى دەگرێتەوە بەلام لێرە ئەم گفتوگۆيە لەم گەشتەي مندا نامۆيە.

۸ ی مانگ: کاتژمیر شهشی بهیانی بهریکهوتین، ئیمه که لهسهر رووی ئاستی پیدهشته کانهوه بووین، ولات دیمهنیکی زور جوانتری نیشان دهدا، بویه

خیراتر به ههورازه کاندا هه لده کشاین. کاتیک به لای کومه له کوردیکدا ره تدهبووین، که له بناری چیایه کدا ره شمالیان هه لدابوو، ته ته ره کانمان به هه نگاوی خیرا به ره و لایان هه رایان کرد و ده ستیان به سه رهموو نه و نه سپانه یاندا گرت که توانیان به رزه فتیان بکه ن. سه رو که کانیان به دواماندا که وتن. به لام کاتی بینییان نیمه ژماره مان له وان زورتره بویه نه یانویست په لامارمان بده ن. ها و سه فه ره کانم زورجار نه فره تیان له و و لاته ده کرد، که پیایدا تیپه رده بووین، وه که نه وه و لاته ته نیا تالانچی و ری گری تیدا بری.، به لام من ده مه وی نه وه بسه لمینم که نیمه خو مان، له هه رکوییه که خو مان به هیزتر بینیبووایه، گه و ره ترین تالانچی بووین.

شوینی ئهسپه خراپه کانمان به و ئهسپانه گرته وه که تازه دزیبو ومان، ئه وه بو و به م چیا به رزه هه لُگه پاین که له پیشمانه وه بو و ، بیگومان پیویستی به ئه سپی به هیز بو و . ئه وکاته به ته واوی ئه و به فره سه رمه دیبه مان جیاکرده وه که له دو وره وه کو و هه ور له سه ر دو ندی چیایه که ده مانبینی . له وکاته ی من له گه لُ یه کیک له ته ته ره کان له دو اوه بو وم ، له په ناگاشه به رده کانه وه ته قه یان لیکردین . من له سه رئه و دواکه و تنه م له کار وانه که به تو وندی گلهییم لیکرا، به تایه تی له و کاته ی له نزیکمانه وه گروپگه لیکمان بینی بو و که جیگه ی گومان بو و :

پراستیه که شی ئیمه تو وشی هه رپیاویک بو وینایه به دو ژمنمان داده نا . به لام له به رپاستیه که شی من حه زم ده کرد له و دیمه نه جو انانه پرابمینم که له هه مو و لایه که وه خوی نیشان ده دا ، هه ستیشم ده کرد ئه سپه که م ماند و وه بویه به کاوه خو خوی نیشان ده دا ، هه ستیشم ده کرد ئه سپه که م ماند و وه بویه به کاوه خو ده پرویشتم ، ئه وه بو و نه وان هه مان پیگ تایه تیبه که ی خویان به کاره بین که ده پینان به کاره بین ده پی و بی پی پی پرانه هاتبا ده ترسا.

لهوهتای ٤ ی مانگهوه ئێمه ههمیشه ههر سهرهو ههوراز سهردهکهوتین، دیاربوو هێشتاش زوّر ههورازی زیاترمان لهبهر مابوو. به چوڵهوانی وادا تێپهڕ

دەبووين بە ئاستەم تاقە گوندىنك، جۆگەلەئاوىنك، درەختىكمان تىدا دەبىنى، ئيسته ولات ئاوهدانتر دياره و لهولاترهوه سيماى دانيشتوانيكى زور نيشان دهدات. دارودره ختی چاکان تا دههات زباتر شوننگاری زستانی نشان دهدا و بهفرهکه قوولْتر دهبۆوه. دواجار گهیشتینه لووتکهکه که دهیروانیه سهر چیای له خوی به رزتر و دهستمان کرد به وهی له لیزاییه که هینده خیرا دابه زین، که هاتنه خواره که مان زور سه خت بوو. به ده گمهن وا ریّك ده که وی که ته ته ره کان له زەوى وردېبنەوه بۆ زانينى ئەوەي داخۆ يېويست بەوە دەكات خېرايى رۆيشتنەكەيان زياد بكەن يان كەمى بكەنەوه. ھەرامان دەكرد وەك ئەوەى لە پنده شتنکی پان و پوردا بین. له ههر چرکهیه کدا پیشبینی ئهوهم ده کرد که من و ئەسپەكەم لە لاپالىكى چياكەدا ھەڭدىرىين، بەلام من، كە بۆ پاراستنى كەرامەتم، خۆم نیگەران نیشان نەدەدا، ھاوریککانم به قۆشمەبازییهوه لییان دەپرسیم داخۆ حەزدەكەم لەسەر شيوازى تەتەران سەفەر بكەم. وەختايەك گەيشتىنە دامىننى چياكه، رێگهكه هێشتا بهرهو خوارهوه دههات، بهلام به لێژاييهكي زوٚر هێواشتر. دەبوو له رێرەوى جۆگەلەئاوێك كه له چياكان دەردەچوو بيەرينەوه. ئەسپەكانمان شوپنى پنى خۆيان نەدەبىنى يەكىنكيان نغرۆ بوو و ئاوەكە رايمالي.

ثیّواره له دوّلان* که گوندیّکی جوان بوو وهستاین، گونده که کهوتبووه ناو دوّلیّک و چیای کهمیّک بهرز دهوریان دابوو. دوو یان سیّ جوّگهله ئاوی پوونی پیّدا تیّده په پیّ خوّم خسته ناو یه کیّکیان بو ئهوه ی ماندویّتی خوّم لاببهم. چهند ژنیّک که ئهوانیش له دوورییه کی کهمدا مهلهیان ده کرد، دوودل نه بوون لهوه ی هیّمای ئهوه م بوّ بکهن بچمه لایان. من دهمزانی دهشی ترسناك بی وه لامی داواکهیان بده مهوه، بو ئهوه ی پاستی بلیّم ئافره تگهلی به تهمه ن بوون

^{*} Dollan

و له ناویاندا یه کیکیان ئهوه نده شوخ و شهنگ نهبوون، که گهروکیکی ماندوو فریو بده ن. دوای ئهوه ی مهلم تهواو کرد، چوومه ناو ئهو مالهی که تیدابووین، بینیم هاورییه کانم گوییان بو شایه ریکی چیایی هه لخستبوو. کهولی ورچی لهبه رکردبوو، قری به ناریکی به سهر شانیدا ها تبووه خواره وه و گورانی به سهر پاله وانیتی کونه سهروکه کانی ده چری و هیماگه لیکی شیتانه ی ده کرد و ده هولی ده کوتی. دوای ئه وه ی بریک پاره ی کوکرده وه ئیمه کشاینه وه و بو ئهوه ی خوم له ئه سهی و دووکه ل دووربکه و مهوه که کوخه که ی ته نیبوو بریارمدا له ده ره وه له دیره و دوله شه ناو چیاکانا پیدا تیپه رده بووین ناوی سه گرمه بوو.

یه کشهمه ۹ ی مانگ: دوای نهوه ی بیست و یه ک میلمان به ناو چیا و شیوه کاندا بری، به لام چونکه به شیوه یه گشتی سه ره و نشیو دابووین، چووینه ناو پیده شتیکی به پیت نزیکه ی ده بو دوانزه میل پانایی و سی بو سی و پینج میلیک دریزایی بوو و رووبارو چکهیه ک ناوی ده دا که به ناو سلیمانی پینج میلیک دریزایی بوو و رووبارو چکهیه ک ناوی ده دا که به ناو سلیمانی بایته ختی کوردستاندا تیپهر ده بوو و نیوه وی گهیشتینه نهوی که ده بیت زیاتر دریزده بیبینین نهوه یه که شاره که چیوه که ی دوو میله ، به لام زور زیاتر دریزده بیتهوه ، نه گهر بمانه وی نه پارتومانه سه ربه خویه کان و نه و گوندانه ش بگرینته وه که لییه وه نزیکن . ماله کان له قور و خشت درووست کراون . زوربه ی خانو وه کانی ته نیا یه که نه نهرن و بانه که ی قوریین و پانه . به گشتی ماله کان ناریکن و ناسووده نین ، دانیشتوانه که شی که ژماره یان له دوانزه گشتی ماله کان ناریکن و ناسووده نین ، دانیشتوانه که شی که ژماره یان له دوانزه بان پانزه هه زار که س تیپه رناکات ، زوربه یان کوردن جگه له بریک خیزانی جو وله که و نه رمه نی نه بیت ، که به مه به ستی بازرگانی له وید ده ژین و وادیاره به ته واوی هه موو کاروباریکی بازرگانیان قورخ کردووه .

بهو پنیهی که نامهمان پنیوو و دهبوو تهسلیم به دهسه لاتکارانی ناوخویی بكەين لەلايەن سەرۆكەكانيانەوە، پاشاي كوردستان كە ئەوكات لە خيوەتگەي داود ئەفەندى بوو، بەشتوەيەكى شكۆمەندانە يېشوازى ليوەكردىن. لە سەراي شار دابهزین و ئیوارهخوانیکی نایابی پیشکهش کردین که لهو خواردنانه دەچوو، كە لە ئېران و توركيا پېشكەشى دەكەن كە من باسى ناكەم چونكە زۆر له گەرىدەكان وەسبى ئەو خواردنانەيان كردووه. لەگەل ئەوەشدا دەبيت قسەيەك لەبارەي ئەو خواردنە باس بكەم، كە بە شيوەيەكى تايبەتىي پیشکه شیان کردم، وه ك ئهوه ی ده لین ئهوه خواردنی پهسنگراو بووه له کوردستان. خواردنهکه بریتیبوو له چهلاو و گۆشتی کهرویِشکی کیوی که به بۆنەكەيدا ديار بوو ماوەيەكى زۆر ھەڭگىرابوو تا بەخوينەكەيەوە بۆگەنى کردبوو و به چهوری و سیر و ههموو جوّره بههاراتیّك لیّنرابوو. ههرچهنده من راهاتووم لهسهر پلاوی پر له به هارات بهلام نهمتوانی نه بهرگهی تامه کهی بگرم نه بۆنەكەى و ناچاربووم قاپەكە بنيرمەوه بە دلخۇشىيەكى زۆرەوە لەگەل خاوهنه کهی که لهوه باشتر تهسهوریان نهده کرد، بهلکو سهرسام بوون لهوهی که من ناتوانم تامى خواردنهكه بكهم. بهلام وهختايهك رازهكهم ئاشكرابوو، میوانه کان زانیان من ئهوروپایی و پیاویکی ئینگلیزم و بهم خواردنه نوییه رانه هاتووم، وای بۆچووم که پارچه پارچهم دهکهن، ئهوان هینده کونجکول بوون بەپەلە بوون ئەوەى كە خۆيان پێى دەڵێن كەسێكى فەرەنگى ببينن و دەستى ليبدەن. ھەموويان لەيەك كاتدا پرسياريان لى دەكردم و ھەمووشيان دەيانويست كارسازيى دەمانچەكەم كە بە وردى سەرنجى راكێشا بوون ببينن و دەترسام، كە لە ھەر ساتىكدا شتەكانىم لەدەست بچى، بەلام خۇشبەختانە له كاتى حه سانه وه دابوون. داوايان ليكردم تهقه له يه كينك له ئه ستوونه كانى گۆرەپانەكە بكەم و منيش زۆر كەيفسازبووم بەوەى بە گوللەيەك ئەستوونەكەم پیکا. به و خیراییه سهرسام بوون، که دهمانچهکهم پی پرکرده وه و باوه ریان هینا که وا ئه و روپاییه کان بیگومان سه رسامترین گهلانی جیهانن.

پیّیان وتم که چوّن جاران و لاته که یان له لایه ن ئه سکه نده ری گهوره، جه نگاوه ری ئه وروپی داگیر کراوه و ده ستیان کرد به گیّرانه وه ی سه ربوورده ی پاله وانیّتی و حه کایه تگه لی بی مانا، که من هه ر به ته واوی تیشیان نه گهیشتم. دواجار پیّیان گوتم که ته نیا رووسه کان ده توانن و لاته که یان داگیر بکه ن و ئه م داگیر کردنه شیان پیّراگه یه ندراوه و داوایان لیّکردم داخو ئینگلیز ده توانن له گه ل ئه م هوّزه له ئاشتیدا برین. ئه وان له نیّو گه لانی جیهانا ته نیا رووس و ئینگلیز و فه ره نسی یان ده ناسی. ئینگلیزه کانیان ده ناسی چونکه هیندی کیان له به غدا بوون، هه رچی له باره ی فه ره نسیه کانه وه یه وه له سوّنگه ی داگیر کردنی میسره وه بوو که ده یانناسین.

ترس له داگیرکردنی پرووس، له ههموو گوشهیه کی ئهو ولاته بلاوبووبوّوه که من سهردانیم کردبوو، ئهم پاستییه شایانی سهرنجدان و بابه تی گفتوگوی ههمووان بوو. له زوّر شویّن لیّیان ده پرسیم: ئهوکاته ئینگلیز و ناپلیوّن بوّناپارت چ ههلّویّستیّك وهرده گرن. وا وهلامم ده دانه وه که بوّناپارت له لای ئیمه زیندانییه و چاودیرییه کی توندیش ده کریّت، به لام ئهوان نهیانده ویست و باوه پیان نه ده کرد، واش دیاربوو حه زیان ده کرد پیچهوانه بووایه، چونکه ئهوان که به شیّوه یه کی گشتی پرقیان له پرووسیا ده بوّوه و وه کوو دوژمنی پرووسیا و هیزیّکی تیکنه شکاو تیّیان ده پروانی.

له ۱۰ ی مانگ، به دریزایی دوّلیّنك، که دریزاییه کی نزیکه ی بیست و پینج میل دهبوو، به چوار گونددا تیّپه پر بووین و گهیشتینه کهناری حهوزیّکی گهوره ی شیّوه بازنه یی له بناری گردیّکدا که ده دوانزه جوّگه له ناوی سازگاری تیدا ده پرژایه ناوی، له کوتاییه که شیدا پرووباریّکی تا پراده یه که وره ی لیّوه

ده پژی. ئهم پرووباره ش، وه ک ههموو پرووباره کانی دیکه، بو خوّی به رده وام ده بیّت به سه ر زه وییّکی تا پاده یه که پان و پوّپ ده پرژی و ئاودیّریی ده کات، ئه مه ش خالّیکی لیکچووی ئاشکرایه له گه ل سه رچاوه کانی نیل، وه ک ئه وه ی بووس وه سپی کردووه. دواتر له ئاواییه کی چکوّله به ناوی سوسی وه وهستاین، حهوزیکی وه که نه و حهوزه مان بینی که پیشتر باسم کرد، حهوزه که ئه وه نده ماسی بیشوماری وای تیدابوو که له گه ل بچووکترین ده نگه ده نگ ده هاتنه سه رپرووی ئاوه که و ئه و برنج و له ته نانانه یان ده گرته وه که بویان فری ده درا (۱).

* Suza

(۱) ئەم كردەيە زۆر زياتر سەراسيمەى دەكردم ئەگەر پيشتر ھەمان شتم لە رەوشيكى هیّشتا سهرسامانه تر نهبینیبوایه. له دهوروبهری مانانتودهی له مالابار، نزیك له یه كیّك له پەرستگەكان لە كەنارى رووبارىكدا، ژمارەيەكى بىشومار ماسى تەواو مالىيى دەبىنىن، كە ھەرگىز لەو ناوچەيە دوورناكەونەوە. واديارە تېگەيشتوون كە لە ئەمان دان. بۆ خۆشى لەگەل برينك لە ھاوريكانىم بەرەو ئەو پەرستگايە چووين و دەستمان به تاقیکردنهوهکهمان کرد بهوهی برینك لهته نان و برنج و هیندینك گژوگیامان بق فریدان. ویرای ئهو ههراوزهنایهی که ئیمه نامانهوه بهوهی بهردمان فریدهدایه ئەوبەرى رووبارەكە كەچى ماسىيەكان ھەتا كەنارەكە دەھاتن و بە زمارەيەكى ئەوەندە بیّشومار که رِووی رِووبارهکیان دادهپۆشی. ماوهیهکی کهمیّك پیّشتر، جۆریّکیان له داری قامیشی باریك (بامبز) یان دۆزیبزوه كه دهیانتوانی بهسهریهوه هاتووچز بكهن و لهویّوه ئهم ماسییانه دههاتن ئهوهی له دهستمان بوایه وهریاندهگرت و هەردەموودەست پارچەكەيان بەردەست دەخست و دەچوونەوە ژێر ئاوەكە و ماوهیه کی کهمتر دواتر ده هاتنه وه بر ئهوه ی پارچهیه کی دیکه ببه ن. زور له ماسییه کان چوار تا پینج پین دریژبوون، ویرای ئەوەی كە ئەم رووبارە زۆر گەورە نەبوو كەچى پێيان وتين مەلەكردن لەناويدا مەترسىدارە. خەڵكى رەسەنى ناوچەكە باوەريان وايە كە ئەم ماسىيە بېشومارانە ئەژېر پاراستنى تايبەتىي ئەو خوداوەندە دەۋىن، كە سەرۆكايەتىي پەرستگەكە دەكات و ئەوەي بيانگرى يان بيانكوژى ئەوا ھەستى ئايينى خوداوەندەكەي بريندار دەكات. باوەر ناكەم ھىچ ئەوروپىيەك توانىبىتتى

دوای دابهزینمان دهستمان به داگرتنی باری سهر ئهسپه کانمان کرد و به بی ویستی خه لکه کهی دهستمان به سهر جوّره تهویله یه کدا گرتبوو، ههر چه ند داواشیان ده کرد چولی بکهین به لام ئیمه ده رنه ده چووین، ئهوانیش پهتیان ده کرده وه، که کهمترین شتمان پیشکه ش بکه ن. وه ك چوّن ته نیا پیره میّرد و ژن و مند الّمان ده بینی. ئیمه سی که سیّك ده بووین، ته ته ره کانمان په نایان بوّ پیگه چاره ی ئاسایی برد و قام چیه کانیان پاکیشا و ئه زموونی په سند کراوی خوّیان به ئازادی پیاده کرد. ده مووده ست، بینیمان گروپیک سواره ی ته واو ساز له پیده شته که و گویبیستی شه قه ی قام چی بووبوون به هه له داوان به ره و لای ئیمه هاتن. من که ئه وه نده جاره کاریگه ربی گورزی قام چیم بینیبوو، ده ستم نه کرد به داگرتنی باری ئه سپه که م و هه ستیشم به مه ترسی نه ده کرد ته نیا ئه و کاته نه بینیم که بیستم ته ته ره کانیان هاواری جه نگ ده که ن و ئاو پرم به لایان دایه وه بینیم همه موویان شمشیره کانیان هه لکینشاوه.

له کاتیکدا دو ژمنه کان په لاماریان ده داین، خه ڵکی گونده که ش ده مووده ست له دواوه به رد بارانیان ده کردین. دو ژمنه کان ژماره یان له ئیمه زیاتر بوو به ڵام چه که کانیان له ئاست چه که کانی ئیمه دا نه بوو و وه کوو پیاوه کانی ئیمه ش له شه پر پانه ها تبوون، که ئازایه تییه کی بیوینه یان نواند. عه لی ناغا چولنگی له ناویان دا دیار بوو و توانیمان ناچاریان بکه ین پابکه ن یه کین له پیاوه کانی ئیمه به شمشیر ناوله پی بریندار بوو و یه کیکی دیکه ش به قورسی

جۆرى ئەم ماسىيانە دىارى بكات. خەلكەكە ئەوە دووپات دەكەنەوە ئەوەى گۆشتيان بخوات دەمرى چونكە گۆشتان بىرۆزە و دەشى خەلكى رەسەنى ناوچەكە بە شىخوات دەمرى كەنتار بكەن لە بەرامبەر ئەوەى كە ئەگەر بەراستى كەسىنكى ژياندۆستى شانازىكار بەخۆى ھەبى جورئەتى ئەوە بكات تەحەداى ئەو ترسە بكات كە ھىيماى بى دەكەن.

شانی بریندار بوو. ههرچهنده ئهسپه کانمان له رهوشیّکی باشدا نهبوون به لام ههر بهدوایاندا کهوتین و دوژمنه کانمان کشانه و ناو ریّگهیه کی تهسك و تریسك که په لاماردانیان مهترسیدار بوو.

بهرپرسه تهتاره که مان که که سیخکی ژیر بوو، داوای کرد پیکه وه بمینینه وه لهیه که دوورنه که وینه وه نهبادا تووشی نه هامه تیه که ببین. له به رئه وهی هه رچی ماله له وناوه یان داخرا بوو یانیش چوّل کرا بوو، بوّیه خواخوامان بوو هه ر به به به به به به به به به ورتار بین؛ که ئاوا به بی خواردن و په ناگهیه که مابووینه وه، هه رئه وه مابوو چاوه ری بکه ین تاریک دابیت هه تا پاشه کشه بکه ین. له و ماوه یه دا ریبه ره کورده کانمان گریبه ستیکی شیوه ئاگربریان له گه ل له و ماوه یه دانیشتوانه که به ستبوو، که قه ناعه تیان به وه هیتابوو که ئیمه ئاماده ین داکوکی له دانیشتوانه که به ستبوو، که قه ناعه تیان به وه هیتابوو که ئیمه ئاماده ین داکوکی له خومان بکه ین و هیچ شتیکی ئاوه ها له ده ست ناده ین.، بویه ئه وان رازی بوون له سه ر ئه وه ی هه موو چه شنه ته قوتوقیکی دو ژمنکارانه رابگرن، به لام سه ر سه ختانه به هه موو شیوه یه که ره تیانکرده وه که هیچ چه شنه ئازووقه یه کمان بین بده ن.

سبهینه که ی ۱۱ ی ئادار، بهیانی له کاتیّکی زوودا روّیشتین، به لام نه مانتوانی متمانه به راستگویی و نیازپاکی دو ژمنه کانمان بکهین، حه زیشمان ده کرد خوّمان له هیّرشیّکی نوی وه دوور بگرین، شاروّچکه که وتبووه ناو چیایه که وه و نیوه روّیه که ی گهیشتینه ئاواییه که لهسهر که ناری رووباریّک که بریّنک له ریّبه ره کانمان ناویان نابوو زهر *، به که له ک، که له تهیمانی به سهر مهشکه ی فوو دراو دروستکراوه، په رینه وه. ریّره وی ئاوه که زوّر تیژرو بوو و پانییه که ی نزیکه ی دووسه د و چل پی ده بوو و هه رگیز به وردی له سهر هیچ نه خشهیه ک نه نه مینیبوو. ره وتی ئاوه که به ره و ناو چیاکان ده روّیشت و پاشان نه خشهیه که نه مینیبوو. ره وتی ئاوه که به ره و ناو چیاکان ده روّیشت و پاشان

^{*} Zer

دوورتر بهلای روزهه لات ده روزیشت و ئه و رینگه یه ی ده بری، که ئیمه لامان وابو و هه رقه له کاتی گه رانه وه ی له گوزاوجه بریویه تی، ئه م رووباره سنووری ئه و زاره یه، که سه ر به سلیمانیه یه. کاتژمیر و نیویک له که ناری رووباره که و هستاین، پاشان به رینکه و تینه وه و دوای ئه وه ی به لای که میه وه سی و حه و ت میلینکمان بری گه یشتینه ئاواییه کی چکوله به ناوی گولیخان.

له کاتی باسکردنی کشانهوه ی ههرقه ل دوای هیرشی سیپهمی، دهبیت ئهوه قەبوول بكرى كە ويراى ئەوەي كۆلۈنىل كىنيىر باسى دەكات، ئەوا زۆر لە خۆمان دەكەين ئەگەر بلنين دەتوانىن برينك شوينەوار بدۆزىنەوە. لەگەل ئەوەشدا دەبنت ئاماۋە بۆ ئەوە بكرى، كە ئەم ۋمارە زۆرەي گۆرستان كە ئەمرۆ بينيمان وامان ليده كات باوه ربهوه بكهين كهوا جهنگيكي زور گهورهي سهخت لهسهر ئهم خاکه کونه روویداوه، چونکه شوینهواری هیچ شاریک یا گوندیک يان كەلاوەيەك نابينين كە ئەوە بگيريتەوە كەوا شاريْكى گەورە ليرەدا ھەبووە. سهره رای ئه وه ئهم گۆرستانانه به و شيوه په ريز نهبوون که له و سيستهمه ناسراوه دا هه یه که له گۆرستانگه لی ناوچه ئاوه دانه کاندا بینیمان. ئه و گۆرستانانه له شویننیکی تایبهت کونه کراونه ته وه، که ئاماده بن بو ئه وه ی مردووی تازه بهخوّوه بگرن، به لْکو به ههموو لایهکهوه پهرت و بلاوبوونه تهوه و بازنهیهك پیکده هینن که له ناوه راسته که ی گوریکی که میک به رزتری تیدایه و به به رد داپۆشراوه و ئەوە ئاماژه بۆ ئەوە دەكات، كە دەشىي ئەمە گۆرى سەرۆكىنك بىي و له دەوروبەرىشيەوە گۆرى سەربازەكانى بن. دواجار رەوشى نيسبيى ئەو گۆرستانانه ئەوەيە كە لەنتوان خۆياندا ھێشتا ئاماژە بەوە دەكەن كە ئەم گۆرانە دەبیت دوای شەریکی خویناوی هەلنرابن و هیلیك پیکدههینن که ناوهراسته که ی زیاتر له ئه و په ره کانی زیاتر در پژتر ده بیته وه.

^{*} Guazuca

له گوڵیخان* قاڵی زور نایاب به جوانترین رهنگ دروست دهکهن. كوردهكان ريْگەيان داين له يەكتىك لە كوخە يەربووتەكان بمينىنەوه، بەلام خواردنیکی نایابی برنج و قهیسیان پیشکیش کردین. چهند کوردیکی ئهم گونده، لای یهکیک له تهتهره کانی ئیمه، دوو دهمانچهیان بینیبوو که دریژیی لوولهي ههر به کټکيان، به لاي کهميهوه، هه ژده پهنچه ده يو و ، پينان لهسه ر ئهوه داگرت که ینیان بفروشی. وهختایه ک ته ته ره که نهیویست بیفروشی، داوای بیست دۆلاری(۱) کرد، دەموودەست پارەكەيان دا، له حاليكدا نرخى ئەم دەمانچەيە ناگاتە چل سەنت. تەتەرەكەم كە گاڭتەي بە نەزانىي كوردەكان دەھات به پیکهنینهوه پیی وتم که سهروهتیکی چکولهی کوکردوتهوه لهماوهی ئەو دوو ھەفتەپەي لە خپوەتگاكەي داود ئەفەندى بەرێكەوتووين. خەڵكى ئەم ناوه ههموو شتیك كه له ئیستهنبوولهوه بهینی دهیكرن. ئهو شیوازهی كه ئهم بازرگانیه بهزوریهی ییده کری ناماژه به زانینی دایونه ریتی نهم هوزانه ده کات که بریکجار هینده دهستبلاو خویان نیشان دهدهن که چی بهشیوه یه کی ناسایی تالانچين. لهو خيوهتگايهي كه هي داود ئهفهندي بوو گرتبوويان و له كاتيكدا که کاروانه که تهنیا سی روز له به غداوه دوور بووه گلیانداوه ته و چهندین جار هەوڭيان دايو و يە يېھو ودەپيەۋە ناچارى بكەن تا جانتاكانى بكاتەۋە. شەۋ بەزۆر كردبوويانهوه و له بهيانييهكهي داوايان ليكردبوو نرخى ههر كهلوپهليك دياري بكات و دەموودەست نرخەكەيان دابووينى، ئەوە چونكە وەك ھاورى مامەلەيان له گه لدا كردبوو، به لام ئه گهر مامه له يان دو ژمنكارانه بوايه ده شيا ژياني له دهست بدات دوای ئەوەي كەلوپەلەكانى ون دەبوو، ئەمە ئەگەر ھەوڭى بدابوايە مەرەنگارىيان بكات.

^{*} Kouli-Khan

⁽۱) له چاپه ئینگلیزی و فهرهنسییه کهشدا ههر نووسراوه (دۆلار) (وهرگیّرِ).

دوانزهی مانگ: دوای ئهوهی شانزه میل و نیومان بری و له رینگهیه کی چیایی سهخت و دژوار چووینه ناو شیویک که شاری کویسنجاقی تیدابوو. پیش ئەوەى بگەينە ناو شار كەلاوەى بينايەكى گەورەمان بينى، ریروى ئاويکمان بری که لقيکي ړووباري کارپووس * يان زيي بچووك بوو و پرديکي بەردىنى جوانى لەسەر بوو كە لە كۆندا ھەبووە بەلام دارووخابوو. ئەم شارە كەوتۆتە ناو بەرزاينك كە لەم رووبارەوە دوورە. ئەم رووبارە بەشنوەيەكى بەشيى پاراستوویه تی و شاره که له سلیمانی گهوره تره و بینایه کانی باشتر دروستکراون. لهوانهیه ژمارهی دانیشتوانی بهلای کهمییهوه بگاته دوانزه ههزار کهسیك. مزگەوتگەلى جوانى تىدايە كە گومبەزيان بەسەرەوەيە. ھەروەھا برينك باخچەي دلْگیری تیدایه، که کهوتوونهته سهر کهناری رووبارهکه. بهگشتی دهتوانری بهشیکی زوری بهسهر زور شارگهلی ئاسیهوی دا پهسند بکرین. شاریکی زور پاك و خاوينه و ئاو و ئاوه رۆ و برينك دامهزراوه ى گشتىيى دىكەي تىدايە كە ناتوانین لیرهدا ناویان ببهین. بازاری کۆیسنجاق بازاریکی گهورهیه و پره له كەلوپەل. نابىي ئەوە لەياد بكەم بلّىيم لە كاتى ھاتنەخوارەمان لەو ريرەوەي كە بە شاره که ده گهیشته وه، ئامازهیان بو چیایه ك بو کردم به ناوی قهندیل-داغ وه کوو ده گیرنهوه ئهسکهندهر شهرینکی گهورهی تیدا کردووه.

ئهم ناوچه چیاییه بهرزه به کویسنجاق کوتایی دی که سلیمانی ناوهنده که یه کویسنجاق کوتایی دی که سلیمانی ناوهنده که یه به شهرچهنده لهویش بهرزتریش نییه. ئهم به شه شاخاویترین به شی چیایی کوردستانه، روزژیکیش دی که وا ده زانری نهم تیبینیانه ی خواره وه همه موویان راست و دروستن:

* Carpus

۱- ئاراستهی گشتیی رینگهی کفری-کچان، به بهردهوامی بهره و باکووری روژهه لات دهروات روو له ههورازه و ماوهی نزیکهی ۵۸ میل چیا و دوّلان دهبری.

۲- لهنیّوان کچان و دوّلان، بهناو زنجیره چیایه کی گهورهدا دهروّین، که تا کوّیسنجاق شوّردهبیّتهوه، له باکوورهوه بوّ باشوور و زیاتریش بهرهو لای روّرئاوا ده کشی، وه ك ئهوه ی نه خشه کان روونی ده کهنهوه.

۳- ریّگه که، به شیّوه یه کی گشتیی، له دوّلانه وه تا دوّلی سلیّمانی که میّك داده به زیّ، دواتر به ره و باکوور ده بیّته وه ، تا ده چیّته وه ئه و ده ربه نده ی بوّ کویسنجاق ده روات و پاشان به ره و روّر ثاوا پیّچ ده کاته وه تا ده گاته ئه ربیل، ریّگه ی راسته و خوی نیّوان به غدا و مووسل.

٤- رێگهکه له سلێمانييهوه تا لوتکهی دهربهندی کۆيسنجاق، به ههمان
 ئهو ماوهيهی که تا دۆڵان شۆر دەبۆوه، کهمێك بهره و ههوراز دەبۆوه.

ئهوهیه سلینمانی کهوتوته ناوهندی بهرزترین دوّلی کوردستان، ئهم دولاهش به چیای سهرکهشی وا دهورهدراوه که به دریزایی کاته کانی سال بهفر دایپوشیون، زورترین تایبه تمهندییه کانی ئاو و ههوای مامناوه ندی ئیمهی ههیه، بهم پیت و فهرییه نایابه یشییه وه که شان له شانی پیت و فهری ناوچه گهرمه کان ده دات. راستیه کهی دوّلی سلینمانی به یه کینك له به پیت و فهرترین دوّله کانی جیهان ده ژمیردری. کورده کان بو خوّیان، که له نهوهی کاردوّخییه کان جیهان ده ژمیردری. کورده کان بو خوّیان، که له نهوهی کاردوّخییه کان وهرگین، له دهورانی ههره کوّنه وه نهژادیّکی شوانکاره ن و له شویّنیکه وه بو شویّنیکی دیکه ده چن ، ئهوان لهم چیایانه، ئهوهنده شانازی به سهربه خوّیی خوّیان ده کهن، تا ئیسته کهش دابو نهریتی کوّنی خوّیان پاراستووه، که له شاره کان له دهستیان داوه. ئهوهشی سهیره ئهم روّحیه تی سهربه خوّییه بریّکجار شاره کان له دهستیان داوه. ئهوهشی سهیره ئهم روّحیه تی سهربه خوّییه بریّکجار

تنبینی مهترسیی لی بکری، ته نانه به رووبه رووبو و نه وه بیشه یانیان له هاونیشتمانییه ده شته کییه کان جیاوازن. ئه و چیایییانه پیشه یان رینگرییه، ئه وان به به دره وام قو لاغن و تاقه کاریان ئه وه به دوای ده رفه تیکی شیاودا ده گه رین بو تالان و برق. به شیوه یه گشتیی پیکها ته یان به هیزه ، چالاك و جه سوورن. ریشیان پر چه ناگه یه و خوارووی گونایان داده پوشی و به ده گمه ن لیده گه رین ئه وه ناده و نوارووی گونایان داده پوشی و به ده گمه ن لیده گه رین نشین دروست ده کات، که وه کوو چاوی هه لو وایه و واپیده چی هه میشه به دوای نیچیر و له ززه تی تو له سه ندنه وه دا بگه ری نه وان هه میشه چه کدارن، ته نانه ته ماله وه شره و مه تاره هه لده گرن و کاتیکیش ده چنه ده ره وه هه میشه ته وریک یان ده مانچه یه که له خویانا ده به ن، یانیش رمیک ده ره وه همیشه ته وریک یان ده مانچه یه که که که خویانا ده به ن، یانیش رمیک له گه کل قانیانه و ده کات ده رونیانه وه دیاری ده دا، نه مه ش پورتریتی نه و چیاییانه ته واو ده کات و جاری ریگ ریکی به هیز و سه رسه خت ده دات.

دوای ئهوهش ژنانی کورد دین و ئهم تابلایه تهواو ده کهن، ئهمان که له دهورانی گهنجایه تیاندا پیستی رووخساری ئهسمهریان زیندویتی لیده تکی و رووخوشن و ده شی به فریشته ی چیا دایانبنین، به لام ههر زوو ده بنه سوار چاك و له ههموو گهشته کانیاندا به گه ل هاوسه ره کانیان ده کهون و له سونگه ی شه که تی ژیانیکی کوچهرییه وه ههر زوو شوخ و شهنگیان نامینی. ئه فسوونی جوانییان به ههموو ناسکیانه وه له پانزه تا بیست سالی دایه و له بیست و پینج سالیدا ئیدی له دابه زین دان. ههمیشه ژن و پیاویان به سهر پشتی ئه سپهوه ن، به بویری و لیزانیه وه.

کهم ئهسپ ههیه، له جهسارهت و خیرایی، شان له شانی ئهسپی کوردستان بدات، به تایبهت له خیرایی بهسهرکهوتن و هاتنهخوارهوه ی گردوّلکهی زوّر

لیژاولیژ و سهختدا. کورد عاشقی راوه ئاسکن، به ههمان جوش و خروشهوه ش ره دووی ئهم ئاژه له ده کهون به بی ئهوه ی بچووکترین حیساب بو سهختیی زه وییه کانیان بکه ن، ئه سپه کانیان بارستیان له ئه سپی دیکه گهوره تره، سوار بوونیان د لنیاتره و زوو ماندوو نابن، جوانی و چالاکی و زیندوویتییان لیوه ده باری.

من به دلنیاییهوه ناتوانم باسی دابهشبوونه جوگرافییهکانی کوردستان بکهم. ئەم وڭاتە ناوەوەى زۆر نەناسراوە، لەوانەش نىيە ھىچ گەرۆكىكى ئەوروپايى ههبي توانيبيتي ئەم چياوچۆلانە بەو ئاراستەيە بېرى كە ئىمە بريمان. لەگەل ئەمەشدا وا دیاره ئەم ناوچەيە لە كۆندا زۆر ناسراو بووه، ئەگەر بمانەوى پشت به و پاره زیر و زیوه یونانی و روزمانییانه ببهستین که له و ولاته دهبینرین و دانیشتوانه کهی زوربهی جار بو خو جوانکردنی ژنان و مندالان به کاری دههینن. ئەمرۆ بەشنكى كوردستان سەر بە توركيايە، بەشەكەى دىكەشى سەر بە ئىرانە، دابەشى سەر چەندىن حوكوومەتى چكۆڭە كراوە كە لە لايەن پاشاگەلىكەوە بەرپۆوەدەبردرىن كە خاوەنى يەك تۆغ(۱)ن و تەنيا بەشپوەيەكى روالەتى دان بە دەسەلاتى سەرۆكەكانيان دا دەنين ليره و لەوى بەردەوام لەناو خۆياندا لە شهرِدان و جیاوازیهکانیان به دهستی به شمشیّرهوه چارهسهر دهکهن و کیّشه و ناکۆکى بە مىرات بۆ ھۆزەكانيان بەجىدەھىڭن و رۆحى تۆڭەسەندنەوە بۆ ئەوانەي دواي خۆيان دەگوازنەوە. تالان و بړۆ بەو پێيەي بەرنامەي رۆژيانە و ئهم حالهتی پاشاگهردانییه دهبیته بیانووی زور تاوانکاری و وهك چون كوردهكان تالانچى پيشهكارن و كاراكتهرى تۆلەسەندنەوەيان ھەيە، خويناوى و شەرانىن، بۆيە ژيانى حوكوومەتەكانيان ھىچ تاسىرىكى وا لەسەر ژيانى ئاسايى ئەوان دانانى.

⁽۱) توغ: بریتی بووه له کلافهیهك مووی کلکی ئهسپ و بهسهر ئالاوه ده کرا وه کوو پهمز بر پرزلینان و سی پلهی ههبووه و سیبهمیان بهرزترین پله بووه (وهرگیر).

ههرچهنده ئهو چیابانه، به مانای تهواوی وشه، دهبووه کوتایی ئهو دهربهندهی دهگهیشته وه کویسنجاق، به لام ته واوی روزی ۱۳ ی مانگ و ۱۶ ی مانگیش تاوه کوو نیوه رق، ههر به سهر ئه و گرد وّلکه به ردینانه دا ده رقیشتین، که پر بوون له دۆڭى پان و بەرىن و رێگەى سەخت و دژوار. چەندىنجار دز دههاتنه سهر ریّگامان و پیشی کاروانهکهمان تا بمان وهستیّنن، به لام ئیّمه بایی ئەوەندە ھيزمان ھەبوو وەلاميان بدەينەوە و ئەوەندەش بارمان پينەبوو تا چاوچنۆكى ئەوان بوروژينين. ئەوەبوو بە بىي ئەوەي ھىچ رووبدا گەيشتىنە ئەربىل، ئەربىلاي كۆن. دواي ئەومى بەناو بازار و شەقامى زۆر بىس و پۆخلدا رەتبووين، ئێمەيان بردە ناو جوانترين ماڵى شارەكە. ئاسان بوو كە بېينرى وێرای ئەو پێشوازىيە گەرمىيەى كە لێيان كردىن، ھاورێگە گورجىيەكەمان، كۆيلەي گوێرايەڵى پاشاي بەغدا، پێي وابوو وەكوو پێويست پێشوازيان لێ نه کردووه. رِوْلْی کهسایه تیپه کی گهوره ی گیرا و بو پاراستنی کهرامه تی خوی بیّدهنگییه کی زوّری هه لْبژارد و ته حهفوزیّکی لووتبهرزانهی نیشان دا و رهفزی ئەو لەباوەشگرتنە دۆستانەيەي كردەوە، كە حاكمى شار ويستى بۆ رازىكردنى دۆستايەتى ئەو نيشانى بدات. ئەم زيارەتە بە گويرەى ريورەسمى ئەتەكىتخوازىيى درەنگ كەوتبوو. گورجىيەكە لە ھەڭسوكەوتى حاكم ھەستى بە سووکایهتی کرد، که حاکم نههاتبووه دهرهوهی شار بغ پیشوازی لنی کردنی و مەراسىمى رېزلېنان و سلاو لېنەكردنىشى لەكاتى گەيشتنىدا، كە ئەمە رېزلېنانېكە پیّم وایه زور له پایهی گورجییه که گهورهتر بوو. حاکم به ساردییهوه خزمهتی نیردراوی داود ئەفەندی كرد و زۆر لەسەر ھەق بوو و ترسى لە ئەنجامى ئەو ههله سیاسییه بوو، بزیه ههولیدا ئهو کهسایه تیبه گرنگه هیور بکاتهوه بهوهی مەراپى بۆ ستايشىكردنى بكات.

دوای ئاشتهوایی و له ئەنجامدا وتوپژ لەنپوان ئەو سەرۆكە بەجەرگانە، حاكم ههموو لهشكرهكاني ئۆردوو و يياواني ولاتي لهناو ئهو گۆرەيانه كۆكردنەوه كه لهو ماللهدا بوو، كه ئېمهى تېدابووين و دواى ئەومى چەند تەقەيەك بە ئاسماندا كران، ئەو فرمانەي سوڭتانى گەورە خويندرايەوە كە تىدا داود ئەفەندى كراوه به ياشاى بەغدا. ھەموو پيرۆزباييان لەيەك كرد و دەستى یه کیان گرتبوو و شایینکی خوشی هیمنیان دهست یی کرد و له گه ل گورانییه کی به منگهمنگ و بیزارکهر که سهروکی ناههنگهکه پیشکهشی دهکرد. ناسان بوو ببينري كه ئهم دياردهگهلي خونيشاندانانه له دلهوه نييه، ههنديكيان تهنيا ئاھەنگ دەگيرن بۆ گۆرىنى ستەمكارىك بە ستەمكارىكى دىكە، كە ئەمە گۆرانىكە لىرە لە رۆژھەلاتدا لەسەر حىسابى حاكمەكان دەبىت، چونكە خەلك له دەسەلاتدا شوينهكه به دەستكەوت دەزانن و جييناهيلن تەنيا ئەوكاتە نەبىي كە سەريان بپەرى. ناوە ناوە خەلكى رەشۆك دەھاتنە ناو ئاھەنگەكە و ھىتافيان دەكىنشا. ھەركاتىكىش دەنگىان زۆر بەرز نەبوايە خەڭكانىك بە بيانووى پاراستنی ریزهکانهوه شانی خه لُکهکانیان له راست و چهپ ده جولاند تا ئهوهی زۆر بەرزتر هاوار بكەن. لە كۆتايى شاييەكە بەشتوەيەكى نارينك و پيك بە ههموو چهك و چۆڵ و دەمانچهكانى ئۆردووهكه تەقە بە ئاسماندا دەكرا و جا وەك چۆن زۆربەي ئەم چەكانە فىشەكيان تىدابوو، خۆشبەختانە ھىچ رووداوينك روويان نهدا.

وهختایه ک ناهه نگه که کوتایی هات، به دبه ختی نه وه م بوو وه کوو نه و روی نه و به که و ته که وروپاییه ک ناسینرام و هه ر دهمووده ست هه رچی نه خوش و په که و ته کانی شاره که بوو هوروژمیان بو هینام که لایان وابوو من چاکیان ده که مه و شاش بوون و باوه ریان پیم نه کرد، که من ناماژه م بو شمشیر و ده مانچه که م کرد، که پیشه ی من کوشتنه نه ک چاککردنه وه. یه کیک له نیویاند ا پیمی داگرت و وایکرد،

که من روّلی "بهزوّر کراوه به دوکتوّر"^(۱) ببینم و ههموو نهخوّشهکانی لیّم دوورخستهوه و پێی وتم که ئهو ههقی بووه بیانووهك بدۆزێتهوه بۆ ئهوهی لێیان رزگاری ببی و خوی وهك پیاویکی گرینگ و لهسهر ئاستی حاكمی شار ناساند و داوای لیکردم رای خوم لهسهر ئهو نه خوشییهی بدهم، که وهسیی کرد و ئهو چاك دەزانى كەوا ئەوروپاييەكان، بە تاپبەتى ئىنگلىزەكان، دەستى يزىشكىيان ههیه و زانستکارن، تهنانهت ناوی چهند ژمارهیهك له كاربهدهستانی ئیمهی هینا که ئەوانە پزیشکەگەلى كارامە و زیرەكن و ھەتا ئاماژەي بە ریشى دریّژى يه كينكيان و جديهتى ئهو كرد له مامه له كردندا. ئيدى هيچ دهرفه تيكم لهبهردهمدا بو نهمایهوه بو ئهوهی خومی لی رزگار بکهم و له ترسی ئهوهی نەوەكا ھەيبەت و قىمەتى خۆم وەكوو ئىنگلىزىك لە دەست بدەم و لەبەر ئەوەش، كە حەزم نەدەكرد رۆڭى پزيشك يارى بكەم، ئامۆزگارىم كرد تا سەفەرى بەغدا بكات بۆ عەمەلياتنك كە دەمزانى نەخۆشيەكەي يۆويستيەتى و بۆ ئەوەى خۆم لە دەست پىداگرىيەكەى رزگار بكەم، ۋەمىنك لەو دەرمانانەى که پیم بوو دامی، پاشان داوای لی کردم چارهسهریکی بو لاوازی یهکیک له ئۆرگانە دياريكراوەكانى بۆ بدۆزمەوە، دەزانم ھىچ شتىك نىيە لە جيھان چارهسهری ئهمه بکات، پیم گوت که من نازانم و به هیچ شیوهیه نازانم دەرماننىك بۆ چارەسەرى ئەم لاوازى و بنتواناييە ھەبنىت. كاتنىك ئەوەم پنگوت، پنی گوتم کهوا دهرمانه کهم تاقیده کاتهوه به لام چیتر باوه ری به زانایی من نه کرد. ئیواره داوهتی سهر خوانیکی وا شاهانه کراین، که بهلای کهمیهوه چل جۆر خواردنى ھەمەچەشنەي لەسەربوو. كورگەلى حاكم بە ميوانەكان ناسينران، ياشان حه كايه تخوان و دواتر مؤسيقازانه كان كه بۆ خۆشى ئيمه هاتبوون پیشکه شکران. به و پیهی که به قورسی له مانای گشتی ئهوه ده گهیشتم که به

⁽۱) ئاماژه په بنو شانونامه بهناوبانگه که ی مۆلییر (بهزور کراوه به دوکتور) (وهرگیر).

تایبهتی پنیان دەوتم، به ئاسانی گریمانه ی ئهوهیان کرد، که من هیچ خوشیه ك له گوینگرتنی چیرو ك گهلیك نابینم که بابهته کانی بو من نادیارن و ناتوانم تنیان بگهم. ههرچی تایبهت به موسیقاکه بوو ئهوهنده سهره تایی و نه شاز بوو، که ته نیا گوینچکه ی تورکی دهیتوانی به دلی بیت و به سروودی شاعیره گهرو که کانی ناوچه کانی باشووری فهره نسا ده چوو که له ئاواییه کی لونگدو کی " (باشووریی) ئه و ولاته گوینیستی بووبووم، به لام جیاوازیان زور بوو و موسیقاکه زور له خوارووتر بوو، له گهل ئهوه شدا هاوپنیه کانم خوشنوود بوون و به بی پهشیمانبوونه وه وه کوو باجی سوپاسگوزاری و پیزانینی ئه و پیشوازییه ی که لیوه بیان کردم چه پلهم بو لیدان. تورکه کان وه ک ئاسیاییه کان ههستیار نین له بهرانبهر سازانیی ئاواز و وه بیرم دی، که له یه کیک له ئاهه نگه گشتیه کان و له بهرانبهر سازانیی ئاواز و وه بیرم دی، که له یه کیک له ئاهه نگه گشتیه کان و له جوانترین سه مفونیه کانی ده ژه نی داوایان لیکرد ئه و موسیقایه دووباره بکاته وه، جوانترین سه مفونیه کانی ده ژه نی داوایان لیکرد ئه و موسیقایه دووباره بکاته وه، که پیشتر ژه نیبووی و ته نیا سازانیکی ئامیره کان بوو و به س.

دوای رو پشتنی میوانه کان ، خوم ئاماده کرد لهسه ر ئه و قالی و بالیفه ی ناو هو له بخه وم که ئیواره نانمان تیدا خوارد، وه ختایه ک ته ته ره چه به له که هات و داوای لی کردم تا بچمه ژووریکی دیکه له نهو می خواره وه. سه ره تا وای بو چووم که ئه و هو له ی ئیمه ی لیبو و بو کاری دیکه ته رخانکراوه و لهسه ر ئه وه بووم ده ربچم، زانیم که وا ویستوویانه من بگوازنه وه ته نیا بو ئه وه ی جوانترین بینایه که بو هاوه له گورجیه که مان به جیبهیلن، هه ستم به تووره ی کرد به و ئیهانه کردنه م، بویه ویرای ئه و هاوارانه ی که دژی من به رزبوونه وه که چی من ئه و شوینه م هه لبرارد که بو من ئاسووده تر بوو و به ئارامی تیدا خه وتم. له وانه یه بریکیان په خنه یان له هه لسوکه وتی من بووبی و منیان به بی ئه ده ب

^{*} Languedoc

کهم نهزاکه ت دانابی، به لام تاقیکردنه وه مه له سروشتی ئاسیاییه کان، فیریان کردبووم ئه گهر ده رفه تی وا له ده ست بده م ئه وا ههیبه ت و ئه و مهرته به یه ده ست ده ده م که له نه فسیه تی ئه واندا هه مه. له و ده روناو چانه ی که بالاده ستیی قانوون ناناسن، ئه گهر نه وازش و خاکه رایی خوّت نیشان بده ی، ئه وان ئه وه یان بو ترس یان بو هه ست کردن به خو به که مزانینت ده گیرنه وه. به و پییه ی که شهره فی ئه وه م هه بو و له حزووری پاشادا دابنیشم، وه ختایه ك ثه م کویله پیسه هیشتا به کویله ش قه بو و ل نه کرابو و، بویه له وه بیگومانم که له خه یالدانی هاوری کانم وا هیمام بو ده که ن که له مه رته به یه که بو من گرنگه له و مه رته به یه نه به مه خواره وه .

ئهربیل، ئهربیلای کون به و جهنگه ی که ئه و ناوه ی هه لگرتووه، ویرای ئهوه ی که جهنگه که له دووربیه کی له و دوورتر پروویداوه و به و پهنا بردنه ی که داریوش دوای شکسته هینانه که ی پهنای بو بردووه، به ناوبانگ بووه. ئهربیل، شاریخی ناشیرین و پیس و پوخله و ناوه پاشماوه ی پاشماوه ی قه لایه کی لیه که پرووخاوه. ههروه ها ده که ویته سهر ئه و به رزاییه ده ستکرده ی که ده پروانیته سهر پیده شته که. به چاو وه کوو بارستیکی بیشوماری که لاوه و که ره سه به سهریه کدا کراو دیاره. دانیشتوانه که ی بریتین له مه سیحی، عهره ب، تورك، به سهریه که و ئیزیدی یان شهیتان په رسته کان. له ئه ربیل جوره په تووییکی گهوره دروست ده که ناسراوه به وه ی به رگری له شم ده کات.

له بهیانییه که ی پانزه ی مانگ ئهربیل-مان به جیّهیّشت و حاکم بو خوّی له گه آل یه کیّك له پاسه وانه کانی شهره ف بو ماوه ی سی میل هاوه آلی کردین و به ریّزلیّنانیّکی گه لیّك زوّره وه ئیزنی له گورجییه که مان خواست به بی ئه وه ی باقی هاوریّکانم بایی مالئاوا. دوای ئه وه ی ماوه ی پیّنج کاتژمیّر به ناو پیده شتیکدا روّیشتین که بریّك گردوّلکه ی هه بوو، گهیشتینه زیّی گه وره و

هۆزىكى چكۆلەي ئىزىدى (شەپتان يەرستەكان)مان بىنى كە يارىدەيان داين بهسهر قهمیشی بهستراو به پیستی مهری به ههوا فووکراو ئیمهیان پهراندهوه. ئەوانە ھەر تەواوينك رووت و قووت بوون، ھەڑار و كڵۆڵ دياربوون و لە كەنارى ئەم رووبارەدا بە پەراندنەوەى گەرۆكەكان دەزيان، لە پەراندنەوەى ئەسپەكانىشمان زۆر كارامە بوون. تەنانەت مندالله بچكۆلەكانيان دوو يان سى ئەسپیان زۆر به ئاسانی دەپەراندەوه، تەنیا تاقە ئەسپیکمان لە دەستدا كە دواى ئەوەي خەرىك بوو بگاتە ئەوبەر كەچى ويستى بگەرىختەوە دواوە. كاتىك ههموومان گهیشتینه ئهوبهری زییهکه، له کاتی ئهوهی خهریکبوو له ئهسپهکهم سوارېم، كەستكى نامۇ پېشى پى گرتم و داواى بەخشىشى لى كردم، بريك پارە بەس بوو بەلام لام نەبوو. قرۆشنكم داين، بە چاونكى سووكەوە قرۆشەكەي دامهوه و داوای زیاتری لی کردم، منیش قروشه کهم وه رگرتهوه و به هیمنی خستمه وه گیرفانمه وه. ئه و چاوه روانی ئه و هه لویسته ی له من نه ده کرد و ویستی لغاوی ئەسپەكەم بگرێ و ھەوڵيدا بمھێنێتە خوارەوە و بە كافر و مەسيحى سهگ بانگی کردم، منیش به دهسکی قامچیه کهم لیم دا و بهرم دایهوه هاورِیّکانم بهم نمایشه زوّر پیّکهنین و پیّیان گوت که ئهو من ناناسی و من مەسىحى نىم بەڭكو من ئىنگلىزم. ئەمە دەستنىشانكردنىكى زۆر سەير و سەمەرە بوو بۆ من.

پانایی زنبی گهوره سنسه د پن ده بنت، لهم وه رزی ساله شدا قوول و زور تیرو بوو. پاشان پنده شتنکمان بری له وه ی پنشوو ده چوو. لهم روزه دا دوای نهوه ی نزیکه ی چل و دوو میلمان بری گهیشتینه قه ره قووش، نه میش ناواییه کی گهوره ی زور پیس بوو، هه ندی له دانیشتوانه که ی نیزیدین. زوربه ی ماله کانی قوبه یه کی بچووکیان له ناوه راستدایه که نه مه رووکار نکی جیاکه ره وه ی به ناو چه یه به خشیوه. دانیشتوانه که ی شه رافه تمه ند دیارن و باری گوزه رانیان چاکه، ناو چه به به خشیوه. دانیشتوانه که ی شه رافه تمه ند دیارن و باری گوزه رانیان چاکه،

پیاوه کانیان گورج و گۆڵ و تووند و تۆڵن، ژنه کانیشیان تا بڵێی جوانن. له گه ڵ ئه وه شدا من هیچ گومانم له وه دا نییه که زانیارییه کانی کاپیتان مه کد و نالد کینییر (۱) به گشتی زور وردن، به لام ده بیت دان به وه دا بنیم که من تینه گهیشتم بوچی کینییر ئه م گونده ی به مهمیومی کون * داده نین، قه ره قووش به لای زورییه وه چل و دوو میل له ئه ربیل دووره، له کاتیکدا ئاوایی مهمیوم به لای ئه وه وه خوی به ماوه ی چوار روز داده نین، که به لای که مییه وه به که متر له هه شتا میل ناخه ملیندری.

ته ته ره که مه قه ره قور قورش به ته واوی په رده ی له سه رخوی هه آلما آلی، بو نه وه ی له به رچاوی بریک له هاور یکانم وه کوو نموونه ی ناغریی خوی نیشان بدات. پیاوه گه پجاره که له مه نزل خانه (کاروانسه را) خوی خزانده ناو ژوور یکی تایبه ت له گه ل چوار له هاور یه سه ره کیه کانمان به مه به ستی شه راب خواردنه وه تا سه رخوش بوون به هه مان نه و ناسته جدییه ی که نویژه کانی تیدا ده کات. بو به دبه ختی، یان بو نه وه ی باشتر بایم بو خوشبه ختیی، شه رابیان که مبووه و بو نه وه ی بتوانن پروژه که یان جیبه جی بکه ن، وه ک نه وه ی چیتر شه راب له ناو شارد ا نابینن، ناچار ده بن بچن بخه ون پیش نه وه ی به په وشی خوشنوودی سه رخوشیان بگه نه به نیاز بوون به سه ری به ن.

۱۹ ی مانگ: بهوهی به سهرپشتی ئهسپگهلی چاك و نایاب كهوتین و بۆنی شهراب، كه شهوی پیشتر پینج له هاورییهكانمان خواردبوویانهوه، هیشتا

⁽۱) مهبهست له وه ئه و سه فه رنامه ی کینییره ، که سالّی ۱۸۱۸ له له نده ن به ئینگلیزی بلاوکراوه ته وه وه له سه فه رنامه ی دووه می ئه م کتیبه شدا کراوه به کوردی ، بروانه :

John Macdonald Kinneir, Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the years 1813 and 1814; with remarks on the marches of Alexander and retreat of the Ten Thousand. London : John Murray, 1818, 1 vol. (XII-603 p.)

^{*} Memmium

ته واو نه بووبوو، وایان لیٔکردین که به خیراییه کی وا سه فه ر بکه ین که له سه فه ره کانی پیشو و ماندا نه مانبینیبوو، به توو ره یی ها واریان ده کرد، بو نه وه شخیراتر برون، به به رده وام به قامچیان له نه سپه کانی خویان و نه وانی دیکه یان ده دا تا به هه نگاوی گه و ره برون، ، هه رچه نده ما وه که به گویره ی نه خشه کان پانزه میل ده بیت، به نزیکه ی کاتر میر و نیویک گه یشتینه مو و سلّ.

تابلوی ژماره: (٤) سليماني پايته ختي کوردستان

فەسلّى دووەم(١)

پاشماوه کانی نهینه وای کون-گوری یو حه ننا وه سپی مووسل - سه فه ربو نه سیبین به ناو بیابانه بچووکه که یدا - گهیشتن به ماردین - وه سپی شاره که - ورده کاریی له باره ی ئیزیدییه کان یان شهیتانیه رسته کان.

⁽۱) ئەم فەسلە، لە چاپە فەرەنسىيەكەدا، دەكاتە فەسلى دوازدەھەم (لا:٣٠٣-٣٢١)، ھەرچى لە چاپە ئىنگلىزىيەكەيە دەكاتە فەسلى دەيەم (لا: ٢١٧-٢٢٩) (وەرگىر).

مووسلٌ به شیّوهیه کی گشتیی وا دیّته بهرچاو، که کهوتبیّته بهرانبهر ئهو شویّنهی که جاران نهینهوای بهناوبانگی لنی بووه. ئهم شاره کهوتوّته سهر کهناری رۆژئاوای دیجله، نزیکهی چوارسهد میلیک له بهغداوه دووره، به پردیکی پانزه کهوانهیی دهیگهینی، به لام لهبهر ئهوهی پینج کهوانهی ناوه راسته که ی دارما بوون، رووباره که مان به که له کیکی دارین بری. من نازانم ئەوە دووپات بكەمەوە داخۆ بەرزاييەكانى زەوى و ئەو كەرەستەگەلە نەناسراوانەي كە لەسەر كەنارى رۆژھەلاتىدا دەبىنرىن بەشىنك بوونە لەو شارە گەورەيەى كەوا گريمانە دەكرى لەم شوينەدا دامەزرابىي. بۆ دووپاتكردنەوەى ئەم رايە دەبنت زانيارى زۆر فراوانتر، پشتئەستوور بە بەلگەوە، لەبەردەستدابى. به لام ئەوەي جنگەي گومان نىيە كەوا لە مەودايەكى زۆر كەمى شارەكەدا، چەند بەرزاييەكى بېشومار دەبينرى كە پېدەچى دەستكرد بن و بەزۆرى لە كەلاۋەكانى بابل دەچن. يەكەميان نزيكەي يەك مىل لە مۇۋسلەۋە دۇۋرە ۋ لەسەر كەنارى رۆژھەلاتى دىجلەيە و چۆوەكەي نزيكەي يەك مىل دەبېت. دووهمیان زور بهرزتره، بهلام پانتاییهکهی کهمتره و بینایهکی بهسهرهوهیه که قوبەيەكى ھەيە دەڭين گڭكۆي يېغەمبەر يۆحەننا^(۱)يە و جوولەكەكان زيارەتى ده کهن و ناواییه کی به دهورهوه به ناوی کونی شاره که، که وا باوهر ده کری ئەمە پاشماوەي شارەكە بووبىت. رېبەرەكەم دلنياي كردمەوە كەوا بەرزايى لەو شيّوهيه بۆ ماوهى چەندىن مىل لە پيدەشتەكە دەبىنرى و بريّك كووخى بىي نیشاندام که لهسهر بهرزاییه ون، له بهسه رکهوتنی به ناراستهی رووباره که، وهك ئەوەي بە ئاراستەي ئەو بەرزاييانە بن، كە بەشىكى دەگەرىتەوە بۆ دەورانى نادر شا.

⁽۱) دياره ئەمەيان مەزارى يونس پيغەمبەرە (وەرگير).

ئه م شاره له م رووشه ی ئیسته یدا هیشتا شار یکی زور گهوره به ویرای نهوه ی که له کاتی له ناو چوونیدا دیواری بهردینی زور به رز ده وریان داوه. پیش گهمار و دان . که دواتر قسه ی له سه ر ده که م ، شار یک بووه وه ک ده نین بیست هه زار مال بووه: سی چاره گی روو خاوه و ئیسته ته نیا نیوه ی ئه و مالانه ی لی ماوه ته وه . گریمانه کردنی شه ش یان حه و ت که س بو هه ر مالیک ، دانیشتو وانی شاره که ده گاته چل تا چل و پینج هه زار که س: له وانه دوانزه هه زار مه سیحی ، که سیزده که نیسه یان هه یه و هه زار و شه شسه د مالن ، ماله کانیشیان خراپ نین . له ناوه وه ی شاره که ش که لاوه گه لی زوری لییه ، به لام بینایه ی جوانی نیابی تیدایه ، حه مام و مزگه و تی جوانی لییه ، حه مامه کانیشی له جوانترین ئه و نایابی تیدایه ، حه مام و مزگه و تی جوانی لییه ، حه مامه کانیشی له جوانترین ئه و

حهمامانه ن که له ژیانمدا بینیبیتم، رووکاری دهرهوهیان له مهرمه و زور پاك و خاوین و ناسکن. له ناو ئه و شانزه مه نزلخانه * (کاروانسه را)یه ی که هه ن، (ده) یان (دوانزه)هیان زور گهوره ن و ههمو و شتیك به گهروکه کان ده ده ن که ئهمه دابونه ریتی خه لکی و لاتی روژهه لاته.

دانیشتووانی شار زوّر له شاره کانی دیکه کراوه ترن. ژنه کان ئهوه نده به خوّپاریزییه وه وه که به به غدا وایه، خوّیان داناپوّشن. بازرگانی قاڵی و ئامرازگهلی ئاسن و مس و کهرهسته ی ئهسپسواریی، شیّوه یه که شیّوه کانی دهولهمه ندی و متمانه یه ک نیشان ده دات، که له ناو هه مان شاره گهوره کانی دیکه دا نابینری . مووسل له گهل ناوچه یه کی بچکوله ی ده ورویه ری له ژیّر حوکم پانی سه به به گهل ناوچه یه کی یه کهم (۱۱) . ئه م شاره به بیّه و و ده یه و لایه نادر سه به ساله ده ورانی حوکم پاشایه کن له پله ی یه کهم (۱۱) . ئه م شاره به بیّه و ده یه یه که بو و به شا له ده ورانی حوکم پانی حوسیّن پاشا، گه ماروّ درا و مهسیحیه کان به مایه ی پیّز و سه رسامی هه مو وان و تا ئیسته ش هه ر جیّگه ی پیّزن. ئیرانیه کان مایه ی پیّز و سه رسامی هه مو وان و تا ئیسته ش هه ر جیّگه ی پیّزن . ئیرانیه کان له کاتی گه ماروّکه یاندا بیّه و و ده خرانه وه و هه میشه هه ر به د و پراوی ده گه پرانه و ده کرایه و . تورکه کان به خه مساردی یکی زوّره و پایانگه یاند که ثه و ان پیّیان ده کرایه وه . تورکه کان به خه مساردی یکی زوّره و پایانگه یاند که ثه و ان پیّیان به باشتره سه ری ژن و کچه کانیان به پرن له وه یه جیّیان به یکلن به دیلی ده ستی ثه و باشتره سه ری ژن و کچه کانیان به پن له وه یه جیّیان به یکلن به دیلی ده ستی ثه و گوم و اقیز ه و نانه .

چیاکانی دەوروبەری مووسل چەندین کان ی زیو و بریّك پارچە بەردی مەرمەری لیّیه، جگه لەمانه، نازانم ئەگەر شتیّکی دیکهی لیّ بیّت، که سەرنج

^{*} Menzil-Khaneh

⁽¹⁾ A Pasha of the first order

رِابِكَێشێ. ئەو ئێوارەيەي گەيشتىنە ئەوێ كاتێكى خراپم بەسەر برد، ئەوەبوو بهیانییه کهی خوم شوشت ئه وجا به ئیشتیایه کی چاکه وه گهرامه وه بو کاروانسه را، به لام ته ته ره که م به بن ئه وه ی بایه خ به من و پیداویستیه کانم بدات چوو بووه لای پاشا، ههرچی خزمهتکاره کان بوون، ههمان هه ڵسوکهوتیان کرد و ههموو ئهو ئازووقهیهی که نیردرابوو ماشیبوویانهوه و شتیکیان بو من نه هینشتبووه. ئهم پشتگویخستنه ههستی بریندار کردم و ویرای ئهوهی که ئهم كَلْوْلَانه به من پيّدهكهنين. من به تاك و تهنيام، هيّشتا سهفهريّكي ناخوّشم له پیشدایه له گه لیان، کهوایه دهمه قالی له گه لیاندا هیچ سوودی نییه، بزیه به شوین پلاته ئاساييهكهى خۆمدا چووم. ئەويش ئەوەبوو بۆيان بسەلمىنىم كە من دەتوانم دەستبەردارى ئەوان بېم ، پشت به خۆم ببەستم. داوام له يەكۆك له خزمه تکاره کانی کاروانسه راکه کرد، که له ویستی چاکی دلنیابووم، تا هاوه لیم بكات بۆ گەرماو و، لەبەرانبەر خزمەتەكانى چەند ديارىيەكى بچووكم پێشكەش كرد و، پاشان داوام ليني كرد لهگه لم بيت بۆ بازاړ بۆ كړيني بړينك ئازووقه. ئەوەى بۆ ئامادەكردنى ۋەميكى ناياب پيويستم بوو كريم. كاتيك بەو ئازوقەوه گەرامەوە كاروانسەراكە، بىنىم ئاپۆراى ھاورىيەكان، بە مەيتەرەكەشەوە، لە دەورم كۆبوونەتەوە، بەو ھيوايەي كە بەشى خۆيان بەردەست بخەن پاڵيان بە يەكەوە دەنا. بەلام پیم گوتن ئیوه نانی ئیوارهی خوتان خواردووه، ویرای ئەوهی كه ئەوان دەبوو چاوەرىيى منيان كردبايە، چونكە ئىنگلىز مل نادەن و لەگەل خەڭكى رەشۆك لەسەر ميز دانانيشن. خۆ ئەمە ئەگەر لە روالەتدا بريك گهبجاریشی تیدا بووبیت، که بو شان و شکوی من بوو، به لام برینك سوودیشم ليّوه بيني لهگهڵ خهڵكانيّك كه مامهڵهيان لهگهڵدا دهكهم. فهرمانم دا ههموو ئهو خواردنانهی که بن خوم کریبووم بیبهنه ژوورهکهم و جگه له خزمهتکاره خاکییه کانی کاروانسه را که به حهماس و دلسوزییه وه خزمه تیان کردم به و

هیوایه ی که بهشیان ببی له وه ی که ده مینیته وه ، که سم به ده و ره وه نه ما . کاتیک ته ته ته ره که مه لسوکه و ته ی کرد و له پیاوه کانمان تووره بوو و پوزشی بن هینامه وه له وه ی که پشتگویمیان خستبوو .

۱۸ی مانگ: ته واوی شه و تا به یانییه که ی پرقیشتین، پروژه که ی دواتریش، برو نه وه ی نه سپه کانمان ناو بده ین له که نار پرووباری کی بچووك وه ستاین. له گه ن نیوه پرق گهیشتینه نزیك گردیکی به رزی شیوه قوو چه ك، پریه ره کانمان سه رکه و تن بو نه وه ی نه و بره سواره بناسنه وه که له دووره وه دیار بوون. هه رچی من بووم جگه له خالیکی پهش که وا دیار بوو (با) به ناو ته متومانیکدا که ناسو که ی ته نیبوو ده یبرد هیچی ترم نه بینی. به لام چاوی پیبه ره کانمان به هیز و پاها تو و بوون و به تاقیکردنه وه ده یانزانی که وا نه م خاله هینده نابات گه و ده بیت و بلاو ده بیته وه. له گه ل نه و گهشتیارانه ی که له مووسله وه به گه لمان که و تبوون نیمه نزیکه ی هه شتا چه کدار ده بووین. به لام سنجاقه کان (۱) به شیره یه کی ناسایی که زور به ی جار له سه دان پیاو پیکدین بو په لاماردان و شیره یه کی ناسایی که زور به ی جار له سه دان پیاو پیکدین بو په لاماردان و

⁽¹⁾ Sinjacks

لهسهر شیّوهی دهستهی گهوره کوّدهبنهوه و پهلامار دهدهن و تهتهره کهمان بریّك کهشافهی نارد و بهسهر بهرزاییه که کهوتین.

ييشقەرەوللە مەكەمەكان گەرانەوە، يىنان وتىن خۇتان بۇ جەنگ ئامادە بكهن. ييش ئەوەى قەرەولە دووەكان بگەرينەوە دەمودەست ھەندىك لە هاورییه کانم دهستیان کرد به هاواری جهنگ، به شمشیره کانیان له دەمانچەكانيان دەدا بۆ ئەوەي بەھيزى ھەرا و زەنا ئازايەتى وەبەرخۇيان بنين. پیم وابوو که رەوشه که رینگهم بی دەدات برینك له رای خوم دەرببرم و داوام لی کردن به تهواوی بیدهنگی بپاریزن و باره کانمان ریز بکهن، لهو ناوچانهی که مكوم نييه و دەكرى دەرفەتى تىدا بقۆزرىتەوە بىكەن بە مەتەرىز. بەلام بەم ئامۆزگارىيەم ئەو ناوبانگە كەمەى ئازايەتىيەى كە لە سوزا* بەردەستم خستبوو خەرىك بوو لە دەستى بدەم. ھاوريكانم وا ديار بوو لايان وابوو كەوا ھاتوھاوار چاكترين وهسيلهيه و نيشانهي ئازايهتييه. بهردهوام بوون له هاتوهاوار، له كاتيكدا هەنديكى ديكه لەسەر زەوى دانيشتبوون و به هيمنى سەبيليان دەكيشا. نيو كاتژميريك بهم شيوهيه ماينهوه. ئهوكاته بينيمان پاشماوهى كهشافه كانمان، که لهلایهن چهند سوارهیه کی دابراو له فیرقهی سهره کی سنجاقه کان دابرابوون رەدوونرابوون بە ھەڭەداوان گەرانەوە، ئەو چەند سوارەيە تەنيا ئەو كاتە وەستان که ژمارهی ئیمه و یه کگرتوویی و هیزی شوینی ئیمهیان بینی، ئه وکاته به سهلامون عهله یکوم سلاویان لی کردین و به هه راکردن کشانه وه و پهیوه ندییان به فیرقهی سویاکهی خویان کرد و زوری نهبرد لهبه رچاو ون بوون.

دلخوش بووین بهوهی له دوژمنیک رزگارمان بوو که وای بو ده چووین به ثازایه تی خومان ترساندمان. دوای به پی کهوتنه و و دوو کاتژمیر و نیو پویشتن، بینینی گرووپیکی دیکهی پیگر ناچاری کردین شوینه کانمان له نیوان

[®] Souza

ئه و که لاوه زورانه ی که له ده سته چه په مان بوو ریّك بخه ین. پیهم وابوو ئهم که لاوه یه ته نیا که لاوه ی کاروانسه رایه کی گه وره بووه، هه ندیّك له هاو ریّیه کانم ئه وه یان بو دوو پاته کردمه وه، که جاران شاریّکی گه وره لهم شویّنه دا بووه و لهم باره یه وه چیروّکی بی سوودیان بو گیرامه وه که هه میشه ئاماده ن له ده رفه تی هاوشیّوه دا بیگیّرنه وه. له کاتر میر چوار رویشتین و تا نیوه ی شه و هه ر به ریّوه بووین.

دوای کاتژمیریک له حهسانه وه ، سواری سهر پشتی نه سپه کانمان بووینه و به وریاییه کی گهلیک زوره وه ده چووینه پیشه وه ، ته ته ره که مان قه ده غه ی کردبو و ورته له زارمان بیته ده ره وه و هه تا جگه ره کیشانیش قه ده غه بوو له ترسی نه وه کا دووکه لی پایپه کانمان پر نیشتنی بیده نگمان به دیار بخات . له وه تای ۱۷ ی مانگه وه له کاتژمیر پینجی ئیواره وه ئیمه به سهر پشتی نه سپه کانمانه وه بووین به نزیکه یی به بی وه ستان و به بی وه رگرتنی هیچ پشوویه ک و جگه له چه ند سه لکه پیازیک و پارچه یه ک نانی په ش به ولاوه هیچی ترمان پینه بوو. به یانییه که ی ۱۹ ی مانگ ، ئه سپه که م له ماندویتیان پروکا و فرید میدایه ناو جوگه له یه کاتیکیش کاتژمیر ده و نیو له ناو ئاواییه کی و فرید پیووت به ناوی ناغا گمیلی و مستاین ، هیوام خواست که نه وه نده کاته ی که په پرپووت به ناوی ناغا گمیلی و مستاین ، هیوام خواست که نه وه نده کاته ی که له پروژه که ماوه که میک تیدا بحه سیینه وه ، به لام نیشانه ی ده رچوون هه رده موده ست ده رچوو و ده بو و بچینه وه سواری پشتی نه سپه کانمان بینه وه .

تا ئەو ساتە لە ھەموو رۆيشتنەكانى گەشتەكەمدا زۆر كەم دەرفەتى وام بووە گلەيى لە دانىشتووانى ئەو ولاتە بكەم كە پيايدا تىپەر دەبىن. خۆ ئەگەر برىك جارىش رووبەرووى ھەلسوكەوتى وەك پشتگويخستن و بىرىيزى بووبمەوە ئەوا لە لايەن توركى لووتبەرز يان ئەو تەتەرە نىمچە شارستانانە بووە

^{*} Aga Geheli

که لهگه ل کاروانه که ماندا بوون. به لام نه و پروژه یارییه کیان له گه لّدا کردم که زیانی کی زوریان پی گهیاندم. پوتینه تورکییه کانم له نه نجامی نه و پرووداوه ی که به سهر مندا هات شیدار بوو بوو و نه وه نده ته سك بووبو و که زانیم نیدی نه سته مه بتوانم له پیی بکهم. جوتیاریک، که یه کیک له پیبهره کانمان بوو، ده موده ست جووتیک پیلاوی کونی ته واو به کارهینراوی پیشکه ش کردم و نه وه ی خسته به رده مم که تاوه کوو ماردین پووته کهم بو هه لله گری. من هه میشه وریایی نه وه مه بوو، که ناگام له هه موو چه شنه فیل لیکردنیک ببی، به لام جوتیاره چه په له که به سیمای ده ستیاکیی خویه و به شیوه یه لزی کردم و و قروشیکی شم پی دا چونکه بایه خی پی دام. دوای ماوه یه ک زانیم که وا برایه کهی نوردووه که ی جیهی شتووه و پوتینه کانی منیشی بردووه. یه خه یم گرت و له سه رنه وه و به می بردووه که منی بردووه که که تو له م فیلازیه سزای بده م کاتیک ته ته ره که منی گرت و واده ی پی دام که تو له م بو بکاته وه ، به لام نه و واده یه هه مرگیز جینه جی گرت و واده ی پی دام که تو له م بو بکاته وه ، به لام نه و واده یه هه مرگیز جینه جی دام .

دواجار له کاتژمیر ده و نیوی ئیواره، چووینه ناو کاروانسهرای دووگرووت*. شهومان لهویدا برده سهر و ۲۰ ی مانگ کاتژمیر شهش و نیوی بهیانی به پی کهوتین. له پیگه چاومان به گرووپیکی ته ته کهوت و پیشنیازمان کرد ئه سپه کانمان بگرپینه وه، به لام ئه وان ئه وه نده زیره ک بوون که تینه کهون و دوای چوار کاتژمیر و نیو له پرقیشتن گهیشتینه نه سیبین (۱).

^{*} Dougrout

⁽۱) نیسبیس Nisibis، ئیسته نیسیین Nisibine، شاریکی سهده کانی ناوه راسته، که سی و پینج میل له دیجله وه به ره و چارای Charrae (یان حهران Harran) دووره، شاریکی زوّر به رچاو بوو و، پییان وتووه ئهنتونیا میگدونیا میگدونیا سهرده می روّمه کاندا لهناوی رووباری میگدونیوسه وه که بهناویدا تیده پهریّت. له سهرده می روّمه کاندا

نهسیبین جگه له پاشماوه ی په په پوووتی شارین که جاران به رفراوانیه کی زوری هه بووه ، چیتر نیه و که وتوته سه ر که ناری پرووباری مه قد و نیس ، پرووباری کی زور پان نیه به لام زور تیژه له لای باکوور شاره که ده یپاریزی له کاتیکدا له لای باشووره وه زونگاویک ده یپاریزی . ئیمه جگه له که لاوه هیچی ترمان تیدا نه بینی . پوسته خانه که ی پیس و پوخل بوو و باقی قه نته ره کانی ثاو و بریک بینایه ی دیکه هیشتا گرینگی کونی شاره که نیشان ده ده ن . بینایه کمان بینی ، که پیده چوو کوشك یان قه لایه که بووبی ، دیواره کانی زور کونی گهوره یان تیدابوو ، مزگه و تیک که نیسه یه که کاتی خوی پیشکه ش به سانت ژاك ** کرابوو . له دووراییه کی هینده زور دوورنا له م که نیسه یه که هیشتا پینج ئه ستوونی له یه که دووراییه کی هینده زور دوورنا له م که نیسه یه که هیشتا پینج ئه ستوونی له یه که به دو هداکه نراوی هه بوو که یه کیکیان پانزه تا هه ژده پی به رز بوو ، له سمتی به دوله دا .

دوای ئهوه ی بو نانی نیوه پو و بو حهسانه وه مان نزیکه ی کاتژمیریک و چاره گیکی تیدا ماینه وه به پی که وتینه وه. دوای ئه وه ی نزیکه ی حهوت میلمان بپی، که لاوه گهلیکی بی شومارمان بینی که پیبه ره کانمان ناویان نابو و سه ریکه خان*** و دواتر زانیمان که وا ناوی پاسته قینه قه سری جیهانه ****. ئه مکه لاوه گهله بیری ئه وه ده دات که ئه مه که لاوه ی قه لایه کی به هیزی پانوپور بووه

بهمانای وردی وشه که پایته ختی میز و پوتامیا بووه، و له لایه ن قه شه که یه و به به به به به به به به رگریییه کی باشی لینکراوه له سه رده می کونستنتن Constanttne له دری فارسه کان، به لام دواتر له لایه ن نه وانه وه له سه رده می جو شیان ک. راولوف داگیر کراوه.

^{*} Maygdonius

^{**} Saint-Jacques

^{***} Serika-Khan

^{****} Caissir-lehan

که تا ئیسته که ش دیواره پان و بهرینه بهرزه کانی ههر ماون. ئهوهیان بو دووپات کردمهوه که وا بیریک له ناوه راسته که یدا ههیه که ناوه کهی زوّر سازگاره و به پهیژه یه کی بهردین ده توانین بچینه ناویه وه که ئیسته ش به شیکی زوّری ههر ماوه. شه و له حامووده *، که ناواییه کی زوّر بچووکه و ده که ویته دووری چوار کاتژمیر له نه سیبین، ماینه وه.

۲۱ ی مانگ، به یانییه که ی که لاوه ی مه زنی دارا مان بینی که جاران شاری سهر سنوور بووه و گرنگییه کی زوّری هه بووه. کاپیتان مه که و نالله کینیپر وه سپیکی وردی کردووه. دوای روّیشتنیکی پینج کاتژمیر و نیو گهیشتینه ماردین که له کوندا پییان و تووه "ماردا". ئه م شاره که و توته سه ر چیایه ک که به ریّگه یه کی سه خت و ته سك و نا خو شدا ده کری بوّی بچین که له کوتاییه که یدا هه لکولینی به رچاو ده بینین که له به رد هه لکه ندرابوون.

حاکمی شار پیشوازییه کی گهرمی لی کردین و منیش پیشوازیم له دانیشتووانه سهره کییه مهسیحییه کانی شاره که کرد که ئازادانه شهراب و نانی زوّر چاکیان بوّ هیّنام و پرسیارگهلیّکی زوّریان لی کردم لهباره ی لهشساغی قهشه کهیان و کاروباری گشتیه وه دوای ئه وه ی ئهوان ده رچوون هاو پیکانم پهلهیان بوو به شی خوّیان له وه ی پیشکه شیان کردم وه ربگرن و به شیّوه یه که ده ستیان به بوتله که داده هیّنا قهناعه تم به وه هات که ئامانجیان ئه وه بو بگه نه ئه وه ی تام له و خوّشیه بکه ن له و پیّنه ی سهر خوّشیدا ده ببین تورکه کان له مباره یه و هه و بی حه و سه له نووکاری ده ره و هدا گهوره ترین باره یه و به گشتی به وه نده قیّزلیّبو و نه و انه که له پروکاری ده ره و هه گشتی به وه نده ده ستبه ردار ده بن که ئاوی سازگار بخوّنه و ه ، به لام کاتیّکیش ده رفه تی شیاویان بو بره خسیّ ئه و ابه چلیّسیه و ه ده یقوّزنه و ه

^{*} Hamouda

بهرلهوه ی ماردین به جی به یلین ده بیت چه ند شتیك ده رباره ی ئیزیدییه کانی چیای شه نگال بلیین که زور به ده گمه ن له ده رهوه ی ئه شاره دا ده بینرین. ئه وانه گرویه کی توندرون که بیابانه چکوله کانی نیوان مووسل و نه سیبینیان گرتووه و به شه بیتانپه رست ناویان ده به ن. به لام من پیم وایه راستتر وایه بگوتری که ئه وانه ته نیا هه ول ده ده ن خویان له تووره بی شه بیتان به دو ور بگرن. من وای ده بینا هه وان له هه مان ره و شی نه و نافره ته به سالا چووه دان کاتیک له سه ر شه ره فی جه لاله تی شه بیتان مومینی داده گیرسینی. "شه بیتان ئه وه نده خراب نیه وه ک ئه وه ی بانگه شه ی بی ده که ن"، ئه وان وا ده لین و "چاکتر وایه له هه مو و شوینیک هاورییه کت هه بیت".

تابلۆي ژماره: (۵) توركێكي ماردين

ئیمه شتیکی زوّر کهم لهبارهی عهقیدهی تایبهتیان دهزانین، چونکه تورکهکان ته نیا رینگه به و تایه فانه ده ده ن که کتیبی نووسراویان ههبیت، وه کوو مهسیحی و جووله که کان، بویه ئیزیدییه کان ده بینین ناچارن له گه آل ئهم ره و شه باوه ریان به پیویستی پیکه وه ژیان هه بی و ده آلین ئه وان به گویره ی ره و شه که موسلمان، مهسیحی یان جووله که ن. بریک بانگه شه ی ئه وه ده که ن ئیزیدییه کان ریز له کتیبه پیروزه کانی وه کوو قورئان ده نین و به هه مان شیوه ریز له ده سه آلینی مهسیحیه کان و موسلمانه کانیش ده گرن. هه ندیکی دیکه ده آلین نه وان نه وه ی "یه زید" ن و له و عه ره بانه ن که حوسین کی کوره زای

پیّغهمبهریان قهتلّوعام کرد و بنهمالّهی عهلی یان به زوّر و زهبروزهنگ و سهرسهختانه رهدوونا. سوننهتكردن شتيكي هاويهشه لهنيوان تورك و موسلمانه کان، به شیوه یه که ههمو و مندالیکی نیرینه سوننه ت ده کریت، ئەمەش ئەوە ناگەيەنى، كە ئەوان پېرەوى لە ھەمان ئاقىدە دەكەن. بەلام وەك چۆن ئەم سوننەتكردنە لەلايەن نەتەوەگەلى دىكەي ئاسيايى و ھەتاوەكوو وەك ئەوەى بۆيان دووپاتە كردمەوە كەوا لەلايەن برينك لە مەسىحىيەكانى رِوْرْهه لاتيش پياده ده كري بۆيە ئەمە ئەوەي ليوە دەرئەنجام ناكري كەوا ئەمە لە ئاينه كهيانهوه سهرچاوهي گرتبيّت. دوور لهو رقهي كه موسلّمانه كان بهرانبهر به شەراب ھەيانە، دەبىنىن ئىزىدىيەكان شەراب بىرۆز دەكەن بەو پىيەى كە ئەمە بهخششینکه له بهخششه کانی خودایی و حهز ناکهن یهك دلّوییشی لی بریّژن. كاتێكيش شەراب دەخۆنەوە بياڵەكە بە ھەردوو دەستيانەوە دەگرن و جا ئەگەر ویرای وریاییان چهند دلّوپیّك رِژا، ئهوا به خاك دایدهپوّشن و وهك ئهوهی كه بهشيّك بيّت دەسەلاتيكى سەرووتر پاراستبيّتى. لەگەل ئەوەشدا سەرخۇشبوون زۆر بەدەگمەن لەناوياندا روودەدات، چونكە يەك ساتە وەختى لەبىرچوون دەشى بېيتە ھۆي ئەوەي ھەموو ھيوايەكيان لە پېكەوەژيانى ئاشتىيانە لە دەست ىدات.

ئهوان دەيلنن بۆچى توورەيى بورووژننن؟ بۆچى دەخالەت لەننوان فريشتەيەكى لىخكەوتوو و خوداوەندەكەى بكرىخ؟ ئايا خوداوەند پيويستى بەوە ھەيە كە ئىخمە نەفرەت لەوە بكەين كە خۆى سزاى داوە، ئايا ناشىخ لىنى خۆش بىخ؟ ھەروا بىتەوە ئايا پيويست دەكات شمشىرەكەت بەرووى يەكىك لە نزيكەكانى خوداوەند ھەلبگرى كە ئەمرۆ غەزەبى لىخ گىراوە، ئايا ناشىخ بەيانى ھەموو كەرامەتى بۆ بگيردريتەوە؟

ئهو ئێزيديانه به زوٚرى له دەوروبهرى چياى شنگاڵ دا دەژين، كه يهكێك لهو زنجيره چيايانهيه كه پێدهشتى ميزوپوتاميا له باشوور-پوژههڵاتى ماردين دەبپێ و دار مێو، هەنجير، قهيسى بهشێوهيهكى خوٚڕسك تێيدا دەڕوێ. هەرچى له زستانه له ئهشكهوتهگهلى ههڵكهندراو له خوارووى ئهم چيايانهدا دەژين. له مانگهكانى هاوينيشدا، له پێدهشتهكه بڵودهبنهوه و پهلامارى كاروانهكان دەدەن و ههموو گهروٚكێك كه تووشى ببن بهبێ جياوازى ڕووتى دەكهنهوه. ئهوكاته لهسهر شێوەى بياباننشينهكان ڕەشماڵ ههڵدەدەن و به شمشێرەوه لهسهر پشتى ئهسپن ، ههروهها به ڕم و دەمانچه و تفهنگ دەجهنگن و ههروهك پارسهكان ئهسپن ، ههروهها به ڕم و دەمانچه و تفهنگ دەجهنگن و ههروهك پارسهكان بهلامارداندا بهكاربهێنن و له كشانهوهدا تهقه دەكەن و به تاوى زوٚر خێرا بهلامارداندا بهكاربهێنن و له كشانهوهدا تهقه دەكەن و به تاوى زوٚر خێرا رادەكەن و زوٚر بهدهگمەن وادەبێت كه ئامانجهكانيان نهپێكن.

ئیزیدییه کان جلوبه رگیان وه کوو جلوبه رگی تورکه کان وایه و به گشتی پیاویان قوز، توندوتول، له ش و لاریان به هیزه و هه ر له گه نجییانه وه له گه نجییانه و چه ک راده هیزرین، له سه ر به رگه گرتنی هه موو شیوه کانی ماندوویتی و بیبه شبوون راها توون. به لام خیانه تکار، دلّره ق و ترسنو کن، دیله کانیان ده کوژن یان دوای ئه وه ی رووتیان ده که نه وه له ناو بیابان به جییان ده هیلّن بو ئه وه ی له

^{*} Parthes

برسان و له کلّولّیدا لهناو بچن، چهندین نموونهیان لهبارهی ئهو مامهلّه وه حشیگهرانهیه بو گیراینهوه که لهگهلّ ئهو گهرو کانهیان کردووه که کهوتوونه ته ژیر دهستیان. به لام له دوو یان سی دهرفه تدا بووه، که بویّری و پیچه قاندنی تاقه که سیک به س بووه بو توقاندنیان و رزگار کردنی کاروانیک.

ژمارهی دانیشتووانیان له ملیونیک زیاتره و بهگویرهی بریک له پاپورته کان ههتا دوو ملیونیش ده پروات (۱). دانیشتووان دابه شی سهر چهندین هوزگه لی بچووکی سه به خو ده بن که ههر یه کیکیان سه بو وکی خوی ههیه. ده لین همموویان له بنه واندا له پینج بنه مالله که و توونه ته وه، به لام نه مروق بریتین له هوزگه لی کوچه و نیشته جی. هه ندیکیان له وانه له ناویاندا له نیزیدی سپی و په ش پیک دین: نه وه په نگی جلوبه رگیانه که نه م وه سپه ی پیداون. نیزیدییه په شام نه و پیرانه ن که ته نیا هه رگرینگی به نیلتیزاماتی خویان ناده ن به به به ناویه به به ناویه ناویه به ناویه به ناویه به ناویه به ناویه ناویه

یه کیّك له و خورافیاته سهیروسهمهرانه ی که بایه خی پی ده ده ن و له سهر ئه وه تاوانباریان ده که ن، که له وانه یه هه ق بیّت، ئه وه یه که سالّی جاریّك له که ناری ئه شکه و تیّکی گه وره له بناری چیای عهبد ولعه زیز * کوّده بنه وه به شینك له شته کان و زیّر و زه به ره هه ره گرانبه هایه کانی خوّیان پیشکه ش به شهیتان ده که ن و ده یه او یژنه ناو ئه م چاله. ئه م قوربانییه ته واو ده که ن که وانه یه رومزی به چاوی سووك سهیر کردنی ئه وان بیّت بو مالّی دونیا، هاوری له گه ل ئه م به خشینه دا، ئاهه نگی کی کافرانه و ترسناك ده ست پیده که ن و به ده نگی بوقیه و سیمبال، سه مایه کی کیوییانه له گه ل هیما گه لیّکی شیّتانه وه ك

⁽۱) بهدلنیاییه وه شهم ژماره یه ژماره یه که زوری زیاده پرویی تیداکراوه، که له هیچ سهر چاوه یه کی دیکه له و سهرده مه ثیریدییه کان شهو ژماره زوره نه بوون (وهرگیر).

^{*} Abdoul-Asiz

ئەوەى ئىلھامى ئايىنىيان بۆھاتىنى.

ئیزیدییه کان، ژنه کانیان له باوکه کانیان ده کپن و ههرگیز پیگهیان پی ناده ن دوای هاوسه ری لییان جیا ببنه وه، ته نیا مه گهر خوّی ته رخانی په رستگه که یان بکات و ئه وکاته پیگهیان پیدراوه و ده توانن جاریکی دیکه ژن بهیننه وه ئازادییک که ده شی لای ئیزیدییه کان یان شهیتانپه رسته کان هه بیت و ئه مه ئیمتیازیکه ده توانی ئه وه لیکبداته وه بوّچی ژماره یه کی ئه وه نده زوّری ئیریدیه کان په شن نه متوانی هیچ ورده کارییه که له باره ی ئه و ئاهه نگانه په یدا بکه م که له دوای مندالبوونیان ده کری به لام زانیم که ئه وان پیوپه سمی مردووه که نه دوای مندالبوونیان به خوشنو و دییه و ده گیپن به و مهرجه ی مردووه که به مردنیکی قاره مانانه مردبی و به توله سه ندنه وه نه مردبی له مردووه که به بیده نگی ده کری، نزیکترین که سه کانی مردووه که و کو و نیشانه ی پرسه و له ده ستدانی شهره ف پدینیان ده تاشن و نایه لن پیشیان دریز بیته و مانه که کانه ی توله ی مردووه که ده که نه وه و کوستکه و توویی دریز بیته وه و کوستکه و توله ی مردووه که دریز بیته وه و کوستکه و توله ی مردووه که دریز بیته وه و کوستکه و توله ی مردووه که داده نین داده نین .

فەسلّى سيّيەم (١)

دەرچوون لە ماردىن-تىزيان-وەسپى دياربەكر-چياى تۆرۆس-مەلاتيە-دۆلى سيواس-رەوشى جوتياران لە توركيا-ئەماسيە-بۆلى-ھەندەك-گەيشتن بۆ سكوتارى.

⁽۱) ئەم فەسلە، لە چاپە فەرەنسىيەكەدا، دەكاتە فەسلى سيانزەھەم (لا: ۳۲۲-۳۵۳)، ھەرچى لە چاپە ئىنگلىزىيەكەيە دەكاتە فەسلى يانزەھەم (لا: ۲۳۰-۲۵۲) (وەرگىز).

سینده که ی ۲۲ ی مانگ له چنشته نگاویکی زور زوودا (ماردین) مان به جیّهیشت. روزی پیشتر موته سهلیمی شار حهزی خوّی نیشان دا بهوهی دەمانچەكانى بەر پىشتىنىم بكرى. بەلام من زياد لە نرخەكەي وەك پارە زياتر بە دەمانچەكانمەوە دلبەستە بووم، چونكو لەو سەفەرەى كە لە بەردەمما مابوو دەمانچەكان دەتوانن بەرگرى لە پارەكەم بكەن ، بەلام پارەكەم ناتوانى بەرگرى له كهسيى خوّم بكات. بوّيه من هيچ مهيلي ئهوهم نهبوو لهدهست خوّمي بکهمهوه و بر ئهوهش تا زور به رهقی داوایه کهی رهت نه کهمهوه پیم وت، که من ناتوانم به کهمتر له دووسهد پیاستهر بیانفروّشم، پیم وابوو که داواکردنی نرخيکي وا بهرز واي لي دهکات واز لهو ههوهسهي بهينني. کهچي لهو ساتهي که سواری ئهسپه کهم دهبووم، پارهیان بو هینام و ناچار بووم پابهندی قسه کهی خوّم بم. ئەوە بەم شيّوەيە كە پياوە گەورەكان بازرگانى خوّيان لە رۆژھەلاتدا دەكەن. بەلام ئەو گەرۆكەي كە دەكەويتە ژير دەستيان ئازادى ھەڭبۋاردنى نىيە. به ڵكو ههندينك جار به بي هيچ ره چاوكردنينك دهست بهسهر ئهو شتانهدا ده گرن که پیّیانه بی ئهوه ی کهمترین قهرهبووی بکهنهوه، واش دهبیّت بریّك جار لايەنى ھەرە لاواز لەم گۆرىنەوەيە بەزۆرەدا قازانج دەكات، ھەروەك ئەوەي لەم بۆنەيەدا بەسەر مندا ھات.

یه که مین به شی رینگه که له ده رچوون له ماردینه وه به ناو و لاتینکی بیابان و چیایی دا ده روات، که ههر وه که هاورینکانم ده لین پر ده بیت له گرووپگهلی تالانجی. ئه وه نده ی توانیمان به گرووپی به ریز له پال یه کدا ده رویشتین و چونکه ئه سپه کانمان له ره و شینکی باشدا بوون، دوای شه ش کاتر میر رویشتن، به بی هیچ روود اوینک، به لام به زیاتر له جارینک ئاگاداریکردنه وه گهیشتنیه تیزیان خان. ئاخاوتنی هاورینکانم به س بوو بو ئه وه ی له وه تیبگهین، به لام بی گومان زیاتر له چه ند جارینک چاومان به گرووپه یلی چه کداری خه لک

تیزیان خان ناواییه کی گهوره یه نه و چهند رووباره بچکولانه یه یه ناوی ده ده ن ده ده رژینه ناو دیجله وه. بینای سهره کی گونده که که وتو ته سهر به رزاییه که که وتو ته ناوه راسته که ی . له کاتی گهیشتنمان ئیمه یان برد بو ناو هو لیک که که وردی زور تاریك. دوای ماوه یه سهرو کی هو زه که به خوبی و بیست تا سی که س له ده ست و پیوه نده روو خسار ناشرین و چه کدار له توقی سهریانه وه تیان بنی پینان، هات بو نهوه ی بمانبینی که به چاوی کی شهرانی و درودونگه وه تیان ده روانین و به بی پیشه کی له و شوینه یان وه ده رزاین که تیدا بووین و ده ستیان ده سهر شوینه که دا گرت، نه مه ش بووه هوی ده مه قالیه کی تووند له نیوان ته ته ده که مان و نه و سهرو که . سهرو که کوردی کی بالابه رز و روخساری کی وه حشییانه ی هه بوو و وادیار بوو گومانی له راستی نه و فرمانه هه بوو که پیمان بو و ده یو یسیر در ابو و ده یو یسی بی سیر در ابو و ده یو یست نه و سه رانه بینی که ته ته دره که م نه رکی نه و ه ی پی سیر در ابو و

بیانگهینیته ئیسته نبوول. ته ته ره که بو خچه یه کدا قوو توویه کی بچووکی چوارگوشه ی ده رهینا، سه ری پاشا به دبه خته که ی پیشان دا و به خو پاگرییه وه پی و ت: "به م شیره یه ده کری سه ری توش بپه پی، مسته فا ناغا نه گه ر جور نه ت بکه ی سووکایه تی به کارمه ندانی ده وله ت بکه یت". وا دیار بوو نه م تالانچیه زور بایه خی به م هه په شه به دا، به لام له گه ل نه وه شدا کاری له هه لویستی کرد، چونکه کشایه وه و دلنیای کردینه وه، که نه و پیز له فرمانه که ده گری. شانازیکار به سه ربه خویی خویه وه وه اله وانه یه هه رگیز تووشی هه لویستی هاوشیوه نه بوویی، به لام نه م نمایشه لیکدانه وه ی سه نگینی بو هیناوه. نیواره، نازووقه ی زوری بو ناردین، هه روه ها لیبوکوکیشی بو ناردین بو کات به سه ربردنمان. کاتیك ناردین، هه روه ها لیبوکوکیشی بو ناردین که شمشیره کان و ده مانچه کانمان له ژیر ده ستمان بی ناماده بو به کارهینانیان له هه رحاله تیکی خیانه تکاریی له گه رهاته پیشه وه .

۲۳ ی مانگ ههندیک له ئهسپه کانمان ئاڵوگو پر کران، بو ماوه ی چوار کاتژمیر بهناو وڵاتیکدا پرقیشتین که هیشتا تاریکتر و ویرانتر بوو لهوه ی پروژی پیشوو؛ تهنانه ت پاشماوه ی باخه کانی تری و کشتوکاڵیش ههر به تهواوی نهمابوون، له گه ڵ ئهوه شدا دوای ئهوه ی ئاوایی دووه ممان بری که به هیچ شیّوه یه ک نهچوه یه ناویه و و به لایدا تیپه پین، ناوچه که خهریك بوو دیمه نی موانتری نیشان ده دا، گردی پرووته ڵان نهما و پیده شتیکی پان و به رینمان بینی، چاك چینراو و چهند ئاواییه کی به خوّوه گرتبوو. کشتوکاڵ تیدا گهیشتبووه ئاستیکی به برزی تهواو. کیلگه کان داپوشرابوون به پهین و به گاجووتی به هیز و به رز ده کیللران. له ماوه ی سه فهره هه زار میلیه که ماندا، ئه وه تاقه ناوچه یه ک بوو ئاماده یه بر دروینه، ته نیا ئه وه نده ی لی چاوه پروان ده کری به شی تیرکردنی ناماده یه بر دروینه، ته نیا ئه وه نده ی لی چاوه پروان ده کری به شی تیرکردنی

ژمارهیه کی که می دانیشتوان بکات. له گه ڵ نزیکبوونه وه مان له دیاربه کر، پیگه که زوّر سه ختتر ده بوو و زوّربه ی جار زوّنگاوه کان ده یانبرپی و پیگه که بوّ ماوه ی چوار میلی دوایی به ناو چیاکاندا ته سك ده بوّوه. له نویّوه پرووباری دیجله مان بینیه وه، هه میشه خیّرا و ئه وه نده ی خوارووی مووسل پیچی ده کرده وه و دوای ئه وه ی که سی پردمان بری که دووانیان زوّر چاك دروست کرابوون و له ده که وانه ی جوان پیکها تبوون. کاتژمیّر پینج و نیو گهیشتینه به رده روازه ی شار.

دیاربه کر وه کوو نامه دی کون ناسراوه و تورکه کان ناماژه به پهنگی نهو بهرده ی که بینایه سهره کییه کانی شاره که ی پی دروست کراوه ناوی قهره نامه دیان (ثامه ده پهش) یان لیناوه. زوّر که م ناوچه هه یه له پوژهه لات که دیمه نیکی زوّر نوی و زوّر سهرنجراکیش به گهشتیاری ئهوروپایی ببه خشی. وا دیاره دیجله سنووری ژیانی مروّفایه تی تیدا دیاری ده کات. ههر که له پرده که پهرینه وه له هموو لایه که وه تارمایی مانه وه مهرگ خوّی نیشان ده دات، گورستانه کان ئاپوره ی داین و دیواری کی مهرمه پی پهش ده وران ده وری داوه که ئه وه وه زیاتر ئیلهامبه خشی ماته میی ده به خشی. له ژیر ده رگه گهوره به رزه کان ئاپوره ی خه لکی ترساومان بینی، که جلوبه رگی په نگاو په نگیان له به ردابو و وه ک ئهوه ی نافه ریده ی جیهانیکی دیکه بن و هاتبنه ئه و ناوچه یه ی که پیشتر تیدا ژیابوون. هه مان سه رنج کاتیک به شهقامه کانی ناو شاردا تیپه پ ده بووی به وه پیویستی به خه یالیکی زیندوو نه بوو چونکه گهرو که کان ده شی باوه پ به وه بینده زیندووی کردووه نه بیته وه.

ههر که گهیشتینه ناو ثهو کاروانسهرایهی که به تهنیشت کوشکی پاشاوه بوو و بو پیشوازیکردنی نیردراوگهلی گشتیی تهرخان کرابوو، ئیواره لهسهر شیّوه ی تورکی نانیان بر هیّناین، واته خواردن دوای خواردنیان بر دههیّناین. یه که میان که پیشکه شیان کردین بریتی بوو له برنجیّکی زوّر خراب کولاو بهلام یانزه کاتژمیّر و نیو روّیشتن کردی به خواردنیّکی خوّش تام. دووه میان و سیّیه میان به هیچ شیّوه یه که هی یه که م چاکتر نه بوون، به لام گویّم لی بوو که وتیان ده موده ست به ریّ ده که وین. ته نیا بیرم له وه ده کرده وه که چاك سوود له کاته کهم وه ربگرم: له گهل ئه وه شدا دواتر پلاویّکی نایاب، ئینینه کی به به به موو جوّره شیرنه مه نییه کی نایاب، ئینینه کی به به وه موو جوّره شیرنه مه نییه کی یان بو هیّناین. دان به وه دا ده نیّم که ئه وکاته هه له یه و دوارو و تا کوتایی شه ره که دا که پاریزگاری له هیزی خوّم بکه م بو دوارو و تا کوتایی شه ره که دا که پاریزگاری له هیزی به و خواردنی یه کهم و دووه مم له چاوه روانی خواردنی سیّه مدا پشتگوی خست ، به لام هیچ شتیّکی دیکه یان بو نه هیّناین تا گه یشتمه نانی ئیّواره: بو ریاکردنه و می گهروکه هه ستیاره کان و بو به رژه وه ندییان ئه م حه قایه ته ده گیّر مه وه .

کهمیّك زانیاریم لهبارهی ئهم شاره وهگیرخست که پیّشتر نهزانراو بوون. تهواوی ئیّواره و تهواوی بهیانییه کهی روّژی دواتر لهگه ل ئهرمهنییه که خوّی پیّشکه ش کردبوو بیی به ریّبهرم، بهناو شاردا سووراینهوه. بینیم بینایه کانی شاره که به شیّوه یه کی زوّر چاك دروست کراون که له بینای ههر شاری دیکهی ئیسلامی چاکتر دروست کراون به بی هه لاویردان ههتا به شاری ئیسته نبوولیشه وه. شهقامه کانی به گشتی ته ختکراو و تا راده یه ک خاوینن و له شاره کانی دیکه فراوانتر بوون. بازاره کانی گهوره و پربوون له کهلوپه ل.، شاره کانی له بهردی مهرمه ری ره ش دروست کراون و خوّش و ریّکوپیّکن.

^{*} ئينغنى: ragoût به عهرهبى واته (يخنة)، بريتييه له پارچه گۆشتى ورد كه لهسهر شيوهى گۆشتاو دەكوڭيندرى (وەرگير).

مزگه و ته کان که زور به یان بریتین له کونه کلیسه ی مه سیحیه کان، ژماره یان زور ن و چاك دروست کراون. شاره که له با کوور قه لایه ك ده یپاریزی که دیواری زور به رزی به ده وره و یه وه که دیواره کانی شار به هیزن و قه لایه که ژماره یه به بورجی چوارگوشه تو پخانه یان له سهره، ویرای ئه وه ی که به گشتی تو په کان له بورجی خرایدان و به کار نایه ن. له سهر ژماره یه ك له و بورجانه ی که و پیده چی له چه ند ده ورانیکی جیاوازدا دروست کرابن. هه روا ده بینین له سه ده رگاکانیش نه خش و نیگارگه لیك، که برینکیان له سهر به رد و هه ندیکی دیکه شیان له سهر خشت هه لکه ندراون، به لام نه هینده کاتم هه بوو و نه زانیاریی زمانه وانیم هه بوو تا له و نه خش و نیگارانه تینگه م. رییم ره که و اپیده چوو پیاوینکی تا راده یه ک پرووناکبیر بین، پینی و تم نه وان گریمانه ی نه وه به به به به به به به به ده که ن وه که نه وه ی گریمانه ی نه و نیگارانه ش که به سه رپرده کانه وه یه ناماژه به میژووی دروستکردنی نه م بینایه ده که ن و ناوی سول تان پرده کانه وه پاتشایه ی که نه وکات حوکمرانی کردووه له سه ره لکه ندراوه.

پاش ئهوه ی له دهرگای ماردینه وه تاوه کوو دهرگای داغ به دهوری شووره ی شاره که خولامه وه ، که بریتیه له نیوه ی شووره ی شاره که بخه ملینم که ده گاته نزیکه ی پینج و سی چاره گه میل و ئه وه ته نیا لیره دا بووم که توانیم ژماره ی دانیشتو وانه که شی به گریمانه ی ئهوه ی که سی چاره گی ئه و رووبه ره ی که که و تو ته نیوان شووره کان بریتین له شهقامه کان و ئه و رووبه ره شی که ماوه ته وه ده شی یانزه هه زار مالیک بگریته وه که هه ریه کیریکیان حه قده پی چوارگوشه ده بی بخه ملینم. هه رمالیک به شیوه یه که گشتی له دوو نه نوم پیک دینت. به گریمانه کردنی ئه وه ی که له هه رمالیک پینج که س بری، به م شیره یه ژماره ی دانیشتو وانی شاره که په نجا و پینج هه زار که س ده بیت و ئه م ئه وجووته له گه آن ژماره ی ئه و شاره روز ژهه لاتیانه ی که ده بینت و نه م ثه نجامه ها وجووته له گه آن ژماره ی ئه و شاره روز ژهه لاتیانه ی که ژماره ی دانیشتو وانه کانی ده زانین.

۲٤ ي مانگ له يه کې پاش نيوه رۆ دەرچووين، تهواوي رۆژه که باران بوو و بهشیکی زوری شهوی پیشووش ههر باریبوو و وهك چون نهو ریگهیهی که پنیدا تیپه پ دهبووین پری بوو له جوگاو به شیوهیه که ههتا قامچیش نەيدەتوانى بال بە ئەسپەكانمانەوە بنى بۆ پىشەوە كە برىك جار ھەموو قاچيان لهناو قوړو ليتهدا دهچهقي. ههموو جۆگەله ئاوينك بووبووه سينلاوينك كه تهنيا به مەلەكردن دەتوانرا ليوەى دەربچين. لەگەل نزيكبوونەوەى ئيوارەدا ئەسيەكان ئەوەندە ھىلاك بووبوون كە تەنيا تەتەرەكان دەيانتوانى خەيال بكەن كە ھىستا توانای رۆیشتنیان ماوه. به لام من لهگه ل تهته ره کانا بووم و ئیمه به رده وام بووین له رِۆیشتنی خومان هەرچەندە ئەو پاسەوانانەی كە لە دیاربەكرەوە بەگەلمان كەوتىن رەتيان كردەوە لەوە زياتر لەگەڭمان بيّن و ئيّمەيان بۆ چارەنووسى خۆمان جیهیشت. لهماوهی چوار یان پینج کاتژمیری دواتری گهشته کهمان بهناو تاريكاييه كى ئەنگوستەچاو و بارانيكى بەردەوامدا دەرۆيشتىن. من لام وابوو كه ئيمه له چوار تا پينج ميل زياتر نارۆين. له ههر ههنگاويكدا ئەسپەكانمان دەكەوتن و تەنيا بە ۋەمى تايبەتىي دوو ھێندەبووي قامچى هه لْدهستانهوه. دواجار دوو له هاوري سهره كييه كانمان كه ههولْيان دهدا له رووباريكدا بپهرنهوه، خهريك بوو به خزيان و ئهسپه كانيانهوه له رووباره كه نوقم ببن دوای ئهوهی شهیو له کان رایمالین، ئهوهش وای لی کردین بوهستین.

ماوه ی یانزه کاتژمیر لهبهر بارانیکی بهرده وامدا بووین و به جوّریک پیشه وه ده چین یان ده گه پینه وه دواوه. پیشه وه نه دووره وه بینیمان پووناکییه که ده بریسکیته وه و به باو قوپ به خوّشیه کی زوّره وه دووره وه بینیمان پووناکییه که ده بریسکیته وه و به ناو قوپ و لیته و دار و ده وه ن و که لاوه دا به ره و لای پووناکییه که پویشتین. کووخیّک بوو که و تبووه قه دیالی گاشه به ردینک. که ش و هه وایه که ی نه وه نده خراب بوو که دوّست و دوژمن تیدا په ریوه بووبوون. له ناو نه و کووخه دا چاومان به چه ند

بازرگانیکی مهسیحی و گهروّك و ژماره یه ك در كهوت كه ته نیا له سهر تالان و برویی ده ژیان. كووخه كه هینده گهوره نه بوو تا له گه ل ئهوانه ی له پیش ئیمه دا لهوی بوون شوینمان ببیته وه. به لام ته ته ره كانمان هیچ له وه نه پرنگانه وه له وه ی كه ئه وانه ی له وی بوون وه ده ریان بنین و ده بیت ئه و حه قه شیان بو بگیرمه و بلیم كه ئه وانه له م ره و شه دا ئه و په ری بیلایه نی خویان نیشاندا به وه ی میچ جیا وازییه كیان له نیوان با وه رداره كان و گاوره كاندا نه كرد.

باقى شەوەكەمان لەناو ئەم كوخەدا بەسەر برد كە تا سەر ئىسقان تەربووبووين و تا ئەژنۆشمان لەناو قوروقووراودا بووين، سەربارى ئەوەى لە برسان دەمردىن و خەرىك بوو دووكەلى ئەو ئاگرەي كە دامانگىرساندبوو بمانخنکیننی. ههرچی ئهو تورهگهیه بوو، که ئهو سهره براوانهی تیدا بوو که هه لمان گرتبوو، بووبووه سهريني من كه خوّم پيّوه نووساندبوو. ده كريّ خهيالي ئەوە بكرى كە رەوشى ئىمە چۆن بووە، بەختەوەر بووين كە نوايەكمان دۆزيبۆوە. لەگەل ئەمەشدا ئەمە دواين ناخۆشىمان نەبوو. باران لە بەيانى سبهینه کهی بهرده وام دهباری و تهمتومانیکی ئهوهنده چریشی لهگه لدا بوو، که هيچ ريّبهريّکيشمان لهگه ڵدا نهبوو و جاريّکي ديکه ريّگهمان ليّ ون بۆوه. بیست و چوار کاتژمیرمان پیویست بوو تا بگهینه ئارگزنا له بناری چیای تۆرۆس لەكاتىكدا بەشىوەيەكى ئاسايى ماوەى ئەم رىنگەيە سىزدە كاتۇمىرە و له تهواوي ئهم ماوهيهشدا هيچ جۆره تويشووهكمان بين نهبوو. من له هيندستان هەندىنك جار تېبينى تىژرۆيى رووبارەكانم كردبوو لەناو چياكانى ئىمەدا كە دەرژىنتە ناو جۆگەلەيەك و لە چياكانەوە دىنتە خوارەوە، بەلام ھەرگىز وەك ئەو سيّلاوهم نهبينيوه كه ئيّسته بينينم. رووباريّكمان برى كه به ئاستهم توانيمان سەرچاوەكەي ديارى بكەين. وتمان رەنگە برينك لە بەربەستەكانى زەرياي ناوه راست پربووبنه وه بن غهرقبوونی پیده شته که و ئهوانهی که له دواوه بوون

برِیکیان ئاو تا پشتینیان ده هات له کاتیکدا له ههمان ئهو ناوچهیه ئهوانهی یه کهمهکان که پییدا تیپه رِبوون به ئاستهم سمی ئهسپهکانیان ته رِ بوو بوو.

ئارگونا Arguna وه کوو ماردین که و توته سه ر لووتکه ی چیایه کی به رز، به لام ته متومانه که هیند خهست بوو و بارانیش به رده وام ده باری و وه ک چون ئه وه ی که میکیش نه حه سابو و مه وه وایان کرد ئه م شاره نه بینم. ثه م شاره به شه راب به ناوبانگه که له ده و روبه ری شاره که، وه ک ئه وه ی له چیای توروس و پیده شتی خارپووت له لای دیکه که میک دو و رتر به رهه می ده هینن. پییان گوتم که په ره زه کانیان جوریکی نایابی شه رابی لی به رهه مده هینری به لام ته نیا بوتلیکی بچووکی شه رابی سوورم ده ستکه و تام و بونیکی خوشی ئه و توی هه بو و مده گه رهی کارگه کانی شه رابی بورگون La Bourgone نه و رگون به دو می کارگه کانی شه رابی بورگون ایم که دو که که دو که که دو که که دو که که دو که که دو که دو که دو که که دو که دو که دو که دو که دو که دو که که دو که دو که که دو که که دو که دو که دو که که دو که دو که دو که دو که که دو که دو که که دو که که که که دو که دو که دو که که دو که که دو که دو که دو که دو که که دو که دو که دو که دو که که دو که دو که دو که دو که که دو که که دو که که دو که که دو که که دو که که دو که که دو که دو که که دو که دو که دو که که دو که دو که که که دو که که

به تاق و تهنیا لهناو بیّگانان و له ولاتیکی کیّوی و نهناسراو و به بی هیچ کومهگیهك له هیچ کهسیّك، لهسهر چیای توروس بهجیّیان هیّشتم، دهشی باوه پهوه بکری که من خوّم له پهوشیّکی توویه و نیگهراندا بینیوه تهوه، به لام وانه بوو. ئه و جانتایانه ی که له دوای خوّیانه وه جیّیان هی شتبوو بو ته ته ده کانمان زوّر گرانبه ها بوو هی ئه وه نه بوو هه روا به ئاسانی لیّگه پیّن له کیسیان بچی. که وابو و ترسه کهم له جیّی خوّیدا نه بوو و ده مزانی هاو پیّکانم ده گه پیّنه وه. ئیّواره چاك حه سامه وه و شهرابه که نایاب بوو. بینیم که دوو پیاوه نامو که من ناماده بوون له سه رحیسابی من پیّبکه نن، له جیاتی ئه وه ی هیچ سوو دیّك به من

بگهینن، دهیانهویست بالادهستی خویان به سهر چاره وه بارهه لگره کان که له بنده ستیاندا بوو به قازانجی خویان به کاربه پنن، پنیان وابوو ده توانن وه ک سهرداره کانیان هه لسوکه و ت بکه ن، ده ست به سهر باشترین ئه سپ، باشترین شه شوینی نزیك ئاگر، باشترین قالمی بو خهوتن دابگرن. به لام وه ک چون من هه ستم به ناره حه تی ئه م بانگه شانه کردبوو له گه ل سهرووی خویان که زیاتر له وان شارستانیتر بوون ده یانکرد، بویه وه ک ئهوه ی بوم بلوی له سهر حیسابی خوم بریارم دا بو جاریک و بوتا هه تاهه تایه پلهوپایه ی راسته قینه ی خویانیان بی نیشان بده م، ئیدی ئه وه تا له گه لیان ده گه مه دابرانین کی ئاشکرا و به ته نیا سه فه در ده که م. به ئاسانی سهرکه و تم به وه ی هه موو ئه و شتانه ی له وانمان وه رگر تبوو به خانه خوییه که م دان و سیمایه کی گرنگ و به رزم نیشان دا که دوو کنوییه که ناچار بوون ریزی لی بگرن.

له ۲۷ ی مانگ له کاتژمیّر پینجی به یانی له چیایه که دابهزین و ناکری نه و ناستهنگییه ی که له سهرکهوتندا به ره و روومان بوّوه له گهلّ نهوه ی له دابه زیندا تووشی بووین به راورد بکریّ. ده زانین که به رزایی چیای توروّس ده گاته ده هه زار پیّ. به و پیّیه ی که تورکه کان به ده گمه ن نه بیّت به پیّویستی نازانن به دوای ریّگهیه ک بروّن به ره و راست یان به ره و چه پ بروات، به لکو تووله ریّگهی کوتراوه ده گرنه به رکه راسته و خوّ به سه رگرده کاندا ده روّن، به گشتی نه و ریّگایانه ی که به ناراسته ی هیّلیّکی راست و ره وان ده روّن پیّم وایه به گشتی به ناوچه ی هه ره سه خت و هه ره مه ترسیداردا ده روّن که نه مانتوانی بیگرینه به ر. نه ستووری به فربارین له سالدا ده گاته شه ش تا هه شت پی، بیجگه بیگرینه به ر. نه ستووری به فربارین له سالدا ده گاته شه ش تا هه شت پی، بیجگه له و تووله ریّگهیه کوتراوه یه ، جا وه ک چوّن نه م تووله ریّگهیه پانییه که ی ته نیا هه رو بین بین به هه ره ده نگاویک به هه له که به سه رهورد و نینج و هه ندی جار که متریش بویه هه رهه نگاویک به هه له که به سه رهورازی که و بارچه بارچه بین.

مەترسى گەلى لەوجۇرە كەمتر ھەستى بىن دەكرى لەكاتى بەسەر چيا كەوتندا، به لام زور ههستيار دەبيت لهو كاتهى كه ديينه خوارهوه. لهگهل ئهمه شدا ناتوانم سەرسامى خۆم بەرانبەر بەو خۆړاگرىيە دەربېرم كە ئەو دوو ھاورېيەم بەسەر پشتی زینه کانیانه وه نواندیان و یارمه تی ههموو خه لکه کانی ئیمه یان ده دا له ئاراسته كردنى ئەسپەكانمان. ھەرچى من بووم زياد لە جارينك ويستم لە ئەسپەكەم دابەزم، بەلام شەرم دەيگيرامەوە و بەگويرەى توانا ھەولام دەدا به شوين ته ته ره كان و ريبه ره كانمانه وه برقم. له گه ل ئه وه شدا بقمن ئه سته م بوو تا له كۆتايىدا نەمىخىمەوە چونكە لەوانە بوو رېڭگەم لىي ون بوايە ئەگەر يەكىنىك لە تەتەرەكان كە تا دوا رادە شارستانى بوو و وانەيەكى لەكاتى ئەسپسوارى يىخ نه گوتبام كه قهت بيرم له پياده كردني نهده كردهوه. له ئهنگلستان، كاتيك يه كيك له چیایهك دادهبهزي، ئهسپه كهي خوى ده گري و به هیواشي بهو پهړي وریايي دەروات. تەتەرەكە رينك پيچەوانەكەي كرد. بە ھەلەداوان ملى ئەسپەكەي خوّی گرت، ههموو ساتیّك وای لن دهكرد ههست به قامچی و نهقیزه بكات، ئەسپەكە بەم جۆرە شەرمنى سروشتىي خۆى دەشكى و پىيەكانى پىشەوەي بە ههموو هيزيكييهوه له زهوى ده چهقينني، بهشيوهيهك كه ههنگاوهكاني تهواو زامن دەبن. بریّك ئەزموون و پیویستى هیّندەى نەبرد متمانەیان پی بەخشیم. كانژمير پينج به بي هيچ ړووداوينك، جگه له ونبووني ئەسپېك كه كەوتە ناو نشيويكهوه كه قوولاييهكهي سيلاويك بوو و ئاوهكه به كهفهكهيهوه دەمودەست رايماڵی، گەيشتىنە بنارى چياكە. لە ماوەى چوار كاتژمێرى دواتر دوو پیدهشتمان بری که چیای نزم له یه کی جیا ده کردنه وه و کاتژمیر دووی پاش نیوهرو گهیشتینه خارپووت*، شاربوتی** کوّن، شاریّکی گهورهیه و

^{*} Karpot

^{**} Charpote

کهوتزته ناو دۆلی سۆفین*، قهلایه کی قایم دهیپاریزی که خویی و ههریمه هاوسییه کانی له لایهن حاکمیه تی پاشالقی مادن بهریوه دهبردرین.

له خارپووت تهنیا بو ماوهی دوو سه عات و نیو وهستاین، ئهوهیش بو ئهوه ی پشوویه ک بده ین و ئه سپ پهیدا بکهین. له و پروژه وه ئهوه نده به خیرایی ده پشویشتین که خیرایی پرویشتنه که مان پیگه ی نه ده داین هیچ شتیک ببینین. کاتژمیر چوار و نیوی ئیواره به پری که وتین و تا ئوکسولی ** نهوه ستاین که له ۲۸ کاتژمیر پینجی بهیانی گهیشتین. ئوکسولی شاریکی بچووکه و کهوتوته سهر که ناری پروهه لاتی پرووباری فو پات. دانیشتو وانه کهی جو تیاری کوردن و پیم وایه ناوی چیس ئوغلی *** یشی پی ده لین. خزمه تکاری ته ته دوای خویه و به جی هیشتبو و بو ئهوه ی پیهرایه تی کاروانه که مان که له دوای خویه و به به بی هسایه تیکی تورکی له ئاستیکی کاروانه که مان بکات پیمان گهیشته وه. پاشان که سایه تیکی تورکی له ئاستیکی بالا، حه مموود به گ ئه فه ندی (تابلوی ژماره ۲)، میردی خوشکی سلیمان پاشای بچووک که له به غدا له ده ست سته می داود ئه فه ندی پرایکر دبو و داوای لی کردین له گه ل نو یان ده که س له ده ستوپیوه نده کانی که له گه ل یدا بوون له گه ل نو یان ده که س له ده ستوپیوه نده کانی که له گه ل یدا بوون

۲۸ ی مانگ، دوای پینج کاتژمیر حهسانه وه و فراوین خواردن، له کاتژمیر یانزه به پی که وتین و دوای شهش کاتژمیر پویشتن گهیشتینه مه لاتیه یان مالیتینا****ی کون. به و پییه ی ئه سپه که م له په وشیکی چاکدا بوو، ویستم هه ول بده م ئه گه ر بوم بکری به ته نیا سه فه ر بکه م، به پیش ها و پیکانم که و تمه و هه ول بده م ئه گه ر بوم بکری به ته نیا سه فه ر بکه م، به پیش ها و پیکانم که و تمه و هه و ل

^{*} Sophène

^{**} Euxouly

^{***} Djesis-Ogly

^{•••••} Malétina

و کاتژمیریّك پیش هاتنی ئهوان گهیشتمه مهنزل-خانه، بینیم که به پاره کهم ده توانم به چاکی پیشوازیم لی بکهن و ده دوانزه ته ته ریّکیش له به ری پیمدا بوون. مه لاتیه جاران پایته ختی ئاسیای بچووك بووه. ویّرای ئهوه ی که وا ده رده کهوی له ده و رانی شکوی خوّی که و تبیّ که چی له گه ل ئه وه شدا شاریّکی گهوره یه کاتژمیر پینجی ئیواره به جینمان هیشت و دوای ئهوه ی به هه له داوان ماوه ی پینج کاتژمیر روّیشتین، له نیوه شهودا گهیشتینه ئاواییه ک به ناوی حهسه ن بادریك . شوینیک که نه ژنه کانیان هینده نموونه ی داوینیاکیی بوون و نه پیاوه کانیشیان ئهوه نده سومعه یان جوان بوو به هوی ئه و کرده و ه نابه جینیانه ی ده یانکرد؛ ههروه ک هاوسه فه ره کانیشم ده یانگوت، ئه وانه نه مه سیحی و نه موسولمانن، به لکو له قیزه و نترین و به دره و شترین زه ندیقه کان بوون.

تابلۆي ژماره: (٦) حەمموود بەگ ئەفەندى

^{*} Hassan-Badrik

تەتەرەكان لە ئەسىسوارىدا شيوازىكى تايبەت بە خۇيان ھەيە، كە زۆر ماندووكهره. پێموايه ئهوه له ئهنجامداني ئهم گهشته زوّر دوور و درێژانهيه، كه تيايدا دەبنت ئەسپەكان يشوو بدەن، بە ھنواشى و لەسەرەخۆپى دەست يى دەكەن، ھەموو پياويكيان سەبيل (پايپ)ى Chubook خۆى دەكىشىنت، ههرکه جگهرهکهشیان تهواو بوو، ورده ورده دهست دهکهن به راکردن و ئەسپەكانيان تاو دەدەن، خيرايى رۆيشتنەكەيان دوو ھيندە دەكەن. بەلام لەبەر ئەوەي رەوتى خيرا رۆيشتنەكە ھەمان دۆخ نىيە لەگەڵ پېشتر، كە تيايدا بە هیواشی ههنگاویان دهنا، واتا جولهی ئهسیهکان زیادی کردووه، ورده ورده دارجگهره که بان ده خه نه لا به که وه و دهست ده که ن به هاتو هاوار و ژاوه ژاو، ئه و ژاوه ژاوه یش، که له دهمیان دیته دهر زور هاوشیوه یه لهگه ل نه و حیله یه ی که ئەسپەكان لە ھەنگاوەكانياندا دەيكەن. پاش ماوەيەك تەتەرەكان دەنگيكى ترسناکیان لیّوه بهرز دهبیّتهوه و بهردهوام دهبن له هاوار کردن، بهجوریّک ئەسپەكانى خۆيان و ھاوەلەكانيان ئازار دەدەن وەك ئەوەي شێت بووبێتن، شيتگيرانه بهردهوام دهبن لهم جوره ئهسيسوارييهدا تاوهكو ئهسيهكانيان تهواو شه که ت و هیلاک دهبن. ئهوسا به هیواشی ههنگاودهنین و جگهره داده گیرسیّنن، باز دهدهن و پاشان جاریّکی تر بهخیرایی دهروّن، و بهم شیّوهیه بەردەوام دەبن تا ئەو كاتەي پيويست دەبىي پشوويەك بدەن. دوورى گەشتەكە هەرچەندىزک بېت مەشق و شېوازى رۆيشتنەكە نەگۆرە، واتە ھەر كە سوارى سەر پشتى ئەسپەكە بوون، ئىتر بەبىي رەچاو كردنى ماوەي گەشتەكە، ھەر بەم شيوهيه رهوتار ده كهن كه له پيشهوهدا باس كرا. ئهگهر له سؤنگهى توانا و كۆششى ئەسپەكانى خۆمانەوە بريار بدەم، كە دوازدە بۆ چواردە كاتژميرە، ئەوا رەنگە باشترىن ھەلسەنگاندن بىت بۇ گەيشتن بە شوينى مەبەستىيان لە رىكەى ئهم جوره ریگهوبانانه له کورتترین ماوهدا.

۲۹ ی مانگ، ماوه ی حهوت کاتژمیر به ده فه ریخی شاخاویدا تیپه پین له گوندیخی بچووك به ناوی حه کیم خان و رستاین و پر ژمان له ناو کووخیخی په رپووتدا کرده وه. سه ره تا له هزیه که ی تینه گهیشتم به لام وابزانم شه وه بو لوتف نواندن بوویی به رامبه رهاو پی نوییه که مان، حه مموود به گ شه فه ندی، که هه ستی به سووکایه تی و بریندار بوونی که سایه تی خوّی کردووه شه گه رله مالیکی شاساییدا بخه وی ، له جیاتی شه وه له شاواییه کی بچکو له دا بمینیته وه، که که ساییدا نه یناسی. ده مانتوانی پر قیشتنه کانمان به شیره یه کی زوّر شاسووده تر به پیریوه به به ین و به م شیره یه چونکه بوونی شه و، له کاروانه که مان هیشتا شاسته نگه لی دیکه ی بو دروست ده کردم، ده ستوپیوه نده کان ده ستیان به سه ربا به به سه رهمو و شتیکدا ده گرت، که ده یانبینی و باشترینیان ده بریارم دا له نزیکترین ده رفه تدا لئیان جیابیمه وه. به یانبه کاتژمیر به پریارم دا له نزیکترین ده رفه تدا لئیان جیابیمه وه. به یانبه کاتژمیر به پریارم دا له نزیکترین ده رفه تدا لئیان جیابیمه وه. به یانبه کاتژمیر به پریارم دا له نزیکترین ده رفه تدا لئیان جیابیمه وه. به یانبه کاتژمیر به پریارم دا له نزیکترین ده رفه تدا لئیان جیابیمه وه. به یانبه کاتژمیر به پریارم دا له نزیکترین ده رفه تدا لئیان جیابیمه وه. به یانبه که کاتژمیر به پریاره و پروژمان.

له ۳۰ ی مانگ، بر ماوه ی چوار کاتژمیر بهناو ولاتیکی چیاییدا رویشتین تا گهیشتینه حهسهن چهلهبی Hassan Chiliby ، لهوی نانی فراویینمان خوارد. پاشان جاریکی دیکه چوار کاتژمیر بهناو بهفردا رویشتین تا ههلووجه خان باشان جاریکی دیکه پیس و پوخل بهناوی ههلووجه خان کردهوه.

۳۱ی مانگ، به وپنیه ی شه و به فرینکی زور باریبو و، هه مو و شوینه وارینکی رینگه و بانه کانی سریبو و و رویشتنه که مانی سه خت و در وار کرد بو و چه ند جارین که سپه کانمان تا زینیان ده که و تنه ناو به فره و ه ، یه کینکیان به باره و همو و و رامالرا و نه و هنده به سه ختی بریندار بو و ، که ناچار بو وین ده سته رداری ببین . دوای رویشتنینکی حه و تکاتر میر و نیو گهیشتینه ده للیکی

^{*} Hakim-Khan

له ۱ ی نیسان، کاتژمیر یه کی سپیده به پی کهوتین و دوای پرقیشتنیکی نو کاتژمیری به ناو پیگهیه کی چاکدا، سووله حمان بری و گهیشتینه سیواس، شاریخی گهوره به لام پیس و پیخخل و خراپ بونیاتنراو، کهوتؤته ئهوپه پی باکووری دولیّنکی به پیت، که لهویدا ئه سپی زوّر جوان به خیو ده که ن. من ده رفه تی ثه وه م بوو چه ند ئه سپیکیان ببینم. ئه سپه کان به گشتی قه باره یانزه پانایی به ری له پ (است)به رزه، به هیّز و ته واو پیکوپیکن و نویکه ی پانزه پانایی به ری له پ (است)به رزه، به هیّز و ته واو پیکوپیکن و له شسافن وا دیاره بو سواری شیاون. هه ربو مه بادا، که له سیواس ده رچووین، بو باقیی پوژه که نانی پیویستمان کړی. دوای ثه وه ی به سه ر چیایه کی بورکانیدا پره ت بووین دوای حه وت کاتژمیر و نیو گهیشتینه ئاواییه کی چکوله کاروانسه رایه کی گه وره ی لی بو و و شه و مان تیدا برده سه ر.

⁽۱) پانایی بهری لهپ پیوانه یه که نزیکهی چوار گری دهبین، (وهرگیر).

۲ ی مانگ، بهیانییه کهی له کاتژمیر پینج و نیو بهری کهوتینهوه و نانی سيندهمان له كنلْگهيهكي چكۆلهدا خوارد بريتي بوو له ناني نايابي بۆر، قەيماغى باش، ھەنگوينى سروشتى و خواردنگەلتكى دىكەي دەشتەكى لە ههمان جۆريان يېداين. يياوه يېره کهي خاوهن کېلگه که خۆيي و ژنه کهيي و كچەكانى ھەڭيەيان بوو خزمەتمان بكەن، زۆر خاتوونى چاورەش لەپشتى پەردەوە تەماشايان دەكردىن. پيم وايە ئيمە باش لە ھەلويستى جوتياران لە ولاتاني موسلماندا تينهگهيشتووين، زۆرجار خراپ تيگهيشتن ههيه لهبارهي بارودۆخى جووتياران لە ولاتە موسولمانەكاندا. بەلا و موسىبەتى دەسەلاتى زالْم (که مهرج نییه تاغوت بیّت) بهگشتی لهچوارچیّوهی قهلّهمرهوی تاریک و نوته کی خزیدا ههستی پیده کری نه ک لهشوینی تر. لهیشت کاریگهریی راستەوخۆى ئەو تىشكانەي خۆر كە دەبىي دنيا رۆشن بكەنەوە نەك مرۆڤ بكوژن، چارەسەر و حەسانەوە ھەر لە سەرخەويْكى خۆشدايە، كە مەرج نىيە هاوریکی سروشتی ئیمه بی، به لام بهختهوه رییه کی ته واومان بو دهسته به ر ده کات. جوتیاری تورك لانی کهم، له پیده شته کاندا ئه گهر له ههموو ئيميراتۆرياش وا نەبىي، كەسىڭكى يۆشتە و تېر و خاوەن كۆشكى گەورە و يان و پۆر و دەوردراو بە خاكى بەپيت و بەرەكەت و خودان مێگەلە وڵاخى جاك و گرانبه هایه؛ جا هه موو ئه مانه له پاڵ ئه و ئاوهه وا خوشه ی، که که موینه یه له جيهاندا تنيدا دەژىن بلّىنى بەختەوەر نەبىخ؟ تىۆرسىنە تەجرىدىيەكان بە نەرىخ وه لامى ئەم پرسيارە دەدەنەوە چونكە ئەو جوتيارە كۆيلەيە، بەلام ئەزموون و لێوردبوونهوه پێچهوانهکهي دهڵێن، چونکه ئهو جوتياره ههرگيز رهوشي ديکهي نهبینیوه. ئهی کهوایه رهوشی جوتیاران له زوربهی ئهو ناوچه زور ئازادانهی که ئيمه دەيانناسين چۆنە؟ پيم وايه وەك دكتۆر جۆنسۆن دەيلى جوتيار هه لُبِژارده ی ئهوه ی ههیه که: " یان کار بکات یان له برسیتییان بمری " جا

ئەمەيان راستىيەكەيە، ھەموو ئەو يانتاپبە ئازادىيەي كە چىزى لى وەردەگرن رۆژوو گرتن يان كاركردنه، خۆ ئەگەر بيانەوى كار بكەن لە بريكجاردا ناچار دەبن خاوەن كارنىك قەبوول بكەن كە ئەگەر دەرفەتيان بېنت قەت رازى نابن كارى بۆ بكەن. بەلام وەك چۆن چارەنووسيان ھەمان چارەنووسە لەژپر ھەر ئاو و ههوایهك و ههموو ولاتاندا بویه پیم وایه دهكری بلیّین كهوا كاركردن به بهختهوه رییان دهگهیهنی ئهگهر ژیانی ئاسوودهییان به فرهیی بویان دابین کرا. جا ئەگەر جوتيار سەرقالىي بژيوى خيزانەكەي بوو ئەوا كاتى ئەوەي نابىي بە شوين تيۆرىيە چەواشەكارىيەكانى تەجرىدىيەكاندا بچى و ھەمىشە ھەست بەوە دەكات پيويستى به بيركردنەوه نييه. دوور له كارى راستەوخىرى ئاژانەكانى ملهوريي، به شيوهيهك ههست بهو زولمه ناكات كه كهوتوته سهرشاني وهك ئەوەى كەوتۆتە سەر دانىشتووانى شارەكان و لاتەرىكىيەكەى شيوەيەكە لە شيره كانى ئازادى، چونكه به شيره يه كى ئاسايى ئەرە تەنيا له شاره كانەرەبه كه ملهور به دوای قوریانیه کانیدا دهگهری. ئهوه له شاره چهوساوه کانهوهیه که له ژیر حوکمرانییه کی ملهور و تهواو متمانه پیکراو به هیزه کانی خویهوه ده ژین، رۆحىيەتى ئازادى بۆ داكۆكى و سەندنەوەى مافى سروشت و مرۆۋايەتى رادهپهرێ. بهختهوهر ئهو كهسهيه كه لهم حهماسهتبازييه پيرۆزهدا كه لهم داوا رەوايە سەرچاوە دەگرى ئىلھام وەردەگرى، بىڭومان نابىي ئەوە لە بىر بكەين وهك مۆنتىسكۆ دەڭى "ئازادى مافى ييادەكردنى ھەموو ئەو شتانەيە كە ياساكان رێگەي يێدەدەن".

دوای ئهوهی ئهم شوینه بیّوهییانهمان جیّهییّشت که بوو بههوّی لهدایکبوونی ئهم تیّبینیانه لهبارهی رهوشی جوتیاران له جوانترین دهروناوچهی ئهم ئیمپراتوریایه پان و پوّرهدا، ریّگهیه کی زوّرچاکمان گرت تا توّکات Tokat که دوای روّیشتنیّکی پینج کاتژمیّر و نیو تیّیدا وهستاین. هیوام خواست که تیّیدا

بوهستین، به لام ههر ئهوهنده تنیدا وهستاین بن گورینی ئهسپه کانمان و دیسان ههشت کانژمیری دیکه رویشتین بن ئهوه ی بگهینه توسخال Tuskhal ، که سیباستوپولیسی کونه.

حەمموود بەگ ئەفەندى، بە ھەوەسى خۆى ھەموو جوولانەوەپەكى ئیمهی دیاری ده کرد، دهستی بهسهر خزمه تکاره ته ته ره کهم داگرت که له گه ل مندا بوو ، سووریش بوو لهسهر ئهوهی که خوّمان لهشاره گهورهکان دوور بخهینه وه و له گونده هه ره په رپووته کان بمینینه وه. سی مانگ زور به ناشکرایی، تكام ليّى كرد ليّك جياببينهوه و ههريهكيّكمان به تهنيا سهفهرى خوّى بكات، ئەو دەتوانى ھەر تەتەرىك بيەوى ھەلى بېژىرى، بەلام حەزدەكەم خزمه تكاره كهى من بو خوم ليبگهري: هه تا ئه وه شم خسته به رده مي پاداشتي بدهمهوه ئهگهر بیهوی ئهویان بو من لیبگهری. به لام وا دیار بوو جیابوونهوه به هیچ شیوه یه که پلاته کانی ئهودا نهبوو، ویرای ئهو خوبهزلزانیه که حهمموود بهگ نیشانی دهدا، که چی ئه و جگه له مرۆپه کی هه لاتو و چیتر نه بو و. ئیمه ته نیا یهك فهرمانمان یخ بوو كه تایبهت بوو به كاروانهكهمان و له سهریّکی دیكهوه بیرورای دیکهی ههبوو که توانیم تیببگهم کهوا نیازی چی ههیه. ئهو حەمموودە، لە گەنجىتىدا، كۆپلەپەكى مەملووك بووە دواى ئەوەي سولىمانى گەورە كريويەتى پەروەردەيەكى تايبەتى كراوە، پى بە پى توانيويە بگاتە بهرزترین پایه تاوه کوو کراوه به حاکمی بهسره و خوشکی سلیمانی بچکولهی هیناوه. له و دهسته یه بوو که به ژیر نیردا ده رون تا دهگه نه به رزترین پلهی شایان. دوای کرچی دوایی سلیمانی بچکوله، بو ماوهیهك عهبدوللا ئهفهندی خهلعهتی لى وەرگرتەوە، دواى ئەوە داويەتە بال ئەوانەي بىلان دەگىرن بۆ كەوتنى ئەم سەرۆكە چاكە، بە قازانجى ئەوەي سەعىد بېيتە پاشاي بەغدا، بۆيىي عەبدوللا ئەفەندى رقى لىي ھەڭدەگرى و لە لىستى راوەدوونراوە داواكراوەكانى دادەنىي و

له گیزهنی ئهم ململاتییه له کاتی گهماروّدا، لهگهڵ نو یان ده کهس له دهستوپیّوهنده کانی که سووربوون لهسهر ئهوه ی بهگهڵی بکهون، ههڵدیّ. زوّر خوّی به بهختهوهر دهزانی که هیّشتا سهری نهپهریوه. پیّی وتم که ده چیّته ئیسته نبووڵ بو ئهوه ی لهبهرده م سوڵتان داکوٚکی له خوّی بکات و بو ئهوه ی بیکهن به فهرمانکاره یه کی وه کاپید چی باشی بو نموونه، وای بو ده چوو کهوا باڵویّزی ئیّمه لای بابی عالی پشتگیری له داوایه که ی بکات.

"ئهگهر ئينوه لهو شوينه گرنگه دانران" من پيم گوت. "ده تهوي چ سهرينك يه كهم جار پيشكه ش به سولتان بكهيت؟".

"سهری داود ئهفهندی پاشا بهبی هیچ ئهولاوئهولایهك"، ئهو وه لامی دامهوه: "ئهگهر ئهو بیتوانیبوایه سهری منی بق سولتان دهنارد و ئهو تاقه سۆنگهی ئهوهبوو كه من نهكرام به پاشای بهغدا، چونكه ناوی من پیشتر له فهرمانه كه دا نووسرابوو، به لام كاتیك ده گهمه ئیسته نبوول بمبه لای بالویزی ئینگلیز و بمناسینه، چونكه من له هه لسوكهوتی ئیوه پیاویکی ئاست بهرز دهبینم، ویرای ئهوهی كه به تهنیا سهفهر ده كهی ههروه ك ئهوهی به شیوه یه کی ناسایی ئهوروپییه كان كاتیك دهیانهوی به دوای زانیاریدا بگهرین، دهیكهن ئاسایی ئهوروپییه كان كاتیك دهیانهوی بهدوای زانیاریدا بگهرین، دهیكهن داود وریایی خوی وهرده گری ئیشه للا". (توركه كان به بی هینانی ناوی خوا، هیچ خرابه كاری و بیئاو پرووییه ك ناكهن!)، "سهری ده په پرینم و شوینی ده گرمهوه".

ئهمانه خواستی خاکیی کهسیّك بوون، که چهند روّژ پیّشتر سهری لهسهر تاله موویّك وهستابوو. پیّم گوت ویّرای ثهوهی که قسه کانم تا راده یه کماقوول و گونجاون، به لام من سوور نابم لهسهر ثهوهی له گهشته که جیابیمهوه و دوای ثهوه ئاسته نگ و ترسه کانی خوّم بو شی کرده وه. ههموو ثهوه ی که من

دهمویست بهردهستی بخهم ئهوه بوو وادهیه کم پی بدات که نهبیته سونگه ی جارسکردنم و من بتوانم ئهو ئهسیه هه آببژیرم که دهمه وی و ههروه ها ئهو خزمه تکاره ته ته رهم بو بگیریته وه و له دواروژ بهیه که وه وهستانه کانمان له ههر روژیکدا پیکه وه دیاری بکه ین.

له ئهنجامی ئهم ریّککهوتنه من توانیم ئهسییّکی نایاب له کاتی دهرچوونمان له تورکات بهردهست بخهم و بر هیشتنهوه ی ئهم ئیمتیازه به پیش ههموو هاوریّکانم کهوتمهوه. دوای ئهوه ی ماوه ی سیّ کاتژمیرمان بری بهناو ولاتیّکی چیایی و روّمانتیك، چوومه ناو کووخیّکی دارتاشه کانی ناو یه کیّك له دارستانه کان و فنجانیّك قاوهم خواردهوه. به لام له کاتی گهیشتنیان من سواری ئهسیه کهم بووم. دوای روّیشتنیّکی شهش کاتژمیّری ههروه ها له ئهماسیه ش به پیشیان کهوتمهوه.

له ٤ى مانگ، دواى ئەوەى چوار كاتژمير رۆيشتين، گەيشتينه شارى عوسمان جيك Osmanjik، شاريك كە تەنيا رەگەزگەلى دواكەوتوو و كيوى تيدايه، دەكەويته سەر رووباريك، كە دەرژيته ناو قزل-ئەرمەق. بە قەلايەكى كۆن و جوان و پرديكى جوان بەناوبانگە و دەلين بە فەرمانى سولتان بايەزيد بونياد نراوه. دواى ئەوەى ماوەى نيو كاتژمير لە ئيوارە و بەشيكى شەو بەناو ريروپويكى تەسكى ھەلكەندراو بەناو چيادا رۆيشتين، گەيشتينه قەلاى حاجى هەمزە، ئەو قەلا بچووكەي ييى دەوترى ئەندرايى كۆن.

له پینجی مانگ، دوای ئەوەی سی میلمان له ناوچەيەكى ناياب بری له تۆسيا چاومان به كەساپەتىيەكى گەورەي ئيرانى كەوت كە دەگەراپەوە بۆ ولاته کهي. کهسێکي خهڵکي مهلاتيپهش، که کهمێك فهرهنسي دهزاني، بهگهڵم كەوت بۆ ناو بازار، لە ھەمان رۆژدا، لووتم بە نموونەيەكى دىكەي بيويژدانى كەوت، كە ئەفسەرانى تورك يا تەتەرەكان دەپكەن بۆ ئەوەي ھەرشتىكيان بوي به زور بهدهستي بهينن. من به چهند ميلينك له پيش هاوړيكانمهوه بووم، كاتيك تەتەرەكە كە ھەمىشە رايدەكرد بۆ ئەوەى لە يېشدا ئەسيەكان ئامادە بكات، بە ههنگاوی گهوره گهرایهوه و داوای لن کردم باقی کاروانه که له کوییه. دوای ئەوەي كەمنىك دواتر چەكەكانى يشكنى، چەكەكەي منى تاقى كردەوە و داواي لى كردم دواى بكهوم. سهرهتا من لام وابوو كهسانيك ههن كه پهلامارمان دەدەن بەلام يېچەوانەكەي راست بوو. لەگەل يەكەم يېچانەوەي رېگەكە چاومان به سی پیاوی تهواو چه کدار کهوت که پانزه ئهسییان یی بوو. دهمانچه بهدهست پهلاماری دان و پیش ئهوهی ئهوان کاتی تهواویان بین داکوکی له خوّبان بكهن، حهوت يان ههشت له باشترين ئهو ئهسيانهي توانيمان هه لمانبژارد و سویندمان خوارد، که ههر کهسینك بیهوی دهست بكاتهوه بيكوژين. ئەمە كارى ساتەوەختىك بوو و ئەم كردەوە لىنھاتووانەيە

سەرنجراكيشە ئەوەندە خيرا تەواو بوو بەر لەوەى كاتى ئەوەم ببى بير لە ئەنجامەكانى بكەمەوه. من لەو باوەرەدا بووم كە كەمترىن شتىك كە لە بەرامبەر خزمەتەكانى خۆم وەگىرى بخەم ئەوەيە كە ئەو ئەسيە ھەلبرىرم كە خۆم دەمەوى، بەلام تەتەرە چەپەلەكە پىيى وتىم ئەوانە ئەسپى تايبەتىي خەموود بەگ و پیاوه کانیه تی. که بینیم ئهمه کاریکی ناره وایه و به لکو دری ههموو پرەنسىپىزكى مامەلەي شەرىفانەيە لەنىزوان خەلكانى يەك چىندا، بە بىن ئەوەي گوێ بهوه بدهم که حهمموود بهگ و پیاوهکانی چی دهڵێن، ئهسپێکم بۆ خۆم هه لبرارد و جلهوی ئهسپه کهم کرده ملی و دهمودهست سواری بووم و له جیاتی ئەوەي تەتەرەكە توورە بېيت، تەنيا بە شۆخىيەكەوە وتى: "ئەوروپىيەكە يارىدەي دام له بهرده ستخستنی ئه سپه کاندا"، ته ته ره که وای گوت و "ویرای ئه وهی که عهدالهت وايه ههموو شتيك كه پيويستمان بيّت له بيّگانه كاني وهربگرين، به لام ئێمه ههموومان سهرباز و گهرۣۆكىن، شێتىيە كه هاورێيەكان لەنێوان خۆياندا دەمەقالىيان بېنى". ئەوە پرەنسىپە ئەخلاقىيەكانى بوو.، ئەوەي كە رېڭگەي لىن نه گرت به یانییه کهی به ره و رووی ته ته ریخی دیکه ببیته وه و به شمشیره کهی برينداري بكات بەرلەوەي، كە ئەويان بتوانى بەرگرى لە خۆي بكات، ئىمە تەنيا ئەوكاتە توانىمان لە يەكيان بكەينەوە دواى ئەوەى دەست بە شمشىر، كەوتىنە ناويزييان.

۲ ی مانگ دوای ئهوه ی به شاری قهره ژوان په روت بووین، که شاری که شاریکی چکو لهیه و ده کهوی په پیده شتیکی به پیت.، دوای ئهوه ی کاروانیکی بیست کاتژمیریمان به بی وهستان بری، چهند کاتژمیریک بو حهسانه وه له قهره ژولار په ماینه وه. له ۷ ی مانگ، له که شیکی زور سارد، که لهوه تای دوویان سی روژ

^{*} Karajouan

^{**} karajolar

بوو ههڵی کردبوو و بهفریکی زوریش بهردهوام دهباری، رویشتین. ئهو گەرۆكانەي كە چاويان بېمان كەوت ئامۆژگارىيان كردىن زياتر نەرۆين، چونکه ئەوان لە رېگەکە مەترسى زۆريان بېنيبوو و بەفر رېگەي لەوە گرتبوو تەنانەت شوپنەوارى رېگەكەش بناسرېتەوە، بەلام تەتەرەكەمان لەگەل ئەوەشدا بریاری دا بهردهوام بین له گهشتهکهمان جا ئهمه له کهللهرهقییهوه بووبی یان له بهسووك سهيركردني مهترسي و ماندووبوونهوه بووبي. بهو پييهى كهوا ئەسپەكەي من و ئەسپەكەي خەموود بەگ نايات بوون، توانىمان بە يېش هاوریکانمان بکهوینهوه و بگهینهوه ریبهرهکه و تهتهرهکه که پیش نیو سه عاتيك پيش ئيمه به ري كه وتبوون. له دووراييه كې نزيكدا بينيمانن به لام به فربارین به ته واوی ریکهی لی گرتبووین تا دهمودهست بیانبینین و به فر هه تا شويننيني ئەسپەكانىشى داپۇشىبوو. بە تەنيا بەناو زنجىرە چيا بەرزەكانى ئۆلىمېدا دەرۆپشتىن و تا شەو ھەر تىپدا دەسووراينەوە. دەترساين لە ھەر ساتىكدا بەفر ونمان بكات يان بكهوينه ناو خهرهنديكهوه ئهگهر لهو تووله ريّگهيه دوورېکەينەوە كە دەبينت بيگرينە بەر كە، چيتر نەماندەتوانى ريڭگەكان بناسينەوە ئهگهر غهربزهی ئهسیه کانمان نهبوایه. دواجار دوای ئهوهی ماوهی شانزه کاتژمیرمان بری بو ماوهیه که ده کری تهنیا به نو یان ده کاتژمیر ببردری گەيشتىنە حەماملى، وەك چۆن شەو داھات، تا بەيانىيەكەي رۆژى دواتر هاوريكانمان يهيوهندييان ييوه نهكردين و ئهوانيش ههمان ئهو ئاستهنگانهيان هاتبووه پیش که ئیمه بینیمان، ویرای ئهوهی که ئهسپیکیشیان لی ون بووبوو. به فر به رده وام ده باری به لام که مین سووکتر. دوای ده کاتژمیر له رؤیشتن گەيشتىنە شارى گەرىدە، شارىكى بچووك، شارىك كە ھىچىكى سەرنجراكىشى تيدا نهبوو و ماله كانى له دار دروست كرابوون. نهمانتواني هيچ ئەسپيكى ليوه بهردهست بخهين به لام شهومان لهويدا بهسهر برد.

۹ ی مانگ بهرهو بۆلی بهری کهوتین و ئیمه ئهوهنده خراب سواری ئەسپەكان بو ويو وين كە تەنيا دواي سيزده كاتژمير و بە زەبرى قامچى، گەيشتىنە ئەوى. ريكه كه تا رادەيەك باش بوو بەلام له ماوهى يەكەم حەوت كاتژميردا، نە هیچ ئاوایینِّك و نههیچ شتیّکمان نهبینی که ئاماژه بو ئاوهدانی بکهن. ئهم شاره ناوچەيەكى خاڭى وەستانى سەررېڭگەى زۆر ناياب بوو، لەم شارەدا پۆستەخانە و بازارینکی گهوره و گهرماوگهلی چکوّله، بهلام پاکوخاوین و چاك راگیراوی لتي بوون. ئەو پیدەشتەي كە دەورى دابوو بەشیوەيەكى چاك چینرابوو و پرى بوو لهو ئاواییانهی که بهشیّوهیه کی گشتی کهوتبوونه سهر کهناره کانی چهند رووباریکی چکوله که دهتوانری پیایاندا بپهریته وه و دهرژینه ناو زهریای رهش. له ۱۰ ی مانگ ههرگیز ئاوا به خراپی سواری ئهسپهکان نهبووبووین و ههروهك دويّنني خراپترين ئهسپ به نسيبي من بوو. بهڵام ئهسپي خراپ به نیسبه ت ته ته ره کان بیانو وه ك نه بو و بو ئه وه ی لیّیان خوشبیّ بو ئه وه ی هه نگاوی خيرا منى ئەگەر بريار لەسەر ئەمە بدات. ريڭكەكە خراپ بوو و ئەسپەكانمان تا پاژنیان لهناو قوړو لیتهدا بوون و برینك جار پییه کانیان لهناو ړهگی داره کان دەچەقى وەك ئەوەي (لەناو تەلەيەكدا بووبن). ئەسپە بەدبەختەكە كە سوارى پشتی بووم له ماندووییّتییان کهوت و ئیدی مهحاڵ بوو ههڵی بسیّننهوه و ناچار بووین وازی لی بهینین. ئه و ئهسیهی که دوای ئه وه دایانمی کهمیّك باشتر بوو، رینگه که باشتر دهبوو و به ههنگاوی خیرا دهرویشتین، به قامچی له ئهسپه کانمان ده دا و وه كوو شيّت هاوار ده كهين تاوه كوو ئهسيه كانمان غار بده ن. ئه ، په کهی من دوو جاران له گه ل مندا کهوت به لام به بی ئهوهی له زینه که بكهومه خوارهوه.، بهلام ميليّك دواتر جاريّكي ديكه بهسهر مندا كهوته ناو زۆنگاوينك و منى لەوديو زۆنگاوەكە جيهيشت، لە توندى كەوتنەكەم پەشۆكام. پيم داگرت تا ئەسپيكى ديكەم بدەنى، بەلام پيشتر لە رووداوگەلى ھاوشيوەدا

ههموو ئهو ئهسپانهی که له نۆرەدا بوون بهکارهیّنرابوون و بۆیه من ناچار بووم بهوهی خوّم دەستبەردار بم.

دۆستشه، که شهوی دهی مانگمان تیدا بهسهر برد، جگه له چهند خانیکی تایبهت بو حهسانه وهی گهشتیاره کان هیچی دیکهی تیدا نهبو و. یانزهی مانگ به جینمان هیشت و ماوهی دوانزه کاتژمیر به ناو دارستان و به ناو رینگهی سه ختدا روزیشتین تا گهیشتینه هه نده ک که ته نیا چه ند کیلگهیه کمان به ده وریه وه بینی که ترینی نایابی پیوه بو و و هیواکانمان خه ریك بو و ده بو و ژایه وه. تاقه شتی سه رنج اکیش که له و روزه دا بینیمان دو و یان سی ناشی ناو بو و که له سه رحقگه له یه کی ناو در وست کرابوون، هه رچه نده نامیرسازییه کی ساده بو و، به لام مانای پیشکه و تنیکی هونه ری و شاره ستانی ده گهیاند که له و لاتیکی گوندنشینی سه ره تایید اپیشبینی نه ده کرا.

ههنده ک ده کهویّته سه د و بیست میلی ئیسته نبوول ، هاوریّکانم به ده درچوونیان ، سووربوون له سه رئه وه ی که شته که به رده وام بن به بی وه ستان . ئه وان نهیّنی خوّیان بو نه درکاندم به لام من به بی ئه وه ی ئاماده ی ئه م سه فه ره دریّژه بم به شویّنیان که و تم و به پردیّکی دارین له پرووباری سه نگه را رووباری شه نه و نه وه نه که م جیّگه ی ئه مان بو و و به سه ریاشماوه ی پردیّکی نایابدا پرووباریّکی دیکه مان بری که له وانه یه هه ر ته نیا لقیّکی ئه و پرووباره بیّت که تازه باسم کرد. به لام واپیده چوو ئاوه کان ریّپه وی کوّنی خوّیان گوریبیّ: به ئاسته م ئاوی پرویشتو و مان له قوو لایی پرووباره که ده بینی و هیچ شتیکیش ئاماژه بو ئه وه ناکات که په وشه که له وه ته ی چه ند سالیّک له وه باشتر بورییّت.

دوانزه کاتژمیر له دووریی ههنده ک سهبانجیی *- مان بینی که کهوتو ته سهر زهریا چهیه کی جوان که به شیخی رینگه که پیچاوپیچی بازنه بیه. ئهمه شاریکی بچووکه، دوای ئهوه ی ئه سپه کانمان تیدا گوری، به ری کهوتینه وه. به رینگه یه کونی به ردریی کونی به ردریی کونی به دوای ئهوه ی ده کاتژمیر روزیشتین گهیشتینه ئیزمید، نیکومیدی کون، که کهوتو ته ناو نیمچه دوورگهیه که به ره و زهریای مهرمه پر ده پوات. کاتیک چووینه ناو ئهم شاره شهو پاکشابوو. ته نیا ئه سپه کانمان تیدا گوری و به رده وام بووین له پویشتن. شیست میلی کوتاییمان به بی وهستان بری، ته نیا جاریک وهستاین بو گورینی ئه سپه کانمان و به بی هیچ ئازووقه یه که جگه له وه ی توانیمان به رده ستی بخه ین به بی ئه وه ی له سهر زین بینه خواره و له ۱۳ ی نیسان له کاتژمیر یه کی باشنیوه یو گهیشتینه سکوتاری که له ویدا سه نه ره که مان به کوتا هات.

كۆتايى

^{*} Sabangié

سەفەرنامەي چوارەم

سەفەرنامەي پوژولا بۆ كوردستان ساڭى 1837

يوژولا کي په؟

ژان جاتیستان خرانسوا پوژولا * سالّی ۱۸۰۹ له Montferrand-la-Fareal له فهره نسیا له دایك بووه. میژوونووس و پوژنامه نووسیّکی فهره نسیه و برا بچووکی ژان جوّزیف فرانسوای پوژولا (۱۸۰۰-۱۸۰۸)ی ئالیکار و هاوکاری میژوونووسی گهوره ی فهره نسی جوّزیف فرانسوا میشوو (1839-1767)** بوو. میشوو Michaud که یه کیّك له میژوونووسه گهوره کانی فهره نسا بووه، له میشوو ۱۸۳۰ له گهل ژان جوّزیف فرانسوا پوژولا بو تومار کردنی ورده کارییه کانی جه نگی خاچپهرسته کان سه فهری پوژهه لات ده که ن و سهری یونانستان، ئیسته نبوول و قودس ده ده ن و میشوو به ته نیا له پیّگهی سوریه ده گهریّته و هاریس و له پیّگهیدا سهری میسر ده دات و له ئایاری ۱۸۳۱ له پاریس سهرجه می نامه کانی له (حهوت به رگدا) به ناوی "نامه کانی پرژهه لات" (۱۰) بلاوده کاته و ه.

بۆ تەواوكردنى نووسىنەوەى وردەكارىيەكانى مىزۋوى جەنگى خاچپەرستەكان، گەلىنك دەرو ناوچەى ئاسياى بچووك، مىزۆپۆتاميا و ھەرىمە

^{*} Jean-Joseph-François Poujoulat

^{**} Joseph-François Michaud

⁽¹⁾ Correspondance d'Orient, 1830-1831 (7 volumes), en collaboration avec Poujoulat, 1833-35) Paris : Ducollet, 1833-1835.

روزهه لاتیه کانی سوریه مابوون که میشوو نهیتوانیبوو سهفهریان بو بکات و که لیننیک له ناو کتیبه یدا مابوو، بو نهم مهبهسته سالی ۱۸۳۱ میشوو میژوونووسی فهره نسی ژان جاتیستان خرانسوا پوژولا ره وانه ی روزهه لات ده کات و تیبینی و رینوینی پیویستی پی ده دات بو گه ران و سوران به دوای ورده کارییه کانی جه نگی خاچپه رسته کان به تایبه ت له و ناو چانه ی که نه و سهردانی نه کردوون. وه که پوژولا له پیشه کی به رگی یه که می سهفه رنامه که ی خویدا نووسیوویه به خویی و ده ستنووسه کونه کان و کتیبه میژوییه کانی میشوو، ههموو نه و ناو چانه ی ناسیای بچووك، میزوپوتومیا و سوریه ی روزهه لات، که گوره پانی جه نگی خاچیه رسته کان بوونه، ته یکردووه.

پۆژولا له سهفهرنامه که یدا که لهسهر شیّوه ی نامه له رۆژهه لاته وه بق میشووی میژوونووسی نووسیووه سیّ سال دوای سهفه ره که ی نامه کانی له دوو به رگدا له ساله کانی ۱۸٤۰-۱۸٤۱ به ناوی (سهفه ربق ئاسیای بچووك، له میزوپوتامیا بو پالمیر، له سوریه، فه لهستین و میسر)(۱) بلاو کرده وه که له کوکراوه ی ههموو نامه کانی بوو، که له

رۆژهه لاتى ناوه راسته وه رهوانه ى كردبوون. Joseph-François Michaud ئەم سەفەرنامەيە بۆ كورد گرينگى لەوه دايه، كە لە سەروبەندى ھێرشەكانى سوپاى عوسمانى بۆ سەر ميرنشينى رواندز بووه و گەرىدەكە بۆخۆى لە

⁽¹⁾ Voyage dans l'Asie Mineure, en Mésopotamie, à Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Égypte: faisant suite à la Correspondance d'Orient, Paris: Ducollet, 1840, 1841, 2 vol. (456, 612 p.)

ناوجهرگهی پووداوه کاندا بووه و وه ک شایه دحالیّکی زیندوو پرووداوه کان ده گیریّته وه. له بهرگی یه که می سه فه رنامه که یدا به تایبه ت له نامه ی بیست، بیست و یه ک و بیست دوو ته رخانی کورد و (ثیّزیدیه کان) کراوه زوّر زانیاری ورد و سه رنج اکیّش ده گیریّته وه، که تا ئیسته میژوونووسیی کورد لی بیناگایه و همه موو ئه م به شانه ش لیّره له م کتیبه دا کراون به کوردی. دلّنیام ئیسته دوای بلاوبوونه وه ی سه فه رنامه که ی بو ژولا پرووداوه کانی جه نگی کورد و عوسمانی ساله کانی ۱۸۳۳ -۱۸۳۷ پیویستی به خوی ندنه وه یه کی نوی هه یه، زانیاریه کان زوّر پاست و دروستن و له زاری میژوونووسیّکی فه ره نسیه وه نووسراوه ته وه که به ته نیا خوشه ویستی و گه پان به دوای ورده کاریه کانی جه نگی خاچه رسته کان گه یاندویه تیه پروژهه لاتی ناوه پاست. گه رچی تارمایی خاچه رسته کان گه یاندویه تیه یه ناو بیرکردنه وه و سه فه رنامه که یدا ده بینری به لایه نگیرییه که و رستیانه که له باره ی کوردستان ده یانگیریته وه.

ماوه ته سهر ئهوه ی بلّیم ئهم سهفهرنامه یه دووبه رگی گهوره یه و به سهه یه به به به به میزود ههمووی ههزار قسور لاپه پهیه که، ئه وه ی پهیوه ندی پاسته و خوّی به میزووی کوردستانه وه هه یه ته نیا به رگی یه که مه له (لا: ۳٤۸ تاوه کوو ۱۰۵) که ئیمه لیره دا لهم کتیبه دا کردوومانه به کوردی.

رُّان-باتیستان-فرانسوا پوژولا ساڵی ۱۸٦٤ له ئێکس ئۆن پرۆڤانس -Aix en-Provence کۆچى دوايى دەكات.

بەرھەمەكانى

- 1-Voyage dans l'Asie Mineure, en Mésopotamie, à Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Égypte : faisant suite à la Correspondance d'Orient, Paris : Ducollet, 1840, 1841, 2 vol. (456, 612 p.)
- 2-Histoire de saint Augustin: Sa vie, ses oeuvres, son siècle... son génie, Paris : Mellier frères, 1843, 3 vol.
- 3- Récits et souvenirs d'un voyage en Orient, Tours : A. Mame, 1848, (308 p.)
- 4-Histoire de Constantinople, comprenant le Bas-Empire et l'Empire ottoman, Paris : Amyot, 1853, 2 vol. (£AV, 525 P)
- 5-Charles Ier et le Parlement, Ed. Douniol, 1854 (230 p).
- 6-Histoire de la conquête et de l'occupation de Constantinople par les latins, Tours : A. Mame et Cie, 1855, (284 p.)
- 7-Histoire de Richard Ier Coeur-de-Lion : duc d'Aquitaine & de Normandie, roi d'Angleterre, Tours : A. Mame, 1856, (307 p.)
- 8-Histoire des papes depuis saint Pierre jusqu'à la formation du pouvoir temporel, suivie d'un aperçu historique de la question romaine depuis 1848 jusqu'en 1862, Paris : A. Le Clère, 1862, 2 vol.
- 9-La Vérité sur la Syrie et l'expédition française. Avec une préface de M. [Jean-Joseph-François], Paris : Gaume frères et J. Duprey, 1861, (XXIV-540 p).

VOYAGE

A

CONSTANTINOPLE

DANS L'ASIE MINEURE,

EN MÉSOPOTAMIE, A PALMYRE,

EN SYME.

EN PALESTOR ET DE RETETE.

M. BAPTISTIN POUJOULAT.

PARAMY AGIYS

A LA CORRESPONDANCE D'ORIENT

TOME I.

AZ 101

PARIS

DUCOPLET, LIBRAIRE-ÉDITEUR, OUAI DES GRANDS-AUGUSTINS, 15.

1840

348

AME MINEURE.

《念念》念(念)念(念)念(念)念(念)念(念)念(念)

LETTRE XX.

Les Cardes, its Tesicia, les Reixidolistem, et mitro peuplaies. de la Mésopotamie.

A M. MICHAUD.

De camp de BioRs-peche, 14 août (IJE.

Dés le premier jour de notre arrivée à Malattia, le bruit avait couru que deux officiers moscovites, ayant mission d'organiser les bandes kurdes maintenant en guerre avec l'armée turque, étaient arrivés dans la cité. Ces deux prétendus officiers russes n'étaient autre chose que mon compagnon de voyage et moi. Un courrier avait été envoyé secrètement au camp des Osmanlis, situé à dix lieues à l'ouest de Mélitène, pour informer Hafiz-pacha de cette nouvelle; celui-ci fit partir en toute hâte un Tartare pour

ئاسياي بچووك

نامهي بيستهم

کورد، ئیزیدی، سه کیزبیکلووه کان * و گهلانی دیکهی میزوپوتامیا بو به ریز میشوو M. Michaud

ئۆردوي حافز پاشا، 27 ي ئاكستۆسى 1837

^{*} سه کیربیکلو: Sikisbéiklou : واته ههشت سمیّل، له ئیمپراتوریای عوسمانیدا زیاتر وه کوو سووکایه تی به ئیزیدییه کان ده و ترا (وه رگیر).

^{*} Melitene: ناوى كۆنى شارى مەلاتيەيە لەسەردەمى خاچپەرستەكاندا (وەرگير).

کوردستان، نهم ههریّمه که له باشووری نهرمهنستانه وه به دریّژاییه کی به نه نهوه د و پیّنج فهرسه خ له باکروری - پورژئاوا بو باشوور و به پانییه کی په نجا فهرسه خ دریژده بیّته وه و ناو چهیه کی ده ولهمه نده بو له وه پرگه، دانه و یله و به به به به به کورده کانی نهم ولاته ههموویان له ژیر ده وار و په شمال دا ناژین، به پیچه وانه وه ژماره یه کی زورترینیان له گونده گهوره کان و شارو چکه گهلیّکی بیشوماردا ده ژین، وه ک شاره زوور، که ژماره ی دانیشتوانه که ی همشت هه زار که سه، نه ربیل، نه ربیلی کون که به که و تنی شانشینی فارس به ناوبانگه نه مروّز ژماره ی دانیشتوانه که ی چوار هه زار که سه. زنجیره چیای زاگروّس که کوینت-کیورس Quinte-Curce به چیای گوردیان ناوی ده بات و له دیوی پوژهه لات سنووری کورده کانه ، بیابانی عهره بی له باشوور، و لاتی خارپووت له باکوور و نه له جه داغ (چیای په نگ تیکه لاو) یان

ئەنتى تۆرۆس بۆيان بووەتە سنوورى پۆژئاوا. زنجيرە چياى ئەنتى تۆرۆس، جېڭەيەك كە من ئېستە ئەم نامەتان بۆ دەنووسم دانىشتونەكەى سەرلەبەرى كوردن. بە شىمانەى ھەرە زۆر دانىشتوانى كورد بگاتە سى مليۆن كەس، كە دەوروبەرى سەد ھەزارىكىان مەسىحى نەستوورىن كە سەر بە دوو پاتريارشى پشتاو پشتن: يەكىكىان ھەمىشە پېيى دەلىن مارگ-ئەيمان، لە نشىنگەكەى لە نزيك شارى جۆلە مېرگ دا دەژى و ئەوى دىكەيان: لە پوبان ئۆرم دەژى. دەسەلاتى ئەم دوو پاترياشە بەسەر سىزدە قەشەوەيە. پايەى ئەسقەفىي و ئەوەى پاتريارشەكان پشتاوپشت لە مامەوە دەگوازرىتەوە بۆ برازا. وادەبىت برىكىجار لە باتريارشەكان پشتاوپشتىيە، مندالىكى دوانزە يان پانزە سالان دەبىتە ئارشەۋىك. مەترانەكان (كەشىش) لەناو نەزانىيەكى گەورە دان و دەستەى ئايىنى (كلىرژى)ى خوارەوە بە ئاستەم دەزانن بخويننەوە: كوردە مەسىحىيەكان لە جەنگى دۇ بە توركەكان ئامادەييان كەم بووە.

ئه و دانیشتوانه ی دیکه که ماونه ته وه سه ر به تایفه ی عه لی (۱) ین ، به لام ئیسلامه تی لای ئه وان تیکه لاوه له گه ل خوارفیات که وا پیده چی پاشماوه ی باوه پردارانی مووغه کان بن . ئه وانه به هیچ شیوه یه که و تیان نییه و له و کاته نه دا نویز ناکه ن که قورئان دیاری کردووه و مانگی په مه زان پروژوو (جه ژنی پاکی تورکه کان) ناگرن و هه رگیز بو حه ج ناچنه مه ککه .

ئیوه دهزانن که کورده کان له نهوه ی کاردو خییه کانن که زینه فون، سهرکرده ی سوپا ده ههزار که سییه که پیمان ده لی کاردو خییه کان ههمیشه بهره و پووی هیزی پاشای گهوره و سوپای مهرزه بانه کان بوونه ته وه. کورده کان به ته واوی نه م خه سله ته یا خیبو وه و سه ربه خوییه یان پاراستو وه.

⁽۱) مەبەستى لە تايەفەي عەلى، باوەردارانى عەلى ئىلاھيە(وەرگنر).

وینهی کورد به ریکوپیکی سیما و خهسلهتی که نازانم له چ به خونازنیکی کیویانهی پر له نهجیبزاده یی سهرچاوه ده گری شایانی سهرنج لیدانه. کورد چاوره ش، زیندوو، زیره ک، بالا به رز و شیوه ی له ش و لاری جوانن. جل و به رگیان له کراسیکی خوّله میشی، قات و شهروالیک له خورییه کی خهت خهتی دروستکراو که به دوخینیک له ناوقه دیان توند کراوه و جامانه کهی له کوتاییدا گولینگی ههیه، پیلاوه کهی سهندالیکی له چهرم دروستکراوه که به قایشیک له سهر پاژنهی ده به ستریته وه: نهم پیلاوه زور له و پیلاوانه ده چی که رومانه کونه کان له پیان ده کرد. کورد هه رله گهنجیتیه وه له گهنجیتیه وه به شهشیر، توپره ق، رم، ده مانچهی له گه که رومانه کونه کان به سهر به شهشیر، توپره ق، رم، ده مانچهی

⁽۱) قهره چه داغ (Karaca Daw) (به کوردیی: قهره ژه حاغ): چیایه کی فرلکانییه که و تووه ته ناوه پاستی باشوور پر ژهه لاتی تورکیا، که و تووه ته نیوان حه وزی دیاریه کر و بانه کانی تورفه به تا پاسته ی باکوور و باشوور. به رزاییه که ی ۱۹۵۷ مه تره و چیا که به ناوبانگه به "که فریره ش"، بر یه به و ناوه دیته ناسین. هه روه ها چیای ماسیا (Mount Masia) شی پی ده لین . ناو چه ی قهره چه داغ له لایه ن سولتان سه لجوقی سه لیته نه ی پر وم ؛ که یقوبادی یه که م دوای جه نگی یاسیچه من (Battle of Yassiçemen) پیشکه ش به نه رته غی ل غازی کرا. (وه رگیر)

ئاگردار شەردەكەن، ئەم چەكەي دوايى لە كاتى ھەلاتن و ھەر وەك چۆن لە كاتى يەلاماردانيش دا ھەر بەكاردەھينن: بە سوارى لەسەر ئەسيەكانيان تەقەدەكەن و بە خېراپېكى زۆر رادەكەن. ئەم يياوانە دەتوانن بەرگەي ھەموو ماندووبوون و ههموو چهشنه بیّبهشبوونیّك بگرن، به لام دلّرق، بیّ ئایینن و هیچ درۆ و دەلەسەيەك نايانترسېنى، بەمەرجېك بەرۋەوەندى خۆيانى تېدا بېيننەوە. كوشتن، تالان و برۆيى و بەچاوى سووك سەيركردنى ھەموو دەسەلاتنك ئەوانە تاقه خهمیانه و ئهمه ئاكار و سروشتي سهرهكیانه. بهر له جهنگي ۱۸۳۹ و ۱۸۳۷، كورده كان په لامارى كاروانسه رايه كانيان دهدا تاوه كوو دهروازهى ديار به كر، مووسل، مهلاتیه و ئۆرفه. میوانداریّتیان که ئهوهنده له لایهن چهند گهرِوٚکیّکهوه پييدا هه لگوتراوه لهبهرامبهر ههموو ئهو شتانهى ئيمه ليرهدا لهسهر ئهوان بیستمان دهسریتهوه: کوردهکان پیشوازی له بیگانه دهکهن به نیشاندانی دۆستايەتيەكى زۆر، بەلام بە بيانووى پەسندكردنى چەك، جل و بەرگ و جانتاکانیان، لیّیان دەدەزن و به خراپی مامەلّەیان لەگەلّدا دەکەن، زۆربەی جار ئەسىيان لە ئەسىسوارىك رفاندووه و دواتر ھيواى سەفەرىكى خۆش يان بە ينيان بۆ خواستووه! . لەوەتاى كوشتنى زاناى ئەلمان شۆلتز كە لەسەر حيساسى حوكوومەتى فەرەنسى بۆ لێكۆڵينەوەي زانستى رەوانەي ئاسيا كرابوو دواي ئەوە ئىدى گەرۆكە ئەوروپاييەكان چىتر مافى ئەوەيان نىيە ستايشى ئەم ميواندارېتىيە بانگاشه بۆكراومى كوردەكان بكەن. شۆلتز دواي ئەومى سەرى ئيران دەدا، لە پاییزی ۱۸۲۹ ریّگهی کوردستان دهگریّتهبهر و به هاوهڵی یهکیّك له بندهسته کان و شهش سهرباز که ئارسلیارخان*، که ئهو دهم حاکمی یه کنک له هەرێمەكانى ئێران بووە بە گەڵى دابوون. گەرۆكە ئەڵمانىيەكە و دەست و پيرونده كانى بهشيوه يه كى بيبهزه ييانه له لايهن كورده كان قه تلوعام ده كرين هه تا

^{*} Arsliar-Khan

ئهوانهش که وایان نیشانداوه بیپاریزن. جوتیاره ئهرمهنهکان که به زوّر راسپیردرابوون تهرمی ئهم بهسه زمانانه بنیژن، ئهو ههواله دلّتهزینه به ئارسلیارخان دهگهیهننهوه. کهل و پهل و تیبینییهکانی شوّلتز که له کوشکی شازاده ی ئیران به جیهلدرابوون رهوانه ی بالویزخانه ی فهرهنسا کران له ئیسته نبوول، به لام ئه و جانتایانه ی که شوّلتز له سهفه ری کوردستان لهگهل خوّیدا بردبوونی ههموویان لهلای چهتهکان مانه وه.

له دهرهوهی ماردین (ماردی کون) لهنیوان نهزیبین (یان نیزبین) و مووسل (نهینه وای کون) شه و ولاته ی که پنی ده لین سنجار، له ناوی شاری کونی سنجار که به میژووی جهنگی خویناوی شاپوور، پاشای ئیران دژی کونستانس، ئیمپراتوریای بیزهنتینی بهناوبانگه. چیاییک بهناوی سنجار داغ، پیدهشتی

میزۆپۆتامیا (ئەمرۆ ھەرێمى جەزیرەیە)، بە لای باشووری ماردین دەبرێ. سنجار داغ بە خەڵكەكەيەوە بەناوبانگە بەناوی جنستان یان نیشتمانی شەیتانستان. ئەم دەرو ناوچەيە لەوەرگەی دەوڵەمەند و ھەموو جۆرە میویەكی لێیه، ئێزیدییهكان، گەلێكی جەگاوەری لێیه كه حافز پاشا شەری لەگەڵ ئەوانیش دا كردبوو. دانیشوانی ئێزیدییهكان بە دوو سەد ھەزار كەس دەخەملێندرێ.

ئیزیدییه کان عهقیده ی ئایینی خوّیان کردوّته مهته لیّکی گهوره و ئیّمه دوای ماندووبوونیّکی زوّر توانیمان چهند چهمکیّکی روون و دلّنیا له و بارهیه و ه گیربخهین. ههلبه ته بریّك له پراتیکی ئایینی ئیزیدییه کان لهدهست زانیاری گهلانی هاوسییه کیانیان ده رباز نهبووه. من ئهوه نده ی کرا به دوای چاوپیّکه و تنی که سانی زوّر خویّنه و اردا گه رام و بایی ئهوه نده زانیاریم کوّکردنه، که بتوانم له بنچینه و ئایینی ئیزیدییه کان بگهم.

واباوه پر ده کری که ئهم نه ته وه په پاشماوه ی کونه مارده کان بن، که ئارشاك .ف. پاشای فارس گواستیبیتنه وه بو میزوپوتامیا. ئهم گهله ناوه کهی به و شاره به خشیووه که ئه مروّ ناوی ماردینه. سترابوّن، ئاریه ن و پلین مارده کان وه کوو په گهزیکی مروّیی ده سته موّنه کرا و سهر به تایه فه یه کی ئیرانی داده نین که ئه هریمه ن یان بنچینه ی خرابه ده په رستن.

بریّك له زانایه كان زهرده شت وه كوو یه كه مین دامه زریّنه ری نه م عه قیده یه ده بینن، به لام ماوه یه كی زوّر پیّش نه م پیخه مبه ره، میسر، هورموزد و نه هریمه نی له ژیّر ناوی نوّسریس و نیوفون ناسیووه. بنچینه ی نه م بیروباوه په ده ورانی زوّر كونی میژوودا ون بووه. نایینی ئیّزدی كه ئیسته ئیمه باسی ده كهین بیگومان سه رچاوه كه ی له په رستنی كونی ماره كانه وه هه لیّجنیووه. ناوی ئیزیدی كه نه مروّ نه مانه هه لیّانگرتووه له ناوی سه رداری عه ره ب یه زیده وه هاتووه كه حوسین كوره زای پیخه مبه ر محه ممه دی كوشتووه، كه زوّر به سه رسه ختانه خیزانی عهلی

چەوساندۆتەوە. لەوەوە رقىخى قوول لەنتوان ئىزىدىيەكان و موسلمانەكاندا ھەيە. ئىزىدىيەكان بكوژى حوسىن ھەر وەكوو دامەزرىنەرى تايەفەكەيان سەير دەكەن (۱).

ئیزیدییه کان دوای ئهوه ی دان بهوه دا ده ده نین که وا په حمه تی خوداوه ند وه کوو حیکمه ته که ییخ تاییه، هیچ دوودل نابن له وه ی پیز له شهیتان بگرن. چونکه ئه مان شیلگیرانه باوه پیان وایه، که پروژیک دیت شهیتان به هوی ئه و سه رپیچیکردنه ی که کردوویه شهرافه تمه ندی خوی بوده گیپردری ته وه و دیته وه ناو فریشته کان.

" بۆچى، ئەوان دەڭين، شەيتان سوك بكرى ؟ بۆچى دەخالەتى لەنيوان فريشتەيەكى لىقەوما و پاشاكەى بكرى؟ ئايا خودا پيويستى بەوە ھەيە، كە ئىيمە نەفرەت لەوە بكەين كە خۆى سزاى داوە؟ ناكرى بگاتە ئەوەى لىخى شېنى؟ چەند بتەوى شمشىر لە درى غەزەبلىكىراوىك ھەڭبكشىين، كە لەوانەيە سبەينى خوداوەند بىخاتە ناو شەرافەتمەندى خۆيەوە"

تورکه کانی میز ق پوتامیا به شیوه یه کی دیکه قو لایی باوه ری نهوه ی مارده کان لتك ده ده نه وه:

"ئیزیدییهکان، تورکهکان ده نین، به هنری تالان بر قریبیان ههستیان به تاوان کرد و له دادپهروه ری ده ترسان، زیاتر له خه نیکه کانی دیکه له روز ژی دوایی، له ئاگری ههمیشه یی ده ترسن و هه و نیده ده نویان لای شهیتان خوشه ویست بکه ن به وه ی به ناید ناید ده به رستن و دواتر پاراستنیان له لایه نه وه وه ختایه ک ده که و نه ناو قو ناید وه ناوه که نه وه نده ی ده کری خویان (لا ۳۵۸) تاریکستان، پانی به دوایین پله وه ناوه که نه وه نده ی ده کری خویان (لا ۳۵۸) له همه و قسه یه ک به دووربگرن که خه نیکانی دیکه دری شهیتان به کاریان

⁽۱) ئهم قسهیه هینده بی مانا و نادرووسته شایانی، ئهوه نییه هیچ پهراویزیکیشی بو بنووسین (وهرگیر).

ده هینن. ئه م تایه فه یه نه که هه ر ناوی شه یتان ناهینن به لْکو هه تا به کارهینانی چه ند ده ربرینیک که ئاوازه که ی له و ناوه وه نزیک بی خویان لیّی به دوور ده گرن. بو نموونه رووبار به زمانی ئاسایی ناوی (شه ت)ه، به لام چونکه ئه موشه یه پهیوه ندیه کی که می له گه ل و شه ی شه یتان هه یه، بویه ئیزیدیه کان به رووبار ده لیّن ئافی مه زن. عوسمانیه کان به به رده وامی نه فره ت له شه یتان ده که ن و بو بو ئه مه مه به سته و شه ی نال به کارده هینن که واته ی نه فره ت لیکردن ده گه یه نیزیدیه کان به وریایی کی زوره وه ثه و و شانه به کارده هینن که ده که یه که به که به به به به به به مین نالی ئه سب که و شه ی واته ی نالی ئه سب که و شه ی سول کار ده گریته وه که و اتای نالبه ند دی به مانای زمانه ئاساییه کان، نالبه ندا یان شه یتان له زمانی ئیزیدیه که واتای نالبه ند دی به مانای زمانه ئاساییه کان، نالبه ندا یان شه یتان له زمانی ئیزیدیه که و اتای نالبه ند دی به مانای زمانه ئاساییه کان، نالبه ندا یان شیخی هه زن یان شیخی گه و ره "(۱).

بهدبه خت نه و که سه یه که له و لاتی نیزیدییه کان نه فره ت له شه یتان ده کات، نه گهر گوییان لیبیت نه وا ده موده ست له ت و په ت ده کری. وه ختایه ك کاریان ده که و یته ناو شاره تورکییه کان، له هه موو شتیك زیاتر نیهانه کردنیان به وه ده بیت له به رامبه ریاندا به خراب باسی شه یتان بکری، نه و که سه ی که نه م ده مدریژییه ده کات نه گه ر له ری گه دا تووشی نیزیدییک بیت نه وا کورژراوه. زیاتر له چه ند که سیکی نه م تایه فه گیراون و به تاوانی کوشتن له لایه ن دادگه ی تورکییه وه حوکمی له سیداره دانیان به سه ردا سه پینراوه. نه وان زیاتر حه زد ده که و نه نوه ی نه فره ت له شه ستان بکه ن.

لهسهرهوه باسی ئهو رقهم کرد که لهنیوان تایهفهوانانی ئیسلام و شهیتانپهرسته کاندا ههیه، ئهم رقه ههردوو گهلی تا زهبروزهنگاویترین رادهی

⁽¹⁾ Le P.Garzoni

فهناتیزم (دەمارگیریی) هانداوه. بهم شیوه بو ئیزیدیه ک چ کرده یه کهوه ناده ی شایان نییه له وه ی موسلمانیک بکوژی و بو ئیسلامه کهش ههر ئاوایه و تاجی شهید بوون به ده ست ده هینی ئه گهر به ده ستی ئیزیدیه ک بکوژری. بهم شیوه یه له زهمانی کوندا حاکمانی دیاربه کر، مووسل و ماردین لهناو ئه و که سیداره دانیان به سهردا ده سه پاندن، حاکم داوای ده کرد جهلاده کان ئیزیدی بن بو ئه وه ی ههست بکه ن به ده ستی ئیزیدی کوژراون و خویان به شهید بزانن. ئه گهر سهروکی ئیزیدیه کان ده سه لاتیکی توند به کارنه هینی، ئه وا ههمو و گهل به کومه ل ده یانه وی روّلی بکوژ (جهلاد) ببین و ههمو شهش مانگیک جهلادیکی نوی هه لده بروز لای ببینین و ههمو شهش مانگیک جهلادیکی نوی هه لده بروز لای ببینین و مهمو هه کاره که وه کی کاریکی شهره فهمه ندانه و ئهوه نده پیروز لای خوی و جهژنی بو ده گیرن، په سنی ده کهن و ههر که س ده یه وی بیبینی و خوی و جهژنی بو ده گیرن، په سنی ده کهن و ههر که س ده یه وی بیبینی و ده ستی لیندات و ئه گهر له کاتی کاره که یدا چه ند دلو په خوینیکی موسلمانه کان ده ستی لیندات و ئه گهر له کاتی کاره که یدا چه ند دلو په خوینیکی موسلمانه کان به حل و به رگیه وه مابیته وه، ئه وا ئه م جله پارچه پارچه ده کهن و ئه م پارچانه و موکو و تفه رکیکی گرانه ها به سه رخه کان دابه ش ده کری .

کاتیک ئیزیدیه به دهستی تورکه کان بکوژری به بی نهوه ی توله ی بسه نریته وه، جهنازه ناشتن که به شیوه یه کی ناسایی به خوشی ده بیت نه وا به بیده نگی و به بی ههراو هوریا به ریوه ده روات. خرمه هه ره نزیکه کانی مردووه که ردینیان ده تاشن وه ک نیشانه یه کی نابر ووچوون و لیناگه رین ریشیان بیته وه ته نیا نه و کاته نه بی توله ی خویان ده سه نه وه و روخی هه لیجووی مردووه که هیور ده بیته وه. له ناو ده سته ی فه قیره سه رگه ردانه کان خه لکانیک هه ن که ته نیا به نانی سه ده قه ده ژین. فه قیر که سه رپه رشتی ریو ره سمی ناشتنی مردوو ده کات،

مردووه که به راوهستاوی دادهنی و بهناوله پی دهستی له روومه تی راستی ده دات و پنی ده لنی بنیشك (برو بو به هه شت).

با بگهریّنهوه سهر بیروباوه پی سه ره کی نه وه ی مارده کان. ئه وانه له خه یالّدانی خویان، پاشای جیهان، شهیتانی جوان و مه زنه و هیچ له به رزیی پوخیی خوی له ده ست نه داوه. به لام هه لبه ت له سه ر خه تی سیمای چه ند شتیک هه یه که ته واو خه مناکن که وای لی ده که ن که متر دره و شاوه تر بیّت وه ک له پیش لیّکه و تنیدا. شهیتان له ناو پوخی ئیزیدی به دیارده که وی، به نزیکه یی وه ک ئه وه ی چون فیلتون له ناوه پاستی ئه نجومه نی شهیتانیی خوی ده رده خات.

" فۆرمەكان به هیچ شيوه به له پهونهقی ئهسلیان دانهمالراون، دۆپاو، كهوروی گهورهی فریشته كان دهناسرینه وه. ئهمه شانازییکی كهمیک نا پۆشنه وه كهورهی كاتیک خوره تاو هه لدی، هیشتا تاله داوه كانی ده رنه كهو توون، پوانینیکی ئاسوییانه به ناو تهمتوومان سپیده پهخش ده كات، یان له كاتی خورگیراندا ئهم ههساره به شاراوایه لهودیو مانگ بریسكه به كی خهمناك ده داته وه به سهر ئه و خه لكه و پاشاكان به گهرده لوولی شوپشه كان ده ترسینی. سیمای به شوینكاری ههروه تریشقه زامدار بووه و خهمباریه كان به سهر گونا زهرده كه به وه به به ده گرن "(۱).

ئیزیدییه کان لهسهر شیوه ی مار شهیتان ده پهرستن و لیرهوه یه یاده وه رییه کی که می له ترادسیونی ئینجیلی خومان ده بینینه وه. ئیزیدییه کان له سالیّ کدا شهویکیان ته رخان کردووه بو ناهه نگیّکی گهوره لهسهر شهره فی شهیتان و لهم شهوه دا که ده که ویته ده یه می مانگی ناگستوس، ئیزیدییه کانی ده ر و ناو چه هه ره دووره ده سته کان به خویان و ژن و کچه کانیان له نزیك چیایه کی به رز کوده بنه وه که پیی ده لیّن چیای عه بدولعه زیز و که و توته سی

⁽¹⁾ Paradis perdu, chant I.

فهرسه خی باشووری پۆژهه لاتی ماردین. له بناری ئهم چیایه دا ئه شکه و تیکی لییه که هیچ که س قولاییه کهی نه پیواوه، ئهم ئه شکه و ته بیروباوه پی ئه واندا تاوه کوو ناوچه کانی د فرزه خ دریژ ده بیته وه. وه ختایه ک نیوه شه و دادیت ئه و خه لکه هه موو له به رده م ئه شکه و ته که ده و ستن، بزن و مه پی زیندوو، پاره، نان، سه و زه، جلو به رگ فریده ده نه بنه بانی ئه شکه و ته که به همو و ئه مانه بو پیزگرتن له پاشانشینی ترسناکی تاریکستان. پاشان له به رپووناکیی شاپلیته و موّم، له گه ل ده ناگی زوّرنا، که په ناریکستان. پاشان له به رپووناکیی شاپلیته و موّم، له گه ل و له سه ر شکوّی ئیمپراتوّریای تاریکیی سه ماده که ن. دوای ئه م سه ما توّقیّنه ره ئاپوره ی خه لکه که به ره و ژیّر زهمینی یه رفراوان ده پوّن که هینده زوّر له ئه شکه دوور نییه. پیاو، ژن، کچی گه نج ده چنه ژیّر زهمینه که و له ناو تاریکاییدا و له و یدا ده ست به به ره للاییه کی بیسنو و ر ده که ن که خه یال به ئاسته جورئه ت ده کات له ئاستیدا بوه ستی (۱۰). نه م شه وه، کوبو و نه و فری زوری کوبو و نه و یا پوره ی زوری کوبو و نه و نه ناوی نه م خه لکانه مان وه بیرده هینیته وه که له ناو چیاکانی کوبو و نه و یک هین روزی سال که ناویان ناوه بوك بیك (ناهه نگی یه که مین پوژی سال که ناویان ناوه بوك بیك (ناهه نگی یه که روزه).

مووسا، محهمهد، بهشیّوه یه کی تایبه تیش عیسا-مهسیح و پیرچاکه مهسیحیه کان له لایه نیزیدیه کان پیروّز کراون. "ئهوان ده لّین، خوداوه ند ههموو ئهو کهسایه تیانه ی له ئاپوره ی خه لّکی جیاکردوّته وه، بویه ده بیّت پیزیان لیب گیری بو ئهوه ی روّژیک بی پاراستنیان به ده ست بهینی". له بیروباوه ری ئیزیدیه کاندا جوریّک لیبورده یی (تولیّرانس) هه یه که ده گهریّته وه

⁽۱) ئهم گیرانهوه به جگه له خهیالی فه ناتیزمی ئایینیی ده سه لاتکارانی عوسمانی زیاتر هیچ شتیکی دیکه نیبه و ثهوان ئهم تومه تهیان خستوته پال زوربه ی گرووپ و تایه فه ئایینیه کانی دیکه ش وه ک (شه به ک و ساره لیبه کان) (وه رگیر).

بۆ وەرگرتنی هەمەچشنه، بۆ چاولنكردنهوه ی هەمهچشنه ی ههموو ئايينه كانی سهر زهوی. ئىزىدىيەكان هىچىنكى تايبەتىيان لەناو عەقىدە ى خۆيان دا نىيە، ھىچ پەتناكەنەوه و بە ھىواى بەردەستخستنى بەختيارى لە ژيانى دواپۆژيان و لە چەند شىوەيەكدا خۆيان دەخەنە ژىر پاراستنى ھەموو پەرستنەكان و ھەموو ئەوانەي لە شوينگەي خودايى وەكوو ھىزى گەورە خۆيان دەسەپىنن.

له جهزیره چهند دیرهیه کی مهسیحیه کانی لییه و ئیزیدیه کان ههرگیز به بهرده م ئه م کلیسانه دا ناروّن به بی ئهوه ی ساتیک نهوستن. ئه گهر له ماوه ی نهخوشیدا ئیزیدیه ک له خهونی دا کلیسهیه کی مهسیحی بینی ئه وا دوای چاکبوونه وه ی زیاره تی هه مان ئه و کلیسه یه ده کات بر سوپاسکردنی ئه و چاکبوونه وه ی خوّی پیه خشیووه. من خوّم له مه لاتیه ئیزیدیه کم چاکبوونه وه ی خوّی پیه خشیووه. من خوّم له مه لاتیه ئیزیدیه کم بینیووه، که سالی رابووردوو به پینان په نجا فهرسه خ رینگه ی بریووه تا بچی ئاستانه ی ده رگه ی کلیسهیه کی کاتولیکی ماچ بکات، به لام ئیزیدیه کان ئهوه نده متمانه یان به مهزاری پیاو چاکانی موسلمان نیبه. له رووی ئایینیه وه ئیزیدیه کان به قورئان قه ده غهیه، لای ئیزیدیه کان ئه خوارد نه وه یه پیروزیه کی گهوره ی ههیه، ده خونه و به وردی په رداخ به ههردوو ده ست ده گرن، ئه گهر چه ند دلو پیک که و ته سهر زهوی، ئه وا به شیوه یه کی نایینیانه خاکه که هه لده گرن که دلو پی لی نانیت.

له لای ئهم نه ته وه یه هۆزیکی ئیمتیازدار هه یه، ئه و هۆزه ی که ئه رکی چاودیریکردنی پاسه وانی کردنی گۆری شیخی ئیزیدییه کان، دامه زرینه ری ئه م تایه فه ی پیسپیردراوه. سه روکی ئهم هوزه هه میشه له ناو وه چه ی سه رداره گه ورکانی عه ره به کان هه لده بریردری، وه کوو پیرچاك و که سایه تییه کی گه وره ته ماشا ده کری، به خته وه ر ئه و که سه یه که بتوانی جلیکی ئه م چاکه به رده ست

بخات بۆ ئەوەى خۆى پێوە با بدات! ئەو كەسە باوەڕ دەكات كە حەتمەن شوێنێكى لە بە ھەشت بۆ دانراوە. سەرۆكى ھۆز ھێندە ڕێز لێ گيراوە كە ھەميشە گەنجێكى لە لايە كە پێى دەڵێن كۆچك يان موريد. بە بێ ڕاوێژى كۆچك سەرۆك ناتوانێ ھيچ بكات. تەنيا كۆچك شكۆى فەخرى وەرگرتنى بانگەوازى شەيتانى ھەيە. كۆچك لەناو ھەموو كۆڕ و مەجليسەكاندا ڕاوێژى بېێ دەكرێ، لەسەر سك لەسەر گلكۆى بەردىنى شێخى ئێزيدىيەكان ڕادەكشێ، دەخەوێ يان وا نيشان دەدا كە خەوتووە و لە كاتى خەودا ڕۆحى دۆزەخيى ئەو وەلامەى پێ دەڭێ كە دەبێت وەلامى ئەوانەى پێبداتەوە كە ھاتوون پرسيارى لێ بكەن. برێكجار ئێزيدىيەكان شوێنىك لە بەھەشت لە كۆچك بخوازێ.

گهرو که کان گوتویانه که ئیزیدیه کان خه ته ده که ن، به لام نه مه هه له یه و خه ته نه کردن تا نه و روزه نه بی که ناچار بکرین بچنه سهر ئایینی ئیسلام نایکه ن خویند نه و و نووسین، وه ک نویز و روزوو، وه چه کانی مارده کان به شتیکی بیسوود لهم دونیایه سهیری ده که ن: "شیخی ئیزیدی، باوه پرداره کان ده لین، ده رگه ی به هه شت ده کاته وه". ئه مانه ئه و زانییارانه بوون که توانیم له سهر ئایینی ئیزیدیه کان کویان بکه مه وه، بیگومان ورده کاریی دیکه هیشتا بو ئیمه شاراوه یه، که ده شیخ نووسیای نیه که ده شیخ نووسیایک نییه که گهرو که نه وروپاییه کان بتوانن به نووسراوی کیان نییوان لیه وه ده رئه نجام بکه ن. دوای نه وه ی حافز پاشا ته واوی بیروباوه ی بیروباوه ی نایینیان لیه وه ده رئه نجام بکه ن. دوای نه وه ی حافز پاشا

⁽۱) راستیه کهی لهو سهروبهنده دا هیشتا نه زانرا بوو که وا ئیزیدیه کان کتیبی ثایینی تایبه تایبه تایبه خویان ههیه و روز هم لاتناسه کان زور به دوای شهوه و بوون چون بتوانن کتیبی ثایینی ئیزیدیه کان به رده ست بخه ن (وه رگیر).

ئیزیدییه کانی خسته ژیرده سه لاتی خویه وه، به وردییه وه به دوای ئه وه دا گه را بو و داخو هیچ نو و سراوی کی ثایینی یان هه یه، به لام هیچی نه دوزیب وه، ئه میزیدیانه جاران له ناو جه نگه ئایینیه کانی پوژهه لاتدا ئاماده یی یان هه بووه. گوتییر، راویژکار، میژوونو و سی جه نگه کانی ئه نتیوش، ناوی ژماره یه فوراتدا که ناری دیجله دا ده بات له سه ده ی دوانزه هم م، که له رووباری فوراتدا په ریونه ته وه و له سوریه ی جنوبی دا بلاوبوونه ته وه و مهرگه سات و مه رگ یان هه لاگرتووه. گوتییر ناوی پارسه کان (پارته کان) به مه قزانه ده به خشی، بیگومان ئه و و لاته ی که له کوندا گهلی میژوویی ئه م نه ته وه یه ی ماردین ناونراوه، ئه للایه ن نووسه ری رووداوه کانی (کرونیکاریی) میری ماردین ناونراوه، سه رکردایه تیی ئه م نه ته وه ی کردووه. ناوی ماردین ئه وه مان بو ئاشکرا ده کات که لیره دا هه ر به راستی مه به ست له مارده کانه که له سه رووتر بنجینه که یمان دیاری کرد، نووسه ری رووداوه که دوای ئه وه ی وه سفی ئه و شه رانه ده کات که له نیوان ئه م عه شیره ته وه حشیانه و خاچه رسته کان رویداوه، به م شیوه یه خواره وه ئه و ئه شیه نه و شه ی نیلگاز خواره وه مه سیحییانه یان هینابوو که به دیل گیرابوون.

"زیاتر له پینجسه د سه ربازی عیسای مه سیح، گوتینر ده نووسی، به ده ست به ستراوه یی له پشته وه، پیوه ند له پی، دوو دوو، کوتیان له ئه ستو کرابوو، وه ك سهگ له به رده م سه روکی درنده دا راگیرابوون، ئه ویش به خروشانه وه فه رمانی به سه ربازه کانی ده دا به ئه شکه نجه ی هه مه جوّر، له ناویان به رن. هه ندیکیان به ده و به به ده مردن، بریکیان سه ریان ده په ریندرا، هه ندیکیان ده کران به دوو له ته به ندیکیان به ئه ستوونیکه وه سه ربه ره خوار هه لده واسران، ژماره یه کی تریان تیرباران کران، هه ندیکی دیکه یان تاوه کوو خواد و کور ناوقه د زینده به چال ده کران، ئیگاز ئاماده بو و له خوشی ئه م به ربه ریه توقینه ره دا

زهرده خهنهی بوو!". ئهو گهلهی که بهم شیّوهیه مامه لهی لهگه ل سهربازه کانی خاچدراوه کان ده کرد بهر له حهوت سهد و بیست و چوار سال، ئهمرو هیشتا ههمان سروشتی وه حشیگه رانه ی خوی پاراستووه.

له باسکردنی گهلانی میزوپوتامیا بو ئیوه، سهکیزبییکلوهکان (۱۱) (ئهو پیاوانه ی که ههشت سمیّل) یان پیّوه یه بیر ناکه م، چونکه مووی پرچ و مووی کونهلووت و مووی سمیّل و مووی پیشیان دریّژن. گهروّکی تورك، ئهولیا چهله بی بریّك زانیاریی لهسه ر ئهم نه تهوه یه سهیره بو به جیّهیّشتووین.

⁽۱) Sekiz biyikl سه کیز بیکیل واته ههشت سمیّل. ثهولیا چهلهبیش له سیاحهتنامه کهیدا ههروا باسیانی کردووه (وهرگیر).

⁽۲) ئەوليا چەلەبى دەڵێ سەكىزبێيكلووەكان سەگى رەشيان لا بيرۆزە و تەنانەت كە منداڵيان دەبێ، يەكەمجار شيرى سەگى رەشى بێ دەدەن (وەرگێر).

راوی مروّف دهنین. لیرهوه ریزگرتن بو ههموو جوّره میش و مهگهزیک لای سه کیز بیکلووه کان سه رچاوه ده گری (۱).

(۱) ئەوليا جەلەبى لە (سياحەتنامەدا) بەناوى (باستكى كوردە برچنەكان) ئاوھاي نووسیوه: (لایه کی چیای شهنگار (چیای پرچن)ی پیده ڵین چونکوو دانیشتوانه کهی وه کوو ئافرەت پرچ بەردەدەنەوه، زۆر پىس و چڵکنن و سەريان پرە لە ئەسپى ومیتوولکه، بووزووی رهنگاورهنگ دهکهن به شاڵ و شمپک، پشتینی ههریر له پشت دهبهستن و میزهریان شهده و ههریری رهنگاورهنگه، پیّلاویان کالّه و یهمهنیی و كالْهي كلكدار و بۆوچلىي و پېنەدى و سەدىيى و ھەزارىپى و كېكەپلىييە، چونكو شوینهکهبان چیایه و ریّگای بهردهلان و سهخته، چهکهکانیان بریتیه له شیر، خەنجەر، تفەنگ و جاب حجاب شتىكە نىشانچىيەكانى عەنتاب بۆ تىرھاويشتن لەبەر پشتینی خوّیانی قایم دهکهن-، له تفهنگ هاویشتنا ئهوهنده دهستراستن چاوی کیّچ و ئەژنۆنى وشتر دەپنكن. تفەنگەكانيان بىينى بە پوولنك نايكرى كەچى زۆر بە وردى نیشان دهنگیّون. خه لکه که به زوریی کورته بالا، سه رخر و مل کورتن، ههر ده لّیی سهریان لهناو شانیانا هاتوته دهر، به لام شانیان بهرین، سنگه پر قینه کهیان پان، کهمهر باریک، باسک و رانیان ئەستوور و ناولنگیان فراوانه، زۆر ئازان، بەلام سوارچاک نین، چاویان روش وخره، برویان زور پره، کورده کانی دیکه ههشت سمیّلیان پیده لین، ئهویش لهبهر ئهوهی که دوو سمیل، دوو برق، دوو قهفه مووی دریژی كوونه لووتيان، ليسيه مووه كاني ههردوو كونه گويچكه يان درێژه. لهشيان له تووكنيي دا وهکو لهشی بزنی رهش وایه. زاریان یهک تاکه کالهی پیّوهده چیّ و ددانیان وهکو ددانی ئهسیه. مندالیان ههتا دهگاته ده سالی کوریه و ساوایه، به لام که له ده سالی تیّپهری خوّی وهکو پیاوی بیست سالّی پیشاندهدا. ههتا بلّیّی رِهقن. ژنیان پرچی دهگاته ئەژنۆ، منداڵیان یەک ساڵ لە زگى دایکیدا دەمێنێتەوە و جا دەزێ، كە مندالیان بوو له پیش همموو شتیکدا شیری سهگی رهشی دهرخوارد دهدهن. لهناو ئەمانەدا ھەر كەس بەرد بۆ سەگىك راوەشىنى دەستبەجى دەكو ژرى، ورد و درشتيان يه كي سه گيكيان ههيه، كه هاتنه سهر نان خواردن له پيشدا بو سه گه كهي دادهنين كه

کرۆنیکیّکی کونی جهنگی ئایینی ئاماژه به گهلیّکی کون دهکات له کهناری دیجله، که زوّر له سه کیزبیّیکلووه کان ده چن. ئهلبیّرت داکس Albert که ناری دیجله، که زوّر له سه کیزبیّیکلووه کان ده چن ئهلبیّرت داکس ۱۱۰۱ بهناو ، d'Aix نه گیرانه وهی مهرگه ساتی سوپای مهسیحییه کان سالّی ۱۱۰۱ بهناو چیاکانی پافلاگونی، گهلیّکی موسلّمانمان نیشان ده دا که وه حشیه تگهرییه کهی به شیّوه یه کی تایبه تی مهسیحییه کانی فهره نسا و لوّمباردی سهراسیمه کردبوو.

"پیاوانی ئهم نهتهوه یه خوراسان، ئهلبیّرت داکس ده لّی، بینینان توقیّنه ر بوو: ئهم پیاوانه له پیشهوه، له پشتهوه، له پاستهوه، له چههوه ی سهریانهوه تاجیّك لهسهر شیّوه ی ملوانکه لهسهر و به تهك ئهم تاجانه چهند تاله داویّك که ههرگیز نایتراشن و شیّوه یه کی ناشرینی پی به خشیون. سهره پرای ئهوه ههرگیز پیشیان ناتراشن و به دریّژی ده یهییّلنهوه، به جوّریّك که له پوخساری ده ره وه و بیسه کان بهراوردیان بکهین".

ئه و تیر بو و جا بو خویان ده ست پیده کهن، سه گه کانیان له گه ڵ خویان ده نوینن. سه گیکی په ش به هه زار قروش و به ده ئیستر سه ودا ده کری . ئه م کوردانه بو هه ر کوییه ک بچن پیواز و نان و شیریژیان له یه پستایه، له کن ئه وان هه رکه س به مست پیوازیک پان بکاته وه سه ری پان ده که نه وه سه سیرتریش ئه وه یه که یه کی ده و له مه ندیان بمری به ئاوی پیواز ده یشون و قه بره که شی پر ده که نه پیواز زورجار هوی ئه م شته م له دیله کانیان پرسیوه خویان له وه لامدانه وه ده بویرن، ته نیا به و شه ی (پیواز خوشه) وه لام ده ده وه وه گه له مه قسه ین نه سته ق هه یه ده لین له کوردیکیان پرسی ئه گه ر ببی به شاچ ده خوی ؟ گوتویه تی چوزه ره ی پیواز! به راستی کوردیکیان پرسی ئه گه ر بی به شاچ ده خوی ؟ گوتویه تی چوزه ره ی پیواز! به راستی بیوازیان پی خوشه، شتیکی سه یری دیکه: ئه گه ر جغزیک به ده وری کوردیکدا بیوازیان پی خوشه، شتیکی سه یری دیکه: ئه گه ر جغزیک به ده وری کوردیکدا بدا!). بروانه: کورد له میژووی دراوسیکانیدا: سیاحه تنامه ی ئه ولیا چه له بی، له جاپکراوه کانی کوری زانیار یی کورد، وه رگیرانی سه عید ناکام، به غدا، ۱۹۷۹، لاپه په: ۸۲-۸۲ (وه رگیر).

ئهم پۆرتریته به تهواوی لهگه ل سه کیزبییکلووه کان رینك دیته وه. ئهم گهله، که گهرو که کان ئهمرو له میزوپوتامیا ده ببین، ههر ئه و گهله بوون که جاران لهسهر که ناری رووباری هالیز ئاکنجی بوون و ئهوه نده بووبوونه مایهی ترس و توقاندنی خه لکی هه ژار، خانمه به گزاده ی ناسک و ژنانی نازدار و ماترونه matrones دیاره کانی روژئاوا.

میزوّپوتامیا ده قهریّکی جیهانه، که زوّرترین نه ته وه ی تیدایه که ههر یه که کیان ئایینیّکی جیاواز پهیره و ده کات. له ویّدا جوو، ئه رمه نی، کاتوّلیك، شاماستیك، یوّنانی، نه ستووری، یه عقوبی، مه سیحی سان ژان استه، گهبر * ده بینریّن. دوای چه ندین تایه فهی مه سیحی، موسلمانی سوننی و شیعه، گهبر * (زهرده شتیه کان) یان ئاگر په رست، مانی که به گویّره ی سانت ئوّگستن، ریّز له خوّره تاو ده گرن چونکه لایان وایه وه کوو ئه مرازی پووناککردنه وه وایه، که خوداوه ند خوّی تیّدا وجوودی ههیه، پاشان ئه و مروّیانه ی که نه زری ژن ده که ن هممان په رستنی ئه نساریه کانی لوبنان یان ههیه. چ تیکه لاویّکی سهیری بیروباوه په چهداگیّپرانه وه یه کی عهقله! و ئهم گهلانه، له وه حشیگه ریه کی نه زانانه دا، لهم میزوّپوّتامیایه دا ده ژین، که گهروّکه کان باوه پیان وایه له ههر همنگاوی کدا سیّه میزوّپوّتامیایه دا ده ژین، گرنگترین فیگوری ده ورانی ته وراتی تیّدا به دیارده که ویّ! له و ناو چه یه ی که ئه مروّ پیّی ده لیّن جه زیره که هوّزه که ی له به دیارده که ویّ! له و ناو چه یه ی که ئه مروّ پیّی ده لیّن جه زیره که هوّزه که ی له رو ریکه کلدانیه کان ها تو وه و په شماله کانی خوّی تیّدا هه لذاوه، ژماره یه که نور یه که که یه یامبه ر (پاتریارش) ، ناحوری (۱۱ کوری تارح (تاریّ) میگه لی گه وره یه یامبه ر (پاتریارش) ، ناحوری (۱۲ کوری تارح (تاریّ) که که نیسته پیّی ده لیّن شنگال که که نیسته پیّی ده لیّن شنگال که که که نیسته پیّی ده لیّن شنگال که که که نیسته پیّی ده لیّن شنگال

guèbre (zorastrien) : گەبر

⁽۱) ناحوری کوری تارح یا ناحوری دووهم، له عههدی کوّندا برای پیّغهمبهر ثیبراهیمه (وهرگیّن).

لهوه پاندووه. لیره وه بوو که ئیبراهیم قسه ی له گه ڵ خودادا کردووه. "دهرچو له زهوی یه کهت خوا به ئیبراهیمی گوت، لهسهر زهوییه کهت و خزمه کانی خوت دهرچوو و وهره ئهو زهوییه ی که من پیتان نیشان ده ده م، من له تووه نه تهوه یه کی گهوره دروست ده که م، و پیروزیی تو ده کهم و تو پیروز ده بی! ئهوانه پیروز ده که م تو پیروزیان ده که یت و ثهوانه ش به رنه نهره ت ده خهم که تو نهوانه ش به رنه نهره ته ده خهم که تو نه ورزیان ده که یت و ثهوانه ش به رنه نهره و حمه تو نه نه نهره و تو پیروز ده به تو وه مهموو خیزانه کانی سهرزه وی به ر په حمه تو ده بن!". خوداوه ند ئاوها له گه ڵ ئیبراهیم له کیلگه که کانی میزوپوتامیا قسه ی کرد. به چ زنجیره شو پشی دریوی ئه مولاته، که ئایینی خوداوه ندی پاسته قینه ی مولاته له دایك بوو، ئایا ده شی ببیته مولگه ی ناچیزه ترین خورافیات، مولگه ی گه لوریی هه ره ئاسه فبار؟ له وی له م دوله دا که یه که مین و شه ی ههمو و پاستی تیدا گو کرا، دوای چوارده سه ده، ترسناکترین هه له ی پوخ، دواین پله ی ههمو و قیزه ونی نه خلاقی ده بینین.

نامهی بیست و پهك

جهنگی کورد دژی تورکه کان له ۱۸۳۱ و ۱۸۳۷-سهردانی ئۆردووی سوپای عوسمانی له دۆڵی ئهنتی-تۆرۆس- حافز پاشا، سهرعه سکه ری سوپای عوسمانی بیرو پای حافز پاشا لهباره ی تالیران سهروکی کورد له کاتی لیپرسینه وه ی لهناو ئه شکه نجه دان خاماده سازیی بۆجهنگ دژی پاشای میسر.

بۆ بەرىز مىشوو

له ئۆردووي حافز پاشا، ئاكستۆسى 1837

ماوهیه کی زوره ئه و هوزانه ی که من ههول ده ده م روخساری سهیروسه مهره بان نیشان بده م، بوون به زاره تروقی هاوسییه کانیان و توقینه ری گهرو که کان. بیوهستان له حاله تی راپه رین در ی بابیعالیی ئه م هوزانه هه میشه توانیویانه له چیاکانی خویانه وه، به سهر که و توویی له ده ست دادپه روه ریی سوپا رابکه ن. چه ندین حوکم رانی شاره کانی که ناری دیجله و فورات یه که دوای یه ک ویستوویانه بیانخه نه ژیر رکیفی خویانه وه.، به لام هه و له کانیان، که چه ندین جار دووباره کراونه ته وه، به ره و رووی سهرکیشی به رگریان بوونه ته وه. له شکری محه مه دی دووه م سالی ۱۸۳۷، ئه وه ی که ئه وانی پیشو و نه یانتوانی وه ده ستی به یکنن، ملکه چینکردنی کورد و ئیزیدیه کانی ته واو کرد.

رهشید محهمه د پاشا، ئه و جوّرجییه ی که له و شهرانه ی که به سه ر یونانیه کان ساله کانی ۱۸۲۵ و ۱۸۲۷ سه رکه و تنی به ده ستهینا، ناو و شوّره تی په یدا کرد و پینج سال دواتر شکا و له لایه ن ئیبراهیم پاشا له قوّنیه به دیل گیرا، سالی ۱۸۲۹ حاکمی سیواس بوو. له مانگی ئهیلوولی ۱۸۲۱، رهشید -محهمه د پاشا له لایه ن سولتانه وه فرمانی بو هات به سه رکردایه تیکردنی سوپایه کی گهوره هیرش بکاته سه رولاتی کورد و ئیزیدییه کان، عهلی رهزا، والی به غدا، ههمان شتی کرد له لای خویه وه، به ههمان شیّوه محهمه د پاشای والی مووسل. ههر سی سه رکرده ی تورك پیکه وه به ته بایی دژی به گی رواندز، سه روکی بالای کورده کان وهستانه وه. سوپای عوسمانی که له چل هه زار جه نگاوه رپیکها تبوو،

پهلاماری قه لای جهزیره، ئۆردى، تەلەعفەر، سنجاری دا كه لهژیر دەستی راپهریوه كان دا بوون. به گی رواندز كه بینی به سوپایه كی ئاوها به هیز دهوره دراوه، تیگهیشت كه مه حاله له دهست شكست رزگاری ببی: پیشنیازی كرد كه خوی به دهسته وه ده دات ئه گهربیبه خشن.

به گی رواندز خوی تهسلیم به رهشید محهمه د کرد. ثهویش به شکووه پیشوازی لی کرد و رهوانه ی کونستانتینوبلی کرد. کاتیك گهیشته کوشکی ئیمپراتوری، میری کورد برایه لای سولتان. به گی رواندز سویندی خوارد که وه وهاداری سولتان بیت و لهوه به دوا چه که کانی ته نیا بو داکوکیکردن له ئیمپراتوریا دری دور منان به کاربهینی سولتان به خشینه که ی لی قه بوول کرد و رهوانه ی میزو پوتامیای کرده وه له رئیر کاریگه ریی ئه و ههموو لوتف و چاکه یه ی سولتان، به گی رواندز گوتی: "کهوا ههرگیز له خوی نابووری لهوه ی ئیهانه ی پادشایه کی ئه وهنده شههامه تداری کردووه، که تاقه بیانووی ئه وه یه ئه که ده که ویشتر بیناسیبایه ئه وا ههرگیز شه ری سولتانی نه ده کرد و ثه و ئاسووده نابی ته نیا ئه وکاته نه بی که له ئاست به خشنده ییه که ی فه دا بیت، به وه ی ههموو کوششیک بکات بو سرینه وه ی کهمترین شوین کاری ئه و هه له گهوره یه ی دواندز کوردین که و دا کردوویه". ئه م به لینه ره سمییه به جی گهیه نرا. به گی رواندز گه رایه وه جه زیره به خویی و چه ند کوردین که و که بریاریان دا به گه لی بکهون گه رایه وه جه زیره به خوی و چه ند کوردین که و که بریاریان دا به گه لی بکهون

⁽۱) سهرچاوه میژووییه کان به جوریکی دیکهی جیاواز لهوهی پوژولا، باسی ئهم میژووه ده گیرنه وه. زوریهی سهرچاوه کان کوکن لهسهر ئهوهی، که میری کوره خوی داوه به ده ست مسته فا ره شید پاشا و له ریگهی ئهویشه وه ره وانهی ئیسته نبوول کراوه و سولتانی عوسمانی، سولتان مه حموود خوی پیشوازی لی کردووه و لیبی خوش بووه، تا ئیره زوربه ی گیرانه وه کان هه ر ئه وه دوویات ده که نه وه، به لام به هیچ شیوه یه که وه ک

دوای شکستی پرواندز، جهنگ تووند تر بوو. یاخیبووه کان، توو په ده ست خیانه تی یه کیک له سه رکرده سه ره کیه که یان، به بیخهواییه وه شه پریان ده کرد. کورد له ههموو لایه کی پهیداده بوون و سوپای عوسمانی به پاستی به ئازایه تی سه رسه ختانه ی کورده کان نیگه ران بوو. کورده کان زوّر به دلّ پهقانه مامه لهیان له گه ل ئه و سه ربازه تورکانه ده کرد، که ده که و تنه بنده ستیان، چاو و نینو کیان ده رده هینان و پاشان به زیندوویی ده یانسووتاندن! پاشا وه لامی ئه م کرده و ههمه جیانه ی به وه دایه وه له گه ل به دیلگرتنی هه رکوردی کلامی یه کسه ر سه ری ده په پاندن. ئه م توله سه ندنه وه وه حشه تناکه سی مانگ دریزه ی کیشا. تا نزیکه ی ده هه زار کوردی چه کدار له شه پردا، یان له ژیر ئه شکه نجه داندا مردن. ژماره ی سوپای عوسمانی که له و ماوه یه دا له ناو چوون به چوار هه زار سه رباز ده خه ملیندریّ، ژماره یه کی بیشو ماری ناواییه کورد ییه کان تالان و برو کران و سوپتیزان.

له مانگی شوباتی ۱۸۳۷، رهشید-محهممه پاشا به (تا)یه کی کوشنده، له دهوروبه ری دیار به کر مرد. سولتان سهرکردایه تیی سوپاکه ی دایه دهست حافز پاشا بو سهر پاشا و جهنگ به هیچ شیوه یه ک نهوه ستا. له شکرکیشییه کانی حافز پاشا بو سهر

پوژولا نووسیویه تی میری کوره نه گهراوه ته وه بو کوردستان به لکو سه رچاوه میز و وییه کان بو نه وه ده چن، که پاشای گه وره له گه رانه وه یدا کاتیک له ئیسته نبوول به سیواسدا ده گه ریّته وه، هه ر به که مه ندی ته دبیری پیاوانی سولّتان و به فه رمانی سولّتان خوّی، له لایه ن والی سیواس تیروّر کراوه و ته رمه که شی فریّدراوه ته ناو زه ریا، پروانه: جمال نبز، الامیر الکردی (میر محمد الرواندزی الملقب بـ (میری کوّره): مساهم علمیة فی دراسة التاریخ الکردی علی صفحة مرأة الشواهد والادلة الشرقیة والغربیة، من مطبوعات الاکادیمیة الکردیة للعلم والفن، اربیل، ۲۰۰۷، صص : ۱۵۸ من مطبوعات الاکادیمیة الکردیة للعلم والفن، اربیل، ۲۰۰۷، صص : ۱۵۸ (وه رگیّر).

میزوپوتامیا سهرکهوتنیکی زوریان ههبوو. دوای نهوه ی زیاتر له پانزه ههزار کوردی دهستبهسهر کرد، شهش ههزار خیزانی لهم نهتهوهیه گویزایه وه بو دیاربه کر و زهوی پیدان بو کشتوکال. ناسایش بهم شیوه یه جهزیره جیگیر بوو، حافز پاشا بهر لهوه ی ناوچه که به جیبهیلی، بو خوی پلاتی نوردووییکی دانا که دروستکردنه کهی دهموده ست ده ستی بی کرد. له ههمان کاتدا لهناو دانیشتوانه کانی تهله عفهر و شوینه کانی دیکه پینجسه دیاوی بو سهربازگیری برد و تیکهولاوی هیزه کانی ئیمپراتوریای کردن. دوای نهم نه نجامه دره و شاوه یه، سهرعه سکه رهات هیرشه کانی دژ به کورده کانی نه له جه داغ به ریوه برد.

ئیسته باسی ئه و ریدگهیه تان بو ده که م که له مه لاتیه وه تاوه کو و ئوردووی عوسمانی گرتمانه به ر. ۲۶ ی ئاگستوس، له گه ل خور ئاوابوون، ماوه ی دوو سه عات و نیو به ناو باخچه جوانه کانی مه لاتیه دا روزیشتین و هینده ی نهبرد گهیشتینه ئاوایی ئه رکه ت*، که له سه د مالیّکی موسلمان پیکها تبوو. گونده کانی مه لاتیه له ویدا لایه نی روز ئاواوه کوتایی ده هات. له گه ل به جیهیشتنی ئه رگه هه مهمو و سه وزاییه کوتایی دیت، ته نیا به رز و نزمی زه وی کلسیی، گردولکه ی نزم و رووته ن نه بی بیده شتیکی گهوره ی و شک و بی دارو دره خت. له وانه یه لیره وه بووبی که سالی ۱۱۰۰، بو هموندی *به ناوبانگ، میری ئه نتیوش، که و تبیته بنده ستی دامیسمانی ** مه رزه بان.

له دوای چوار کاتژمیر رۆیشتن، گەیشتینه ئاواییهکی کوردیی به ناوی ئەرگەھ. ئەم گونده، لەسەر گردیکی زۆر بەرز درووست کرابوو خانووهکانی، یان باشتر بلّیم کۆخهکانی بهدیاردهکهوتن؛ له دوورهوه، له کهلّهکه بەردیّك

^{*} Erket

^{*} Bohemond

^{**} Damisman

دەچوون. دانیشتوانی ئەرگەھ بە بى بەرگرى خۆيان بەدەستەوە دابوو بۆيە ھىچ ئازارىكيان نەدابوون.

چۆن دەتوانن وينهى ئەم دىمەنە بكيشن كە ئەو كاتانە لەبەر چاومە! چەند هەنگاوينك لە ئەرگەھ، لە بنارى گاشەبەردە سووتاوەكانى ئەلەجەداغ، لەسەر زهوینکی ته ب و تۆزاوی و ین سنبهر، چوار ههزار زیندانیی کورد له ههموو زایهند و تهمهنیک دهبینران. تهنانهت یهك تاقه یارچه قوماشیشیان نهبوو بق ئەوەى رەشمالىنكى لىرە درووست بكەن، لەبەر چرقەى ئەم خۆرەتاوە گرگرتووه ههڵخرابوون! بهوهى ناتوانن چيتر بهرگهى گهرماى بهتينى رِوْژ بگرن، ، لهناو تهپ و تۆزدا دەم و چاويان نوقمى عەرەقە بووە. ئەم پياو، ژن، كيژوّلْهى گەنج، زارۆكانه، كە زۆربەي ھەرە زۆريان بە تەواوى رووت بوون، بریکیان تهنیا پارچهیهك قوماش بهدهوری کهمهریانهوه بوو. دهربرینی ئازار و بيّهيوايي لهسهر ههموو دهم وچاوهكان دياربوو، ئا ليّرهدا ئهشكهنجه، گیانکیشانیکی ئازاراوی، حهسرهتی قوول، ههر له خرهخری گیانکیشانیکی تۆقىنەر دەچوۋ، كە لە سىنگى يياۋەكانەۋە دەھاتە دەرەۋە، گريان ۋ كرووزانهوهى ژنان، هاوارى منداڵى بەرمەمكان، رۆحى دەپساند. ئەم چوار هەزار كورده، بەدەم توندترين ئەشكەنجەدانەوە راپێچكرابوون ، لە خەياڭدانى مندا ئەو موعاناتە تۆقىنەرانەي حوكمدراوەكانى دوزەخ (ئەنفىرنۆ)*يان وەسردەھتناپەوە.

[&]quot; Inferno : واتهی (دوّزه خ) ده گهیه نی بریتیه له به ناوبانگترین به شهی داستانی کومیدیای خوداوه ندیی Divina Commedia ی نووسه ری به ناوبانگی ئیتالیایی دانتی، که له سالّی ۱۳۰۸ تا تاوه کوو مردنی سالّی ۱۳۲۱ نووسیویه و له روانگهی ئاینی مهسیحایه تیه وه باسی دوای مردن ده کات (وه رگیّر).

ئهم به دبه ختانه شهش رۆژ دهبیت، ههموو خواردنیکیان ته نیا که میک نانی ره ش و قومیک ئاو بووه، که له جوّگه له یه کی نزیک خویان ده یانهینا. له ماوه ی سی روّژدا، نزیکه ی بیست مندالیّک له باوه شی دایکیانا مردن، که چیتر شیریان تیدا نه مابوو بیانده نی ! دایکه جگهر سووتاوه کان نه یانده ویست له جگهر گوشه مردووه کانیان جیاببنه وه، به مردوویی له ئامیزیان گرتبوون، نه یانده ویست ددان به وه دا بنین، که منداله کانیان مردوون. ئه م چوار هه زار کورده، شه ش سه ده بربازی له شکری نیزامی جاودیر بیان ده کردن.

چەند سەعاتىك لەڑىر رەشمالى كۆلۈنىلىكى تورك مامەوە، پىيى وتم كە چاوەرىى فرمانى سەركردايەتىى سوپا دەكات بۆ ئەوەى ئەم بەدبەختانە بگويزىتەوە بۆ مەلاتيە يان بۆ نوختە خالىكى دىكە. زيندانىيە كوردەكان چىتر مەحكوم نىن بە مردن، حافز پاشا پرۆژەيەكى ھەيە بۆ جىنشىنكردنيان لە چەند گوندىكى ھەمەچەشنەى پاشالقى خۆيدا، و زەويان پىبدەن بۆ چاندنى.

له (نهرگهه) هوه تاوه کوو کامپی تورکه کان، زور به سه ختی پویشیتن، ماوه ی شهش سه عات، به ناو چیاگه لیّکی گهوره و گران و جوانییه کی سروشتیدا پویشتین. نهم چیایانه به شیّوه یه کی زور سهیرو سهمه ره پارچه پارچه بوون، بریتبوو له به رده وامییه کی نه پچراوه ی گردی زور به رز و داپوشراو به جه نگه لستانی په ش. چه ند زنجیره چیایی که ناسوّوه یه که له دوای نهوی دیکه وه کوو چه ند شه پولی زه ریا به دیارده که و تن. هیچ پیگهیه کی دیاریکراو نییه: تاویک به سه ر دوندی چیایه کان ده پویشتین له چه پ و له پاستماندا، خه ره ندیکی گهوره و گران بوو، پاشان داده به زینه قولایی دوله که، بو نهوه ی جاریکی دیکه به ره و لوتکه سه رکه وین. کاتیک نه و لووتکه زه رد و ماهانه مان بینی که له ویوه نه و سوپایه ی که له لایه ن حافز پاشا سه رکردایه تیی ده کری، بینی که له ویوه بو نه وه می چه ندین تو په اوی شوینه قایم بکه ن که باره گه ی پیدا تیپه رپیووه بو نه وه می چه ندین تو په اوی شوینه قایم بکه ن که باره گه ی

سهرکردایه تیی لنیه، به زه حمه ت له وه ده گهین چون کاریکی ناوه ها توانراوه بکری. چ هه و لدانیکی په رجوویی! نه و نه نه نه وه کیشن چ نازایه تیییکی چیایانه دا، نه م هه مو و نه مرازه قورسه ی جه نگ راده کیشن چ نازایه تیییکی سه رسه ختانه یان تیدایه! ده توانین ستایشی چاونه ترسیی سه ربازانی عوسمانی بکه ین، نه وانه له به رامبه رهیچ مه ترسیه ک، له هیچ ماند و و بو نیک ناپرینگینه وه. هه روه کو و پیشتر تیبینیمان کرد، سوپای تورك هیچی که م نییه جگه له سه رکرده ی کارامه نه بی بو نه وه ی بچیته ریز له شکره هه ره ترسینه ره کانی نه و روپا.

له گهشتی خوّمان بو ئهرگهه بو ئوردووی عوسمانی، پانزه گوندی کوردیم ژمارد، که له لایه ن سوپای عوسمانیه وه ویّران کرابوون. جهنگ ئهوه ی بو پاپه پیوه کان نه هیّشتبوّووه تا گهنم و جوّیه کانیان درویّنه بکهن، من بینیم، لهناو دولّه چکوّله کان، له بناری چیاکاندا، چهند شویّنیّك گولهگهنم دایپو شیبوو، که لاسکه کهی لهبهر خوّره تا و سووتا بوو. زیانی دانه ویّله لهم ساله دا، له ئهنتی خوروس **، بیشومار بوو.

ناوه ناوه تووشی کومه لیّك بهردی که له کهبوو دهبووین لهسهر شیّوه ی کیّله بهرد که تهرمی کورد و تورکه کان، ئهوانه ی که له شهردا کوژرابوون، داپو شیبوو. دواجار گهیشتینه ئوردووی تورکه کان، ئوردووکه ده کهویّته سهر بانیّکی بهرفراوان له نزیك گردیّکی مهیله پهش و پووته ن. ئهم ئوردووه شیّوه ی شاریّکی دروستگراوی بی بهرنامه پیژی ههیه، له شهش سهد خیوه ت لهسهر شیّوه ی شهقام پیرکراون. ئهم پهشمالانه فهوجیّکی سواره ی

^{*} ئەرگەھـ: Argah

^{**} ئەنتى-تۆرۆس: بە توركى Aladağlar يان Aladağlar ، (وەرگێړ).

۱۵۰۰سهرباز، دوو فه وجی پیاده، که ههر یه کینکیان ۱۸۰۰ سه ربازی هه یه به خوّوه ده گری که ههمووی به سهر یه که وه ده کاته ۵۶۰۰ سه رباز. سوپای ئیمپراتوریا که چاودیری ئه نتی توروسی ده کات ژماره که ی له وه ی که ئیسته باسم کرد که منابیته وه، ژماره ی ئه و سوپایه ی که حافز پاشا سه رکردایه تی ده کرد نزیکه ی بیست هه زار سه رباز بو و.

خیوه تگهی سه رکردایه تیمی گشتی له قوماشی که تانی فره ره نگ درووست كرابوو: شين، سيى، رەش، خۆلەمىنشى، سەوزى تىدا دەبىنرا.، ھەموو ئەم رەنگانە لە بەيداغيكى بچووكى سوور كە شيوەي خاچى ھەبوو لەسەرەوە هه لواسرابوو. ئەم خيوەتگە رەنگاورەنگە ھەمەچەشنانە، كە لەسەر بانەكە كۆبووبوونەوە، نمايشيكى سەمەريان دەنواند. ژيان و جوولەم زياتر لەم كامپە بینی، وهك له ههموو ئهو شاره توركیانهی كه من بینیمن، بارهباری میْگهلی مهر و بزن که له کوردهکان رفینردابوون، دهنگی چهکوش وهشاندن لهسهر سندانی چەكسازەكان، كە لە دەبۆي چەكخانە دەنگى دەدايەوە، حيلەحيلى ئەسيان كە له ژیر قرچهی خوره تاو به تاو بازیان ده دا، هاواری نان فروش و سهوزه و میوهفروّشان که له مهلاتیهوه هاتبوون، دهنگدانهوهی سهدای تهقهی چهکی کورده کان و تورکه کان له دوورهوه، ههموو ئهم ههزار هات و هاواره ئاڵۆزه ويّنهى هيّمني شارمان بوّ دەخاتە بەرچاو، ھەتا لە ناوەندىيى ويّنەكانى جەنگدا. ئەم ئۆردووەي حافز ياشا، كە لە يەك كاتدا وەك ئەمرازى جەنگ، شاروباژېر بینیم، تا رادیهك بیروكهیهكی ئۆردووه كۆنهكانی سوپای ئیسلامم پیدهبهخشی، له سهردهمي جهنگي كۆنى خاچ و صهليبدا، بهلام له بيركردنهوهي خومدا، به بهراوردکردنی ئۆردووی حافز یاشا به ئۆردووی نورەددین و سهلاحهددین، ئەسەف دەخۆم كە جل و بەرگى تەسكى رىفۆرم جىڭگەى خەفتانى فراوان، یشتینی ئاوریشمی، جامانهی کهشمیری و چهکی دهولهمهندی کونی جەنگاوەرانى موسلمانى رۆژھەلاتى گرتۆتەوە.

بوونی ئیمه لهناو خیوه ته کاندا کونجکولی سه ربازه کانی ده و رو ژاند، له سه ر پنگه ماندا ئه فسه ره کان پهلهیان بوو لهناو خویاندا قسهیان ده کرد و ده یانووت: " ئا ئه وه تانه ن دوو ته رله نجش باشه * موسکو قیتیه که! که مینک دره نگ گهیشتن بو راهینانی کورده کان: گورگه کانی ئه له جه داغ. ، به و دووانه بلین له زیندانه کانی مه لاتیه و ئورفه چی به سه رکورده کاندا ده گوزه ری !

سهرعهسکهر که له هاتنی ئیمه ئاگادار کرایهوه فهرمانی دهرکرد خیوه تینکمان بو هه فرمانی ده هموو شتیک که پیویستمان پینی بی بو مان بهین. تاویکی تر ده چین سهردانی ده کهین. له ژیر خیوه تینکی پازاوه به قوماشی بریقه داری هیندی بینیمان سهرعه سکهر له سهر چه ند بالیفین قرمزی که نار زیردا دانیشتبوو، له گه فی نزیکبوونه وه مان چه ماوه یه و به به خشنده بیه کی ته واوه سلاوی لی کردین. تکای لیکردین که له نزیک ئه وه دابنیشین. سه بیلی پازاوه به به ردی گرانبه ها، سور بیت شکه ش ده کران.

حافز پاشا به ژن و بالای مام ناوه ندی و قه له و نه بوو، ده م و چاوی دریز و ته و جیاکه ره وه بوو. گهرمایی خوره تاوی ئاسیا ده م و چاویان ئه سمه رکردبوو، پدینی په ش و کورت، چاوی په ش و پپ بوو له زیندوویه تیبه کی خوشنوود به پرووخوشیی کی زور و له شیوازیدا ئه مه به هه به ته بوو، ئه میاوازییه خانه دانییه له لای هه موو تورکیکی شه رافه تمه ند ده بینری. وه زیر جل و به رگی پیفورمی له به ردابوو: میدالیایه کی بریسکاوه ی ئه لماسی به سه رسینگه وه بوو.

^{*} تەرلەنجش باش: راھىنەرى سەرەكى.

⁽۱) سۆربێت: Sorbet جۆره شەرابێکە لە ئاوى ميوه و شەکر کە لەگەڵ ئاو تێکەڵ دەکرێن، (وەرگێر).

محهمه حافز پاشا سالّی ۱۷۹۱ له چهرکستان له دایك بووبوو. خیزانه کهی یه کینك له خیزانه ههره نه جیبزاد کان، به هیزترینیان بوو له ناو نهو خیزانانهی که له و دیوی جنووبی قه و قازدا بلاوبوون و له ههموو کاته کاندا دوژمنی سه رسه ختی پرووسیا بوون. نهم خیزانه ههمیشه له یه کهم پریزی نه و جهنگانه ناماده بوون که له نیوان موسلّمان و موسکو فیتییه کان ده کرا. محهمه د حافز له ولاتی خویدا پهروه رده یه کی موکومی وه رگرتبوو. له حه قده سالّی دا به ته واوی زمانه کانی تورکی، عهره بی و فارسی زانیووه. له م تهمه نه دا بووه که فیری قورئان بووه و به ته واوی له و سهره وه تا کوتایی له ناو حوجره یه کی فه قیایه تیدا قورئانی نه زبه رکردووه. له م خویند نه سه رکه و تووه و نازناوی جیاکه ره و هی حافزیان پیه خشی، یه کیک له نازناوه هه ره جوانه کان، که موسلّمانیک بتوانی و هری بگری، بینوومانه خه لیفه و سولّتان ئاره زوویان بو کردووه.

محهمهد حافز کویله نهبووه وه وه زوربه ی نه و چهرکهسیانه ی نهم پلهیه کی بهرزیان له نیمپراتوریای عوسمانیدا ههیه. نارهزووی بینینی جیهان و دروستکردنی ناویک، محهمه دی له تهمهنی هه ژده سالی له پایته ختی نیمپراتوریادا بینیه وه. چووه ته ناو ریزی فهیله قی هههاگی (فهیله قی سه ربازی سه رای) بو خزمه تی سولتان و ماوه یه که دوای وه رگرتنی لهم فهیله قه ده بیته نه فسه ری بالاً. له کاتی درووستکردنی له شکری نیزامیی، محهمه د حافز پاشا داوا ده کات وه ک سه ربازی کی ساده به گه ل فه و جینکی سواره ی بده ن. به خیرایی جه ندین مهرته به ده بری .. لیوتینان - کولونیلی سواره له ده و رانی دوایین جه نگ له نیوان نیمپراتوریای عوسمانی و رووسیا. دوای نهم جه نگه که دوو جار بریندار ده بیت ، محهمه د حافز پاشا یه ک له دوای یه ک پله ی جه نه پالی لیوا و جه نه پالی فیرقه ی سه ربازیی وه رده گری دواتر جه نه پالی چه رکه سی گه نج فیرقه ی سه ربازیی وه رده گری دواتر جه نه پالی نه به بانی نه به بانیا به پنین .. به هه لده بری کوتایی به پشیوییه کانی نه به بانیا به پنین .. به

ته واوی له ئه رکه که یدا سه رده که وی و سه رکه و توانه ده گه رینته وه بو لای پاشاکه ی، دوای ئه وه ده کری به حاکمی سکوتاری و کوتاهیه.

له مانگی شوباتی ۱۸۳۷ وهك ئهوهی له پیشتر باسم كردبوو، حافز پاشا جیگهی رهشید محهمهد له پوستی سهرعهسكهریی سوپای توروسدا ده گریتهوه. حافز پاشا ئهم كایه شكومهند و درهوشاوهیهی له سایهی بهخشش و رهچاو كردنی سهرای عوسمانی وهرنه گرتبوو، به لكو ههمووی به توانا و ئازایهتی خوی وهرگرتبوو.

لهژیر خیوهتی جوانی وهزیردا، ژمارهیه کی زوّر، رم، شمشیّری چهماوه، توپرهق، دهمانچهی ئاگردار، که له کورده کان گیرابوون دهبینران.

" به ئاماژه کردن بهم چه که دهست به سهرداگیراوانه، من به سهرعه سکهرم گوت، ئهوانه یاده و هریی سهرکه و تنه کانی ئیوه ن شکومه ندی بو ئیوه به وهی نیزام، ئاسایشتان بو ناوچه کوردنشینه کان گه رانده وه!

وه لامی دایهوه من تهنیا ئهوهم تهواوکرد، که رهشید محهممهد پاشا، که خوداوهند بهر دلوقانیی خوی خست، دهستی پنی کرد!".

حافز پاشا کهمیّك ئاگهداری کاروبار و کهسایه تییه سهره کییه کانی روز ژئاوای ئیمه بوو، وازی له باسوخواسی کورد و تالان و برویی هینا بو ئهوه ی داوای ده نگوباسی چه ندین دیپلوماتی ئه وروپایی بکات. له ژیر خیوه تی پاشادا له ناوه ندی ئه م چیایه کیویانه دا ئه وه نده سه راسیمه نه بوین به وه ی گوییمان له ناوی تالیران بی حافز پاشا داوای لی کردم داخو شازاده تالیران هیشتا له ژیاندا ماوه. وه لامیم دایه وه، که کونه دیپلوماتکار ماوه یه کی زوره له سهر مردنه ، به لام له وه تای ده رچوونم له فه ره نسا چیتر روژنامه م نه خویند و ته وه بیناگام ئه گه رکوتاییه که ی نزیك بووبیته وه .

" گویم لیبووه باسی ده کهن، سه رعه سکه ری چه رکه س له قسه کانی به رده وام بوو؛ وه کوو پیاوی کی زور ژیر باسی شازاده تالیران ده کهن، پییان و تم که ماوه ی په نجا ساله له فه ره نسادا پیاوی هه موو ده سه لاته یه که دوای یه که کان بووه، وه من به و به و نه نجامه گهیشتووم، که په نگه شکومه ندیی نهم دیپلوماته به قه د نه ندیشه که ی گه و ره نه بیت ".

من وه لامی وه زیرم دایه وه بیرو پرای هاو پیانی تالیران وه که نهوه ی وه زیر نیه، که واده زانی دیپلزماتیکی دره و شاوه یه و همیشه به شیوه یه کی وه فادارانه له ژیر چه ندین حوکوومه تی جیاجیادا خزمه تی و لاته که ی خوی کردبی.

"یه قاش! یه قاش! (له سهره خوّ! له سهره خوّ!) سهرعه سکه روه لامی دایه وه، مه حاله له و هه شت یان ده حوکوومه ته ی که په نجا ساله یه که به دوای یه کدا جینشینی یه کتر بوون، هیچ یه کینگیان نه بووبیت له وانی دیکه دادپه روه رتر، ئه خلاقیتر بینت، و زیاتر له گه ل به رژه وه ندییه راسته قینه کانی و لاته که تدا بگونجیت. که وایه بوچی ته نیا خوّی بو ئه و حوکوومه ته ته رخان نه کات، که به تایبه تی واپیده چوو باشترین بینت بو ئه وه می نوینه رایه تیی دادپه روه ری و شکومه ندی و به رژه وه ندییه کانی فه ره نسا بکات؟ بوچی شازاده تالیرانت یه کینک نه بینت له وانه ی، که ناوه سیاسییه که ی ده توانیت ببیته هیمای په رستنی دلسوزانه و راستگویانه و نیه تباکی.

هیچ وه لامیکم بق ئهم ههموو لقریکه پی نهبوو و پیم وایه خه لکی شهرافه تمه ندی ئه وروپا به شیره یه کی دیکه حوکم له سهر تالیران ناده ن له وه ی پاشای سه رعه سکه ربی ئه و کاته له چیاکانی تقروس حوکمی له سه ر ده دات.

ئەم وتوێژه لێرەدا لێ گەڕاين. ديمەنێکى جوان ھەموو سەرنجى ئێمەى راكێشا. خۆر بە ھێواشى لەوديو بەرزاييە سەختەكانى ئەنتى تۆرۆس ئاوادەبوو و

دوایین تاله تیشکه کانی خوی به شیوه یه کی سه رنج راکیش لووتکه ی چیاکانی به رامبه رمانی ده نه خشاند . هه ریه که له ئیمه به بیده نگیه کی ته واو له م تابلو هه مه ره نگه ، نایابه راده ماین! ئه م تابلویه خوداوه ند نه خشاند بووی! له م ساته که یفسازییه دا، تیپی موسیقای عه سکه ربی که له لایه ن هونه رمه ندیکی ئیتالی به ریوه ده چوو له به رامبه رئه و خیوه ته ی که ئیمه ی لیبووین وه ستان . زور به له ززه ته و ه به رامبه رئه و خیوه ته ی که ئیمه ی لیبووین وه ستان . زور به موسیقیه دلگیره دا، له ناوجه رگه ی ئه م سروشته سه خت و فراوانه دا، هه تا له و کاتانه ی که خور ئاسمانی جیده هیشت ، روحی پر کردم له هه ستگه لیک که وه سپ ناکری . موسیقاکه له گه ل خور ئاوابووند ا، ته واو بوو .

به حافزپاشام گوت:

" به بنی ئه و سهرکه و تنانه ی که ئیوه به سهر کورده کاندا به ده ستانه یناوه، هه رگیز ئه م چیا توقینه رانه ئه م جوانی و خوشنو و دییه ها پرمونیه یان به خویه و نه ده بینی: پیشتر ئه له جه داغ ته نیا ده نگی هه و ره تریشقه ی برو و سکه، لو و ره یا تاژه لی وه حشی، یان ده نگی ته قه ی ده مانچه ی کورده کانی لیوه ده هات. ئه وه لیره و هیه که گه و اهی شکومه ندییه کی جوانه بو ئیوه!

حافز پاشا به زەردەخەنەيەكى ناسك وەلامى دايەوە:

- ئەمرۆ شتنك ھەيە كە من زۆر شانازى پنوه دەكەم، ئەويش ئەوەيە كە بېينرى لەناو ئەم چيايە تۆقىنەرانەدا، كە تا ئەمرۆ دز و جەردەى وەحشى تىدا دەژيان، دوو بىنگانەى تىدا بېينرى، كە سەر بە يەكىك لە نەتەوە ھەرە شارستانىيەكانى گەردوونن".

^{*} Domenico Gaetano Maria Donizetti گهوره کومپوزیستیکی موسیقای ئیتالیایییه (۲۹ ی تشرینی دووهمی ۱۷۹۷-۸ی نیسانی ۱۸٤۸) (وهرگیر).

له چارهکه سهعاته ریده کی باکووری خیوه تی سهرعه سکهر، چیایه کی بهرز هه به که گاشه به ردنکی به سهره و مبه که کوتابیه کهی کونکراو ه که له و لای دىكەي ئەشكەوتىكى سروشتيە. ئەم چيايە فەلامەزە لەگەڵ لاياڵە دايۆشراوهكانى به نواي بەردىنى زل زل، كە دەبۆي چەك و شوينگەي مكوومى لنيوو، كه له دوورهوه ههر له قه لايه كي دهستكردي مروّف ده چوو. رايه ريوه كان به كۆمەڭ لەسەر ئەم چيايە شەريان دەكرد، ليرەوه بوو كە دوايين نواى په کلاييکه رهوه يان بوو، کورده کان باوه ريان وابوو که به رزي نهم چيايه ده تواني سوپای شاهانه تیکبشکیننی ئهگهر جورئهت بکات پهلاماریان بدات: لیرهوه شیّلگیرانه چاوهروانیان بوون. ۸ ی ئاگستۆس، لهگهڵ گزینگی خوّرهتاو، تۆپخانەي تورك، كە بەشتوەيەكى ليزانانە لەبەرامبەر گاشە بەردى گەورە دانرابوو، ماوهی دوانزه سه عات کورده کانی هاری. ته قهی گهمار و دراوه کان جواميرانه وه لامي رهشاشي عوسماني يان دهدايهوه، به لام هيچ شتيك نهبوو بەرگەي خەماسەتى غەسكەرى غوسمانى بگرىخ. بەسەر لووتكەي چياكە سەركەوتن و كوشتارگەيەكى تۆقىنەريان بۆ ياخيبووەكان نايەوە: ھەزار و يينجسهد كوژراو و بريندار له گۆرەپانەكە بەجيمابوون. گەورەترين ژمارەييان بهناو بهرزاییه کاندا رایان کرد. سوپاکهی حافز پاشا ههر تهنیا سی سهد کهسی له دهست دا. جهنگی ۸ ی ئاگستۇس له ههموو جهنگه کان گرنگتر بوو، که كرايه سەر كوردەكانى ئەلەجەداغ، تا ئەو رۆژە جەنگ ھەر تەنيا جۆرە راونانىك بوو که دژی ئهم هۆزگەلە وەحشیانە دەكرا: که هەر كات راودەنران خۆیان دەشاردەوە بۆ ئەوەي جاريكى دىكە كاتتىك كە بېينن مەترسيان بەسەرەوە نەماوە كۆبېنەوە، تەنيا بەشتوەيەكى بچووك بچووك دەتوانرا شەريان لەگەلدا بكرى. جەنگى ٨ ى ئاگستۆس گەورەترىن گورز بوو لە كوردەكان وەشينرا.

کورده کان ههرچی چهك و ئازووقه یه ك هه یان بوو له ئه شكهوته که یان دانابو و، ئیسته ئه وانه ههمو و یان له بنده ستی حافز یا شا دان (۱).

لهناو کورده کان دا پیاوی خهسلهت گهورهیان ههیه. لهشکریکی سوپای عوسمانی یهکیك له سهرکرده کورده ههره ترسناکهکانیان دهستگیر کردبوو که

" وەزىرەكەم محەممەد حافز باشا

ئه و به ها و دلسوزییه نمونه یه که جه نه پاله کانی فیرقه ، لیوا و هه روه ها ته واوی له شکره کانی ژیر فه رمانی ئیره له هیرشه شکومه نده کانی سه رسنجار داغ ، ته له عفه ر ، ئاقچه داغ ، ئه له جه داغ نواندیان سه ره نجی منی به ته واوی پاکیشا و شایانی ئه وه یه ستایشی هه ره دادوه رانه بکرین . تو له جیاتی من هه ستی ئیحسانی باوکانه ی ، من به ئه وان پابگه ینه ، ئه وه به خوشنو و دیه وه که من هه موویان خه لات ده که و پابه ندم به سیر شسی سوپاکه م و به لوتفه وه ئاماده م بو ها و ده نگییان ".

"هدرچی سهبارهت به تزیه وهزیره که م، له سۆنگه ی ئه و ریخخستنه کارامهیه ی که نه وه نده قودره تمهند بوو له سهرکه و تنی ئه و له شکرکیشیه شکومه نده دا، ئه وا بو زامنی ده ربرینی پیزانینی تایبه تبی خوم، پورتریتی خومتان بو ده نیرم. ئه م پورتریته حهماسه یه بو تو ده بیته پالنه ریکی زیاتر بو دهست له پشتدان. ئه وه به ته واوی وه بیر خوت به پنه وه، که به تایبه تی په روه رده کردن و پاراستنی به رژه وه ندی هیزه نیزامیه کانم دو و بابه تگهلی گرینگن له چاود نیریکردنی به رده وامی من و له و باره یه و سه رنجی و ریایی جدیانه ی ثیره بو ئه وه راده کیشم".

⁽۱) له مانگی شوباتی ۱۸۳۸ له ئهسکهنده رییه بووم کاتیک له ریّگهی Moniteur دره وشاوه یه که Ottoman زانیمان که سولتان مه حموود له سوّنگهی ئه و سه رکه و تنه دره وشاوه یه که دری کورده کان به ده ستی هیّناوه ، فه رمانیّکی بوّ حافز پاشا ناردووه به ده ربرینی گهرمترین گوزارشتی ستایش بیّجگه له وه سولتان ویستوویه به جیاواز کردنیّکی ته واو جیاوازه وه و دریره کهی شه رافه تمه ند بکات به وهی پورتریتی خوّی بو ناردووه له گه له مانامه یهی خواره وه به ده ست و خهتی خوّی:

به ئاسته مسی سال دهبوو. بالا بهرز و رینکیوش بوو. که ئیمه تا ئهو کاته رینکه و تی کوردینکی ئاوها قوزی وه ئه ئه ومان نه کردبوو. هینایانه بهرده محافیز پاشا. ئه گهر وه زیرینکیش بهاتبایه بن خیوه تی سهرعه سکه ر نه به و شیوه جیاوازه و نه به و وردییه وه پیشوازی لی نه ده کرا. حافیز پاشا و قازی سوپا هیلاك بو و بوون له وه یه مهمو هه ولینکیان بو وه قسه هینانی دا بو ئه وه ی زانیاریی له سه رکورده کان ئاشکرا بکات. هه تا گهیشته ئه وه ی سهرعه سکه رقه ولی پیدا بیکاته کورده کان ئاشکرا بکات. هه تا گهیشته ئه وه ی سهرعه سکه رقه ولی پیدا بیکاته کولونیل له یه کین له فه و جه کانی خویدا، ئه گه ربه پاستی وه لامی پرسیاره کانی دا ته وه.

" کورده دیله که وه لامی دایه وه، ئه گهر تو باوه پرت وایه لهمندا به گینکی دیکه ی پرواندز! ده دوزیته وه، ئه وه خوت به هه له دا ده به یت پاشا. دوای ئه وه سهرو کی کورده کان بووم، هه رگیز نابمه سهرو کی پیاو گه لینکی دیکه، ئه گهر بیمه سهرو کی یه کینك له فه و جه کانی تو، ئه وا ته نیا بو ئه وه یه، که چه که کانم دری تو به کاربه پیتم، خودا ده زانی من خیانه تکار نیم! هه رچی سه باره ت به و زانیارییانه شه که له منی چاوه پری ده که ی، تو هه رگیز نایانیستی.، به دبه ختی منی خستو ته به دری به دریغی مه که ".

پاش ئەوەى بىنھىوا بوو لەوەى بە نەرمى چۆكى پىندا بدەن، ئەشكەنجەيان دا. جەنەراڵ بە دەستى خۆى پىنجسەد دارى لە بن پىنى دا. لەكاتىنكدا كە لەسەر سك راكشىنرابوو و لىنى دەدرا، داواى سەبىل (شىبوكى)* كرد، بۆيان ھىنا. بەكاوەخۆ سەرى بەرز كردەوە بە دەستى چەپى گرتى، دەستى كرد بە سەبىلكىنشان وەك ئەوەى ھەست بە ئازار نەكات! دووكەس كە ئەركى ئەشكەنجەدانى كوردەكەيان پىسپىردرابوو، برىكجار لە لىندان دەوستان. ئەم سەركردەيە بۆ ماوەى دو رۆژ لەسەر يەك بەم ئەشكەنجەدانە تۆقىنەرە سزاى

^{*} schibouk

به ئاسته مسی سال دهبوو. بالا بهرز و رینکپوش بوو. که ئیمه تا ئهو کاته رینکهوتی کوردینکی ئاوها قوزی وه ئهومان نه کردبوو. هینایانه بهرده محافیز پاشا. ئهگهر وهزیرینکیش بهاتبایه بن خیوه تی سهرعه سکه ر نه بهوشیوه جیاوازه و نه بهو وردییه وه پیشوازی لی نهده کرا. حافیز پاشا و قازی سوپا هیلاك بوو بوون له وه یه مهموو ههولینکیان بو وه قسه هینانی دا بو ئه وه ی زانیاریی له سهر کورده کان ئاشکرا بکات. هه تا گهیشته ئه وه ی سهرعه سکه ر قه ولی پیدا بیکاته کورده کان ئاشکرا بکات. هه تا گهیشته ئه وه ی سهرعه سکه ر قه ولی پیدا بیکاته کولونیل له یه کین له فه و جه کانی خویدا، ئه گهر به پاستی وه لامی پرسیاره کانی بداته وه.

" کورده دیله که وه لامی دایه وه، ئه گهر تو باوه پرت وایه لهمندا به گیکی دیکه ی پرواندز! ده دوزیته وه، ئه وه خوت به هه له دا ده به یت پاشا. دوای ئه وه سهر و کی کورده کان بووم، هه رگیز نابمه سهر و کی پیاو گه لیکی دیکه، ئه گهر بیمه سهر و کی یه کیک له فه و جه کانی تو، ئه وا ته نیا بو ئه وه یه، که چه که کانم دری تو به کاربه ینم، خودا ده زانی من خیانه تکار نیم! ههرچی سه باره ت به و زانیارییانه شه که له منی چاوه پری ده که ی، تو هه رگیز نایانبیستی.، به دبه ختی منی خستو ته به رده ستی تو، هه رچیه کت له ده ست دی دریغی مه که ".

پاش ئهوه ی بینهیوا بوو لهوه ی به نهرمی چوکی پیدا بده ن، ئهشکه نجه یان دا. جه نه را ل به دهستی خوی پینجسه د داری له بن پیی دا. له کاتیکدا که لهسه رسك راکشینرابوو و لیی ده درا، داوای سه بیل (شیبوکی)* کرد، بویان هینا. به کاوه خو سه ری به رز کرده وه به دهستی چه بی گرتی، دهستی کرد به سه بیلکیشان وه ک نهوه ی ههست به نازار نه کات! دووکه س که نهرکی نه شکه نجه دانی کورده که یان پیسپیردرابوو، بریک جار له لیدان ده وستان. نهم سه رکرده یه بو ماوه ی دو روژ له سه ریه یه به شه شکه نجه دانه توقینه ره سزای

^{*} schibouk

چهشت. سنیهم رۆژ، کورده خۆراگرهکه رووتکرایهوه و خرایه ناو قازانیکی گهورهی پر ئاوی کولاو. بهردهوام ههمان ئهو پرسیارهیان لی دهکرد لهسهر کوردهکان، بهلام یهك وشه چییه له زاری نههاته دهرهوه.

" تۆ وەلام نادەيتەوە، حافيز پاشا پێى گوت، ئايا تۆ گوێت لە قسەكانم نييه؟".

کورده که سهری هه ڵبری، روانینیکی پر له توره یی بهسهر دوژمنه کانیدا گیرا، پاشان به دهنگیکی لهسهره ختر گوتی:

"له سایهی خوداوه که پنیم و چاک دهبیستم، به لام زمانم بن وه لامی یرسیاره کانت لاله.

- به چ ئەشكەنجەيەكى سەختتر دەتوانىن وا بكەين ئەم پياوە قسە بكات؟ قازى بە سەرعەسكەرى گوت.

کوردهکه، دهستی بۆ پیاویک دریژ کرد که بهرامبهری راوهستا بوو و به شکو و شانازییه کی بیهاوتاوه گوتی:

" هیچ ئەشكەنجەيەك بۆ من لەوە تۆقینەرتر نىيە لەوەى لىرە بە چاوى خۆم كوردىككى ترسنۆك دەبینم براكانى جێهێشتووە بۆ ئەوەى خۆى رادەستى دوژمنەكانمان بكات!!!".

ئه و کورده ی که ئه و قسانه ی ئاراسته کرابو و، له ناکاو یکدا ده مانچه ی له به ر پشتینی ده رهینا، لووله که ی خسته ناو ده می خوّی و له شهرمی خیانه ته که یدا میشکی خوّی پژاندا! کورده به دبه خته که ی ناو ئاوه کو لاوه که ش، پاش ساتیک مرد.

سهرده مانی کونیش نموونه ی نیشتمانپه روه ریی له وه نایابتری به خویه وه نه بینییوه. هیچ ئه فسه ریّك، هیچ سه روّکیّك نه له ناو یوّنانیه کان، نه له ناو پوّمانییه کان ئه وه نده خوّراگریی باله وانانه ی نه بووه وه ك ئه م گه نجه هه مه جیه که جیهان هه رگیز ناوی نازانی .

ده مبیست له کامپی عوسمانلیه وه ده و ترا که وا شورشی کورده کان له لایه ن محه ممه د عهلی یه وه دنه دراوه و به چه ك و ئازووقه پشتگیرییان ده کات. " تورکه کان ده لین به بی کومه کی پاشای میسر، کورده کان ئه و ماوه زوره شه ریان بی نه ده کرا. ئه م قاوه که له و لاتدا بلاو بوته وه ده شی بریک راستی تیدا بیت.

دیاره دهبیّت لیّره دا تیّبینی پرووداویّکی گرنگ بکه م، نهویش نهوه یه که گهرچی کورده کان شکاون، به لام ههموو پروّژ سهربازی نویّی عوسمانی له ناسیای بچووکه وه ده گهن. ههموو ثهم سهربازانه به بیانووی پالّپشتیکردنی سوپای حافز پاشا دیّن، به گروپی بچووك بچووك چیای توّروّس دهبین، لهو لایه ی که لهسهر فورات و دهروناوچه کانی ئوّرفه، پایته ختی میزوّپوتامیا به سموستا ده گات. ئهم گردبوونه وه یه بی ههراو هوّیا له دهره وهی توّروّس دهبیّت، ده شی نیازی گهوره ی جهنگ له لایهن سولّتان بشاریّته وه به و پیّیه ی که ملکه چکردنی کورده کان نهمرو به ته واوی ته واو بووه، ریّگه به وه نادا بیر له وه بکریّته وه له وانه یه سولّتان خواستی شکاندنی دوژمنی دیکه ی ههبیّ به مانوّره که هیچ که س گرنگی پیّنادات، مهبه ست لیّی بوّ فریودانی وریایی میسرییه کان بیّ، که به رگری له ریّره وه کانی توّروّس یان پیّسپیّردراوه ، له مکری میسرییه کان بیّ، که به رگری له ریّره وه کانی توّروّس یان پیّسپیّردراوه ،

به لام له گه ل نه وه شدا جینگری بیاشا هه موو کاتیکی پیویستی به مه حموود داوه بو گرد کردنه وه ی سوپایه ك له لای ئودیسه Edesse یان ئه لبیر اقتالته ترسی ئه وه ی که نه وه کا له لایه ن مه ولاناکه ی بشکنی؟ گه رچی ئیمه پیمان وانییه وا ببین. محه ممه د عه لی هه ست به هیزی خوی ده کات و له شکری سولتان چوار سال به ر له ئیسته، گه وره ترین به لگهیان له سه ر لاوازیی خویان دا به ده سته وه ی جاریکی تر هیشتا له شکری سولتان لینی بترسن. سوپای تورك ئه مرونه فره روه و نه باشتریش ریک خراوترن وه ك

لهوهی سالمی ۱۸۳۲ و سوپای ئیبراهیم پاشا، روّژ بهروّژ بههیّزتر دهبیّت. لیّره هیچ که س گومانی لهوه دا نییه، که سولّتان یه کهمین دهرفه تی لهبار ده قوریّته و بو نهوهی شورشه وه لیّیه وه دابراون بیانگیریّنیته وه (۱).

⁽۱) ئەو ئامادەسازىيەى كە بەبى ھەرا و ھۆريا لەوەتاى دوو ساللە لاى ئۆرفە، ئەدىساى كۆن دەبىنى بەرىيوە دەچى، كە ئامانجى راستەقىنەى بۆ لەشكركىتشى جەنگىكى نويىيە دۇ بە محەممەد عەلى (بروانە پەراويىزى كۆتايى ئەم بەرگە).

نامهی بیست دوو

بۆ بەرىنز مىشوو

ئۆرفە، ٤ ى سێپتامبەرى ١٨٣٧

"سی به لای گهوره ی پوژهه لات، وه ک پهندیکی پیشینانی ئهم ولاته دهیلیت، بریتین له تاعوون، ئاگرکهوتنه و و نهبوونی وهرگیپی کارامه و پاستگو" هیچ شتیک لهم پهندی پیشینانه پاستر نییه، ههموو سالیک تاعوون بهشیوه یه کی ترسناک دانیشتوانی موسلمانی ئهم ولاته قپ ده کات. هیچ مانگیکیش ناگوزه ری بی ئهوه ی ئاگر چهند گه په کیکی سمیرنا، له قاهیره تا ئیسته نبوول نه ماشیته وه. ئیوه ده زانن، که کومه لهی مالتیبی Société de ئیسته نبوول نه ماشیته وه. ئیوه ده زانن، که کومه لهی مالتیبی haltais جوو، یونانی و عهره بی میسری، که به ئاستهم کهمیک فهره نمین تورکی، عهره بی و ئیتالی ده زانن خویان ده خه نه خرمه گه پوکه نه فرو پاییه کانه وه: نه که ههر ههستی شهره فمه ندی و سهر پاستی زور به ده گهه نه نمورو پاییه کانه وه: نه که ههر هه ستی شهره فمه ندی و سهر پاستی زور به ده گهه نین به ناره زوود و ده بووین له گهیاندنی پهیامه زاره کییه کانمان، چونکه وه رو گیره کانمان یان لیمان حالیی نه ده بوون، یانیش به ئاره زووی خویان ده ستکاری قسه کانیان ده کرد و ده یانشیواندن. لیکو لینه وه ی دابونه ریتی گه لانی پوژهه لات زور به سوو د تر ده بیت ئه گهر بتوانری پهیوه ندی پاسته و خو له گه ل ده ستونی که لانی و لاته که به ستری. له وتوویژی خوم له گه ل موسلمانیک، ئه رمه نیک د دانیشتوانی و لاته که به ستری. له وتوویژی خوم له گه ل موسلمانیک، ئه رمه نیه که دانیشوانی و لاته که به ستری. له وتوویژی خوم له گه ل موسلمانیک، ئه رمه نیه که دانیش د زایشتوانی و لاته که به ستری. له و توویژی خوم له گه ل موسلمانیک، ئه رمه نیه که

یان یونانییه کو زیاتر له چهند جاریک دهوهستام بو گهران به دوای نه و بیرانه ی که له که که ده ده کرد. نیوه گوتوتانه بو نهوه ی له که که ده ده کرد. نیوه گوتوتانه بو نهوه ی سه فه دریکی به که که که یت بو روزهه لات ده بیت دووجار سه فه ر بکه یت؛ له وانه یه یه کجار سه فه ر به سه بی نه گه ر پیش سه فه ر زمانی نه و و لاته ی که به نیازی چوونیت هه یه ، بزانیت.

به چاوپۆشین لهو بیزارییهی که بیروراکان به زاری کهسیکی نهزاندا تیپهر دەبن، ھێشتا خەوشگەلى دىكە بۆ گەشتيارەكان لە ئارادايە. ئەوە بەشێوەيەكى سهره کی دهوستیته سهر ئهو وهرگیرهی که له خزمهتی گهشتیاره که دایه، جانتای پاره و ژیانی له دهست ئهو دایه، به پارهی گهشتیارهکه وهرگیر پاره دهدا، بره پاره یه ك كه لاى ئه و باش بى، وهرگیر ئهگهر بیه وى، ده توانى له ناوه راستى بياباندا گەشتيارەكە بە جىي بھىێلىي و لىێېگەرىي لە تىنووتيان و لە برسان بمرى. من له سيّ مانگي رابووردودا بهخوم، خوّم لهناو رِهوشيّکي ئاوهها ديتهوه. له ئيستەنبووڭەوە دەرچووم بە نيازى گەشتېك بەناو بەشىكى كوردستاندا، بىنىنى رووباری دیجله و کهلاوهکانی بابل و ئهوهتا وام له مهلاتیه. له ئیستهنبوولهوه بەرپىز خاچادۆر وەكوو وەرگىي بە گەلمان خرابوو، بەلام لە مەلاتيەوە رەتىكردەوە كە لەگەلمان بىت و وەكوو ئەو وەرگىرانەي بەر لە ئىستە باسم كردن هەڭسوكەوتىي لەگەڭدا كردم. بەو پىيەى لەناو چۆڭەوانىيى ئاسيا لە دايك بووبوو، جورئهتي كرد پيمان بلني كه هيزي ئهوهي نييه له كاتي فرچهي گهرماي مانگی سیپتامبهردا بیابانی مووسل ببری کهچی بریاری دا بهردهوام بی له گه لمان ئه گهر بمانه وي له شهش سه عات زياتر له روزي كدا نه روين، يان ئەگەر ئىمە مانەوەكەمان لە مەلاتيە درىزبكەينەوە تاوەكوو كۆتايى مانگى تشرینی یه کهم. من نهمده توانی پیشنیازه کانی قهبوول بکهم. من بر نهوه نه هاتوومهته رِوْژههڵات تا به قرچهی خوّرهتاو وڵاتهکه نهبینم و ئهو بره پاره

پێویستهشم پێنهبوو تا چاوهڕوان بکهم ڕۆژه جوانهکانی پاییز بهێنێتهوه تا ڕێبهڕه دڵسۆزهکهم زیندوو بکاتهوه.

محهمه د حافز - پاشا هیمه تی کرد وه رگیزی خوّی به گه ل داین بو هاوه لیکردنمان تاوه کوو حه له ب. ئهم وه رگیره گهنجیکی یوّنانی خه لکی سمیرنا بوو و ناوی پیترو * بوو. ئه و رووداوه ی دوای ئه وه باسی ده کهم ده شی بیرو که یه که له باره ی ئه خلاقیه تی ئه وه وه به ده سته وه بدات.

سهرعهسکهر به پاره پادداشتی ههموو ئهوانهی دهدایهوه که پاشماوهی چەند كوردىكى خوينرېژيان دەھىنا. سەرى كوردىك بەرامبەر بە ٢٠٠ پياستەر (٥٠ فرەنك) بوو، دەستىنك ١٠٠ پياستەر، قاچىنك بە ھەمان نرخ. وەرگىرەكەي حافز باشا پنی وتین، رۆژنکیان کاتیك له مهلاتیه هاتوته بارهگای سەركردايەتى، لەسەر رينگە بيرەژنيكى توركى بينيووه، كە لە لايەن كوردەكان كوژرابوو، به لام هيشتا ههر ههناسهي دهدا. پيترو ئهو كاته هيچ پارهي له گيرفان دا نەبووە، بۆ ئەوەي پارەي دەست بكەوى، خەيالى كردووە ھەردوو گوينچکهي پيرهژنه بهسهزمانهکه که له گيانه لا بوو بېړي. کاتينك دهگاته ئۆردوو، به هیچ شیّوهیهك ناترسی و ههردوو گویّچکهکه، وهك ئهوهی گویّچکهی كورد بن، به حافز پاشا نیشان دهدات و ۱۰۰ پیاستهر له بریتیان وهرده گری. من داوام لێکرد که داخێ بۆچى چاوەڕوانى نەکردووە تا دواجار پيرەژنەکە رۆح بدات بەر لهوه ی گویچکه ی بېری، زور به ساده و ساکارىيه وه وه لامی دامه وه : "که زور پهلهی بووه و کاتی ئهوهی نهبووه چاوه یوان بکات و باوه یی نه کردووه، که ئازارى زۆرى پيبگەيەنى بە برينى ھەردوو گويچكەى كە پارەى بۆ دەكات و بە بپهروده له دەست لاشەخۆرەكان دەربازى بووه". توركيك هەرگيز تاوانبار ناست له يامهند به چاو چنو كييه كي ئاوهها.

^{*} Piétro

پیترو ناو و جل و بهرگی خوی گوچی، ناوی موسته فای وهرگرت و جل و بهرگی ئه فسه ریکی میلیشیای نویی له به رکرد و خوی کرد به ئه فسه ریکی موسلمانی پله یه ک. گه نجه کهی سمیرنا که له پواله تدا هه رگیز مهسیحی نه بووه، له رهی ده نگ و شیواز و سیمای گچی تورکیکی وه رگرت. بو ئه وه ی پوله کهی خوی به چاکی به پیوه بیات، مهسیحیه کی که ناره کانی میله س* ئه گه ر بیه وی ده توانی نویژه کانی (نویژی تورک) له ناو ئاپورهی ئیماندارانی پاسته قینه دا نویژ بکات. پیترو، کاتیک تورکه کان پایانده گرتین، سه رو کانه قسه ی ده کرد و هه مو و به په په له پروزی گویزایه لیان ده کرد و هه موجی بویستایه پییان ده دا. ئه وه ته نیا ده و همو و ده و مورد نیان بو ده هی ناچارن خوارد نیان بو ده هی ناچارن خوارد نیان بو ده هی ناپیان وابو و که ناچارن همه مو و شتیکمان به خو پایی بده نی، بو ئه مه ته نیا پیترو ئه فسه ریکی موسلمان بو و و ئیمه شه هاو پیانی حافز پاشا بووین.

روّرژی ۳۰ ی ناگستوس له سه عات چواری به یانی مه لاتیه مان به جیهیشت. ناسوی روّرژهه لاتی که مه که مه له ناو ته متوومانی روون وه ده رده که وت و ده توانرا یه که مین تاله تیشکی گزینگ، لیره و له وی ببینری، به ره و ناو چه کانی روّرژئاوا و چه ند ئه ستیره یه که هیشتا هه ر ده بریسکانه وه و وادیار بوو وه که که وه که له گومه زی ئاسمان مابنه وه بو ئه وه ی سلاو له هه لهاتنی خوّره تاو بکه ن. چلی دار پرته قال، دره ختی لیمو، ئه سپیندار و دره ختی بادام به سه ر سه رمانه وه ده هاتن و ده چوون به نه سیمیکی نه رم، که به ده ربرینی سه عدی گوته نی دلّو پی شه و نم نه که میمین بان وه که فرمیسک به سه ر گونی ئه رخه وانیی، یان وه که فرمیسک به سه ر گونای کیژونه یکی ده دایه وه.

سەفەرنامەي پينجەم

کورد له سهفهرنامهی فیکتوّر لانگلوا بوّ کیلیکیا و چیاکانی توّرس سالّهکانی ۱۸۵۲-۱۸۵۲

لويس ڤيكتۆر لانگلوا (١٨٢٩-١٨٦٩)

VOYAGE

DANS LA CILICIE

81

DANS LES MONTAGNES DU TAURUS

Rejouté pandent les années 1852-1853

PAR ORDER DE L'EMPEREUR. ET 8008 LES AUSPIGES DU MINISTAL DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE ET DE L'AGAGÉMIS DES INSCRIPTIONS ET BELLES-LETTRES

Will be the second

ACTOR LANGLOIS

a Magaillean Asim precessions when, a Orton, Fant., 10, 10, 21,

A PARIS

CHEZ BENJAMIN DUPRAT

LIBRAIRE DE L'INSTITUT, DE LA BIBLISTYSEGUB INPÉRIALE ET DU SÉRAT, DES ROCIÉTÉS ASIATIQUES DE PARIS ET DE LORDRES,

RUB DU CLOSTRE BASHT-BERGIT (RUE FONTANES), 7,

4861

Tomo diallo mercella.

(سەفەر بەناو كىلىكيا و چياكانى تۆرۆس)

يێشەكى

⁽¹⁾ l'École des langues orientales

⁽²⁾ l'Académie des inscriptions et belles-lettres

⁽³⁾ Rapport sur l'exploration archéologique de la Cilicie et de la Petite-Arménie pendant les années 1852-1853, Imprimerie nationale, Paris, 1854.

پاریس سهفهرنامه ی خوّی به ناوی (سهفه ر به ناو کیلیکیا و چیاکانی توروّس) نه پاریس سهفهرنامه ی خوّی به ناوی (سهفه ر به به به باره ی شاره ستانییه تی تهرمه نی پیشکه ش کردووه به تایبه تی له باره ی تهرمینیای بچووك (۲) و خاوه نی چه ندین لیکوّلینه و و کتیبی میرووییه و جگه لهوه کتیبی (پاره ناسیی تهرمه نی) باریس، ۱۸۶۹ یه کیکه له کتیبه یه که مینه کان له م بواره دا.

كورد له سهفهرنامهكهدا

سهفهرنامه که به ناوی (سهفهر به ناو کیلیکیا و چیاکانی زاگروّس، که له ساله کانی ۱۸۵۲-۱۸۵۲ لهسهر فهرمانی ئیمپراتوّریی و لهژیّر چاودیّریی وهزیری فیرکردنی گشتیی و ئه کادیمیای نه خشه سازیی و هونه ره جوانه کان له لایه ن فیکتور لانگلوا کراوه) و ئیمه لهم وتاره دا ته نیا ئه وه ی لهم سهفه رنامه یه دا تایبه ته به کورد، ده خه ینه پیشچاو و تو خنی بواره کانی دیکه ناکه وین. راستیه که ی زانیارییه کانی ناو ئهم سهفه رنامه یه له باره ی کورد لهم به شه ی ئیمپراتوریای

⁽¹⁾ Louis Victor Langlois, Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus Exécuté pendant les années 1852-1853 par ordre de l'empereur et sous auspices du ministre de l'instruction publique de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, Paris, 1861.

⁽۲) شانشینی ئەرمینیای کیلیکیا یان شانشینی ئەرمینیای بچووك له کیلیکیا له باشووری-رۆژههلاتی ئەنادۆل لەلایەن ئەو پەناھەندە ئەرمەنییانە دامەزرا، كە لە دەست سەلجوقییەكان بق ئەرمینیا رایان كردبوو. ئەم شانشینە سەربەخۆ بوو و ھاوپەیمانیی مەگۆل بوو و له ۱۰۸۰ تا ۱۳۳۵ لەلایەن مەملووكەكانەوە روخیندرا و پایتەختەكەشی شاری (سیس) یان شاری (كۆزات) ی ئیستە بوو (وەرگیر).

⁽³⁾ Victor Langlois, Numismatique de l'Arménie, Paris : C. Rollin : A. Durand ; Londres : M. Curt, 1859.

عوسمانی و له ناوه پاستی سه ده ی نو زده هم بو ئیمه زور گرنگ و پر بایه خن و بو دووباره نووسینه وه ی ئه لقه و نه کانی میژووی ئیمه به دلنیاییه وه سوودی زوری ده بیت. نووسه ر دوای گهیشتن به شاری (سیس) پایته ختی کیلیکیا و دوای مانه وه ی شهش پوژ ویستویه بیچی بو ئه و به شه ی چیاکانی توروس که تورکمان و ئه رمه نه کانی لی ده ژین، له کاتی چوونی بو شاری ئانازارب ئیسکورته که ی دووه مین نیشنگه ی شازاده کانی ئه رمه ن، نووسه ر له گه ل ئیسکورته که ی بو یه که مجار تووشی کورده کانی هوزی ئه فشار ده بیت، که ده یانه وی پر یگه ی لی بگرن، تا ئیسکوته که ناچار ده بن ده ست بکه نه وه ، نووسه ر میدناد ده بیت به لام له گه ل ئه وه شدا هم ر له سه فه ره که ی خوی به رده وام ده بیت بریندار ده بیت به لام له گه ل ئه وه شدا هم ر له سه فه ره که ی خوی به رده وام ده بیت بریندار ده بیت به لام له گه ل ئه وه شدا هم ر له سه فه ره که ی خوی به رده وام ده بیت ده رگه ی ئه رمینیا بو و له ده و رانی خاچ په رسته کان و عه مباری بازرگانی دو ژه هه لات بو و له ده و رانی خاچ په رسته کان و عه مباری بازرگانی و ژوژهه لات بو وه له سه ده کانی ناوه په سه دی کانی ناوه په سه دی که دو رانی ناوه په سه دی که دو رانی خاچ په رسته کان و عه مباری بازرگانی و په دو و که ده که دی دادی دادی دو رانی خاچ په رسته کان و عه مباری بازرگانی و په دی که دی دی دو رانی خاچ په رسته کان و عه مباری بازرگانی و په دی دو به دی دو رانی خاچ په رسته کان و عه مباری بازرگانی و په دی دو به دی دو سه باز به به دی دو به دو به دی دو به دو به دی دو به دو به دی دو به دی دو به د

یه که یه کی سیاسیی هاوبه شدا یه ک بگرن (لا: ۱۷). نووسه ر دواتر له لاپه ره ی دواتر ژماره ی سه رله به ری دانیشتوانی کیلیکا به وردی به ۱٤۷.٦۱۸ سه د و چل و حهوت هه زار و شه شسه دو هه ژده که س ده خه ملّینی و دابه شی سه ر سی چینی سه ره کی کردوون. ئه وه ی جیّگه ی سه ره نجدانه سه رجه م گرووپه کانی ناو کیلیکیا ئاکنجین، ته نیا کورده کان نه بین، که کوّچه رن و ژماره ی ته واوی کورد له کیلیکیا به بیست هه زار ۲۰۰۰۰ که س ده خه ملّینیّت (لا: ۱۸). نووسه ر ده نووسی : "دانیشتوانی ئیسته ی کیلیکیا نیشته چی یان کوّچه رن، جگه له کورده کان و چه رده یه فرزی تورکمان و دوّم و قه ره جه کان نه بین، که سه ر به کاتیگوری دوایین، ئه وانی دیکه هه ر هه موویان له ناو شار و ئاواییه کان ده ژین (لا: ۱۸). واته به قسه ی نووسه ر سه رجه می ئه و بیست هه زار کورده ی که له کیلیکیا و چیاکانی توروس دا ده ژین، له ناوه پاستی سه ده ی نوزده هه مدا کوّچه ر

نووسه ر له باسی تورکمانه کانی ئه لرهمه دان - نوغلق - oglou مه تا ئه و کات کوچه ربوون و له م دوّل بو ئه م دوّل ، له دوّلی کیلیکیا جینشین ده بن و له گه ل تورکمانه کان تیکه ل ده بن و له و تورکمانانه جیا ده بنه وه که دواتر دین بو توروس و پیده شته کانی کیلیکیا. ئه م جیابوونه وه له نیوان تورکمانه کانی نیشته جی و تورکمانه کوچه ره کان، که به ناوی ئیورو که کان امراون، بووبه سونگه ی گورینیکی ته واو له کاراکته ری تورکمانه ئاکنجییه کان به وه ی چیتر خه و ن به شه پوشوره وه نه بینین ته نیا بو به رگری کردن له مه پومالاتیان و خه رمانه کانیان نه بین، یان کاتی تورکمانه ئیورکه کان له مه پومالاتیان و خه رمانه کانیان نه بین، یان کاتی تورکمانه ئیورکه کان امراکته ری هاوسی یان چاویان تی ده برن (لا: ۲۰).

LIBRAIRIE DE BENJAMIN DUPRAT Res Featanes (Clottre-St-Bezalt), 7, à Paris.

E

DANS LES MONTAGNES DU TAURUS

Exécuté pendant les années 1852-1853

PAR GADAR DE L'EMPERGUR ET SOUS LES AUSPICES DU MUNISTRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE ET DE L'ACADÉMIS DES UNECRIPTIONS ET DELLES-LETTRES

Par VICTOR LANGLOIS

En 1832, M. Victor Langiois fut chargé, par ordre de l'Empereur, d'une mission scientifique en Karamanie, l'ancienne Cilicia, contrée presque inexpiorée, que les Lusignans d'Arménie avaient possèdée pendant près de trois siècles, à la suite des Guerres Saintes, et qui conserve encore aujour-d'hui le souvenir de la domination françaine. Cette province de l'Asie Mineure est sans contredit l'une de celles où l'on trouve le plus de raines

4861

کورده کان زوّر له تورکمانه کان جیان، کورده کانی کیلیکیا کوّچهرن و سهر به کاستی (عهشیرهت)ی جهنگاوهرن، بهپیّچهوانهی ثهو هوّزه کوردانهی گوزان Guzan یان ثهو جوتیارانهی، که له کوردستانی جنووبیدا دهژین و وایان پی

ده نین. کورده کانی پاشالقی ئه ده نه هاوینان له ده وروبه ری سیساری Césarée هه ورایان هه ن ده ده ن و زستانانیش دینه وه په شماله کانیان له نزیك مه ره شه له سه ر ئه و پیگهیه ی، که ده چی بو ئانازارب Anazarbe په شمالیان هه ن ده ده ن و به هه موویان پینج هه زار په شمالن. ئه وه ناوی هی زه کانیانه له گه ن راه وی می گه له کانیان.

حوشتر	مانگا و گام <u>ن</u> ش	بزن	مەر	ژمارهی رهشمال	ناوی هۆزەكان (ليواي ئەدەنە)
170	7	Y	1	٧	کارولار Karalar
10.	٣٠٠٠	Y	٥٠٠٠	10.	لەك Lek
9	٤٠٠٠٠	٣	٤٠٠٠٠	٣	ئەفشار Afchar
۳۵۰	175.	٤٠٠٠	٤٠٠٠٠	14	كارەسەنتەلى Karsanteli

NOMS DES TRIBUS KURDES.		NOMBRE	NOMBRE DES BESTIAUX.			
		des tentes.	Moutons.	Chèvres.	Bœufs et vaches,	Chameaux
/Karalar.		600	10,000	2,000	6,000	475
LIVA D'ADANA.	Lek.	150	5,000	»	3,000	150
	Afchar.	3,000	40,000	3,000	40,000	9,000
	Karsanteli.	4,300	40,000	40,000	12,500	350

لهناو ئهمانه دا هۆزى به ژماره زۆرى ئهفشار له ههموويان ترسناكترن. ئۆردووه كانيان لهناو زۆربهى بهشى ئاسياى بچووك پهرت و بلاون، له پنگهى تالان و برۆ و دلره قييان ترس و تۆقين بلاوده كهنه وه. كورد لهسهر ژيانى كۆچهريى راهاتوون و بهرگهى ئهو دەسه لاته ناگرن كه پاشاكانى ويلايه تهكان دەيانه وي بهسهرياندا بسه پينن، كه بهرده وام شه ريان له گهلدا ده كهن بۆ ئهوهى

باج بده ن. زورینه ی کورده کان له سه ر ئایینی ئیسلام نین (۱) بریکیان سه ر به تایه فه ی سوننین (۲) ، ثه وانی دیکه ئیزیدین و شهیتانی عیبرییه کان، عهره به کان و تورکه کان ده په رستن، که ته نیا خود اوه ندی سیتسی Seth میسرییه کونه کانه، که مهسیحیه کان کردوویانه به شهیتان (ل. ۲۳).

پیّم وایه لانگوا ئارگیومینته کانی لهباره ی کورده وه ته نیا له سه ر ئه و کورده کو چه رانه ی کیلیکیا نووسیویه، که ثه و دیونی بوّیه نووسیویه: "کورده کان هینده گرنگی زوّر به پهرستنی ده ره کی ناده ن و به ده گمه ن دهیانبینین که له کاتی نویّر کردندا کرنووش به رن" (ل. ۲٤). لانگلوا له به شی زمان باسی زمانی هه ره بلاو ده کات له ناو کاره مانی Karamanie ، که زمانی تورکییه و که مین جیاوازی هه یه له گه ل ثه و زمانه تورکییه ی که له ئیسته نبوول و سیمیرنا (ئه زمیر) قسه ی پی ده که ن (ل. ۲۵). هه روه ها له باسی زمانه کانی دیکه ی پاشالیك باسی زمانی کوردی ده کات و پیّی وایه "زمانی کورد دیالیّکتیّکی زمانی فارسییه" (ل. ۲۵).

نووسه ر له باسی میزووی کیلیکیا لای وایه له سهده کانی ناوه پراست هیزی خوّی لهده ست داوه و بووه ته گوره پانی جهنگ که بیزه نتین و ئه رمه نه کان له ویدا شه پیان ده کرد و دواتر له ده ورانی جهنگیز خان و ته یموری له نگ بوته بیابانیکی به رفراوان، که هوزه تورکمانه کان و کورده کان په لاماریان داوه (ل. 3۲-۲۵).

⁽۱) دیاره لیره دا مهبهستی نووسه ر ته نیا کورده کانی کیلیکیایه، ته نیا کورده کانی ثه وی گه راوه.

⁽۲) دیاره دهبی ثهوه لهبهرچاو بگیری که نووسهر تهنیا بهناو چیایاکانی توروسدا رویشتوه.

JOURNAL DU VOYAGE.

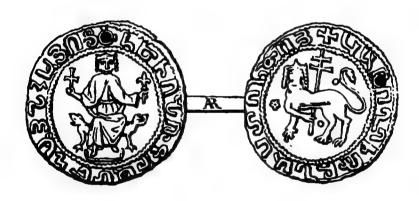

Cavalier kurde de la tribu Afchar.

کاتیک نووسه رباسی سه فه ره که ی ده کات به ره و نه ده نه که پیده شتیکی قاتوقری نه چیندراو بووه و له زستانان تورکمان و کورده کو چه ره کان تیدا په وشمال و ده واریان لی هه لداوه و له چیاکان هاتوونه ته خواره وه (ل. ۱۱۹). کاتیکیش ده گاته نه ده نه ده نووسی : " نه ده نه که وتوته پیده شتیکی به رفراوان، که له زستانان هوزه تورکمان و کورده کان په شمالی لی هه لده ده ن، بریک جار گه شتیار ناچار ده بیت بو گه یشتن به سه ر چیا، که شاره کانی سیس Sis و زهیتوون Hadchin و مه ره شی لیه به ناو ره شماله کانیان سه فه ربکات که له مه ترسی به ده رنیه (ل. ۱۲۰).

کهسیان که گوللهی تفهنگه کانی ئیمه پیکابوونی، له ئهسپه کانیان گلان، به لام هاوریکانیان هه لیان گرتنه وه

راره وه که کرایه وه و رینگه که ئازاد بوو. به ناو بیشه یه کدا که له پشته وه ره شمالی کورده کانی ده شارده وه، له رقیشتن به رده وام بووین. بیست ده قیقه دواتر (ئانازارب Anazarbe) مان تیپه رکرد، و ژماره یه ک سواره که ده نگی ته قه کانیان گوی لی بووبوو، به نیازبوون به ده نگمانه وه بین، ئه وانه تورکمانه ئازاکانی هوزی بوزداغان ئوغلو Bousdagan-oglu بوون، که به گهرمی پیشوازییان لی کردین (ل. ۱۳۱-۱۳۲).

سەفەرنامەي شەشەم

کەرکووك و سلێمانى لە سەفەرنامەي ژاك رِيتۆرى ساڵى ۱۸۷۸

باوکه ژاك ريتۆرى (۱۹۲۱-۱۸٤۱)

سەرپۆتێك لەبارەي ژيان و بەرھەمەكانى "ژاك ڕيتۆرێ"وە ۱۹۲۱-۱۸٤۱

ریتوری ژاك له ۱۸۲ تاگستوسی ۱۸٤۱ له نهسقه فیه ی Boyges ریتن روی ژاك له فهره اله دایك بووه. له نوزده سالیدا چووه ته شاریتی سوغ لوار له فهره اله دایك بووه. له نوزده سالیدا چووه ته پاهیبه کانی سانت- ماکسیمین. له ۱۹ ی تشرینی یه که می ۱۸۲۱ بووه به دومینیکانی توولوز. له سالی ۱۸۲۵ کراوه به سهرده سته ی پاهیبه کان له دیره ی مازیه ر، وه ك چون خوی حه زی له وه بووه خوی بو کاری مسیونیزی ته رخان بکات، ههر زوو بانگی ده که ن بو کلیسه ی کوربان که باو که جه نده له و کاته دا بخدریکی ناماده کردنی چه ند نه رکی مسیونیزی بووه. له سالی ۱۸۷۷ به هاوه لی لیون، نوینه ری پاپا ده چیته میزوپوتامیا و له ۱۱ی ناگستوس ده گه نه میزوپوتامیا. لیون، نوینه ری پاپا ده چیته میزوپوتامیا و له ۱۱ی ناگستوس ده گه نه میزوپوتامیا. پریتوری تاوه کوو قه شه له نشینگه ی مار یه عقوب ده مینینیته وه، له وی شاره زای ریان و نه ده بی ناسووری کلدانی ده بیت و له هه مان کاتدا قوتابخانه یه کی مسیونی فه ره نسی له ناو چه که به پیوه ده بات و له ناه و ناماده نه بوونی باو که کار ده کات. سالی ۱۸۷۹ بانگ ده کری بو مووسل له به رئاماده نه بوونی باو که دو قال، نه رکی ته و اوی مسیونی فه ره نسی به پیوه ده بات. هم ر له و ساله دا

^{*} Rhétoré Jacque

^{**} Charité-sur-Loire

گهشته کهی له مووسلهوه بن ناوچه کانی ئهربیل (ههولیر)، کهرکووك و سلیمانی له ۱۷ی حوزهیران دا دهست پیکرد و روّژی ۱۷ی ناگستوس گهرایهوه مووسلّ. دوای گهرانهوهی پ. دوقال له ساڵی ۱۸۸۱ لهگهڵ دوپلان رهوانهی ناو ئەرمەنىيەكانى وان دەكرى و يەكەمىن نشينگەي مسيۆنىرىيى لەوى دەكاتەوە و تا ساڭي ۱۸۹۳ هەر لەو نشينگەيەدا دەمينىتتەوە. لەم ماوەيەدا فېرى ھەردوو زمانى ئەرمەنى و توركى دەبيت. ويراى نارەزا بوونيكى زۆر، كەچى توانى يارچە زەويېكى بەرفراوان لە ناوچەكەدا بكرى و چەند ژوورى لە تەنىشت يەكدا و باخچەيەكى نايابى لەسەر دروست كرد. ساڭى ١٨٩٣ له لايەن فروھرېرس بانگ ده کری بو قودس و لهوی له قوتایخانهی تهوراتیدا، که تازه کرابووه تا ساڵی ۱۸۹۷ دەرسى زمانە رۆژھەلاتىيەكان دەڵێتەوە. دواى گەرانەوەي ساڵى ۱۸۹۷ دووباره له وان جيّگير دهبيّتهوه. له وان دووباره دهستده کاتهوه به دروستکردنی نشینگه و نویزخانه و سهرپهرشتی ئامادهکردنی کتیبی ئهو قوتابخانه یه ده کات، که مسیزنی فهرهنسی توانیبووی بیکاتهوه و ههروهها سەرۆكايەتىي فۆنداسيۆنىكى خوشكانى دۆمىنىكانىشى دەكرد. لەم ماوەيەدا ئەركى بالاوكردنەوەي مسيۆنىكى تايبەتى يىسىيردرابوو لە ئىران و جەند ماو ويه كيش له و ندا ماو وتهو و.

له سالمی ۱۹۰۸ دووباره بانگ کرایه وه بو کلیسه ی مار یه عقوب و نازناوی که شیش وه رده گری ههر زوو له ناشیته لهناو جهرگه ی ناسورییه کان نشینگه یه ک ده کاته وه . لهم ماوه یه دا نه خوشیه کی سه خت ناچاری ده کات بیگوزنه وه بو مووسل و خرایه ژیر چاودیریی پزیشکییه وه . سالمی ۱۹۱۳ له ناماده نه بوونی بیری Berée دا به ریوه بردنی هموو مسیونی فه ره نسایی له نهستو ده گری و دواتر سالمی ۱۹۱۶ نوینه را یه تیم مسیونی به نهستو ده گری .

*نو ێنەرايەتىي مسيۆنێرى: Délégation apostolique

له سالانی په کهم جهنگی جیهانییدا له مووسل گهواهی په کهمین بیریزیی تورك دهدات در به مسيوني فهرهنسي. له تهمهني ۷۳ ساليدا به ديليي له چلهي زستانا لهگهڵ باوکه بیری و باوکه سیمون دووریان دهخهنهوه، یهکهمجار بو ماردین و سالمی ۱۹۱۵ گهواهی قهتلوعامی مهسیحبیه کان دهدا؛ لهو بارهیهوه يادداشتنامه كاني، كه سالاني ١٩١٥-١٩١٦ نووسيوني سهرچاوه يه كي ميزوويي دەستى يەكەمى كەموپنەيە(۱). لە ماردىن دەبوو بۆ دياربەكر و دواتر بۆ خاريووت بگوازرينهوه، كه ناوهندي عهسكه ربي ناوچهكه بوو. ئهوان داوايان له دەسەلاتدارانى ناوچەكە كردوووه ،كە تا داھاتنى ئاشتى ھەر لەو ناوچەيەدا بمیننهوه. موتهسهریفی ماردین، حیلمی بهگ بزیان تیده کهوی و لهسایهی دەخالەتى موتەسەرىفدا بۆ ماوەي دوو ساڵ ھەر لە ماردىن دەمىننەوە و بهرههمی مانهوهی له ماردین ئهم یادداشتنامهیه، که تاکوو ئیسته به ئیتالی و فهرهنسی چاپ کراوه و وینه په کی کارهستباری قهتلوعامی مهسیحییه کان له ساڵی ۱۹۱۵-۱۹۱۹دا دهگیریّتهوه. دواتر دووریان دهخهنه بوّ ئهنقهره و دوایی بوّ ئیستەنبووڵ و مەنفا، كە بە ئاگربەستى تشرینى دووەمى ١٩١٨ كۆتايى دێت. ریتوری تاوه کوو کوتایی سالی ۱۹۱۹ ههر له ئیسته نیوول دهمینیته وه، سهره تای ساڭي ۱۹۲۰ دهگاتهوه مووسل و له تهمهني ۷۹ ساليدا ههر بهردهوامي كاركردن بۆ مسيۆنى فەرەنسى دەبى، تا رۆژى ١٤ ى ئادارى ١٩٢١ لەناكاو لە تەمەنى، ههشتا سالیدا له مووسل کوچی دوایی دهکات، دوای نهوهی شهست سالی رەبەقى لە نەزرى رەھبانى ئايىنى و چڵ و حەوتەمىن ساڵى تەمەنى لە مسيونيريدا تهواو دهكات.

⁽۱) دهستخهتی فهرهنسی ئهم یادداشتنامهیه ئیسته لـه ئهرشیڤی پروٚڤانسـی دوٚمینیکـان لـه فهرهنسا پاریٚزراوه، چاپی ئهم یادداشتانه یهکهمجار به ئیتالیایی (۲۰۰۰) و دواتر سالّی (۲۰۰۵) به فهرانسهیی بلاوکرایهوه (وهرگیٚر).

باوکه ژاك رپتۆرى ماوهى چل ساڵ لهناو ئاسوورىيهكانى كوردېستاندا كار دهكات و به ههمان شيوه ئهرمهنى و كوردهكانيش بهشيكيان لهناو كارهكانيدا ههيه.

ژاك رپتۆرى له دواى خۆى كۆمەلنىك بەرھەمى رەسەنى بەجنھىشووە كە بەمە خزمەتنىكى زۆرى زانست و زانيارى كردووه. بە گويرەى بەدوادچوونەكانى ئىمە رپتۆرى ئەم بەرھەمە چاپكراوانەى لە دواى خۆيەوە بەجىھىشتووە:

- 1- "Une tournée apostolique (dans le diocèse de Zakho", Rapport daté de Mar-Yacoup (Kurdistan) le 24 mai 1876, et adressé au Très-Révérend Opère Duval, Pro-Préfet apostolique à Mossoul" In A.D, n° 16, 1876, p.465-473; n° 17, 1877, p. 16-24.
- 2-"Voyage d'un missionnaire dans les provinces de Kerkouk et de Soleimanié de l'Empire turc" (2), In A.D, N° 233, novembre 1879 (19e année), (pp.490-493), N° 234, decembre 1879, (19e année), (pp 540-545); 1880 (pp: 207-210; pp: 353-367).
- 3- "La famine en Mésopotamie et dans le Kurdistan", In A.D, 1880, p. 159-165.
- 4- "Mission d'Arménie: Van", In A.D, n° 260, 1882, p.58-64.
- 5-"Rapport sur les nestoriens des monts Hakkâri", In A.P.F, t.LV, n°330, septembre 1883, p.283-308.

⁽۱) ههمان وتار به کهمیّك کورتکردنه وه له گوّواری A.P.F ژماره ٤٨ ی سالّی ۱۸۷۸، لا: ۲۲۵-۲۶ دا دوباره بلاوکراوه ته وه، (وهرگیّر).

⁽۲) ئەمەيان ئەم بەشەيە، كە لەم كتيبەى بەردەستاندا كراوە بە كوردى (وەرگير).

- 6-"Chronique de nos Missions: lettre d'un missionnaire de Mossoul", Lettres datées d'Achitha le 1 ère novembre, le 4 decembre, 21 décembre et 28 décembre 1908" In A.D., n° 49, octobre 1909, p. 439-441.
- 7-"Chronique de nos Missions: lettre d'un missionnaire de Mossoul: Lettre datée d'Achitha le 6 décembre 1909 et extrait d'un Rapport à Mgr Charmetan", In A.D, n° 50, 1910, p. 260-266.
- 8-Grammaire de la langue soureth, ou chaldéen vulgaire selon le dialecte de la plaine de Mossoul et des pays adjacents⁽¹⁾, Mossoul : Imprimerie des pères dominicains, 1912, (276p).
- 9-Una finestra sul massacro: documenti inediti sulla strage degli armeni,1915-1916⁽²⁾; [a cura di] Marco Impagliazzo, Milano: Guerini e associati, 2000, (254 p)
- 10-Les chrétiens aux bêtes : souvenirs de la guerre sainte proclamée par les Turcs contre les chrétiens en 1915, préface par Jean-Pierre Péroncel-Hugoz ; étude et présentation du document par Joseph Alichoran, Paris : Cerf, 2005, (397).

⁽۱) به گویرهی تویژهر Alichoran دهستنووسی نهم کتیبه که نیسته له نهرشیقی پروّفانس له فهرهنسا هه لگیراوه و چهند شوینیکی لینههوتاوه و میژووی ساللی ۱۹۱۱ی ناشیتهی بهسهرهوه یه لهم کتیبه چاپکراوه زوّر پوخته تر و تهواو تره، بروانه ...Les Chrétiens لا: ۳۸۲.

⁽۲) ئەمەيان وەرگيراوى ئىتاليايى يادداشتەكانى ساڭى ١٩١٥-١٩١٦ى نووسەرە، (وەرگيرٍ).

سەرچاوەكان

- 1-G.Galland, O.P, Figures dominiciane contemporaines: VII Le R.P. Jacques Rhétoré, In "A.D", LVI-LVII, 1920-1921, pp. 201-213.
- 4-Les chrétiens aux bêtes : souvenirs de la guerre sainte proclamée par les Turcs contre les chrétiens en 1915, préface par Jean-Pierre Péroncel-Hugoz ; étude et présentation du document par Joseph Alichoran, Paris : Cerf, 2005.

كورتكراوهكان:

L'Année Dominaicane: A.D

Annales de la Propagation de la foi : A.P.F

Nº 233. Novembre 1879.

L'ANNÉE **DOMINICAINE**

BRADE MENSORFIE

DE L'ORDRE DE SAINT-DOMINIQUE

	BOMMAIRE		Progen
LETTING DE R. T.S. PERC I	A PAPE LÁOS JUIL .		401
LETTICS PATOTIES OU PÉRA	E LACOMONIBLE (males).		165
PERSONAL MONEY OF PL	P. ADDRY.		🐠
AGENCY DATA STRANDSFIRM	E DAZIS L'EXIPPER TERM		🛥
LES FÉTTES DU BOSLARIE 167	B. & LELLE		🛲
MUDIATION DRIVE PRINTES			🕳
MILLOGRAPHIE - L Redor	ser les granceits de la	restal Cal. per 2	. Lés-
polé Orliste. — Il Rengi	bres		265
	a bi him Nor I bear		i Pro-
vince d'Espayse, — Pla du TR. P. Charatras, — Ressaud : Arrivir des Mi	ripry : Munion du Chi	Pro promision, il	
Se 1,4L P. Calculate, -	LA TIPE OF PARTIES & COM	ie Condinan, – Le	-
b Promounds - Bullet	is des Carles Demisso	and the same of	Mante
Million de proposari (I)	den d'Arresti rores à fa	at Our - Burnel	M 4-
THE REAL OF A PARTY AND A PARTY.	•		, , , 307
FOESE. — Le Cimpière du c	married de Floriety		530
EfchoLogae			531
LA MOIS SE MOTERAR I	Inches professions, — Jack	Amoust - Printer	. ST
		•	
Charles and the second	29990		
PRE DE L'EMPERATE :	6, 2, 3	PAGE OF LIBER	
	1321		
I it pour la Pouse.	W 100 M	Oftr. peer 190	
	St. 4 V3		•
_		-	
ar andre the			
			-
	1		

ON S'ABONNE:

AU COUVENT DES DOMINICAINS PARIS.

190

le bon Dieu qui nous éprouve, nous fortifio aussi et ne nous laisse que la ponarie de continuor simplement sans nous plaindre, et le désir de nous dévouer pour suppléer au zèle de ceux qui nous manquent, en affendant que nous nous remettions peu à peu de cette secousse ai peu attendue. Nous restous seulement surpris de ce que, la ville de Mousoel étant réputée la plus saise de toute la Mémpetamie, et l'état général de nou mantés étant habituellement très-bon, il faille si peu de chose pour enlever un homme d'une manière aussi impitoyable. Hoursessement que le travail étant grand lei et anneant parfois les religieux à outrepasser leurs forces, on pout dire de charce de nos regretiés défauts, qu'il est mort à la táche et à la peine, et c'est là le meilleur éloge que paisse mériter un missionanire catholique.

Cher Père, j'ai laimé aller ma plume à vous dire ce qui pouvait intéresser aou Frères de France sur la mort de notre cher P. Aubry: pulmies-vous en tirer qualques lignes pour les édifier sur les épreuves de notre chère Mimies.

Adiou, cher ami, priez pour moi et croyez-moi, tout vôtre en Notre-Seigneur. F. Henri ALTRATE,

des Pro-Points

VOYAGE D'UN MISSIONNAIRE

DAME LES PROVINCES DE RENEGRE ET DE SELTRARIE DE L'EMPER TUDG.

I.

De Mossoul à Ervil. - Le Zab. - Ervil. - Aincawa et sa chrétienté.

Je partis de Nomoul le 17 juin. Le pacha m'avait délivré un sanf-conduit conçu dans les termes les plus favorables et qui devait me servir auprès des autorités que je trouverais sur men parcours. Pour voyager avec plus de oécurité, je m'étais un à une caravane es rendant à Freil. Toute le routes étaient alors remplies de volours, qui, profitant des embarres du gouvernement à la seute de le geurre turcorouse, rançonnaient et dévalimient impunément les ve; ageurs. Dès notre première halte, ils nous mirest à contri-

له مووسلّهوه بۆ ئەربىل- زاب- ئەربىل - عەنكاوە و مەسىحىيەكانى

پۆژی ۱۷ی حوزهیران له مووسل وهدهرکهوتم. پاشا پسوولهیه کی گوزهرنامه ی بو کردبووم، که به شیوه یه کی ته واو دوستانه نووسرابوو و ده بو له لایه نه نه ده ده بوت که له سهر پیگه تووشیان ده بووم، به که لکم بیت. بو نه وه ی زیاتر به دلنیایی سه فه ربکه م، به گه ل کاروانیک که وتم، که ده چوو بو نه ربیل. له م سه روبه ندانه دا هه موو پیگه کان یپ بوون له جه رده، نه وانه ده رفه تی گیرگرفتی حوکوومه تیان قوز تبوه له دوای جه نگی تورکیا- پووسیا*، به فیل

^{*} جهنگی رووسیا- تورکیا ۱۸۷۷-۱۸۷۷: ئهم جهنگه دهرئهنجامی یه که مین ههولدانی بزووتنه وه ی پان- سلافیزم بوو، که ریدگه ی بر ئیمپراتوریای رووسیا خوش کرد بر نازادی گهلانی سلاف له ژیرده سته یی تورك تیبکه وی. بزووتنه وه و رابوونی گهلانی بوسنیا و ههرزه گوفینیا سالی ۱۸۷۵ و دواتر شورشی بولگارستان له نیسانی ۱۸۷۹ که زیاتر له ۱۵۰۰ بولگار به ده ستی سوپای عوسمانی قهتلوعام کران، دهنگی ناره زایی له ههموو ئه وروپا به رزبوه له به ریتانیا ولیام گلادستون و له فه ره نسا فیکتور هوگو به گهرمی ناره زاییان ده ربی ده کونفره نسی ئیسته نبوول که رووسیا، به ریتانیای فه خیمه و نه مسا به شدار بوون، داوای ئوتونومی یان بو مهسیحیه کان کرد. دواتر تهنگره ی نیوان رووسیا و تورکیا به ره و جهنگ رویشتن و رووسیا له دوو به ره وه به لاماری فیمپراتوریای عوسمانی له ئیمپراتوریای عوسمانی دا: به ره ی قهوقاز و به ره ی بالقان. سوپای عوسمانی له

پارهیان وهرده گرت و بیّره حمانه گهشتیاره کانیان رووت ده کردنه وه. له یه کهم و چانماندا، شهوه که ی به دزینی پینج چاره ویّی کاروانه که مان، باجی خوّیان لیّ وهرگرتین. من خوّشحالم بووم به وه ی نهبووم به قوربانیی جهربه زهییان، چونکه و لاخه کانم له ههمان ئه و گوره پانه بوون، که دزییه کهی تیدا کرا بوو. ههشت سه عات دوور له مووسل روویاری جوانی خازر Khazer مان بری و دوو کاترمیّر دواتر گهیشتینه لیّواری زیّی گهوره Grand-Zab.

ثهم رووباره له کوندا به ناوی لیکیوس ناسراوه که پیده شتی ئه ربیل دیاری ده کات، که بو ههمیشه به سهرکه و تنی ئه سکه نده ری گهوره به سه ریاشای فارس، داریوش دا له و شاره دا، ده ناسریته وه. زیبی گهوره له ناو به رزایی چیاکانی کوردستانی سهروو هه لده قوولی وله و یووه به تاو ده رژیته ناو رووباری دیجله، که له و یوه و یونانی دا واته ی گورگ ده گهیه نی، له وه وه هاتو وه که ناوه که ی تیژرویه و ههموو شتیک له سهره رینگه ی خویدا راده مالی و له گهله گورگی به لامارده رده چی.

ئیمه لهسهر شیوهی دابی ولاته که، واته لهناو جوره که شتیه کی نوح لهم رووباره ترسناکه پهرینه وه، که مروّف و باره کانیان پیکه وه تیکه ل و

کوتایی شهره که ئه وها تیکشکا، که ئیدی گرتنی ئیسته نبوول یش چاوه پروانکراو بوو ئه گهر هاوکیشه نیوده و له تیه کان پیگهیان بدابوایه. عوسمانیه کان له تای ئاداری ۱۸۷۸ پهیماننامه ی سان ستیفانو یان له گه ل پرووسیا مورکرد. ئه نجامه کانی ئهم جه نگه بو ئیمپراتوریای عوسمانی هینده کاره ستبار بوو، که ده سه لاتی عوسمانی به فیعلی ته نیا له ئیسته نبوول گیری خوارد بوو (وه رگیر).

^{*} Lycus: ئهم رووباره به يوناني كون پيي ده لين Lykos و به لاتيني Lycus، به كورديي (زيّي گهوره) و به عهره بي (الزاب الاعلي)ي پي ده لين (وهرگير).

كەلەكە بووبووين، ولاخەكانمان بە كەلەك كە رادەكتشران، بەشوتىنمانەوە بوون.

له ولای دیکه، لهسه رکهناری رووباریکی زور دریژبووه، ئاوایی زیوه می ليّيه، كه كورده ئيزيدييه كان Jézidis يا شهيتان پهرسته كاني ليّن. كاروانه كهمان سیپدهی روزی ۱۸ی حوزهیران وهستا و ئیواره لهگهڵ خور ئاوابوون، بهری كەوتەوە. ئىڭمە لە دەشتاييەكانى ئەربىلدا بووين، خەيالىم دووبارە ئەم پىدەشتە بان و بهرینهی سوپای جهنگاوهریی دههینایه بهرچاوان و لهوه تیدهفکریم چۆن دواجار خەڭكى لەگەل شكۆيەكانياندا دەرۆن و چۆن ھەر تەنيا خوداوەند بهتاك و تهنيا دهمينييتهوه. بهدواي ئهوهدا دهگهرام ئهم خهونانهي رابووردوو دریزبکهمهوه، بو ئهوهی خوم لهم شهکهتییه ببویرم، که بهدهست ئهو ریگه سهخته و ههڵبهز و دابهزی وڵاخهکهمهوه تووشی بووبووم. وێڕای ئهوه ماندوو و شەكەت ھەر گەيشتمە ئەربىل. پەلەم كرد بچم شويننيك لە خان بدۆزمەوە بۆ ئەوەي تێيدا بحەسێمەوە، تا ئەو كاتەي چاوەرێى كاروانێكى دىكە بكەم، كە بۆ كەركووك بچينت. بەلام ھينده ماندووبووم دەبوو واز لەوە بينم بۆ ئەو دەمە دوورتر بروّم و به پیزانینیهوه داوای چهند مهسیحییّکی عهنکاوهم قهبوولٌ کرد. بۆ ئەوەى بچم لە لاى ئەوان بحەسيمەوە. عەنكاوە Aïncawa تەنيا نيو كاتژمير له ئەربيلەوە دوورە. بەلام پيش ئەوەى ئەم شارە ناودارە كەونارايە به جێبهێڵم، رێگهم بدهن با پێتان بڵێم رِهوشي ئێستهي شارهکه چۆنه.

ئەرۋىل** يا ئەربىل، ئەربىلاى كۆن، ئەمرۆ ھێشتا لەسەر ھەمان شوێنى كەوناراى شارى ئاشوورىيە. شارەكە كەوتۆتە سەر بەرزايى "گردێك" كە بە

^{*} Zaoua

^{**} Ervil

شیره یه کی رینکوپیک به ده ستی مرو دروست کراوه و لهویوه به شکووه به سهر ته واوی پیده شته که دا ده پروانی. دواتر به تیه پربوونی کات، خه لکه کان هاتوون له بن پالی گرده که خربوونه ته وه و ئه وه وای کردووه که شاره نوییه که له دوو به ش پیک بی قه لا یان به رزه شار که به پیوه به ر و بنه مالله کونه کانی تیدا ده ژین و نزمه شار، که "کورته ک"*ی پیده لین و به شیوه یه کی بنچینه یی بریتین له بازرگانه کان. له به ر هم لکه و ته ی شوینه تو پی گرافییه که ی، له نیران پیده شت و چیادا، ئه ربیل بریک بایه خی بازرگانیی پاراستووه ، کورد ، تورکمان و عه ره ب به کاروانی به رده وام ده گه نه شاره که و به رهمه مکانیان بی فروشتن ده هینن بی شاره که ، یان به رامبه ر به کالای خوراکی دیکه ده یگوپه وه . بیجگه له چه ند بنه ماله یه کی جووله که ، خه لکه که هم و ویان موسلمانن و ده شی دانیشتوانه که ی بگاته دوانزه تا پانزه هه زار که س . موسلمانه کان به تورکییکی - شیواو قسه ده که ن ، جووله که کان به کلدانی بازاریی قسه ده که ن ، که زمانی ها و به شه له گه ل ده مه مه مو یکورد ، خوراکی که ده که ن مانی ها و به شه له گه ل

تاقه مهسیحیه ک چیه له ئهربیل ناژی، له گه ڵ ئهوه شدا که ئهم شاره له ده ورانی کوندا مهسیحیی تیدا ژیاوه و شوینی نیشته نی مهترانیکی کاتولیکی بووه. خه ڵکه مهسیحیه که، چهوساوه و له به شمه ینه تییکی به رده وامدا بوون لهم ههریمه دا، ماوه یه کی دریژ ده بیت وازیان لهم شاره هیناوه بو ئه وه ی زور دو ورنا، له شوینکدا گردببنه وه که ئه مرو ناوایی عه نکاوه ی کلدانیه کانه.

خوشنوود بووم که بهخششی خوادوهند ناچاری کردم لهم شوینه گرینگهی مهسیحایه تی و چان بدهم، که من بو خوم وام دانابوو تهنیا له کاتی گه پانه وهمدا سه ردانی بکهم. به داخه وه لابالی جیابووه وه که نه ته وه کلدانیه کانی دابه ش کردووه لهناو ئهم خهلکه کاری کردووه. به م شیوه یه

^{**} Kotrak

له جیاتی ئه وه ی به خیرها تنم بکه ن، وه کوو گومانلیکراویک وه ریان گرتم. بانگه شه ی ئه وه یان کرد که من نیازی به لاتینیزه کردنی ئاواییه کهم هه بی . گوم پایی بیناو! له هموو لایه که وه ده نگی ناپه زایی به رزب پوه . (هاوپ کانم، پیناو! له هموو لایه که و بمانه وی کلدانییه کان لاتینیزه بکه ین، ئه وا پره به ماموستای گونده کانیان ناده ین تا زمان و ویردی ئایینی مه سیحیی تایبه ت به نه ته وه ی خویان بلینه وه . ئه وه ی ئیمه له ئیره مان ده وی ، ئه وه یه که مه سیحی خوه ناوه پرون باوه پرون براه به کلدانی بین بی یا به کلدانی . بی وا بکه ن، ئه گه ر خوی نیوه که مهموومان ، ببینی ئیمه ئامانج کی دیکه ی به ده ر له پیر فرزیکردنی کلیسه دایکی ههموومان ، ببینی ئیمه ئامانج کی دیکه ی به ده ر له پیر فرزیکردنی پروحی ئیوه له کوششی ئیمه دایه ، ئه وا یه که می ده بیت سزامان ده دات) . گه مقسانه وا پیده چوو پروحه کانی هیور کرده وه ، به لام له همان پروژ دا نامه یه که موسله وه له جیابووه وه کان ها تبوه کاته ی قسه تان بوده که نیوه و شه یاکارانه هه نخه نوی ناتوانی له مه زیاتر لیزانانه تر قسه بکات . له نویوه وه به که نیوه که مور دیده ی گومان . له نویوه وه به که نیات که نویه و به خوری و دیسان که و تمه و به ردیده ی گومان . له نویوه و به خوری و دیسان که و تمه و به ردیده ی گومان . له نویوه و ربه خوری و دیسان که و تمه و به ردیده ی گومان .

هه لبه ت، به داخه وه م که نه متوانی کار له م خه لکه بکه م، چونکه بوّم ده رکه و ت بریّك حه ماسه یان تیدا بو و بو پراکتیکردنی ئایینی، ئه وه ی که به داخه وه به ره به ره له ناو نه ته وه ی کلداندا که م ده بیّته وه ، به تایبه تی له وه ته ی ئه و جیابو و نه وه به ره به ناوجه که ی کرد و ته بیابان. هه مو و پوژ ژماره یه کی زوّری به شداری نه ریتی ئایینی پیروزم ده بینی، زوّر که سیان خویان له قوربانی پیروز خول نزیك ده کرده و و یه کشه مموان کلیّسه له هامشو که رانی ئایینی پیروز چول نه ده به و و منیش به سیفه تی نوماینده ی سانت دوّمینیکان، به ته و اوی به وه خوشنو و د ده بو و م، که ده مبینین له ناو هه مو و ئه م پراتیکانه دا سانت پوسیّر

کیتابی هاوبهشی نویزگردن بوو، چ به شیوه یه کی تایبهت و چ به شیوه یه کی گشتی. شاژنه قه دیسی روّسیّری زوّر پیروّز ئهم خه لْکه داماوه له گومرایی خوّیان رزگار ده کات و منیش هیواخواز بووم و کاتی باسی نویژه پیروّزه کانیانم بیست، هیوای ئه وه م بوّده خواستن.

شهش قهشه ئهم مهسیحییانه بهریّوه دهبهن که بریتین له دووسهد و پهنجا بنهماله. قوتابخانهی کوران و قوتابخانهی کچانی لیّیه. زوّرینهی خهلکی عهنکاوه جووتیارن، دهستی کارامهیان باشترین بهشی پیّدهشتی ئهربیل بهرههم دههیّن و ئاواییهکهیان بووه ته کوّگهی ولات.

له عهنگاوه بۆ كەركووك- زێى بچووك -ئاڵتوون كۆپرى- شار و مەسىحيايەتىي كەركووك

poisson de tobi

باری کهریّك قوورس دهبوو. من خوّم یه کیّکم بینی له تهنکهی پووباره که دا بوو، سهره تا به قهدی دره ختیّك که به پیّکهوت لهوناوه دا کهوتبووه، هه لمگرتهوه.

له ئاڭتوون كۆپرى به دە كاتۇمێر گەيشتىنە كەركووك، رێگەم بدەن با رِووداویّکی ئاکنج بوونی خوّمتان لهم شارهدا بوّ بگیرمهوه. کاتژمیّر دووی بهیانی بوو وهختایهك چوومه ناو شارهكه، چونكه نهمدهویست بهو ناوهخته، مهتران، که دهبوو لای ئهو بمینمهوه، جارس بکهم، چووم له دهرگهی خانیکم دا. رەتيان كردەوه دەرگەم لى بكەنەوه. چووم بۆ لاى خانىكى دىكە، ھەمان وهُلام. خوّم ئاماده كرد لهسهر تهختهبهنديّك كه لهناو كوّلانهكه بهجيّ هيّلْدرا بوو، بخهوم، وهختایهك بینیم خاوهنه کهی هات و لهسهر تهختهبهنده که دەريكردم. بۆ ئەوەي كەس جارس نەكەم و بە ئىسراحەتى خۆم پاڵ بدەمەوە، چونکه لهو دوو قوناغه بهزورهی که له عهنکاوهوه بریبوومان، زور شهکهت بوو بووم، بۆيە قاڭيەكەم لە سوچىكى كۆڭانەكەدا راخست و دەمودەست لىپى راكشام. وهك كەستىكى زۆر بەختيار نوستبووم، پاش تاوينك تتپەرىنى رەوه حوشترینك بهناو ئهو كۆلانهى كه منى تیدا خهوتبووم، ناچاریان كردم لهویش هەڭبەقەنىم. ئەوكاتە ھەستىم كرد دوو سەرپىچ kafiés ، كە لە رىنگە سەرى بىخ بهستبوونهوه، ون بوون و بۆم دەركەوت ئەو دوو زاپيتەي (ژەندارمە)، كە منيان له ئاڭتوون كۆپرىيەوە لەگەڵ خۆياندا ھێنا، دزيبوويانن! كەوايە دروود بۆ سولْتان بۆ ئەم بىرۆكە درووستەي، كە تازە دەستى بە چاكسازى كردووه لە ژاندرمەرى ئىمپراتۆرياكەيدا، بە دانانى پياوەيلى دڵسۆز، گەشتيارانى ھەۋار سوپاسگوزاریکی ههمیشهیی سولتان دهبن، چونکه ژهندهرمهکانی ئهمرو له ترسناكترين دزهكانن.

رۆژەكانى ھەوەڵ بەختم خراپ بوو، بەلام دواتر بە زيادەوە تۆلەم بۆ كرايەوە. بە موحيبەتىكى تەواو باوكانە لەلايەن بىرە مەتران، مۆنسەنىيۆر Monseigneur يۆحەننا و مەسىحىيەكانى دىكەى وەك ئەو بە چاكترىن شۆوە پېشوازىيان لىخ كردم. لەوىخ جىھانىخكى مەسىحى ھەرە بەھىزى خوداپەرستىم بىنى، رۆحانيەتى يەكگرتوويى، حەماسەتخواز بۆ پراتىكىكردنى ئايىن، رىزگرتن و گويرايەلى بۆ مەترانى بىرۆز. جياوازخوازى بەشوين ئەوەدا گەراوە ئەوانىش دابەش بكات، بەلام لەبەرامبەر سادەيى ئايىنى ئەم خەلكە مىھرەبانە مەسىحىيە و وريايى قەشەكەياندا سەرنەكەوتووە.

باوه پی ئایینی مهسیحیه کانی که رکووك به رودوا له پاگرتنی کلیسه که یاندا بوو، که ویرای هه ژاریی کلیسه که که چی پاك و ته میز و لیزانانه پازابوه. جاران تاجی زیر و زیو که به نه زر پیان درابوو، دیکوری سه ری مریه و پیروزه کانی پازاند بووه، به لام ئه م ده وله مه ندییه هه میشه جیدگه ی مهترسیه له ناو کلیسه ی مهسیحیه کان. سالیک ده بیت، له شه ویکدا، هه موویان به کاسه کانه وه، به جلوبه رگی قه شه و شته گرانبه ها کانی دیکه شه وه، دزران.

کۆمه لگه ی مهسیحییه کانی که رکووك له ناو شاره که دا په نجا مالیّك و له ده روبه ری (قرریه Coria) سبیست بنه ماله یه که ده بن. نهم گرو بچکولانه یه له ناو ده و ربه ریّکی سی هه زار که سیدا و ن بووه. لهم ژماره یه ، کومه لگه ی جووله که نزیکه ی دووسه د مال ده بیّت ، نه وانی دیکه موسلمانن. به لام نیمه شادمانین که ده بینین و یّرای هه مه چه شنه یی نایینه کان ، که چی خه لکه که له ناو هارمونییه کی باشدا پیکه وه ده ژین. موسلمانه کان هه روه کوو مه سیحییه کان به قه شه ده لیّن وه ستا ماده و اته سه ردار Maître ، پیره مه تران فوه به گشتی ریّز لیّگیراوه. من نه وه ته و او سه راسیمه ی کردم که بینیم هاوسی موسلمانه کان پریز لیّگیراوه. من نه وه ته و او سه راسیمه ی کردم که بینیم هاوسی موسلمانه کان

وهك باوكيك مامه لهى لهگه ل ده كهن و به ههموو بروايه كيانه وه جياوازيه كانيان خستوته خزمه تى بريارى ئه و.

بیّجگه له مهتران، دوو قهشه مهسیحییه کانی شاره که و یه کیّکیش مهسیحییه کانی دهوروبهری قوریه به ریّوه دهبه ن. لهناو شاردا قوتابخانه یه کو پان ههیه که له لایه ن مسیونی تهبشیرییه وه پشتیوانی ده کری و منداله کان تیّیدا فیّری نویّر، عهقیده ی مهسیحیایه تی، خویّندنه وه و نووسینی کلدانی ده کریّن ئهمه بو شاریّکی وه ک که رکووک شتیّکی بنچینه یه و ئهوه ی بهتایبه تی جیّگه ی تووره یه ئهوه یه بو خویّندنه وه و نووسینی تورکی که زمانی هاوبه شی تهواوی دانیشتوانی شاره که یه، منداله کان ناچارن بچن له لای مهلایه کان له مزگه و ت ده رس بخویّنن هه رچی کچه کانیشن، لهناو نهزانییه کی تهواو دا پشتگوی خراون.

چهنده ئهم مهسیحییه چاکانهی کهرکووك لینمان پارانهوه بو ئهوهی ئیمه گرینگیان بی بدهین بو رینوینیکردنی مندالهکانیان و بو کهسانی دیکه که وا پیده چی بویان بهسوود بیت. دهبیت لهناو ئهوانهدا فونداسیونیکی مسیونیری و خوشکان دابمهزریت. به لام ئهوهنده ناوچهی دیکهی گرینگ داوای ئالیکاریی ئیمه ده کات و ئیمهش ئهوهنده کارمهندمان نیبه بو ئهو شوینه بهربالاوه ی که پیمان سپیردراوه!

کهرکووك له ساڵنامه مهسیحیهکانی یهکهم سهده ی مهسیحیایه تیدا به ناوبانگه. ههزاران شههید خوینی خویان رشتووه بو ئایین له ژیر چهوساندنه وه ی فارسه کان. ئه مرو ئیستاکه شی له گه ڵدا بی کهرکووك، شاری کلیسه ی مار -تامازغهر Mar -Tamazghar، که له سایه ی ده ورانی کونسته نتیندا دروست کراوه، به گویره ی گیرانه وه کان به شیکی شوینه واره گرانبه هایه کانی پاراستووه.

جگه له و پاشماوه پیرۆزه، کهرکووك شتی پیرۆزتری بهههمان شیوه گرانبه ها له خو گرتووه، ئهگهر بروا به گیرانه وه کانی و لاته که بکهین. ئه وانه بریبتن له جهسته ی سی گه نجه که فری دراونه ته ناو توون: ئه ننانی Ananie ئازه ری Azarie و میزایل Misaël. ئه م ئیسکو پرووسکانه له ناو مزگه و تیکدا نیژراون که موسلمانه کان و جووله که کان یه کجار له سالیکدا زیاره تیان ده که ن

کهرکووك، به ههمان شيّوه ی ئهربيل Ervil، لهسهر گرديّکی ئاشووری بنيات نراوه، لهويش شاره که دابهشی سهر قه لا يا بهرزهشار و نزمهشار بووه. ئاوی زوّر ريّگه ی پي داون باخچه ی گهليك جوان دروست بکهن، که ههموو دره خته گهرمهسيّرييه کانی تيّدا دهبيّت: دارپرتهقال، دارههانار، ليموّ، دارخورما. لهگهل گولاو که ئاويّکی بوّنداره وه ک عاده ت وايه بهسهر و جلوبهرگی ئهو کهسانه يدا ده پرژيّنن که هاتوون سهردانيان بکهن. ويّرای ئهوه ی لهوه ی به غدا کهمتر گهشه ده کات، دارخورما ده گاته ئهو راده يه ی که بهشيّوه يه له ههموو ماليّکی نزمه شاردا رواوه و دهبينين سهری شکوی بهرز کردوّته و و به هيشووی گهوره تيکهلّی مناره و گومهزی مزگهوته کان دهبيّت، ئهوه ی که ديمهنيّکی دلّرفيّن و رهنگيّکی تهواو روّژهه لاتيانه ی به شاره که به خشيوه.

شاره که وا پیده چی له سه ر زهویی کی گرکانیی دروست کرابی. له دهوره ی شووره کانی شاره که، له دهوروبه ری نه و گردانه ی که لهنزیك شاره که ن، له شه قاره کانی زهوییه که دا، له زور جیگه دا ناگریکی شینباوی لی به رز ده بیته وه، که به زمانی بازاری پیی ده لین بابه گورگور Baba gourgour. له یه کانژمیری شاره که و له سه رریگه ی نالتوون کوپری، سه رجاوه کانی نه وتی لیه، که گهلیک زوره و له کوندا له لایه ن زهینه فونه وه ناوی براوه. نه م نه وتانه هه ربه ده رنه کراوی ماونه ته وه. له ناوه راستی نه م جاوگه [نه و تانه دا، وه رگیر] جوگه له ناوی کی روونی هه لده قوولی که ناژه له کان به هه لیه لیی ده خونه وه. به گویره ی

ئەو تېبينيانەي ئېمە كردمان، ئاوەكە زوو قەلەويان دەكات. ھاوشارىيەكان لايان وايە ئەم ئاوە چارەسەرىكى چاكە بۆ برىك نەخۆشىي پىست.

ماوه ی پانزه روّژی مانه وه م، به پیشوازیی گهرم و دلاوایی مهسیحیه کانی کهرکووك خوّشنوود بووم، که ئه گهر به ویستی خوّم بوایه ههر لهوی دهمامه وه به لام شوینی دیکه ی کلیسه ی خودایی بانگه وازیان لی ده کردم. نهمزانی چوّن چاکه ی ئه و پیشوازییه به خشندانه یه بده مه وه که لیّیان کردم. بی گومان ئه وه ژنه کریکاره کانی پاریس بوون که یاریده یان دام ئهم ئه رکه ی پیزانینه به ئهستو گرم. من له گه ل خوّمدا باولیّکی رازانه وه ی نه خش و نیگار و پهروّی سپی (ته وه رك) ی کلیّسه م پی بوو، که به دهستی خیر خوازانه یان ئاماده کرابوو، دابه شم کرد بو ئه وه ی هه موو ئه و به خششه، که بو کاتیدرال و ئه سقه فیه که ی نیردرا بوو، بده مه دهست مه ترانی پیروزی خانه خوییه که م.

رِيْكەي سلێمانى- ھۆزى ھەمەوەند

به شیّوه یه کی گشتی، هه مه وه نده کان Amawandes ته نیا له سه ر نه و ده ستکه و تانه ده ژین که له گه شتیاره کانی ده سه نن و کارکردن لای نه وان مایه ی شهرمه زارییه. به لام له گه ل نه وه شدا وه ک ده لیّن شه هامه تی نه وه یان هه یه په لاماری ریّبواری تاک و ته نیا ناده ن، به لکوو ته نیا په لاماری کاروانه کان ده ده ن ر ن و مندالله کانیش دیّن بو ده ستکه و تو هه موویان ده بیّت شیّوازی په لامار و ناراسته ی شه رکردن بزانن. هه مه وه ندی چاک، وه ک ده لیّن له به رده م خوداوه ند دا شهرافه تمه ند نابی نه گه ر شوی نی چه ند برینیک به سه ر جه سته یه وه نیشانه ی شه ردا بریندار بوویی. قوربه سه ر نه و که سه یه که به ر له وه ی نه و نیشانه ی نازایه تیبه ی پیّوه بیّ، مه رگ په لاماری بدات، به لام نه گه ر له ناو کوّمه لیّن دوست و یاردا بمریّ، نه وا نه وانه نه وه له ده ست ناده ن هه و لیّن کی خیر خوازانه ی دوست و یاردا بمریّ، نه وا نه وانه نه وه له ده ست ناده ن هه و لیّن ی خانجه ره کانیان دوای مردنی ده خه نه سه رینی، تا وه کو و بتوانی بی بی به به به ده به در به وه که نجه ره کانیان دوای مردنی ده خه نه سه رینی، تا وه کو و بتوانی

له رۆژى مەحشەردا نێوچەوانى بەرز بكاتەوە. وا دەبێت مردووەكان لەناو گۆر دەھنننە دەرەوه، تا ئەم ئەركە چاكەيەي لەگەلدا بكەن. بابىعالى ھەر تەنيا بەناو دەسەلاتى بەسەرياندا ھەيە، ھەر چەند رۆژنك بەر لە رۆپشتنى من، كارمەندىكى باجگريان كوشتبوو. بۆ ئەوەي راورووتى خۆيان زۆر بەبىي زيان رایی بکهن، ههموویان ریٚکخستنیٚکی جاسووسکارییان له ناو ناوهنده سەرەكىيەكانى حوكوومەتدا جێگير كردووه، بۆ گۆرىنى ئاراستەي ئەو ههنگاو هه لگرتنه، ئهوهش که ئهوانه [ناوهنده حوکوومیهکان، وهرگتر] دەيانەوى بيگرنە بەر، يا بۆ ئاگاداركردنەوەي سەرۆك ھۆزەكان لە وادەي خۆيدا دەپنیرن. ئەوانە ھەركاتیك بەوە بزانن كه سوپای نیزامی هیرش دەكاته سەر هۆزەكە، دەمودەست جار لەناو ھەموان دەدەن، ھەموويان سوارى ئەسيە خۆشەويستەكانيان دەبن و بەتاو بۆي دەردەچن و لە نيوان چياكان، خەرەندەكان، تاويرە بەردەكان، رووبارەكان، ئەسپە سەركيشەكانيان وەك ئەوەي بالّیان ههبیّ، ههموو کهند و کوّسپهکان دهبرن و به چهند کاتژمیریّك دهگهنه سنووری ئیران که لهویدا دەستى تۆلەی سولتان ناتوانى چىتر پىیان رابگات. به لام له ئیرانیش ناتوانن واز له دابی خویان بهینن و دواجار (شا) راویان دهنی، ئەوسا دىنەوە ناو توركيا، تا ئەوكاتەي سەرلەنوى رەدوويان دەنىنەوە.

له کاتی سه فه ره که ی مندا، هه مه وه نده کان جورنه تی نه وه یان کردبو و ته ته ته دی ثینگلیزیی (تاران) یان گرتبوو. دوای نه وه ی ژماره یه ک له پیاوه کانی پاسه وانییه که بریندار ده که ن، ده ست به سه ر پاره که دا ده گرن. ده موده ست سه دان سه رباز له که رکووکه وه بق سه ر چه مچه مال ناوه ندی ئیداری هی زه که ده نیز دری . له سایه ی بوونی نه م له شکره دا، کاروانه که ی نیمه هیوا خواز بو و به سه لامه تی بتوانی تیپه ر ببیت. له گه ل نه وه شدا، من به چاوی خوم بینیومه نه و روژه ی به چه مچه مال Chamchamar دا تیپه ر بووم، هه مه وه نده کان هینده

زور به بوونی ئه فسه ره کان سه غله ت نه ده بوون. ئه و پروژه، ئاغای هزوه که ئاهه نگی زه ماوه ندی ژنی نوینی ده گیرا. بو شه رافه تمه نکردنی ئاغا، دوو یا سیسه د سوار له هه موو لایه کی هزوه که و ها تبوونه چه مچه مالّ. ئیراره، هه موویان له و شوینه کوببوونه وه که نه فسه ره کان خیره تیان لی هه للدابوو و به رامیه ر به خیره ته کانومیز، نه ماوه نایان، له به ر چاوی نه م له شکره حه په ساوه دا، بو ماوه ی زیاتر له سی کانومیز، زه ماوه نایدی هه ره به شانوشکویان ساز کرد. هه موویان تا ته وقی سه ریان چه کدار بوون؛ په له مشت، شمشیر به لاته نیشت، خه نجه ر و ده مانچه به پشتین، تفه نگ له شان. شتیکی ناره حه ت بوو به تایبه ت بو له شکره که، چونکه هه موویان یرچه که بوون به ده مانچه یه وژده گولله خوری چه کی سوپای نیزامی. نه مانه چون توانیویانه نه م چه که قه ده غانه به رده ست بخه ن، که ته نیا له ناو ده بوی ده و له تورکی و و سی اله سه ر شیوه ی گروو بی ژماره به خویان هه یه. کاتی جه نگی تورکی و و سی، له سه ر شیوه ی گروو بی ژماره به خویان هه یه. کاتی جه نگی تورکی و و سی، له سه ر شیوه ی گروو بی ژماره به خویان هه یه. کاتی جه نگی تورکی و و سی، له سه ر شیوه ی گروو بی ژماره به خویان هه یه که به و ون که نیمه باوه په نه به ده کو و به که نیانه و مرایان کرد. به جه که نوون به چه که و تون، به چه که و به که نیانه که و تایه کانیانه و مرایان کرد.

له سایه ی خودا توانیمان به بی هیچ کیشهیه ک به م ولاتی دزانه دا تیپه پر ببین. پوژی ۱۰ی تهممووز دولی بازیان مان بری و ئیواره له پیده شتی سلیمانی گهیشتینه شوینیک که پیی دهلین کانی جنه ، لهویوه وه شهومان له ناو هوبه په په سهمالی کدا به سه برد. بو سبه پییه که ی ۱۱ی تهمووز، پیگه که مان گرته به رو ته نیا چوار کاتژمیرمان مابوو بو ناو شار. ئه و پیده شته ی که ئیمه ی پیدا په ده بووین، که و تبووه نیوان دوو زنجیره چیا، که یه کیکیان ده پروانیه ئیران.

^{*} Kani-Jena

لهناوه راستی ئهم زنجیره چیایه دا چیای پیره مه گرون بوو، که زوّر له دووره وه ده ده دوره وه ده ده ده دیار بوو ده بین شاره که له دووره وه دیار بوو وه که نهوه ی به ناسووده یی له ناوه راستی دارستانیکی دار و دره ختی سهوزدا راکشابی.

سلێماني، مەسىحيايەتى و شار

ههر تازه گهیشتبوومه ناو شار، که بینیم مهسیحیهکان پهلهیان بوو بۆ ئهوه که بین به خیرهاتنم بکهن، من دلشاد بووم به بینینی ئهم گهواهیه خیرایه ی پوووخوشی که من چاوه پروانی نه بووم، چونکه ده مزانی که لایه نگیرانی جیابوونه وه له ناو ئهوانیشدا چه ند ده نگدانه وه یه کی هه بووه. به لام مونسه نییو ده ننا پی گه ی بو خوش کردبووم و منیش له لایه نی خومه وه هه ولم دا بو ئهوه ی پیزانینی زور میهره بانانه م به رامبه ریان بنوینم، بو تیکشکاندنی ئه و گهنده بیروکانه ی که ده یتوانی پارچه پارچهیان بکات. به لام هه وله کان زور میهرو وه که موه وه ده توانم بلیم له واه که مه مه مهسیحیانه دا. مانه وه که مانه وه که مه مهسیحیانه دا. و ته کانی خوام له ناویاندا بلاو کرده وه ، پازه کانی ئایینی مهسیحیایه تیم پیه خشین و ته که مو کردارانه دا، توانیم باوه پی مهسیحیایه تیم پیه خشین و ده همو و ئه می کردارانه دا، توانیم باوه پی مهسیحییه کان به مسیونیزه کان و ده همو و نه م کردارانه دا، توانیم باوه پی مهسیحییه کان به مسیونیزه کان و ده ده سیونیزه کان

مهسیحیه کانی سلیمانی ته نیا بریتی بوون له بیست مال. سه رجه می دانیشتوانی شاره که نزیکه ی پانزه هه زار که سه، که لهم ژماره یه جووله که کان بریتین له دووسه د و په نجا بنه مالله، موسلمانه کان زورینه ی شاره که پیک ده هینن. ئهم موسلمانانه به دابونه ریت هه روه ها به زمان کوردن، واته کهم هاوسوزییان هه یه بو مهسیحیه کان. ئه وانه [واته مهسیحیه کان، وه رگیر]،

ئەوەى ماوەتەوە ھىچيان نىيە تا بتوانن بەسەر ھاونىشتمانىيەكانى خۆياندا بىسەپىنى، چونكە، بىنجگە لە ۋمارەى بچووكيان، زۆرىنەيان ھەۋارن و تەنيا بە پەنجى كاريان دەۋين. دوو قەشە بەرپۆوەيان دەبەن، يەكىنك لەوانە سى يا چوار مىندال فىرى خويندنەوەى كلدانىي دەكا، ئەمە ھەموو ئەو قوتابخانەيە كە لەوى ھەيە. كە بەمە دەتوانن حوكم لەسەر نەزانىي ئەم دانىشتوانە بدەيىن، كە بەراستى مايەى ئەسەفبارىييە. ئەم مەسىحىيانە سەر بە دىۆسىسى (ئەسقەفيەى) كلدانىي سنەن لە ئىران. ئىقىنىڭ (مەتران)، كە نشىنگە ھەمىشەييەكەى لە سىدى، كە حەوت فەرسەغ لە سلىمانىيەوە دوورە، بۆ ئەو سەختە چاودىرىيى بەرۋەوەندىيەكانى ئەم كۆمىنىتەيە بكات و وەك چۆن لە لايەن شاى ئىرانەوە فەرمانى بۆ دىن نەوەكا سولتانى عوسمانى، ناتوانى لە لايەن شاى ئىرانەوە ناوخۆوە ھىچ بە ھاناى مەسىحىيەكانى سلىمانىيەوە بىت، بە شىرەيەك كە ئەم خەلكە ھەۋارە نە پشتگىرى دەكرىن و نە لە كاتى ئاستەنگ يا لە كاتى ئازار و مەينەتدا، كە برىك جار بەدەستىيەوە دەنالىن، بارىزگارى دەكرىن.

سلیمانی ته نیا سه د سالیک ده بیت دامه زراوه ، به هه مان شیوه هیچ شوینه واریکی تیدا نابینری ، هه مو و ماله کان وه ک چون له ناواییه ساده کاندا وایه له خشت دروست کراون . نه م شاره وه ک کوگه ی بازرگانی وایه له نیوان تورکیا و نیران و یه کیک له به رهه مه پر قازانجه کانی بنیشتی که تیره یه که کاروانه کان به بریکی زور له نیرانه وه ده یه ینن ، به لام له ناو و لاتیشدا به ناوی که تیره کوی ده که نه وه ه ویناندا مام ناوه ندییه . شاره که که و توته شوینیکی نایابه وه ، ناوی په کی زوری تیدایه ، نه مه وای کردووه هه رایک باخچه یه کی دار و دره ختی به به رو حه و زیکی له ناوه راسته که ناوه که ی مالیک باخچه یه کی دار و دره ختی به به رو حه و زیکی له ناوه راسته که ناوه که ی

ئهم ئاوه زۆر و فرهیهی سلیمانی به ریگهیه کی دهستکرد له ریگهی سیستمین تایبه ته وه بیشتر به کارهینانیم له ولاتی ئهربیل و کویسنجاق بینینبوو دهسته به رده کری . ئهم سیستمه بریتیه له هه لکه ندنی چه ند ژماره بیریک که له قوو لاییدا یه ک ده گرنه وه . بهم شیوه به بیریک ده پرژیته ناو ئه وی دیکه و دواجار له ههموو ئه وه ئاوانهی که کوده بنه وه ، بره ئاویکی به قه د پرووباریکی پاسته قینه ی لی ده که و یته و میرانه له ناو ههموو و لاتدا پییان ده و تریت کاریز **.

^{*} kariz

L'ANNÉE DOMINICAINE

BULLETIN MENSUEL

DE L'ORDRE DE SAINT-DOMINIQUE

TORE DIX-RETVIÈRE

VINGTIÈNE ANNÉE

Janvier à Décembre 1880

PARIS

AUX BURRAUX DE L'ANNÉE DOMINICAINE

D, rue Jesu de Hamersin.

1880

VOTAGE D'UN MISSIONULAIRE DANS L'EMPURE TURC. INT

VOYAGE D'UN MISSIONNAIRE

DAYS LES PROVINCES DE EXPEDIX ET DE ROLINISCÉ DE L'EXPLEX TORC.

(Bullo, Voir les sr 223 et 234.)

Gricos à Dios, nous pisses traverser sans accident co pays de volours. Dans la journée du 10 juillet, nous traversinos la vallée de Barlana et le soir nous débouchions dans la plaine de Solimanié en un lieu appelé Rani-Jena, fontaine de fermes, où nous possimes la mit au milieu d'un villege de tentes. Le leudemain, il juillet, nous poursaivens autre route; nous n'étions plus qu'à quaire hourur de la ville. La plaine que nous traversions s'étend entre deux chaînes ésmontagnes, dout l'une regarde la Perse, du milieu de celleci s'étance le pie de Maguadrous que l'on aperçoit de trèslein. Ces contrées semblent asses fertiles, la ville nous apparaissait de loin comme étendue mollement au milieu d'un houquet d'arbres verts.

IV.

Solimanié, la chrétienté et la ville.

A paine entré en ville, je vis les chrétiens s'empresser de senir me saluer, je sus houreux de recevair ce prompt témoignage d'une sympathie à laquelle je ne m'attendais pas, car je avais que le parti schiumatique avait rescontré quelques ciches parmi our. Mais l'encellent Monseigneur Johannan m'avait préparé les voies, et, de mon côté, je m'appliquai à leur témoigner le plus de bienveillance possible, pour étitraire les fansess idées qu'on avait pu leur faire partager. Mais efforte curent là plus de saccis qu'à Aincaws et je puis dire que, pendant tout unes sejeur, je n'al éprouvé que des zatinfactions au mileu de cette patite chrétienté. J'y ai préché la parole de Dieu, administré les merements et dans leur ces actes, j'al pu constater la confinace des chrétiens dans le missionanire.

La chritienté de Solimanié se compase de vingt fa-

تێپەربوون بەناو ھۆزى شوان - رێگەي كۆيسنجاق

رۆژى ۱۹ى تەمووز سليمانيم بەجيهيشت، هەموو دانيشتوانه مەسىحىيەكان لەگەل مندا ھاتنە دەرەوەى شار. رينگەى كۆيسنجاقم گرتە بەر، كە بەھيوا بووم بۆ سبەينييەكەى بگەمە كۆيسنجاق، بەلام متمانەم بە ھۆزى شوان نىيە، كە دەبيت بە ناو ولاتياندا تيپەر بېم.

ديكه بەردەست بخەم. بەيەكجار چوار لەو چەپەلانە لەناكاو دەوەستن و دهمانچه کانیان بهرهو رووم وهرده گیرن و داوا ده کهن، که دهستبه جی پاره ی هەقدەستەكەيان بدەمىي: (لە زېيەكە نەك لە پېشتر، من پېم گوتن، ئېمە وا رېك كهوتين). تاويان دايه لغاوى ئەسپەكەم و لوولەي دەمانچەكانيان خستە ناو قاچه کانمه وه و دهستیان کرد به وه ی به خرابی مامه له که لدا بکهن. ئه حمه د، يه كينك له نؤكهره موسلمانه كان، كه بهردهستى من بوو، به توورهييه وه بۆ لام تاوی دا، منی له بندهستی ئهوان دهرهینا و به جهسووریی خویهوه دواجار توانيي بيانترسينني و دووريان بخاتهوه. له ئاواييهكدا تازه پيمان تينابوو، كه له دوورهوه بیست سوارهیه کمان بینی، بو لای گونده که ده هاتن: (ئهوه ههمهوهنده كانن! له ههموو لايه كهوه هاواريان لي هه لسا، دين بو لاي ئيمه بو ئەوەى دەست بەسەر گەنجىنەى ئەم فەرەنسىيەدا بگرن. با راويان بنينى! با راویان بنیّین ! بر ئەوەي ھیچ زیانمان پیّنهگات!). ژنهکان سینگی خوّیان دهکوتی، پرچیان دەرنییهوه. ژاوهژاویکی لهرادهبهدهر به دهوری منهوه بوو. لەناكاو پياويكى كەتەي بەھيزى رە بەدەست لەناو خەڭكەكەوە بەرەو رووى من هات و نه راندى: (له ئه ستۆى من! هيچ مهترسه، وهره لاى من، به هيمنى دابنیشه و کالیونی خوت بکیشه وهك ئهوهی هیچ نهبووبی، من ئهرکی پاراستنت له ئەستۆ دەگرم). به دڵێكى پاكەوە خۆم خستە ژێر دەستى ئەم پاریزهره خوداییه و وهك چۆنی پی گوتبووم ئاوام كرد. سوارهكان دههاتنه پیشهوه، ژاوهژاوهکه بهردهوام بوو، ههستم به کامهرانی نهدهکرد. دواجار سواره کان ده توانرا جیا بکرینه و و بناسرینه وه، ئه هن شادومانی! ئه وه ناغای گوند بوو، که له گه ل دارودهسته کهی له له شکرکیشییه ك ده گه رایه وه. جاریکی دیکهش لهناو ترس رزگارم بوو. دواجار دوای ئهوهی تهواوی رِوْژهکه لهگهڵ هۆزى شوانەكان شەرم بوو، بۆ ئيوارە گەيشتمە كەنارى زىيى بچووك، ئاوايى

گرد خەبەر*. مودىرى گوندەكە چەند رىنىشاندەرىكى بەگەل دام بۆ تهواو کردنی رینگه کهم و به بنی دواکهوتن له رووباره که پهریمهوه. ههناسه یینکم لهدلهوه دا و گهیشتمه ئهو بهری رووبارهکه. ئیدی ولاتی هۆزی شوانم به جیّهیّشت بوو، توقین و ترسه کان رهوینهوه. له قوولایی دلمهوه شوکرانهبژیّری خوداوهند بووم، كه لهناو ئهم ههموو مهترسييهدا ساغ و سهلامهت دهربازبووم. لهم ناوچهیه لهژیر کاریگهریی دواههمین زهردهی خورهتاودا سروشت زور زياتر رووخۆشتر بوو، گردخهبەر لەسەر تاويرە بەردىك لەناو ھىلاتەيەكى سەوزايى ھەڭنىشتبوو، ماسى تۆپى لە يانى ئاوەرۆي رووبارەكە ياريان دەركرد، به سهدان کیسه ل هاتبوون له کهناری ئاوه که ههناسه بدهن. به لام من کاتی ئەوەم نەبوو بىچمە ناو تۆردبوونەوەيەكى بەسۆز، درەنگم بوو بۆ ئەوەي لەم كەنارە ناميواندۆستە دوور بكەمەوە. بە دنەدانى پياوينك لە ھۆزى شوان، كە بە ريْكەوت لەسەر رِيْگەمان تووشى بووبووين، خەرىك بوو جاريْكى دىكەش لهلايهن رينيشاندهرهكانمهوه خيانهتم لني بكريتهوه. چووم لهناو رهشماله گوندینك له دوو كاتژمیری زاب خهوتم. به شهو رۆیشتم. ئیحساسیکی نوی چاوەروانى دەكردم. لەگەڵ يەكەم گزينگى خۆرەتاودا، وەختايەك بەگويرەى دەربرینی موسلمانه کان، له گهل گزینگ کاتیک هیلی سپی له هیلی رهش جیا ده كريّتهوه، بينيم ريّنيشاندهره كانم لهناو خوّياندا وتوويّرْ دهكهن و پاشان لهناكاو به ههموو هيزيانهوه ههڵاتن. ئهحمهد بانگى لني كردن، هيچ وهڵاميّك نهبوو. بهدوایاندا رای کرد، ئهوان خیراتر رایان دهکرد. من قهناعهتم وابوو، که كەوتووينەتە ناو بۆسەيەكەوە: (خۆتان ئامادە بكەن بۆ بەرگريكردن لە خۆتان)، من به دوو بهردهسته کانم گوت. بهردهوام بووین له رِوّیشتنه کهمان، به وریاییهوه

^{*} له تیکسته فهرهنسیه که دا ناوی ئاواییه که بهم شیوه یه نووسراوه: Guert-Khabar به لام من پیم وایه ئهمه ئاوایی (گرد-خهبهر)ه (وهرگیر).

لهناو نهم چیایه کتوییانه ده پرقیشتین، سه رنجمان له هه مو و شتیکی ده و روبه رمان ده دا. تووله پیگه که به ره و دو لیکی به رته سکی ده بردین، که جو گهله ناویکی به ناوه پراستدا تیده په پی به به به رزاییه که و له دو و ره وه کورده کانمان له شوینی ده بریسکایه و ه به دو ره وه کورده کانمان له شوینی خویانه وه لی دیاربوو، که هه ریه که یان له لای خویه و له سه رکه ناری ناوه که خویانه وه لی دیاربوو، که هه ریه که یان له لای خویه و له سه رکه ناری ناوه که چه تی بوون. په و شه ترسناك بوو. له گه ل نه وه شدا نیمه هه رچووینه پیشه وه کورده کان هه رله شوینی خویان مانه وه. دو اجار نیمه نزیك که و تینه و و زانیمان نه وان نویزی به یانییان ده کرد! (سینیور*، یه کیک له وانه له دو و ره و هاواری بو کردم، تو و پی به کنیک له وانه له دو و ره و پیش نه وه ی بتوانین ده ستنویزه کانمان هه لبگرین و نویزه کانمان بکه ین خورمان لی هم لی بیش نه وه ی بروانین ده سوودی نه وه یان هه بو و مسیونیز له ناو گوماندا نه هی پاریزوه ی بروابوون به خوداوه ند، به وه ی که تاکه پاریزوه ری بو و نه هی په هه په شه یه کی پراسته قینه له ناو جه رگه ی نه م ده رو ناو چه کیوییانه دا.

گهیشتینه وه لوتکه ی چیاکان، خور هه لهات بوو و تیشکه کانی پیده شتیکی جوانی زیوین ده کرد، که له پیش ئیمه دا ده رویشت. له و به ره وه، کوشکیکی مکوممان به دی ده کرد و له نزیك ئه وه وه گرووپیکی خه لك، ئه وه کویسنجاق بوو. سلاوم له فریشته ی پاریزه ر کرد به وه ی که یاریده ی دام پووناکییه کی ته واو له سه ر ئه میلله ته بلاو بکه مه وه. چه ند کاتژمیریک دواتر ده چمه ناو ئه م شاره وه . پوژی ۲۲ی ته مووز بوو.

^{*} seigneur: مهولانا، به عهرهبی (سید).

7

کۆیسنجاق: مەسیحیایەتی، شارەكە و كوردەكاني. ھەرمۆتە

گهیشتنم شادی و خوشی خسته ناو مهسیحییه کان، چونکه لهم رهوشی بهش مهینه تی و بنچاو د نرییه ی که خویان تندا ده بینیه وه، به تایبه ت لهم چه ند سالانه ی دواییه وه، حه زیان ده کرد قه ناعه ت به خویان بهینن، که من ها تروم چاره سه ری ره و شی سه ختیان بو بکهم. نه فسووس! من چ ده توانم بکهم؟ من ته نیا دلدانه وه م بی بوو بینیان بیه خشم، ته نیا قسه م بی بوو بو نه وه ی به ناوی خود اوه هیوا خوازیی مه سیحیه کان له موعاناته سه خته کانیان وه بیر به نیننمه وه.

کویسنجاق ژماره ی دانیشتوانی نزیکه ی ده ههزار که سه، له و ژماره یه دا، جووه کان سی بنه ماله و مهسیحیه کانیش به قه د ئه وان ده بن. ههموو ئه وه ی دیکه موسلمانن. به لام چ موسلمانیك! کوردی شانازیکار، ده مارگیر، جاهیل و تا دوا راده به چاوی سووك قیزیان له مهسحیه کان ده بیته وه. ته نیا به ناوی خه و شداری گاور، بی ئیمان بانگیان ده که ن، له چاوی ئه وان منیش ته نیا سهروکی کی گاوره کان بووم. له وی له کاتی روسیردا ناچار ده بووم خاچه که بشارمه وه تا نه بینری کاتی رویشتنم به رجنیو نه که وی. خانه خوییه ئایینیه که م، که له ههمو و لایه که وه ریزی لی ده گیری، که چی مایه ی گالته جاریی ئه م کورده بیشه رمانه بو و . له ناوه ندیکی ئاوه هادا، مه سیحیه کان به ئاسته م ئازادیی ئه وه یان

ههیه ئاینی خویان پیاده بکهن و رینگه نادهن مهسیحیه کان کلیسهیه درووست بکهن و ناچار کراون لهناو جوره ژووریخی نیوه دهرگه و پهنجهره شکاو لهژیر زهوی، که به عاسته ههوا و رووناکی پیدا تیپهر دهبیت بژین. هاوینان لهبهر گهرما و ههموو جوره میروولهیه که هووروژمی بو دهبهن، ئهستهمه لهناویدا بمینیتهوه. جاریخیان قهشهیه که یه یه تاقه روژدا پهنجا دووپشکی کوشتبوو. ههرچهنده که هیچ شتیک لهناو ئهم کلیسه ههژارهدا نییه که ببیته هوی چاوتیبرینی دزهکان، کهچی دوو سال بهر له ئیسته، به تهواوی رووتیان کردهوه تا ئهو رادهیهی که پهیکهریخی جوانی سانت پاکیزهیان گلاو کردبوو و شهرمهزارانه پارچهیان لی بریبووه. ویستم تابلویه کی جوانی مهسیح لهسهر خاچ له کلیسه که بهجیبهیلم. – (نهخیر! نهخیر! قهشه کان پییان گوتم، ههلیبگره بو هی دیکه، ئهگهر موسلمانه کان بین و بزانن ئهم تابلویهمان ههیه دین گلاوی هی دیکه، ئهگهر موسلمانه کان بین و بزانن ئهم تابلویهمان ههیه دین گلاوی ده ده کهن و پارچه پارچهی ده کهن). سی قهشه ئهم کومیونیتهیه بهریوه دهبهن دروست کرابوو، چیتر لیی نهبوو،، من دووباره دروستکردنهوهیم لهناو یه کهمی ئهو کاره چاکانه دا یا دداشت کرد بوو، که دهبی دروستکردنهوهیم لهناو یه کهمی ئهو کاره چاکانه دا یا دداشت کرد بوو، که ده بین دروستکردنهوهیم لهناو یه کهمی ئه و کاره چاکانه دا یا دداشت کرد بوو، که ده بین

کۆیسنجاق ئاووههواکهی (تا) داره، ئاووههوای له هاویناندا زوّر ساغ نییه. دهوروبهری شاره که چهند باخچهیه کی تارادهیه ک سهوزی لیّیه، به لام بهههشتی ولاته که گوندی کی چکولهیه، ئاوایی بچووکی ههرموّتهیه له سهعاته ریّیه کی کوّیهوه دووره. لهوی له کهناری جوّگهلهیه کی چکوّله، دار و دارستانیکی چروپری تیکچرژاو، ههموو چهشنه دره ختیکی لیّیه که میوهی ته ری نایابی ههیه، به تایبه مهنار که ناوی ههرموّته لهوه وه بهسهر گونده که دا براوه. ئهم گونده ههمووی مهسیحییه و چوار سال دهبیّت بیست مالیّک تیّیدا به خوّشیهوه لهسهر بهرههمی با خچه کانیان ده ژیان. به لام ئهم ناو چهیه هه لبراردراوه زوّر

جوان بوو بۆ ئەوەى لە بن دەستى گاورەكان بمينيتەوە. ئاغا كوردەكانى كۆيە، بە سوود وەرگرتن لە پشيويى حوكوومەت، بيريان لەوە كردەوە دەست بەسەر ئەم پارچە زەوييە جوانەدا بگرن و بە زەبرى تەنگ پيهەلچنين و بە كۆمەگى دزەكان كە بە دزييەوە پشتيوانييان ليدەكردن، پيى گەيشتن. ويران و بيئاسايش، مەسيحييە ھەۋارەكان ناچار بوون زەوييەكە بەجيبهيلان و لەكاتى گەشتەكەى مندا شەش بنەماللە ھەر لەوى مابوونەوە، بەلام رەوشى ژيانيان لە سۆنگەى دزان، كە نزيكەى ھەموو شەويك دەچوونە سەريان، ژيانيان تال بووبوو. ئەم دزان زۆربەيان ئەفسەرە چاوچنۆكەكانى سوپاى نيزامى بوون. ولات تا ئەو دانە دۆربەيان ئەنسەرە چاوچنۆكەكانى سوپاى نيزامى بوون. ولات تا ئەو مەرمۆتە بە دزان تەنرابوو كە رىنگەيان نەدام سەڧەرىكى كورت لە كۆيەوە بۆ ھەرمۆتە بكەم، بە بى ئەوەى چەند پياويكى چەكدارم لەگەل نەبى. كليسەى ھەرمۆتە كە بەم زووانە لەلايەن مۆنسەنييۆر يۆحەننا دروست كرابوو، ھەرە ھەرمۇتە كە بەم زووانە لەلايەن مۆنسەنييۆر يۆحەننا دروست كرابوو، ھەرە نايابترينى ئەسقەڧيەكەى بوو، بەلام لە ولاتيكى ئاوەھادا نەدەكرا چارەنووسى ھەموو ئەوانى ترى ليوە دوور بگرى، ئەويش تالان كرا و دزەكان ھەتا كتيبى عيبادەتىشيان دزى بوو، كە بەشيوەيەكى ئاسايى ھىچ قىمەت ناكات.

له نزیکی کویه، کهمیّك له و دیوو ئه و ریّگهیه ی که بو ههرموته ده چی، شویّنیّکی پیروزی بو مهسیحیه کان لیّه، کونه دیّیه که بهناوی مار- به هنام *هوه ئه مروّ هیشتا دیواری حهوشه که، چهند ژووریّکی چکوله و کلیّسه که ی ههر ماوه. نووسینیّکی کون، به زمانی کلدانی، باسی ئه وه ده کات ئهم کلیّسه یه چهندین جار له سایه ی سته می ئیرانیه کاندا تیّك دراوه و دووباره سالّی مهسیحیی ۱۲۸۳ دروست کراوه ته وه.

له كۆيسنجاق (تا)م گرت، مەسىحىيەكان ويستيان دەرفەت لەوە وەربگرن بمهيۆلنەوە، بەلام مەسىحىيەكانى شەقلاوە بە بىخ ھاتبوون پىلىم بلىن: (باوكە، بە

^{*} Mar-Behnam

زووترین کات وه ره لای ئیمه، تو هه رکه تامی ناوی سازگار و شیرینی ئیمه بکهی، چاك دهبیته وه). شیوه ی پرووسوور و شان به رینی ئه م خه لکه میهره بانه هینده به هیزبوو، به به راورد له گه ل ره نگ و پرووی زه رد و سروشتیی له پی کوییه کان به ئاسانی قه ناعه تیان پیهینام که شاره که یان به پراستی و لاتی له شساغییه. جگه له وه، له به رئه وه شه که نه رکی خوم له کویسنجاق ته واو کردبوو، پروژی ۳۰ی ته مه ووز سبه ینه یه که که که گیان به پریکه و تم.

رِیّکهی شهقلاوه: ئاوایی شهقلاوه. جهوساندنهوهی مهسیحییهکان له لایهن کوردهکانهوه

ریّگه که مان به ناو دوو زنجیره چیادا تیده په پی. سیّ (۳) کاتژمیر له کویه وه، له پووباری کروژ* په پینه وه، که ناوه که ی گوگردییه، سهر چاوه که ی هیّنده له و ناو چه یه دوور نا، له چه ند نه شکه و تیکی قوول هه له ده قوولی کاتژمیریک له ولاتر له ژیر سیّبه ری تاقگه ی سناوا ** پشوومان دا، دوورتر، به دریژیی پیگه که مان ناواییه کورده و اربیه کانی نازه نین، هیران و گهروته له سهر پیگه مان بوون که ده روبه ره که ی هه ر ته نیا با خچه و دارستانی نایاب بوون. نیواره گهیشتینه ناوایی سپیگره، که پربوو له دارمیّو و له نزیکی نه وه تاقگه ی گوره میر، یه کیک له تاقگه نایابه کانی نه م ولاته حه ساینه وه. ناوه که ی وه کوو هه و او وون بوو، دوو مه تر له قوولایی ناوه که شته کانمان نه و ها به پروونی ده بینی، وه که نه وه ی که روبه نی دواجار دوای چه ند ماوه یه که له و یوه که دیمه نیکی دلّ و فیندا گه یشتینه شه قلاوه و نیو سه عات دواتر، هه موو دانیشتوانه مه سیحیه کانمان بینی، که بو دیده نیی من ها تبوون.

^{*} نووسهر له تیکسته فهرهنسییه که دا نووسیوویه پرووباری کوّلْوْش Koloch، به لام من پیّم وایه پاستییه که ی پووبنی و وایه پاستییه که ی پووباری کروّژ-ه، مهگهر لهو سالانه دا ناوه که ی کوّلْـوْش بـووبنی و دواتر گوّرانی بهسه ردا هاتبیّت، (وه رگیّر).

[&]quot; Sennawa

ئەو ئاپۆرەيەي كە لەپتش منەوە دەرۆپشتن، بە توولە رېگەيەكى بچووكى پنچاوپنچدا به ژیر دره خته کاندا منیان برد. بننی ههزار گوڵ و میوهی بننخوش، بالندهی بنی ئەژمار جریوهجریویان بوو، جزگەلەی زولالی وەكوو كريستال لە ههموو لايه كهوه له ژير ئهم سيبهره جوانانه هه لدهقولان، به راستى ديمه نيكى ئەفسووناوى بوو. بەم شىخوەيە گەيشتىنە ناوكەپرىكى دارىن كە لەژىر سىبەرى سى دارتووى گەورە دروست كرابوو. ((ئالىرە دابنىشە، سەرۆكى قەشەكان بە مني وت، ئەوە شوپنى تۆيە، تۆ لەگەڵ مندا دەبيت)). حەسىرپىك بۆ من لە كەنارى جۆگەلەيەكى چكۆلە كە بە بەردەم كەپرە دارىنەكەدا دەرۆيشت، راخرابوو، چوارمه شقى دانيشتبووم و ههموو مهسيحييه كان دههاتن دهستم ماچ بكەن. ((ھاورىيەكانم، من پيم گوتن، دەزانن ولاتەكەتان ھەر بەھەشتىكى سەر زەوييە بۆ خۆي، ئىرە دەبىت چاكتر خزمەتى خوا بكەن، چونكە پارچەيەكى ئاوا جوانى داونەتى لەم جيھانه)). ((باوكە، بيرە بياوينك وەلامى دامەوە، كەمنىك چاوەروان بە تۆ دەبىنى ئەو بەھەشتەى ئىمە، كە لەوەى باوكە ئادەم دهچین، شهیتان دیّته ناویهوه و ههموو ئهو شته باشانهی خودا به ئیّمهی بەخشيون، تاڭى دەكات)). - پىرە پياوەكە راستى پێگوتم، چونكە دەستەلاتى كوردى وهك ههموو لايهكاني ديكه بهتوندي خوّي سهپاندوّته سهر ئهم ولاته. ئاواييه كه له نزيكه ي دوو سهد بنه ماله پنك هاتبوو .، لهم ژماره يه مهسيحييه كان بریتی بوون له ههشتا بنهماله، ئهوهی دیکه ههمووی موسلمان بوو. میریکی بهدهسه لات تیدا نیشته جی بوو و لهویوه له ریگهی ناغا و سهیده کانییه وه حوكمرانيي ههريمهكهي دهكرد. مير پيويست بوو دهسه لاتي حوكوومهت بناسى، بەلام ئەوەندە گوينى پىينەدەدا. لەژىر دەسەلاتى ئەودا مەسىحىيەكان مهملووك، واته مولكي موسلمانه كان بوون. له ناوچهي ديكهي كوردستاندا، ئهم سيستمه هيشتا و ههتا له ئاستيكى له شهقلاوه بهرفراوانتريش زال بوو، بهلام

ئەمەيان رەوشى مەسىحىيەكانى ئەم ئاواييەيە. ھەريەك لەوانە [لەو مەسىحيانە، وهرگیر] ژیردهستهی ناغایهك یان دهرهبه گیکن، که دهبیت سالانه بریک سهرانهی بداتی که به عورف و عادات دیاری کراوه. به شیوه یه کی گشتی، ئهم سهرانهیه داوای دهیه کی ههموو بهرههمیّك ده کات. وه ختایه کیش مەسىحىيەكى بى مىراتگرەوە دەمرى، ئەوا مولكەكانى دەگەرىتەوە بۆ ئاغاكەي. هەرجارينك كه باوكيك يەكينك له مندالهكاني ژن بينن، ئاغا هەقى برينك پارەي ههیه. به لام جگه لهومی که به گویرهی عورف و عادات دهدری، هیشتا ئهوه ههیه که دهربهگهکه بو ههوهسی خوی داوای دهکا و ئهمهیان له ههموویان قورستره. بهم شێوەيە بێگار دەسەيێنێ، دەبێت جۆڵايى جلوپەرگى بۆ بكات، تۆ و دانهویّله یا پارهی لیّوهردهگریّ و بیّگومان هیچی ناگهریّنیّتهوه. کوردیّك قهرز بداتهوه مەسىحىيەك، ئەوە شەرمەزارىيە! بنجگە لەوە مەسىحىيەكان ھەقى ئەوەيان نىيە دەست لە بەرامبەر كوردېك كە لىيان بدات، بەرز بكەنەوە، ھەتا ئەگەر بەرامبەر بە خۆي ژنەكەي و مندالەكانىشى سەر بېړن. زياد لەوە مافى ئەوەشيان نىيە بەو چەشنەي خۆيان دەيانەوى جلوبەرگ لەبەر بكەن. رەنگ، چۆنايەتى قوماشەكان، ھەتا شيوەكەشى، بەسەرياندا فەرز دەكرى و ئەوە جیّگهی گومان نیبه، که ئهگهر جهمهدانی یا چاکهت و شهروالیّکی گرانبهها لهبهر بكهن، كورديكي چاوچنوك لهبهري دادهمالي. له ديوه خان دهبيت ههمیشه خویان لهدوایین ریزدا بنین و بهختهوهرن کاتیک داوایان لیدهکهن دابنیشن. ((گاور و سهگی مهسیحییهکان، تیشکی خورهتاو گلاو دهکهن))، ئهم كورده دهمارگيرانه وا ده لين و لهم جيهانه مافي هيچ مولكيكيان نييه. ئاغا دەتوانى بازرگانى بە مەسىحىيە مەملووكەكانىيەوە بكات. بە تەواوى يا بەشىكى دەفرۆشىتە ئاغايەكى دىكە.، بەدبەخت ئەو مەسىحىيەيە كە دەكەويتە بن دەستى دوو ئاغا له يهك كاتدا! ههر يهكهيان له لاى خۆيهوه ئهوهى بتوانى

دەيقاچێنێتەوە و بەدبەختە لەبەرامبەر ئەوەدا زياتر تەنيا شيمانەى كوڵەمەرگىيەكى بى كۆتايى لەبەردەمدايە.

میری شهقلاوه، و یّرای روونیشاندانی پیاو چاکی و دووپاتکردنه وه کانی به قازانجی مهسیحیه کان و ئیستبدادی هه ره سه ختی، میر نه بیّگاریان پیده کا و نه هیچ جوّره کوّیله گهرییک. ماله کانی به وان دروست کردووه، باخچه کانی، کیّلگه کانی، ره زه کانی به دهستی نه وان دروست کراوه، تاقگه ی ناوی کیّلگه کانی، په کهنالی ناوی پیهه لکه ندوون یا دروست کردوون. به سایه ی کونکردوون، کهنالی ناوی پیهه لکه ندوون یا دروست کردوون. به سایه ی کاری به خوّرایی و به زوّری مه سیحیه کانه وه، بووه ته گهوره ترین و ده و لهمه ندترین مولکداری و لات. نه ویش سه رانه ی دانراوی لی داوا ده کردن، سهییده کان که سه رانه کان ده سه نن، بیگومان که به شی ناغاکه یان ده برد، به شی خوّشیان ده برد. نه م سهیدانه هه میشه چه ك و خه نجه ریان پییه، به بی وه ستان ده چنه ناو با خچه کان و به ره زایان به هیّز، هه رچییک بوّیان بشی ده یبه ن ناکه وی بوار، له هاوینان، ره وه نیّستر و گامیّشی میر، که هیچ له وه ریان چنگ ناکه وی به موار به ریان ده ده ناو با خچه ی مه سیحیه کان که تیّیدا لوّکه و روّنیا س و به رووبوومی دیکه هه لده وه شیّنه وه بو خاوه نه کانیان هه موو هیوایه کی به رووبوومی دیکه هه لده وه شیّنه وه که بو خاوه نه کانیان هه موو هیوایه کی دواروز ژبیانه.

له رەوشىخكى ئاوھادا، كولامەرگى تاقە بەشى زۆرىنەى مەسىحىيەكانە، ئەگەر يەكىك لەناو ئەوانەدا لەبەر زۆرىيى كاركردن و لەدەمى خۆگرتنەو، برىنك دەست پىيو، بگرى، وەختايەك كوردەكان پىيى دەزانن دەمودەست مالەكەى تالان دەكەن. خۆشى بە خۆى ئەگەر خۆيشى بە ساغى دەربىچى، چونكە، لە ولاتى شەقلاو، دا، خوينى گاور نرخى ھەرزانە و ئەو، شتىكى دەگمەن نىيە كە بلاو بىن.

[&]quot; رؤنياس: garance به عهره بي (الفوه، العروق الحمر)ي بي ده لين، (وه ركيز).

کوشتنی سارا- مەسیحییه کانی شەقلاوە= - باخچە کانی ئاوایی

خودا ویستی کاتی چوونم بۆ شەقلاوه گەواهى ئەم وەحشەتگەرىيەبم. لهو ئاواييه كچێك ههبوو به ناوي "سارا"وه، تهمهني دهوروبهري ۲۲ ساڵ دەبوو، ھەتبويكى بى باوك و دابك بوو. لە لاي داپېرەي دەژبا و ئاگاي لە پیرهژنهکه دهبوو و سۆنگهی بههیزکردنی ئایینی و له ههمان کاتدا ههموو کۆمیونیتهی مهسیحییان به ناسکییه کهی، باوهردارییه کهی و کوششی بو نویز و هامشۆكردنى شوينه بيرۆزەكان، سۆنگەي ئىماندارى بوون. موسلمانەكان بانگەشەي ئەوۋىان دەكرد كەۋا ھەقيان بەسەر كچەكەۋە ھەنە، چونكە لە باوكێكي موسلمان له دايك بووه. راستييه كهي باوكه كهي له سهردهماني تۆقيني پاشای رهواندوزدا، که به ناوی میری کوره ناسراوه، موسلمان بووبوو، به لام دواتر پهشیمان بۆوه و لهگهل تهواوی بنهمالهکهیدا و هاتهوه سهر ئایینی مەسىحى، كە ھەر لەسەر ئەو ئايىنەش مرد. چەندىن جار سارا بە وادە و ھەرەشە داوای لیکرا تا له ئایینی مهسیح هه لْگهریتهوه، به لام سارا به توندی به رگریی ده کرد. جاریکیان دهیبه نه بهر دهم میر بن ئهوه ی له باره ی ئایینه که یه وه لام بداتهوه، سارا ئازایانه رایدهگهیهنن که ئهو مهسیحییه و ههر به مهسیحیش دەمىنىتەوە.- ((ئەوە ھەڭگەراوەيە، ئەوكاتە موفتى ئاوايىي گوتى و بەگويرەي ياساي ئيسلام هەقى كوشتنه)). - ((بمكوژن ئەگەر دەتانەوى بمكوژن، سارا

وهُلامي دايهوه، وام له بندهستي ئێوه، بهلام چاك بزانن ترسي كوشتن وام ليخ ناكات واز له ئاييني خوم بهينم)). - رەوانەيان كردەوه، بەلام دواتر لەدواي ئەم دانیشتنه گشتییه، له مزگهوت کۆرینك بۆ ههموو خاوهن مهقامه ئایینییه کانی ناوچه که گیرا و بریاریان دا سارا، وهك هه لْگهراوهیهك، بكوژرێ. به جينهينانه که ي بن په که مين ده رفه ت دانرا که بيته وه پيشه وه. ئه وه خه ليفه په کې ناوچهکه بوو که دواتر پهردهی لهسهر ئهم دانیشتنه نهینییهی مزگهوت هه لدایه وه. روزی ۹ی ئاگستوس، روزی تاوانه که بوو. دوو فهقی یا قوتابی ئەوە ئەركەيان پېسيېردرابوو. ئەو فەقىيانە ھەر كە دەزانن سارا چووە بۆ رەزەكەي خۆي، بەرەو ئەو لا بەرى دەكەون. كاتىك سارا لە گەرانەوەيدا بە خوّى و زەمبىلىنك ترىيوه لەسەر شانى دەگەرىنتەوە، تووشى دەبن. - ((لەم تريّيهي خوّتمان بدهريّ، ئەوان پيّي دەلّين)). - ((بەخۆشحالْييەوە)) - سارا وهُلام دەداتەوە. لەگەل ئەم رووخۇشىيدا كە عادەتى وابوو، دەمودەست زهمبیله که دهخاته سهر زموی و لهناو ترییه کانیدا به دوای نهوه دا ده گهری باشترين هيشووه ترييان پيشكهش بكات. لهكاتيكدا سارا ئاوا سهرقال دهبيت، دوو فهقيمكه داواكهان دووباره دهكهنهوه، كه چهندين جار ليي داوا كرابوو: -((ببه موسلّمان))- ((نهخیر، سارا وهلام دهداتهوه، ئیوه مهرام و نیازی من دەزانن)).- پەكتىك لە دوو فەقتىيەكە خەنجەرەكەي دەردەھىتنى، لەكاتىكدا سارا خۆى شۆږ دەكاتەوە، بەم وەلامدانەوەيە، سى جار خەنجەرەكەي دەچەقىنىتە پشتی و دیواودهری ده کات. قوربانییه بهستهزمانه که هه لَدهستیتهوه و چهند ههنگاویّك دەروات، پاشان دەچەمیّتەوە و بەر دەبیّتەوە سەرخوّیی و شەلالّی خوین دهبیت و ههر لهو شوینه گیان دهدات. دوو کهسه تاوانبارهکه دەناسرينەوە، بينيويانە بەرەو لاى رەزەكە رۆيشتوون و كاتى گەرانەوەيان جليان بهخویّن بووه. پهکیّك لهوانه ههتا هاوریّکهی خوّی، ئهوهی که سارای بهر

خەنجەر دابوو، كورى يەكىنك لە مەقامە ئايينىيە يەكەمىنەكانى ناوچەكە بوو. منداڭىكى ١٢ ساڭە، كە خزمى سارا و لەگەڭ سارا دا بووە و لە رىڭگەى ئەوەوە رەوشى كوشتنى "سارا"مان زانيوە.

وه ختايهك ههوالمي تاوانه كه بهناو ئاوابيدا بلاو دهبيّتهوه، من جهند كەستىكىم بەدەورەوە بوو. كاتى بىستنى ھەوالەكە تاسام، بەلام بۆم دەركەوت وا پیده چی بر به هاناوه چوونی سارا هینده زور دلگران نهبن، من به دهنگه وه ئه و تیبینیهم دهربری- ((باوکه، وهلامیان دامهوه، ئیمه بر نهو رووداوانه دروست كراوين و ليره ژيانمان هينده تاله، لهجياتي ئهوهي شكايهت بكهين بۆ ئهوهي كه تيّدا ده چيّ، ئيّمه پيّمان وايه ئهوه بهختهوهره، بهتايبهت كاتيّك وهك سارا، بوّ ئامانجى ئايينى پيرۆزمان ژيان لەدەست دەدات)). - ((بەلام، من گوتم، ئيوه لیّدهگه ریّن ئهم تاوانه ئاوها به سووك و ئاسانی بروات و بیّ ئهوهی له لای دەسەلاتكاران شكايەت بكەن؟ ئەگەر ئىرە بتانەوى، من دەتونم يارىدەتان بدهم بو ييشكه شكردني عهريزه تان)). - ((نه خير!، نه خير! وه لأميان دايه وه، كه خويني سارا ببيبهته تاقه تۆلەسەندنەوەمان! بۆ ئىمە وا باشترە، چونكه خودا دادپەروەرە! لێرە، ئێمە تەجرەبەمان ھەيە، بۆ تاقە كەسێك كە بمانەوێ تۆڵەي بسهنینه وه، خهنجه ردارانی کورد چواری دیکه مان لنی ده کوژن)). یه کیکیان باسی باوکی کرد، یهکیکی دیکه برایهکهی، یا کهسانی دیکه بینویانه خەنجەردارانى كورد لەم چەند سالانەي دواييدا لێيان داون. سارا خۆي تاقە كەسى بنەمالەكەي نەبوو، كە لەژىر لىدانى ئەواندا تلابىتەوە. خوينى ئەم گەنجە قوربانییه تا لای خودای تۆلەسیننی بیْگوناهان و چەوساوەكان رۆیشتووە: بەو هیوایهی کار له ههنگاوهه لگرتنه کانی خوداوهندی به خشنده و میهرهبان بکات بهرامبهر به گهلانی ئهوهنده بهدبهخت، که لهوهی مهسیح دهچی وا فەزىلەتەكانى پىي رادەگەيەنى. لە ھەمان كاتدا، بە قازانجى ئەو دەبىت بۆ درهخشانهوهی چاکترین روّژ بوّ چهوساوهکان و بهرهو پیشهوهبردنی

ساتەوەختى گۆرىنى مەزھەپ بۆ چەوساوەكان. ھەموو ئەم ناجۆرىيە هەرچىيەك بىي، ئەم رەوشى چەوساندنەوەيە ھەر بەردەوامە، كە بەلاي كەمىيەوە چاکهی ئەوەي ھەيە مەسىحىيەكانى شەقلاوە زياتر پابەند دەكات بە خودا، زیاتر سهرراستتر و زیاتر به حهماس تریان ده کات له پراتیکی ئایین. حهزده کهم ليرهدا گەواھى ئەوە بدەم كە ئەوانە باشترين كاتۆلىك بوون من لەناو كلدانييه كاندا ناسيومن. چوار قەشە كۆميونىتە كەيان بەريوه دەبات. قوتابخانەي كورانيان چاك لهسهر پني خۆيەتى. من زياتر له جنگهكانى ديكه له وهلامى منداله کان رازی و دلشاد بووم که بینیم ئه و مسیونه ی وا پشتگیری لهم کاره دەكات، لېرە ئەنجامى چاكى دەست كەوتووە. ھەرچى سەبارەت بە كچەكانە، هيچ قوتابخانەيەكيان نييە، لەگەڵ ئەوەشدا ھەموو زستانێك پيرەمێردێكى چاك خۆى تەرخان دەكات بۆ فۆركردنيان. يېرەمۆردەكە ھەرە بىچووكەكانيان لە ماله کهی خویدا کوده کاتهوه، فیری رینوینییه کانی ئایینی مهسیحی و نویژیان دەكات. شەقلاۋە كلنسەيەكى تارادەيەك چاكى ھەيە. چوار سال بەر لە ئىستە پيوپستې به گهورهکردن بوو. کوردهکان دژې ئهو گهورهکردنه بوون و به شهو ئەوەي لە رۆژدا دروستيان دەكرد، ئەوان تێكيان دەدا. ژيانى ئەو مەترانەي كە سەروكارىيى دروستكردنى كلّىسەكەي دەكرد، زۆربەي جار لە ھەرەشەدا بوو. دواجار پاشای کهرکووك له رهوشه که ئاگادار كرايهوه و بهوه كۆتايى هات كه كوردهكان بيّدهنگ بكهن. من دەرفەتى ئەوەم بۆ ھەڭكەوت لەوەى چەند كەستىك بهينىمە ناو كۆمەللەي برايەتىي ئايىنى رۆستىر و بەتايبەت بەو کاریگهرییهی سهرگوزشتهی بهخشین و شانازی رؤسیر سهرسام بووم، که بهسهر ئهو ههموو خهلکه میهرهبانهوه ههیبوو ((لهوهبهدوا ئیدی دلدانهوهی ئيمهيه لهناو سزاى ئيمهدا، ئهوان پييان وتم ئهوه چهكى ئيمه دهبي در به دو ژمنه کانمان)).

به لام هیشتا روونم نه کرد و ته وه چون روویدا، که من لهم و لا ته دا له ناو دارو دارستاندا، له ژیر که پریکی داریندا ژیام. چه ندین باخ و باخاتی به رفراوان له ده و روبه ری شه قلاوه ده بینرین؛ دانیشتو وانه که ی به شیره یه کی سه ره کی له سه رئه و میوه جاته نایابانه ده ژین، که ده یچننه وه و ، ده چن له نه ربیل، له که رکووك، ته نانه ت تاکوو (مووسل)یش ده یفروشن.

ههر که میوه جاته کان ده ست به پینگهیشتن ده کات، خه لکه که ناوایی به جیده هیلان بو نه وه ی هه ریه کهیان بچیته ناو بیستانی خوی تا چاودیریی بکه ن له دری دزان و بهم شیوه یه تا پاییز ده میننه وه. هه ر بنه ماله یه که ماوه یه داریندا ده ری داریندا ده ری قه شه کان زیاد له وه که پری تا پاده یه فراوانیان له ری که تایبه ته بو یاد کردنه وه ی بونه پیروزه کان و تیدا بنه ماله زور نزیکه کان دین بو نه وه ی به ناید و سرووتی پیروزی نایینی بکه ن. بو من شاپیلیکی تایبه تیان دروست کردبوو، که چه ند باوه پرداریک هه مو و سبه ینیه که له وی کوده بوونه وه بو نه وه ی بونه نایبنیه کانی تیدا بکه ن. من هیشتا له وی گوی گرانی دیکه ی هه مه چه شه مه بو و که ته یروتوال له سه ر هه مو دره خته کانی ده وروبه ر و به ناوازیی هه ره به جوش و له گه ل جریوه جریوی دره خته کانی ده وروبه ر و به ناوازیی هه ره به جوش و له گه ل جریوه جریوی به ناواز سروودی سینده یان بو نافه ریده کار ده چری.

دوای ۱۵ روز مانه وه له شهقلاوه، ده بوو بیر له وه بکه مه وه له م خه لکه میهره بانه جیا بیمه وه. روانینی به دبه ختیبان و خوراگریبان پهیوه ندینکی هاوسوزیی له نیوان من و ثه واندا دروست کردبوو.، گلکوی سارای بیگوناه زیاتر نه رمونیانتری کردبوون، حه زم ده کرد هیشتا زیاتر بمینمه وه، بو ئه وه ی دوستایه تیبان گه رموگورتر بینت. به لام مسیونیر هه میشه به رفه رمانی سینیور و

^{*} شاپيّل: Chapell (نويّژخانه، شويّني نويّژكردن لهناو كلّيسهدا) (وهرگيّرِ).

پهیامبهره کانیه تی: ده روا، هه ر به حاسته م چاندی، ده بینت بروا بی نه وه ی ده نکه که ی ببینی. دلگیریی نه و زهوییه ی که تیدا کارده کات نابی گلی بده نه وه به و ولاتان: هه موو خه لک و خوا کراوه. نه و پهیوه ندییانه ی که ده بینت بیانشکینی، نه و دلدانه وانه ی که به جینیان ده هیلیی، هه موو نه و قور بانید انانه، ده بنه سه رچاوه یه کی به پیت بی نه و زه و یه ی که چاند و و یه ی دروینه تید از و ر به رفرا و انتر دیار ده بیت.

گەرانەوە-رِێگەي شەقلاوە بۆ عەنكاوە- ھۆزى ھەركى - گەرانەوە بۆ مووسل

له شهقلاوه سهفهرهکهم وا ریّك خستبوو له گهرانهوهدا به عهنكاوهدا بگهریّمهوه. ریّگهکه بهشی زوّری بهناو چیا بهرزهکاندا تیّپهر دهبوو. ئهو

ریّگهیهی که بهناو ئاواییه کانی کاوانیان، گرده چار (گرده چاڵ)*و کورێ یدا بردین، که ئهوێ هیٚشتا باخچهی جوانی تیدا بوو. چیای بهرزی پیره مام مان بری، که له خوارهوهی بانه مانی لیّیه، له گه ڵ قه ڵ مکوومه کوّنه کهی. دوای ئهوهی له رووباری به ستوّره په رینه وه، چیایی کی زوّر بهرزی دیکه مان بری که له ویّوه و ده بروانییه سهر تهواوی پیده شتی ئه ربیل، له گه ڵ کوّنه شارێ که کهوتوّته ناوه راسته کهی، وه کوو قوو چه کیّکی وه ستاو و پیده شته که ش وه کوو بنکه بیّت وابوو، له و بهرزاییه وه ته ماشاکردنی شتیکی نایاب بوو. له لاپاڵی داویّنی ئه م چیایه دا، ئاوایی سهرکه شی (براغ) بلاغ (بولاغ) Bolahk مان بینی، داویّن په چوار کاتژمیّر له ئه ربیله وه دو ور بوو.

کاتی تیپهربوونمان به و ریگهیه دا که وشه نی هزری هه رکیمان بینی، که به خویان ده آین ئاموزای فه ره نسیه کان. من نه متوانی بچمه ناو باسی ئه وه ی قسه له سه ر ئه م خرم و که سه دو و رانه ** بکه م. هه رکییه کان بو سه لماندنی بنه چه کناسییان که زور شانازیی پیوه ده که ن، ده آین باو و با پیرانیان له ده و رانی کوند ا چو و نه ته فه ره نگستان، و آلاتی فه ره نسیه کان و له و یوه و م جیگیر بو و و بو و نه و تو ره مه ی نه ته وه کانی ئیسته. من بیستو و مه کوردی دیکه ش هه مان شانازیی به خویه و بریوه، ئه گه رچی ده شزانن دو و پاتکردنه وه کانیان هیچ بنه و انیکی نییه، چونکه سیلت و پیلاگه کان که په لاماری ئه و روپایان داوه له و لایه و هاتو و ن، ئه مروز هی شتا ژماره یه کی زور و شه ی فه ره نسی له ناو زمانی

^{*} Gardatchuar.

^{**} parents élognés نووسه بۆ نیشاندانی گومانی خوّی لهباره ی راستی و دروستی ئهم و تانه ههردوو وشه که ی به خواری نووسیووه ته وه، ئیمه ش بو ههمان مهبه ست همردوو ئهم وشهمان وه کوو خوّی له وه رگیرانه کوردییه که شدا هه ربه خواری نووسیوه ته وه، (وه رگیر).

کوردیدا ههیه و لهسهر دوندی چیاکانی کوردستان زوربهی جار ئهم دروستکراوه فرهیه و دروستکراوه بهردینهی بنتاشین دهدوزینهوه که بهرهنگاریی زهمهن و مروّقه کانیان کردووه و بیّگومان زوّر لهوانه دهچن که له سيسيل و له ئيتاليا دهبينرين. ههرچونيك بي، ههركييهكان هيشتا خالي لەيەكچوويان لەگەڭ فەرەنسەوييەكان ھەيە.، ھەركىيەكان وريا، راشكاو و زۆر تیکه لاون، به لام ئهم سیفاته چاکانه یان به غهریزه ی تالان و برؤیی به هه دهر داوه. ئەوە راستە كە ئەوان دزى گەورەى سەرە رينگە نين، بەلام ئەگەر میوانداری یا پیشوازی ده کهن، به ده گمهن وا ههیه لهم ده رفه تانه دا دهست به ناو چەند شتىكدا نەگىرن كە ھى ئەوان نىيە. ھەروەھا زۆربەي كوردەكان، لە سەدەى يەكەمى زاينيدا بوونە مەسىحى.، ئىمە دەزانىن تەواوى ھەرىمى ئەديابين، كە ئەم ناوچانەي دەگرتەوە و ئەربىل پايتەختى بوو، لە سەدەي شهشهمدا بهتهواوی مهسیحیی بوو و پربوو له کلّیسه و دیره و تهمرو هیشتا دەبينرين ھەر ماون و زۆر لە شەھىدەكان گەواھى ئەوە دەدەن لە ژير زوڭم و زۆرى ئىرانىيەكان بوون. ھەركيەكانمان زۆر چاك دەزانن، كە لە چەند دەورانيّكدا باووباپيرانيان مەسيحى بوون و شيمانەي ئەوە ھەيە كە ئەوان دوایهمینی ئهم گهلانه بن که وازیان له ئایینی مهسیح هینابی، چونکه تا ئەمرۆژانە ھەموو ترادسيۆنەكانيان پاراستووه. ئەوان ناو و كاتى جەژنەكانى مەسىحىيان دەزانن و بەگويرەي ئەوانە دەورانەكان ديارى دەكەن. ھەروەھا هەركىيەكان لە ھەموو كوردەكانى دىكە زياتر لەگەل مەسىحىيەكان تىكەلن. به گشتی هدرکییه کان کۆچەرن، واته كۆچبەرن، هاوینان ولاته كهیان به جیّده هیّلْن، که لهوه رگه کان له به ر قرچه ی گه رما و شك ده که ن، بو له وه راندنی مێگەلەكانيان دەچنە ھەرێمە زۆرتر فێنكەكانى شەمدىنان، ئازەربايجان و ورمێ له ئيران. زمانيان كورديي بادينانه، ويراي ئەوەي كە ھۆزەكەيان سەر بە ھەريىمى

سۆرانه. ئىنشائەللا بەم زوانە كلىسە دەسەلاتى ئاينىى خۆى لەناو ئەم گەلانەدا دادەمەزرىنى، بۆ ئەوەى فىرى ئەو فەزىلەتانەيان بكات، كە ئەو ئەوەندە لىلى دوور كەوتوونەتەوه!

۱۳ ناگستوس، ئیواره کهی دوای یانزه کاتژمیر پویشتن، گه پامه وه بو عه نکاوه. له وه تای ده رچوونمه وه ده ستی خوداوه ند به سه ر ئه مه مهیجیه گوم پایانه دا هاتبوو، له ناو پرسه و ترسدا بینیمنه وه له دوای شه پنکی نیوان عه ره ب و خه لکی ناوایی، چه که کان لیک پاکیشرابوون و یه کیک له گه نجه که کانی ناوایی، یه کیک له گه نجه هه ره به جه رگه کان و خوشه ویستی هه موان کوژرابوو، که لله ی سه سه تاپوزیکی Tapous پر له بزماری عه ره به کانو شکابوو، هه ندینکی دیکه به سه ختی بریندار بووبوون. له لایه ناوایی عه ره به کانیشه وه کوژراو و بریندار هه بوو. ده سته لات ده ستی به سه رئه پرسه دا گرتبوو و خه لکی عه نکاوه له وه ده ترسان ئه مه بو ئه وان خراب بشکیته وه. ئه پرووداوه، هاو پی له گه ل سه رکونه ی توندی می نسه نییور (مه تران) یو حه ننا میزاجی ئه ندییشه کانی باشتر کر دبوو، بویه له جاری یه که م که متر ساردو س پیشوازی کرام.

دوو روّژ له عهنکاوه مامهوه: ئێوارهی جهژنی ههڵکشانی پاکیزه بوٚ ئاسمان* ، ئهو رێگهم گرته بهر که دوو مانگ بهر له ئێستا گرتبوومه بهر و روٚژی ۱۷ی ئاگستوس گهیشتمهوه مووسڵ.

^{*} جەژنى ھەلكشانى (چوونى) پاكيزە بۆ ئاسمان لە ئايىنى مەسىحيەتدا: Assomption

ئەنجام

لهم گهشته دریّژهدا باسی دلّنهوایی و خهمباریم گیّرایهوه. خهمباریم بوّ ئەوەبوو بېينى ئەوەندە گەلانى جېنشىن كە لە سېبەرى مەرگدا بن و وا ديار بىخ تاوه كوو ئيسته ئامادهبن بو ئهوهي تيشكي راستهقينه وهربگرن. دالدانهوه كانيشم بۆ ئەوە بوون كە بەچاوى سووك سەير كرام، دڵيان شكاندم، نيگەران بووم لهسهر رينگه كهمدا، له كاتينكدا من له پيناو عيسا-مهسيح سهفهرم كردبوو، به لام لای من هەروەها باش بوو كه بينيم نمايشي ئەو هەموو مەسىحىيە ميهرەبانە زۆر ده گمهنانه به چاوی خوم که ئه فسووس له ئه سقه فیهی که رکووك له ناو ساده گیی ئايينيدا نوقم بووبوون، ويراى ئەو ئاستەنگيانەي لە ھەموو چەشنېك كە دڭى مسيۆنير ئەوەندە دەبەخشى وەرىدەگرتەوە. ئەوەي مايەي داخە ئەوەيە، كە ئەم دانیشتوانه سهرنج راکیشانه ئاوها هینده دوور، پهرت و بلاو، ئهوهنده دهست یی راگەيشتنيان سەختە. ئىمە دەتوانىن زۆر جاران وايان لى بكەين بەشدارى لە كارى چاكەي كەشىشىي ئىمەدا بكەن، كە ئەوان زۆر باش ئامادە كراون بۆ رەوشى چەوساندنەوەى ھەمىشەييان. من لاى ئەم مەسىحىيە ھەۋارانە كولهمهرگيي جهستهييم بيني، من بهختيارم كه توانيم له سايهي ئهو دەستگىرۆييە خىرخوازىيەي بلاوكەرەوەي ئايىنى* و قوتابخانەكانى رِوْرُهه لاتهوه بریّك باریان سووك بكهم. ههروهها توانیم بهدهنگ ئهو كلّیسه

^{*} Propagation de la foi

ههژارانهوه بچم، بهوهی ئارایش و جلوبهرگی ئایینیان بهسهردا دابهش بکهم. ئهو بره پارهیهی، که بۆ ئهم مهبهسته لهگهڵ خۆمدا بردبووم، ههموویم لی سهرف کرد، به لام خیرخواییی ژنانی کاری تهبشیری و مسیونی دومینیکان له بن نهدههات، ئیمه پشتمان بهوان بهستبوو بو بهردهوامبوونی ئهم کاره چاکهیهی ئالیکاریی کلیسه ههژاره کانی روزهه لات. وینه گهلی گهوره بو کلیساکان، که من له کاتی روزشتنمدا کوم کردبوونهوه، به خوشی دهربرینی ههره سادهوساکارانه له لایهن ئهم خه نگهوه پیشوازی لیوه کرا، که خویان ئهوهنده بی وینهی پیروز بوون. به چ رازیبوونیک. بهتایبهت که ئهوان دهیانروانییه وینهی جوانی پاکیزه! بو ئهم مهسیحییانه وا دیار بوو که به زیندوویی ببینن، نیان، پاك، تهواو باش، تهواو میهرهبان، وه ک چون دله ساده کانیان زور باش لیی تیده گهن. مهریهم، پشتیوانی ههژاران، دلنهواییده ری ئازار چهشتووان، دایکی ناسکیی مروقایه تی، زور باشتر بهم وینه یه بانگهشهی بو ده کرا نه ک به جوانترین دیسکورسه کان زور باشتر بهم وینه یه بانگهشهی بو ده کرا نه ک به جوانترین دیسکورسه کان رگوتاره کان).

لهودیو نایینهوه، بینگومان کاری دیکه هیشتا به پیداگرتنهوه داوای جوشوخروشی نیمه ده کات لای نهم مهسیحیانه، چ بو پاراستنی رو حیان و چ بو پهروهرده ی چاکی منداله کانیان. به لام نهوه ی مایه ی توورهبوونه که جوشو خروشی مسیونیر واهه یه زوربه ی جار هینده بی ده سه لات بی به هوی خهوشی سهرچاوه ی ماددییه وه، باوه ری نیمه به خودایه و له ناو رو حی به خشنده ی خودا دایه، که له دووره وه پشتگیری له بانگه وازی مهسیحییه تی به خشنده ی خودا دایه، که له دووره وه پشتگیری له بانگه وازی مهسیحییه تی نیمه ده کات، نیمه به و پشتگیرییانه هیوا خوازین ده سه لاتی نه وه مان بداتی همه و و چاکه یه که یکه ین یکه ین یکه ین.

ناتوانم ئهم سهربوردهیهم تهواو بکهم بهبی ئهوهی ستایشی دهسه لاتکارانی تورك نه کهم که چاکهیان نکولیی لی ناکری و ههمیشه

یارمهتییان داوم و به تهنگمهوه هاتوون، بو ههموو ئهوهی پیویستم بووه داوام کردووه. ئهوه بومن قهرهبووکردنهوه یه کی شادمانانه بوو بو ئهو ئازار و ئهشکه نجهیهی که له لایهن کورده کانهوه چهشتم. خودا پاداشتی ئهوانهیان بداتهوه بو چاکهیان بو مسیونیری ههژاریان و له ئهوانی دیکهش ببوری لهو خراپه کارییه ی که بهرامبهریان کردووم، له نهزانی و کویرییان ببوری.

-تەواو-

Toufangchi nestorien du Hekary:

نەستوورىيەكى چيايى لە ھەكارى (گاسپارد درۇڤيل، بەرگى يەكەم، 1825)

. 8 Chapite XVII Les convois de déportes étrangers, en transit par Mardine Sommeire. Couvoi des dames arménieunes H. Diasbekir, Guelofin To Juin 1915, ria mille arministenes du More tout monacriei son le gent son le ricit d'une rescapie renue a mailine - trait de courses de Convoir allow to Ras-el- tin tres iprouver par la chalous et a roig fourner burnet le roug de leux compagner tuies. Le jeun armirieu y acout tul Propuns christians in preuse has for minel mane. lept milk diportion de 10 millet, quatre mille du 14 lest, Dece mille du 20 Octobre, trois mulle du 28 octobre Dispersion et Pertruction des familles-OCE en haitlier on se réjouit de l'aurone (no la page 256 à la page 276) Le premier convoi de personnes deportes que lourit passa Je composait de Janes arminieure. Le Diarbikie I feun Domestiques, formanteusemble environ quatrice Cer James paran lequelle ily avant de Catholiques, it accent Des notables chritiques que la goavernement avait fait disp & Diarbikin Der becommencement der éverements, en de à croise qu'elles avaiterités Morroul. Un jour Richiellache for Berea cer lames: Vos marissont anivera Mones que tous alleg to, rejour e mon somme heuren de touren de met permission. (en cities qu'in recent cannibalique vois de la dece humaine, to laquelle ca personne ne comprisent sien, oblivios ave che Peun objets he ples prices D'arquit pour vivre dans l'enis, en attendant, peusa gen forage soit passe of qu'all priver tetrumor they a

دەستنووسى ياددشتنامەكانى ريتۆرى ژاك سەبارەت بە قەتلوعامى سالىي ١٩١٥-١٩١٦ى مەسىحىيەكان.

GRANMAIRB

DE LA

LANGUE SOURETH

OU

CHALDÉEN VULGAIRE

SELON LE DIALECTE DE LA PLAINE DE MOSSOUL ET DES PAYS ADJACENTS

PAR LE P. J. RHÉTORÉ

DES PP. DOMINICAINS, MISSIONNAIRE EN KURDISTAN

· MOSSOUL

IMPRIMERIE DES PÈRES DOMINICAINS

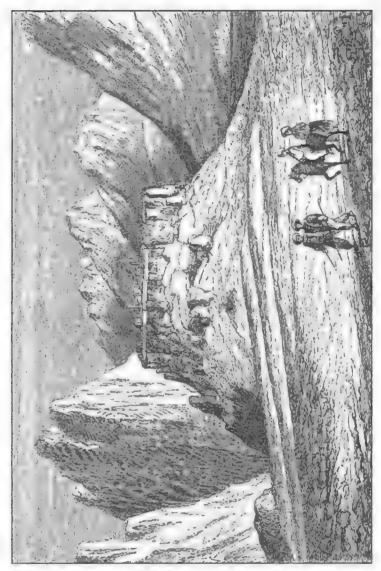
1912

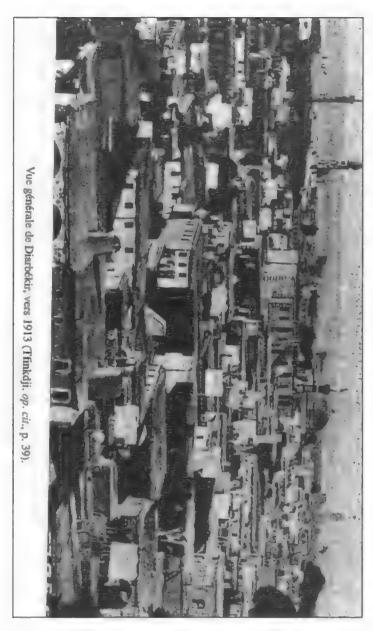
بهرگی کتیبی ریزمانی نمانی سوریت به زمانی فهرهنسی-۱۹۱۲

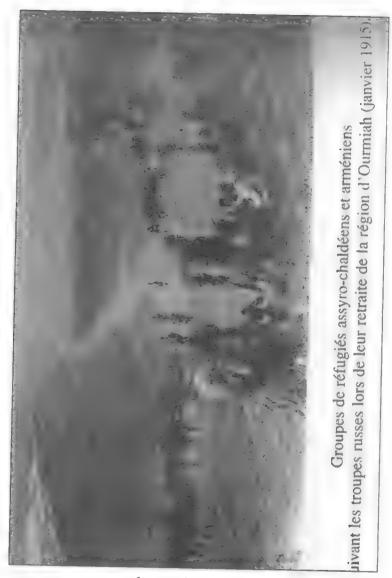
بەرگى كتىپى بە فەرەنسى چاپكراوى ياددشتنامەكانى ريتۆرى ژاك لەبارەى قەتلوعامى مەسىحىيەكانەوە- ١٩١٥

دیمهنی قه لای نامیّدی له سالّی ۱۸۷۲ سهرچاوه: A.P.F سالّی ۱۸۷۲

دیاربه کر سالّی ۱۹۱۵ سهرچاوه: Les chrétiens aux bêtes

کۆچرەوى مەسىحىيەكانى ھەكارى بۆ ورمىٰ سالى ١٩١٥

ئیندیکسی ناو و شویّن

ئه دریهن دویری، ۲۲

ئا. کلیمان، ۳۳

ئاتتۆك، ۲۵۵ ئەربىل، ۳۳، ۳۵، ۲۱، ۲۷۵، ۲۰۹، ۳۰۹، ۳۰۹

ئارتوسا، ۱۱۱

ئارسىس، ١١٢ ئەردەلان، ٣٨

ئارگیش، ۱۱۲

ئارۆسمىس، ۸۷

ئازەرىانجان، ۳۹، ۲۲، ۲۲، ۴۸۶ کەم، ۳۹۸، ۳۹۹، ۶۰۱، ۶۰۱

ئاسیای بچووك، ۲۷، ۳۹، ۶۰، ۶۵، ۸۲، ۲۳۱، نهرمتنیا، ۳۵، ۸۲، ۶۲۶

۷۲۲، ۲۵۲، ۳۵۲، ۳۵۲، ۲۲۹، ۳۵۰، ۷۲۳، ئەنشار، ۲۵۵، ۲۸۵

۲۲۸، ۳۷۳، ۲۲۸ (۲۲۸ غلق، ۲۲۸

ئەرغەنە، ۲۲۳

ئالپ، ٣٤٣ ئەلىفىستۆن، ٨٦

ئاڭتا مايەزىد. ١١١

ئاڭتوون كۆپرى، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥٩ توراك، ١٣١

ئامانج شاكەلى، ٧ ئوشرۇشىن، ٢٣٩

ئامەد، ۱۸، ۳٤۰ يوشكات، ۸۸

ئاميران، ۱۰۰

ئانڤێل، ۱۰۱

ئەحمەد پاشاى بابان، ٢٦

ئەخىر جەھىرەت، ٢٢٤ ئۆرىنبورغ، ٢٥٢

ئۆسمانجىك، ٢٦٧ ئىسقەھان، ١٦، ٧٥ ئىسماعىل بەگ، ٦٦. ٦٧ ئۆسمان-خوي، ۱۵۰ ئيكس ئۆن يرۆۋانس، ٣٦٩ ئۆشوو، ۱٤۲ ئيكۆنيوم، ٨٨، ٢٧٠ توشق، ١٤٣ ئىمىراتۇرياي عوسمانى، ١٤، ٢٨، ٣٤، ٤١، ٤٧، ئۆشتىر خىلۆي، ۲۸ ئۆكيوس، ٨٦ P3. + F1. 3 P7. 3 + 3. 673. T33 ئى.بى. مێجەر سۆن، ٥٢ ئيۆنيا، ۲۰۶ ئيبراهيم ئەفەندى، ١٥٥ ئەس غرنب، ۲۰۰ ئيدوارد دونيسون روس، ١٢ ئەخلات، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۳، ۱۱۲، ۲۱۱ ئەربىل، ۱۹۷،۱۹۸ ئيدوارد وليم چارلس نوئيل، ٥٢ ئەربىلا، ١٨٥ ئتران، ۵، ۱۲، ۱۳، ۱۶، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۶، ۲۲، ۲۸، ۳۳، ۳۶، ۳۸، ۲۶، ۶۱، ۶۱، ۵۰، ۵۰، ۵۸، ۵۰ نهرزوروم، ۹۳، ۹۳، ۲۱۱، ۲۱۱ ئەرگىش، ١١٣ ۱۲، ۲۲، ۳۲، ۲۲، ۱۸، ۲۸، ۸۸، ۹۳، ۵۹، ئەرمتنا، ۲۰۹، ۲۱۰ ٠٢١، ٢٢١، ٢٢١، ٣٢٢، ٢٣٢، ٣٣٧، ٣٣٩، ئەرمەنستان، ۸۲، ۹۶، ۱۳۷ 737. 737. 467. 867. 867. 877. 487. ئەسكى بەغدا، ١٩٣ ئەكادىمياي كوردى، ٧ ئيزابيلا لوسى بيشوپ، ٤٩ ئەلياپ، ١٢ ئيّز يدييه كان، ۲۲، ٤١، ٤٧، ۲۵، ۳۱۷، ۳۳۰، ئەماسىيە، ٣٥٨ 177, 777, 777, 977, 777, 377, 977, ئەنتۆنى شارلى، ١٢ 684, 633 ئىستەنبورڭ، ١٠، ٢٥، ٣٤، ٣٥، ٤١، ٤٧، ٤٩، ٤٩، ٨١، بابيۆت، ۸۸ 777, X77, 477, 377, 777, 7X7, **P77**, باتمانسوو، ۱۵۰، ۱۵۱ 737, Y67, 377, Y77, AY7, F7, 613, باچوا، ۱۹۵ P73, 773, 733

ئىستەنبورل، ۱۱، ۱۵، ۱۹، ۲۹، ۷۰، ۱۹۷

بارون فنليكس بيزوور، ٢٥

بازرگانه فینیزییه بیناوهکه، ۱۰ بهیرام خوی، ۱۵۲ بالّبان، ٦٣ بەيرام-خۆي، ۱۵۱ به یلام، ۱۳، ۲۵ بايرام خوي، ١٥٤ ىتلىس، ١٠، ١١، ١٤، ٨٨، ٩٣، ٢٩، ١٠٩، ١١٠، VII. 771. 371. 771. 771. X71. +31. یاریس، ۱۲، ۱۷، ۲۳، ۲۶، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۳۳، 331, . ٧٢ بتليس سوو، ۱۱۷ 3T. 6T. V6. YA. YP. FVY. PVY. VFT. براغ، ١٨٤ 273, 303 باسكال كؤست، ٢٦ پهزور کراوه به دوکتور، ۳۱۰ يالۆ ، ٩٥ مغدا، ۲۲، ۶۰، ۲۲، ۲۵، ۲۵، ۲۸، ۹۸، ۲۲۱، يرۆكۆپيوس، ١٦٦، ١٧٢ 777, 777, 477, 477, 37, 977, 477, یلوتارک، ۹۸، ۱۲۲، ۱۳۷ 377, 777, 177, 477, 887, 6.47, 8.47, يلين، ١٥١، ٣٧٩ 117.177. 977. 937. 767. • 97. 697. پەنجاب، ۲۲۸، ۲۵۲، ۲۵۹ 204 یه پماننامه ی تورکمانچای، ۸۳ بو خارا، ۸۲، ۲۵۲ بووشههر، ۲۲۹ يولي-شا، ١٧ یونیك، ۱۱۱ بۆزداغان-ئۆغلو، ٤٣٢ بیرهجهک، ۱۲ يوولي، ۱۷، ۱۸ يۆژولا، ٣٦٨ ىيستون، ۱۷ بيترو دييلا فالي، ١٤ ىتلىدجون، ١١١ پێتي دو له کرروا، ۱۷ سنگزل، ۲۱۱، ۱۰۵، ۲۱۱ يٽرسيا، ۵، ۱۲، ۱۷ بەتلىمۇس، ١١٢ پٽنجوين، 28 مه کرناخا، ۱۵۳، ۱۵۹ به گزاده یه کی دارودهسته ی سینور شارلی پيٽر بيلوّن، ١١ باليۆزى ياشاي ئەنگلستان، ١٢ به گے هه کاری، ۲۲، ۲۷

تنده قان، ۱۱۳ تيرمۆدۆن، ۲۱۸ تاتووس، ۹۹ تيز ئۆغلوو، ٢٦٤ تاران، ۳۹، ۵۵، ۸۳، ۵۵۲، ۲۵3 تاغ-داغ، ١٠٠ تنز مان خان، ۲۲۷، ۲۲۸ تاڤيرنٽي، ١٦ تىلمووز، ١٤٩ تتِلتِكيف، ٢٠٣ تاق-داغ، ۱۰۰ تاليران، ٣٩٣، ٤٠٥، ٢٠٤ تيۆدۆسيۆيۆل، ۱۰۵ ترانسۆكسان، ۱۲۳ تەرابزۇن، ۱۵۷، ۲۱۲، ۲۱۲، ۲۱۷ تەسكىن، ١٣٢ تربيۆلى، ۸۸، ۲۷۰ تەسىل، ۱۳۲ ته ور تز ، ۹ ، ۲۹ ، ۲۶ ، ۵۱ تەلكتف، ١٨٤ تورجال، ۲۲۱ تەلسقۇف، ۱۸۳ تورشیش، ۲٤۳، ۲٤٤ تەپروت، ۱۱٤ تورغابدين، ٥٢ ته رکا، ۲۷، ۲۸، ۳۰، ۳۳، ۲۸، ۲۷، ۵۸، ۹۵ ۵۵۱. ۵۲۲. PVY، ۸PY، ۵۳۳، ۲۷۳، ۳33، Č جەنەراڭ گاردان، ۲۳، ۲۶۳ **۲۵3، ۲3** جولفا، ١٤ توسخال، ۳۵۹ جوودي حاغ، ۱۷۸ تووزخورماتوو، ٤٣ تۆرۈس، ۲۲، ۹۵، ۱۱۳، ۱۱۳، ۲۱۲، ۲۵۰، ۲۲۲، جۆرجيا، ۲۱۲، ۹۳، ۲۱۲، جۆزىف فرانسوا مىشوو، ٣٦٧ 737, 777, • 77, 387, 677, 337, 637, جۆلەمىرگ، ٥٩ 737, V37, 3V7, 6V7, 7P7, 1 · 3, F · 3, جوّن مه كدونالد كينيير ، ٣٨. ٣٩ V-3, 7/3, 773, 373, 673, 773 جوّن ميلدنهال، ١٤ توسيا، ۱۶۳، ۲۲۷، ۲۵۹ جسرەت-ئۆكا، ۱۱۱ ترقات، ۲۲۳. ۲۲۲ جىكىل ئىرمەق، ۲۱۸ ت کات، ۲٤٠، ۲۵۳ جيمس برانت، ٤٤ ع لان، ۱۳۲

حوسه يناوه، ١٥٦ جيميس بيللي فرەيزەر، ٤٥ حەلەپ، ١٦ جەبەل حوسىن، ١٩٠ حەلەسنى، ١٣٢ جەنەل كورن، ١٩٢ جەنەل كولوسا، ۱۹۰ حەمرىن، ١٩٠ جەزىرە، ١٧٣، ١٧٢، ١٧٤، ١٧٨، ١٨٨ جەنگى كوناكسا، ۱۹۹، ۲۰۰ جەنگى ئەرىلا، ۱۸۲، ۱۸۵ خايوور، ۱۳۷، ۱۶۱، ۱۵۷، ۲۰۵، ۲۰۲، ۲۰۷ خازر، ٤٤٤ خانەقىن، ٣٣، ٥٠ Œ چاڤاس، ۸۷، ۸۸، ۱۲۸، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۷۰، ۱۷۳، ۱۷۳، خنس، ۱۰۰ خوراسان، ۳۹، ۱۲۳، ۲٤۵، ۲٤۵، ۳۹۰ ۵۷۱، ۷۷۱، ۸۷۱، ۳۸۱، ۱۸۲، ۲۸۱، ۲۸۱، خوسرهو پهرويز، ۲٤٢ · PI. (PI. A·Y. (IY. VIY جەڭى ئاغا، ١٧٣ خهزور، ۲۱، ۹۸ حەمجەمال، 23، 203 چۆكار، ۱۱۹ دانڤێڵ، ۱۵۱ چەجەس، ۲۱۵، ۲۱۷ داود یاشا، ۲۷۶ جەلق، ١٠٦ داود ئەفەندى ياشا، ٣٥٧ در ټسد، ۸۵ ε دەللى عەبياس، ٤٣، ٢٨٧ حافز یاشا، ۲۷، ۳۷۳، ۳۷۹، ۲۸۳، ۳۹۳، ۲۹۵، دوستیس، ۲۷۸ ٧٩٣، ٠٠٤، ٢٠٤، ٣٠٤، ٤٠٤، ٥٠٤، ٧٠٤، دوورغيل -تاش، ٢٦٤ A.3, P.3, Y13, Y13, A13 حەسەن چەلەبى، ٢٦٤ دۆمان، ۱۰۲ دیاربه کر ،۱۱، ۱۵، ۱۸، ۶۱، ۶۱، ۸۱، ۸۱، ۹۲، حەسەن-سەدرىك، ٢٦٤ حهماملی، ۲۲۷، ۳۲۱ 771, +31, 731, 731, 131, 771 حهمموود بهگ ئەفەندى، ۳٤٩، ۳۵۲، ۳۵۲

j	.37. 137. 777. 877. 377. 67737. 577.
زاخۆ، ۳۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۸۰، ۱۸۳، ۲۰۵	VYT. YAT. VPT. YT3. FP3
زاگروس، ۲۲، ۲۲، ۱۱۳، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۳، ۲۲۶	ديجله، ۱۲، ۲۲، ۲۷، ۱۱۱، ۱۱۳، ۱۲۳، ۱۶۲،
زهریا <i>ی خه</i> زهر ، ۲۵۰	P31, 161, 171, 371, 671, 771, A71, ·A1,
زەينەفۇن، ٤٠، ٨٢، ١٠١	741. 741. 341. 741. 441. 181. 181. 781.
زومبوور، ۱۹۲	۵۶۱, ۲۶۱, ۰۰۲, ۱۰۲, ۲۰۲, ۳۰۲, ۲۰۲، ۵۰۲،
زينەفۆن، ۳۷۵	٧٠٢، ١١٢
زیمی بچووك، ۱۹۰، ۲۰۳، ۲۰۳، ۳۰۵، ۶٤۹،	دێرەزوور، ۱۲
٤٦٦	ديمه شق، ١٦
زینی گەورە، ٤٤٤	دەوڭەتىي عوسمانى، ١٠
زیّبی گەورە، ۱٦	
زەينەفۇن، ۱٤١، ١٨٤، ١٨٦، ٢٠٠، ٢٠٢، ٢٠٤	y
	رەشىد محەممەد پاشا، ۳۹۵، ٤٠٥
ۯ	رواندز ، ۲۳، ۲۳۸، ۲۹۵، ۲۹۲، ۲۹۷، ٤١٠
ژ.شیل، ٤٨	رِوویاری موراد، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۵، ۲۰۸، ۲۰۸،
ژ.کروفۆرد، ۸۹	711
ژ.گ. تايلۆر، ٤٨	روویاری میگدۆنیوس، ۱۶۹
ژاپۆن، ٤٩	ر ووسیا، ۳۳، ۳۵، ۶۶، ۸۲، ۸۶، ۹۳، ۲۳۵، ۲۲۷،
ژاك ريتۆرى، ۳۶، ۳ ۳۸	767, P67, PP7, 3 · 3 · 33
ژاك گاسووت، ۱۱	رِۆسۆ، ۱٤۲
ژان پاتیست تا فی رنی <i>ی،</i> ۱۹	ريتۆرى ژاك، ٣٤، ٤٣٥، ٤٩١
ژان پاتیستان پوژولا، ۲۷	ړیچ. ۲۲، ۸۹، ۷۷۲
ژان دو تیڤینۆ، ۱۹	ړيچارد پۆكۈسكى، ١٧
ژان شاردان، ۱۷	رەققە، ۱۲
ژان ش <u>ٽ</u> سنوو، ۱۰	رەئسولعەين، ۱۵۷
ژان ئ ۆتىخ، ۱۸، ۲۲	

سەنترىت، ۲۰۷، ۲۰۷ سواتسۆن، ۸۹، ۲۳۲ سو ننجه، ۲۲۸ سولتان عەبدوللا، ١٨٩ سووقی شیووخ، ۲۲۱ سوویدیه، ۱۹۲ سييان حاغ، ١٠٣، ١١٢ ستيرا، ۱۳۰ سیدنی سمیس، ۱۱۸ سير جوّن مالكولم، ٣٨، ٨١ سير روبيرت كير پورتير، ٤١ سير رؤبيرت ويلسن، ١١٩ سٽر کاميل، ۸۲ ستر مارك سابكس، ٥١ سراسونت، ۲۱۷، ۲۱۸ سترت، ۹۳، ۹۳، ۱۲۲، ۱۲۲، ۱۳۳، ۱۳۷، ۱٤۰، 131, 171, PVI, 0.7, 5.7, . VY سیستان، ۱۶، ۲۶۸ سيسۆبانيوم، ۱۷۲ سيواس، ٢٥، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٣٥، ٣٥٣، ٢٩٥، 447 سهحاف، ۱۸۹ سەرى كانى، ١٥٧ كوردستان له ساله كاني ١٨١٣-١٨١٤دا، ٣٩، سهفه رنامه ي گهشتيك بو ئيران له ساله كاني ١٣،١٢،١٥٩٩ و ١٥٩٨، ١٣،١٣١

ژان جاتیستان خرانسوا یو ژولا، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹ ژويتر ئاميدي، ٢٣، ٢٤ ژۆل ئۆرانس، ۲۹، ۳۲ ژۆن ژاكسۆن، ۱۸ ژبانی سهرهتایی لهناو کوردهکاندا، ٤٩

س.ژ.ئىدمۆندز، ۵۳ سامه را، ۱۹۳، ۱۹۵ سانت پیترسبوورگ، ۵۷ سانت ليون، ١٣٦ سانت-ئىلىجە، ١٦٣ ساوج بولاق، ٤٢ سترابون، ۹۸، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۳۷، ۱۸۲، ۲۲۲، 107. PVT سلیّمانی ، ۲۷، ۳۳، ۳۵، ۵۱، ۶۲، ۶۳، ۶۲، ۲۷۲، VP7, 6 · 7, F · 7, 377, VO7, 773, 673. 663, 763, 863, 873, 873, 673 سميرنا، ۲۲۸، ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۱۸ سناوا، ٤٧٣ سەبانجىي، ٣٦٤ سەردەمى تەنزىمات، ٢٦ سهفهر بر ثاسیای بچووك و ئهرمهنستان و

سەقز، ٥١

٤٠

سه کنز شکلوه کان، ۳۸۷

٠ ٩٧، ٢ ٠ ٤، ٥٣٤، ٧٣٤، ٩٣٤، ٣٤٤، ٢٢٤، ٤٨٣ فورات، ۹۸، ۱۰۵، ۱۱۳، ۱۷۵، ۲۱۱ شا ئىسماعىلى سەفەوى، ٩ شابو راس، ۱۵۷ فورات، ۲۲، ۸۹، ۲۰۱، ۱۰۵، ۱۸۸، ۲۰۸، ۲۰۹، شارل تێکسێر، ۲۸ 117, 317, 177, 377, 077, 877, 357, شاره زوور، ۱۲ PFY, P37, 4P7, Y13 شنگان، ۱۲۳، ۱۲۱، ۱۷۰، ۲۳۱، ۲۸۸، ۳۹۱ فىلىپ ئەقرىل، ١٧ فهرونسا، ۷، ۱۱، ۵۷، ۲۰۶ شوقالين ليكلاما، ٣٣ فه لو وجه، ۱۲، ۲۰۰ شووش، ۲۲۵ شيخ جامي، ۱۲۸، ۱۲۹ ڤ شیخ نادی'، ۱٤۳ شرەك، ۱۷۲ قالاشيا، ١٦٠ فيكتور فونتانين، ٢٥ فكتةر لانگلوا، ٤١٩، ٢١١، ٣٢٤، ٢٢٤ 3 فيكتور هؤگة، ٤٤٣ عهرهنگي، ٤٤ عەلى ئاغا جولنگى، ٢٨٣. ٢٠١ عەقرقووف، ۲۰۰ ق قارس، ٤٤، ٩٥، ٢١٤ قزل ئىرمەق، ۲۱۸ ف ف.ړ.مؤنسيّل، ۵۰ قەرەچەداغ، ٣٧٦ قەرەژوان، ٣٦٠ فاسیس، ۲۱۰، ۲۱۲، ۲۱۳ قەرەۋولار، ٣٦١ فرمیزهر، ٤٥ فريدريك ميللينگن، ٤٩ قەزوين، ١٤، ٢٤٩، ٢٥٠ فەتجعەلى شا، ٢٣ قەندەھار، ١٤، ٢٤٤، ٢٤٨

فهرهنسا، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۶، ۲۵، ۲۲، ۲۸، ۳۵،

قەوقاز، ۲٤٣، ٤٤٤

قوم، ۱۲، ۷۵

قۆريە، ٤٥١	کوناك، ۲۰۱، ۲۲۳		
توریب، ۵۰ قیزل شیرمه ق، ۲۶۵	کونستانتینویل، ۸۲، ۸۵، ۹۵، ۱۶۲، ۲۳۷، ۲۷۹،		
- 3- 3-			
قەرەقوول، ۲۱۱، ۲۰۱	YAT		
قەسرى جيھان، ١٦٨	کویسنجاق، ۲۷۲، ۲۸۱، ۳۰۵، ۳۰۳، ۳۰۸، ۲۲۱،		
قەسرى شىرىن، ١٦	653. 253. 853. 443. 443		
	کیان-خوی، ۱۵۳		
ی	کێرانگۆريوم، ۱۵۳		
کابوول، ۸٦، ۲٤۵	کیلیکا، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۲3		
کاپادۆس، ۱۱۳، ۱۳۷	كيليكيا، ٤١٩، ٤٢٢، ٤٢٣، ٤٢٤، ٢٥٥، ٤٢٦،		
كاپپادۆكيا، ٢٣١	A73. P73		
کاترینی دووهم، ۳٤۹	کینییّر، ۳۸، ۶۰، ۵۸، ۷۸، ۷۹، ۸۱، ۱۱۸، ۲۲۹،		
کارادژودران، ۲۶۷	٣٠٣، ١٤٣٤، ٨٢٣		
کاشان، ۱۶	که بیان، ۱۰۶		
کانانۆر، ۲۷۳	كەپپادۆكيا، ٢٤٠		
کرمان، ۱۶	كەلبەين، ۱۵۸		
كريستينا تريڤولزيۆ بێلژيۆژۆسۆ، ٣٠	کرماشان، ۱۷		
کڵێسەى مار-تامازغەر، ٤٥٢	كلۆد بىليەڤر، ١١		
كەركووك، ٣٣. ٣٤، ٤٦، ٤٣٣، ٤٣٥، ٤٤٥، ٤٤٩،	كۆڭكيهۆن، ١٣٥		
·63. /63. 763. 763. 363. 663. ·A3.	کهنگاوهر، ۱۷		
۸۸۱، ۷۸۶			
کوریوس، ۲۱۶	ۍ		
کوفری-سوو، ۱۹۲، ۲۰۰	گاسپارد دروڤیل، ۵۵		
کوینت-کورس، ۲۳۹	گاسپارد دروٚڤیل، ۲۵، ۲۵، ۵۸، ۵۸		
کوینت-کیورس، ۳۷۵	گرد-خەبەر، ٤٦٧		
كۆستامۆبۆل، ۸۸	گردهچار، ٤٨٤		
کۆمپانیای رۆژھەلاتیی هیندی، ۸۳	گورناده، ۱۰۰		

گوین، ۱۹۵ 177, 677, 777, 637, 877, 787, 787, گۆتىنبىرگ، ۸۵ ETV. YAY گۆڵى ورمىخ، ١٢٣ مارساوان، ۲۶۲ گيزهل ئيرمەق، ۲۵۸ ماسيوس، ١٦٣، ١٦٣، ١٧٠، ١٧٣ گیمنیاس، ۲۱۵،۱۰۱ ماستوس، ۱۵٤ گىمىشخانە، ۲۱۷ ماگنیز با، ۸۱، ۲۷۰ گييۆم ئەنتوان ئۆلىقىتى، ٢٢ مالابار، ۸۱، ۲۷۳، ۳۰۰ گەرىنلار، ١٤٩ ماهیدهشت، ۲۲ ماهیدهشت، ۱۷ ماونت ستبوارت، ۸۶ J محهمهد حافز -یاشا، ۲۱۷ ل. مۆلىنىكس، ٥٢ محهمهد ناغا، ۱۰۹، ۱۵۲، ۱۹۷ لارىسا، ١٨٦، ٢٠٢ لازقسه، ۲۳۸ مهدراس، ۲۸، ۸۹، ۲۲۸ ۲۳۱ 18.,28 مەسقەت، ۲۲۲، ۲۲۲ مه گدانلانز ، ۳۷۳ لابارد، ٤٦ لەندەن، ١٤، ١٨، ٣٩، ٢٤، ٤٥، ٧٤، ٥٠، ٥١، ٨٢، موعتەمەد مەنسوورخان، ٢٧ مونسورگ، ۱۹۷ 12, 477, 317 موورزا، ۱۵۲ لدبا، ۲۰۶ مووسل، ۱۹، ۱۹، ۱۵، ۷۵، ۸۱، ۱۰۷، ۱۲۳، ۱۶۳، لزه، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۲۰، ۵۲۱ ليكوس، ١٠١، ١٨٥ 171, 771, 871, 971, 171, 771, 771, 171. 771. 181. 381. 681. 781. 781. 7.7. 7.7. 3.7. 4.7. 777. 977. 977. مار-بههنام، ٤٧١ ٠٧٢، ٤٧٢، ١٨٢، ٢٠٣، ٥١٣، ٧١٣، ١٩٣، .77. 177. 777. 777. 977. • 37. ٧٧٣. مارتبانا، ۱۱۲ AVY. 7AT. 6PT. F13. 6T3. FT3. T33. ماردین، ۱۲، ۶۱، ۲۱، ۱۲۷، ۱٤۰، ۱۵۷، ۱۵۹، ۱۲۸، P33, 1A3, TA3, FA3 PTT, TFT, 3VT, VIT, FYT, ATT, PTT,

نازوك، ۱۱۱، ۱۱۲ مووش، ۱۱، ۹۵، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۵، ۱۲۵، ۱۲۵، نازۆك، ۸۹ * 31. V.T. A.T. Y.Y مۆرۆ-شاھ-جيهان، ٢٤٧، ٧٤٧ ناموور ، ۱۸۲ ، ۲۰۶ ، ۲۰۶ مۆسكۆ، ۱۲ توسيّسن، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۷۰، ۱۷۰، ۱۹۳، مۆلىير، ٣١٠ 744 نوونیا، ۱۸۵، ۲۰۲ مينجه رسون، ۵۳ نیردا جۆزیف، ۱۷۵ میرپوور، ۲٤۹ ميرجوري، ١٤٦ نیسین، ۱۹ ئىسفۆرىۆس، ١٣٨ ميردين، ٨٨، ١٥٤، ١٥٥، ١٥٧، ١٥٨، ١٥٩، نىسفۆريۆم، ۱۵۸ 171.771.781.877.777 نيكفۆريۆس، ٢٠٦ مىزۆيۆتاميا، ٣٣، ٣٤، ٥٢، ١١٣، ١٥٢، ١٦١، ۱۲۱، ۲۷۹، ۲۲۲، ۳۳۱، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۷۳، ۲۷۰ نیکومیدیا، ۲۷۰ ۸۷۲، ۲۷۹، ۲۸۰، ۷۸۷، ۳۹۰، ۳۹۸، ۲۱۵، نیمقویس، ۱۶۹ نەجاتى عەبدوڭلا، ٣، ٤، ٣٦، ٥٤ 240 ميزۆپۆتاميا (ولاتى نيوان دوورووبارەكە)، ٢٠٣ نەخچەوان، ١٢٣ نەددىكوا، ۹۷ میسر ، ۲۱، ۲۳، ۱۱۸ ، ۲۳۲، ۵۵۲، ۲۸۲، ۲۲۳، نهمروود، ۱۸۲، ۱۱۵، ۱۸۸ 277, 977, 797, 713 نەمروود-خۆي، ۱۸۹ مەترا، ۱۵۳ مه کوه، ۱۹۰ نەمروود-داغ، ۱۱۲ مەلاتىيە، ١١ مهلازگهرد، ۱۰۸ هارپاسوس، ۲۱۳، ۲۱۶ مه هرهوان، ٦٣ هارمین، ۲۱۸ هارويچ، ۸۵ هاموور حاغ، ۱۰۲ نايليزن، ۲۳، ۸۵، ۲۳۷، ۲۹۹

نادر شا، ۱۸۱، ۲۳۱، ۵۲۲، ۲۳۷، ۲۵۲، ۲۸۸

هاین، ۸۹، ۱۸۷، ۱۹۷، ۲۲۲

همندستان، ۱۷، ۶۹، ۲۲۷، ۲۳۱، ۲۷۳، ۲۷۷،

338

هيندوس، ٢٤٤، ٢٤٥

هێنري بێندهر، ۳۳

هه ترهش، ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۲۳

9

وان، ۱۱، ۱۲، ۲۵، ۳۵، ۵۵، ۸۹، ۱۰۹، ۱۱۲، ۱۱۶

271. 4.7. 773

وليهم هيوود، ٤١، ٢٧١، ٢٧٣، ٢٧٧

وليهم ئيدوارد كۆللينس، ٥٢

وهسبى پاشانشينى بەغدا، ١٤٢

ی

يۆژىن بۆرى، ۲۸

يۆژىن فلاندن، ٢٦

يەزد، ۲٤۳

پەزدەگەرد، ۲۲۱

هه کاری، ۳٤، ۴۷، ۵۰۲، ۵۰۲

ههمهو هند، ۵۵۵

ههمه و منده کان ، ۵۵۵ ، ۵۵۱

ھەندىجىك، ٢٦٨

هوممير دوو هيل، ۲۸

هۆزى تەي، ١٧١

هۆزى شوان، ٤٦٥

هۆزى ھەركى، ٤٨٣

هۆنۆرابل، ۲۳۲

هیراکلوس، ۸۹، ۲۲۲

هيزلسوو، ۱۷۸

هه ڵووجه خان، ۳۵۲

ههمهدان، ۲۰۱، ۲۰۲

ھەتەرەش، ۱۱۳

پێڕەست

پیشه کی	٥
سهفهرنامهی گهروک و روزهه لاتناس و گهریده روزئاواییه کان (وهك	
سەرچاوەيەك بۆ مێژووى كورد)	9
بەشى يەكەم: گەرۆك و رۆژھەلاتناسە فەرەنسىيەكان لــه كوردسـتانى ســەدەى	
نۆزدەھەمدا	۲۱
بهشی دووهم: گهریده و دیپلزماتکاره ئینگلیزهکان له کوردستانی سهدهی	
نۆزدەھەمدا	**
سەفەرنامەي يەكەم	
کورد له سهفهرنامه ی گاسپارد دروڤیل دا ۱۸۱۲-۱۸۱۳	۵۵
فهسلّی سی و ههشت:	
کورد Curdes	71
سەفەرنامەي دووەم	
سەفەرنامەي جۆن مەكدۆناڭد كىنىيىر بۆ كوردستان ساڭى ١٨١٤	W
سير جون ماكدونالد كينيير كيه؟	۸۱
پیشه کی نووسهر	۸۵
وهسپى پاشالقى ئەرزەرۆم، گەيشتن بە بتليس	94
وهسفی بتلیس، رینگهی سیرت	۱۲۳
وهسپی سیّرت، ریّگهی ماردین	127
دهرچوون له میردین، گهیشتن به مووسل	175
دابهزین بهناو رووباری دیجلهدا -مهرگی بهریّز چاڤاس	۱۸۷
چەند تىبىنىيەك سەبارەت بە كشانەوە دەھەزار كەسىيەكە	199
رِیْگهی بهغدا بو بهسره لهگهل تیبینی گهلیّك لهبارهی دارخورما و نهسپی عهرهبی	771

740	یادداشت لهبارهی هیرشی سهر هیندوستانهوه
	پاشکۆ: رِیْگهی ماردین بۆ ئیستەنبوول بە سیواس و تۆقات لە لایەن نووسەر لە
777	زستانی ساڵی ۱۸۱۰
	لیستی ئەو گەشتانەی كە جۆن مەكدۆناڭد كینییر بەناو ولاتی ئیران و ئاسـیای
779	بچووك كردوونى
	سەفەرنامەى سێيەم
771	سەفەرنامەي وليەم ھيوود بۆ كوردستان ساڵي (١٨١٧)
700	ئەم سەفەرنامەيە لە كويتوه بۆ كوىخ؟
	فەسلّى يەكەم:
	دهرچوون له به غدا، گهشت به ناو چیاکانی کوردستاندا، کاریگهرییه کانی
	قامچی، مەترسىيەكانى سەر رېڭگە، ئەو ترسـەى كـە رووس ناويەتـەوە، كېشـە
	لهگه لُ هـ وزيكي كـورد، كومه له گـوړيكي سـه رنجړاكيش، كويسـنجاق،
174	ورده کاریی لهبارهی کوردانهوه ، گهیشتن به ئهربیل و مووسڵ
	فەسلّى دووەم:
	پاشماوه کانی نهینهوای کۆن-گۆړي يۆحهننا- وهسپي مووســـــــــــــــــــــــــــــــــــ
	نەسببىن بەناو بيابانـە بچووكەكەيـدا - گەيشـتن بـە مـاردين- وەســپى شـارەكە-
411	ورده كاريى لەبارەي ئىزىدىيەكان يان شەيتانپەرستەكان
	فەسلّى سێيەم:
	دەرچوون لە ماردىن-تىزىان-وەسىپى دىاربەكرىچىاي تۆرۈسمەلاتىە-دۆلى
440	سيواس رەوشى جوتياران لە توركيا ئەماسيە بۆلى ھندەك گەيشتن بۆسكوتارى
	سەفەرنامەي چوارەم:
410	سەفەرنامەي پوژولا بۆ كوردستان ساڵي ۱۸۳۷

411	پوڙولا کێ يه؟
**	نامهی بیستهم: کورد، ئیزیدی، سهکیزبیّیکلووهکان و گهلانی دیکهی میزوّپوّتامیا
	موره، میریدی، سه میربید مورد می و ماه می میاه ی میروپرد و مستند. نامهی بیست و یهك:
	جهنگی کورد دژی تورکهکان له ۱۸۳۷ و ۱۸۳۷-سهردانی ئــــــــــــــــــــــــــــــــــــ
	عوسمانی له دۆلنی ئەنتى تۆرۆس حافز پاشا، سەرعەسكەرى سوپاي
	عوسمانی بیرورای حافز پاشا لهبارهی تالیران سهروکیکی کورد له کاتی
	ليپرسينهوه ي لمهناو ئهشكه نجه دان ئاماده سازيي بـ فر جـهنگ دري پاشـاي
۳۹۳	ميسر
	نامهی بیست دوو:
210	بۆ بەرپىز مىشوو، ئۆرفە، ٤ ى سىپتامبەرى ١٨٣٧
	سەفەرنامەي پينجەم
	كورد له سەفەرنامەي ڤيكتۆر لانگلوا بۆ كىلىكيا و چياكانى تـۆرس سـالهكانى
٤١٩	کورد له سهفهرنامهی فیکتور لانگلوا بو کیلیکیا و چیاکانی تــــــــــــــــــــــــــــــــــــ
£1 9	
£19 £77	180٣-180٢
	۱۸۵۲-۱۸۵۲ سەفەرنامەى شەشەم
٤٣٣	۱۸۵۲-۱۸۵۲ سهفهرنامهی شهشهم کهرکووك و سليمانی له سهفهرنامهی ژاك پيتورێ ساڵی ۱۸۷۸
277 273	۱۸۵۲-۱۸۵۲ سهفه المهم سهفه رنامه ی ژاك ریتوری سالی ۱۸۷۸ سه سه در کووك و سلیمانی له سهفه رنامه ی ژاك ریتوری سالی ۱۸۷۸ سهر پوتیك لهباره ی ژیان و به رهه مه کانی "ژاك ریتوری" وه سهر
277 273	سهفهرنامهی شهشهم سهفهرنامهی شهشهم کهرکووك و سلیمانی له سهفهرنامهی ژاك ریتوری سالی ۱۸۷۸ سهرپوتیک لهبارهی ژیان و بهرههمهکانی "ژاك ریتوری"وه له مووسلهوه بو نهربیل-زاب-نهربیل. عهنکاوه و مهسیحییهکانی
277 270 227	سهفهرنامهی شهشهم کهرکووك و سليمانی له سهفهرنامهی ژاك ریتوری سالی ۱۸۷۸ سهرپوتیک لهبارهی ژیان و بهرههمه کانی "ژاك ریتوری"وه له مووسلهوه بو تهربیل-زاب- نهربیل. عهنكاوه و مهسیحییه کانی له عهنكاوه بو كهركووك-زیی بچووك. نالتوون كوپری-شار و مهسیحیایهتیی
277 270 223 723	سهفهرنامهی شهشهم کهرکووك و سليمانی له سهفهرنامهی ژاك پيتورێ ساڵی ۱۸۷۸ سهرپوتێك لهبارهی ژیان و بهرههمه کانی "ژاك پیتورێ"وه له مووسڵهوه بو ئهربیل-زاب-ئهربیل. عهنكاوه و مهسیحیه کانی له عهنكاوه بو کهرکووك-زیّی بچووك. ئاڵتوون کوٚپری-شار و مهسیحیایهتیی کهرکووك

كۆيسنجاق: مەسىحيايەتى، شارەكە و كوردەكانى. ھەرمۆتە	274
رِیّگهی شهقلاوه: ئاوایی شهقلاوه. چهوساندنهوهی مهسیحییهکان لـه لایـهن	
كوردهكانهوه	544
كوشتني سارا- مەسىحىيەكانى شەقلاوە باخچەكانى ئاوايى	5
گەرانەوە-رِێگەي شەقلاوە بۆ عەنكاوە-ھۆزى ھەركى.گەرانەوە بۆ مووسڵ	EAT
ئەنجام	EAY
ئيندێکسي ناو و شوێن	٤٩ ٧
پێڕەست	3.9

Le Kurdistan au XIXe siècle Vu par des voyageurs occidentaux

Texte traduit du français en kurde et annoté par : Najat Abdulla

«له ئەرگەھ، له بنارى گاشەبەردە سووتاوەكانى ئەلەجە-داغ، لەسەر زەويتكى تەيوتۆزاوى و بى سىنبەر، چوار ههزار زیندانیی کورد له ههموو زایهند و تهمهنیک دەبينران. ئەوانە تەنانەت يەك تاقە يارچە قوماشيشيان نهبوو بۆ ئەوەي رەشمالتكى ليوه درووست بكەن، لەيەر چرقهی ئهم خوردتاوه سووتینهره هه لخرابوون! بهومی نەياندەتوانى چىتر بەرگەي گەرماي بەتىنى رۆژ بگرن، لهناو ته ب و تۆزدا دەم و چاويان نوقمى عەرەقە بوو بوو. ئەم پیاو، ژن، كیژۆلهى گەنج و زارۆكانه، كه زۆریهى ههره زوریان به تهواوی رووت و قووت بوون، بریکیان هەر تەنيا پارچەيەك قوماش بەدەورى كەمەريانەوە بوو. دەربرینی ئازار و بیهیوایی لهسهر ههموو رووخساریان دياربوو، ئا ليرددا ئەشكەنجە، گيانكيشانيكى ئازاراويى، حەسرەتى قوول، ھەر لە خرەخرى گيانكيشانيكى تۆقينەر دهچوو، که له سینگی پیاوهکانهوه دههاته دهرهوه، گریان و کرووزانهومی ژنان، هاواری مندالی بهرمهمکان، رۆحى دەپساند. ئەم چوار ھەزار كوردە، بەدەم توندترين ئەشكەنجەدانەوە راپيج كرابوون».

« ئەنفالى لەشكركىشىيى عوسمانى، بنارى ئەلەجە-داغ، ئاگستوسى ١٨٣٧»

له بلاوکراوهکانی ئهکادیمیای کوردی ههولیر ۲۰۲۲